

तैत्तिरीय
ब्राह्मणम्

Colophon

This document was typeset using X_YTeX, and uses the Sidhanta font extensively. It also uses several TeX macros designed by H. L. Prasād. Practically all the encoding was done with the help of Ajit Krishnan's mudgala IME (<http://www.aupasana.com/>).

Acknowledgements

The initial ITRANS encodings of some of these texts were obtained from <http://sanskritdocuments.org/> and <https://sa.wikisource.org/>. Thanks are also due to Ulrich Stiehl (<http://sanskritweb.de/>) for hosting a wonderful resource for Yajur Veda, and also generously sharing the original Kathaka texts edited by Subramania Sarma. See also <http://stotrasamhita.github.io/about/>

FOR PERSONAL USE ONLY
NOT FOR COMMERCIAL PRINTING/DISTRIBUTION

अनुक्रमणिका

अष्टकम् १	1
प्रथमः प्रश्नः	1
द्वितीयः प्रश्नः	23
तृतीयः प्रश्नः	37
चतुर्थः प्रश्नः	55
पञ्चमः प्रश्नः	74
षष्ठमः प्रश्नः	92
सप्तमः प्रश्नः	113
अष्टमः प्रश्नः	132
 अष्टकम् २	 143
प्रथमः प्रश्नः	143
द्वितीयः प्रश्नः	159
तृतीयः प्रश्नः	179
चतुर्थः प्रश्नः	194
पञ्चमः प्रश्नः	216
षष्ठमः प्रश्नः	230
सप्तमः प्रश्नः	259
अष्टमः प्रश्नः	278
 अष्टकम् ३	 302
प्रथमः प्रश्नः	302

द्वितीयः प्रश्नः	322
तृतीयः प्रश्नः	346
चतुर्थः प्रश्नः	368
पञ्चमः प्रश्नः	373
षष्ठमः प्रश्नः	383
सप्तमः प्रश्नः	397
अष्टमः प्रश्नः	433
नवमः प्रश्नः	461

तैत्तिरीय आरण्यकम् 487

प्रथमः प्रश्नः — अरुणप्रश्नः	487
द्वितीयः प्रश्नः	523
तृतीयः प्रश्नः	538
चतुर्थः प्रश्नः	553
पञ्चमः प्रश्नः	580
षष्ठः प्रश्नः	611
सप्तमः प्रश्नः — शीक्षावल्ली	625
अष्टमः प्रश्नः — ब्रह्मानन्दवल्ली	631
नवमः प्रश्नः — भृगुवल्ली	637
दशमः प्रश्नः — महानारायणोपनिषत्	642

कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीय-काठकम् 681

प्रथमः प्रश्नः	681
द्वितीयः प्रश्नः	694

तृतीयः प्रश्नः	710
--------------------------	-----

॥ अष्टकम् १ ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके प्रथमः प्रपाठकः ॥

ब्रह्म सन्धत्तं तन्मे जिन्वतम्। क्षत्रं सन्धत्तं तन्मे जिन्वतम्।
 इषं सन्धत्तं तां मे जिन्वतम्। ऊर्जं सन्धत्तं तां मे
 जिन्वतम्। रयिं सन्धत्तं तां मे जिन्वतम्। पुष्टिं सन्धत्तं तां
 मे जिन्वतम्। प्रजां सन्धत्तं तां मे जिन्वतम्। पशून्सन्धत्तं
 तान्मे जिन्वतम्। स्तुतोऽसि जनधाः। देवास्त्वा शुक्रपाः
 प्रणयन्तु॥१॥

सुवीराः प्रजाः प्रजनयन्परीहि। शुक्रः शुक्रशोचिषा।
 स्तुतोऽसि जनधाः। देवास्त्वा मन्थिपाः प्रणयन्तु। सुप्रजाः
 प्रजाः प्रजनयन्परीहि। मन्थी मन्थिशोचिषा। सङ्गमानौ
 दिव आपृथिव्यायुः। सन्धत्तं तन्मे जिन्वतम्। प्राणं सन्धत्तं
 तं मे जिन्वतम्। अपानं सन्धत्तं तं मे जिन्वतम्॥२॥

व्यानं सन्धत्तं तं मे जिन्वतम्। चक्षुः सन्धत्तं तन्मे
 जिन्वतम्। श्रोत्रं सन्धत्तं तन्मे जिन्वतम्। मनः सन्धत्तं
 तन्मे जिन्वतम्। वाचं सन्धत्तं तां मे जिन्वतम्। आयुः स्थ
 आयुर्मे धत्तम्। आयुर्यज्ञाय धत्तम्। आयुर्यज्ञपतये धत्तम्।
 प्राणः स्थः प्राणं मे धत्तम्। प्राणं यज्ञाय धत्तम्॥३॥

प्राणं यज्ञपतये धत्तम्। चक्षुः स्थश्चक्षुर्मे धत्तम्। चक्षुर्यज्ञाय

धत्तम्। चक्षुर्यज्ञपतये धत्तम्। श्रोत्रं स्थः श्रोत्रं मे धत्तम्। श्रोत्रं
यज्ञाय धत्तम्। श्रोत्रं यज्ञपतये धत्तम्। तौ देवौ शुक्रामन्थिनौ।
कल्पयन्तं दैवीर्विशः। कल्पयन्तं मानुषीः॥४॥

इषमूर्जमस्मासु धत्तम्। प्राणान्पशुषु। प्रजां मयि च यजमाने
चा। निरस्तः शण्डः। निरस्तो मर्कः। अपनुत्तौ शण्डामर्कौ
सहामुना। शुक्रस्य समिदसि। मन्थिनः समिदसि। स प्रथमः
सङ्कृतिर्विश्वकर्मा। स प्रथमो मित्रो वरुणो अग्निः। स प्रथमो
बृहस्पतिश्चिकित्वान्। तस्मा इन्द्राय सुतमा जुहोमि॥५॥

नयन्त्वपानं सन्धत्तं तं मे जिन्वतं प्राणं यज्ञाय धत्तं मानुषीरग्निद्वे च॥ (ब्रह्म क्षत्रं तदिषमूर्जं
रयिं पुष्टिं प्रजां तां पशून्तान्सन्धत्तं तत्प्राणमपानं व्यानं तं चक्षुः श्रोत्रं मनस्तद्वाचं ताम्।
इषादिपञ्चके वाचं तां मे पशून्सन्धत्तं तान्मे प्राणादित्रितये तं मेऽन्यत्र तन्मे)॥—[१]

कृत्तिकास्वग्निमादधीत। एतद्वा अग्नेर्नक्षत्रम्। यत्कृत्तिकाः।
स्वायामैवैनं देवतायामाधाय। ब्रह्मवर्चसी भवति। मुखं वा
एतन्नक्षत्राणाम्। यत्कृत्तिकाः। यः कृत्तिकास्वग्निमाधत्ते। मुख्यं
एव भवति। अथो खलु॥६॥

अग्निनक्षत्रमित्यपंचायन्ति। गृहान् ह दाहुको भवति।
प्रजापती रोहिण्यामग्निमसृजत। तं देवा रोहिण्यामादधत।
ततो वै ते सर्वान्रोहानरोहन्। तद्रोहिण्यै रोहिणित्वम्। यो
रोहिण्यामग्निमाधत्ते। ऋध्नोत्येव। सर्वान्रोहान्रोहति। देवा वै
भद्राः सन्तोऽग्निमाधित्सन्त॥७॥

तेषा॒मना॑हितोऽ॒ग्निरासी॑त्। अथै॒भ्यो वा॒मं वस्वपा॑क्रामत्।
 ते पुन॑र्वस्वो॒राद॑धत्। ततो॒ वै तान् वा॒मं वसू॑पावर्तत्। यः
 पुरा॑ऽभ॒द्रः सन्पा॑पीया॒न्त्स्यात्। स पुन॑र्वस्वो॒रग्नि॑मादधीत्।
 पुन॑रे॒वैनं॑ वा॒मं वसू॑पावर्तते। भ॒द्रो भ॑वति। यः
 का॒मये॑त् दानका॑मा मे प्र॒जाः स्यु॑रिति। स पू॒र्वयोः॑
 फल्गु॑न्यो॒रग्नि॑मादधीत्॥८॥

अ॒र्य॒म्णो वा ए॒तन्न॑क्षत्रम्। यत्पूर्वे॒ फल्गु॑नी। अ॒र्यमे॒ति तमा॑हुर्यो
 ददा॑ति। दान॑कामा अस्मै प्र॒जा भ॑वन्ति। यः का॒मये॑त् भ॒गी
 स्या॒मिति॑। स उत्त॑रयोः फल्गु॑न्यो॒रग्नि॑मादधीत्। भग॑स्य॒ वा
 ए॒तन्न॑क्षत्रम्। यदुत्त॑रे॒ फल्गु॑नी। भ॒ग्येव॑ भ॑वति। का॒ल॒क॒ञ्जा वै
 नामा॑सुरा आसन्॥९॥

ते सु॒व॒र्गाय॑ लो॒काया॒ग्निम॑चिन्वत्। पुरु॑ष इष्ट॑का॒मुपा॑दधात्-
 पुरु॑ष इष्ट॑काम्। स इन्द्रो॑ ब्राह्म॒णो ब्रुवा॑ण॒ इष्ट॑का॒मुपा॑धत्।
 ए॒षा मे॑ चि॒त्रा ना॑मेति। ते सु॒व॒र्गं लो॒कमा॑ प्रा॒रोह॑न्। स
 इन्द्र॑ इष्ट॑का॒मावृ॑हत्। तेऽवा॑कीर्यन्त। येऽवा॑कीर्यन्त। त
 ऊ॒र्णाव॑भयोऽभवन्। द्वावु॑द॒पत॑ताम्॥१०॥

तौ दि॒व्यौ श्वा॑ना॒वभव॑ताम्। यो भ्रातृ॑व्यवा॒न्त्स्यात्। स
 चि॒त्राया॑म॒ग्निमा॑दधीत्। अ॒व॒की॒र्ये॒व भ्रातृ॑व्यान्। ओजो॑
 बल॑मिन्द्रि॒यं वी॒र्य॑मा॒त्मन्ध॑त्ते। व॒सन्तो॑ ब्राह्म॒णोऽग्नि॑मादधीत्।
 व॒सन्तो॑ वै ब्रा॒ह्म॒णस्य॑तुः। स्व ए॒वैन॑मृतावा॒धाय॑। ब्र॒ह्म॒व॒र्च॒सी

भवति। मुखं वा एतद्वतूनाम्॥११॥

यद्वसन्तः। यो वसन्ताऽग्निमाधत्ते। मुख्यं एव भवति। अथो योनिमन्तमेवेनं प्रजातमाधत्ते। ग्रीष्मे राजन्यं आदधीत। ग्रीष्मो वै राजन्यस्यर्तुः। स्व एवेनमृतावाधाय। इन्द्रियावी भवति। शरदि वैश्यं आदधीत। शरद्वै वैश्यस्यर्तुः॥१२॥

स्व एवेनमृतावाधाय। पशुमान्भवति। न पूर्वयोः फल्गुन्योरग्निमादधीत। एषा वै जघन्या रात्रिः संवत्सरस्य। यत्पूर्वं फल्गुनी। पृष्ठित एव संवत्सरस्याग्निमाधाय। पापीयान्भवति। उत्तरयोरा दधीत। एषा वै प्रथमा रात्रिः संवत्सरस्य। यदुत्तरे फल्गुनी। मुखत एव संवत्सरस्याग्निमाधाय। वसीयान्भवति। अथो खलु। यदैवेनं यज्ञ उपनमेत्। अथादधीत। सैवास्यर्द्धिः॥१३॥

खल्वाधित्सन्त फल्गुन्योरग्निमादधीतासन्नपततामृतूनां वैश्यस्यर्तुरुत्तरे फल्गुनी षट्॥—[२]

उद्धन्ति। यदेवास्यां अमेध्यम्। तदपहन्ति। अपोऽवोक्षति शान्त्यै। सिकता निवपति। एतद्वा अग्नेर्वैश्वानरस्य रूपम्। रूपेणैव वैश्वानरमवरुन्धे। ऊषां निवपति। पुष्टिर्वा एषा प्रजननम्। यदूषाः॥१४॥

पुष्ट्यामेव प्रजननेऽग्निमाधत्ते। अथो संज्ञानं एव। संज्ञानं ह्येतत्पशूनाम्। यदूषाः। द्यावापृथिवी सहास्ताम्। ते वियती अभ्रूताम्। अस्त्वेव नौ सह यज्ञियमिति। यदमुष्या

य॒ज्ञिय॒मासी॑त्। तद॒स्याम॑दधात्। त ऊ॒षा॑ अभवन्॥१५॥

यद॒स्या य॒ज्ञिय॒मासी॑त्। तद॒मुष्या॑मदधात्। तद॒दश्च॒न्द्रम॑सि
कृ॒ष्णम्। ऊ॒षा॑न्नि॒वप॑न्नदो ध्या॑येत्। द्यावा॑पृथि॒व्योरे॒व
य॒ज्ञिये॒ऽग्नि॑माधत्ते। अ॒ग्निर्दे॒वेभ्यो॑ नि॒लाय॑त। आ॒खू रू॒पं
कृ॒त्वा। स पृ॑थि॒वीं प्रा॑वि॒शत्। स ऊ॒तीः कु॑र्वा॒णः पृ॑थि॒वीम॑नु
सम॑चरत्। तदा॑खुकरी॒षम॑भवत्॥१६॥

यदा॑खुकरी॒षः सं॑म्भारो भव॑ति। यदे॒वास्य॒ तत्र॒ न्य॑क्तम्।
तदे॒वावरु॑न्धे। ऊ॒र्जं वा ए॒तः र॑सं पृथि॒व्या उ॑प॒दीका॒
उ॒द्दि॑हन्ति। यद्व॒ल्मीक॑म्। यद्व॒ल्मीक॑व॒पा सं॑म्भारो भव॑ति।
ऊ॒र्जमे॒व र॑सं पृथि॒व्या अ॑वरुन्धे। अथो॒ श्रोत्र॑मे॒व। श्रोत्र॑ः
ह्ये॒तत्पृ॑थि॒व्याः। यद्व॒ल्मीकः॑॥१७॥

अव॑धिरो भवति। य ए॒वं वेद॑। प्र॒जाप॑तिः प्र॒जा अ॑सृजत।
तासा॑म॒न्नमु॑पा॒क्षीय॑त। ताभ्यः॒ सूद॑मुप॒प्राभि॑नत्। ततो॒ वै
तासा॑म॒न्नं ना॑क्षीयत। यस्य॒ सूदः॑ सं॒भारो॑ भव॑ति। नास्य॑
गृ॒हेऽन्नं॑ क्षीयते। आपो॒ वा इ॒दम॑ग्रे॒ सलि॑लमा॑सीत्। तेन॑
प्र॒जाप॑तिरश्राम्यत्॥१८॥

क॒थमि॒दः स्या॒दिति॑। सोऽप॑श्यत्पुष्कर॒पुर्णं तिष्ठ॑त्।
सोऽम॑न्यत। अस्ति॒ वै तत्। यस्मि॑न्नि॒दम॑धि॒ तिष्ठ॑तीति॑। स
व॑रा॒हो रू॒पं कृ॒त्वोप॑ न्य॒मञ्ज॑त्। स पृ॑थि॒वीम॑ध आ॑र्च्छत्। तस्या॑
उप॑हत्योद॑मञ्जत्। तत्पु॑ष्कर॒पुर्णेऽप्र॑थयत्। यदप्र॑थयत्॥१९॥

तत्पृथिव्यै पृथिवित्वम्। अभूद्वा इदमिति। तद्धूम्यै भूमित्वम्।
तां दिशोऽनु वातः समंवहत्। तां शर्कराभिरदृहत्। शं
वै नोऽभूदिति। तच्छर्कराणां शर्करत्वम्। यद्वराहविहतं
सम्भारो भवति। अस्यामेवाच्छम्बद्धारमग्निमाधत्ते। शर्करा
भवन्ति धृत्यै॥ २० ॥

अथो शन्त्वायं। सरैता अग्निराधेय इत्याहुः। आपो वरुणस्य
पत्न्य आसन्। ता अग्निरभ्यध्यायत्। ताः समभवत्। तस्य
रेतः पराऽपतत्। तद्विरण्यमभवत्। यद्विरण्यमुपास्यति।
सरैतसमेवाग्निमाधत्ते। पुरुष इन्ध्रै स्वाद्रेतसो बीभत्सत
इत्याहुः॥ २१ ॥

उत्तरत उपास्यत्यबीभत्सायै। अति प्रयच्छति। आर्तिमेवाति
प्रयच्छति। अग्निदेवेभ्यो निलायत। अश्वो रूपं कृत्वा।
सोऽश्वत्थे संवत्सरमतिष्ठत्। तदश्वत्थस्याश्वत्थत्वम्।
यदाश्वत्थः सम्भारो भवति। यदेवास्य तत्र न्यक्तम्।
तदेवावरुन्धे॥ २२ ॥

देवा वा ऊर्जं व्यभजन्त। तत उदुम्बर उदतिष्ठत्। ऊर्वा
उदुम्बरः। यदौदुम्बरः सम्भारो भवति। ऊर्जमेवावरुन्धे।
तृतीयस्यामितो दिवि सोम आसीत्। तं गायत्र्याऽहरत्। तस्य
पूर्णमच्छिद्यत। तत्पूर्णोऽभवत्। तत्पूर्णस्य पर्णत्वम्॥ २३ ॥
यस्य पर्णमयः सम्भारो भवति। सोमपीथमेवावरुन्धे।

दे॒वा वै ब्रह्म॑न्नवदन्त। तत्प॒र्ण उपा॑शृणोत्। सु॒श्रवा॒ वै
नाम॑। यत्प॒र्णमयः॑ सम्भा॒रो भव॑ति। ब्रह्म॑व॒र्चसमे॒वाव॑ रुन्धे।
प्र॒जाप॑तिर॒ग्निम॑सृजत। सोऽ॒बिभे॒त्प्र मा॑ धक्ष्य॒तीति॑। त॒
श॒म्याऽश॑मयत्॥ २४॥

तच्छ॒म्यै श॑मित्वम्। यच्छ॒मीम॑यः सम्भा॒रो भव॑ति।
शान्त्या॒ अप्र॑दाहाय। अ॒ग्नेः सृष्ट॑स्य॒ यतः॑। विक॑ङ्क॒तं भा॑
आ॒र्च्छ॑त्। यद्वैक॑ङ्क॒तः सम्भा॒रो भव॑ति। भा॒ ए॒वाव॑ रुन्धे।
सह॑दयोऽ॒ग्निरा॒धेय॑ इत्या॒हुः। म॒रुतोऽ॒द्विर॒ग्निम॑तमयन्। तस्य॑
ता॒न्तस्य॑ हृद॒यमाच्छि॑न्दन्। साऽ॒शनि॑रभवत्। यद॒शनि॑हतस्य
वृ॒क्षस्य॑ सम्भा॒रो भव॑ति। सह॑दयमे॒वाग्नि॑मा ध॑त्ते॥ २५॥

ऊपां अभवन्नभवद्वल्मीकोऽश्राम्यदप्रंथयद्धृत्यै बीभत्सत् इत्याहू रुन्धे पर्णत्वमशमयदच्छिन्दुः स्त्रीणि

च॥ _____ [३]

द्वा॒दश॑सु॒ विक्रा॑मेष्वा॒ग्निमा॑ दधीत। द्वा॒दश॑ मा॒साः संव॑त्सरः।
संव॑त्स॒रादे॒वेन॑मव॒रुद्धा॑ ध॑त्ते। यद्द्वा॑द॒शसु॑ विक्रा॑मेष्वा॒ दधी॑त।
परि॑मित॒मव॑ रुन्धीत। चक्षु॑र्निमित आ॒दधी॑त। इ॒यद्द्वा॑द॒श
विक्रा॑मा(३) इति॑। परि॑मितं चै॒वापरि॑मितं चाव॑ रुन्धे। अनृ॑तं
वै वा॒चा व॑दति। अनृ॑तं मन॑सा ध्यायति॥ २६॥

चक्षु॑र्वै स॒त्यम्। अ॒द्रा(३)गि॒त्याह॑। अ॒दर्श॑मिति॑।
तत्स॒त्यम्। यश्चक्षु॑र्निमितेऽ॒ग्निमा॑ध॑त्ते। स॒त्य ए॒वैन॑मा ध॑त्ते।
तस्मा॑दाहि॒ताग्नि॑र्नानृ॑तं वदेत्। नास्य॑ ब्राह्म॒णोऽना॑श्वान्गृ॒हे
व॑सेत्। स॒त्ये ह्य॑स्या॒ग्निरा॑हितः। आ॒ग्नेयी॑ वै रा॒त्रिः॥ २७॥

आग्नेयाः पशवः। ऐन्द्रमहः। नक्तं गार्हपत्यमा दधाति।
 पशून्नेवाव रुन्धे। दिवाऽऽहवनीयम्। इन्द्रियमेवाव रुन्धे।
 अर्धोदिते सूर्य आहवनीयमा दधाति। एतस्मिन्वै लोके
 प्रजापतिः प्रजा असृजत। प्रजा एव तद्यजमानः सृजते।
 अथो भूतं चैव भविष्यच्चाव रुन्धे॥२८॥

इडा वै मानवी यज्ञानूकाशिन्यासीत्। साऽशृणोत्। असुरा
 अग्निमादधत् इति। तदगच्छत्। त आहवनीयमग्र आदधत्।
 अथ गार्हपत्यम्। अथान्वाहार्यपचनम्। साऽब्रवीत्।
 प्रतीच्येषां श्रीरगात्। भद्रा भूत्वा परा भविष्यन्तीति॥२९॥

यस्यैवमग्निराधीयते। प्रतीच्यस्य श्रीरेति। भद्रो भूत्वा
 पराभवति। साऽशृणोत्। देवा अग्निमादधत् इति। तदगच्छत्।
 तैऽन्वाहार्यपचनमग्र आदधत्। अथ गार्हपत्यम्।
 अथाऽऽहवनीयम्। साऽब्रवीत्॥३०॥

प्राच्येषां श्रीरगात्। भद्रा भूत्वा सुवर्गं लोकमेष्यन्ति।
 प्रजां तु न वैत्स्यन्त इति। यस्यैवमग्निराधीयते। प्राच्यस्य
 श्रीरेति। भद्रो भूत्वा सुवर्गं लोकमैति। प्रजां तु न विन्दते।
 साऽब्रवीदिडा मनुम्। तथा वा अहं तवाग्निमाधास्यामि।
 यथा प्र प्रजयां पशुभिर्मिथुनैर्जनिष्यसे॥३१॥

प्रत्यस्मिँल्लोके स्थास्यसि। अभि सुवर्गं लोकं जेष्यसीति।
 गार्हपत्यमग्र आदधात्। गार्हपत्यं वा अनु प्रजाः
 पशवः प्रजायन्ते। गार्हपत्येनैवास्मै प्रजां पशून्प्राजनयत्।

अथा॑न्वाहार्य॑पच॑नम्। तिर्यङ्ङि॑व वा अ॒यं लो॒कः। अ॒स्मिन्ने॒व तेन॑ लो॒के प्रत्य॑तिष्ठत्। अथा॑ऽऽहव॑नीयम्। तेनै॒व सु॒वर्गं लो॒कम॒भ्यज॑यत्॥ ३२॥

यस्यै॒वम॒ग्निरा॑धी॒यते॑। प्र प्र॒जया॑ प॒शुभिर्मि॑थुनैर्जा॒यते। प्रत्य॑स्मि॒ल्लो॒के ति॑ष्ठति। अ॒भि सु॒वर्गं लो॒कं ज॑यति। यस्य वा अ॒यंथा॑दे॒वतम॒ग्निरा॑धी॒यते॑। आ दे॒वता॑भ्यो वृ॒श्च्यते। पापी॑यान्भवति। यस्य यथा॑दे॒वतम्। न दे॒वता॑भ्य आ॒वृ॒श्च्यते। वसी॑यान्भवति॥ ३३॥

भृगू॑णां त्वाऽङ्गि॑रसां व्रतपते व्र॒तेना॑द॒धामी॑ति भृ॒गवङ्गि॑रसा॒माद॑ध्यात्। आ॒दित्या॑नां त्वा दे॒वानां॑ व्रतपते व्र॒तेना॑द॒धामी॑त्य॒न्यासां॑ ब्राह्म॑णीनां प्र॒जाना॑म्। वरु॑णस्य त्वा रा॒ज्ञो व्रत॑पते व्र॒तेना॑द॒धामी॑ति रा॒ज्ञः। इन्द्र॑स्य त्वेन्द्रि॒येण॑ व्रतपते व्र॒तेना॑द॒धामी॑ति रा॒ज॒न्यस्य॑। मनो॑स्त्वा ग्राम॒ण्यो व्रत॑पते व्र॒तेना॑द॒धामि॑ति वैश्य॑स्य। ऋभू॑णां त्वा दे॒वानां॑ व्रतपते व्र॒तेना॑द॒धामी॑ति रथका॒रस्य॑। यथा॑दे॒वतम॒ग्निरा॑धी॒यते। न दे॒वता॑भ्य आ॒वृ॒श्च्यते। वसी॑यान्भवति॥ ३४॥

ध्या॒यति॒ वै रा॒त्रिश्चा॒व॒रु॒न्धे भ॒विष्य॑न्तीत्य॒ब्रवी॑न्न॒निष्य॑सेऽज॒यद्वसी॑यान्भवति॒ नवं च॑॥—[४]

प्र॒जाप॑तिर्वा॒चः स॒त्यम॑पश्यत्। तेना॒ग्निमा॑धत्त। तेन॒ वै स आ॑र्धोत्। भूर्भुवः॑ सु॒वरि॑त्याह। ए॒तद्वै वा॒चः स॒त्यम्। य ए॒तेना॒ग्निमा॑धत्ते। ऋ॒ध्नो॒त्ये॒वा अथो॑ स॒त्यप्रा॑शूरे॒व भ॑वति। अथो॒ य ए॒वं वि॒द्वान॑भि॒चर॑ति। स्तृणु॑त ए॒वैन॑म्॥ ३५॥

भूरित्याह। प्रजा एव तद्यजमानः सृजते। भुव इत्याह।
अस्मिन्नेव लोके प्रतितिष्ठति। सुवरित्याह। सुवर्ग एव
लोके प्रतितिष्ठति। त्रिभिरक्षरैर्गार्हपत्यमा दधाति। त्रयं
इमे लोकाः। एष्वेवैनं लोकेषु प्रतिष्ठितमाधत्ते। सर्वैः
पञ्चभिराहवनीयम्॥३६॥

सुवर्गाय वा एष लोकायाधीयते। यदाहवनीयः। सुवर्ग
एवास्मै लोके वाचः सत्यः सर्वमाप्नोति। त्रिभिर्गार्हपत्यमा
दधाति। पञ्चभिराहवनीयम्। अष्टौ सम्पद्यन्ते। अष्टाक्षरा
गायत्री। गायत्रौऽग्निः। यावानेवाग्निः। तमाधत्ते॥३७॥

प्रजापतिः प्रजा असृजत। ता अस्मात्सृष्टाः पराचीरायन्।
ताभ्यो ज्योतिरुदङ्गृह्णात्। तं ज्योतिः पश्यन्तीः प्रजा अभि
समावर्तन्त। उपरीवाग्निमुद्गृह्णीयादुद्धरन्। ज्योतिरेव पश्यन्तीः
प्रजा यजमानमभि समावर्तन्ते। प्रजापतेरक्ष्यंश्चयत्।
तत्पराऽपतत्। तदश्वोऽभवत्। तदश्वस्याश्वत्वम्॥३८॥

एष वै प्रजापतिः। यदग्निः। प्राजापत्योऽश्वः। यदश्वं
पुरस्तान्नयति। स्वमेव चक्षुः पश्यन्प्रजापतिरनूदेति।
वज्री वा एषः। यदश्वः। यदश्वं पुरस्तान्नयति। जातानेव
भ्रातृव्यान्प्रणुदते। पुनरा वर्तयति॥३९॥

जनिष्यमाणानेव प्रतिनुदते। न्याहवनीयो गार्हपत्य-
मकामयत। निगार्हपत्य आहवनीयम्। तौ विभाजं

नाशक्रोत्। सोऽश्वः पूर्ववाङ्मुत्वा। प्राञ्चं पूर्वमुदवहत्।
तत्पूर्ववाहः पूर्ववाङ्मुत्वा। यदश्वं पुरस्तान्नयति। विभक्ति-
रेवैनयोः सा। अथो नानावीर्यावेवैनौ कुरुते॥४०॥

यदुपर्युपरि शिरो हरेत्। प्राणान् विच्छिन्द्यात्। अधोऽधः
शिरो हरति। प्राणानां गोपीथाय। इयत्यग्रे हरति।
अथेयत्यथेयति। त्रयं इमे लोकाः। एष्वेवैनं लोकेषु
प्रतिष्ठितमाधत्ते। प्रजापतिरग्निमसृजत। सोऽबिभेत्प्र मां
धक्ष्यतीति॥४१॥

तस्य त्रेधा महिमानं व्यौहत्। शान्त्या अप्रदाहाय।
यत्रेधाऽग्निराधीयते। महिमानमेवास्य तद्व्यूहति। शान्त्या
अप्रदाहाय। पुनरा वर्तयति। महिमानमेवास्य सन्दधाति।
पशुर्वा एषः। यदश्वः। एष रुद्रः॥४२॥

यदग्निः। यदश्वस्य पदेऽग्निमादध्यात्। रुद्राय पशूनपिदध्यात्।
अपशुर्यजमानः स्यात्। यन्नाक्रमयेत्। अनवरुद्धा अस्य
पशवः स्युः। पार्श्वत आक्रमयेत्। यथाऽऽहितस्याग्नेरङ्गारा
अभ्यववर्तेरन्। अवरुद्धा अस्य पशवो भवन्ति। न
रुद्रायापिदधाति॥४३॥

त्रीणि हवींषि निर्वपति। विराजं एव विक्रान्तं यजमानोऽनु
विक्रमते। अग्नये पवमानाय। अग्नये पावकाय। अग्नये
शुचये। यदग्नये पवमानाय निर्वपति। पुनात्येवैनम्। यदग्नये

पाव॒काय॑। पू॒त ए॒वास्मिन्नु॒न्नाद्यं॑ दधाति। यद॒ग्नये॒ शुच॑ये।
ब्र॒ह्मव॑र्च॒समे॒वास्मिन्नु॒परि॑ष्टाद॒धाति॥४४॥

ए॒न॒मा॒ह॒व॒नीयं॑ धत्तेऽश्व॒त्वं वर्त॑यति कुरु॒त् इति॑ रु॒द्रो द॑धाति यद॒ग्नये॒ शुच॑य॒ एकं॑ च॥—[५]

दे॒वा॒सुराः॑ संय॑त्ता आसन्। ते दे॒वा वि॑ज॒यमु॑प॒यन्तः॑। अ॒ग्नौ
वा॒मं व॒सु सं न्य॑दधत। इ॒दमु॑ नो भविष्यति। यदि॑ नो
जे॒ष्यन्तीति॑। तद॒ग्निर्नो॑त्सह॒मश॑क्रोत्। तत् त्रे॒धा वि॒न्यं॑दधात्।
प॒शुषु॑ तृती॒यम्। अ॒प्सु तृती॒यम्। आ॒दि॒त्ये तृती॒यम्॥४५॥

तद्दे॒वा वि॒जित्य॑। पुन॒रवा॑रुरुत्सन्त। तेऽ॒ग्नये॒ पव॑मानाय
पुरो॒डाश॑म॒ष्टाकं॑पा॒लं नि॑र॒वप॑न्। प॒शवो॑ वा अ॒ग्निः पव॑मानः।
यदे॒व प॒शुष्वासी॑त्। तत्ते॒नावारु॑न्धत। तेऽ॒ग्नये॒ पाव॑काय॑। आपो॑
वा अ॒ग्निः पा॑व॒कः। यदे॒वाप्स्वासी॑त्। तत्ते॒नावारु॑न्धत॥४६॥

तेऽ॒ग्नये॒ शुच॑ये। असौ॑ वा आ॒दि॒त्योऽ॒ग्निः शुचिः॑। यदे॒वादि॒त्य
आसी॑त्। तत्ते॒नावारु॑न्धत। ब्र॒ह्म॒वा॒दिनो॑ वदन्ति। त॒नुवो॑ वावै॒ता
अ॒ग्न्याधे॑यस्य। आ॒ग्ने॒यो वा अ॒ष्टाकं॑पा॒लोऽ॒ग्न्याधे॑य॒मिति॑। यत्तं
निर्व॑पेत्। नै॒तानि॑। यथाऽऽ॒त्मा स्या॑त्॥४७॥

नाङ्गा॑नि। ता॒दृगे॒व तत्। यदे॒तानि॑ निर्व॑पेत्। न तम्।
यथाऽङ्गा॑नि॒ स्युः। ना॒त्मा। ता॒दृगे॒व तत्। उ॒भया॑नि स॒ह
नि॒रुप्या॑णि। य॒ज्ञस्य॑ सा॒त्मत्वा॑य॑। उ॒भयं॑ वा ए॒तस्येन्द्रि॑यं
वी॒र्य॑माप्यते॥४८॥

योऽ॒ग्निमा॑ध॒त्ते। ऐ॒न्द्रा॒ग्नमे॑का॒दश॑कपा॒लम॒नु निर्व॑पेत्। आ॒दि॒त्यं

चरुम्। इन्द्राग्नी वै देवानामयातमायामानौ। ये एव देवते
अयातयाग्नी। ताभ्यामेवास्मा इन्द्रियं वीर्यमव रुन्धे।
आदित्यो भवति। इयं वा अदितिः। अस्यामेव प्रतितिष्ठति।
धेन्वै वा एतद्रेतः॥४९॥

यदाज्यम्। अनडुहस्तण्डुलाः। मिथुनमेवावरुन्धे। घृते भवति।
यज्ञस्यालूक्षान्तत्वाय। चत्वारं आर्षेयाः प्राश्नन्ति। दिशामेव
ज्योतिषि जुहोति। पशवो वा एतानि हवींषि। एष रुद्रः।
यदग्निः॥५०॥

यत्सद्य एतानि हवींषि निर्वपेत्। रुद्राय पशूनपि दध्यात्।
अपशुर्यजमानः स्यात्। यन्नानुनिर्वपेत्। अनवरुद्धा अस्य
पशवः स्युः। द्वादशसु रात्रीष्वनु निर्वपेत्। संवत्सरप्रतिमा
वै द्वादश रात्रयः। संवत्सरेणैवास्मै रुद्रं शमयित्वा।
पशूनवरुन्धे। यदेकमेकमेतानि हवींषि निर्वपेत्॥५१॥

यथा त्रीण्यावपनानि पूरयेत्। तादृक्तत्। न प्रजनन-
मुच्छिंषेत्। एकं निरुप्य। उत्तरे समस्येत्। तृतीयमेवास्मै
लोकमुच्छिंषति प्रजननाय। तं प्रजया पशुभिरनु
प्रजायते। अथो यज्ञस्यैवैषाऽभिक्रान्तिः। रथचक्रं प्रवर्तयति।
मनुष्यरथेनैव देवरथं प्रत्यवरोहति॥५२॥

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। होतव्यमग्निहोत्राँ(३) न होतव्या(३)
मिति। यद्यजुषा जुहुयात्। अयथापूर्वमाहुती जुहुयात्।

यन्न जुहुयात्। अग्निः परा भवेत्। तूष्णीमेव होतव्यम्।
यथापूर्वमाहुती जुहोति। नाग्निः पराभवति। अग्नीधे
ददाति॥५३॥

अग्निमुखानेवर्तून्प्रीणाति। उपबर्हणं ददाति। रूपाणामव-
रुद्धौ। अश्वं ब्रह्मणे। इन्द्रियमेवावरुन्धे। धेनुं होत्रे।
आशिषं एवावरुन्धे। अनङ्गाहमध्वर्यवे। वह्निर्वा अनङ्गान्।
वह्निरध्वर्युः॥५४॥

वह्निनैव वह्निं यज्ञस्यावरुन्धे। मिथुनौ गावौ ददाति।
मिथुनस्यावरुद्धौ। वासो ददाति। सर्वदेवत्यं वै वासः। सर्वा
एव देवताः प्रीणाति। आ द्वादशभ्यो ददाति। द्वादश मासाः
संवत्सरः। संवत्सर एव प्रतितिष्ठति। काममूर्ध्वं देयम्।
अपरिमितस्यावरुद्धौ॥५५॥

आदित्ये तृतीयमप्स्वासीत्ततेनावारुन्धत् स्यादाप्यते रेतोऽग्निरकमेकमेतानि हवींषि
निर्वपेत्प्रत्यवरोहति ददात्यध्वर्युर्देयमेकं च॥ [६]

घर्मः शिरस्तदयमग्निः। सम्प्रियः पशुभिर्भुवत्। छुर्दिस्तोकाय
तनयाय यच्छ। वातः प्राणस्तदयमग्निः। सम्प्रियः
पशुभिर्भुवत्। स्वदितं तोकाय तनयाय पितुं पंच। प्राचीमनु
प्रदिशं प्रेहि विद्वान्। अग्नेरग्ने पुरो अग्निर्भवेह। विश्वा आशा
दीद्यानो विभाहि। ऊर्जं नो धेहि द्विपदे चतुष्पदे॥५६॥

अर्कश्चक्षुस्तदसौ सूर्यस्तदयमग्निः। सम्प्रियः पशुभिर्भुवत्।

यत्ते शुक्रं शुक्रं वर्चः शुक्रा तनूः। शुक्रं ज्योतिरजस्रम्।
तेन मे दीदिहि तेन त्वाऽऽदधे। अग्निनाऽग्ने ब्रह्मणा। आनशे
व्यानशे सर्वमायुर्व्यानशे। ये ते अग्ने शिवे तनुवौ। विराट्
स्वराट्। ते माविंशतां ते मा जिन्वताम्॥५७॥

ये ते अग्ने शिवे तनुवौ। सम्राट् अभिभूश्च। ते माविंशतां ते मा
जिन्वताम्। ये ते अग्ने शिवे तनुवौ। विभूश्च परिभूश्च। ते मा
विंशतां ते मा जिन्वताम्। ये ते अग्ने शिवे तनुवौ। प्रभ्वी
च प्रभूतिश्च। ते मा विंशतां ते मा जिन्वताम्। यास्ते अग्ने
शिवास्तनुवः। ताभिस्त्वाऽऽदधे। यास्ते अग्ने घोरास्तनुवः।
ताभिर्मुं गच्छ॥५८॥

चतुष्पदे जिन्वतां तनुवस्त्रीणि च॥ [७]

इमे वा एते लोका अग्रयः। ते यदव्यावृत्ता आधीयेरन्।
शोचयेयुर्यजमानम्। घर्मः शिर इति गार्हपत्यमा दधाति।
वातः प्राण इत्यन्वाहार्यपचनम्। अर्कश्चक्षुरित्याहवनीयम्।
तेनैवैनान्व्यावर्तयति। तथा न शोचयन्ति यजमानम्।
रथन्तरमभिगायते गार्हपत्य आधीयमाने। रथन्तरो वा
अयं लोकः॥५९॥

अस्मिन्नेवैनं लोके प्रतिष्ठितमा धत्ते। वामदेव्यमभिगायत
उद्ध्रियमाणे। अन्तरिक्षं वै वामदेव्यम्। अन्तरिक्ष
एवैनं प्रतिष्ठितमाधत्ते। अथो शान्तिर्वै वामदेव्यम्।
शान्तमेवैनं पशव्यमुद्धरते। बृहदभिगायत आहवनीयं

आधीयमाने। बार्हतो वा असौ लोकः। अमुष्मिन्नेवैनं लोके
प्रतिष्ठितमाधत्ते। प्रजापतिरग्निमसृजत॥६०॥

सोऽश्वोऽवारो भूत्वा पराडैत्। तं वारवन्तीयेनावारयत।
तद्वारवन्तीयस्य वारवन्तीयत्वम्। श्यैतेन श्येती अंकुरुत।
तच्छैतस्य श्यैतत्वम्। यद्वारवन्तीयमभि गायते।
वारयित्वैवैनं प्रतिष्ठितमा धत्ते। श्यैतेन श्येती कुरुते।
घर्मः शिर इति गार्हपत्यमादधाति। सशीर्षाणमेवैनमा
धत्ते॥६१॥

उपैनमुत्तरो यज्ञो नमति। रुद्रो वा एषः। यदग्निः। स
आधीयमान ईश्वरो यजमानस्य पशून् हिंसितोः।
सम्प्रियः पशुभिर्भुवदित्याह। पशुभिरेवैनं सम्प्रियं
करोति। पशूनामहिंसायै। छुर्दिस्तोकाय तनयाय
यच्छेत्याह। आशिषमेवैतामा शास्ते। वातः प्राण
इत्यन्वाहार्यपचनम्॥६२॥

सप्राणमेवैनमा धत्ते। स्वदितं तोकाय तनयाय पितुं पचेत्याह।
अन्नमेवास्मै स्वदयति। प्राचीमनु प्रदिशं प्रेहिं विद्वानित्याह।
विभक्तिरेवैनयोः सा। अथो नानावीर्यावेवैनौ कुरुते। ऊर्ज
नो धेहि द्विपदे चतुष्पद इत्याह। आशिषमेवैतामा शास्ते।
अर्कश्चक्षुरित्याहवनीयम्। अर्को वै देवानामन्नम्॥६३॥

अन्नमेवाव रुन्धे। तेन मे दीदिहीत्याह। समिन्ध एवैनम्।
आनशे व्यानश इति त्रिरुदिङ्गयति। त्रय इमे लोकाः।

ए॒ष्वै॒वेनं॑ लो॒केषु॑ प्र॒ति॒ष्ठि॒त॒मा ध॑त्ते। तत्तथा॒ न का॒र्यम्।
 वी॒ङ्गि॒त॒मप्र॑ति॒ष्ठि॒त॒मा द॑धीत। उ॒द्धृत्यै॒वाधा॑याभि॒मन्त्रि॑यः।
 अवी॒ङ्गि॒तमे॒वेनं॑ प्र॒ति॒ष्ठि॒त॒माध॑त्ते। वि॒राट् स्व॒राट् यास्ते॑
 अ॒ग्ने शि॒वास्त॒नुव॑स्ताभि॒स्त्वाऽऽद॑ध इत्या॒ह। ए॒ता वा
 अ॒ग्नेः शि॒वास्त॒नुवः॑। ताभि॑रे॒वैन॑ꣳ स॒मर्ध॑यति। यास्ते॑ अ॒ग्ने
 घो॒रास्त॒नुव॑स्ताभि॒रमुं॑ ग॒च्छेति॑ ब्रूया॒द्यं द्वि॑ष्यात्। ताभि॑रे॒वैनं॑
 परा॑भावयति॥६४॥

लो॒कोऽसृ॑जतैन॒माध॑त्तेऽन्वाहार्य॒पच॑नं दे॒वाना॒मन्न॑मेनं॒ प्र॒ति॒ष्ठि॒त॒माध॑त्ते पञ्चं च॥—————[८]

श॒मीग॒र्भाद॑ग्निं म॑न्थति। ए॒षा वा अ॒ग्नैर्य॑ज्ञि॒यां त॒नूः।
 ता॒मेवा॒स्मै ज॑नयति। अ॒दि॒तिः पु॒त्रका॑मा। सा॒ध्येभ्यो॑ दे॒वेभ्यो॑
 ब्र॒ह्मो॒दन॑म॒पच॑त्। तस्या॑ उ॒च्छे॒षण॑मददुः। तत्प्रा॒श्नात्।
 सा रे॒तोऽध॑त्त। तस्यै॑ धा॒ता चा॑र्य॒मा चा॑जायेताम्। सा
 द्वि॒तीय॑म॒पच॑त्॥६५॥

तस्या॑ उ॒च्छे॒षण॑मददुः। तत्प्रा॒श्नात्। सा रे॒तोऽध॑त्त। तस्यै॑
 मि॒त्रश्च॒ वरु॑णश्चाजायेताम्। सा तृ॒तीय॑म॒पच॑त्। तस्या॑
 उ॒च्छे॒षण॑मददुः। तत्प्रा॒श्नात्। सा रे॒तोऽध॑त्त। तस्या॑ अ॒शंश्च॒
 भग॑श्चाजायेताम्। सा च॑तु॒र्थम॑पचत्॥६६॥

तस्या॑ उ॒च्छे॒षण॑मददुः। तत्प्रा॒श्नात्। सा रे॒तोऽध॑त्त। तस्या॑
 इन्द्र॑श्च॒ वि॒वस्वाꣳश्चा॑जायेताम्। ब्र॒ह्मो॒दनं॑ प॒चति॑। रे॒तं ए॒व
 तद॑धाति। प्रा॒श्नन्ति॑ ब्रा॒ह्म॒णा ओ॒दन॑म्। यदाज्य॑मु॒च्छि॒ष्यते॑।
 तेन॑ स॒मिधो॑ऽभ्यज्या द॑धाति। उ॒च्छे॒षणा॒द्वा अ॒दि॒ती

रेतोऽधत्त॥६७॥

उच्छेषणादेव तद्रेतो धत्ते। अस्थि वा एतत्। यत्समिधः।
एतद्रेतः। यदाज्यम्। यदाज्येन समिधोऽभ्यज्यादधाति।
अस्थ्येव तद्रेतसि दधाति। तिस्र आदधाति मिथुनत्वाय।
इयंतीर्भवन्ति। प्रजापतिना यज्ञमुखेन सम्मिताः॥६८॥

इयंतीर्भवन्ति। यज्ञपुरुषा सम्मिताः। इयंतीर्भवन्ति। एतावद्वे
पुरुषे वीर्यम्। वीर्यसम्मिताः। आर्द्रा भवन्ति। आर्द्रमिव हि
रेतः सिच्यते। चित्रियस्याश्वत्थस्यादधाति। चित्रमेव भवति।
घृतवंतीभिरा दधाति॥६९॥

एतद्वा अग्नेः प्रियं धाम्। यद्धृतम्। प्रियेणैवेनं धाम्ना
समर्धयति। अथो तेजसा। गायत्रीभिर्ब्राह्मणस्यादध्यात्।
गायत्रच्छन्दा वै ब्राह्मणः। स्वस्य छन्दसः प्रत्ययनस्त्वाय।
त्रिष्टुभी राजन्यस्य। त्रिष्टुच्छन्दा वै राजन्यः। स्वस्य
छन्दसः प्रत्ययनस्त्वाय॥७०॥

जगंतीभिर्वैश्यस्य। जगंतीछन्दा वै वैश्यः। स्वस्य छन्दसः
प्रत्ययनस्त्वाय। त९ संवत्सरं गोपायेत्। संवत्सर९
हि रेतो हितं वर्धते। यद्येन९ संवत्सरे नोपनमेत्।
समिधः पुनरादध्यात्। रेत एव तद्धितं वर्धमानमेति। न
मा९ समश्जीयात्। न स्त्रियमुपेयात्॥७१॥

यन्मा९ समश्जीयात्। यत्स्त्रियमुपेयात्। निर्वीर्यः स्यात्।

नैनंम॒ग्निरुप॑नमेत्। श्व आ॒धा॒स्यमा॑नो ब्रह्मो॒द॒नं प॑चति।
आ॒दि॒त्या वा इ॒त उ॑त्त॒माः सु॑व॒र्गं लो॒कमा॑यन्। ते वा इ॒तो
यन्तं॑ प्रति॑नुदन्ते। ए॒ते खलु॑ वावादि॒त्याः। यद्वा॑ह्म॒णाः। तैरे॒व
स॒न्त्वं ग॑च्छति॥ ७२॥

नैनं॑ प्रति॑नुदन्ते। ब्रह्म॒वा॒दिनो॑ वदन्ति। क्वा॑ सः।
अ॒ग्निः का॒र्यः। यो॑ऽस्मै प्र॒जां प॒शून्प्र॑ज॒नय॑तीति।
शल्कै॒स्ता॒रात्रि॑म॒ग्निमि॑न्धीत। तस्मि॑न्नुपव्युषम॒रणी॑ निष्ट॑पेत्।
यथ॑र्ष॒भाय॑ वाशि॒ता न्या॑विच्छा॒यति॑। ता॒दृगे॒व तत्। अ॒पो॒दूह्य॑
भस्मा॒ग्निं म॑न्थति॥ ७३॥

सैव साऽग्नेः सन्त॑तिः। तं म॑थित्वा प्राश्चमुद्ध॑रति। सं॒व॒त्स॒रमे॒व
तद्रेतो॑ हि॒तं प्र॑ज॒नय॑ति। अना॑हित॒स्तस्या॒ग्निरित्या॑हुः।
यः स॒मिधो॑ऽना॒धाया॒ग्निमा॑धत्त इति॑। ताः सं॒व॒त्स॒रे
पु॒रस्ता॑दाद॒ध्यात्। सं॒व॒त्स॒रादे॒वैन॑मव॒रुध्या॑धत्ते। यदि॑
सं॒व॒त्स॒रेऽना॑द॒ध्यात्। द्वा॒द॒श्यां पु॒रस्ता॑दाद॒ध्यात्।
सं॒व॒त्स॒रप्र॑तिमा॒ वै द्वा॑द॒श रा॒त्रयः॑। सं॒व॒त्स॒रमे॒वास्या॑हि॒ता
भव॑न्ति। यदि॑ द्वा॒द॒श्यां ना॑द॒ध्यात्। त्र्य॒हे पु॒रस्ता॑दाद॒ध्यात्।
आ॑हि॒ता ए॒वास्य॑ भव॑न्ति॥ ७४॥

द्वितीयमपचच्चतुर्थमपचददितौ रेतोऽधत्त सम्मिता घृतवतीभिरादधाति राजन्यः स्वस्य छन्दसः
प्रत्ययनस्त्वार्येयाद्रच्छति मन्थति रात्रयश्चत्वारि च॥

[९]

प्र॒जाप॑तिः प्र॒जा अ॑सृजत। स रि॑रिचा॒नोऽम॑न्यत।

स तपोऽतप्यत। स आत्मन्वीर्यमपश्यत्। तदवर्धत।
तदस्मात्सहसोर्ध्वमसृज्यत। सा विराडभवत्। तां देवासुरा
व्यगृह्णत। सोऽब्रवीत्प्रजापतिः। मम वा एषा॥ ७५॥

दोहा एव युष्माकमिति। सा ततः प्राच्युदक्रामत्।
तत्प्रजापतिः पर्यगृह्णात्। अथर्व पितुं मे गोपायेति। सा
द्वितीयमुदक्रामत्। तत्प्रजापतिः पर्यगृह्णात्। नर्य प्रजां मे
गोपायेति। सा तृतीयमुदक्रामत्। तत्प्रजापतिः पर्यगृह्णात्।
शङ्स्य पशून्मे गोपायेति॥ ७६॥

सा चतुर्थमुदक्रामत्। तत्प्रजापतिः पर्यगृह्णात्। सप्रथ सभां
मे गोपायेति। सा पञ्चममुदक्रामत्। तत्प्रजापतिः पर्यगृह्णात्।
अहे बुध्निय मन्त्रं मे गोपायेति। अग्नीन् वाव सा तान्व्यक्रमत।
तान्प्रजापतिः पर्यगृह्णात्। अथो पङ्क्तिमेव। पङ्क्तिर्वा एषा ब्राह्मणे
प्रविष्टा॥ ७७॥

तामात्मनोऽधि निर्मिमीते। यदग्निराधीयते। तस्मादेतावन्तो-
ऽग्नय आधीयन्ते। पाङ्क्तं वा इदं सर्वम्। पाङ्क्तैव पाङ्क्तं
स्पृणोति। अथर्व पितुं मे गोपायेत्याह। अन्नमेवैतेन स्पृणोति।
नर्य प्रजां मे गोपायेत्याह। प्रजामेवैतेन स्पृणोति। शङ्स्य
पशून्मे गोपायेत्याह॥ ७८॥

पशून्मेवैतेन स्पृणोति। सप्रथ सभां मे गोपायेत्याह।

स॒भामे॒वैतेनैन्द्रि॒यः॑ स्फु॒णोति॑। अहे॑ बु॒ध्रिय॒ मन्त्रं॑
मे गोपा॒येत्या॑ह। मन्त्र॑मे॒वैतेन॒ श्रियः॑ स्फु॒णोति॑।
यदा॑न्वाहा॒र्यप॑चनेऽन्वाहा॒र्यं प॑चन्ति। तेन॒ सौऽस्या॒भीष्टः॑
प्रीतः॑। यद्गार्ह॑पत्य॒ आज्य॑मधि॒श्रय॑न्ति॒ सम्पत्नी॑र्याजय॑न्ति।
तेन॒ सौऽस्या॒भीष्टः॑ प्रीतः॑। यदा॑हव॒नीये॒ जुह्व॑ति॥७९॥

तेन॒ सौऽस्या॒भीष्टः॑ प्रीतः॑। यत्स॒भायां॑ वि॒जय॑न्ते। तेन॒
सौऽस्या॒भीष्टः॑ प्रीतः॑। यदा॑वस॒थेऽन्नः॑ हर॑न्ति। तेन॒
सौऽस्या॒भीष्टः॑ प्रीतः॑। तथा॑ऽस्य॒ सर्वे॑ प्री॒ता अ॒भीष्टा॒
आधी॑यन्ते। प्र॒वस॑थमे॒ष्यन्ने॒वमु॑प॒तिष्ठे॑तैकमेकम्। यथा॑
ब्राह्म॒णाय॑ गृहे॒वासि॑ने॒ परि॒दाय॑ गृ॒हाने॑ति। ता॒दृगे॒व तत्।
पुन॑रा॒गत्यो॑प॒तिष्ठ॑ते। सा भा॑गेयमे॒वैषां॑ तत्। सा तत्
ऊ॒र्ध्वारो॑हत्। सा रो॑हि॒ण्य॑भवत्। तद्रो॑हि॒ण्यै रो॑हि॒णित्व॑म्।
रो॒हि॒ण्याम॒ग्निमा॑दधी॒त। स्व ए॒वैनं॒ योनौ॒ प्रति॑ष्ठि॒तमा॑धत्ते।
ऋ॒ध्नोत्ये॑नेन॥८०॥

एषा प॒शून्मे गोपा॑येति॒ प्रवि॑ष्टा प॒शून्मे गोपा॑येत्या॒ह जुह्व॑ति तिष्ठते सप्त च॥—[१०]

ब्रह्म सन्धत्तं कृत्तिकासू॒र्द्धन्ति॑ द्वा॒दश॑सु॒ प्रजा॑प॒तिर्वा॒चो दे॒वासुरा॑स्तद॒ग्निर्नो॒द्धर्मः॑ शिरं॒ इमे वै
शमी॑ग॒र्भात्प्रजा॑प॒तिः स रि॑रि॒चानः॑ स तपः॑ स आ॒त्मन्वी॑र्यं दश॥१०॥

ब्रह्म सन्धत्तं तौ दि॒व्याव॑थो॒ शन्त्वा॒य प्राच्ये॑षां॒ यदु॑पर्यु॒परि॒ यत्स॒द्यः सोऽश्वो॑ऽवा॒रो भू॒त्वा
जग॑तीभि॒रशी॑तिः॥८०॥

ब्रह्म सन्धत्तमृ॒ध्नोत्ये॑नेन॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके प्रथमः
प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ द्वितीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः ॥

उद्धन्यमानमस्या अमेध्यम्। अप पाप्मानं यजमानस्य हन्तु।
शिवा नः सन्तु प्रदिशश्चतस्रः। शं नो माता पृथिवी लोकसाता।
शं नो देवीरभिष्टये। आपो भवन्तु पीतये। शं योरभि स्रवन्तु
नः। वैश्वानरस्य रूपम्। पृथिव्यां परिस्रसा। स्योनमा विशन्तु
नः॥१॥

यदिदं दिवो यददः पृथिव्याः। सञ्जज्ञाने रोदसी सम्बभूवतुः।
ऊषान्कृष्णमवतु कृष्णमूषाः। इहोभयोर्यज्ञियमागमिष्ठाः।
ऊतीः कुर्वाणो यत्पृथिवीमचरः। गुहाकारमाखुरूपं प्रतीत्य।
तत्ते न्यक्तमिह सम्भरन्तः। शतं जीवेम शरदः सर्वाः। ऊर्जं
पृथिव्या रसमाभरन्तः। शतं जीवेम शरदः पुरुचीः॥२॥

वप्त्रीभिरनुवित्तं गुहासु। श्रोत्रं त उर्व्यबधिरा भवामः।
प्रजापतिसृष्टानां प्रजानाम्। क्षुधोऽपहृत्यै सुवितं नो अस्तु।
उप प्रभिन्नमिषमूर्जं प्रजाभ्यः। सूदं गृहेभ्यो रसमाभरामि।
यस्य रूपं बिभ्रदिमामविन्दत्। गुहा प्रविष्टाः सरिरस्य
मध्ये। तस्येदं विहतमाभरन्तः। अछम्बद्वारमस्यां विधेम॥३॥

यत्पर्यपश्यत्सरिरस्य मध्ये। उर्वीमपश्यञ्जगतः प्रतिष्ठाम्।
तत्पुष्करस्यायतनाद्धि जातम्। पूर्णं पृथिव्याः प्रथनं हरामि।
याभिरदृष्टं हञ्जगतः प्रतिष्ठाम्। उर्वीमिमां विश्वजनस्य भर्त्रीम्।

ता नः शिवाः शर्कराः सन्तु सर्वाः। अग्ने रेतश्चन्द्रः हिरण्यम्।
अद्ध्यः सम्भूतममृतं प्रजासु। तत्सम्भरन्नुत्तरतो निधाय॥४॥

अतिप्रयच्छं दुरितिं तरेयम्। अश्वो रूपं कृत्वा
यदश्वत्थेऽतिष्ठः। संवत्सरं देवेभ्यो निधाय। तत्ते न्यक्तमिह
सम्भरन्तः। शतं जीवेम शरदः सर्वाः। ऊर्जः पृथिव्या
अध्युत्थितोऽसि। वनस्पते शतबलशो विरोह। त्वया
वयमिषमूर्जं मदन्तः। रायस्पोषेण समिषा मदेम। गायत्रिया
हियमाणस्य यत्ते॥५॥

पूर्णमपतत्तृतीयस्यै दिवोऽधि। सोऽयं पूर्णः सोमपर्णाद्धि
जातः। ततो हरामि सोमपीथस्यावरुद्धौ। देवानां ब्रह्मवादं
वदेतां यत्। उपाशृणोः सुश्रवा वै श्रुतोऽसि। ततो मामाविशतु
ब्रह्मवर्चसम्। तत्सम्भरन्तुस्तदवरुन्धीय साक्षात्। यया ते
सृष्टस्याग्नेः। हेतिमशमयत्प्रजापतिः। तामिमामप्रदाहाय॥६॥

शमीः शान्त्यै हराम्यहम्। यत्ते सृष्टस्य यतः। विकङ्कतं
भा आर्च्छजातवेदः। तया भासा सम्मितः। उरुं नो
लोकमनु प्रभाहि। यत्ते तान्तस्य हृदयमाच्छिन्दजातवेदः।
मरुतोऽद्विस्तमयित्वा। एतत्ते तदशनेः सम्भरामि। सात्मा
अग्ने सहृदयो भवेह। चित्रियादश्वत्थात्सम्भृता बृहत्यः॥७॥

शरीरमभि सङ्स्कृताः स्थ। प्रजापतिना यज्ञमुखेन
सम्मिताः। तिस्रस्त्रिवृद्धिर्मिथुनाः प्रजात्यै। अश्वत्थाद्धव्य-

वा॒हा॒द्धि जा॒ताम्। अ॒ग्नेस्त॒नूं य॒ज्ञिया॒ꣳ सम्भ॑रामि।
शा॒न्तयो॑निꣳ शमीग॒र्भम्। अ॒ग्नये॒ प्रज॑नयितवै। यो अ॑श्व॒त्थः
शमीग॒र्भः। आ॒रुरो॒ह त्वे स॒चा। तं ते॑ ह॒रामि॒ ब्रह्म॑णा॥८॥

य॒ज्ञियैः॑ के॒तुभिः॑ स॒ह। यं त्वा॑ स॒मभ॑रञ्जातवेदः। य॒थाश॒रीरं॑
भूतेषु॒ न्य॑क्तम्। स सम्भृ॑तः सीद शि॒वः प्र॒जाभ्यः॑। उ॒रुं नो॑
लो॒कम॑नु॒नेषि॒ वि॒द्वान्। प्रवे॒धसे॑ क॒वये॒ मेध्या॑य। वचो॑ व॒न्दारु॑
वृष॒भाय॒ वृष्णो॑। यतो॑ भ॒यम॑भयं॒ तन्नो॑ अस्तु। अ॒व दे॒वान्
य॒जेहे॒ड्यान्। स॒मिधा॒ऽग्निं दु॑वस्यत॥९॥

घृ॒तैर्बो॑धय॒ताति॑थिम्। आ॒ऽस्मिन् ह॒व्या जु॑होतन। उप॑
त्वा॒ऽग्ने ह॒विष्म॑तीः। घृ॒ताची॑र्यन्तु ह॒र्यत। जुष॑स्व॒ स॒मिधो॑
मम॑। तं त्वा॑ स॒मिद्धि॑रङ्गि॒रः। घृ॒तेन॑ वर्धयामसि। बृ॒हच्छो॑चा
यवि॑ष्ठा। स॒मिध्य॑मानः प्रथ॒मो नु॑ धर्मः। स॒म॒क्तुभि॑रज्यते
वि॒श्ववा॑रः॥१०॥

शो॒चिष्के॑शो घृ॒तनि॑र्णि॒क्पाव॑कः। सु॒य॒ज्ञो अ॒ग्निर्य॑जथाय दे॒वान्।
घृ॒तप्र॑तीको घृ॒तयो॑नि॒र॒ग्निः। घृ॒तैः स॒मिद्धो॑ घृ॒तम॑स्यान्नम्।
घृ॒तप्रुष॑स्त्वा स॒रितो॑ वहन्ति। घृ॒तं पिब॑न्त्सुयजा॑ यक्षि दे॒वान्।
आ॒युर्दा॑ अ॒ग्ने ह॒विषो॑ जुषा॒णः। घृ॒तप्र॑तीको घृ॒तयो॑निरेधि। घृ॒तं
पी॒त्वा मधु॑ चा॒रु ग॒व्यम्। पि॒तेव॑ पु॒त्रम॑भि॒रक्ष॑तादिमम्॥११॥

त्वाम॑ग्ने स॒मिधा॒नं य॑विष्ठा। दे॒वा दू॒तं च॑क्रिरे ह॒व्यवा॑हम्।
उ॒रु॒ज्रय॑सं घृ॒तयो॑नि॒माहु॑तम्। त्वे॒षं चक्षु॑र्दधिरे चोद॒यन्वा॑ति।

त्वामंग्रे प्रदिव आहुतं घृतेन। सुम्नायवः सुषमिधा समीधिरे।
स वावृधान ओषधीभिरुक्षितः। उरु जयांसि पार्थिवा
वितिष्ठसे। घृतप्रतीकं व ऋतस्य धूरुषदम्। अग्निं मित्रं न
समिधान ऋञ्जते॥१२॥

इन्धानो अक्रो विदथेषु दीद्यत्। शुक्रवर्णामुदु नो यंसते
धियम्। प्रजा अंग्रे संवासय। आशाश्च पशुभिः सह।
राष्ट्राण्यस्मा आधेहि। यान्यासन्त्सवितुः सवे। मही विशपत्नी
सदने ऋतस्य। अर्वाची एतं धरुणे रयीणाम्। अन्तर्वत्नी
जन्यं जातवेदसम्। अध्वराणां जनयथः पुरोगाम्॥१३॥

आरोहतं दशतुं शक्करीर्मम। ऋतेनाग्र आयुषा वर्चसा सह।
ज्योग्जीवन्त उत्तरामुत्तरां समांम्। दर्शमहं पूर्णमासं यज्ञं
यथा यजै। ऋत्विगवती स्थो अग्निरेतसौ। गर्भं दधाथां ते
वामहं ददे। तत्सत्यं यद्वीरं बिभृथः। वीरं जनयिष्यथः। ते
मत्प्रातः प्रजनिष्येथे। ते मा प्रजाते प्रजनयिष्यथः॥१४॥

प्रजयां पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन सुवर्गे लोके। अनृतात्सत्यमुपैमि।
मानुषाद्व्यमुपैमि। दैवीं वाचं यच्छामि। शल्कैरग्निमिन्धानः।
उभौ लोकौ संनेमहम्। उभयौलोकयोर् ऋध्वा। अति मृत्युं
तराम्यहम्। जातवेदो भुवनस्य रेतः। इह सिञ्च तपसो
यज्ञनिष्यते॥१५॥

अग्निमश्वत्थादधि हव्यवाहम्। शमीगर्भाञ्जनयन् यो मयोभूः।

अ॒यं ते॒ योनि॑र्ऋ॒त्वियः॑। यतो॑ जा॒तो अरो॑चथाः। तं जा॒नन्न॑ग्र
आरो॑ह। अथा॑ नो वर्ध॒या र॒यिम्। अपै॑त॒ वीत॒ वि च॑ सर्प॒तातः॑।
येऽत्र॒ स्थ पु॑रा॒णा ये च॒ नूत॑नाः। अदा॑दिदं य॒मोऽव॑सानं
पृथि॒व्याः। अक्र॑न्नि॒मं पि॒तरो॑ लो॒कम॑स्मै॥१६॥

अ॒ग्नेर्भस्मा॑स्य॒ग्नेः पु॑री॒षम॑सि। सं॒ज्ञान॑म॒सि का॒मध॑रणम्। मयि॑
ते का॒मध॑रणं भूयात्। सं॒वः सृ॒जामि॑ हृद॒यानि॑। स॒सृष्टं॑
मनो॑ अस्तु वः। स॒सृष्टः प्रा॒णो अस्तु॑ वः। सं या वः
प्रि॒यास्त॑नुवः। सं प्रि॒या हृद॑यानि वः। आ॒त्मा वो॑ अस्तु
सम्प्रि॑यः। सम्प्रि॑यास्त॒नुवो॒ मम॑॥१७॥

कल्पे॑तां द्यावा॑पृथि॒वी। कल्प॑न्ता॒माप॒ ओष॑धीः।
कल्प॑न्ता॒मग्न॑यः पृथ॑क्। मम॒ ज्यैष्ठा॑य॒ सव्र॑ताः। येऽग्न॑यः
सम॑नसः। अ॒न्तरा॑ द्यावा॑पृथि॒वी। वास॑न्तिकावृ॒तू अ॒भि
कल्प॑मानाः। इन्द्र॑मिव दे॒वा अ॒भि सं वि॑शन्तु। दि॒वस्त्वा॑
वीर्ये॑ण। पृथि॒व्यै म॑हिम्ना॥१८॥

अ॒न्तरि॑क्षस्य॒ पोषे॑ण। स॒र्वप॑शुमा॒दधे॑। अजी॑जनन्न॒मृतं॑
मर्त्या॑सः। अ॒स्त्रेमा॑णं त॒रणिं॑ वी॒डुज॑म्भम्। दश॒ स्वसा॑रो
अ॒श्रुवः॑ समी॒चीः। पुमा॑सं जा॒तम॑भि स॒रभ॑न्ताम्।
प्र॒जाप॑तेस्त्वा प्रा॒णेना॑भि प्राणि॑मि। पू॒ष्णः पोषे॑ण॒ मह्य॑म्।
दी॒र्घायु॑त्वाय॒ शत॑शा॒रदा॑य। श॒तं श॒रद्भ्य॑ आयु॑षे॒ वर्च॑से॥१९॥

जी॒वात्वै॑ पुण्या॑य। अ॒हं त्वद॑स्मि॒ मद॑सि॒ त्वमे॑तत्। ममा॑सि॒

योनिस्तव॑ योनि॑रस्मि। ममै॒व सन्वहं॑ ह॒व्यान्य॑ग्रे। पु॒त्रः पि॒त्रे
लो॒ककृ॑ज्जातवेदः। प्रा॒णे त्वा॒ऽमृत॑माद॒धामि। अ॒न्नाद॑म॒न्नाद्या॑य।
गो॒सारं॑ गु॒प्त्यै। सु॒गा॒रु॒हप॒त्यो वि॒दह॑न्नरा॒तीः। उ॒षसः॑ श्रेय॑सीः
श्रेय॑सीर्दध॑त्॥ २०॥

अ॒ग्रे स॒पत्ना॑ꣳ अ॒प॒ बाध॑मानः। रा॒यस्पोष॑मिष॒मूर्ज॑म॒स्मासु॑
धेहि। इ॒मा उ॒ मामु॑प॒तिष्ठ॑न्तु रा॒यः। आ॒भिः प्र॒जाभि॑रि॒ह
सं॒व॒से॒य। इ॒हो इ॒डां तिष्ठ॑तु वि॒श्वरू॑पी। म॒ध्ये वसो॑र्दी॒दिहि॑
जातवेदः। ओज॑से॒ बला॑य॒ त्वोद्य॑च्छे। वृष॑णे शुष्मा॒यायु॑षे
वर्च॑से। स॒प॒त्न॒तूर॑सि वृ॒त्रतूः। यस्ते॑ दे॒वेषु॑ म॒हिमा सु॑व॒र्गः॥ २१॥

यस्ते॑ आ॒त्मा प॒शुषु॑ प्रवि॑ष्टः। पु॒ष्टि॒र्या ते॑ म॒नुष्ये॑षु पप्र॒थे।
तया॑ नो अ॒ग्रे जुष॑माण एहि॑। दि॒वः पृ॑थि॒व्याः पर्य॑न्तरि॒क्षात्।
वाता॑त्प॒शुभ्यो॑ अ॒ध्योष॑धी॒भ्यः। यत्र॑ यत्र जातवेदः सम्ब॒भूथ॑।
ततो॑ नो अ॒ग्रे जुष॑माण एहि॑। प्राची॑मनु॒ प्रदि॑शं प्रेहि॑
वि॒द्वान्। अ॒ग्रेर॑ग्रे पु॒रो अ॑ग्निर्भवे॒ह। वि॒श्वा आ॒शा दी॒द्यानो॑ वि
भा॑हि॥ २२॥

ऊ॒र्जं नो॑ धेहि द्वि॒पदे॑ चतु॑ष्पदे। अ॒न्व॒ग्निरु॑षसा॒मग्र॑मख्यत्।
अ॒न्वहा॑नि प्रथ॒मो जा॑तवे॒दाः। अ॒नु सूर्य॑स्य पु॒रुत्रा॑ च
र॒श्मीन्। अ॒नु द्या॒वापृ॑थि॒वी आ॑त॒तान। वि॒क्रम॑स्व म॒हाꣳ
अ॑सि। वे॒दिष॑न्मानु॒षेभ्यः॑। त्रि॒षु लो॒केषु॑ जागृ॒हि। यदि॑दं
दि॒वो यद॑दः पृ॑थि॒व्याः। सं॒वि॒दा॒ने रो॑द॒सी सं ब॑भूवतुः॥ २३॥

तयोः पृष्ठे सीदतु जातवेदाः। शम्भूः प्रजाभ्यस्तनुवै स्योनः।
 प्राणं त्वाऽमृतं आ दधामि। अन्नादमन्नाद्याय। गोप्तरं गुप्त्यै।
 यत्ते शुक्रं शुक्रं वर्चः शुक्रा तनूः। शुक्रं ज्योतिरजस्रम्। तेन मे
 दीदिहि तेन त्वाऽऽदधे। अग्निनाऽग्ने ब्रह्मणा। आनशे व्यानशे
 सर्वमायुर्व्यानशे॥ २४॥

नर्यं प्रजां मे गोपाय। अमृतत्वाय जीवसे। जातां
 जनिष्यमाणां च। अमृते सत्ये प्रतिष्ठिताम्। अथर्वं
 पितुं मे गोपाय। रसमन्नमिहायुषे। अदब्धायोऽशीततनो।
 अविषन्नः पितुं कृणु। शङ्स्यं पशून्मे गोपाय। द्विपादो ये
 चतुष्पदः॥ २५॥

अष्टाशंफाश्च य इहाग्रे। ये चैकशंफा आशुगाः। सप्रथं
 सभां मे गोपाय। ये च सभ्याः सभासदः। तानिन्द्रियावतः
 कुरु। सर्वमायुरुपासताम्। अहे बुध्निय मन्त्रं मे गोपाय।
 यमृषयस्त्रैविदा विदुः। ऋचः सामानि यजूंषि। सा हि
 श्रीरमृता सताम्॥ २६॥

चतुः शिखण्डा युवतिः सुपेशाः। घृतप्रतीका भुवनस्य मध्ये।
 मर्मज्यमाना महते सौभगाय। मह्यं धुक्ष्व यजमानाय
 कामान्। इहैव सन्तत्रं सतो वो अग्नयः। प्राणेन वाचा
 मनसा बिभर्मि। तिरो मा सन्तमायुर्मा प्रहासीत्।
 ज्योतिषा वो वैश्वानरेणोपतिष्ठे। पञ्चधाऽग्नीन्व्यक्रामत्।

वि॒राद्भृ॒ष्टा प्र॒जाप॑तेः। ऊ॒र्ध्वाऽऽरो॑ह॒द्रोहि॑णी। योनि॑र॒ग्नेः
प्रति॑ष्ठि॒तिः॥२७॥

वि॒शन्तु नः पु॒रू॒चीर्वि॑धेम नि॒धाय॑ यत्तेऽप्र॑दाहाय बृ॒ह॒त्यो॑ ब्रह्म॑णा दु॒वस्य॑त वि॒श्ववा॑र इ॒ममृ॑ञ्जते
पु॒रो॒गां प्र॑ज॒नयि॑ष्यथो जनि॑ष्यतेऽस्मै म॒म महि॑म्ना वर्च॑से दध॑त्सुव॒र्गो भा॑हि सम्ब॒भूव॑तुरायु॒र्व्यान॑शे
चतु॑ष्पदः स॒तां प्र॒जाप॑तेर्द्वे च॑॥ [१]

नवै॒तान्य॑हा॒नि भ॑वन्ति। न॒व वै सु॑व॒र्गा लो॒काः।
यदे॒तान्य॑हा॒न्युप॑यन्ति। न॒वस्वे॒व तत्सु॑व॒र्गेषु॑ लो॒केषु॑
स॒त्रिणः॑ प्र॒ति॒तिष्ठ॑न्तो यन्ति। अ॒ग्नि॒ष्टो॒माः परः॑ सा॒मानः॑
का॒र्या इ॒त्याहुः॑। अ॒ग्नि॒ष्टो॒मसं॑मितः सु॒वर्गो॑ लो॒क इति॑।
द्वा॒द॒शाग्नि॑ष्टो॒मस्य॑ स्तो॒त्राणि॑। द्वा॒द॒श मा॑साः सं॒वत्स॑रः। तत्तन्न
सू॒क्ष्मम्। उ॒क्थ्या॑ ए॒व सप्त॑द॒शाः परः॑ सा॒मानः॑ का॒र्याः॥२८॥

प॒शवो॑ वा उ॒क्थानि॑। प॒शूना॑मव॒रुद्धौ॑। वि॒श्वजि॑द॒भिजि॑ता॒-
व॒ग्नि॒ष्टो॒मौ। उ॒क्थ्याः॑ सप्त॑द॒शाः परः॑ सा॒मानः॑। ते स॒ंस्तु॑ता
वि॒राज॑म॒भि सम्प॑द्यन्ते। द्वे च॒र्चाव॑तिरिच्येते। ए॒कया॑
गौ॒रति॑रिक्तः। ए॒कया॑ऽऽयु॑रू॒नः। सु॒वर्गो॑ वै लो॒को ज्योतिः॑।
ऊ॒र्ग्विरा॑ट्॥२९॥

सु॒वर्गमे॒व तेन॑ लो॒कम॒भि ज॑यन्ति। यत्प॒रं रा॑थ॒न्तर॑म्।
तत्प्र॑थ॒मेऽह॑न्का॒र्यम्। बृ॒हद्वि॑तीयै॒। वैरू॑पं तृ॒तीयै॒। वैरा॑जं च॒तुर्थे॑।
शा॒क्रं प॑ञ्च॒मे। रै॒वत॑ ष॒ष्ठे। तदु॑ पृ॒ष्ठेभ्यो॑ नय॑न्ति। स॒न्तन॑य
ए॒ते ग्र॑हा गृह्यन्ते॥३०॥

अति॒ग्रा॒ह्याः परः॑ साम॒सु। इ॒माने॒वैतैर्लो॒कान्त्सन्त॑न्वन्ति।
 मि॒थुना ए॒ते ग्र॒हा गृ॒ह्यन्ते। अति॒ग्रा॒ह्याः परः॑ साम॒सु।
 मि॒थुनमे॒व तैर्य॑ज॒माना अव॑रुन्धते। बृ॒हत्पृ॑ष्ठं भ॒वति। बृ॒हद्वै
 सु॒व॒र्गो लो॒कः। बृ॒हतै॒व सु॒व॒र्गं लो॒कं य॑न्ति। त्र॒यस्त्रिं॑शि
 नाम॒ साम॑। मा॒ध्यं दि॒ने प॒वंमा॒ने भ॒वति॥३१॥

त्र॒यस्त्रिं॑शद्वै दे॒वताः॑। दे॒वता॑ ए॒वाव॑रुन्धते। ये वा इ॒तः परा॑श्च॒
 सं॒वत्स॒रमु॑प॒यन्ति॑। न है॒नं ते स्व॒स्ति स॒मश्नु॑वते। अथ॒
 येऽमु॒तोऽर्वा॑श्चमु॒प॒यन्ति॑। ते है॒नं स्व॒स्ति स॒मश्नु॑वते। ए॒तद्वा
 अ॒मुतो॑ऽर्वा॑श्चमु॒प॒यन्ति॑। यदे॒वम्। यो ह॒ खलु॒ वाव॒ प्र॒जाप॑तिः।
 स उ॒वेवे॒न्द्रः। तदु॑ दे॒वेभ्यो॒ नय॑न्ति॥३२॥

कार्या वि॒राङ्मृ॑ह्यन्ते प॒वंमा॒ने भ॒वतीन्द्र॒ एकं॑ च॥ ————— [२]

सन्त॑ति॒र्वा ए॒ते ग्र॒हाः। यत्प॑रः सामा॒नः। वि॒षूवा॒न्दि॒वाकी॒र्त्यम्॑।
 यथा॒ शा॒लायै॑ पक्ष॑सी। ए॒व सं॒वत्स॒रस्य॑ पक्ष॑सी। यदे॒तेन॑
 गृ॒ह्येर॑न्। वि॒षूची॑ सं॒वत्स॒रस्य॑ पक्ष॑सी॒ व्य॒व॒स्र॑से॒याता॑म्।
 आ॒र्ति॒मा॒र्च्छे॒युः। यदे॒ते गृ॒ह्यन्ते॑। यथा॒ शा॒लायै॑ पक्ष॑सी म॒ध्य॒मं
 व॒श॒म॒भि॒ सं॒मा॒यच्छ॑ति॥३३॥

ए॒व सं॒वत्स॒रस्य॑ पक्ष॑सी दि॒वाकी॒र्त्य॒म॒भि॒ सं त॑न्वन्ति।
 ना॒र्ति॒मा॒र्च्छ॑न्ति। ए॒क॒विं॒शम॑हर्भवति। शु॒क्रा॒ग्रा ग्र॒हा
 गृ॒ह्यन्ते। प्र॒त्युत्त॑ब्ध्यै स॒य॒त्वाय॑। सौ॒र्य ए॒तद॑हः प॒शुरा॑ल॒भ्यते॑।
 सौ॒र्योऽति॒ग्रा॒ह्यो गृ॒ह्यते॑। अ॒हरे॒व रू॒पेण॑ स॒मर्ध॑यन्ति। अथो॒

अहं ए॒वैष ब॒लिर्हि॑यते। स॒प्तैतद॑हरतिग्रा॒ह्यां गृ॑ह्यन्ते॥३४॥

स॒प्त वै शी॑र्ष॒ण्याः प्रा॒णाः। अ॒सावा॑दि॒त्यः शिरः॑
प्र॒जाना॑म्। शी॒र्षन्ने॒व प्र॒जानां॑ प्रा॒णान्द॑धाति। तस्मा॑त्स॒प्त
शी॒र्षन्प्रा॒णाः। इन्द्रो॑ वृ॒त्रं ह॒त्वा। अ॒सुरा॑न्परा॒भाव्य॑। स
इ॒माँल्लो॒कान॒भ्यज॑यत्। तस्या॒सौ लो॒कोऽन॑भिजित आसीत्।
तं वि॒श्वक॑र्मा भू॒त्वाऽभ्य॑जयत्। यद्वै॑श्वक॒र्मणो॑ गृ॒ह्यते॑॥३५॥

सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्या॒भिजि॑त्यै। प्र वा ए॒तेऽस्मा॑ल्लो॒काच्च॑वन्ते।
ये वै॑श्वक॒र्मणं॑ गृ॒ह्यते॑। आ॒दि॒त्यः श्वो॑ गृ॒ह्यते। इ॒यं वा
अ॒दि॒तिः। अ॒स्यामे॒व प्र॒ति ति॑ष्ठन्ति। अ॒न्यो॑न्यो गृ॒ह्येते।
वि॒श्वान्ये॑वान्येन॒ कर्मा॑णि कु॒र्वाणा॑ यन्ति। अ॒स्याम॒न्येन॒ प्र॒ति
ति॑ष्ठन्ति। तावाऽप॑रा॒र्धात्सं॑वत्स॒रस्या॒न्यो॑न्यो गृ॒ह्येते। तावु॑भौ
स॒ह म॑हाव्र॒ते गृ॒ह्येते। य॒ज्ञस्यै॒वान्तं॑ ग॒त्वा। उ॒भयो॑र्लो॒कयोः
प्र॒ति॒ति॑ष्ठन्ति। अ॒र्क्यमु॑क्थं भ॑वति। अ॒न्नाद्य॑स्याव॑रुद्धौ॥३६॥

स॒माय॑च्छत्यतिग्रा॒ह्यां गृ॑ह्यन्ते गृ॒ह्यते॑ संवत्स॒रस्या॒न्यो॑न्यो गृ॒ह्येते॑ पञ्च च॥—————[३]

ए॒कवि॑ं॒श ए॒ष भ॑वति। ए॒तेन॒ वै दे॒वा ए॑कवि॒ंशेन॑।
आ॒दि॒त्यमि॒त उ॑त्त॒मं सु॑व॒र्गं लो॒कमा॑रोहयन्। स वा ए॒ष
इ॒त ए॑कवि॒ंशः। तस्य॑ दशा॒वस्ता॑दहा॒नि। दश॑ प॒रस्ता॑त्।
स वा ए॒ष वि॒राज्यु॑भ॒यतः॑ प्र॒ति॑ष्ठितः। वि॒राजि॑ हि वा ए॒ष
उ॑भ॒यतः॑ प्र॒ति॑ष्ठितः। तस्मा॑दन्त॒रेमौ लो॒कौ यन्। सर्वेषु॑
सु॒व॒र्गेषु॑ लो॒केष्व॑भि॒तप॑न्नेति॥३७॥

दे॒वा वा आ॑दि॒त्यस्य॑ सु॒वर्ग॑स्य॒ लोक॑स्य॒। परा॑चोऽतिपा॒दा-
द॑बिभयुः। तं छन्दो॑भिरदृ॒हन्धृत्यै॑। दे॒वा वा आ॑दि॒त्यस्य॑
सु॒वर्ग॑स्य॒ लोक॑स्य॒। अवा॑चोऽवपा॒दाद॑बिभयुः। तं प॒ञ्चभी॑
र॒श्मिभि॑रुद॒वयन्। तस्मा॑देकवि॒ंशेऽह॑न्पञ्च दि॒वाकी॑र्त्यानि
क्रियन्ते। र॒श्मयो॒ वै दि॑वाकी॒र्त्यानि॑। ये गा॑य॒त्रे। ते
गा॑य॒त्रीषू॑त्तरयोः पव॑मानयोः॥३८॥

म॒हादि॑वाकी॒र्त्यः॒ होतुः॑ पृ॒ष्ठम्। वि॒कर्णं॑ ब्र॒ह्मसा॑मम्।
भा॒सोऽग्नि॑ष्टोमः। अथै॒तानि॑ परा॑णि। परै॒र्वै दे॒वा आ॑दि॒त्यः
सु॒वर्गं॑ लो॒कम॑पा॒रयन्। यदपा॑रयन्। तत्परा॑णां पर॒त्वम्।
पा॒रय॑न्त्येनं परा॑णि। य ए॒वं वेद॑। अथै॒तानि॑ स्पर्श॑णि। स्पर्शै॒र्वै
दे॒वा आ॑दि॒त्यः सु॒वर्गं॑ लो॒कम॑स्पा॒रयन्। यदस्पा॑रयन्।
तत्स्पर्श॑णां स्पर्श॒त्वम्। स्पा॒रय॑न्त्यैनं स्पर्श॑णि। य ए॒वं
वेद॑॥३९॥

ए॒ति पव॑मानयोः स्पर्श॑णि पञ्च च॥ [४]

अप्र॑तिष्ठां वा ए॒ते ग॑च्छन्ति। येषां॑ संवत्स॒रेऽना॑प्तेऽथ।
एका॒दशि॑न्याप्यते॑। वैष्ण॒वं वा॑म॒नमा॑ल॒भन्ते। य॒ज्ञो वै वि॑ष्णुः।
य॒ज्ञमे॒वा॑ल॒भन्ते॑ प्र॒ति॑ष्ठित्यै। ऐ॒न्द्रा॒ग्नमा॑ल॒भन्ते। इ॒न्द्रा॒ग्नी
वै दे॒वाना॑मया॒तया॑मानौ। ये ए॒व दे॒वते॒ अया॑तयाम्नी। ते
ए॒वा॑ल॒भन्ते॑॥४०॥

वैश्व॑दे॒वमा॑ल॒भन्ते। दे॒वता॑ ए॒वाव॑रुन्धते। द्या॒वा॒पृथि॑व्या
धे॒नुमा॑ल॒भन्ते। द्या॒वा॒पृथि॑व्योरे॒व प्र॒ति ति॑ष्ठन्ति। वा॒य॒व्यं

वृत्समालम्बन्ते। वायुरेवैभ्यो यथाऽऽयतनाद्देवता अवरुन्धे।
आदित्यामविं वशामालम्बन्ते। इयं वा अदितिः। अस्यामेव
प्रति तिष्ठन्ति। मैत्रावरुणीमालम्बन्ते॥४१॥

मित्रेणैव यज्ञस्य स्विष्टं शमयन्ति। वरुणेन दुरिष्टम्।
प्राजापत्यं तूपरं महाव्रत आलम्बन्ते। प्राजापत्योऽतिग्राह्यो
गृह्यते। अहरेव रूपेण समर्धयन्ति। अथो अहं एवैष
बलिर्हियते। आग्नेयमा लम्बन्ते प्रति प्रज्ञात्यै। अजपेत्वान्
वा एते पूर्वैर्मासैरव रुन्धते। यदेते गव्याः पशव आलम्ब्यन्ते।
उभयेषां पशूनामवरुद्धौ॥४२॥

यदतिरिक्तामेकादशिनीमालम्बेरन्। अप्रियं भ्रातृव्यमभ्यति-
रिच्येत। यद्वौ द्वौ पशू समस्येयुः। कनीय आयुः
कुर्वीरन्। यदेते ब्राह्मणवन्तः पशव आलम्ब्यन्ते। नाप्रियं
भ्रातृव्यमभ्यतिरिच्यते। न कनीय आयुः कुर्वते॥४३॥

ते एवालम्बन्ते मैत्रावरुणीमालम्बन्तेऽवरुद्धौ सप्त च॥—————[५]

प्रजापतिः प्रजाः सृष्ट्वा वृत्तोऽशयत्। तं देवा भूतानां
रसं तेजः सम्भृत्य। तेनैनमभिषज्यन्। महानववर्तीति।
तन्महाव्रतस्य महाव्रतत्वम्। महद्व्रतमिति। तन्महाव्रतस्य
महाव्रतत्वम्। महतो व्रतमिति। तन्महाव्रतस्य महाव्रतत्वम्।
पञ्चविंशः स्तोमो भवति॥४४॥

चतुर्विंशत्यर्धमासः संवत्सरः। यद्वा एतस्मिन्संवत्सरेऽधि

प्राजायत। तदन्नं पञ्चविंशमभवत्। मध्यतः क्रियते। मध्यतो ह्यन्नमशितं धिनोति। अथो मध्यत एव प्रजानामूर्ध्वीयते। अथ यद्वा इदमन्ततः क्रियते। तस्मादुदन्ते प्रजाः समेधन्ते। अन्ततः क्रियते प्रजननायैव। त्रिवृच्छिरो भवति॥४५॥

त्रेधाविहितः हि शिरः। लोमं छवीरस्थिं। परांचा स्तुवन्ति। तस्मात्तत्सदृगेव। न मेद्यतोऽनु मेद्यति। न कृश्यतोऽनु कृश्यति। पञ्चदशोऽन्यः पक्षो भवति। सप्तदशोऽन्यः। तस्माद्वयाऽस्यन्यतरमर्धमभि पर्यावर्तन्ते। अन्यतरतो हि तद्वरीयः क्रियते॥४६॥

पञ्चविंश आत्मा भवति। तस्मान्मध्यतः पशवो वरिष्ठाः। एकविंशं पुच्छम्। द्विपदासु स्तुवन्ति प्रतिष्ठित्यै। सर्वेण सह स्तुवन्ति। सर्वेण ह्यात्मनाऽऽत्मन्वी। सहोत्पतन्ति। एकैकामुच्छिषन्ति। आत्मन् ह्यङ्गानि बद्धानि। न वा एतेन सर्वः पुरुषः॥४७॥

यदित इतो लोमानि दतो नखान्। परिमादः क्रियन्ते। तान्येव तेन प्रत्युप्यन्ते। औदुम्बरस्तल्पो भवति। ऊर्वा अन्नमुदुम्बरः। ऊर्ज एवान्नाद्यस्यावरुद्धौ। यस्य तल्पसद्यमनंभिजितुः स्यात्। स देवानां साम्यक्षे। तल्पसद्यमंभिजयानीति तल्पमारुह्योद्गायेत्। तल्पसद्यमेवाभि जयति॥४८॥

यस्य॑ तल्प॒सद्य॑म॒भिजि॑तं॒ स्यात्। स दे॒वाना॑ꣳ साम्य॑क्षे।
तल्प॒सद्य॑ मा परा॑जे॒षीति॑ तल्प॑मा॒रुह्यो॑द्गायेत्। न तल्प॒सद्य॑
परा॑जयते। प्लेङ्गे॑ शꣳसति। महो॑ वै प्लेङ्गः॑। मह॑स
ए॒वान्नाद्य॑स्याव॑रुद्धौ। दे॒वा॒सुराः॑ संय॑त्ता आसन्। त आ॑दि॒त्ये
व्याय॑च्छन्त। तं दे॒वाः सम॑जयन्॥४९॥

ब्रा॒ह्म॒णश्च॑ शू॒द्रश्च॑ चर्म॒कर्ते॑ व्याय॑च्छेते। दै॒व्यो॒ वै वर्णो॑ ब्रा॒ह्म॒णः।
अ॒सुर्यः॑ शू॒द्रः। इ॒मेऽरा॑त्सुरि॒मे सु॑भू॒तम॑क्र॒न्नित्य॑न्यत॒रो ब्रू॑यात्।
इ॒म उ॑द्वासीक॒रिण॑ इ॒मे दु॑र्भू॒तम॑क्र॒न्नित्य॑न्यत॒रः। यदे॒वेषा॑ꣳ
सुकृ॑तं या रा॒द्धिः। तद॑न्यत॒रोऽभि॑ श्री॒णाति॑। यदे॒वेषा॑ꣳ दुष्कृ॑तं
याऽरा॑द्धिः। तद॑न्यत॒रोऽप॑ हन्ति। ब्रा॒ह्म॒णः सं ज॑यति।
अ॒मुमे॒वादि॒त्यं भ्रातृ॑व्यस्य॒ संवि॑न्दन्ते॥५०॥

भवति॑ भवति॑ क्रियते॑ पुरुषो॑ जयत्यजयञ्जयत्येकं॑ च॥—————[६]

उ॒द्ध॒न्यमा॑नं॒ नवै॑तानि॒ सन्त॑तिरेकवि॒श ए॒षोऽप्र॑तिष्ठां प्र॒जाप॑तिर्वृ॒त्तष्य॑ट्॥६॥

उ॒द्ध॒न्यमा॑नꣳ शो॒चिष्के॑शोऽग्ने॑ स॒पत्नान॑तिग्रा॒ह्या वैश्व॑दे॒वमाल॑भन्ते पश्चा॒शत्॥५०॥

उ॒द्ध॒न्यमा॑नꣳ संवि॑न्दन्ते॥

हरिः॑ ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके द्वितीयः

प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ तृतीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके तृतीयः प्रपाठकः ॥

दे॒वा॒सुराः संय॑त्ता आसन्। ते दे॒वा वि॑ज॒यमु॑प॒यन्तः।
अ॒ग्नी॒षोम॑योस्तेज॒स्विनी॑स्त॒नूः स॒न्त्य॑दधत। इ॒दमु॑ नो
भवि॑ष्यति। यदि॑ नो जे॒ष्यन्ती॑ति। तेना॒ग्नी॒षोमा॒वपा॑क्रामताम्।
ते दे॒वा वि॑जित्य। अ॒ग्नी॒षोमा॒वन्वै॑च्छन्। तेऽ॒ग्नि॒मन्व॑-
विन्द॑न्तुषू॒त्सन्न॑म्। तस्य॑ विभ॑क्तीभिस्तेज॒स्विनी॑स्त॒नू-
रवा॑रुन्धत॥१॥

ते सोम॑मन्व॒विन्द॑न्। तम॑घ्नन्। तस्य॑ यथाऽभि॒ज्ञाय॑
त॒नूर्व्य॑गृह्णत। ते ग्र॒हा अभ॑वन्। तद्ग्र॒हाणां॑ ग्र॒हृत्व॑म्। यस्यै॒वं
वि॒दुषो॑ ग्र॒हा गृ॑ह्यन्ते। तस्य॑ त्वै॒व गृ॑ही॒ताः। नाना॑ऽऽग्ने॒यं
पुनरा॒धेये॑ कुर्यात्। यदना॑ग्ने॒यं पुनरा॒धेये॑ कुर्यात्। व्यृ॒द्धमे॒व
तत्॥२॥

अना॑ग्ने॒यं वा ए॒तत्क्रि॑यते। यत्स॒मिध॒स्त॒नून॑पा॒तमि॒डो
ब॒र्हि॒र्यज॑ति। उ॒भावा॑ग्ने॒यावा॒ज्य॑भा॒गौ स्या॑ताम्। अना॑ज्यभा॒गौ
भव॑त् इत्या॑हुः। यदु॒भावा॑ग्ने॒याव॒न्वश्चा॒विति॑। अ॒ग्नेये॒
पव॑माना॒योत्तरः॑ स्यात्। यत्प॒व॑माना॒या। तेना॒ज्य॑भा॒गः।
तेन॑ सौ॒म्यः। बुध॑न्वत्याग्ने॒यस्या॒ज्य॑भा॒गस्य॑ पु॒रोऽनु॑वा॒क्या
भव॑ति॥३॥

यथा॑ सु॒प्तं बो॒धय॑ति। ता॒दृगे॒व तत्। अ॒ग्नि॒न्य॑क्ताः

पत्नीसंयाजानामृचः स्युः। तेनाग्नेयं सर्वं भवति।
 एकधा तेजस्विनीं देवतामुपैतीत्याहुः। सैनमीश्वरा प्रदह
 इति। नेति ब्रूयात्। प्रजननं वा अग्निः। प्रजननमेवोपैतीति।
 कृतयजुः सम्भृतसम्भार इत्याहुः॥४॥

न सम्भृत्याः सम्भाराः। न यजुः कार्यमिति। अथो खलु।
 सम्भृत्या एव सम्भाराः। कार्यं यजुः। पुनराधेयस्य समृद्धौ।
 तेनोपांशु प्रचरति। एष्यं इव वा एषः। यत्पुनराधेयः।
 यथोपांशु नष्टमिच्छति॥५॥

तादृगेव तत्। उच्चैः स्विष्टकृतमुत्सृजति। यथा नष्टं
 वित्त्वा प्राहायमिति। तादृगेव तत्। एकधा तेजस्विनीं
 देवतामुपैतीत्याहुः। सैनमीश्वरा प्रदह इति। तत्तथा नोपैति।
 प्रयाजानूयाजेष्वेव विभक्तीः कुर्यात्। यथापूर्वमाज्यभागौ
 स्याताम्। एवं पत्नीसंयाजाः॥६॥

तद्वैश्वानरवत्प्रजननवत्तरमुपैतीति। तदाहुः। व्यृद्धं वा एतत्।
 अनाग्नेयं वा एतत्क्रियत इति। नेति ब्रूयात्। अग्निं प्रथमं
 विभक्तीनां यजति। अग्निमुत्तमं पत्नीसंयाजानाम्। तेनाग्नेयम्।
 तेन समृद्धं क्रियत इति॥७॥

अरुन्धतेव तद्वति सम्भृतसम्भार इत्याहुर्छिति पत्नीसंयाजा नव च॥—————[१]

देवा वै यथादर्शं यज्ञानाहरन्त। योऽग्निष्टोमम्। य
 उक्थ्यम्। योऽतिरात्रम्। ते सहैव सर्वे वाजुपेयमपश्यन्। ते।

अ॒न्योऽन्य॑स्मै॒ नाति॑ष्ठन्त। अ॒हम॒नेन॑ य॒जा इति॑। तेऽब्रु॑वन्।
आ॒जिम॒स्य धा॑वा॒मेति॑॥८॥

तस्मि॑न्ना॒जिम॑धावन्। तं बृ॒हस्पति॑रुद॒जयत्। तेना॑य॒जत।
स स्वा॒राज्य॑मगच्छत्। तमिन्द्रोऽब्र॑वीत्। माम॒नेन॑
या॒जयेति॑। तेनेन्द्र॑मयाजयत्। सोऽग्रं॑ दे॒वता॑नां॒ पर्य॑त्।
अग॑च्छ॒त्स्वा॒राज्य॑म्। अति॑ष्ठन्तास्मै॒ ज्यैष्ठा॑य॥९॥

य ए॒वं वि॒द्वान् वा॑ज॒पेये॑न् य॒जते। गच्छ॑ति॒ स्वा॒राज्य॑म्।
अग्र॑ः॒ समा॑नानां॒ पर्य॑ति। तिष्ठ॑न्तेऽस्मै॒ ज्यैष्ठा॑य। स वा ए॒ष
ब्रा॑ह्म॒णस्य॑ चै॒व रा॑ज॒न्यस्य॑ च य॒ज्ञः। तं वा ए॒तं वा॑ज॒पेय॑
इत्या॑हुः। वा॒जाप्यो॑ वा ए॒षः। वाज॑ः॒ ह्येते॑न॒ दे॒वा ऐ॒प्सन्।
सोमो॑ वै वा॑ज॒पेयः॑। यो वै सोमं॑ वाज॒पेयं॑ वेद॥१०॥

वा॒ज्यैवैनं॑ पी॒त्वा भ॑वति। आऽस्य॑ वा॒जी जा॑यते। अन्नं॑ वै
वा॑ज॒पेयः॑। य ए॒वं वेद॑। अत्य॑न्नम्। आऽस्या॑न्नादो जा॑यते।
ब्रह्म॑ वै वा॑ज॒पेयः॑। य ए॒वं वेद॑। अत्ति॑ ब्रह्म॒णाऽन्न॑म्। आऽस्य॑
ब्रह्मा॑ जा॑यते॥११॥

वा॒ग्वै वा॑ज॒स्य प्र॑स॒वः। य ए॒वं वेद॑। क॒रोति॑ वा॒चा वी॒र्य॑म्।
ऐनं॑ वा॒चा ग॑च्छति। अपि॑वर्ती॒ वाचं॑ वदति। प्र॒जाप॑तिर्दे॒वेभ्यो॑
य॒ज्ञान्वादि॑शत्। स आ॒त्मन्वा॑ज॒पेय॑मधत्त। तं दे॒वा अब्रु॑वन्।
ए॒ष वा॒व य॒ज्ञः। यद्वा॑ज॒पेयः॑॥१२॥

अप्ये॒व नोऽत्रा॑स्त्विति॑। तेभ्य॑ ए॒ता उ॒ज्जितीः॑ प्राय॑च्छत्। ता

वा ए॒ता उ॒ज्जित॑यो॒ व्याख्या॑यन्ते। य॒ज्ञस्य॑ सर्व॒त्वाय॑।
दे॒वता॑ना॒मनि॑र्भा॒गाय॑। दे॒वा वै ब्र॑ह्म॒णश्चा॒न्नस्य॑ च
श॒मल॑मपा॒घ्नन्। यद्व॒ह्मणः॑ श॒मल॑मासीत्। सा गा॒था
ना॒राश॑स्य॒भवत्। यद॒न्नस्य॑। सा सुरा॑॥१३॥

तस्मा॒द्वाय॑तश्च म॒त्तस्य॑ च न प्र॑तिगृह्य॒म्। यत्प्र॑तिगृह्णीयात्।
श॒मलं॑ प्र॑तिगृह्णीयात्। सर्वा॑ वा ए॒तस्य॑ वाचोऽव॑रुद्धाः।
यो वा॑जपेयया॒जी। या पृ॑थि॒व्यां याऽग्नौ॑ या र॑थन्त॒रे।
याऽन्तरि॑क्षे॒ या वा॒यौ या वा॑मदे॒व्ये। या दि॒वि
याऽऽदि॒त्ये या बृ॑ह॒ति। याऽप्सु॑ यौष॑धीषु॒ या वन॑स्पतिषु।
तस्मा॑द्वाजपेयया॒ज्यात्वि॑जीनः। सर्वा॑ ह्य॒स्य वा॒चोऽव॑रुद्धाः॥१४॥

धा॒वा॒मेति॑ ज्यैष्ठा॒य वेदं॑ ब्र॒ह्मा जा॑यते वाज॒पेयः॑ सुराऽऽत्वि॑जीन॒ एकं॑ च॥—————[२]

दे॒वा वै यद॒न्यैर्ग्र॑हैर्य॒ज्ञस्य॑ नावा॑रुन्धत। तद॑तिग्रा॒ह्यैरति॑गृह्या॒वा॑रुन्धत। तद॑तिग्रा॒ह्याणाम॑तिग्राह्यत्व॒म्। यद॑तिग्रा॒ह्या गृ॑ह्यन्ते।
यदे॒वान्यैर्ग्र॑हैर्य॒ज्ञस्य॑ नाव॑रुन्धे। तदे॒व तैर॑तिगृह्याव॑रुन्धे। पञ्च
गृ॑ह्यन्ते। पा॒ङ्क्तौ य॒ज्ञः। यावा॑ने॒व य॒ज्ञः। तमा॑त्वाऽव॑रुन्धे॥१५॥

सर्व॑ ऐ॒न्द्रा भ॑वन्ति। ए॒क॒धैव॑ यज॑मान इन्द्रि॒यं द॑धति।
स॒प्तद॑श प्राजाप॒त्या ग्र॑हा गृह्यन्ते। स॒प्तद॑शः प्र॒जाप॑तिः।
प्र॒जाप॑तेरा॒स्यै। ए॒क॒य॒र्चा गृ॑ह्णाति। ए॒क॒धैव॑ यज॑माने वी॒र्यं॑
दधा॑ति। सोम॒ग्रहा॑श्च॒ सुरा॑ग्रहा॑श्च गृह्णाति। ए॒तद्वै दे॒वानां॑
पर॑ममन्न॒म्। यत्सोमः॑॥१६॥

ए॒तन्म॑नु॒ष्या॑णाम्। यत्सुरा॑। प॒र॒मे॒णै॒वास्मा॑ अ॒न्नाद्ये॒नाव॑र॒-
 म॒न्नाद्य॑मव॑रुन्धे। सोम॑ग्र॒हान्गृ॑ह्णाति। ब्रह्म॑णो वा ए॒तत्तेजः॑।
 यत्सोमः॑। ब्रह्म॑ण ए॒व तेज॑सा तेजो यज॑माने दधाति।
 सुरा॑ग्र॒हान्गृ॑ह्णाति। अन्न॑स्य वा ए॒तच्छ॑र्मलम्। यत्सुरा॑॥१७॥
 अन्न॑स्यै॒व श॑र्मले॒न श॑र्मलं यज॑मानादप॑हन्ति। सोम॑ग्र॒हाऽश्च॑
 सुरा॑ग्र॒हाऽश्च॑ गृह्णाति। पु॒मान् वै सोमः॑। स्त्री सुरा॑।
 तन्मि॑थुनम्। मि॒थुनमे॒वास्य॑ तद्य॒ज्ञे क॑रोति प्र॒जन॑नाय।
 आ॒त्मान॑मे॒व सोम॑ग्र॒हैः स्पृ॑णोति। जा॒याः सुरा॑ग्र॒हैः।
 तस्मा॑द्वाज॑पेयया॒ज्यमु॑ष्मि॒ल्लोके स्त्रियः॑ सम्भ॑वति।
 वा॒ज॒पेया॑भिजि॒तः ह्य॑स्य॥१८॥

पूर्वे॑ सोम॑ग्र॒हा गृ॑ह्यन्ते। अप॑रे सुरा॑ग्र॒हाः। पुरो॑ऽक्षः
 सोम॑ग्र॒हान्त्सा॑दयति। प॒श्चाद॑क्षः सुरा॑ग्र॒हान्। पा॒प॒व॒स्य॒सस्य॑
 वि॒धृत्यै॑। ए॒ष वै यज॑मानः। यत्सोमः॑। अन्नः॑ सुरा॑।
 सोम॑ग्र॒हाऽश्च॑ सुरा॑ग्र॒हाऽश्च॑ व्यति॑षजति। अ॒न्नाद्ये॒नैवैनं॑
 व्यति॑षजति॥१९॥

स॒म्पृचः॑ स्थ॒ सं मा॑ भ॒द्रेण॑ पृ॒ङ्केत्या॑ह। अन्नं॑ वै भ॒द्रम्।
 अ॒न्नाद्ये॒नैवैनः॑ सः सृ॑जति। अन्न॑स्य वा ए॒तच्छ॑र्मलम्।
 यत्सुरा॑। पा॒प्मेव॑ खलु॒ वै श॑र्मलम्। पा॒प्मना॑ वा
 ए॒नमे॒तच्छ॑र्मले॒न व्यति॑षजति। यत्सोम॑ग्र॒हाऽश्च॑ सुरा॑ग्र॒हाऽश्च॑
 व्यति॑षजति। वि॒पृचः॑ स्थ॒ वि मा॑ पा॒प्मना॑ पृ॒ङ्केत्या॑ह।
 पा॒प्मनै॒वैनः॑ श॑र्मले॒न व्याव॑र्तयति॥२०॥

तस्माद्वाजपेययाजी पूतो मेध्यो दक्षिण्यः। प्राडुद्ववति
 सोमग्रहैः। अमुमेव तैर्लोकमभिजयति। प्रत्यङ्मुखसुराग्रहैः।
 इममेव तैर्लोकमभिजयति। प्रतिष्ठन्ति सोमग्रहैः। यावदेव
 सत्यम्। तेन सूयते। वाजसृद्धः सुराग्रहान् हरन्ति।
 अनृतेनैव विशः सःसृजति। हिरण्यपात्रं मधोः पूर्णं
 ददाति। मध्व्योऽसानीति। एकधा ब्रह्मण उप हरति।
 एकधैव यजमान आयुस्तेजो दधाति॥ २१॥

आत्वाऽवरुन्धे सोमः शमलं यत्सुरा ह्यस्यैनं व्यतिषजति व्यावर्तयति सृजति चत्वारि च॥ [३]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। नाग्निष्टोमो नोक्थ्यः। न षोडशी
 नातिरात्रः। अथ कस्माद्वाजपेये सर्वं यज्ञक्रतवोऽवरुध्यन्त
 इति। पशुभिरिति ब्रूयात्। आग्नेयं पशुमालभते। अग्निष्टोममेव
 तेनावरुन्धे। ऐन्द्राग्नेनोक्थ्यम्। ऐन्द्रेण षोडशिनः स्तोत्रम्।
 सारस्वत्याऽतिरात्रम्॥ २२॥

मारुत्या बृहतः स्तोत्रम्। एतावन्तो वै यज्ञक्रतवः।
 तान्पशुभिरेवावरुन्धे। आत्मानमेव स्पृणोत्यग्निष्टोमेन।
 प्राणापानावुक्थ्येन। वीर्यं षोडशिनः स्तोत्रेण।
 वाचमतिरात्रेण। प्रजां बृहतः स्तोत्रेण। इममेव
 लोकमभिजयत्यग्निष्टोमेन। अन्तरिक्षमुक्थ्येन॥ २३॥

सुवर्गं लोकं षोडशिनः स्तोत्रेण। देवयानानेव पथ
 आरोहत्यतिरात्रेण। नाकं रोहति बृहतः स्तोत्रेण। तेज
 एवात्मन्धत्त आग्नेयेन पशुना। ओजो बलमैन्द्राग्नेन।

इन्द्रियमैन्द्रेण। वाचः॑ सारस्वत्या। उभावेव देवलोकं
च मनुष्यलोकं चाभिजयति मारुत्या वश्या। सप्तदश
प्राजापत्यान्पशूनालभते। सप्तदशः प्रजापतिः॥२४॥

प्रजापतेरात्थै। श्यामा एकरूपा भवन्ति। एवमिव हि
प्रजापतिः समृद्धौ। तान्पर्यग्निकृतानुत्सृजति। मरुतो
यज्ञमजिघांसन्प्रजापतेः। तेभ्य एतां मारुतीं वशामालभत।
तथैवैनानशमयत्। मारुत्या प्रचर्य। एतान्संज्ञपयेत्। मरुत
एव शमयित्वा॥२५॥

एतैः प्रचरति। यज्ञस्याघाताय। एकधा वपा जुहोति।
एकदेवत्या हि। एते। अथो एकधैव यजमाने वीर्यं दधाति।
नैवारेण सप्तदशशरावेणैतर्हि प्रचरति। एतत्पुरोडाशा
ह्येते। अथो पशूनामेव छिद्रमपि दधाति। सारस्वत्योत्तमया
प्रचरति। वाग्वै सरस्वती। तस्मात्प्राणानां वागुत्तमा। अथो
प्रजापतावेव यज्ञं प्रतिष्ठापयति। प्रजापतिर्हि वाक्।
अपन्नदती भवति। तस्मान्मनुष्याः सर्वा वाचं वदन्ति॥२६॥

अतिरात्रमन्तरिक्षमुक्थ्येन प्रजापतिः शमयित्वोत्तमया प्रचरति षट् च॥—————[४]

सावित्रं जुहोति कर्मणः कर्मणः पुरस्तात्। कस्तद्वेदेत्याहुः।
यद्वाजपेयस्य पूर्वं यदपरमिति। सवितृप्रसूत एव यथापूर्वं
कर्माणि करोति। सवनेसवने जुहोति। आक्रमणमेव
तत्सेतुं यजमानः कुरुते। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै।

वाचस्पतिर्वाचमद्य स्वदाति न इत्याह। वाग्वै देवानां
पुराऽन्नमासीत्। वाचमेवास्मा अन्नं स्वदयति॥२७॥

इन्द्रस्य वज्रोऽसि वार्त्रघ्न इति रथमुपावहरति विजित्यै।
वाजस्य नु प्रसवे मातरं महीमित्याह। यच्चैवेयम्।
यच्चास्यामधि। तदेवावरुन्धे। अथो तस्मिन्नेवोभयेऽभि-
षिच्यते। अप्स्वन्तरमृतमप्सु भेषजमित्यश्वान्पल्पूलयति।
अप्सु वा अश्वस्य तृतीयं प्रविष्टम्। तदनुवेनन्ववप्लवते।
यदप्सु पल्पूलयति॥२८॥

यदेवास्याप्सु प्रविष्टम्। तदेवावरुन्धे। बहु वा अश्वोऽमेध्यमुपगच्छति।
यदप्सु पल्पूलयति। मेध्यानेवैनान्करोति। वायुर्वा त्वा मनुर्वा
त्वेत्याह। एता वा एतं देवता अग्रे अश्वमयुञ्जन्। ताभिरेवैनान्
युनक्ति। सवस्योज्जित्यै। यजुषा युनक्ति व्यावृत्त्यै॥२९॥

अपात्रपादाशुहेमन्निति सम्मार्ष्टि। मेध्यानेवैनान्करोति।
अथो स्तौत्येवैनानाजिः संरिष्यतः। विष्णुक्रमान्क्रमते।
विष्णुरेव भूत्वेमाँल्लोकानभिजयति। वैश्वदेवो वै रथः।
अङ्गौ न्यङ्गावभितो रथं यावित्याह। या एव देवता
रथे प्रविष्टाः। ताभ्य एव नमस्करोति। आत्मनोऽनात्यै।
अशमरथम्भावुकोऽस्य रथो भवति। य एवं वेद॥३०॥

स्वदयति पल्पूलयति व्यावृत्त्या अनार्यै द्वे च॥ [५]

देवस्याहः संवितुः प्रसवे बृहस्पतिना वाजजिता वाजं

जेष॒मित्या॑ह। स॒वि॒तृ॒प्र॒सू॒त ए॒व ब्र॒ह्म॒णा वा॒ज॒मु॒ञ्ज॑यति।
 दे॒वस्या॑ह॒५ स॒वि॒तुः प्र॒स॒वे बृ॒ह॒स्प॒ति॒ना वा॒ज॒जि॒ता व॒र्षि॑ष्ठं
 नाक॒॑५ रु॒हे॒य॒मि॒त्या॑ह। स॒वि॒तृ॒प्र॒सू॒त ए॒व ब्र॒ह्म॒णा व॒र्षि॑ष्ठं
 नाक॒॑५ रो॒ह॒ति। चा॒त्वा॒ले र॒थच॑क्रं नि॒र्मि॒त॒५ रो॒ह॒ति। अ॒तो वा
 अङ्गि॑र॒स उ॒त्त॒माः सु॒व॒र्गं लो॒क॒मा॒यन्। सा॒क्षा॒दे॒व य॒ज॑मानः
 सु॒व॒र्गं लो॒क॒मे॒ति। आ॒वे॒ष्ट॒य॒ति। व॒ज्रो वै र॒थः। व॒ज्रेणै॒व
 दि॒शोऽभि॑ज॒य॒ति॥ ३१॥

वा॒जि॒ना॒५ सा॒मं गा॒य॒ते। अ॒न्नं वै वा॒जः। अ॒न्नमे॒वाव॑रुन्धे।
 वा॒चो व॒र्ष्म दे॒वेभ्योऽप॑ा॒क्राम॑त्। त॒द्वन॑स्प॒तीन्प्रा॑वि॒शत्। सैषा
 वा॒ग्वन॑स्प॒तिषु॑ व॒द॒ति। या दु॑न्दु॒भौ। तस्मा॑दु॒न्दुभिः॑ सर्वा
 वा॒चोऽति॑व॒द॒ति। दु॒न्दुभी॑न्त्स॒माघ्न॑न्ति। प॒र॒मा वा ए॒षा
 वाक्॥ ३२॥

या दु॑न्दु॒भौ। प॒र॒म॒यै॒व वा॒चाऽव॑रां वा॒च॒म॒व॑रुन्धे। अथो वा॒च
 ए॒व व॒र्ष्म य॒ज॑मा॒नोऽव॑रुन्धे। इन्द्रा॑य॒ वाचं॑ व॒द॒तेन्द्रं॑ वा॒जं
 जा॒प॒य॒तेन्द्रो॑ वा॒ज॒म॒ज॒यि॒दि॒त्या॑ह। ए॒ष वा ए॒त॒र॒हीन्द्रः॑। यो
 य॒ज॑ते। य॒ज॑मान ए॒व वा॒ज॒मु॒ञ्ज॑यति। स॒प्त॒द॒श प्र॒व्या॒धा॒नाजि॑
 धा॒व॒न्ति। स॒प्त॒द॒श॒५ स्तो॒त्रं भ॑वति। स॒प्त॒द॒श॒सप्त॑दश
 दी॒य॒न्ते॥ ३३॥

स॒प्त॒द॒शः प्र॒जाप॑तिः। प्र॒जाप॑ते॒रात्यै॑। अ॒र्वाऽसि॑ स॒प्ति॑र॒सि
 वा॒ज्यं॑सीत्या॑ह। अ॒ग्नि॒र्वा अ॒र्वा। वा॒युः स॒प्तिः। आ॒दि॒त्यो
 वा॒जी। ए॒ताभि॑रे॒वास्मै॑ दे॒वता॑भिर्दे॒व॒र॒थं यु॑नक्ति। प्र॒ष्टि॒वा॒हि॒नं

युनक्ति। प्रष्टिवाही वै देवरथः। देवरथमेवास्मै युनक्ति॥ ३४॥

वाजिनो वाजं धावतु काष्ठां गच्छतेत्याह। सुवर्गो वै लोकः काष्ठां। सुवर्गमेव लोकं यन्ति। सुवर्गं वा एते लोकं यन्ति। य आजिं धावन्ति। प्राश्नो धावन्ति। प्राडिंव हि सुवर्गो लोकः। चतसृभिरनु मन्त्रयते। चत्वारि छन्दांसि। छन्दाभिरेवेनान्तसुवर्गं लोकं गमयति॥ ३५॥

प्र वा एतेऽस्माल्लोकाच्च्यवन्ते। य आजिं धावन्ति। उदं च आवर्तन्ते। अस्मादेव तेन लोकान्नयन्ति। रथविमोचनीयं जुहोति प्रतिष्ठित्यै। आ मा वाजस्य प्रसवो जगम्यादित्याह। अन्नं वै वाजः। अन्नमेवावरुन्धे। यथालोकं वा एत उञ्जयन्ति। य आजिं धावन्ति॥ ३६॥

कृष्णलं कृष्णलं वाजसृष्ट्यः प्रयच्छति। यमेव ते वाजं लोकमुञ्जयन्ति। तं परिक्रीयावरुन्धे। एकधा ब्रह्मण उपहरति। एकधैव यजमाने वीर्यं दधाति। देवा वा ओषधीष्वजिमयुः। ता बृहस्पतिरुदजयत्। स नीवारान्निरवृणीत। तन्नीवाराणां नीवारत्वम्। नैवारश्चरुर्भवति॥ ३७॥

एतद्वै देवानां परममन्नम्। यन्नीवाराः। परमेणैवास्मा अन्नाद्येनावरमन्नाद्यमवरुन्धे। सप्तदशशरावो भवति। सप्तदशः प्रजापतिः। प्रजापतेरास्यै। क्षीरे भवति। रुचमेवास्मिन्दधाति। सर्पिष्वान्भवति मेध्यत्वाय।

बा॒रु॒ह॒स्प॒त्यो वा ए॒ष दे॒वत॑या॥३८॥

यो वा॑ज॒पेये॑न् यज॑ते। बा॒रु॒ह॒स्प॒त्य ए॒ष च॒रुः।
अश्वान्त्सरिष्य॑तः स॒सुष॑श्चाव॑ घ्रापयति। यमे॒व ते वाजं॑
लो॒कमु॒ञ्जय॑न्ति। तमे॒वाव॑रुन्धे। अजी॑जिपत वनस्पतय॒ इन्द्रं॑
वाजं॑ विमु॑च्यध्वमिति॑ दुन्दु॒भीन् विमु॑ञ्चति। यमे॒व ते वाजं॑
लो॒कमिन्द्रि॑यं दु॒न्दुभ॑यं उ॒ञ्जय॑न्ति। तमे॒वाव॑रुन्धे॥३९॥

अभिर्जयति वा एषा वाग्दीयन्तेऽस्मै युनक्ति गमयति य आजिं धावन्ति भवति देवतयाऽष्टौ च॥

[६]

ता॒र्प्यं यज॑मानं॒ परि॑धापयति। य॒ज्ञो वै ता॒र्प्यम्।
य॒ज्ञेनै॒वैन॑ꣳ सम॑र्धयति। द॒र्भ॒मयं॑ परि॑धापयति। प॒वित्रं॑
वै द॒र्भाः। पु॒नात्ये॒वैन॑म्। वाजं॑ वा ए॒षोऽव॑रुरुत्सते। यो
वा॑ज॒पेये॑न् यज॑ते। ओष॑धयः खलु॒ वै वाजः॑। यद्व॑र्भ॒मयं॑
परि॑धापयति॥४०॥

वाज॒स्याव॑रुद्धौ। जाय॑ एहि॒ सुवो॑ रोहा॒वेत्या॑ह। प॒त्न्या ए॒वैष
य॒ज्ञस्या॑न्वार॒म्भोऽन॑वच्छि॒त्यै। स॒प्तद॑शार॒त्रिर्यूपो॑ भवति।
स॒प्तद॑शः प्र॒जाप॑तिः। प्र॒जाप॑ते॒रात्यै॑। तू॒पर॑श्चतु॒रश्रि॑र्भवति।
गौ॒धूमं॑ च॒षाल॑म्। न वा ए॒ते ब्री॒हयो॑ न यवाः॑। यद्गौ॒धूमाः॑॥४१॥

ए॒वमि॑व हि प्र॒जाप॑तिः॒ समृ॑द्धौ। अथो॑ अ॒मुमे॒वास्मै॑
लो॒कम॑न्न॒वन्तं॑ करोति। वासो॑भिर्वेष्टयति। ए॒ष वै यज॑मानः।
यद्यूपः॑। स॒र्वदे॒वत्य॑ वासः॑। सर्वा॑भिरे॒वैन॑ दे॒वता॑भिः सम॑र्धयति।

अथो आक्रमणमेव तत्सेतुं यजमानः कुरुते। सुवर्गस्य लोकस्य समंष्ट्रै। द्वादश वाजप्रसवीयानि जुहोति॥४२॥

द्वादश मासाः संवत्सरः। संवत्सरमेव प्रीणाति। अथो संवत्सरमेवास्मा उपदधाति। सुवर्गस्य लोकस्य समंष्ट्रै। दशभिः कल्पै रोहति। नव वै पुरुषे प्राणाः। नाभिर्दशमी। प्राणानेव यथास्थानं कल्पयित्वा। सुवर्गं लोकमेति। एतावद्वै पुरुषस्य स्वम्॥४३॥

यावत्प्राणाः। यावदेवास्यास्ति। तेन सह सुवर्गं लोकमेति। सुवर्देवाः अगन्मेत्याह। सुवर्गमेव लोकमेति। अमृता अभूमेत्याह। अमृतमिव हि सुवर्गो लोकः। प्रजापतेः प्रजा अभूमेत्याह। प्राजापत्यो वा अयं लोकः। अस्मादेव तेन लोकात्रैति॥४४॥

समहं प्रजया सं मया प्रजेत्याह। आशिषमेवैतामा शास्ते। आसपुटैर्घ्नन्ति। अन्नं वा इयम्। अन्नाद्यैर्नैवैनः समर्धयन्ति। ऊषैर्घ्नन्ति। एते हि साक्षादन्नम्। यदूषाः। साक्षादेवैनमन्नाद्यैर्न समर्धयन्ति। पुरस्तात्प्रत्यञ्चं घ्नन्ति॥४५॥

पुरस्ताद्धि प्रतीचीनमन्नमद्यतै। शीरूषतो घ्नन्ति। शीरूषतो ह्यन्नमद्यतै। दिग्भ्यो घ्नन्ति। दिग्भ्य एवास्मा अन्नाद्यमवरुन्धते। ईश्वरो वा एष पराङ्मुदघः। यो यूपः रोहति। हिरण्यमध्यवरोहति। अमृतं वै हिरण्यम्। अमृतः

सुव॒र्गो लो॒कः॥४६॥

अ॒मृतं ए॒व सु॒व॒र्गे लो॒के प्र॒ति॒ति॒ष्ठति॑ । श॒त॒मा॒नं भ॒वति॑ ।
श॒ता॒युः पु॒रुषः॑ श॒तेन्द्रि॑यः । आ॒युष्ये॒वेन्द्रि॑ये प्र॒ति॒ ति॒ष्ठति॑ ।
पु॒ष्ट्यै वा ए॒तद्रू॒पम् । यद॒जा । त्रिः स॒वत्स॒रस्या॒न्यान्प॒शून्परि॑
प्रजा॑यते । ब॒स्ता॒जिन॑म॒ध्यव॑ रोहति । पु॒ष्ट्यामे॒व प्र॒जन॑ने
प्र॒ति॒ति॒ष्ठति॑॥४७॥

परिधापयन्ति गोधूमां जुहोति स्वं नैति प्रत्यञ्चं घ्नन्ति लोको नवं च॥—————[७]

स॒प्तान्न॑होमाञ्जु॒होति॑ । स॒प्त वा अ॒न्नानि॑ । याव॑न्त्ये॒वान्नानि॑ ।
ता॒न्येवाव॑रु॒न्धे । स॒प्त ग्रा॒म्या ओष॑धयः । स॒प्तार॒ण्याः ।
उ॒भयी॑षामव॑रु॒द्धौ । अ॒न्नस्या॒न्नस्य॑ जुहोति । अ॒न्नस्या॒न्नस्या॒
व॑रु॒द्धौ । यद्वा॑जपेयया॒ज्यन॑वरु॒द्धस्या॑श्रीयात्॥४८॥

अ॒वरु॑द्धेन॒ व्यु॑द्धेत । स॒र्वस्य॑ स॒मव॑दायं जुहोति ।
अ॒न॒वरु॑द्धस्याव॑रु॒द्धौ । औदु॑म्बरेण सु॒वेणं जुहोति॑ ।
ऊ॒र्वा अ॒न्नमुदु॑म्ब॒रः । ऊ॒र्ज ए॒वान्नाद्य॑स्याव॑रु॒द्धौ ।
दे॒वस्य॑ त्वा स॒वितुः॑ प्र॒स॒व इत्या॑ह । स॒वितृ॑प्र॒सूत ए॒वैनं॑
ब्र॒ह्म॑णा दे॒वता॑भि॒रभिषि॑ञ्चति । अ॒न्नस्या॒न्नस्या॑भिषि॑ञ्चति ।
अ॒न्नस्या॒न्नस्या॑व॑रु॒द्धौ॥४९॥

पु॒रस्ता॑त्प्र॒त्यञ्च॑म॒भिषि॑ञ्चति । पु॒रस्ता॑द्धि प्र॒तीची॑न॒मन्न॑म॒द्यते॑ ।
शी॒र॒ष॒तोऽभिषि॑ञ्चति । शी॒र॒ष॒तो ह्यन्न॑म॒द्यते॑ । आ मु॒खाद॑न्वव॑स्त्रावयति ।
मु॒खत॑ ए॒वास्मा॑ अ॒न्नाद्यं॑ दधाति । अ॒ग्नेस्त्वा॑ सा॒म्राज्ये॑ना॒भिषि॑ञ्चामीत्या॑ह ।
ए॒ष वा अ॒ग्नेः स॒वः । तेनै॒वैन॑म॒भिषि॑ञ्चति । इन्द्र॑स्य त्वा

साम्राज्येनाभिषिञ्चामीत्याह॥५०॥

इन्द्रियमेवास्मिन्नेतेन दधाति। बृहस्पतेस्त्वा साम्राज्येनाभिषिञ्चामीत्याह। ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिः। ब्रह्मणैवैनमभिषिञ्चति। सोमग्रहाश्चावदानीयानि चत्विग्भ्य उपहरन्ति। अमुमेव तैर्लोकमन्नवन्तं करोति। सुराग्रहाश्चानवदानीयानि च वाजसृद्धैः। इममेव तैर्लोकमन्नवन्तं करोति। अथो उभर्याष्वेवाभिषिच्यते। विमाथं कुर्वते वाजसृतः॥५१॥

इन्द्रियस्यावरुद्धौ। अनिरुक्ताभिः प्रातः सवने स्तुवते। अनिरुक्तः प्रजापतिः। प्रजापतेरात्यै। वाजवतीभिर्माध्यं दिने। अन्नं वै वाजः। अन्नमेवावरुद्धे। शिपिविष्टवतीभिस्तृतीयसवने। यज्ञो वै विष्णुः। पशवः शिपिः। यज्ञ एव पशुषु प्रति तिष्ठति। बृहदन्त्यं भवति। अन्तमेवैनं श्रियै गमयति॥५२॥

अश्रीयादन्नस्यान्नस्यावरुद्धा इन्द्रस्य त्वा साम्राज्येनाभिषिञ्चामीत्याह वाजसृतः शिपिस्त्रीणि च॥

[८]

नृषदं त्वेत्याह। प्रजा वै नृन्। प्रजानामेवैतेन सूयते। द्रुषदमित्याह। वनस्पतयो वै द्रु। वनस्पतीनामेवैतेन सूयते। भुवनसदमित्याह। यदा वै वसीयान्भवति। भुवनमगन्निति वै तमाहुः। भुवनमेवैतेन गच्छति॥५३॥

अप्सुषदं त्वा घृतसदमित्याह। अपामेवैतेन घृतस्य सूयते। व्योमसदमित्याह। यदा वै वसीयान्भवति।

व्योमागन्निति वै तमाहुः। व्योमैवैतेन गच्छति। पृथिविषदं
त्वाऽन्तरिक्षसदमित्याह। एषामेवैतेन लोकानां सूयते।
तस्माद्वाजपेययाजी न कश्चन प्रत्यवरोहति। अपीव हि
देवतानां सूयते॥५४॥

नाकसदमित्याह। यदा वै वसीयान्भवति। नाकमगन्निति वै
तमाहुः। नाकमेवैतेन गच्छति। ये ग्रहाः पञ्चजनीना इत्याह।
पञ्चजनानामेवैतेन सूयते। अपां रसमुद्वयसमित्याह।
अपामेवैतेन रसस्य सूयते। सूर्यरश्मिं समाभृतमित्याह
सशुक्रत्वाय॥५५॥

गच्छति सूयते नवं च॥ [९]

इन्द्रो वृत्रं हत्वा। असुरान्पराभाव्य। सोऽमावास्यां
प्रत्यागच्छत्। ते पितरः पूर्वद्युरागच्छन्। पितृन् यज्ञोऽगच्छत्।
तं देवाः पुनरयाचन्त। तमेभ्यो न पुनरददुः। तैर्ब्रुवन्वरं
वृणामहे। अथ वः पुनर्दास्यामः। अस्मभ्यमेव पूर्वद्युः
क्रियाता इति॥५६॥

तमेभ्यः पुनरददुः। तस्मात्पितृभ्यः पूर्वद्युः क्रियते। यत्पितृभ्यः
पूर्वद्युः करोति। पितृभ्य एव तद्यज्ञं निष्क्रीय यजमानः
प्रतनुते। सोमाय पितृपीताय स्वधा नम इत्याह। पितुरेवाधि
सोमपीथमवरुन्धे। न हि पिता प्रमीयमाण आहृष सोमपीथ
इति। इन्द्रियं वै सोमपीथः। इन्द्रियमेव सोमपीथमवरुन्धे।

तेनैन्द्रियेण द्वितीयां जायामभ्यश्रुते॥५७॥

एतद्वै ब्राह्मणं पुरा वाजवश्रवसा विदामक्रन्। तस्मात्ते
द्वेद्वै जाये अभ्याक्षता। य एवं वेद। अभि द्वितीयां
जायामश्रुते। अग्रये कव्यवाहनाय स्वधा नम इत्याह।
य एव पितृणामग्निः। तं प्रीणाति। तिस्र आहुतीर्जुहोति।
त्रिर्निदधाति। षट्त्वम्पद्यन्ते॥५८॥

षड्वा ऋतवः। ऋतूनेव प्रीणाति। तूष्णीं मेक्षणमादधाति।
अस्ति वा हि षष्ठ ऋतुर्न वा। देवान् वै पितृन्प्रीतान्। मनुष्याः
पितरोऽनु प्रपिपते। तिस्र आहुतीर्जुहोति। त्रिर्निदधाति।
षट्त्वम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः॥५९॥

ऋतवः खलु वै देवाः पितरः। ऋतूनेव देवान्पितृन्प्रीणाति।
तान्प्रीतान्। मनुष्याः पितरोऽनु प्रपिपते। सकृदाच्छिन्नं
बर्हिर्भवति। सकृदिव हि पितरः। त्रिर्निदधाति। तृतीये वा
इतो लोके पितरः। तानेव प्रीणाति। पराडावर्तते॥६०॥

ह्रीका हि पितरः। ओष्मणो व्यावृत उपोस्ते। ऊष्मभागा हि
पितरः। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। प्राश्या (३) न प्राश्या (३)
मिति। यत्प्राश्रीयात्। जन्यमन्नमद्यात्। प्रमायुकः स्यात्। यन्न
प्राश्रीयात्। अहविः स्यात्॥६१॥

पितृभ्य आवृश्चेत। अवघ्रेयमेव। तन्नेव प्राशितं नेवाप्राशितम्।
वीरं वा वै पितरः प्रयन्तो हरन्ति। वीरं वा ददति। दशां

छिनत्ति। हरणभागा हि पितरः। पितृनेव निरवन्दयते। उत्तरं
आयुषि लोमं छिन्दीत। पितृणां ह्येतर्हि नेदीयः॥६२॥

नमस्करोति। नमस्कारो हि पितृणाम्। नमो वः पितरो
रसाय। नमो वः पितरः शुष्माय। नमो वः पितरो जीवाय।
नमो वः पितरः स्वधायै। नमो वः पितरो मन्यवे। नमो वः
पितरो घोराय। पितरो नमो वः। य एतस्मिँल्लोके स्थः॥६३॥

युष्मांस्तेऽनु। येऽस्मिँल्लोके। मां तेऽनु। य एतस्मिँल्लोके
स्थः। यूयं तेषां वसिष्ठो भूयास्त। येऽस्मिँल्लोके। अहं तेषां
वसिष्ठो भूयासमित्याह। वसिष्ठः समानानां भवति। य एवं
विद्वान्पितृभ्यः करोति। एष वै मनुष्याणां यज्ञः॥६४॥

देवानां वा इतरे यज्ञाः। तेन वा एतत्पितृलोके चरति।
यत्पितृभ्यः करोति। स ईश्वरः प्रमेतोः। प्राजापत्ययर्चा
पुनरैति। यज्ञो वै प्रजापतिः। यज्ञेनैव सह पुनरैति।
न प्रमायुको भवति। पितृलोके वा एतद्यजमानश्चरति।
यत्पितृभ्यः करोति। स ईश्वर आर्तिमार्तोः। प्रजापतिस्त्वावेनं
तत् उन्नैतुमर्हतीत्याहुः। यत्प्राजापत्ययर्चा पुनरैति।
प्रजापतिरेवैनं तत् उन्नयति। नार्तिमार्च्छति यजमानः॥६५॥

इत्यंश्रुते पद्यन्ते पद्यन्ते षड्वा ऋतवो वर्ततेऽहविः स्यान्नेदीयः स्थ यज्ञो यजमानश्चरति
यत्पितृभ्यः करोति पञ्च च॥

[१०]

देवासुरा अग्नीषोमयोर्देवा वै यथादर्शं देवा वै यदन्यैर्ग्रहैर्ब्रह्मवादिनो नाग्निष्टोमो न सावित्रं

देवस्याहं तार्प्यं सप्तान्नहोमानृषदं त्वेन्द्रो वृत्रं हत्वा दशं॥१०॥

देवासुरा वाज्यैवेनं तस्माद्वाजपेययाजी देवस्याहं वाजस्यावरुद्धा इन्द्रियमेवास्मिन् ह्रीका
हि पितरः पञ्चषष्टिः॥६५॥

देवासुरा यजमानः॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके तृतीयः
प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ चतुर्थः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः ॥

उभये वा एते प्रजापतेरध्यंसृज्यन्त। देवाश्चासुराश्च। तान्न व्यजानात्। इमेऽन्य इमेऽन्य इति। स देवान् शूनं करोत्। तान्भ्यषुणोत्। तान्पवित्रेणापुनात्। तान्पुरस्तात्पवित्रस्य व्यगृह्णात्। ते ग्रहा अभवन्। तद्ग्रहाणां ग्रहत्वम्॥१॥

देवता वा एता यजमानस्य गृहे गृह्यन्ते। यद्ग्रहाः। विदुरेन देवाः। यस्यैवं विदुष एते ग्रहा गृह्यन्ते। एषा वै सोमस्याहुतिः। यदुपाशुः। सोमेन देवास्तर्पयाणीति खलु वै सोमेन यजते। यदुपाशुं जुहोति। सोमेनैव तद्देवास्तर्पयति। यद्ग्रहा जुहोति॥२॥

देवा एव तद्देवान्गच्छन्ति। यच्चमसां जुहोति। तेनैवानुरूपेण यजमानः सुवर्गं लोकमेति। किं न्वेतदग्रं आसीदित्याहुः। यत्पात्राणीति। इयं वा एतदग्रं आसीत्। मृन्मयानि वा एतान्यासन्। तैर्देवा न व्यावृतमगच्छन्। त एतानि दारुमयाणि पात्राण्यपश्यन्। तान्यकुर्वत॥३॥

तैर्वै ते व्यावृतमगच्छन्। यद्दारुमयाणि पात्राणि भवन्ति। व्यावृतमेव तैर्यजमानो गच्छति। यानि दारुमयाणि पात्राणि भवन्ति। अमुमेव तैर्लोकमभिजयति। यानि मृन्मयानि। इममेव तैर्लोकमभिजयति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। काश्चतस्रः

स्था॒लीर्वा॑य॒व्याः॑ सोम॒ग्रह॑णी॒रिति॑। दे॒वा वै पृ॒श्निं॑मदुहन्॥४॥
 तस्या॑ ए॒ते स्तना॑ आसन्। इ॒यं वै पृ॒श्निः॑। तामा॑दि॒त्या
 आ॑दि॒त्यस्था॒ल्या च॑तु॒ष्पदः॑ प॒शून्॑दुहन्। यदा॑दि॒त्यस्था॒ली
 भव॑ति। च॒तु॒ष्पद॑ ए॒व तया॑ प॒शून् यज॑मान इ॒मां दु॑हे।
 तामिन्द्र॑ उक्थ्यस्था॒ल्येन्द्रि॒यम॑दुहत्। यदु॑क्थ्यस्था॒ली भव॑ति।
 इन्द्रि॒यमे॒व तया॑ यज॑मान इ॒मां दु॑हे। तां वि॒श्वे दे॒वा
 आ॑ग्रयणस्था॒ल्योर्ज॑मदुहन्। यदा॑ग्रयणस्था॒ली भव॑ति॥५॥

ऊ॒र्जमे॒व तया॑ यज॑मान इ॒मां दु॑हे। तां म॑नु॒ष्या
 ध्रु॒वस्था॒ल्याऽऽयु॑रदुहन्। यद्ध्रु॑वस्था॒ली भव॑ति। आयु॑रे॒व तया॑
 यज॑मान इ॒मां दु॑हे। स्था॒ल्या गृ॒ह्णाति॑। वा॒य॒व्येन॑ जुहोति।
 तस्मा॑दन्येन॒ पात्रे॑ण प॒शून्॑दुहन्ति। अ॒न्येन॒ प्रति॑गृह्णन्ति। अथो॑
 व्या॒वृ॒तमे॒व तद्यज॑मानो गच्छति॥६॥

ग्रह॑त्वं ग्रहा॑ं जुहोत्य॑कुर्वतादुहन्नाग्रयणस्था॒ली भव॑ति न॒वं च॥—————[१]

यु॒वꣳ सु॒राम॑म॒श्विना॑। नमु॑चा॒वासु॒रे स॒ची। वि॒पि॒पा॒ना
 शु॒भस्प॑ती। इन्द्रं॑ कर्म॒ स्वाव॑तम्। पु॒त्रमि॑व पि॒तरा॑व॒श्विनो॒भा।
 इन्द्रा॑व॒तं कर्म॑णा दꣳसना॑भिः। यत्सु॒रामं॑ व्य॒पिबुः॑ श॒चीभिः॑।
 सर॑स्वती त्वा मघ॒वन्नभी॑ष्णात्। अहा॑व्यग्रे ह॒विरा॒स्येते॑।
 सु॒चीव॑ घृ॒तं च॒मू इ॒व सोमः॑॥७॥

वा॒ज॒सनिꣳ र॒यिम॑स्मे सु॒वीर॑म्। प्र॒श॒स्तं धे॑हि य॒शसं॑
 बृ॒हन्त॑म्। यस्मि॒न्नश्वा॑स ऋष॒भास॑ उ॒क्षणः॑। व॒शा मे॒षा

अवसृष्टासु आहुताः। कीलालपे सोमपृष्ठाय वेधसे। हृदा
मतिं जनय चारुमग्रयै। नाना हि वा देवहितं सदो मितम्।
मा सःसृक्षाथां परमे व्योमन्। सुरा त्वमसि शुष्मिणी सोम
एषः। मा मां हिंसीः स्वां योनिमाविशन्॥८॥

यदत्र शिष्टं रसिनः सुतस्य। यदिन्द्रो अपिबुच्छचीभिः। अहं
तदस्य मनसा शिवेन। सोमं राजानमिह भक्षयामि। द्वे स्मृती
अशृणवं पितृणाम्। अहं देवानामुत मर्त्यानाम्। ताभ्यामिदं
विश्वं भुवनं समेति। अन्तरा पूर्वमपरं च केतुम्। यस्ते देव
वरुण गायत्रछन्दाः पाशः। तं तं एतेनाव यजे॥९॥

यस्ते देव वरुण त्रिष्टुप्छन्दाः पाशः। तं तं एतेनाव यजे। यस्ते
देव वरुण जगतीछन्दाः पाशः। तं तं एतेनाव यजे। सोमो वा
एतस्य राज्यमादत्ते। यो राजा सत्राज्यो वा सोमैन् यजते।
देवसुवामेतानि हवींषि भवन्ति। एतावन्तो वै देवानां
सुवाः। त एवास्मै सवान्प्रयच्छन्ति। त एनं पुनः सुवन्ते
राज्याय। देवसू राजा भवति॥१०॥

सोमं आविशन् यजे राज्यायैकं च॥ [२]

उदस्थाद्देव्यदितिर्विश्वरूपी। आयुर्यज्ञपतावधात्। इन्द्राय
कृण्वती भागम्। मित्राय वरुणाय च। इयं वा
अग्निहोत्री। इयं वा एतस्य निषीदति। यस्याग्निहोत्री
निषीदति। तामुत्थापयेत्। उदस्थाद्देव्यदितिरिति। इयं वै
देव्यदितिः॥११॥

इ॒मामे॒वास्मा॒ उत्था॑पयति। आयु॑र्य॒ज्ञप॑तावधा॒दित्या॑ह।
 आयु॑रे॒वास्मि॑न्दधाति। इन्द्रा॑य कृ॒ण्वती॑ भा॒गं मि॒त्राय॑
 वरु॑णाय चेत्या॑ह। य॒थाय॑जुरे॒वैतत्। अव॑र्ति॒ वा ए॒षैतस्य॑
 पा॒प्मानं॑ प्रति॒ख्याय॑ निषी॑दति। यस्या॑ग्नि॒होत्र्युप॑सृष्टा
 निषी॑दति। तां दु॒ग्ध्वा ब्रा॑ह्म॒णाय॑ दद्यात्। यस्यान्नं॑ नाद्यात्।
 अव॑र्तिमे॒वास्मि॑न्पा॒प्मानं॑ प्रतिमु॒ञ्चति॥१२॥

दु॒ग्ध्वा द॑दाति। न ह्यदृ॑ष्टा दक्षि॑णा दी॒यते॑। पृ॒थि॒वीं वा ए॒तस्य॑
 पयः॑ प्रवि॑शति। यस्या॑ग्नि॒होत्रं॑ दु॒ह्यमा॑न॒ः॒ स्कन्द॑ति। यद॒द्य
 दु॒ग्धं पृ॑थि॒वीमस॑क्त। यदोष॑धीर॒प्यस॑र॒द्यदापः॑। पयो॑ गृ॒हेषु॑
 पयो॑ अ॒घ्निया॑सु। पयो॑ व॒त्सेषु॑ पयो॑ अस्तु॒ तन्मयी॑त्या॑ह।
 पयं॑ ए॒वात्म॑नृ॒हेषु॑ प॒शुषु॑ धत्ते। अ॒प उप॑सृजति॥१३॥

अ॒द्भिरे॒वैन॑दाप्रोति। यो वै य॒ज्ञस्यार्ते॑ नाना॑र्त॒ः स॒ सृज॑ति।
 उ॒भे वै ते तर्ह्या॑र्च्छ॒तः। आ॒र्च्छ॑ति॒ खलु॑ वा ए॒तद॑ग्नि॒होत्र॑म्।
 यदु॒ह्यमा॑न॒ः॒ स्कन्द॑ति। यद॑भिदु॒ह्यात्। आ॒र्ते नाना॑र्तं य॒ज्ञस्य॑
 स॒ सृजे॑त्। तदे॒व या॒दृक्की॒दृक्क॑ होत॒व्यम्। अथा॒न्यां दु॒ग्ध्वा
 पुन॑र्होत॒व्यम्। अना॑र्तेनै॒वार्तं॑ य॒ज्ञस्य॑ निष्क॑रोति॥१४॥

यद्यु॒द्धुत॑स्य॒ स्कन्दे॑त्। यत्ततोऽहु॑त्वा पुन॑रे॒यात्। य॒ज्ञं
 वि॒च्छि॑न्ध्यात्। यत्र॒ स्कन्दे॑त्। तन्नि॒षद्य॑ पुन॑र्गृ॒ह्णीयात्।
 यत्रै॒व स्कन्द॑ति। तत॑ ए॒वैन॑त्पुन॑र्गृ॒ह्णाति॑। तदे॒व या॒दृक्की॒दृक्क॑
 होत॒व्यम्। अथा॒न्यां दु॒ग्ध्वा पुन॑र्होत॒व्यम्। अना॑र्तेनै॒वार्तं॑

यज्ञस्य निष्करोति॥१५॥

वि वा ए॒तस्य॑ य॒ज्ञश्छिद्य॑ते। यस्या॑ग्नि॒होत्रे॑ऽधि॒श्रिते॑ श्वाऽन्त॒रा
धाव॑ति। रु॒द्रः खलु॑ वा ए॒षः। यद॒ग्निः। यद्गाम॑न्वत्या
व॒र्तये॑त्। रु॒द्राय॑ प॒शूनपि॑ दध्यात्। अ॒प॒शुर्यज॑मानः स्यात्।
यद॒पोऽन्व॑तिषि॒ञ्चेत्। अ॒ना॒द्यम॒ग्नेरापः॑। अ॒ना॒द्यमा॑भ्यामपि
दध्यात्। गा॒र्ह॒पत्या॑द्भस्मा॒दाय॑। इ॒दं विष्णु॑र्विचक्रम॒ इति॑
वैष्ण॒व्यर्चा॑ऽऽह॒वनीया॑द्ध॒स्य॒नु॒द्र॒वेत्। य॒ज्ञो वै विष्णुः॑।
य॒ज्ञेनै॒व य॒ज्ञः सन्त॑नोति। भस्म॑ना प॒दमपि॑ वपति
शान्त्यै॑॥१६॥

वै देव्यदितिर्मुञ्चति सृजति करोति करोत्याभ्यामपि दध्यात् पञ्च च॥—————[३]

नि वा ए॒तस्या॑ह॒वनीयो॑ गा॒र्ह॒पत्यं॑ कामयते। निगा॒र्ह॒पत्य
आह॒वनीयम्॑। यस्या॑ग्निमनु॒द्धृत॑ः सूर्योऽभि नि॒म्रोच॑ति। द॒र्भेण॑
हि॒रण्यं प्र॒बद्धं॑ पु॒रस्ता॑द्धरेत्। अथा॒ग्निम्। अथा॑ग्नि॒होत्रम्॑।
यद्धि॒रण्यं पु॒रस्ता॑द्धरति। ज्योति॒र्वै हि॒रण्यम्। ज्योति॑रे॒वैनं॑
पश्य॒नु॒द्धरति॑। यद॒ग्निं पूर्वं॑ ह॒रत्यथा॑ग्नि॒होत्रम्॑॥१७॥

भा॒ग॒धेये॑नै॒वैनं॑ प्रणयति। ब्रा॒ह्म॒ण आ॑र्षेय उद्धरेत्।
ब्रा॒ह्म॒णो वै सर्वा॑ दे॒वताः॑। सर्वा॑भिरे॒वैनं॑ दे॒वता॑भिरुद्धरति।
अ॒ग्नि॒होत्रमु॑पसाद्यातमितोरासीत। व्र॒तमे॒व ह॒तमनु॑
म्रियते। अन्तं॑ वा ए॒ष आ॒त्मनो॑ गच्छति। यस्ताम्य॑ति।
अन्त॑मेष य॒ज्ञस्य॑ गच्छति। यस्या॑ग्निमनु॒द्धृत॑ः सूर्योऽभि
नि॒म्रोच॑ति॥१८॥

पुनः समन्य जुहोति। अन्तेनैवान्तं यज्ञस्य निष्करोति।
वरुणो वा एतस्य यज्ञं गृह्णाति। यस्याग्निमनुद्धृतं
सूर्योऽभि निम्रोचति। वारुणं चरुं निर्वपेत्। तेनैव यज्ञं
निष्क्रीणीते। नि वा एतस्याहवनीयो गार्हपत्यं कामयते। नि
गार्हपत्य आहवनीयम्। यस्याग्निमनुद्धृतं सूर्योऽभ्युदेति।
चतुर्गृहीतमाज्यं पुरस्ताद्धरेत्॥१९॥

अथाग्निम्। अथाग्निहोत्रम्। यदाज्यं पुरस्ताद्धरति। एतद्वा
अग्नेः प्रियं धाम। यदाज्यम्। प्रियेणैवैनं धाम्ना समर्धयति।
यदग्निं पूर्वं हरत्यथाग्निहोत्रम्। भागधेयेनैवैनं प्रणयति।
ब्राह्मण आर्षेय उद्धरेत्। ब्राह्मणो वै सर्वा देवताः॥२०॥

सर्वाभिरेवैनं देवताभिरुद्धरति। परांची वा एतस्मै व्युच्छन्ती
व्युच्छति। यस्याग्निमनुद्धृतं सूर्योऽभ्युदेति। उषाः केतुना
जुषताम्। यज्ञं देवेभिरिन्वितम्। देवेभ्यो मधुमत्तम् स्वाहेति
प्रत्यङ्घ्रिषद्याज्येन जुहुयात्। प्रतीचीमेवास्मै विवासयति।
अग्निहोत्रमुपसाद्यातमितोरासीत्। व्रतमेव हतमनु म्रियते।
अन्तं वा एष आत्मनो गच्छति॥२१॥

यस्ताम्यति। अन्तमेष यज्ञस्य गच्छति। यस्याग्निमनुद्धृतं
सूर्योऽभ्युदेति। पुनः समन्य जुहोति। अन्तेनैवान्तं यज्ञस्य
निष्करोति। मित्रो वा एतस्य यज्ञं गृह्णाति। यस्याग्निमनुद्धृतं
सूर्योऽभ्युदेति। मैत्रं चरुं निर्वपेत्। तेनैव यज्ञं निष्क्रीणीते।

यस्याहवनीयेऽनुद्वाते गार्हपत्य उद्वायेत्॥ २२॥

यदाहवनीयमनुद्वाप्य गार्हपत्यं मन्थेत्। विच्छिन्द्यात्।
भ्रातृव्यमस्मै जनयेत्। यद्वै यज्ञस्य वास्तव्यं क्रियते। तदनु
रुद्रोऽवचरति। यत्पूर्वमन्ववस्येत्। वास्तव्यमग्निमुपासीत।
रुद्रोऽस्य पशून्धातुकः स्यात्। आहवनीयमुद्वाप्य। गार्हपत्यं
मन्थेत्॥ २३॥

इतः प्रथमं जज्ञे अग्निः। स्वाद्योनेरधि जातवेदाः।
स गायत्रिया त्रिष्टुभा जगत्या। देवेभ्यो हव्यं वहतु
प्रजानन्निति। छन्दोभिरेवैनं स्वाद्योनेः प्रजनयति।
गार्हपत्यं मन्थति। गार्हपत्यं वा अन्वाहिताग्नेः पशव उप
तिष्ठन्ते। स यदुद्वायति। तदनु पशवोऽप क्रामन्ति। इषे
रय्यै रमस्व॥ २४॥

सहसे द्युम्रायं। ऊर्जेऽपत्यायेत्याह। पशवो वै रयिः।
पशूनेवास्मै रमयति। सारस्वतौ त्वोत्सौ समिन्धातामित्याह।
ऋक्सामे वै सारस्वतावुत्सौ। ऋक्सामाभ्यामेवैनं
समिन्धे। सम्राडसि विराडसीत्याह। रथन्तरं वै सम्राट्।
बृहद्विराट्॥ २५॥

ताभ्यामेवैनं समिन्धे। वज्रो वै चक्रम्। वज्रो वा एतस्य
यज्ञं विच्छिनत्ति। यस्यानौ वा रथौ वाऽन्तराऽग्नी याति।
आहवनीयमुद्वाप्य। गार्हपत्यादुद्धरेत्। यदग्ने पूर्वं प्रभृतं पदं

हि ते। सूर्यस्य रश्मीनन्वाततानं। तत्र रयिष्ठामनु सं भरेतम्।
सं नः सृज सुमत्या वाजवत्येति॥२६॥

पूर्वेणैवास्यं यज्ञेन यज्ञमनु सन्तनोति। त्वमग्रे सप्रथा
असीत्याह। अग्निः सर्वा देवताः। देवताभिरेव यज्ञः
सन्तनोति। अग्नये पथिकृते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेत्।
अग्निमेव पथिकृतं स्वेन भागधेयेनोपधावति। स एवैनं
यज्ञियं पन्थामपि नयति। अनङ्गान्दक्षिणा। वही ह्येष
समृद्धौ॥२७॥

हरत्यथाग्निहोत्रं निम्रोचति हरेदेवतां गच्छत्युद्वार्यन्मन्थेद्रमस्व बृहद्विराडिति नवं च (नि वै
पूर्वं त्रीणि निम्रोचति दुर्भेण यद्विरण्यमग्निहोत्रं पुनर्वरुणो वारुणं नि वा एतस्याभ्युदेति
चतुर्गृहीतमाज्यं यदाज्यं पराच्युषाः पुनर्मित्रो मैत्रं यस्याहवनीयेऽनुद्वाते गार्हपत्यो यद्वे
मन्थेदुद्धरेत्॥)॥

[४]

यस्य प्रातः सवने सोमोऽतिरिच्यते। माध्यं दिनं सवनं
कामयमानोऽभ्यतिरिच्यते। गौर्धयति मरुतामिति धयद्वतीषु
कुर्वन्ति। हिनस्ति वै सन्ध्यधीतम्। सन्धीव खलु वा
एतत्। यत्सवनस्यातिरिच्यते। यद्वयद्वतीषु कुर्वन्ति। सन्धेः
शान्त्यै। गायत्रं सामं भवति पञ्चदशः स्तोमः। तेनैव प्रातः
सवनान्नयन्ति॥२८॥

मरुत्वतीषु कुर्वन्ति। तेनैव माध्यं दिनात्सवनान्नयन्ति।
होतुश्चमसमनूत्रयन्ते। होताऽनु शंसति। मध्यत एव यज्ञः

स॒माद॑धाति। यस्य॒ मा॒ध्यं दिने॒ स॒र्वने॒ सोमो॑ऽति॒रिच्य॑ते।
आ॒दि॒त्यं तृ॒तीयस॑र्व॒नं का॒मय॑मानोऽभ्यति॒रिच्य॑ते। गौ॒रि॒वी॒त॑
सा॒मं भ॑वति। अति॒रिक्तं॒ वै गौ॒रि॒वी॒तम्। अति॒रिक्तं॒
यत्स॑र्व॒नस्या॑ति॒रिच्य॑ते॥ २९॥

अति॒रिक्त॑स्य॒ शान्त्यै॑। ब॒ण्म॒हा॑ꣳ अ॒सि सूर्ये॑ति॒ कुर्व॑न्ति।
यस्यै॒वादि॒त्यस्य॒ स॒र्वन॑स्य॒ कामे॑नाति॒रिच्य॑ते। तेनै॒वैनं॑
का॒मेन॑ सम॒र्धय॑न्ति। गौ॒रि॒वी॒त॑ꣳ सा॒मं भ॑वति। तेनै॒व
मा॒ध्यं दि॒नात्स॑र्व॒नान्न॑यन्ति। स॒प्त॒द॒शः स्तो॑मः। तेनै॒व
तृ॒तीयस॑र्व॒नान्न॑यन्ति। होतु॑श्च॒म॒सम॑नून्नयन्ते। होताऽनु॑
शꣳसति॥ ३०॥

म॒ध्य॒त ए॒व य॒ज्ञꣳ स॒माद॑धाति। यस्य॒ तृ॒तीयस॑र्व॒ने
सोमो॑ऽति॒रिच्ये॑त। उ॒क्थ्यं॑ कुर्वीत। यस्यो॒क्थ्येऽति॒रिच्ये॑त।
अ॒ति॒रा॒त्रं कुर्वी॑त। यस्या॑ति॒रा॒त्रेऽति॒रिच्य॑ते। तत्त्वै॑ दु॒ष्प्र॒ज्ञान॑म्।
यज॑मानं॒ वा ए॒तत्प॒शवं॑ आ॒साह्य॑यन्ति। बृ॒हत्सा॑मं भवति।
बृ॒हद्वा इ॒माँल्लो॒का॒न्दा॑धार। बा॒र्ह॒ताः प॒शवः॑। बृ॒ह॒तैवा॑स्मै
प॒शून्दा॑धार। शि॒पि॒वि॒ष्ट॒व॒तीषु॑ कुर्वन्ति। शि॒पि॒वि॒ष्टो वै
दे॒वानां॑ पु॒ष्टम्। पु॒ष्ट्यै॒वैन॑ꣳ सम॒र्धय॑न्ति। होतु॑श्च॒म॒सम॑नून्नयन्ते।
होताऽनु॑शꣳसति। म॒ध्य॒त ए॒व य॒ज्ञꣳ स॒माद॑धाति॥ ३१॥

यन्ति॒ स॒र्व॒नस्या॑ति॒रिच्य॑ते शꣳसति॒ दा॒धारा॑ष्टौ च॥ [५]

ए॒कै॒को वै ज॒न॒ता॒या॒मि॒न्द्रः॑। ए॒कं वा ए॒ता॒वि॒न्द्र॑म॒भि
सꣳसु॑नुतः। यौ द्वौ सꣳ सु॒नुतः॑। प्र॒जाप॑ति॒र्वा ए॒ष

वितायते। यद्यज्ञः। तस्य ग्रावाणो दन्ताः। अन्यतरं
वा एते सः सुन्वतोर्निर्बप्सति। पूर्वेणोपसृत्या देवता
इत्याहुः। पूर्वोपसृतस्य वै श्रेयाः भवति। एतिवन्त्याज्यानि
भवन्त्यभिजित्यै॥ ३२॥

मरुत्वतीः प्रतिपदः। मरुतो वै देवानामपराजितमायतनम्।
देवानामेवापराजित आयतने यतते। उभे बृहद्रथन्तरे भवतः।
इयं वाव रथन्तरम्। असौ बृहत्। आभ्यामेवैनमन्तरैति।
वाचश्च मनसश्च। प्राणाच्चापानाच्च। दिवश्च पृथिव्याश्च॥ ३३॥

सर्वस्माद्वित्ताद्वेद्यात्। अभिवर्तो ब्रह्मसामं भवति।
सुवर्गस्य लोकस्याभिवृत्यै। अभिजिद्धवति। सुवर्गस्य
लोकस्याभिजित्यै। विश्वजिद्धवति। विश्वस्य जित्यै। यस्य
भूयांसो यज्ञक्रतव इत्याहुः। स देवता वृद्ध इति।
यद्यग्निष्टोमः सोमः परस्तात्स्यात्॥ ३४॥

उक्थ्यं कुर्वीत। यद्युक्थः स्यात्। अतिरात्रं कुर्वीत।
यज्ञक्रतुभिरेवास्य देवता वृद्धे। यो वै छन्दोभिरभिभवति। स
सः सुन्वतोर्भिभवति। संवेशाय त्वोपवेशाय त्वेत्याह।
छन्दांसि वै संवेश उपवेशः। छन्दोभिरेवास्य
छन्दांस्यभिभवति। इष्टर्गो वा ऋत्विजामध्वर्युः॥ ३५॥

इष्टर्गः खलु वै पूर्वोऽर्ष्टुः क्षीयते। प्राणापानौ मृत्योर्मा
पातमित्याह। प्राणापानयोरेव श्रयते। प्राणापानौ मा

माहासिष्टमित्याह। नैनं पुराऽऽयुषः प्राणापानौ जहितः।
आर्तिं वा एते नियन्ति। येषां दीक्षितानां प्रमीयन्ते। तं
यदववर्जयुः। क्रूरकृतामिवैषां लोकः स्यात्। आहर दहेति
ब्रूयात्॥ ३६॥

तं दक्षिणतो वेद्यै निधाय। सर्पराज्ञिया ऋग्भिः स्तुयुः। इयं
वै सर्पतो राज्ञी। अस्या एवैनं परिददति। व्यृद्धं तदित्याहुः।
यत्स्तुतमननुशस्तमिति। होता प्रथमः प्राचीनावीती
मार्जालीयं परीयात्। यामीरनुब्रुवन्। सर्पराज्ञीनां कीर्तयेत्।
उभयोरेवैनं लोकयोः परिददति॥ ३७॥

अथो धुवन्त्येवैनम्। अथो न्येवास्मै हुवते। त्रिः परियन्ति। त्रयं
इमे लोकाः। एभ्य एवैनं लोकेभ्यो धुवते। त्रिः पुनः परियन्ति।
षट्क्षम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतुभिरेवैनं धुवते। अग्र आयूँषि
पवस इति प्रतिपदं कुर्वीरन्। रथन्तरसामैषाँ सोमः स्यात्।
आयुरेवात्मन्दधते। अथो पाप्मानमेव विजहतो यन्ति॥ ३८॥

अभिर्जित्यै पृथिव्याश्च स्यादध्वर्युर्ब्रूयाल्लोकयोः परिददति कुर्वीरुस्त्रीणि च॥—————[६]

असुर्यं वा एतस्माद्वर्णं कृत्वा। पशवो वीर्यमपं कामन्ति।
यस्य यूपो विरोहति। त्वाष्ट्रं बहुरूपमालभेत। त्वष्टा वै
रूपाणामीशे। य एव रूपाणामीशे। सोऽस्मिन्पशून् वीर्यं
यच्छति। नास्मात्पशवो वीर्यमपं कामन्ति। आर्तिं वा एते

नियन्ति। येषां दीक्षितानामग्निरुद्धायति॥३९॥

यदाहवनीयं उद्धायैत्। यत्तं मन्थैत्। विच्छिन्द्यात्।
भ्रातृव्यमस्मै जनयेत्। यदाहवनीयं उद्धायैत्। आग्नीध्रादुद्धरेत्।
यदाग्नीध्र उद्धायैत्। गार्हपत्यादुद्धरेत्। यद्गार्हपत्य उद्धायैत्।
अत एव पुनर्मन्थेत्॥४०॥

अत्र वाव स निलयते। यत्र खलु वै निलीनमुत्तमं पश्यन्ति।
तदेनमिच्छन्ति। यस्माद्गारो रुद्धायैत्। तस्यारणीं कुर्यात्।
क्रुमुकमपि कुर्यात्। एषा वा अग्नेः प्रिया तनूः। यत्क्रुमुकः।
प्रिययैवैनं तनुवा समर्धयति। गार्हपत्यं मन्थति॥४१॥

गार्हपत्यो वा अग्न्योनिः। स्वादेवैनं योनेर्जनयति।
नास्मै भ्रातृव्यं जनयति। यस्य सोमं उपदस्यैत्।
सुवर्णं हिरण्यं द्वेधा विच्छिद्य। ऋजीषेऽन्यदाधूनुयात्।
जुहुयादन्यत्। सोममेवाभिषुणोति। सोमं जुहोति। सोमस्य
वा अभिषूयमाणस्य प्रिया तनूरुदक्रामत्॥४२॥

तत्सुवर्णं हिरण्यमभवत्। यत्सुवर्णं हिरण्यं कुर्वन्ति।
प्रिययैवैनं तनुवा समर्धयन्ति। यस्याक्रीतं सोममपहरेयुः।
क्रीणीयादेव। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। यस्य क्रीतमपहरेयुः।
आदाराश्च फाल्गुनानि चाभिषुणुयात्। गायत्री यं
सोममाहरत्। तस्य योऽंशुः पराऽपतत्॥४३॥

त आदारा अभवन्। इन्द्रो वृत्रमहन्। तस्य वल्कः

परां॑ऽपतत्। तानि॑ फाल्गुनान्य॑भवन्। प॒शवो॑ वै फाल्गुनानि॑।
प॒शवः॑ सोमो॑ राजा॑। यदा॑दारा॑श्च॑ फाल्गुनानि॑ चाभिषु॑णोति।
सोम॑मे॒व राजा॑नम॒भिषु॑णोति। श्रुते॑न॒ प्रातः॑ स॒वने॑ श्रीणीयात्।
द॒ध्ना म॒ध्यं दि॒ने॥४४॥

नी॒तमि॒श्रेण॑ तृतीयस॒वने॑। अ॒ग्नि॒ष्टोमः॑ सोमः॑ स्याद्रथन्त॒रसा॑मा।
य ए॒व॒र्त्विजो॑ वृ॒ताः स्युः॑। त ए॑नं याजयेयुः। एकां॑ गां
दक्षि॑णां दद्या॒त्तेभ्य॑ ए॒व। पुनः॑ सोमं॑ क्रीणीयात्। य॒ज्ञेनै॒व
तद्य॒ज्ञमि॑च्छति। सै॒व ततः॑ प्रायश्चित्तिः॑। सर्वा॑भ्यो॒ वा ए॒ष
दे॒वता॑भ्यः॒ सर्वे॑भ्यः पृ॒ष्ठेभ्य॑ आ॒त्मान॑मागुरते। यः स॒त्राया॑गुरते॑।
ए॒तावा॑न्खलु॒ वै पु॑रुषः। याव॑दस्य वि॒त्तम्। स॒र्ववे॑द॒सेन॑ यजेत।
सर्व॑पृष्ठोऽस्य॒ सोमः॑ स्यात्। सर्वा॑भ्य ए॒व दे॒वता॑भ्यः॒ सर्वे॑भ्यः
पृ॒ष्ठेभ्य॑ आ॒त्मानं॑ निष्क्रीणीते॥४५॥

उ॒द्वाय॑ति मन्थेन्मन्थत्यक्रामत्पराऽपंतन्मध्यद्धिन आगुरते पञ्च च॥—————[७]

प॒व॒मानः॑ सुव॒र्जनः॑। प॒वित्रे॑ण विच॑र्षणिः। यः पो॒ता स पु॑नातु
मा। पु॒नन्तु॑ मा दे॒वज॑नाः। पु॒नन्तु॑ म॒नवो॑ धि॒या। पु॒नन्तु॑ विश्वं
आ॒यवः॑। जा॒तवे॑दः प॒वित्र॑वत्। प॒वित्रे॑ण पु॒नाहि॑ मा। शु॒क्रेण॑
दे॒व दी॑द्यत्। अ॒ग्ने क्र॑त्वा॒ क्रतू॑ रनु॥४६॥

यत्ते॑ प॒वित्र॑म॒र्चिषि॑। अ॒ग्ने वि॑त॒तम॑न्तरा। ब्रह्म॒ तेन॑ पुनीमहे।
उ॒भाभ्या॑ दे॒व स॑वितः। प॒वित्रे॑ण स॒वेन॑ च। इ॒दं ब्रह्म॑ पुनीमहे।
वैश्व॑दे॒वी पु॑न॒ती दे॒व्यागा॑त्। यस्यै॑ ब॒ह्वीस्त॑नुवो वी॒तपृ॑ष्ठाः। तया॑

मदन्तः सध॒माद्येषु॑। व॒यं॑ स्या॒म॒ पत॑यो रयी॒णाम्॥४७॥

वै॒श्वान॒रो र॒श्मिभि॑र्मा पुनातु। वातः प्रा॒णेनै॑षि॒रो म॑यो॒भूः।
द्यावा॑पृथि॒वी प॑यसा॒ पयो॑भिः। ऋ॒ताव॑री य॒ज्ञिये॑ मा पुनीताम्।
बृ॒हद्भिः॑ स॒वित॒स्तृभिः॑। व॒र्षिष्ठै॑र्दे॒व म॑न्म॒भिः। अ॒ग्ने दक्षैः॑ पुनाहि
मा। येन॑ दे॒वा अपु॑नत। येनाऽऽपो॑ दि॒व्यं क॑शः। तेन॑ दि॒व्येन॒
ब्रह्म॑णा॥४८॥

इ॒दं ब्र॒ह्म पु॑नीमहे। यः पा॑वमा॒नीर॒ध्येति॑। ऋषि॑भिः सम्भृ॒तं॑
रस॑म्। स॒र्वं॑ स पू॒तम॑श्जाति। स्व॒दितं॑ मा॒तरि॑श्व॒ना।
पा॑वमा॒नीर्यो अ॒ध्येति॑। ऋषि॑भिः सम्भृ॒तं॑ रस॑म्। तस्मै
सर॑स्वती दु॒हे। क्षी॒रं स॒र्पिर्मधू॑दकम्। पा॑वमा॒नीः
स्व॒स्त्यय॑नीः॥४९॥

सु॒दुघा॑ हि प॑यस्वतीः। ऋषि॑भिः सम्भृ॒तो र॑सः। ब्रा॒ह्मणे॑ष्व॒मृतं॑
हि॒तम्। पा॑वमा॒नीर्दि॑शन्तु नः। इ॒मं लो॒कम॑थो अ॒मुम्।
का॒मान्त्सम॑र्धयन्तु नः। दे॒वीर्दे॒वैः स॒माभृ॑ताः। पा॑वमा॒नीः
स्व॒स्त्यय॑नीः। सु॒दुघा॑ हि घृ॒तश्चु॑तः। ऋषि॑भिः सम्भृ॒तो
र॑सः॥५०॥

ब्रा॒ह्मणे॑ष्व॒मृतं॑ हि॒तम्। येन॑ दे॒वाः प॒वित्रे॑ण। आ॒त्मानं॑ पु॒नते॑
सदा॑। तेन॑ स॒हस्र॑धा॒रेण॑। पा॑वमा॒न्यः पु॑नन्तु मा। प्रा॒जाप॑त्यं
प॒वित्र॑म्। श॒तोद्या॑मं॒ हिर॑ण्मयम्। तेन॑ ब्रह्म॒विदो॑ व॒यम्। पू॒तं
ब्रह्म॑ पुनीमहे। इन्द्रः सु॒नीती॑ स॒ह मा॑ पुनातु। सोमः स्व॒स्त्या
वरु॑णः स॒मीच्या॑। य॒मो राजा॑ प्रमृ॒णाभिः॑ पुनातु मा। जा॒तवे॑दा

मोर्जयन्त्या पुनातु॥५१॥

अनु रयीणां ब्रह्मणा स्वस्त्ययनीः सुदुघा हि घृतश्चतु ऋषिभिः सम्भृतो रसः पुनातु त्रीणि च॥

[८]

प्रजा वै सत्रमासत तपस्तप्यमाना अजुह्वतीः। देवा अपश्यञ्चमसं घृतस्य पूर्णं स्वधाम्। तमुपोदतिष्ठन्तमजुहवुः। तेनार्धमास ऊर्जमवारुन्धत। तस्मार्धमासे देवा इज्यन्ते। पितरौऽपश्यञ्चमसं घृतस्य पूर्णं स्वधाम्। तमुपोदतिष्ठन्तमजुहवुः। तेन मास्यूर्जमवारुन्धत। तस्मान्मासि पितृभ्यः क्रियते। मनुष्या अपश्यञ्चमसं घृतस्य पूर्णं स्वधाम्॥५२॥

तमुपोदतिष्ठन्तमजुहवुः। तेन द्वयीमूर्जमवारुन्धत। तस्माद्विरहो मनुष्येभ्य उपहियते। प्रातश्च सायं च। पशवोऽपश्यञ्चमसं घृतस्य पूर्णं स्वधाम्। तमुपोदतिष्ठन्तमजुहवुः। तेन त्रयीमूर्जमवारुन्धत। तस्मात्रिरहः पशवः प्रेरते। प्रातः सङ्गवे सायम्। असुरा अपश्यञ्चमसं घृतस्य पूर्णं स्वधाम्॥५३॥

तमुपोदतिष्ठन्तमजुहवुः। तेन संवत्सर ऊर्जमवारुन्धत। ते देवा अमन्यन्त। अमी वा इदमभूवन्। यद्वयं स्म इति। त एतानि चातुर्मास्यान्यपश्यन्। तानि निरवपन्। तैरेवैषान्तामूर्जमवृञ्जत। ततो देवा अभवन्। पराऽसुराः॥५४॥ यद्यजते। यामेव देवा ऊर्जमवारुन्धत। तान्तेनावरुन्धे।

यत्पितृभ्यः क॒रोति। यामे॒व पि॒तर ऊ॒र्जम॒वारु॑न्धत।
तान्तेना॒वरु॑न्धे। यदा॑वस॒थेऽन्न॑ ह॒रन्ति। यामे॒व म॑नु॒ष्या
ऊ॒र्जम॒वारु॑न्धत। तान्तेना॒वरु॑न्धे। यद्वक्षि॑णां ददा॑ति॥५५॥

यामे॒व प॒शव॒ ऊ॒र्जम॒वारु॑न्धत। तान्तेना॒वरु॑न्धे। यच्चा॑तुर्मा॒स्यैर्य॑ज॒ते।
यामे॒वासु॑रा ऊ॒र्जम॒वारु॑न्धत। तान्तेना॒वरु॑न्धे। भव॑त्या॒त्मना॑।
परा॑स्य॒ भ्रातृ॑व्यो भवति। वि॒राजो॒ वा ए॒षा वि॒क्रान्तिः॑।
यच्चा॑तुर्मा॒स्यानि॑। वै॒श्वदे॒वेना॒स्मिँल्लो॒के प्र॒त्यति॑ष्ठत्।
व॒रुण॒प्रघा॒सैरन्त॑रि॒क्षे। सा॒कमे॒धैर॒मुष्मिँल्लो॒के। ए॒ष ह
त्वावै॑तत्सर्वं भवति। य ए॒वं वि॒द्वाश्चा॑तुर्मा॒स्यैर्य॑ज॒ते॥५६॥

मनुष्या अपश्यञ्चमसं घृतस्य पूर्णं स्वधामसुरा अपश्यञ्चमसं घृतस्य पूर्णं स्वधामसुरा
ददात्यतिष्ठत्त्वारि च॥ [९]

अ॒ग्निर्वा॒व सं॑वत्स॒रः। आ॒दि॒त्यः प॑रिवत्स॒रः। च॒न्द्रमा॑
इ॒दाव॑त्स॒रः। वा॒युर॑नुवत्स॒रः। यद्वै॑श्वदे॒वेन॒ यज॑ते। अ॒ग्निमे॒व
तत्सं॑वत्स॒रमा॑प्नोति। तस्मा॑द्वैश्वदे॒वेन॒ यज॑मानः। सं॒वत्स॒रीणां॑
स्व॒स्तिमा॑शास्त॒ इत्या॑शासीत। यद्वै॑रुणप्रघा॒सैर्य॑ज॒ते।
आ॒दि॒त्यमे॒व तत्प॑रिवत्स॒रमा॑प्नोति॥५७॥

तस्मा॑द्वैरुणप्रघा॒सैर्य॑ज॒मानः। प॑रिवत्स॒रीणां॑ स्व॒स्तिमा॑शास्त॒
इत्या॑शासीत। यत्सा॑कमे॒धैर्य॑ज॒ते। च॒न्द्रम॑समे॒व तदि॑दावत्स॒र-
मा॑प्नोति। तस्मा॑त्सा॒कमे॒धैर्य॑ज॒मानः। इ॒दाव॑त्स॒रीणां॑
स्व॒स्तिमा॑शास्त॒ इत्या॑शासीत। यत्पितृ॑य॒ज्ञेन॒ यज॑ते। दे॒वाने॒व

तदन्ववस्यति। अथवा अस्य वायुश्चानुवत्सरश्चाप्रीता-
वुच्छिष्येते। यच्छुनासीरीयेण यजते॥५८॥

वायुमेव तदनुवत्सरमाप्नोति। तस्माच्छुनासीरीयेण
यजमानः। अनुवत्सरीणां स्वस्तिमाशास्त इत्याशासीत।
संवत्सरं वा एष ईप्सतीत्याहुः। यश्चातुर्मास्यैर्यजत इति।
एष ह त्वै संवत्सरमाप्नोति। य एवं विद्वांश्चातुर्मास्यैर्यजते।
विश्वे देवाः समयजन्त। तेऽग्निमेवायजन्त। त एतं
लोकमजयन्॥५९॥

यस्मिन्नग्निः। यद्वैश्वदेवेन यजते। एतमेव लोकं जयति।
यस्मिन्नग्निः। अग्नेरेव सायुज्यमुपैति। यदा वैश्वदेवेन
यजते। अथ संवत्सरस्य गृहपतिमाप्नोति। यदा संवत्सरस्य
गृहपतिमाप्नोति। अथ सहस्रयाजिनमाप्नोति। यदा
सहस्रयाजिनमाप्नोति॥६०॥

अथ गृहमेधिनमाप्नोति। यदा गृहमेधिनमाप्नोति।
अथाग्निर्भवति। यदाग्निर्भवति। अथ गौर्भवति। एषा
वै वैश्वदेवस्य मात्रा। एतद्वा एतेषामवमम्। अतोतो वा
उत्तराणि श्रेयांसि भवन्ति। यद्विश्वे देवाः समयजन्त।
तद्वैश्वदेवस्य वैश्वदेवत्वम्॥६१॥

अथादित्यो वरुणः राजानं वरुणप्रघासैर्यजत। स
एतं लोकमजयत्। यस्मिन्नादित्यः। यद्वरुणप्रघासैर्यजते।
एतमेव लोकं जयति। यस्मिन्नादित्यः। आदित्यस्यैव

सायुज्यमुपैति। यदादित्यो वरुणः राजानं वरुणप्रघासै-
रयजत। तद्वरुणप्रघासानां वरुणप्रघासत्वम्। अथ सोमो
राजा छन्दांसि साकमेधैरयजत॥६२॥

स एतं लोकमजयत्। यस्मिंश्चन्द्रमा विभाति।
यत्साकमेधैरयजते। एतमेव लोकं जयति। यस्मिंश्चन्द्रमा
विभाति। चन्द्रमस एव सायुज्यमुपैति। सोमो वै
चन्द्रमाः। एष ह त्वै साक्षात्सोमं भक्षयति। य एवं
विद्वान्साकमेधैरयजते। यत्सोमंश्च राजा छन्दांसि च
समैधन्त॥६३॥

तत्साकमेधानां साकमेधत्वम्। अथर्तवः पितरः प्रजापतिं
पितरं पितृयज्ञेनायजन्त। त एतं लोकमजयन्। यस्मिन्नृतवः।
यत्पितृयज्ञेन यजते। एतमेव लोकं जयति। यस्मिन्नृतवः।
ऋतूनामेव सायुज्यमुपैति। यदृतवः पितरः प्रजापतिं पितरं
पितृयज्ञेनायजन्त। तत्पितृयज्ञस्य पितृयज्ञत्वम्॥६४॥

अथौषधय इमं देवं त्र्यम्बकैरयजन्त प्रथेमहीति। ततो वै
ता अप्रथन्त। य एवं विद्वांस्यम्बकैरयजते। प्रथते प्रजयां
पशुभिः। अथ वायुः परमेष्ठिनं शुनासीरीयेणायजत। स
एतं लोकमजयत्। यस्मिन्वायुः। यच्छुनासीरीयेण यजते।
एतमेव लोकं जयति। यस्मिन्वायुः॥६५॥

वायोरेव सायुज्यमुपैति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। प्र
चातुर्मास्ययाजी मीयता (३) न प्रमीयता (३) इति।

जीवन्वा ए॒ष ऋ॒तून॒प्येति॑ । यदि॑ व॒सन्ता॑ प्र॒मीय॑ते । व॒सन्तो
भ॑वति । यदि॑ ग्री॒ष्मे ग्री॒ष्मः । यदि॑ व॒र॒षासु॑ व॒र॒षाः । यदि॑ श॒रदि॑
श॒रत् । यदि॑ हे॒मन् हे॒मन्तः॑ । ऋ॒तुर्भू॒त्वा सं॑वत्स॒रम॒प्येति॑ ।
सं॑वत्स॒रः प्र॒जाप॑तिः । प्र॒जाप॑तिर्व॒वैषः॑ ॥ ६६ ॥

परिवत्सरमाप्नोति शुनासीरीयेण यजतेऽजयन्त्सहस्रयाजिनमाप्नोति वैश्वदेवत्व९ सांकमेधैरयजत
समेधन्त पितृयज्ञत्वं जयति यस्मिन्वायुर्हेमन्तस्त्रीणि च ॥ ————— [१०]

उ॒भये॑ यु॒व९ सु॒राम॒मुद॑स्था॒न्नि वै यस्य॑ प्रातः स॒वन् एकै॑कोऽसु॒र्यं प॑वमानः प्र॒जा वै
स॒त्रमा॑सता॒ग्निर्वा॑व सं॑वत्स॒रो द॑श ॥ १० ॥

उ॒भये॑ वा उद॑स्थात्स॒र्वाभि॑र्मध्यतोऽत्र॒ वाव॑ ब्रा॒ह्मणे॑ष्वथं गृ॒हमे॑धिन्९ षट्थं॑ष्टिः ॥ ६६ ॥

उ॒भये॑ वा वैषः॑ ॥

हरिः ओम् ॥

॥ इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके चतुर्थः
प्रपाठकः समाप्तः ॥

॥ पञ्चमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके पञ्चमः प्रपाठकः ॥

अग्नेः कृत्तिकाः। शुक्रं परस्ताज्ज्योतिरवस्तात्। प्रजापते रोहिणी। आपः परस्तादोषधयोऽवस्तात्। सोमस्येन्वका विततानि। परस्ताद्वयन्तोऽवस्तात्। रुद्रस्य बाहू। मृगयवः परस्ताद्विक्षारोऽवस्तात्। अदित्यै पुनर्वसू। वार्तः परस्तादार्द्रमवस्तात्॥१॥

बृहस्पतेस्तिष्यः। जुह्वतः परस्ताद्यजमाना अवस्तात्। सर्पाणामाश्रेषाः। अभ्यागच्छन्तः परस्तादभ्यानृत्यन्तोऽवस्तात्। पितृणां मघाः। रुदन्तः परस्तादपभ्रंशोऽवस्तात्। अर्यम्णः पूर्वे फल्गुनी। जाया परस्तादृषभोऽवस्तात्। भगस्योत्तरे। बृहत्तवः परस्ताद्वहमाना अवस्तात्॥२॥

देवस्य सवितुर्हस्तः। प्रसवः परस्तात्सनिर्वस्तात्। इन्द्रस्य चित्रा। ऋतं परस्तात्सत्यमवस्तात्। वायोर्निष्प्रां व्रततिः। परस्तादसिद्धिरवस्तात्। इन्द्राग्नियोर्विशाखे। युगानि परस्तात्कृषमाणा अवस्तात्। मित्रस्यानूराधाः। अभ्यारोहत्परस्तादभ्यारूढमवस्तात्॥३॥

इन्द्रस्य रोहिणी। शृणत्परस्तात्प्रतिशृणदवस्तात्। निर्ऋत्यै मूलवर्हणी। प्रतिभञ्जन्तः परस्तात्प्रतिशृणन्तोऽवस्तात्। अपां पूर्वा अषाढा। वर्चः परस्तात्समितिरवस्तात्। विश्वेषां देवानामुत्तराः। अभिजयत्परस्तादभिजितमवस्तात्। विष्णोः

श्रो॒णा पृ॒च्छमा॑नाः। प॒रस्ता॒त्पन्था॑ अवस्ता॑त्॥४॥

वसू॑नाः॒ श्रवि॑ष्ठाः। भू॒तं प॒रस्ता॒द्भूति॑रवस्ता॑त्। इन्द्र॑स्य
श॒तभि॑षक्। वि॒श्वव्य॑चाः प॒रस्ता॑द्वि॒श्वक्षि॑तिरवस्ता॑त्।
अ॒जस्यै॑कपदः पूर्वे॑ प्रोष्ठप॒दाः। वैश्वान॑रं प॒रस्ता॑द्वैश्व॒वस॑वम॒-
वस्ता॑त्। अहे॑र्बुध्निय॒स्योत्त॑रे। अ॒भिषि॑ञ्चन्तः प॒रस्ता॑दभि॒-
षु॒ण्वन्तो॑ऽवस्ता॑त्। पू॒ष्णो रे॒वती॑। गा॒वंः प॒रस्ता॑द्वत्सा
अ॒वस्ता॑त्। अ॒श्विनो॑रश्व॒युजौ॑। ग्रामः॑ प॒रस्ता॑त्सेनाऽवस्ता॑त्।
य॒मस्या॑प॒भर॑णीः। अ॒प॒कर्ष॑न्तः प॒रस्ता॑दप॒वह॑न्तोऽवस्ता॑त्।
पूर्णा॑ प॒श्चाद्य॑त्ते दे॒वा अ॒दधुः॑॥५॥

आर्द्रमवस्ताद्वहमाना अवस्तादभ्यारूढमवस्तात्पन्था अवस्ताद्वत्सा अवस्तात्पञ्च च॥—[१]

यत्पु॒ण्यं नक्ष॑त्रम्। तद्वद्वु॑र्वीतोपव्युषम्। य॒दा वै सूर्य॑ उ॒देति॑।
अथ॑ नक्ष॑त्रं नैति॑। याव॑ति तत्र॒ सूर्यो॑ गच्छे॑त्। यत्र॑ जघ॒न्यं
पश्ये॑त्। ताव॑ति कुर्वीत यत्का॒री स्या॑त्। पु॒ण्या॒ह ए॒व कु॑रुते।
ए॒व५ ह॒ वै य॒ज्ञेषु॑ च श॒तद्यु॑म्नं च मा॒त्स्यो नि॑रवसाय॒यां
च॑कार॥६॥

यो वै नक्ष॑त्रियं प्र॒जाप॑तिं वेद॑। उ॒भयो॑रेनं लो॒कयोर्वि॑दुः। हस्त॑
ए॒वास्य॑ हस्तः॑। चि॒त्रा शि॑रः। नि॒ष्ट्या हृ॑दयम्। ऊ॒रू वि॑शा॒खे।
प्र॒तिष्ठा॑ऽनू॒रा॒धाः। ए॒ष वै नक्ष॑त्रियः प्र॒जाप॑तिः। य ए॒वं वेद॑।
उ॒भयो॑रेनं लो॒कयोर्वि॑दुः॥७॥

अ॒स्मि॒श्चामु॒ष्मि॒श्च। यां का॒मये॑त दु॒हित॑रं प्रि॒या

स्यादिति। तां निष्पायां दद्यात्। प्रियैव भवति। नेव तु पुनरागच्छति। अभिजिन्नाम् नक्षत्रम्। उपरिष्ठादषाढानाम्। अवस्ताच्छ्रोणायै। देवासुराः संयत्ता आसन्। ते देवास्तस्मिन्नक्षत्रेऽभ्यजयन्॥८॥

यदभ्यजयन्। तदभिजितोऽभिजित्वम्। यं कामयेतानप-
ज्यं जयेदिति। तमेतस्मिन्नक्षत्रे यातयेत्। अनपज्यमेव
जयति। पापपराजितमिव तु। प्रजापतिः पशूनसृजत।
ते नक्षत्रं नक्षत्रमुपातिष्ठन्त। ते समावन्त एवाभवन्। ते
रेवतीमुपातिष्ठन्त॥९॥

ते रेवत्यां प्राभवन्। तस्माद्देवत्यां पशूनां कुर्वीत।
यत्किं चार्वाचीन्५ सोमात्। प्रैव भवन्ति। सलिलं वा
इदमन्तरासीत्। यदतरन्। तत्तारकाणां तारकत्वम्। यो
वा इह यजते। अमुं स लोकं नक्षते। तन्नक्षत्राणां
नक्षत्रत्वम्॥१०॥

देवगृहा वै नक्षत्राणि। य एवं वेद। गृह्यैव भवति।
यानि वा इमानि पृथिव्याश्चित्राणि। तानि नक्षत्राणि।
तस्मादक्षीलनामंश्चित्रे। नावस्येन्न यजेत। यथा पापाहे
कुरुते। तादृगेव तत्। देवनक्षत्राणि वा अन्यानि॥११॥

यमनक्षत्राण्यन्यानि। कृत्तिकाः प्रथमम्। विशाखे उत्तमम्।
तानि देवनक्षत्राणि। अनूराधाः प्रथमम्। अपभरणीरुत्तमम्।
तानि यमनक्षत्राणि। यानि देवनक्षत्राणि। तानि दक्षिणेन

परि॑यन्ति। यानि॑ यमनक्ष॒त्राणि॑॥१२॥

तान्युत्त॑रेण। अन्वे॑षामरा॒त्स्मेति॑। तद॑नूरा॒धाः। ज्येष्ठ॑मेषाम॒वधि॑ष्मेति॑। तज्ये॑ष्ठ॒घ्नी। मूल॑मेषामवृक्षा॒मेति॑। तन्मूल॑वर्ह॒णी। यत्रा॑स॒हन्त। तद॑षा॒ढाः। यद॑श्लो॒णत्॥१३॥

तच्छ्रो॑णा। यद॑शृ॒णोत्। तच्छ्र॑वि॒ष्ठाः। यच्छ्र॑तमभिषज्यन्। तच्छ्र॑तभिषक्। प्रोष्ठ॑प॒देषू॑दयच्छन्त। रे॒वत्या॑मरवन्त। अ॒श्वयु॑जोरयु॒ञ्जत। अ॒प॒भर॑णीष्वपा॒वहन्। तानि॑ वा ए॒तानि॑ यमनक्ष॒त्राणि॑। यान्ये॒व दे॑वनक्ष॒त्राणि॑। तेषु॑ कुर्वीत यत्का॒री स्यात्। पु॒ण्या॒ह ए॒व कुरु॑ते॥१४॥

च॒का॒रे॒व वेदो॑भयो॒रेन॑ लो॒कयो॑र्विदुरजयन्ने॒वती॑मुपा॒तिष्ठन्त॑ नक्ष॒त्रत्व॑म॒न्यानि॑ यानि॑ यमनक्ष॒त्राण्य॑श्लो॒णद्यम॑नक्ष॒त्राणि॑ त्रीणि॑ च॥

[२]

दे॒वस्य॑ सवि॒तुः प्रा॒तः प्र॑स॒वः प्रा॒णः। वरु॑णस्य सा॒यमा॑स॒वोऽपानः॑। यत्प्र॑ती॒चीनं॑ प्रा॒तस्त॑नात्। प्रा॒चीनं॑ सङ्ग॒वात्। ततो॑ दे॒वा अ॑ग्निष्टो॒मं निर॑मिमत। तत्तदा॑त्त॒वीर्यं॑ निर्मा॒र्गः। मि॒त्रस्य॑ सङ्ग॒वः। तत्पु॒ण्यं तेज॒स्व्यहः॑। तस्मा॒त्तर्हि॑ प॒शवः॑ स॒माय॑न्ति। यत्प्र॑ती॒चीनं॑ सङ्ग॒वात्॥१५॥

प्रा॒चीनं॑ म॒ध्यं दि॑नात्। ततो॑ दे॒वा उ॒क्थ्यं॑ निर॑मिमत। तत्तदा॑त्त॒वीर्यं॑ निर्मा॒र्गः। बृह॒स्पते॑र्म॒ध्यं दि॑नः। तत्पु॒ण्यं तेज॒स्व्यहः॑। तस्मा॒त्तर्हि॑ तेक्षि॒ष्ठं तप॑ति। यत्प्र॑ती॒चीनं॑ म॒ध्यं दि॑नात्। प्रा॒चीनं॑मपरा॒ह्णात्। ततो॑ दे॒वाः षोड॒शिनं॑ निर॑मिमत।

तत्तदात्तवीर्यं निर्मार्गः॥१६॥

भगस्यापराहः। तत्पुण्यं तेजस्व्यहः। तस्मादपराह्णे कुमार्यो
भगमिच्छमानाश्चरन्ति। यत्प्रतीचीनमपराह्णात्। प्राचीनं
सायात्। ततो देवा अतिरात्रं निरमिमत्। तत्तदात्तवीर्यं
निर्मार्गः। वरुणस्य सायम्। तत्पुण्यं तेजस्व्यहः। तस्मात्तरहि
नानृतं वदेत्॥१७॥

ब्राह्मणो वा अष्टाविंशो नक्षत्राणाम्। समानस्याहः पञ्च
पुण्यानि नक्षत्राणि। चत्वार्यंश्वीलानि। तानि नव। यच्च
परस्तान्नक्षत्राणां यच्चावस्तात्। तान्येकादश। ब्राह्मणो
द्वादशः। य एवं विद्वान्संवत्सरं व्रतं चरति। संवत्सरेणैवास्य
व्रतं गुप्तं भवति। समानस्याहः पञ्च पुण्यानि नक्षत्राणि।
चत्वार्यंश्वीलानि। तानि नव। आग्नेयी रात्रिः। ऐन्द्रमहः।
तान्येकादश। आदित्यो द्वादशः। य एवं विद्वान्संवत्सरं व्रतं
चरति। संवत्सरेणैवास्य व्रतं गुप्तं भवति॥१८॥

सङ्गवाथोऽंशिनं निरमिमत् तत्तदात्तवीर्यं निर्मार्गो वदेद्ववति समानस्याहः पञ्च पुण्यानि
नक्षत्राण्यष्टौ च॥

[३]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। कति पात्राणि यज्ञं वहन्तीति।
त्रयोदशेति ब्रूयात्। स यद्वूयात्। कस्तानि निरमिमीतेति।
प्रजापतिरिति ब्रूयात्। स यद्वूयात्। कुतस्तानि
निरमिमीतेति। आत्मन् इति। प्राणापानाभ्यामेवोपा-

श्वन्तर्यामौ निरमिमीत॥१९॥

व्यानादुपांशुसर्वनम्। वाच ऐन्द्रवायवम्। दक्षऋतुभ्यां
मैत्रावरुणम्। श्रोत्रादाश्विनम्। चक्षुषः शुक्रामन्थिनौ। आत्मन
आग्रयणम्। अङ्गेभ्य उक्थ्यम्। आयुषो ध्रुवम्। प्रतिष्ठायां
ऋतुपात्रे। यज्ञं वाव तं प्रजापतिर्निरमिमीत। स निर्मितो
नाद्धियत् समं व्रीयत। स एतान्प्रजापतिरपि वापानं पश्यत्।
तां निरवपत्। तैर्वै स यज्ञमप्यवपत्। यदपि वापा भवन्ति।
यज्ञस्य धृत्या असं व्रयाय॥२०॥

उपांशुश्वन्तर्यामौ निरमिमीतामिमीत पद्वि॥ [४]

ऋतमेव परमेष्ठि। ऋतं नात्येति किञ्चना। ऋते समुद्र
आहितः। ऋते भूमिरियञ्श्रिता। अग्निस्तिग्मेन शोचिषा।
तप आक्रान्तमुष्णिहा। शिरस्तपस्याहितम्। वैश्वानरस्य
तेजसा। ऋतेनास्य नि वर्तये। सत्येन परि वर्तये।
तपसाऽस्यानु वर्तये। शिवेनास्योप वर्तये। शग्मेनास्याभि
वर्तये। तदृतं तत्सत्यम्। तद्वृतं तच्छ्रुकेयम्। तेन शकेयं तेन
राध्यासम्॥२१॥

यद्धर्मः पर्यवर्तयत्। अन्तान्पृथिव्या दिवः। अग्निरीशान्
ओजसा। वरुणो धीतिभिः सह। इन्द्रो मरुद्भिः सखिभिः
सह। अग्निस्तिग्मेन शोचिषा। तप आक्रान्तमुष्णिहा।
शिरस्तपस्याहितम्। वैश्वानरस्य तेजसा। ऋतेनास्य
नि वर्तये। सत्येन परि वर्तये। तपसाऽस्यानु वर्तये।

शिवेनास्योपं वर्तये। शग्मेनास्याभि वर्तये। तद्वृतं तत्सत्यम्।
तद्वृतं तच्छंकेयम्। तेन शकेयं तेन राध्यासम्॥२२॥

यो अस्याः पृथिव्यास्त्वचि। निर्वर्तयत्योषधीः। अग्निरीशान्
ओजसा। वरुणो धीतिभिः सह। इन्द्रो मरुद्भिः सखिभिः
सह। अग्निस्तिग्मेन शोचिषा। तप आक्रान्तमुष्णिहा।
शिरस्तपस्याहितम्। वैश्वानरस्य तेजसा। ऋतेनास्य
नि वर्तये। सत्येन परि वर्तये। तपसाऽस्यानु वर्तये।
शिवेनास्योपं वर्तये। शग्मेनास्याभि वर्तये। तद्वृतं तत्सत्यम्।
तद्वृतं तच्छंकेयम्। तेन शकेयं तेन राध्यासम्॥२३॥

एकं मासमुदसृजत्। परमेष्ठी प्रजाभ्यः। तेनाभ्यो मह
आवहत्। अमृतं मर्त्याभ्यः। प्रजामनु प्र जायसे। तदु ते
मर्त्यामृतम्। येन मासा अर्धमासाः। ऋतवः परिवत्सराः।
येन ते ते प्रजापते। ईजानस्य न्यवर्तयन्। तेनाहमस्य
ब्रह्मणा। निर्वर्तयामि जीवसे। अग्निस्तिग्मेन शोचिषा।
तप आक्रान्तमुष्णिहा। शिरस्तपस्याहितम्। वैश्वानरस्य
तेजसा। ऋतेनास्य नि वर्तये। सत्येन परि वर्तये।
तपसाऽस्यानु वर्तये। शिवेनास्योपं वर्तये। शग्मेनास्याभि
वर्तये। तद्वृतं तत्सत्यम्। तद्वृतं तच्छंकेयम्। तेन शकेयं तेन
राध्यासम्॥२४॥

परिवर्तये सहाभिवर्तये उष्णिहा राध्यासं न्यवर्तयन्नुपवर्तये चत्वारिं च। (ऋतमेव षोडश। यद्वर्मो
यो अस्याः सप्तदशसप्तदश। एकं मासं चतुर्विंशतिः)॥

दे॒वा वै यद्य॒ज्ञेऽकुर्व॑त। तद॒सुरा॑ अकुर्व॑त। तेऽसुरा॑ ऊ॒र्ध्वं
पृ॒ष्ठेभ्यो॑ नाप॑श्यन्। ते केशा॒नग्रेऽव॑पन्त। अथ॒ श्मश्रू॑णि।
अथो॑पप॒क्षौ। तत॒स्तेऽवा॑श्च आ॒यन्। परा॑ऽभवन्। यस्यै॒वं
वप॑न्ति। अवा॑डेति॥२५॥

अथो॑ परै॒व भ॑वति। अथ॑ दे॒वा ऊ॒र्ध्वं पृ॒ष्ठेभ्यो॑ऽपश्यन्।
त उ॑पप॒क्षाव॒ग्रेऽव॑पन्त। अथ॒ श्मश्रू॑णि। अथ॒ केशा॑न्।
तत॒स्तेऽभव॑न्। सु॒वर्गं॑ लो॒कमा॑यन्। यस्यै॒वं वप॑न्ति।
भव॑त्या॒त्मना॑। अथो॑ सु॒वर्गं॑ लो॒कमे॑ति॥२६॥

अथै॒तन्मनु॑र्व॒त्रे मि॑थुनम॑पश्यत्। स श्मश्रू॒ण्यग्रे॑ऽवपत।
अथो॑पप॒क्षौ। अथ॒ केशा॑न्। ततो॒ वै स प्राजा॑यत प्र॒जया॑
प॒शुभिः॑। यस्यै॒वं वप॑न्ति। प्र प्र॒जया॑ प॒शुभिर्मि॑थुनैर्जा॑यते।
दे॒वा॒सुराः॑ संय॑त्ता आ॒सन्। ते सं॑वत्स॒रे व्याय॑च्छन्त।
ता॒न्दे॒वाश्चा॑तुर्मा॒स्यैरे॒वाभि॑ प्रायु॑ञ्जत॥२७॥

वै॒श्वदे॒वेन॑ च॒तुरो॑ मा॒सोऽवृ॑ञ्जतेन्द्रा॒जानः॑। ताञ्छी॒रुषं॑ नि
चाव॑र्तयन्त॒ परि॑ च। व॒रुण॑प्र॒घासै॑श्चतुरो॑ मा॒सोऽवृ॑ञ्जत॒
वरु॑णरा॒जानः॑। ताञ्छी॒रुषं॑ नि चाव॑र्तयन्त॒ परि॑ च।
सा॒कमे॒धैश्च॑तुरो॑ मा॒सोऽवृ॑ञ्जत॒ सोम॑रा॒जानः॑। ताञ्छी॒रुषं॑
नि चाव॑र्तयन्त॒ परि॑ च। या सं॑वत्स॒र उ॑पजी॒वाऽऽसी॑त्।
तामे॑षामवृ॑ञ्जत। ततो॑ दे॒वा अ॑भवन्। परा॑ऽसुराः॥२८॥

य ए॒वं वि॒द्वाश्चा॑तुर्मा॒स्यैर्य॑जते। भ्रातृ॑व्यस्यै॒व मा॒सो वृ॑क्ता।

शी॒र्षं नि च॑ वर्तय॑ते परि॑ च। यैषा संवत्स॑र उ॑पजी॒वा।
 वृ॒द्धे तां भ्रातृ॑व्यस्य। क्षु॒धाऽस्य॒ भ्रातृ॑व्यः परा॑ भवति।
 लो॒हिताय॑सेन॒ नि वर्त॑यते। यद्वा इ॒माम॑ग्नि॒र्ऋता॑वागते
 निव॑र्तयति। ए॒तदे॒वैना॑रू॒पं कृ॑त्वा निव॑र्तयति। सा ततः
 श्व॒श्वो भूय॑सी॒ भव॑न्त्येति॥२९॥

प्र जा॑यते। य ए॒वं वि॒द्वान्लो॑हिताय॒सेन॑ निव॑र्तयते। ए॒तदे॒व रू॒पं
 कृ॑त्वा नि वर्त॑यते। स ततः श्व॒श्वो भूया॑न्भव॑न्नेति। प्रैव जा॑यते।
 त्रे॒ण्या श॑ल॒ल्या नि वर्त॑येत। त्री॒णि त्री॒णि वै दे॒वाना॑मृ॒द्धानि॑।
 त्री॒णि छ॑न्दा॑र॒सि। त्री॒णि स॑व॒नानि॑। त्रय॑ इ॒मे लो॒काः॥३०॥

ऋ॒ध्यामे॒व तद्दी॑र्य ए॒षु लो॒केषु॑ प्रति॑ तिष्ठति। यच्चा॑तुर्मा॒स्यया॑ज्या॒त्मनो॑
 नाव॑द्येत्। दे॒वेभ्य॑ आवृ॑श्येत्। च॒तृषु च॑तृषु मा॒सेषु॑ नि वर्त॑येत्।
 प॒रोक्ष॑मे॒व तद्दे॒वेभ्य॑ आ॒त्मनो॑ऽव॒द्यत्य॑ना॒व्रस्काय॑। दे॒वानां॑ वा
 ए॒ष आनी॑तः। यश्चा॑तुर्मा॒स्यया॑जी। य ए॒वं वि॒द्वान्नि च॑ वर्त॑यते
 परि॑ च। दे॒वता॑ ए॒वाप्ये॑ति। नास्य॑ रु॒द्रः प्र॒जां प॒शून्भि॑
 म॑न्यते॥३१॥

ए॒त्येत्य॑यु॒ञ्जता॑सुरा एति॑ लो॒का म॑न्यते॥ [६]

आयु॑षः प्रा॒णर॑ सन्त॑नु। प्रा॒णाद॑पा॒नर॑ सन्त॑नु। अ॒पा॒नाद्वा॒नर॑
 सन्त॑नु। व्या॒नाच्चक्षुः॑ सन्त॑नु। चक्षु॑षः श्रोत्र॑र॒ सन्त॑नु।
 श्रोत्रा॑न्मनः सन्त॑नु। मन॑सो वाच॑र॒ सन्त॑नु। वाच॑ आ॒त्मान॑र॒
 सन्त॑नु। आ॒त्मनः॑ पृथि॒वीर॑ सन्त॑नु। पृथि॒व्या अ॒न्तरि॑क्ष॒र॑
 सन्त॑नु। अ॒न्तरि॑क्षा॒द्वि॒वर॑ सन्त॑नु। दि॒वः सु॒वः सन्त॑नु॥३२॥

अन्तरिक्षं सन्तनु द्वे च॥ ————— [७]

इन्द्रो दधीचो अस्थभिः। वृत्राण्यप्रतिष्कृतः। जघान
नवतीर्नवा। इच्छन्नश्वस्य यच्छिरः। पर्वतेष्वपश्रितम्।
तद्विदच्छर्यणावति। अत्राह गोरमन्वत। नाम त्वष्टुरपीच्यम्।
इत्था चन्द्रमसो गृहे। इन्द्रमिद्राथिनो बृहत्॥ ३३॥

इन्द्रमर्केभिरर्किणः। इन्द्रं वाणीरनूषत। इन्द्र इद्धर्योः सचा।
सम्मिश्र आवचो युजा। इन्द्रो वज्री हिरण्ययः। इन्द्रो दीर्घाय
चक्षसे। आ सूर्यं रोहयद्विवि। वि गोभिरद्विमैरयत्। इन्द्र
वाजेषु नो अवा। सहस्रप्रधनेषु च॥ ३४॥

उग्र उग्राभिरूतिभिः। तमिन्द्रं वाजयामसि। महे वृत्राय
हन्तवे। स वृषा वृषभो भुवत्। इन्द्रः स दामने कृतः।
ओजिष्ठः स बलं हितः। द्युम्नी श्लोकी स सौम्यः। गिरा वज्रो
न सम्भृतः। सबलो अनपच्युतः। ववक्षुरुग्रो अस्तृतः॥ ३५॥

बृहच्चास्तृतः॥ ————— [८]

देवासुराः संयन्ता आसन्। स प्रजापतिरिन्द्रं ज्येष्ठं पुत्रमप
न्यधत्त। नेदेनमसुरा बलीयांसोऽहनन्निति। प्रह्लादो ह वै
कायाधुवः। विरोचनं स्वं पुत्रमप न्यधत्त। नेदेनं देवा
अहनन्निति। ते देवाः प्रजापतिमुपसमेत्योचुः। नाराजकस्य
युद्धमस्ति। इन्द्रमन्विच्छामेति। तं यज्ञक्रतुभिरन्वैच्छन्॥ ३६॥

तं यज्ञक्रतुभिर्नान्वविन्दन्। तमिष्टिभिरन्वैच्छन्। तमिष्टिभिरन्वविन्दन्।

तदिष्टीनामिष्टित्वम्। एष्टयो ह वै नाम। ता इष्टयु
इत्याचक्षते पुरोक्षेण। पुरोक्षप्रिया इव हि देवाः। तस्मा
एतमाग्नावैष्णवमेकादशकपालं दीक्षणीयं निरवपन्।
तदपद्रुत्यातन्वत। तान्पत्नीसंयाजान्त उपानयन्॥३७॥

ते तदन्तमेव कृत्वोदद्रवन्। ते प्रायणीयमभि समारौहन्।
तदपद्रुत्यातन्वत। ताञ्छुय्वन्त उपानयन्। ते तदन्तमेव
कृत्वोदद्रवन्। त आतिथ्यमभि समारौहन्। तदपद्रुत्यातन्वत।
तानिडान्त उपानयन्। ते तदन्तमेव कृत्वोदद्रवन्। तस्मादेता
एतदन्ता इष्टयः सन्तिष्ठन्ते॥३८॥

एव२ हि देवा अकुर्वत। इति देवा अकुर्वत। इत्यु वै मनुष्याः
कुर्वते। ते देवा ऊचुः। यद्वा इदमुच्चैर्यज्ञेन चराम। तन्नोऽसुराः
पाप्माऽनुविन्दन्ति। उपा२शूपसदा चराम। तथा नोऽसुराः
पाप्मा नानुवेत्स्यन्तीति। त उपा२शूपसदमतन्वत। तिस्र एव
सामिधेनीरनूच्य॥३९॥

स्रुवेणाधारमाधार्य। तिस्रः पराचीराहुतीरहुत्वा। स्रुवेणोपसदं
जुह्वां चक्रुः। उग्रं वचो अपावधीन्त्वेषं वचो अपावधी३
स्वाहेति। अशनयापिपासे ह वा उग्रं वचः। एनश्च वैरहत्यं
च त्वेषं वचः। एत२ ह वाव तच्चतुर्धाविहितं पाप्मानं
देवा अपजघ्निरे। तथो एवैतदेवंविद्यजमानः। तिस्र एव
सामिधेनीरनूच्य। स्रुवेणाधारमाधार्य॥४०॥

ति॒स्रः परा॑ची॒राहु॑तीर॒हुत्वा। सु॒वेणो॑प॒सदं॑ जुहोति। उ॒ग्रं वचो॑
 अपा॑वधीन्त्वे॒षं वचो॑ अपा॑वधी॒ऽस्व॒ाहेति॑। अ॒श॒न॒या॒पिपा॑से
 ह॒ वा उ॒ग्रं वचः॑। ए॒नश्च॒ वैर॑ह॒त्यं च॒ त्वेषं॑ वचः। ए॒तमे॒व
 तच्च॑तु॒र्धावि॑हितं पा॒प्मानं॑ यज॑मा॒नोऽपं॑ हते। ते॒ऽभि॒नीये॒वाहः॑
 प॒शुमा॑ऽल॒भन्त। अहं॑ ए॒व तद्दे॒वा अव॑र्ति पा॒प्मानं॑
 मृ॒त्युमप॑जघ्निरे। तेना॑भि॒नीये॒व रा॒त्रेः प्राच॑रन्। रात्रि॒या ए॒व
 तद्दे॒वा अव॑र्ति पा॒प्मानं॑ मृ॒त्युमप॑जघ्निरे॥४१॥

तस्मा॑दभि॒नीये॒वाहः॑ प॒शुमा॑ ल॒भेत। अहं॑ ए॒व तद्यज॑मा॒नोऽव॑र्ति
 पा॒प्मानं॑ भ्रातृ॒व्यानप॑ नुदते। तेना॑भि॒नीये॒व रा॒त्रेः प्रच॑रेत्।
 रात्रि॒या ए॒व तद्यज॑मा॒नोऽव॑र्ति पा॒प्मानं॑ भ्रातृ॒व्यानप॑ नुदते।
 स ए॒ष उ॒पव॑स॒थीये॑ऽहं॒द्विदे॒वत्यः॑ प॒शुरा॑ ल॒भ्यते। द्वयं॑ वा
 अ॒स्मिँल्लो॒के यज॑मानः। अ॒स्थिं च॒ मा॒ऽसं च॑। अ॒स्थिं चै॒व
 तेन॑ मा॒ऽसं च॒ यज॑मानः स॒ऽस्कु॑रुते। ता वा ए॒ताः पञ्च॑
 दे॒वताः॑। अ॒ग्नीषो॑मा॒वग्नि॑र्मि॒त्रावरु॑णौ॥४२॥

प॒ञ्चप॒ञ्ची वै यज॑मानः। त्वङ्गा॒ऽस॒ऽस्ना॒वाऽस्थि॑ म॒ज्जा।
 ए॒तमे॒व तत्प॑ञ्चधावि॒हितमा॒त्मानं॑ वरु॒णपा॒शान्मु॑ञ्चति।
 भे॒षज॑ता॒यै निर्व॑रुण॒त्वाय॑। त॒ऽस॒प्तभि॑श्छन्दा॒भिः प्रा॒तर॑ह॒यन्।
 तस्मा॑त्स॒प्त च॑तु॒रुत्तरा॑णि छन्दा॒ऽसि प्रा॒तर॑नुवा॒केऽनू॑च्यन्ते।
 तमे॒तयो॑प॒समे॒त्योपा॑सीदन्। उपा॑स्मै गाय॒ता न॒र इति॑।
 तस्मा॑दे॒तया॑ बहि॒ष्पव॑मान उ॒पस॑द्यः॥४३॥

ऐ॒च्छन्न॒नय॑ऽस्तिष्ठन्तेऽनू॒च्यानू॒च्यं सु॒वेणो॑धार॒माधार्य॑ रात्रि॒या ए॒व तद्दे॒वा अव॑र्ति पा॒प्मानं॑

मृत्युमपञ्जघ्निरे मित्रावरुणौ नवं च (देवा यजमानो देवा देवा यजमानो यजमानः प्राचरं
प्रचरेदालंभन्तालंभेत मृत्युमपञ्जघ्निरे भ्रातृव्यान्॥)॥ [९]

स संमुद्र उत्तरतः प्राज्वलद्भूम्यन्तेन। एष वाव स संमुद्रः।
यच्चात्वालः। एष उवेव स भूम्यन्तः। यद्वेद्यन्तः। तदेतत्रिशलं
त्रिपूरुषम्। तस्मात्तं त्रिवितस्तं खनन्ति। स सुवर्णरज्जुताभ्यां
कुशीभ्यां परिगृहीत आसीत्। तं यदस्या अध्यजनयन्।
तस्मादादित्यः॥४४॥

अथ यत्सुवर्णरज्जुताभ्यां कुशीभ्यां परिगृहीत आसीत्।
साऽस्य कौशिकता। तं त्रिवृताऽभि प्रास्तुवत। तं
त्रिवृताऽददत। तं त्रिवृताऽहरन्। यावती त्रिवृतो मात्रा।
तं पञ्चदशेनाभि प्रास्तुवत। तं पञ्चदशेनाददत। तं
पञ्चदशेनाहरन्। यावती पञ्चदशस्य मात्रा॥४५॥

त९ सप्तदशेनाभि प्रास्तुवत। त९ सप्तदशेनाददत।
त९ सप्तदशेनाहरन्। यावती सप्तदशस्य मात्रा। तस्य
सप्तदशेन ह्रियमाणस्य तेजो हरौऽपतत्। तमेकविंशेनाभि
प्रास्तुवत। तमेकविंशेनाददत। तमेकविंशेनाहरन्।
यावत्येकविंशस्य मात्रा। ते यत्रिवृता स्तुवते॥४६॥

त्रिवृतैव तद्यजमानमाददते। तं त्रिवृतैव हरन्ति। यावती
त्रिवृतो मात्रा। अग्निर्वै त्रिवृत्। यावद्वा अग्नेर्दहतो धूम
उदेत्यानु व्येति। तावती त्रिवृतो मात्रा। अग्नेरेवैनं तत्।
मात्रा९ सायुज्य९ सलोकता गमयन्ति। अथ यत्पञ्चदशेन

स्तुवते॑। पञ्चदशेनैव तद्यजमानमाददते॥ ४७ ॥

तं पञ्चदशेनैव हरन्ति। यावती पञ्चदशस्य मात्रा॑। चन्द्रमा
वै पञ्चदशः। एष हि पञ्चदश्यामपक्षीयते॑। पञ्चदश्यामापूर्यते॑।
चन्द्रमस एवैनं तत्। मात्रा॑ सायुज्यं सलोकतां गमयन्ति।
अथ यत्सप्तदशेन स्तुवते॑। सप्तदशेनैव तद्यजमानमाददते।
तं सप्तदशेनैव हरन्ति॥ ४८ ॥

यावती सप्तदशस्य मात्रा॑। प्रजापतिर्वै सप्तदशः। प्रजापतेरेवैनं
तत्। मात्रा॑ सायुज्यं सलोकतां गमयन्ति। अथ
यदेकविंशेन स्तुवते॑। एकविंशेनैव तद्यजमानमाददते।
तमेकविंशेनैव हरन्ति। यावत्येकविंशस्य मात्रा॑। असौ
वा आदित्य एकविंशः। आदित्यस्यैवैनं तत्॥ ४९ ॥

मात्रा॑ सायुज्यं सलोकतां गमयन्ति। ते कुश्या॑।
व्यघ्नन्। ते अहोरात्रे अभवताम्। अहरेव सुवर्णाऽभवत्।
रज्जुता रात्रिः। स यदादित्य उदेति। एतामेव तत्सुवर्णां
कुशीमनु समेति। अथ यदस्तमेति। एतामेव तद्रज्जुतां
कुशीमनुसंविशति। प्रह्लादो ह वै कायाध्रुवः। विरोचनं
स्वं पुत्रमुदास्यत्। स प्रदरोऽभवत्। तस्मात्प्रदरादुदकं
नाचामेत्॥ ५० ॥

आदित्यः पञ्चदशस्य मात्रा॑ स्तुवते पञ्चदशेनैव तद्यजमानमाददते सप्तदशेनैव हरन्त्यादित्यस्यैवैनं
तद्विंशति चत्वारि च॥

ये वै चत्वारः स्तोमाः। कृतं तत्। अथ ये पञ्च। कलिः
सः। तस्माच्चतुष्टोमः। तच्चतुष्टोमस्य चतुष्टोमत्वम्। तदाहुः।
कृतमानि तानि ज्योतींषि। य एतस्य स्तोमा इति।
त्रिवृत्पञ्चदशः सप्तदश एकविंशः॥५१॥

एतानि वाव तानि ज्योतींषि। य एतस्य स्तोमाः।
सोऽब्रवीत्। सप्तदशेन हियमाणो व्यलेशिषि। भिषज्यन्ते
मेति। तमश्विनौ धानाभिरभिषज्यताम्। पूषा कर्मभेण।
भारती परिवापेण। मित्रावरुणौ पयस्यया। तदाहुः॥५२॥

यदश्विभ्यां धानाः। पूष्णः कर्मभः। भारत्यै परिवापः।
मित्रावरुणयोः पयस्याऽथ। कस्मादेतेषां हविषामिन्द्रमेव
यजन्तीति। एता ह्येनं देवता इति ब्रूयात्। एतैर्हविर्भि-
रभिषज्यंस्तस्मादिति। तं वसवोऽष्टाकपालेन प्रातः
सवनेऽभिषज्यन्। रुद्रा एकादशकपालेन माध्यं दिने सवने।
विश्वे देवा द्वादशकपालेन तृतीयसवने॥५३॥

स यदष्टाकपालान्प्रातः सवने कुर्यात्। एकादशकपालान्माध्यं
दिने सवने। द्वादशकपालांस्तृतीयसवने। विलोमं
तद्यज्ञस्य क्रियेत। एकादशकपालानेव प्रातः सवने कुर्यात्।
एकादशकपालान्माध्यं दिने सवने। एकादशकपालां-
स्तृतीयसवने। यज्ञस्य सलोमत्वाय। तदाहुः। यद्वसूनां
प्रातः सवनम्। रुद्राणां माध्यं दिनं सवनम्। विश्वेषां

देवानां॑ तृतीयसवनम्। अथ॒ कस्मा॑देतेषां॑ ह॒विषा॒मिन्द्र॑मेव
य॑ज॒न्तीति॑। ए॒ता ह्ये॑नं दे॒वता॒ इति॑ ब्रूयात्। ए॒तैर्ह॒विर्भि॒रभि॒-
ष॑ज्य॒ऽस्तस्मा॑दिति॑॥५४॥

एक॒विं॒श आ॑हुस्तृतीयसवने प्रातः सवनं पञ्च च॥—————[११]

तस्यावा॑चोऽवपा॒दाद॑बिभयुः। तमे॒तेषु॑ स॒प्तसु॑ छन्दः
स्वश्र॑यन्। यदश्र॑यन्। तच्छ्रा॑य॒न्तीय॑स्य श्राय॒न्तीय॑त्वम्।
यदवा॑रयन्। तद्वा॑रव॒न्तीय॑स्य वा॒रव॑न्तीय॒त्वम्। तस्यावा॑च
ए॒वाव॑पा॒दाद॑बिभयुः। तस्मा॑ ए॒तानि॑ स॒प्त च॑तु॒रुत्तरा॑णि
छन्दा॑ऽस्युपा॒दधुः। तेषा॑मति॒ त्रीण्य॑रिच्यन्त। न त्रीण्यु॒दभव॑न्॥५५॥

स बृ॑ह॒तीमे॒वास्पृ॑शत्। द्वाभ्या॑म॒क्षरा॑भ्याम्। अ॒होरा॑त्राभ्या॑मे॒वा
तदा॑हुः। क॒त॒मा सा॑ दे॒वाक्ष॑रा बृह॒ती। यस्या॑न्त॒त्प्रत्य॑तिष्ठत्।
द्वाद॑श पौ॒र्णमा॑स्यः। द्वाद॑शाष्ट॒काः। द्वाद॑शामावा॒स्याः। ए॒षा
वाव॑ सा दे॒वाक्ष॑रा बृह॒ती॥५६॥

यस्या॑न्त॒त्प्रत्य॑तिष्ठ॒दिति॑। यानि॑ च॒ छन्दा॑ऽस्य॒त्यरि॑च्यन्त।
यानि॑ च॒ नोद॑भवन्। तानि॒ निर्वी॑र्याणि ही॒नान्य॑मन्यन्त।
साऽब्र॑वीद्बृह॒ती। मामे॒व भू॒त्वा। मामुप॑ स॒ऽश्रय॑तेति॑।
च॒तुर्भि॑र॒क्षरै॑रनुष्टु॒ग्बृह॑तीं नोद॑भवत्। च॒तुर्भि॑र॒क्षरैः॑ प॒ङ्क्तिर्बृ॑ह॒ती-
म॒त्यरि॑च्यत। तस्या॑मे॒तानि॑ च॒त्वार्य॑क्षरा॑ण्यप॒च्छिद्या॑-
दधात्॥५७॥

ते बृ॑ह॒ती ए॒व भू॒त्वा। बृह॑तीमुप॒ सम॑श्रयताम्। अ॒ष्टाभि॑-

रक्षरैरुष्णिग्बृहतीं नोदभवत्। अष्टाभिरक्षरैस्त्रिष्टुग्बृहतीमत्य-
रिच्यत। तस्यामेतान्यष्टावक्षराण्यपच्छिद्यादधात्। ते बृहती
एव भूत्वा। बृहतीमुप समश्रयताम्। द्वादशभिरक्षरैर्गायत्री
बृहतीं नोदभवत्। द्वादशभिरक्षरैर्जगती बृहतीमत्यरिच्यत।
तस्यामेतानि द्वादशाक्षराण्यपच्छिद्यादधात्॥५८॥

ते बृहती एव भूत्वा। बृहतीमुप समश्रयताम्।
सोऽब्रवीत्प्रजापतिः। छन्दांसि रथो मे भवत।
युष्माभिरहमेतमध्वानमनु सञ्चराणीति। तस्य गायत्री
च जगती च पक्षावभवताम्। उष्णिक् त्रिष्टुप् प्रष्ट्यौ।
अनुष्टुप् पङ्क्तिश्च धुर्यौ। बृहत्येवोद्धिरभवत्। स एतं
छन्दोरथमास्थाय। एतमध्वानमनु समचरत्। एतं ह
वै छन्दोरथमास्थाय। एतमध्वानमनु सञ्चरति। येनैष
एतत्सञ्चरति। य एवं विद्वान्सोमेन यजते। य उ चैनमेवं
वेद॥५९॥

अभवन्वाव सा देवाक्षरा बृहत्यदधाद्वादशाक्षराण्यपच्छिद्यादधादास्थाय षट्॥—————[१२]

अग्नेः कृत्तिका यत्पुण्यं देवस्यं सवितुर्ब्रह्मवादिनः कृत्युतमेव देवा वा आयुषः प्राणमिन्द्रो
दधीचो देवासुराः स प्रजापतिः स समुद्रो ये वै चत्वारस्तस्यावांचो द्वादश॥१२॥

अग्नेः कृत्तिका देवगृहा ऋतमेवर्ध्यामेव तिस्रः पराचीर्ये वै चत्वारो नवपञ्चाशत्॥५९॥

अग्नेः कृत्तिका य उ चैनमेवं वेद॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके पञ्चमः

प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ षष्ठमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके षष्ठः प्रपाठकः ॥

अनु॑मत्यै पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं॒ निर्व॑पति। ये प्र॒त्यश्चः श॒म्या॑या
अव॒शीय॑न्ते। तन्नैर्ऋ॒तमे॑क॒कपाल॑म्। इ॒यं वा अनु॑मतिः। इ॒यं
निर्ऋ॑तिः। नैर्ऋ॒तेन॒ पूर्वे॑ण प्रच॑रति। पा॒प्मान॑मे॒व निर्ऋ॑तिं
पूर्वा॑ नि॒रव॑दयते। एक॑कपालो भवति। एक॒धैव॑ निर्ऋ॑तिं
नि॒रव॑दयते। यद॒हु॒त्वा गा॒र्ह॒पत्य॑ ई॒युः॥१॥

रु॒द्रो भू॒त्वाऽग्नि॑र॒नू॒त्थाय॑। अ॒ध्व॒र्युं च॒ यज॑मानं च ह॒न्यात्।
वी॒हि स्वा॒हाऽऽहु॑तिं जुषा॒ण इ॒त्या॒ह। आ॒हु॒त्यै॒वैन॑ श॒मय॑ति।
ना॒र्ति॒मा॒र्च्छ॑त्य॒ध्व॒र्युर्न॑ यज॑मानः। ए॒को॒ल्मु॒केन॑ यन्ति। तद्धि
निर्ऋ॑त्यै भा॒ग॒धेय॑म्। इ॒मा॒न्दि॒शं य॑न्ति। ए॒षा वै निर्ऋ॑त्यै
दिक्। स्वा॒या॑मे॒व दि॒शि निर्ऋ॑तिं नि॒रव॑दयते॥२॥

स्व॒कृ॒त इ॒रि॒णे जु॒होति॑ प्र॒दरे॑ वा। ए॒तद्वै निर्ऋ॑त्या आ॒य॒त॑नम्।
स्व ए॒वाय॑त॑ने॒ निर्ऋ॑तिं नि॒रव॑दयते। ए॒ष ते॑ निर्ऋ॑ते भा॒ग
इ॒त्या॒ह। नि॒दि॒श॒त्यै॒वैन॑म्। भू॒ते ह॒विष्म॑त्य॒सीत्या॑ह।
भू॒ति॑मे॒वोपा॑वर्तते। मु॒ञ्चे॒मम॑हंस॒ इत्या॑ह। अ॑हंस ए॒वैन॑
मु॒ञ्चति॑। अ॒ङ्गु॒ष्ठाभ्यां॑ जु॒होति॑॥३॥

अ॒न्त॒त ए॒व निर्ऋ॑तिं नि॒रव॑दयते। कृ॒ष्णं वा॑सः कृ॒ष्णातू॑षं
दक्षि॑णा। ए॒तद्वै निर्ऋ॑त्यै रू॒पम्। रू॒पेणै॒व निर्ऋ॑तिं

नि॒रव॑दयते। अ॒प्र॒तीक्ष॑माय॑न्ति। नि॒र॒ऋ॒त्या अ॒न्त॒र्हि॒त्यै।
स्वाहा॑ नमो॒ य इ॒दं च॒कारेति॑ पु॒न॒रेत्य॑ गा॒र्ह॒पत्ये॑ जुहोति।
आहु॑त्यै॒व न॑म॒स्यन्तो॑ गा॒र्ह॒पत्यमु॑पाव॑र्तन्ते। आ॒नु॒म॒तेन॑
प्रच॑रति। इ॒यं वा अ॒नु॒म॒तिः॥४॥

इ॒यमे॒वास्मै॑ रा॒ज्यम॑नु॒ मन्य॑ते। धे॒नु॒र्दक्षि॑णा। इ॒मामे॒व
धे॒नुं कु॑रुते। आ॒दि॒त्यं च॒रुं नि॒र्व॒पति॑। उ॒भयी॑ष्वे॒व
प्र॒जास्व॒भिषि॑च्यते। दै॒वीषु॑ च॒ मानु॑षीषु च। व॒रो दक्षि॑णा।
व॒रो हि॑ रा॒ज्यं स॑मृ॒द्धौ। आ॒ग्ना॒वैष्ण॒वमे॒का॒दश॑क॒पालं॑
नि॒र्व॒पति॑। अ॒ग्निः सर्वा॑ दे॒वताः॥५॥

विष्णु॑र्य॒ज्ञः। दे॒वता॑श्चै॒व य॒ज्ञं चा॒व रु॒न्धे। वा॒म॒नो व॒ही
दक्षि॑णा। यद्व॒ही। तेना॑ग्ने॒यः। यद्वा॑म॒नः। तेन॑ वैष्ण॒वः स॑मृ॒द्धौ।
अ॒ग्नी॒षोमी॒यमे॒का॒दश॑क॒पालं॑ नि॒र्व॒पति॑। अ॒ग्नी॒षोम॑भ्यां
वा इन्द्रो॑ वृ॒त्रम॑ह॒न्ति॑। यद॑ग्नी॒षोमी॒यमे॒का॒दश॑क॒पालं॑
नि॒र्व॒पति॥६॥

वा॒त्र॒घ्नमे॒व विजि॑त्यै। हि॒र॒ण्यं दक्षि॑णा॒ स॑मृ॒द्धौ। इन्द्रो॑
वृ॒त्रं ह॒त्वा। दे॒वता॑भिश्चेन्द्रि॒येण॑ च॒ व्या॑र्ध्यत। स
ए॒तमै॑न्द्रा॒ग्नमे॒का॒दश॑क॒पालम॑पश्यत्। तन्नि॑र॒व॒पत्। तेन॑ वै स
दे॒वता॑श्चेन्द्रि॒यं चा॒वारु॑न्ध। यदै॑न्द्रा॒ग्नमे॒का॒दश॑क॒पालं॑ नि॒र्व॒पति॑।
दे॒वता॑श्चै॒व तेनै॑न्द्रि॒यं च॒ यज॑मा॒नोऽव॑रुन्धे। ऋ॒षभो॑ व॒ही
दक्षि॑णा॥७॥

यद्वही। तेनाग्नेयः। यदृषभः। तेनैन्द्रः समृद्धौ। आग्नेयमृष्टाकपालं
निर्वपति। ऐन्द्रं दधि। यदाग्नेयो भवति। अग्निर्वै यज्ञमुखम्।
यज्ञमुखमेवर्द्धिं पुरस्ताद्धत्ते। यदैन्द्रं दधि॥८॥

इन्द्रियमेवावरुन्धे। ऋषभो वही दक्षिणा। यद्वही।
तेनाग्नेयः। यदृषभः। तेनैन्द्रः समृद्धौ। यावतीर्वै प्रजा
ओषधीनामहुतानामाश्नन्। ताः पराऽभवन्। आग्रयणं
भवति हुताद्याय। यजमानस्यापराभावाय॥९॥

देवा वा ओषधीष्वजिमयुः। ता इन्द्राग्नी उदजयताम्।
तावेतमैन्द्राग्रं द्वादशकपालं निर्वृणाताम्। यदैन्द्राग्नौ
भवत्युज्जित्यै। द्वादशकपालो भवति। द्वादश मासाः संवत्सरः।
संवत्सरेणैवास्मा अन्नमवरुन्धे। वैश्वदेवश्चरुर्भवति। वैश्वदेवं
वा अन्नम्। अन्नमेवास्मै स्वदयति॥१०॥

प्रथमजो वत्सो दक्षिणा समृद्धौ। सौम्यः श्यामाकं चरुं
निर्वपति। सोमो वा अकृष्टपच्यस्य राजा। अकृष्टपच्यमेवास्मै
स्वदयति। वासो दक्षिणा। सौम्यः हि देवतया वासः
समृद्धौ। सरस्वत्यै चरुं निर्वपति। सरस्वते चरुम्।
मिथुनमेवावरुन्धे। मिथुनौ गावौ दक्षिणा समृद्धौ। एति
वा एष यज्ञमुखादध्याः। योऽग्नेर्देवताया एति। अष्टावेतानि
हवींषि भवन्ति। अष्टाक्षरा गायत्री। गायत्रोऽग्निः। तेनैव
यज्ञमुखादध्या अग्नेर्देवतायै नैति॥११॥

ईयुर्निरवदयतेऽङ्गुष्ठाभ्यां जुहोत्यनुमतिर्देवतां निर्वपति वही दक्षिणा यदेन्द्रं दध्यपराभावाय
स्वदयति गावो दक्षिणा समृद्धौ षट्॥—————[१]

वैश्वदेवेन वै प्रजापतिः प्रजा असृजत। ताः सृष्टा न
प्राजायन्त। सौऽग्निरकामयत। अहमिमाः प्रजनयेयमिति।
स प्रजापतये शुचमदधात्। सौऽशोचत्प्रजामिच्छमानः।
तस्माद्यं च प्रजा भुनक्ति यं च न। तावुभौ शोचतः
प्रजामिच्छमानौ। तास्वग्निमप्यसृजत्। ता अग्निरध्यैत्॥१२॥

सोमो रेतोऽदधात्। सविता प्राजनयत्। सरस्वती
वाचमदधात्। पूषाऽपोषयत्। ते वा एते त्रिः संवत्सरस्य
प्रयुज्यन्ते। ये देवाः पुष्टिपतयः। संवत्सरो वै प्रजापतिः।
संवत्सरेणैवास्मै प्रजाः प्राजनयत्। ताः प्रजा जाता
मरुतोऽघ्नन्। अस्मानपि न प्रायुक्षतेति॥१३॥

स एतं प्रजापतिर्मरुतं सप्तकपालमपश्यत्। तन्निरवपत्।
ततो वै प्रजाभ्योऽकल्पत। यन्मारुतो निरुप्यते।
यज्ञस्य क्लृप्त्यै। प्रजानामघाताय। सप्तकपालो भवति।
सप्तगणा वै मरुतः। गणश एवास्मै विशं कल्पयति। स
प्रजापतिरशोचत्॥१४॥

याः पूर्वाः प्रजा असृक्षि। मरुतस्ता अवधिषुः। कथमपराः
सृजेयेति। तस्य शुष्मं आण्डं भूतं निरवर्तत। तद्व्यदहरत्।
तदपोषयत्। तत्प्राजायत। आण्डस्य वा एतद्रूपम्।
यदामिक्षा। यद्व्यद्धरति॥१५॥

प्रजा एव तद्यजमानः पोषयति। वैश्वदेव्यामिक्षां भवति।
वैश्वदेव्यो वै प्रजाः। प्रजा एवास्मै प्रजनयति।
वाजिनमानयति। प्रजास्वेव प्रजातासु रेतो दधाति।
द्यावापृथिव्यं एकंकपालो भवति। प्रजा एव प्रजाता
द्यावापृथिवीभ्यामुभयतः परि गृह्णाति। देवासुराः संयत्ता
आसन्। सोऽग्निरब्रवीत्॥१६॥

मामग्रे यजत। मया मुखेनासुराञ्जेष्यथेति। मां द्वितीयमिति
सोमोऽब्रवीत्। मया राजा जेष्यथेति। मां तृतीयमिति
सविता। मया प्रसूता जेष्यथेति। मां चतुर्थीमिति सरस्वती।
इन्द्रियं वोऽहं धास्यामीति। मां पञ्चममिति पूषा। मया
प्रतिष्ठया जेष्यथेति॥१७॥

तैऽग्निना मुखेनासुरानजयन्। सोमेन राजा। सवित्रा
प्रसूताः। सरस्वतीन्द्रियमदधात्। पूषा प्रतिष्ठाऽऽसीत्। ततो
वै देवा व्यजयन्त। यदेतानि हवींषि निरुप्यन्ते विजित्यै।
नोत्तरवेदिमुपवपति। पशवो वा उत्तरवेदिः। अजाता इव
ह्येतरर्हि पशवः॥१८॥

ऐदित्यशोचद्भृद्धरत्यब्रवीत्प्रतिष्ठया जेष्यथेत्येतरर्हि पशवः॥ [२]

त्रिवृद्धरर्हिर्भवति। माता पिता पुत्रः। तदेव तन्मिथुनम्। उल्बं
गर्भो जरायुः। तदेव तन्मिथुनम्। त्रेधा बर्हिः सन्नद्धं भवति।
त्रयं इमे लोकाः। एष्वेव लोकेषु प्रति तिष्ठति। एकधा पुनः
सन्नद्धं भवति। एकं इव ह्ययं लोकः॥१९॥

अ॒स्मिन्ने॒व तेन॑ लो॒के प्र॒ति॑तिष्ठति। प्र॒सुवो॑ भवन्ति।
 प्र॒थ॒म॒जामे॒व पु॒ष्टि॒मव॑रुन्धे। प्र॒थ॒म॒जो व॒त्सो दक्षि॑णा॒ समृ॑द्धौ।
 पृ॒षदा॒ज्यं गृ॑ह्णाति। प॒शवो॑ वै पृ॒षदा॒ज्यम्। प॒शूने॒वाव॑ रुन्धे।
 प॒ञ्च॒गृही॑तं भ॒वति॑। पा॒ङ्क्तौ॒ हि प॒शवः॑। ब॒हुरू॒पं भ॑वति॥२०॥

ब॒हुरू॒पा हि प॒शवः॑ समृ॑द्धौ। अ॒ग्निं म॑न्थन्ति। अ॒ग्निमु॑खा॒
 वै प्र॒जाप॑तिः प्र॒जा अ॑सृजत। यद् अ॒ग्निं म॑न्थन्ति।
 अ॒ग्निमु॑खा ए॒व तत्प्र॒जा यज॑मानः सृजते। न॒वं प्र॒याजा॑
 इ॒ज्यन्ते॑। न॒वानू॒याजाः॑। अ॒ष्टौ ह॒वी॒ऽषि॑। द्वा॒वा॒घा॒रौ।
 द्वा॒वा॒ज्य॑भागौ॥२१॥

त्रि॒॒श॒त्सम्प॑द्यन्ते। त्रि॒॒श॒दक्ष॑रा वि॒राट्। अ॒न्नं वि॒राट्।
 वि॒राजै॒वान्नाद्य॑मव॑रुन्धे। यज॑मानो वा ए॒क॒क॒पालः॑। तेज॒
 आ॒ज्यम्॑। यदे॒क॒क॒पाल॑ आ॒ज्य॑मानय॑ति। यज॑मानमे॒व
 तेज॑सा॒ सम॑र्धयति। यज॑मानो वा ए॒क॒क॒पालः॑। प॒शव॑
 आ॒ज्यम्॑॥२२॥

यदे॒क॒क॒पाल॑ आ॒ज्य॑मानय॑ति। यज॑मानमे॒व प॒शुभिः॑
 सम॑र्धयति। यद॒ल्प॑मानय॑त्। अ॒ल्पा ए॒नं प॒शवो॑ भु॒ञ्जन्त॑
 उ॒प॒ति॒ष्ठेरन्। यद्व॒ह्वान॑य॑त्। ब॒हव॑ ए॒नं प॒शवो॑ऽभु॒ञ्जन्त॑
 उ॒प॒ति॒ष्ठेरन्। ब॒ह्वानी॑या॒विः पृ॑ष्ठं कुर्यात्। ब॒हव॑ ए॒वैनं॑
 प॒शवो॑ भु॒ञ्जन्त॑ उ॒प॒ति॒ष्ठन्ते॑। यज॑मानो वा ए॒क॒क॒पालः॑।
 यदे॒क॒क॒पाल॑स्याव॑द्येत्॥२३॥

यज॑मान॒स्याव॑द्येत्। उ॒द्वा मा॑द्येद्यज॑मानः। प्र वा मी॒येत॑।

स॒कृदे॒व हो॑त॒व्यः। स॒कृदि॒व हि सु॑व॒र्गो लो॒कः। हु॒त्वाऽभि॑
जु॒होति॑। यज॑मानमे॒व सु॑व॒र्गं लो॒कं ग॑मयित्वा। तेज॑सा
सम॑र्धयति। यज॑मानो वा ए॒कं क॑पालः। सु॒व॒र्गो लो॒क
आ॑हवनीयः॥ २४॥

यदे॒कं क॑पालमाहवनीये जु॒होति॑। यज॑मानमे॒व सु॑व॒र्गं लो॒कं
ग॑मयति। यद्ध॑स्तेन जुहुयात्। सु॒व॒र्गाल्लो॒काद्यज॑मानमव॒-
वि॒ध्येत्। स्रु॒चा जु॒होति॑। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑ सम॑ष्ट्यै।
यत्प्राङ्घ्र॑येत। दे॒वलो॒कम॒भिज॑येत्। यद॑क्षिणा पितृलो॒कम्।
यत्प्र॒त्यक्॥ २५॥

रक्षा॑सि य॒ज्ञः ह॑न्युः। यदु॒दङ्घ्रिः॑। म॒नुष्य॑लो॒कम॒भिज॑येत्।
प्रति॑ष्ठितो होत॒व्यः। ए॒कं क॑पालं वै प्र॑ति॒तिष्ठ॑न्तं द्यावा॑पृथि॒वी
अनु॑ प्रति॒तिष्ठ॑तः। द्यावा॑पृथि॒वी ऋ॒तवः॑। ऋ॒तून् य॒ज्ञः। य॒ज्ञं
यज॑मानः। यज॑मानं प्र॒जाः। तस्मा॑त्प्रति॒ष्ठितो हो॑त॒व्यः॥ २६॥

वा॒जिनो॑ यजति। अ॒ग्निर्वा॒युः सू॒र्यः। ते वै वा॒जिनः॑। ताने॒व
तद्य॑जति। अथो॒ खल्वा॑हुः। छ॒न्दा॑सि॒ वै वा॒जिन॒ इति॑।
तान्ये॒व तद्य॑जति। ऋ॒क्सामे॑ वा इन्द्र॑स्य ह॒री सोम॑पानौ।
तयोः॑ परि॒धय॑ आ॒धानम्। वाजि॑नं भा॒गधे॑यम्॥ २७॥

यदप्र॑हृत्य परि॒धीं जु॒हुयात्। अ॒न्तरा॑धानाभ्यां घा॒सं प्र॑यच्छेत्।
प्र॒हृत्य॑ परि॒धीं जु॒होति॑। निरा॑धानाभ्यामे॒व घा॒सं प्र॑यच्छति।
ब॒र्हिषि॑ वि॒षिश्च॑न्वाजि॑नमा नयति। प्र॒जा वै ब॒र्हिः। रेतो॑

वाजिनम्। प्रजास्वेव रेतो दधाति। समुपहूय भक्षयन्ति।
एतत्सोमपीथा ह्येते। अथो आत्मन्नेव रेतो दधते। यजमान
उत्तमो भक्षयति। पशवो वै वाजिनम्। यजमान एव
पशून्प्रतिष्ठापयन्ति॥२८॥

लोको बहुरूपं भवत्याज्यभागौ पशव आज्यमवद्येदाहवनीयः प्रत्यक्तस्मात्प्रतिष्ठितो होतव्यो
भागधेयमेते चत्वारि च॥ [३]

प्रजापतिः सविता भूत्वा प्रजा असृजत। ता एनमत्यमन्यन्त।
ता अस्मादपाक्रामन्। ता वरुणो भूत्वा प्रजा
वरुणेनाग्राहयत्। ताः प्रजा वरुणगृहीताः। प्रजापतिं
पुनरुपाधावन्नाथमिच्छमानाः। स एतान्प्रजापतिर्वरुण-
प्रघासानपश्यत्। तां निरवपत्। तैर्वै स प्रजा
वरुणपाशादमुञ्चत्। यद्वरुणप्रघासा निरूप्यन्ते॥२९॥

प्रजानामवरुणग्राहाय। तासां दक्षिणो बाहुर्न्यक्र आसीत्।
सव्यः प्रसृतः। स एतां द्वितीयान्दक्षिणतो वेदिमुदहन्। ततो
वै स प्रजानां दक्षिणं बाहुं प्रासारयत्। यद्वितीयान्दक्षिणतो
वेदिमुद्धन्ति। प्रजानामेव तद्यजमानो दक्षिणं बाहुं प्रासारयति।
तस्माच्चातुर्मास्ययाज्यमुष्मिल्लोक उभयाबाहुः। यज्ञाभिजित्
ह्यस्य। पृथमात्राद्वेदी असम्भिन्ने भवतः॥३०॥

तस्मात्पृथमात्रं व्यसौ। उत्तरस्यां वेद्यामुत्तरवेदिमुप
वपति। पशवो वा उत्तरवेदिः। पशून्नेवावरुन्धे। अथो
यज्ञपरुषोऽनन्तरित्यै। एतद्वाह्मणान्येव पञ्च हवींषि। अथैष

ऐन्द्रा॒ग्नो भ॑वति। प्रा॒णापा॒नौ वा ए॒तौ दे॒वाना॑म्। यदिन्द्रा॒ग्नी।
यदैन्द्रा॒ग्नो भ॑वति॥ ३१॥

प्रा॒णापा॒नावे॒वाव॑ रुन्धे। ओजो॒ बलं॑ वा ए॒तौ दे॒वाना॑म्।
यदिन्द्रा॒ग्नी। यदैन्द्रा॒ग्नो भ॑वति। ओजो॒ बलमे॒वाव॑ रुन्धे।
मा॒रुत्या॑मि॒क्षा भ॑वति। वा॒रुण्या॑मि॒क्षा। मे॒षी च॑ मे॒षश्च॑
भवतः। मि॒थुना ए॒व प्र॒जा व॑रुणपा॒शान्मु॑ञ्चति। लो॒मशौ
भ॑वतो मे॒ध्यत्वाय॑॥ ३२॥

श॒मीप॒र्णान्यु॑प॒ वप॑ति। घा॒समे॒वाभ्या॑मपि॒ यच्छ॑ति।
प्र॒जाप॑तिम॒न्नाद्यं॑ नोपा॒नम॑त्। स ए॒तेन॑ श॒तेध्मे॑न
ह॒विषा॑ऽन्नाद्यमवा॑रुन्धे। यत्प॑रः श॒तानि॑ श॒मीप॒र्णानि॑
भ॑वन्ति। अ॒न्नाद्य॑स्याव॑रुद्धौ। सौ॒म्यानि॑ वै क॒रीरा॑णि। सौ॒म्या
खलु॑ वा आहु॑तिर्दिवो वृष्टि॑ च्यावयति। यत्क॒रीरा॑णि भ॑वन्ति।
सौ॒म्ययै॒वाहु॑त्या दि॒वो वृष्टि॑मवरुन्धे। का॒य एक॑कपालो
भवति। प्र॒जाना॑ क॒न्त्वाय॑। प्र॒तिपू॑रुषं क॑रम्भपा॒त्राणि॑ भवन्ति।
जा॒ता ए॒व प्र॒जा व॑रुणपा॒शान्मु॑ञ्चति। एक॑मति॑रिक्तम्।
ज॒निष्य॑माणा ए॒व प्र॒जा व॑रुणपा॒शान्मु॑ञ्चति॥ ३३॥

निरु॒प्यन्त॑ भवतो भ॑वति मे॒ध्यत्वाय॑ रुन्धे षट्॥ ————— [४]

उत्त॑रस्यां वेद्याम॒न्यानि॑ ह॒वीर॑षि॒ साद॑यति। दक्षि॑णायां
मा॒रुती॑म्। अ॒प॒धुर॑मे॒वैना॑ युनक्ति। अथो॒ ओजं॑ ए॒वासा॑मव॒
हर॑ति। तस्मा॒द्वह्म॑णश्च क्ष॒त्राच्च॑ वि॒शोऽन्य॑तोऽप॒क्रुमि॑णीः।
मा॒रुत्या॑ पूर्॒व्या प्र॑चरति। अ॒नृत॑मे॒वाव॑ यजते। वा॒रुण्यो॑त्तरया।

अ॒न्त॒त ए॒व वरु॑ण॒मव॑ यज॒ते। यदे॒वाध्व॒र्युः क॒रोति॑॥३४॥

तत्प्र॑तिप्रस्था॒ता क॑रोति। तस्मा॑द्यच्छे॒यां॑ क॒रोति॑।
तत्पापी॑या॒न्क॒रोति॑। पत्नी॑ वाचयति। मे॒ध्या॑मे॒वैना॑ क॒रोति॑।
अथो॒ तप॑ ए॒वैना॑मुप॑ नयति। य॒ज्ञार॑ꣳ सन्त॒न्न प्र॑ब्रूयात्।
प्रि॒यं ज्ञा॒तिꣳ रु॑न्ध्यात्। अ॒सौ मे॑ जा॒र इति॑ निर्दि॒शेत्।
नि॒र्दिश्यै॒वैनं॑ वरुणपा॒शेन॑ ग्राहयति॥३५॥

प्र॒घा॒स्यान् ह॒वाम॑ह॒ इति॑ पत्नी॑मु॒दानं॑यति। अ॒ह्व॑तै॒वैना॑म्।
यत्पत्नी॑ पुरो॒नुवा॒क्या॑मनुब्रूयात्। निर्वी॑र्यो॒ यज॑मानः स्यात्।
यज॑मानोऽन्वा॒ह। आ॒त्म॒न्ने॒व वी॒र्यं॑ धत्ते। उ॒भौ या॒ज्याꣳ
सवी॑र्य॒त्वाय॑। य॒द्वा॒मे य॒दर॑ण्य॒ इत्या॑ह। य॒थो॒दि॒तमे॒व वरु॑ण॒मव॑
यज॒ते। य॒ज॒मा॒नदे॒वत्यो॑ वा आ॒हव॒नीयः॑॥३६॥

भ्रा॒तृ॒व्यदे॒वत्यो॑ दक्षि॑णः। यदा॑हव॒नीये॑ जुहुयात्। यज॑मानं
वरुणपा॒शेन॑ ग्राहयेत्। दक्षि॑णेऽग्नौ जु॒होति॑। भ्रा॒तृ॒व्यमे॒व
वरु॑णपा॒शेन॑ ग्राहयति। शूर्पे॑ण जुहोति। अ॒न्यमे॒व वरु॑ण॒मव॑
यज॒ते। शी॒र्ष॒न्नधि॑ नि॒धाय॑ जुहोति। शी॒र्ष॒त ए॒व वरु॑ण॒मव॑
यज॒ते। प्र॒त्यङ्घ्रि॑ष्ठं जुहोति॥३७॥

प्र॒त्यङ्घ्रे॒व वरु॑णपा॒शान्नि॑र्मुच्यते। अ॒क्र॒न्कर्म॑ कर्म॒कृत॑ इत्या॑ह।
दे॒वाऽनु॑णं निर॒वदा॑य। अ॒नु॒णा गृ॒हानु॑प॒ प्रेते॑ति॒ वावै॑तदा॑ह।
वरु॑णगृही॒तं वा ए॒तद्य॒ज्ञस्य॑। यद्य॒जुषा॑ गृही॒तस्या॑ति॒रिच्य॑ते।
तुषा॑श्च निष्का॒सश्च॑। तुषै॑श्च निष्का॒सेन॑ चावभृथमवैति।

वरुणगृहीतेनैव वरुणमवयजते। अपोऽवभृथमवैति॥३८॥

अप्सु वै वरुणः। साक्षादेव वरुणमवयजते। प्रतियुतो वरुणस्य पाश इत्याह। वरुणपाशादेव निर्मुच्यते। अप्रतीक्षमा यन्ति। वरुणस्यान्तरहित्यै। एधोऽस्येधिषीमहीत्याह। समिधैवाग्निन्नमस्यन्त उपायन्ति। तेजोऽसि तेजो मयि धेहीत्याह। तेज एवात्मन्धत्ते॥३९॥

करोति ग्राहयत्याहवनीयस्तिष्ठ जुहोत्यपोऽवभृथमवैति धत्ते॥ [५]

देवासुराः संयत्ता आसन्। सोऽग्निरब्रवीत्। ममेयमनीकवती तनूः। तां प्रीणीत। अथासुरानभि भविष्यथेति। ते देवा अग्नयेऽनीकवते पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपन्। सोऽग्निरनीकवान्त्स्वेन भागधेयेन प्रीतः। चतुर्धाऽनीकान्यजनयत। ततो देवा अभवन्। पराऽसुराः॥४०॥

यदग्नयेऽनीकवते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपति। अग्निमेवानीकवन्तुः स्वेन भागधेयेन प्रीणाति। सोऽग्निरनीकवान्त्स्वेन भागधेयेन प्रीतः। चतुर्धाऽनीकानि जनयते। असौ वा आदित्योऽग्निरनीकवान्। तस्य रश्मयोऽनीकानि। साकं सूर्येणोद्यता निर्वपति। साक्षादेवास्मा अनीकानि जनयति। तेऽसुराः पराजिता यन्तः। द्यावापृथिवी उपाश्रयन्॥४१॥

ते देवा मरुद्भ्यः सान्तपनेभ्यश्चरुं निरवपन्। यन्मरुद्भ्यः

सान्तप॒नेभ्य॑श्च॒रुं नि॒र्वप॑ति। द्यावा॑पृथि॒वीभ्या॑मे॒व तदु॑भ॒यतो॑
यज॑मानो॒ भ्रातृ॑व्यान्त्सन्त॑पति। म॒ध्यन्दि॑ने नि॒र्वप॑ति। तर्हि
हि ते॒क्षिण॑ष्ठं त॑पति। च॒रुर्भ॑वति। स॒र्वत॑ ए॒वैना॑न्त्सन्त॑पति।
ते दे॒वाः श्वा॑वि॒ज॒यि॒नः सन्तः॑। सर्वा॑सान्दु॒ग्धे गृ॑हमे॒धीय॑ च॒रुं
नि॒र्वप॑न्॥४२॥

आशि॑ता ए॒वाद्यो॑प॒वसा॑म। कस्य॑ वाऽहे॒दम्। कस्य॑ वा
श्वो भ॑वितेति॑। स श्रु॒तोऽभ॑वत्। तस्याहु॑तस्य॒ नाश॑न॒।
न हि दे॒वा अहु॑तस्या॒श॒न्ति॑। तै॑ऽब्रुवन्। कस्मा॑ इ॒मं
हो॑ष्याम॒ इति॑। म॒रुद्भ्यो॑ गृहमे॒धिभ्य॑ इत्य॑ब्रुवन्। तं म॒रुद्भ्यो॑
गृहमे॒धिभ्यो॑ऽजुह॑वुः॥४३॥

ततो॑ दे॒वा अ॑भवन्। परा॑ऽसु॒राः। यस्यै॒वं वि॒दुषो॑ म॒रुद्भ्यो॑
गृहमे॒धिभ्यो॑ गृ॒हे जु॑ह्वति। भव॑त्या॒त्मना॑। परा॑ऽस्य॒ भ्रातृ॑व्यो
भव॑ति। यद्वे य॒ज्ञस्य॑ पा॒क॒त्रा क्रि॑यते। प॒श॒व्यं तत्। पा॒क॒त्रा वा
ए॒तत्क्रि॑यते। यन्ने॒ध्माब॑र्हिर्भव॑ति। न सा॑मि॒धेनी॑र॒न्वाह॑॥४४॥

न प्र॑या॒जा इ॒ज्यन्ते॑। नानू॑या॒जाः। य ए॒वं वेद॑। प॒शुमा॑न्भवति।
आज्य॑भागौ यज॑ति। य॒ज्ञस्यै॒व चक्षु॑षी॒ नान्तरै॑ति।
म॒रुतो॑ गृहमे॒धिना॑ यज॑ति। भा॒ग॒धेये॑नै॒वैना॑न्त्सम॑र्धयति।
अ॒ग्नि॒ऽस्वि॑ष्ट॒कृतं॑ यज॑ति॒ प्रति॑ष्ठित्यै। इडा॑न्तो भवति। प॒शवो॑
वा इडा॑। प॒शुष्वे॒वोपरि॑ष्टात्प्रति॑तिष्ठति॥४५॥

असु॒रा अ॒श्रय॑न्गृहमे॒धीय॑ च॒रुं नि॒र्वप॑न्प॒ञ्चजु॑हवुर॒न्वाहे॑डान्तो भवति द्वे च॥ [६]

यत्पत्नीं गृहमेधीयस्याश्जीयात्। गृहमेध्येव स्यात्। वि त्वंस्य
यज्ञं ऋध्येत। यन्नाश्जीयात्। अगृहमेधी स्यात्। नास्यं यज्ञो
व्यृद्धेत। प्रतिवेशं पचेयुः। तस्याश्जीयात्। गृहमेध्येव भवति।
नास्यं यज्ञो व्यृद्धते॥४६॥

ते देवा गृहमेधीयेनेष्ट्वा। आशिंता अभवन्। आञ्जंताभ्यञ्जता।
अनु वत्सान् वासयन्। तेभ्योऽसुराः क्षुधं प्राहिण्वन्। सा देवेषु
लोकमवित्वा। असुरान्पुनरगच्छत्। गृहमेधीयेनेष्ट्वा। आशिंता
भवन्ति। आञ्जंतेऽभ्यञ्जते॥४७॥

अनु वत्सान् वासयन्ति। भ्रातृव्यायैव तद्यजमानः क्षुधं
प्राहिणोति। ते देवा गृहमेधीयेनेष्ट्वा। इन्द्राय निष्कासं
न्यदधुः। अस्मानेव श्व इन्द्रो निहितभाग उपावर्तितेति।
तानिन्द्रो निहितभाग उपावर्तत। गृहमेधीयेनेष्ट्वा। इन्द्राय
निष्कासं निदध्यात्। इन्द्र एवैनं निहितभाग उपावर्तते।
गार्हपत्ये जुहोति॥४८॥

भागधेयेनैवैनं समर्धयति। ऋषभमाह्वयति। वषट्कार एवास्य
सः। अथो इन्द्रियमेव तद्वीर्यं यजमानो भ्रातृव्यस्य वृद्धे।
इन्द्रो वृत्रं हृत्वा। परां परावतमगच्छत्। अपाराधमिति
मन्यमानः। सोऽब्रवीत्। क इदं वैदिष्यतीति। तैऽब्रुवन्मरुतो
वरं वृणामहे॥४९॥

अथ वयं वेदाम। अस्मभ्यमेव प्रथमं हविर्निरुप्यात्।

इति। त ए॒न॒म॒ध्य॒क्रीड॑न्। तत्क्री॒डिना॑ क्रीडि॒त्वम्।
 यन्म॒रुद्भ्यः॑ क्री॒डिभ्यः॑ प्रथ॒म॑ ह॒विर्नि॑रु॒प्यते॒ विजि॑त्यै।
 सा॒क॑ सूर्ये॒णोद्य॑ता निर्व॒पति॑। ए॒तस्मि॒न्वै लो॒क इन्द्रो॑
 वृ॒त्रम॑ह॒न्त्समृ॑द्ध्यै। ए॒तद्वा॑ह्म॒णान्ये॒व प॒ञ्च ह॒वी॑ ऽ॒षि। ए॒तद्वा॑ह्म॒ण
 ऐन्द्रा॒ग्रः। अथै॒ष ऐन्द्र॑श्च॒रुर्भव॑ति॥५०॥

उ॒द्धा॒रं वा ए॒तमिन्द्र॑ उद॑हरत। वृ॒त्र॑ ह॒त्वा। अ॒न्यासु॑
 दे॒वता॒स्वधि॑। य॒देष॑ ऐन्द्रश्च॒रुर्भव॑ति। उ॒द्धा॒रमे॒व तं यज॑मान॒
 उद्ध॑रते। अ॒न्यासु॑ प्र॒जास्वधि॑। वै॒श्वक॑र्म॒ण ए॒कं क॑पालो
 भ॒वति॑। वि॒श्वान्ये॒व तेन॑ कर्मा॑णि॒ यज॑मानोऽव॑रुन्धे॥५१॥

ऋ॒द्ध्यते॒ऽन्य॑ञ्जते जुहोति वृणामहै भवत्यष्टौ च॥ [७]

वै॒श्वदे॒वेन॒ वै प्र॒जाप॑तिः प्र॒जा अ॑सृजत। ता व॑रुण॒
 प्र॒घा॒सैर्व॑रुणपा॒शाद॑मु॒ञ्चत्। सा॒क॒मेधैः॑ प्रत्य॑स्थापयत्। त्र्य॑म्ब॒कै
 रु॒द्रं नि॒रवा॑दयत। पि॒तृय॒ज्ञेन॑ सुव॒र्गं लो॒कम॑गमयत्।
 यद्वै॑श्वदे॒वेन॒ यज॑ते। प्र॒जा ए॒व तद्य॑जमानः सृजते। ता
 व॑रुणप्र॒घा॒सैर्व॑रुणपा॒शान्मु॒ञ्चति॑। सा॒क॒मेधैः॑ प्रति॑ष्ठापयति।
 त्र्य॑म्ब॒कै रु॒द्रं नि॒रवा॑दयते॥५२॥

पि॒तृय॒ज्ञेन॑ सुव॒र्गं लो॒कं ग॑मयति। द॒क्षिण॑तः प्रा॒चीना॒वीती॑
 निर्व॒पति॑। द॒क्षिणा॑वृद्धि॒ पित॑रुणाम्। अना॑दृत्य॒ तत्। उ॒त्तर॑त
 ए॒वोप॑वीय॒ निर्व॑पेत्। उ॒भये॑ हि दे॒वाश्च॑ पि॒तरं॑श्चे॒ज्यन्ते॑। अथो॑
 यदे॒व द॑क्षिणा॒र्धेऽधि॑ श्रय॑ति। तेन॑ दक्षिणावृत्। सोमा॑य

पितृमते॑ पुरोडाश॒ षट्कपालं॑ निर्वपति। संवत्स॒रो वै सोमः॑
पितृमान्॥ ५३ ॥

संवत्स॒रमे॒व प्री॑णाति। पि॒तृभ्यो॑ बर्हिषद्भ्यो॑ धा॒नाः। मासा॒
वै पि॒तरो॑ बर्हिषदः। मासा॑ने॒व प्री॑णाति। यस्मि॒न्वा ऋ॒तौ
पुरु॑षः प्र॒मीय॑ते। सोऽस्या॒मुष्मि॑ल्लोके भ॑वति। ब॒हुरू॒पा धा॒ना
भ॑वन्ति। अ॒होरा॒त्राणा॑म॒भिजि॑त्यै। पि॒तृभ्यो॑ऽग्निष्वा॒त्तेभ्यो॑
म॒न्थम्। अ॒र्धमा॒सा वै पि॒तरो॑ऽग्निष्वा॒त्ताः॥ ५४ ॥

अ॒र्धमा॒साने॒व प्री॑णाति। अ॒भिवा॒न्यायै॑ दु॒ग्धे भ॑वति। सा हि
पि॒तृदे॒वत्य॑ दु॒हे। यत्पू॑र्णम्। तन्म॑नुष्या॒णाम्। उप॒र्यर्धो॑ दे॒वाना॑म्।
अ॒र्धः पि॑तृ॒णाम्। अ॒र्ध उप॑मन्थति। अ॒र्धो हि पि॑तृ॒णाम्।
एक॑योप॑मन्थति॥ ५५ ॥

एका॒ हि पि॑तृ॒णाम्। द॒क्षि॒णोप॑मन्थति। द॒क्षि॒णावृ॑द्धि
पि॑तृ॒णाम्। अना॑र॒भ्योप॑मन्थति। तद्धि॑ पि॒तृन्गच्छ॑ति।
इ॒मान्दि॒शं वेदि॑मुद्ध॒न्ति। उ॒भये॒ हि दे॒वाश्च॑ पि॒तर॑श्चे॒ज्यन्ते॑।
चतुः॑ स्र॒क्तिर्भ॑वति। सर्वा॒ ह्यनु॑ दि॒शः पि॒तरः॑। अखा॑ता
भवति॥ ५६ ॥

खा॒ता हि॑ दे॒वाना॑म्। म॒ध्यतो॑ऽग्निराधी॑यते। अ॒न्ततो॑
हि॑ दे॒वाना॑माधी॑यते। वर्षी॑यानि॒ध्म इ॒ध्माद्भव॑ति
व्यावृ॑त्त्यै। परि॑श्रयति। अ॒न्तर्हि॑तो हि पि॒तृलो॒को
म॑नुष्यलो॒कात्। यत्प॑रुषि दि॒नम्। तद्दे॒वाना॑म्। यद॑न्तरा।

तन्मनुष्याणाम्॥५७॥

यत्समूलम्। तत्पितृणाम्। समूलं बर्हिर्भवति व्यावृत्त्यै।
दक्षिणा स्तृणाति। दक्षिणावृद्धि पितृणाम्। त्रिः पर्येति।
तृतीये वा इतो लोके पितरः। तानेव प्रीणाति। त्रिः पुनः
पर्येति। षट्स्वप्नद्यन्ते॥५८॥

षड्वा ऋतवः। ऋतून्नेव प्रीणाति। यत्प्रस्तरं यजुषा गृहीयात्।
प्रमायुको यजमानः स्यात्। यन्न गृहीयात्। अनायतनः
स्यात्। तूष्णीमेव न्यस्येत्। न प्रमायुको भवति। नानायतनः।
यत्रीन्परिधीन्परिदध्यात्॥५९॥

मृत्युना यजमानं परिगृहीयात्। यन्न परिदध्यात्।
रक्षांसि यज्ञं हन्युः। द्वौ परिधी परिदधाति।
रक्षसामपहत्यै। अथो मृत्योरेव यजमानमुत्सृजति।
यत्रीणि त्रीणि हवींष्युदाहरैयुः। त्रयस्त्रय एषां साकं
प्रमीयेरन्। एकैकमनूचीनान्युदाहरन्ति। एकैक एवैषामन्वञ्चः
प्रमीयते। कशिपुं कशिपव्याय। उपबर्हणमुपबर्हण्याय।
आञ्जनमाञ्जन्याय। अभ्यञ्जनमभ्यञ्जन्याय। यथाभागमे-
वैनान्प्रीणाति॥६०॥

निरवदयते पितृमानंश्चिष्वान्ता एकयोपं मन्यत्यखाता भवति मनुष्याणां पद्यन्ते परिदध्यान्मीयते

पञ्च च॥

[८]

अग्नये देवेभ्यः पितृभ्यः समिध्यमानायानु ब्रूहीत्याह।

उभये हि देवाश्च पितरश्चेज्यन्ते। एकामन्वाह। एका हि
पितृणाम्। त्रिरन्वाह। त्रिर्हि देवानाम्। आघारावाघारयति।
यज्ञपरुषोरनन्तरित्यै। नार्षेयं वृणीते। न होतांरम्॥६१॥

यदार्षेयं वृणीत। यद्धोतांरम्। प्रमायुको यजमानः स्यात्।
प्रमायुको होता। तस्मान्न वृणीते। यजमानस्य होतुर्गोपीथाय।
अपं बर्हिषः प्रयाजान् यजति। प्रजा वै बर्हिः। प्रजा एव
मृत्योरुत्सृजति। आज्यभागौ यजति॥६२॥

यज्ञस्यैव चक्षुषी नान्तरेति। प्राचीनावीती सोमं यजति।
पितृदेवत्यां हि। एषाऽऽहुतिः। पञ्चकृत्वोऽव द्यति। पञ्च ह्येता
देवताः। द्वे पुरोऽनुवाक्ये। याज्या देवता वषट्कारः। ता एव
प्रीणाति। सन्ततमव द्यति॥६३॥

ऋतूनां सन्तत्यै। प्रैवैभ्यः पूर्वया पुरोऽनुवाक्ययाऽऽह।
प्रणयति द्वितीयया। गमयति याज्यया। तृतीये वा
इतो लोके पितरः। अहं एवैनान्पूर्वया पुरोऽनुवाक्यया-
ऽत्यानयति। रात्रियै द्वितीयया। ऐवनान् याज्यया गमयति।
दक्षिणतोऽवदाय। उदङ्ङुतिं क्रामति व्यावृत्त्यै॥६४॥

आ स्वधेत्याश्रावयति। अस्तु स्वधेति प्रत्याश्रावयति। स्वधा
नम् इति वषट्करोति। स्वधाकारो हि पितृणाम्। सोममग्रे
यजति। सोमप्रयाजा हि पितरः। सोमं पितृमन्तं यजति।
संवत्सरो वै सोमः पितृमान्। संवत्सरमेव तद्यजति।

पितृन्बर्हिषदो यजति॥६५॥

ये वै यज्वानः। ते पितरो बर्हिषदः। तानेव तद्यजति।
पितृन्ग्निष्वात्तान् यजति। ये वा अयज्वानो गृहमेधिनः।
ते पितरोऽग्निष्वात्ताः। तानेव तद्यजति। अग्निं कव्यवाहनं
यजति। य एव पितृणामग्निः। तमेव तद्यजति॥६६॥

अथो यथाऽग्निः स्विष्टकृतं यजति। तादृगेव तत्। एतत्ते
तत् ये च त्वामन्विति तिसृषु स्रक्तीषु निदधाति। तस्मादा
तृतीयात्पुरुषान्नाम् न गृह्णन्ति। एतावन्तो हीज्यन्ते। अत्र
पितरो यथाभागं मन्दध्वमित्याह। ह्रीका हि पितरः। उदश्चो
निष्क्रामन्ति। एषा वै मनुष्याणां दिक्। स्वामेव तद्विशमनु
निष्क्रामन्ति॥६७॥

आहवनीयमुपतिष्ठन्ते। न्येवास्मै तद्धवते। यत्सत्याहवनीये।
अथान्यत्र चरन्ति। आतमितोरुपतिष्ठन्ते। अग्निमेवोपद्रष्टारं
कृत्वा। पितृन्निरवदयन्ते। अन्तं वा एते प्राणानां गच्छन्ति।
य आतमितोरुपतिष्ठन्ते। सुसन्दृशं त्वा वयमित्याह॥६८॥
प्राणो वै सुसन्दृक्। प्राणमेवात्मन्दधते। योजा न्विन्द्र ते
हरी इत्याह। प्राणमेव पुनरयुक्त। अक्षन्नमीमदन्त हीति
गार्हपत्यमुपतिष्ठन्ते। अक्षन्नमीमदन्ताथ त्वोपतिष्ठामह इति
वावैतदाह। अमीमदन्त पितरः सोम्या इत्यभि प्रपद्यन्ते।
अमीमदन्त पितरोऽथ त्वाऽभि प्रपद्यामह इति वावैतदाह।
अपः परिषिञ्चति। मार्जयत्येवैनान्॥६९॥

अथो॑ त॒र्पय॑त्ये॒व। तृ॒प्यति॑ प्र॒जया॑ प॒शुभिः॑। य ए॒वं वेद॑।
 अप॑ ब॒र्हिषा॑वनू॒याजो॑ य॒जति॑। प्र॒जा वै ब॒र्हिः। प्र॒जा ए॒व
 मृ॒त्यो॒रुत्सृ॑जति। च॒तुरः॑ प्रया॒जान् य॑जति। द्वा॒र्वनू॒याजो॑।
 ष॒द्वम्प॑द्यन्ते। ष॒ड्वा ऋ॒तवः॑। ऋ॒तूने॒व प्री॑णाति। न प॒त्यन्वा॑स्ते।
 न संया॑जयन्ति। यत्प॒त्यन्वा॑सी॒त। यत्सं॑या॒जये॑युः।
 प्र॒मायु॑का स्यात्। तस्मा॒न्नान्वा॑स्ते। न संया॑जयन्ति। प॒त्न्यै
 गोपी॑थाय॥ ७०॥

होता॑र॒माज्य॑भागौ यजति॑ सन्त॑तमव॑द्यति॒ व्यावृ॑त्यै ब॒र्हिषदो॑ यजति॑ तमे॒व तद्य॑ज॒त्यनु॑
 निष्क्रा॑मन्त्याहैनानृ॒तवो॑ न॒व च॑॥ ————— [९]

प्र॒तिपू॑रु॒षमेक॑क॒पालां॑ निर्व॑पति। जा॒ता ए॒व प्र॒जा
 रु॒द्रान्नि॑रव॑दयते। ए॒कम॑तिरि॒क्तम्। ज॒निष्य॑मा॒णा ए॒व
 प्र॒जा रु॒द्रान्नि॑रव॑दयते। ए॒कक॑पाला भवन्ति। ए॒कधै॒व रु॒द्रं
 नि॒रव॑दयते। नाभिघा॑रयति। यद॑भिघा॒रये॑त्। अ॒न्त॒र॒व॒चा॒रिण॑
 रु॒द्रं कु॑र्यात्। ए॒कोल्मु॑केन॑ यन्ति॥ ७१॥

तद्धि॑ रु॒द्रस्य॑ भा॒गधे॒यम्। इ॒मान्दि॑शं यन्ति। ए॒षा वै रु॒द्रस्य॑
 दिक्। स्वाया॑मे॒व दि॒शि रु॒द्रं नि॒रव॑दयते। रु॒द्रो वा अ॑प॒शुका॑या
 आहु॑त्यै नाति॑ष्ठत। अ॒सौ ते॑ प॒शुरि॑ति॒ निर्दि॑शेद्यं द्वि॒ष्यात्।
 यमे॒व द्वेष्टि॑। तम॑स्मै प॒शुं निर्दि॑शति। यदि॑ न द्वि॒ष्यात्।
 आ॒खुस्ते॑ प॒शुरि॑तिं ब्रूयात्॥ ७२॥

न ग्रा॒म्यान्प॒शून् हि॑नस्ति। ना॒र॒ण्यान्। च॒तुष्प॑थे जु॒होति॑। ए॒ष

वा अ॒ग्नी॒नां प॒ङ्क्ति॑शो॒ नाम॑। अ॒ग्नि॒वत्ये॒व जु॑होति। म॒ध्य॒मेन॑
प॒र्णेन॑ जुहोति। सु॒ग॒र्घ्ये॑षा। अथो॒ खलु॑। अ॒न्त॒मेनै॒व हो॑त॒व्यम्॑।
अ॒न्त॒त ए॒व रु॒द्रं नि॒रव॑दयते॥ ७३॥

ए॒ष ते॑ रु॒द्र भा॒गः सु॒ह स्व॒स्राऽम्बि॑क॒येत्या॑ह। श॒र॒द्वा
अ॒स्याम्बि॑का॒ स्व॒सा॑। तया॒ वा ए॒ष हि॑नस्ति। य॒ः हि॑नस्ति।
तयै॒वैन॑ः सु॒ह श॑मयति। भे॒ष॒जङ्ग॒व इ॒त्या॑ह। याव॑न्त
ए॒व ग्रा॒म्याः प॒शवः॑। तेभ्यो॑ भे॒ष॒जं क॑रोति। अवा॑म्ब
रु॒द्रम॑दिम॒हीत्या॑ह। आ॒शिष॑मे॒वैता॒मा शा॑स्ते॥ ७४॥

त्र्य॑म्बकं यजाम॒ह इ॒त्या॑ह। मृ॒त्योर्मु॑क्षीय॒ माऽमृ॑ता॒दिति॑
वावै॒तदा॑ह। उ॒त्कि॑रन्ति। भग॑स्य लीप्सन्ते। मू॒तेकृ॑त्वा-
ऽऽस॑जन्ति। यथा॒ जनं॑ य॒तेऽव॑सं क॒रोति॑। ता॒दृगे॒व तत्।
ए॒ष ते॑ रु॒द्र भा॒ग इ॒त्या॑ह नि॒रव॑त्यै। अ॒प्र॒तीक्ष॒मा य॑न्ति। अ॒पः
परि॑षिञ्चति। रु॒द्रस्या॒न्तर्हि॑त्यै। प्र वा ए॒तेऽस्मा॑ल्लो॒काच्च॑वन्ते।
ये त्र्य॑म्बकै॒श्चर॑न्ति। आ॒दि॒त्यं च॒रुं पुन॑रेत्य॒ निर्व॑पति। इ॒यं
वा अ॒दि॒तिः। अ॒स्यामे॒व प्र॒ति ति॑ष्ठन्ति॥ ७५॥

य॒न्ति ब्रू॒या॒न्निर॑वदयते शास्ते सिञ्चति प॒द्व॑॥ ————— [१०]

अनु॑मत्यै वैश्वदेवे॒न ताः सृ॑ष्टि॒स्त्रिवृ॑त्प॒ञ्चाप॑तिः स॒वितो॑त्तर॒स्यान्दे॒वासुराः सौ॑ऽग्निर्य॒त्पत्नी॑ वैश्वदेवे॒न
ता व॑रुणप्रघा॒सैर॒ग्नये॑ दे॒वेभ्यः॑ प्र॒तिपू॑रुषं दश॥ १०॥

अनु॑मत्यै प्रथम॒जो वृ॑त्सो ब॒हुरू॒पा हि प॒शव॑स्तस्मात्पृथ॒मात्रं॑ यद॒ग्नये॑ऽनी॒कव॑त उ॒द्धारं॑ वा
अ॒ग्नये॑ दे॒वेभ्यः॑ प्र॒तिपू॑रुषं पञ्च॑सप्ततिः॥ ७५॥

अनु॑मत्यै प्र॒ति ति॑ष्ठन्ति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके षष्ठः
प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ सप्तमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके सप्तमः प्रपाठकः ॥

एतद्वाह्मणान्येव पञ्च हवींषि। अथेन्द्राय शुनासीराय
पुरोडाशं द्वादशकपालं निर्वपति। संवत्सरो वा
इन्द्राशुनासीरः। संवत्सरेणैवास्मा अन्नमव रुन्धे। वायव्यं
पयो भवति। वायुर्वै वृष्ट्यै प्रदापयिता। स एवास्मै
वृष्टिं प्रदापयति। सौर्य एककपालो भवति। सूर्येण वा
अमुष्मिल्लोके वृष्टिर्धृता। स एवास्मै वृष्टिं नियच्छति॥१॥

द्वादशगवः सीरं दक्षिणा समृद्धौ। देवासुराः संयत्ता आसन्।
ते देवा अग्निमब्रुवन्। त्वया वीरेणासुरानभिभवामेति।
सोऽब्रवीत्। त्रेधाऽहमात्मानं विकरिष्ये इति। स त्रेधाऽऽत्मानं
व्यंकुरुत। अग्निं तृतीयम्। रुद्रं तृतीयम्। वरुणं तृतीयम्॥२॥

सोऽब्रवीत्। क इदं तुरीयमिति। अहमितीन्द्रोऽब्रवीत्। सन्तु
सृजावहा इति। तौ समसृजेताम्। स इन्द्रस्तुरीयमभवत्।
यदिन्द्रस्तुरीयमभवत्। तदिन्द्रस्तुरीयस्येन्द्रस्तुरीयत्वम्। ततो वै
देवा व्यजयन्त। यदिन्द्रस्तुरीयं निरूप्यते विजित्यै॥३॥

वहिनीं धेनुर्दक्षिणा। यद्वहिनीं। तेनाग्नेयी। यद्वौः। तेन रौद्री।
यद्धेनुः। तेनैन्द्री। यत्स्त्री सती दान्ता। तेन वारुणी समृद्धौ।
प्रजापतिर्यज्ञमसृजत॥४॥

तं सृष्टं रक्षांस्यजिघांसन्। स एताः प्रजापतिरात्मनो

देवता॒ निर॑मिमीत। ताभि॒र्वै स दि॒ग्भ्यो रक्षा॑ँसि प्राणु॑दत।
 यत्प॑श्चाव॒त्तीयं॑ जुहोति॑। दि॒ग्भ्य ए॒व तद्यज॑मानो रक्षा॑ँसि
 प्रणु॑दते। समू॒ढः रक्षः॑ सन्द॑ग्धः रक्ष॑ इत्या॑ह। रक्षा॑ँस्ये॒व
 सन्द॑हति। अ॒ग्नये॑ रक्षो॒घ्ने स्वा॑हेत्या॑ह। दे॒वता॑भ्य ए॒व
 वि॑जिग्या॒नाभ्यो॑ भा॒गधे॑यं करोति। प्र॒ष्टिवा॒ही रथो॑ दक्षि॑णा
 समृ॑द्ध्यै॥५॥

इन्द्रो॑ वृ॒त्रः ह॒त्वा। असु॑रान्परा॒भाव्यं। नमु॑चिमासुरं नाल॑भत।
 तः श॒च्याऽगृ॑ह्णात्। तौ सम॑लभेताम्। सोऽस्मा॑द॒भि॒शुन॑तरो-
 ऽभवत्। सोऽब्र॑वीत्। स॒न्धाः सन्द॑धावहै। अथ॒ त्वाऽव॑
 स्रक्ष्यामि। न मा॒ शुष्के॑ण॒ नार्द्रे॑ण॒ हनः॑॥६॥

न दि॒वा न नक्त॑मिति॑। स ए॒तमु॑पां फेन॑मसिञ्चत्। न वा ए॒ष
 शुष्को॑ नार्द्रो॑ व्यु॒ष्टाऽऽसीत्। अनु॑दितः सूर्यः॑। न वा ए॒तद्वि॒वा
 न नक्त॑म्। तस्यै॒तस्मिँ॑लोके। अ॒पां फेन॑न॒ शिर॒ उद॑वर्तयत्।
 तदे॒नम॑न्ववर्तत। मित्र॑द्रु॒गिति॑॥७॥

स ए॒तान॑पामा॒र्गान॑जनयत्। तान॑जुहोत्। तै॒र्वै स
 रक्षा॑ँस्यपा॑हत। यद॑पामार्ग॒होमो॑ भव॑ति। रक्ष॑साम॒पह॑त्यै।
 ए॒कोल्मु॒केन॑ यन्ति। तद्धि रक्ष॑सां भा॒गधे॑यम्। इ॒मान्दि॑शं
 यन्ति। ए॒षा वै रक्ष॑सां दिक्। स्वाया॑मे॒व दि॒शि रक्षा॑ँसि
 हन्ति॥८॥

स्वकृ॑त् इरि॑णे जुहोति प्र॒दरे वा॑। ए॒तद्वै रक्ष॑सामा॒यत॑नम्।

स्व ए॒वाय॑त॒ने र॒क्षांसि॑ ह॒न्ति। पु॒र्ण॒मये॑न सु॒वेण॑ जुहोति।
 ब्र॒ह्म वै पु॒र्णः। ब्र॒ह्मणै॒व र॒क्षांसि॑ ह॒न्ति। दे॒वस्य॑ त्वा स॒वितुः॑
 प्र॒स॒व इत्या॑ह। स॒वि॒तु॒प्र॒सू॒त ए॒व र॒क्षांसि॑ ह॒न्ति। ह॒त॒
 र॒क्षोऽव॑धिष्म॒ रक्ष॑ इत्या॑ह। र॒क्ष॑सा॒ऽस्तृ॒त्यै। यद्व॑स्ते॒ तद॑क्षि॒णा
 नि॒र॒व॒त्यै। अ॒प्र॒ती॒क्ष॒माय॑न्ति। र॒क्ष॑सा॒मन्त॑र्हि॒त्यै॥९॥

यच्छति वरुणं तृतीयं विजित्या असृजत् समृद्धौ हनो मित्रद्रुगिति हन्ति स्तृत्यै त्रीणि च॥[१]

धा॒त्रे पु॒रो॒डाशं॑ द्वा॒द॒श॒क॒पा॒लं निर्व॑पति। स॒व॒त्स॒रो वै
 धा॒ता। स॒व॒त्स॒रेणै॒वास्मै॑ प्र॒जाः प्र॒ज॒न॒य॒ति। अ॒न्वे॒वास्मा॑
 अनु॑मतिर्मन्यते। रा॒ते रा॒का। प्र॒ सि॒नी॒वा॒ली ज॑नयति।
 प्र॒जा॒स्वे॒व प्र॒जा॑ता॒सु कु॒ह्वा वाचं॑ दधाति। मि॒थु॒नौ गा॒वौ
 दक्षि॑णा॒ समृ॑द्धौ। आ॒ग्ना॒वैष्ण॒वमे॒का॒द॒श॒क॒पा॒लं निर्व॑पति।
 ऐ॒न्द्रा॒वैष्ण॒वमे॒का॒द॒श॒क॒पा॒लम्॥१०॥

वैष्ण॒वं त्रि॑क॒पा॒लम्। वी॒र्यं॑ वा अ॒ग्निः। वी॒र्यं॑मिन्द्रः। वी॒र्यं॑ विष्णुः।
 प्र॒जा ए॒व प्र॒जा॑ता वी॒र्यं॑ प्र॒ति॒ष्ठा॒प॒य॒ति। तस्मा॑त्प्र॒जा वी॒र्या॑वतीः।
 वा॒म॒न ऋ॒ष॒भो व॒ही दक्षि॑णा। यद्व॑ही। तेना॑ग्ने॒यः। यदृ॑ष॒भः॥११॥
 तेनै॒न्द्रः। यद्वाम॑नः। तेन॑ वैष्ण॒वः समृ॑द्धौ। अ॒ग्नी॒षो॒मी॒यमे॒का॒
 द॒श॒क॒पा॒लं निर्व॑पति। इ॒न्द्रा॒सो॒मी॒यमे॒का॒द॒श॒क॒पा॒लम्। सौ॒म्यं
 च॒रुम्। सोमो॑ वै रे॒तो॒धाः। अ॒ग्निः प्र॒जानां॑ प्र॒ज॒न॒यि॒ता।
 वृ॒द्धा॒नामिन्द्रः॑ प्र॒दा॒प॒यि॒ता। सोमं॑ ए॒वास्मै॑ रे॒तो दधा॑ति॥१२॥
 अ॒ग्निः प्र॒जां प्र॒ज॑नयति। वृ॒द्धा॒मिन्द्रः॑ प्र॒यच्छ॑ति। ब॒भ्रु॒र्दक्षि॑णा॒

समृद्धौ। सोमापौष्णं चरुं निर्वपति। ऐन्द्रापौष्णं चरुम्। सोमो वै रेतोधाः। पूषा पशूनां प्रजनयिता। वृद्धानामिन्द्रः प्रदापयिता। सोम एवास्मै रेतो दधाति। पूषा पशून्प्रजनयति॥१३॥

वृद्धानिन्द्रः प्रयच्छति। पौष्णश्चरुर्भवति। इयं वै पूषा। अस्यामेव प्रतितिष्ठति। श्यामो दक्षिणा समृद्धौ। बहु वै पुरुषो मेध्यमुपगच्छति। वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपति। संवत्सरो वा अग्निर्वैश्वानरः। संवत्सरेणैवैनं स्वदयति। हिरण्यं दक्षिणा॥१४॥

पवित्रं वै हिरण्यम्। पुनात्येवैनम्। बहु वै राज्ञ्योऽनृतं करोति। उपं जाम्यै हरते। जिनाति ब्राह्मणम्। वदत्यनृतम्। अनृते खलु वै क्रियमाणे वरुणो गृह्णाति। वारुणं यवमयं चरुं निर्वपति। वरुणपाशादेवैनं मुञ्चति। अश्वो दक्षिणा। वारुणो हि देवतयाऽश्वः समृद्धौ॥१५॥

ऐन्द्रावैष्णवमेकादशकपालं यदृषभो दधाति पूषा पशून्प्रजनयति हिरण्यं दक्षिणा दक्षिणैकं

च॥

[२]

रत्निनामेतानि हवींषि भवन्ति। एते वै राष्ट्रस्य प्रदातारः। एतेऽपादातारः। य एव राष्ट्रस्य प्रदातारः। येऽपादातारः। त एवास्मै राष्ट्रं प्रयच्छन्ति। राष्ट्रमेव भवति। यत्समाहृत्य निर्वपेत्। अरत्निनः स्युः। यथायथं निर्वपति रत्नित्वाय॥१६॥

यत्सद्यो निर्वपेत्। यावतीमेकेन हविषाऽऽशिषमव रुन्धे।
तावतीमवरुन्धीत। अन्वहन्निर्वपति। भूयसीमेवाशिषमव
रुन्धे। भूयसो यज्ञक्रतूनुपैति। बारुहस्पत्यं चरुं निर्वपति
ब्रह्मणो गृहे। मुखत एवास्मै ब्रह्म सङ्श्यति। अथो ब्रह्मन्नेव
क्षत्रमन्वारम्भयति। शितिपृष्ठो दक्षिणा समृद्धौ॥१७॥

ऐन्द्रमेकादशकपालः राजन्यस्य गृहे। इन्द्रियमेवाव रुन्धे।
ऋषभो दक्षिणा समृद्धौ। आदित्यं चरुं महिष्यै गृहे। इयं वा
अदितिः। अस्यामेव प्रतितिष्ठति। धेनुर्दक्षिणा समृद्धौ। भगाय
चरुं वावातायै गृहे। भगमेवास्मिन्दधाति। विचित्तगर्भा पष्ठौही
दक्षिणा समृद्धौ॥१८॥

नैऋतं चरुं परिवृत्तयै गृहे कृष्णानां व्रीहीणां नखनिर्भिन्नम्।
पाप्मानमेव निऋतिं निरवदयते। कृष्णा कूटा दक्षिणा
समृद्धौ। आग्नेयमष्टाकपालः सेनान्यो गृहे। सेनामेवास्य
सङ्श्यति। हिरण्यं दक्षिणा समृद्धौ। वारुणं दशकपालः
सूतस्य गृहे। वरुणसवमेवाव रुन्धे। महानिरष्टो दक्षिणा
समृद्धौ। मारुतः सप्तकपालं ग्रामण्यो गृहे॥१९॥

अन्नं वै मरुतः। अन्नमेवाव रुन्धे। पृश्निर्दक्षिणा समृद्धौ।
सावित्रं द्वादशकपालं क्षत्तुर्गृहे प्रसूत्यै। उपध्वस्तो दक्षिणा
समृद्धौ। आश्विनं द्विकपालः सङ्ग्रहीतुर्गृहे। अश्विनौ वै
देवानां भिषजौ। ताभ्यामेवास्मै भेषजं करोति। सवात्यौ

दक्षिणा॑ समृ॒द्धौ। पौ॒ष्णं च॒रुं भा॑गदु॒घस्य॑ गृ॒हे॥२०॥

अन्नं॑ वै पू॒षा। अन्नमे॒वाव॑ रुन्धे। श्या॒मो दक्षि॑णा॒ समृ॒द्धौ।
रौ॒द्रं गा॑वीधु॒कं च॒रुम॑क्षावा॒पस्य॑ गृ॒हे। अ॒न्त॒त ए॒व रु॒द्रं
नि॒रव॑दयते। श॒बल॒ उद्वा॑रो दक्षि॑णा॒ समृ॒द्धौ। द्वा॒द॒शै॒तानि॑
ह॒वी॒ऽर्षि॑ भवन्ति। द्वा॒द॒श मा॑साः॒ संव॑त्सरः। सं॒व॒त्स॒रेणै॒वास्मै॑
रा॒ष्ट्रम॑व॒रुन्धे। रा॒ष्ट्रमे॒व भ॑वति॥२१॥

यन्न॑ प्र॒ति नि॒र्वपे॑त्। र॒त्नि॒नं आ॒शिषो॑ऽव॒रुन्धी॑रन्।
प्र॒तिनि॒र्वप॑ति। इन्द्रा॑य सु॒त्राम्णे॑ पुरो॒डाश॑मेका॒दश॑कपालम्।
इन्द्रा॑या॒ऽहोमु॑चै। आ॒शिष॑ ए॒वाव॑रुन्धे। अ॒यं नो॒ राजा॑ वृ॒त्रहा॑
राजा॑ भू॒त्वा वृ॒त्रं वे॒ध्यादि॒त्याह॑। आ॒शिष॑मे॒वैता॑मा शा॒स्ते।
मै॒त्रा॒बा॒र॒ह॒स्प॒त्यं भ॑वति। श्वे॒तायै॑ श्वे॒तव॑त्सायै दु॒ग्धे॥२२॥

बा॒र॒ह॒स्प॒त्ये मै॒त्रम॑पि दधाति। ब्रह्म॑ चै॒वास्मै॑ क्ष॒त्रं च॑ स॒मीची॑
दधाति। अथो॒ ब्रह्म॑न्ने॒व क्ष॒त्रं प्र॑तिष्ठापयति। बा॒र॒ह॒स्प॒त्येन॑
पूर्वे॑ण प्रच॑रति। मुख॑त ए॒वास्मै॑ ब्रह्म॑ स॒ऽश्य॑ति। अथो॒
ब्रह्म॑न्ने॒व क्ष॒त्रम॑न्वार॒म्भय॑ति। स्व॒यं कृ॒ता वेदि॑र्भवति। स्व॒यं
दि॒नं ब॒र॒हिः। स्व॒यं कृ॒त इ॒ध्मः। अ॒न॒भि॒जित॑स्या॒भिजि॑त्यै।
तस्मा॑द्रा॒ज्ञा॒मर॑ण्यम॒भिजि॑तम्। सै॒व श्वे॒ता श्वे॒तव॑त्सा॒ दक्षि॑णा॒
समृ॒द्धौ॥२३॥

र॒त्नि॒त्वाय॑ समृ॒द्धौ प॒ष्ठौही॑ दक्षि॑णा॒ समृ॒द्धौ ग्रा॒म॒ण्यो गृ॒हे भा॑गदु॒घस्य॑ गृ॒हे भ॑वति दु॒ग्धेऽभि॑जि॒त्यै

द्वे च॥

[३]

दे॒व॒सु॒वा॒मे॒ता॒नि॒ ह॒वी॒ऽषि॑ भवन्ति। ए॒ता॒व॒न्तो॒ वै दे॒वा॒ना॑ऽ
 सु॒वाः। त ए॒वा॒स्मै॑ सु॒वा॒न्प्रय॑च्छन्ति। त ए॒न॑ऽ सुवन्ते।
 अ॒ग्नि॒रे॒वैनं॑ गृ॒हप॑तीनाऽ सुवते। सोमो॒ वन॑स्पती॒नाम्।
 रु॒द्रः प॑शूनाम्। बृ॒हस्प॑ति॒र्वा॒चाम्। इन्द्रो॑ ज्ये॒ष्ठाना॑म्। मि॒त्रः
 सु॒त्याना॑म्॥ २४॥

वरु॑णो॒ धर्म॑पतीनाम्। ए॒तदे॒व सर्वं॑ भवति। स॒वि॒ता त्वा॑
 प्रस॒वाना॑ऽ सुवता॒मिति॑ हस्तं गृ॒ह्णाति॑ प्रसू॒त्यै। ये दे॒वा
 दे॒वः सु॒वः स्थे॒त्याह॑। य॒था॒य॒जुरे॒वैतत्। म॒ह॒ते क्ष॒त्राय॑ म॒ह॒त
 आधि॑पत्याय म॒ह॒ते जा॒न॑राज्या॒येत्या॑ह। आ॒शिष॑मे॒वैता॑मा
 शा॑स्ते। ए॒ष वो॑ भरता॒ राजा॒ सोमो॑ऽस्माकं ब्रा॒ह्म॒णा॒ना॑ऽ
 राजे॒त्याह॑। तस्मा॒त्सोम॑राजानो ब्रा॒ह्म॒णाः। प्रति॑ त्यन्ना॒म
 रा॒ज्यम॑धा॒यीत्या॑ह॥ २५॥

रा॒ज्यमे॒वास्मि॑न्प्रति॒दधा॑ति। स्वां त॒नुवं॑ वरु॑णो अशि॒श्रेदि॒-
 त्या॑ह। व॒रु॒ण॒स॒वमे॒वावरु॑न्धे। शुचै॑र्मि॒त्रस्य॑ व्र॒त्या
 अभू॑मेत्या॒ह। शुचि॑मे॒वैनं॑ व्रत्यं करोति। अम॑न्महि
 म॒ह॒त ऋ॒तस्य॑ ना॒मेत्या॑ह। म॒नु॒त ए॒वैन॑म्। सर्वे॒ व्रा॒ता
 वरु॑णस्याभू॒वन्नि॒त्याह॑। सर्व॑व्रा॒तमे॒वैनं॑ करोति। वि मि॒त्र
 ए॒वैर॑रा॒तिम॑तारी॒दित्या॑ह॥ २६॥

अ॒रा॒तिमे॒वैनं॑ तारयति। असू॑षुदन्त य॒ज्ञिया॑ ऋ॒तेने॒त्याह॑।
 स्व॒दय॑त्ये॒वैन॑म्। व्यु॑ त्रि॒तो ज॑रि॒माणं॑ न आ॒न॒डित्या॑ह।

आयुरे॒वास्मि॑न्दधाति। द्वाभ्यां॒ विमृ॑ष्टे। द्वि॒पाद्यज॑मानः
प्रति॑ष्ठित्यै। अ॒ग्नीषो॒मीय॑स्य॒ चैका॑दशकपालस्य देवसु॒वां च॑
ह॒विषा॑म॒ग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॑ स॒मव॑द्यति। दे॒वता॑भिरे॒वैन॑मु॒भयतः॑
परि॑गृह्णाति। वि॒ष्णुक्र॒मान्क्रम॑ते। विष्णु॑रे॒व भू॒त्वेमाँ॑ल्लो॒कान॒भि॒ज॑यति॥२७॥

स॒त्याना॑म॒धायी॒त्याहा॑तारी॒दित्या॑ह क्रम॒त एकं॑ च॥ [४]

अ॒र्थे॒तः स्थे॑ति जुहोति। आहु॑त्यै॒वैना॑ नि॒ष्क्रीय॑ गृह्णाति।
अथो॑ ह॒विष्कृ॑तानामे॒वाभिघृ॑तानां गृह्णाति। वह॑न्तीनां गृह्णाति।
ए॒ता वा अ॒पां राष्ट्र॑म्। रा॒ष्ट्रमे॒वास्मै॑ गृह्णाति। अथो॑
श्रिय॑मे॒वैन॑म॒भिव॑हन्ति। अ॒पां पति॑र॒सीत्या॑ह। मि॒थुन॑मे॒वाकः॑।
वृषाँ॑ऽस्यूर्मि॒रित्या॑ह॥२८॥

ऊ॒र्मि॒मन्त॑मे॒वैनं॑ करोति। वृष॒सेनो॑ऽसीत्या॑ह। सेना॑मे॒वास्य॑
सङ्॒श्यति॑। ब्र॒ज॒क्षितः॑ स्थेत्या॑ह। ए॒ता वा अ॒पां विशः॑।
विश॑मे॒वास्मै॑ पर्यू॒हति॑। म॒रुता॒मोजः॑ स्थेत्या॑ह। अन्नं॑ वै
म॒रुतः॑। अन्न॑मे॒वावरु॑न्धे। सूर्य॑वर्च॒सः स्थेत्या॑ह॥२९॥

रा॒ष्ट्रमे॒व वर्च॑स्व्य॒कः। सूर्य॑त्वच॒सः स्थेत्या॑ह। स॒त्यं वा ए॒तत्।
यद्व॑र्षति। अ॒नृतं॑ यदा॒तप॑ति व॒र्षति॑। स॒त्या॒नृते॑ ए॒वावरु॑न्धे।
नैन॑ स॒त्या॒नृते॑ उ॒दिते॑ हि॒स्तः। य ए॒वं वेद॑। मा॒न्दाः
स्थेत्या॑ह। रा॒ष्ट्रमे॒व ब्र॒ह्मव॑र्च॒स्यकः॑॥३०॥

वा॒शाः स्थेत्या॑ह। रा॒ष्ट्रमे॒व व॒श्यकः॑। श॒क्र॒रीः स्थेत्या॑ह। प॒शवो॑

वै शक्नरीः। पशूनेवावरुन्धे। विश्वभृतः स्थेत्याह। राष्ट्रमेव
पयस्व्यंकः। जनभृतः स्थेत्याह। राष्ट्रमेवेन्द्रियाव्यंकः।
अग्नेस्तेजस्याः स्थेत्याह॥ ३१॥

राष्ट्रमेव तेजस्व्यंकः। अपामोषधीनां रसः स्थेत्याह।
राष्ट्रमेव मध्व्यमकः। सारस्वतं ग्रहं गृह्णाति। एषा वा
अपां पृष्ठम्। यत्सरस्वती। पृष्ठमेवैनं समानानां करोति।
षोडशभिर्गृह्णाति। षोडशकलो वै पुरुषः। यावानेव पुरुषः।
तस्मिन्वीर्यं दधाति। षोडशभिर्जुहोति षोडशभिर्गृह्णाति।
द्वात्रिंशत्सम्पद्यन्ते। द्वात्रिंशदक्षराऽनुष्टुप्। वागनुष्टुप्सर्वाणि
छन्दांसि। वाचैवैनं सर्वेभिश्छन्दाभिरभिषिञ्चति॥ ३२॥

ऊर्मिरित्याह सूर्यवर्चसः स्थेत्याह ब्रह्मवर्चस्यंकस्तेजस्याः स्थेत्याहेव पुरुषः पदं च॥—[५]

देवीरापः सं मधुमतीर्मधुमतीभिः सृज्यध्वमित्याह।
ब्रह्मणैवैनाः सः सृजति। अनाधृष्टाः सीदतेत्याह। ब्रह्मणैवैनाः
सादयति। अन्तरा होतुश्च धिष्णियं ब्राह्मणाच्छसिनश्च
सादयति। आग्नेयो वै होता। ऐन्द्रो ब्राह्मणाच्छसी। तेजसा
चैवेन्द्रियेण चोभयतो राष्ट्रं परिगृह्णाति। हिरण्येनोत्पुनाति।
आहुत्यै हि पवित्राभ्यामुत्पुनन्ति व्यावृत्यै॥ ३३॥

शतमानं भवति। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये
प्रतिष्ठति। अनिभृष्टमसीत्याह। अनिभृष्टं ह्येतत्। वाचो
बन्धुरित्याह। वाचो ह्येष बन्धुः। तपोजा इत्याह। तपोजा

ह्येतत्। सोमस्य दात्रमसीत्याह॥३४॥

सोमस्य ह्येतद्दात्रम्। शुक्रा वः शुक्रेणोत्पुनामीत्याह। शुक्रा ह्यापः। शुक्रं हिरण्यम्। चन्द्राश्चन्द्रेणेत्याह। चन्द्रा ह्यापः। चन्द्रं हिरण्यम्। अमृता अमृतेनेत्याह। अमृता ह्यापः। अमृतं हिरण्यम्॥३५॥

स्वाहा राजसूयायेत्याह। राजसूयाय ह्येना उत्पुनाति। सधमादौ द्युम्निनीरूर्ज एता इति वारुण्यर्चा गृह्णाति। वरुणसवमेवावरुन्धे। एकया गृह्णाति। एकधैव यजमाने वीर्यं दधाति। क्षत्रस्योल्बमसि क्षत्रस्य योनिरसीति तार्प्यं चोष्णीषं च प्रयच्छति सयोनित्वाय। एकशतेन दर्भपुञ्जीलैः पवयति। शतायुर्वै पुरुषः शतवीर्यः। आत्मैकशतः॥३६॥

यावानेव पुरुषः। तस्मिन्वीर्यं दधाति। दध्याशयति। इन्द्रियमेवाव रुन्धे। उदुम्बरमाशयति। अन्नाद्यस्यावरुद्धौ। शष्पाण्याशयति। सुराबलिमेवैनं करोति। आविदं एता भवन्ति। आविदमेवैनं गमयन्ति॥३७॥

अग्निरेवैनं गार्हपत्येनावति। इन्द्रं इन्द्रियेण। पूषा पशुभिः। मित्रावरुणौ प्राणापानाभ्याम्। इन्द्रो वृत्राय वज्रमुदयच्छत्। स दिवंमलिखत्। सौर्ऽर्यम्णः पन्थां अभवत्। स आविन्ने द्यावापृथिवी धृतव्रते इति द्यावापृथिवी उपाधावत्। स आभ्यामेव प्रसूत इन्द्रो वृत्राय वज्रं प्राहरत्। आविन्ने

द्यावापृथिवी धृतव्रते इति यदाह॥३८॥

आभ्यामेव प्रसूतो यजमानो वज्रं भ्रातृव्याय प्रहरति। आविन्ना
देव्यदितिर्विश्वरूपीत्याह। इयं वै देव्यदितिर्विश्वरूपी।
अस्यामेव प्रति तिष्ठति। आविन्नोऽयमसावामुष्यायणोऽस्यां
विश्यस्मिन्नाष्ट्र इत्याह। विशैवेन९ राष्ट्रेण समर्धयति।
महते क्षत्राय महत आधिपत्याय महते जानराज्यायेत्याह।
आशिषमेवैतामा शास्ते। एष वो भरता राजा सोमोऽस्माकं
ब्राह्मणाना९ राजेत्याह। तस्मात्सोमराजानो ब्राह्मणाः॥३९॥

इन्द्रस्य वज्रोऽसि वार्त्रघ्न इति धनुः प्रयच्छति विजित्यै।
शत्रुबाधनाः स्थेतीषून्। शत्रून्नेवास्य बाधन्ते। पात मां प्रत्यञ्चं
पात मां तिर्यञ्चमन्वञ्च मा पातेत्याह। तिस्रो वै शरव्याः।
प्रतीचीं तिरश्च्यनूचीं। ताम्य एवैनं पान्ति। दिग्भ्यो मां
पातेत्याह। दिग्भ्य एवैनं पान्ति। विश्वाभ्यो मां नाष्ट्राभ्यः
पातेत्याह। अपरिमितादेवैनं पान्ति। हिरण्यवर्णावुषसां
विरोक इति त्रिष्टुभां बाहू उद्धृह्णाति। इन्द्रियं वै वीर्यं
त्रिष्टुक्। इन्द्रियमेव वीर्यमुपरिष्ठादात्मन्यत्ते॥४०॥

व्यावृत्त्यै दात्रमसीत्याहामृत९ हिरण्यमेकशतो गमयन्त्याह ब्राह्मणा नाष्ट्राभ्यः पातेत्याह चत्वारि
च॥

[६]

दिशो व्यास्थापयति। दिशामभिजित्यै। यदनु प्रक्रामेत्।
अभि दिशो जयेत्। उत्तु माद्येत्। मनसाऽनु प्रक्रामति।

अभि दिशो जयति। नोन्माद्यति। समिधमा तिष्ठेत्याह। तेज एवावरुन्धे॥४१॥

उग्रामा तिष्ठेत्याह। इन्द्रियमेवावरुन्धे। विराजमातिष्ठेत्याह। अन्नाद्यमेवावरुन्धे। उदीचीमा तिष्ठेत्याह। पशूनेवावरुन्धे। ऊर्ध्वामातिष्ठेत्याह। सुवर्गमेव लोकमभिजयति। अनूजिहीते। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै॥४२॥

मारुत एष भवति। अन्नं वै मरुतः। अन्नमेवावरुन्धे। एकविंशतिकपालो भवति प्रतिष्ठित्यै। योऽरण्येऽनुवाक्यो गुणः। तं मध्यत उपदधाति। ग्राम्यैरेव पशुभिरारण्यान्पशून्परि गृह्णाति। तस्माद्ग्राम्यैः पशुभिरारण्याः पशवः परिगृहीताः। पृथिवैन्यः। अभ्यषिच्यत॥४३॥

स राष्ट्रं नाभवत्। स एतानि पार्थान्यपश्यत्। तान्यजुहोत्। तैर्वै स राष्ट्रमभवत्। यत्पार्थानि जुहोति। राष्ट्रमेव भवति। बारुहस्पत्यं पूर्वेषामुत्तमं भवति। ऐन्द्रमुत्तरेषां प्रथमम्। ब्रह्म चैवास्मै क्षत्रं च समीचीं दधाति। अथो ब्रह्मन्नेव क्षत्रं प्रतिष्ठापयति॥४४॥

षट्पुरस्तादभिषेकस्य जुहोति। षडुपरिष्ठात्। द्वादश सम्पद्यन्ते। द्वादश मासाः संवत्सरः। संवत्सरः खलु वै देवानां पूः। देवानामेव पुरं मध्यतो व्यवसर्पति। तस्य न कुतश्चनोपाव्याधो भवति। भूतानामवेष्टीर्जुहोति। अत्रात्र वै

मृत्युर्जायते। यत्रयत्रैव मृत्युर्जायते। तत एवैनमवयजते।
तस्माद्राजसूयेनेजानो नाभिचरित्वै। प्रत्यगेनमभिचारः
स्तृणुते॥४५॥

रुन्धे समष्ट्या असिच्यत स्थापयति जायते पञ्च च॥—————[७]

सोमस्य त्विषिरसि तवेव मे त्विषिर्भूयादिति शार्दूलचर्मोपस्तृणाति।
यैव सोमे त्विषिः। या शार्दूले। तामेवावरुन्धे। मृत्योर्वा एष
वर्णः। यच्छार्दूलः। अमृतं हिरण्यम्। अमृतमसि मृत्योर्मा
पाहीति हिरण्यमुपास्यति। अमृतमेव मृत्योरन्तर्धत्ते।
शतमानं भवति॥४६॥

शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रतितिष्ठति।
दिद्योन्मा पाहीत्युपरिष्टादधि निदधाति। उभयत एवास्मै
शर्म दधाति। अवैष्टा दन्दशूका इति क्लीबं सीसेन
विध्यति। दन्दशूकानेवावयजते। तस्मात्क्लीबं दन्दशूका
दंशुकाः। निरस्तं नमुचेः शिर इति लोहितायुसं
निरस्यति। पाप्मानमेव नमुचिं निरवदयते। प्राणा आत्मनः
पूर्वेऽभिषिच्य इत्याहुः॥४७॥

सोमो राजा वरुणः। देवा धर्मसुवश्च ये। ते ते वाचं
सुवन्तां ते ते प्राणं सुवन्तामित्याहुः। प्राणानेवाऽऽत्मनः
पूर्वानभिषिञ्चति। यद्व्यात्। अग्नेस्त्वा तेजसाऽभिषिञ्चामीति।
तेजस्व्यैव स्यात्। दुश्कर्मा तु भवेत्। सोमस्य त्वा

द्यु॒मे॒ना॒भिषि॑ञ्चा॒मीत्या॑ह। सौ॒म्यो वै दे॒वत॑या॒ पुरु॑षः॥४८॥

स्वयै॒वैनं॑ दे॒वत॑या॒ऽभिषि॑ञ्चति। अ॒ग्नेस्तेज॑सेत्या॑ह। तेजं
ए॒वास्मि॑न्दधाति। सूर्य॑स्य॒ वर्च॑सेत्या॑ह। वर्चं ए॒वास्मि॑न्दधाति।
इन्द्र॑स्येन्द्रि॒येणे॑त्या॑ह। इन्द्रि॒यमे॒वास्मि॑न्दधाति।

मि॒त्रावरु॑णयोर्वी॒र्येणे॑त्या॑ह। वी॒र्यमे॒वास्मि॑न्दधाति। म॒रुता॒मोज॑सेत्या॑ह॥

ओजं॑ ए॒वास्मि॑न्दधाति। क्ष॒त्राणां॑ क्ष॒त्रप॑तिरसीत्या॑ह।
क्ष॒त्राणा॑मे॒वैनं॑ क्ष॒त्रप॑तिं करोति। अतिं॑ दि॒वस्पा॑हीत्या॑ह।
अत्य॑न्या॒न्याही॑ति वावैतदा॑ह। स॒माव॑वृ॒त्रन्न॑ध॒रागु॑दी॒चीरि॑त्या॑ह।
रा॒ष्ट्रमे॒वास्मि॑न्ध्रु॒वम॑कः। उ॒च्छे॑षणेन जुहोति। उ॒च्छे॑षणभा॒गो
वै रु॒द्रः। भा॒गधे॑र्ये॒नैव रु॒द्रं नि॒रव॑दयते॥५०॥

उद॑ङ्घ्रेत्या॒ग्नीध्रे॑ जुहोति। ए॒षा वै रु॒द्रस्य॑ दिक्। स्वा॒यांमे॒व
दि॒शि रु॒द्रं नि॒रव॑दयते। रु॒द्र यत्ते॒ क्रयी॑ परं॒ नामे॑त्या॑ह। यद्वा
अ॒स्य॒ क्रयी॑ परं॒ नामं॑। तेन॒ वा ए॒ष हि॑नस्ति। य॒ः हि॑नस्ति।
तेनै॒वैन॑ः स॒ह श॑मयति। तस्मै॑ हु॒तम॑सि य॒मेष्ट॑मसीत्या॑ह।
य॒मादे॒वास्य॑ मृ॒त्युम॑वयजते॥५१॥

प्रजा॑पते॒ न त्वदे॑तान्य॒न्य इति॑ तस्यै॑ गृ॒हे जु॑हुयात्। यां
का॒मये॑त रा॒ष्ट्रम॑स्यै॒ प्रजा॑ स्या॒दिति॑। रा॒ष्ट्रमे॒वास्यै॑ प्र॒जा
भ॑वति। प॒र्णम॑ये॒नाध्व॑र्युर॒भिषि॑ञ्चति। ब्र॒ह्मव॑र्च॒समे॒वास्मि॑न्त्विषिं
दधाति। औदु॑म्बरेण राज॒न्यः। ऊ॒र्जमे॒वास्मि॑न्न॒न्नाद्यं॑ दधाति।
आश्व॑त्थेन॒ वैश्यः॑। वि॒शमे॒वास्मि॑न्पु॒ष्टिं दधाति॑। नैय॑ग्रोधेन॒

जन्यः। मित्राण्येवास्मै कल्पयति। अथो प्रतिष्ठित्यै॥५२॥

भवत्याहुः पुरुष ओजसेत्याह निरवदयते यजते जन्यो द्वे च॥—————[८]

इन्द्रस्य वज्रोऽसि वार्त्रघ्न इति रथमुपावहरति विजित्यै। मित्रावरुणयोस्त्वा प्रशस्त्रोः प्रशिषा युनज्मीत्याह। ब्रह्मणैवैनं देवताभ्यां युनक्ति। प्रष्टिवाहिनं युनक्ति। प्रष्टिवाही वै देवरथः। देवरथमेवास्मै युनक्ति। त्रयोऽश्वा भवन्ति। रथश्चतुर्थः। द्वौ संव्येष्टसारथी। षट्त्वं द्यन्ते॥५३॥

षड्वा ऋतवः। ऋतुभिरेवैनं युनक्ति। विष्णुक्रमान्क्रमते। विष्णुरेव भूत्वेमाँल्लोकानभिजयति। यः क्षत्रियः प्रतिहितः। सोऽन्वारंभते। राष्ट्रमेव भवति। त्रिष्टुभाऽन्वारंभते। इन्द्रियं वै त्रिष्टुक्। इन्द्रियमेव यजमाने दधाति॥५४॥

मरुतां प्रसवे जेषमित्याह। मरुद्विरेव प्रसूत उज्जयति। आप्तं मन इत्याह। यदेव मनसैप्सीत्। तदापत्। राजन्यं जिनाति। अनाक्रान्त एवाक्रमते। वि वा एष इन्द्रियेण वीर्येणर्ध्यते। यो राजन्यं जिनाति। समहमिन्द्रियेण वीर्येणेत्याह॥५५॥

इन्द्रियमेव वीर्यमात्मन्यत्ते। पशूनां मन्युरसि तवैव मे मन्युर्भूयादिति वाराही उपानहावुपं मुञ्चते। पशूनां वा एष मन्युः। यद्वराहः। तेनैव पशूनां मन्युमात्मन्यत्ते। अग्नि वा इयं सुषुवाणं कामयते। तस्यैश्वरेन्द्रियं वीर्यमादातोः।

वाराही उपानहावुपमुञ्चते। अस्या एवान्तर्धत्ते। इन्द्रियस्य
वीर्यस्यानात्यै॥५६॥

नमो मात्रे पृथिव्या इत्याहाहिंसायै। इयं दस्यायुरस्यायुर्मे
धेहीत्याह। आयुरेवात्मन्धत्ते। ऊर्गस्यूर्जं मे धेहीत्याह।
ऊर्जमेवात्मन्धत्ते। युङ्क्षुःसि वर्चोऽसि वर्चो मयि धेहीत्याह।
वर्च एवात्मन्धत्ते। एकधा ब्रह्मण उपहरति। एकधैव
यजमान आयुरूर्जं वर्चो दधाति। रथविमोचनीया जुहोति
प्रतिष्ठित्यै॥५७॥

त्रयोऽश्वा भवन्ति। रथश्चतुर्थः। तस्माच्चतुर्जुहोति। यदुभौ
सहावतिष्ठेताम्। समानं लोकमियाताम्। सह संङ्गहीत्रा
रथवाहने रथमादधाति। सुवर्गादेवैनं लोकादन्तर्दधाति।
हुंसः शुचिषदित्यादधाति। ब्रह्मणैवैनमुपावहरति।
ब्रह्मणाऽऽदधाति। अतिच्छन्दसाऽऽदधाति। अतिच्छन्दा वै
सर्वाणि छन्दांसि। सर्वेभिरेवैनं छन्दोभिरादधाति। वर्ष्म
वा एषा छन्दसाम्। यदतिच्छन्दाः। यदतिच्छन्दसा दधाति।
वर्ष्मेवैनं समानानां करोति॥५८॥

पृच्छन्ते दधाति वीर्येणेत्याहानात्यै प्रतिष्ठित्यै ब्रह्मणाऽऽदधाति सप्त च॥—————[९]

मित्रोऽसि वरुणोऽसीत्याह। मैत्रं वा अहं। वारुणी रात्रिः।
अहोरात्राभ्यामेवैनमुपावहरति। मित्रोऽसि वरुणोऽसीत्याह।
मैत्रो वै दक्षिणः। वारुणः सव्यः। वैश्वदेव्यामिक्षा। स्वमेवैनौ

भागधेयमुपावहरति। समहं विश्वेदेवैरित्याह॥५९॥

वैश्वदेव्यो वै प्रजाः। ता एवाद्याः कुरुते। क्षत्रस्य नाभिरसि
क्षत्रस्य योनिरसीत्यधीवासमास्तृणाति सयोनित्वाय।
स्योनामा सीद सुषदामा सीदेत्याह। यथायजुरेवैतत्।
मा त्वा हिंसीन्मा मा हिंसीदित्याहाहिंसायै।
निषसाद धृतव्रतो वरुणः पुस्त्यास्वा साम्राज्याय
सुक्रतुरित्याह। साम्राज्यमेवैनं सुक्रतुं करोति।
ब्रह्मा(३)न्त्वं राजन्ब्रह्माऽसि सविताऽसि सत्यसंव
इत्याह। सवितारमेवैनं सत्यसवं करोति॥६०॥

ब्रह्मा(३)न्त्वं राजन्ब्रह्माऽसीन्द्रोऽसि सत्यौजा इत्याह।
इन्द्रमेवैनं सत्यौजसं करोति। ब्रह्मा(३)न्त्वं
राजन्ब्रह्माऽसि मित्रोऽसि सुशेव इत्याह। मित्रमेवैनं
सुशेवं करोति। ब्रह्मा(३)न्त्वं राजन्ब्रह्मासि वरुणोऽसि
सत्यधर्मेत्याह। वरुणमेवैनं सत्यधर्माणं करोति।
सविताऽसि सत्यसंव इत्याह। गायत्रीमेवैतेनाभि
व्याहरति। इन्द्रोऽसि सत्यौजा इत्याह। त्रिष्टुभमेवैतेनाभि
व्याहरति॥६१॥

मित्रोऽसि सुशेव इत्याह। जगतीमेवैतेनाभि व्याहरति।
सत्यमेता देवताः। सत्यमेतानि छन्दांसि। सत्यमेवावरुन्धे।
वरुणोऽसि सत्यधर्मेत्याह। अनुष्टुभमेवैतेनाभि व्याहरति।
सत्यानृते वा अनुष्टुप्। सत्यानृते वरुणः। सत्यानृते

ए॒वाव॑रुन्धे॥६२॥

नैन॑ स॒त्यानृ॑ते उ॒दिते॑ हि॒स्तः। य ए॒वं वेद॑। इन्द्र॑स्य
वज्रो॑ऽसि॒ वार्त्रघ्न॑ इति॒ स्फ्यं प्रय॑च्छति। वज्रो॒ वै स्फ्यः॑।
वज्रे॑णै॒वास्मा॑ अ॒वर॒प॒र॑ रन्ध॒यति॑। ए॒व॑ हि तच्छे॒यः। यद॑स्मा
ए॒ते र॒ध्यैयुः॑। दि॒शोऽभ्य॑य॑ राजा॑ऽभू॒दिति॑ पश्चा॒क्षान्प्रय॑च्छति।
ए॒ते वै सर्वे॑ऽयाः॑। अ॒प॒रा॒जायि॑नमे॒वैनं॑ करोति॥६३॥

ओ॒दन॑मु॒द्भुव॑ते। प॒र॒मे॒ष्ठी वा ए॒षः। यदो॑दनः। प॒र॒मा॒मे॒वैन॑ऽ
श्रियं॑ गमयति। सु॒क्षो॒काँ(४) सु॒मङ्ग॒लाँ(४) सत्य॑रा॒जा(३)-
नित्या॑ह। आ॒शिष॑मे॒वैता॒मा शा॑स्ते। शौ॒नः शे॒पमा॑ख्यापयते।
व॒रुण॑पा॒शादे॒वैनं॑ मुञ्चति। प॒रः श॑तं भ॒वति॑। श॒तायुः
पुरु॑षः श॒तेन्द्रि॑यः। आयु॑ष्ये॒वेन्द्रि॑ये प्र॒ति तिष्ठ॑ति। मा॒रु॒तस्य॑
चैक॑वि॒ंशति॑कपालस्य वैश्वदे॒व्यै चा॒मिक्षा॑या अ॒ग्न्यै
स्विष्ट॑कृ॒ते स॒मव॑द्यति। दे॒वता॑भिरे॒वैन॑मु॒भय॑तः परि॑ गृह्णाति।
अ॒पान्न॑प्रे स्वा॒होर्जो॑ न॒प्रे स्वा॒हाऽग्न्यै॑ गृह॑प॒तये॒ स्वाहे॑ति
ति॒स्र आहु॑तीर्जुहोति। त्रय॑ इ॒मे लो॒काः। ए॒ष्वेव॑ लो॒केषु॑ प्र॒ति
तिष्ठ॑ति॥६४॥

दे॒वैरित्या॑ह स॒त्यस॑वं करोति त्रि॒ष्टुभ॑मे॒वैतेना॑भि॒ व्याह॑रति स॒त्यानृ॑ते ए॒वाव॑रुन्धे करोति श॒तेन्द्रि॑यः
पद॑ च॥

[१०]

ए॒तद्वा॑ह्म॒णानि॑ धा॒त्रे र॒त्निना॑न्दे॒वसु॒वाम॑र्थे॒तो दे॒वीर्दि॑शः सोम॑स्येन्द्र॑स्य मि॒त्रो दश॑॥१०॥

ए॒तद्वा॑ह्म॒णानि॑ वैष्ण॒वं त्रि॑क॒पाल॑म॒न्नं वै पू॒षा वा॒शाः स्थे॒त्याह॑ दि॒शो व्या॒स्थाप॑यत्यु॒दङ्घ्रे॒त्यु
ब्र॒ह्मा(३)न्त्व॑ राज॑ञ्चतु॒ष्पष्टिः॥६४॥

एतद्ब्राह्मणानि प्रतिष्ठति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके सप्तमः
प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ अष्टमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके अष्टमः प्रपाठकः ॥

वरुणस्य सुषुवाणस्य दशधेन्द्रियं वीर्यं पराऽपतत्।
तत्स॒ꣳसृद्धिरनु॑ सम॑सर्पत्। तत्स॒ꣳसृपा॑ꣳ स॒ꣳसृत्त्वम्।
अ॒ग्निना॑ दे॒वेन॑ प्रथ॒मेऽह॑न्ननु प्रायुङ्क्त। सर॑स्वत्या वा॒चा
द्वितीये॑। स॒वित्रा प्र॑स॒वेन॑ तृतीये॑। पू॒ष्णा प॒शुभिश्च॑तुर्थे॑।
बृह॒स्पति॑ना ब्रह्म॑णा पश्च॒मे। इन्द्रे॑ण दे॒वेन॑ ष॒ष्ठे। वरु॑णेन॒
स्वया॑ दे॒वत॑या सप्त॒मे॥१॥

सोमे॑न॒ राजा॑ऽष्ट॒मे। त्वष्ट्रा॑ रू॒पेण॑ नव॒मे। विष्णु॑ना
य॒ज्ञेना॑प्रोत्। यत्स॒ꣳसृपो॑ भव॑न्ति। इन्द्रि॒यमे॒व तद्वी॒र्यं
यज॑मान आप्रोति। पूर्वा॑पूर्वा वेदि॑र्भवति। इन्द्रि॒यस्य॑
वी॒र्यस्या॑वरु॒द्धौ। पुरस्ता॑दुप॒सदा॑ꣳ सौम्ये॑न प्रच॑रति। सोमो॑
वै रेतो॒धाः। रेत॑ ए॒व तद॑धाति। अ॒न्तरा॑ त्वाष्ट्रे॑ण। रेत॑ ए॒व
हितं॑ त्वष्ट्रा॑ रू॒पाणि॑ वि॒करो॑ति। उ॒परि॑ष्टाद्वैष्ण॒वेन॑। य॒ज्ञो वै
विष्णुः॑। य॒ज्ञ ए॒वान्त॑तः प्र॒ति तिष्ठ॑ति॥२॥

सप्त॒मे द॑धाति पञ्चं च॥ ————— [१]

जामि॑ वा ए॒तत्कु॑र्वन्ति। यत्स॒द्यो दी॑क्षय॑न्ति स॒द्यः सोमं॑
क्री॒णन्ति॑। पुण्ड॒रिस्र॒जां प्र॑यच्छ॒त्यजा॑मित्वाय। अङ्गि॑रसः
सुव॒र्गं लो॒कं यन्तः॑। अ॒प्सु दी॑क्षात॒पसी प्रा॑वेशयन्।
तत्पुण्ड॒रीक॑मभवत्। यत्पुण्ड॒रिस्र॒जां प्र॑यच्छ॒ति। सा॒क्षादे॒व

दीक्षातपसी अव॑रुन्धे। द॒शभिर्वत्स॒तरैः सोमं॑ क्रीणाति।
दशाक्ष॑रा वि॒राट्॥३॥

अन्नं॑ वि॒राट्। वि॒राजै॒वान्नाद्य॒मव॑ रुन्धे। मुष्क॑रा भ॑वन्ति
सेन्द्र॑त्वाय॑। द॒शपेयो॑ भवति। अ॒न्नाद्य॒स्याव॑रु॒द्धौ।
श॒तं ब्रा॑ह्म॒णाः पि॑बन्ति। श॒तायुः॑ पु॒रुषः॑ श॒तेन्द्रि॑यः।
आयु॑ष्येवेन्द्रि॒ये प्र॑ति॒तिष्ठ॑ति। स॒प्तद॒शः स्तो॒त्रं भ॑वति।
स॒प्तद॒शः प्र॒जाप॑तिः॥४॥

प्र॒जाप॑ते॒रात्यै॑। प्रा॒का॒शाव॑ध्व॒र्यवे॑ द॒दाति॑। प्र॒का॒शमे॒वैनं॑
गम॑यति। स्रज॑मुद्गा॒त्रे व्ये॑वास्मै॑ वास॑यति। रु॒क्मः॑ हो॒त्रे।
आ॒दि॒त्यमे॒वास्मा॑ उन्न॑यति। अ॒श्वं प्र॑स्तोतृप्रति॒हृत्भ्या॑म्।
प्रा॒जाप॑त्यो वा अ॒श्वः। प्र॒जाप॑ते॒रात्यै॑॥५॥

द्वाद॑श प॒ष्ठौही॒र्ब्रह्म॑णै॑। आयु॑रे॒वाव॑रुन्धे। व॒शां मै॒त्रावरु॑णाय॑।
रा॒ष्ट्रमे॒व व॑श्य॒कः। ऋ॒षभं॑ ब्रा॒ह्मणा॑च्छु॒सिने॑। रा॒ष्ट्रमे॒वेन्द्रि॑या॒व्य॑कः।
वास॑सी ने॒ष्टापो॑तृ॒भ्याम्। प॒वित्रे॑ ए॒वास्ये॑ते। स्थू॒रि॑
यवा॑चित॒मच्छा॑वा॒काय॑। अ॒न्त॒त ए॒व व॑रु॒णम॑व॒ यज॑ते॥६॥

अ॒नु॒द्वाह॑म॒ग्नीधे॑। वह्नि॒र्वा अ॑नु॒द्वा॒न्। वह्नि॑र॒ग्नीत्। वह्नि॑नै॒व
वह्नि॑ य॒ज्ञस्या॑व॒रुन्धे॑। इन्द्र॑स्य सुषु॒वाण॑स्य॒ त्रेधे॑न्द्रि॒यं
वी॒र्यं॑ प॒राऽप॑तत्। भृ॒गुस्तृ॑तीयमभवत्। श्रा॒य॒न्तीयं॑ तृतीयम्।
सर॑स्वती॒ तृती॑यम्। भा॒र्गवो॑ होता॑ भवति। श्रा॒य॒न्तीयं॑ ब्रह्म॒सामं॑
भ॑वति। वा॒र॒व॒न्तीयं॑मग्नि॒ष्टोम॑सा॒मम्। सा॒र॒स्वती॑र॒पो गृ॑ह्णाति।

इन्द्रि॒यस्य॑ वी॒र्य॑स्याव॑रुद्धौ। श्रा॒य॒न्ती॑यं ब्रह्म॒सामं॑ भ॒वति॑।
 इन्द्रि॒यमे॒वास्मिन्वी॑र्यं॑ श्रयति। वा॒र॒व॒न्ती॑यमग्नि॒ष्टोम॒सामम्।
 इन्द्रि॒यमे॒वास्मिन्वी॑र्यं वा॒रय॑ति॥ ७ ॥

वि॒राट्प्रा॒जाप॑तिरश्वः प्र॒जाप॑तेरा॒स्यै य॑जते ब्रह्म॒सामं॑ भ॒वति॑ स॒प्त च॑॥—————[२]

ई॒श्व॒रो वा ए॒ष दि॒शोऽनु॑न्म॒दितोः॑। यं दि॒शोऽनु॑ व्या॒स्था॒पय॑न्ति।
 दि॒शाम॑वे॒ष्टयो॑ भ॒वन्ति॑। दि॒क्ष्वे॒व प्र॑ति॒ तिष्ठ॑त्यनु॒न्मादा॑य।
 पञ्च॑ दे॒वता॑ यज॒ति। पञ्च॑ दि॒शः। दि॒क्ष्वे॒व प्र॑ति॒ तिष्ठ॑ति।
 ह॒विषो॑ह॒विष॑ इ॒ष्ट्वा बा॑र्ह॒स्पत्य॑म॒भिघा॑रयति। य॒ज॒मा॒नदे॒वत्यो॑
 वै बृ॒ह॒स्पतिः॑। य॒ज॒मा॒नमे॒व तेज॑सा॒ सम॑र्धयति॥ ८ ॥

आ॒दि॒त्यां म॒ल॒हं ग॒र्भिणी॑मा ल॒भते॑। मा॒रु॒तीं पृ॒श्निं प॒ष्ठौही॑म्।
 वि॒शं चै॒वास्मै॑ रा॒ष्ट्रं च॑ स॒मीची॑ दधाति। आ॒दि॒त्यया॑ पू॒र्वया॑
 प्रच॑रति। मा॒रु॒त्योत्त॑रया। रा॒ष्ट्र ए॒व वि॒शम॑नु॒बध्ना॑ति।
 उ॒च्चैरा॑दि॒त्याया॑ आ॒श्राव॑यति। उ॒पा॒ंशु मा॑रु॒त्यै। तस्मा॑द्रा॒ष्ट्रं
 वि॒शम॑ति॒वद॑ति। ग॒र्भिण्या॑दि॒त्या भ॑वति॥ ९ ॥

इन्द्रि॒यं वै ग॒र्भः। रा॒ष्ट्रमे॒वेन्द्रि॒याव्य॑कः। अ॒ग॒र्भा मा॑रु॒ती।
 वि॒द्वै म॒रुतः॑। वि॒शमे॒व नि॒रिन्द्रि॑याम॒कः। दे॒वा॒सुराः
 संय॑त्ता आ॒सन्। ते दे॒वा अ॒श्विनोः॑ पू॒षन्वा॒चः स॒त्यं
 स॒न्निधा॑य। अ॒नृते॑नासु॒रान॒भ्य॑भवन्। तेऽश्वि॒भ्यां पू॒ष्णे
 पु॒रोडा॑शं द्वा॒दश॑क॒पालं॑ नि॒रव॑पन्। ततो॒ वै ते वा॒चः
 स॒त्यम॑वा॒रुन्ध॑त॥ १० ॥

यद॒श्विभ्यां॑ पू॒ष्णे पु॒रोडा॑शं द्वा॒दश॑कपालं निर्व॒पति॑।
 अ॒नृ॒तेनै॒व भ्रातृ॑व्या॒नभि॒भूय॑। वा॒चः स॒त्यम॑व॒रुन्धे॑। सर॑स्वते
 स॒त्यवा॑चै च॒रुम्। पू॒र्वमे॒वोदि॑तम्। उ॒त्तरे॑णा॒भि गृ॑णाति।
 स॒वि॒त्रे स॒त्यप्र॑सवाय पु॒रोडा॑शं द्वा॒दश॑कपालं प्रसू॒त्यै।
 दू॒तान्प्र॑हि॒णोति॑। अ॒विदं॑ ए॒ता भ॑वन्ति। अ॒विद॑मे॒वैनं॑
 गम॑यन्ति। अथो॑ दू॒तेभ्य॑ ए॒व न छि॑द्यते। ति॒सृध॒न्व॑
 शु॒ष्कदृ॒तिर्दक्षि॑णा॒ समृ॑द्धौ॥११॥

अ॒र्धय॑ति भ॒वत्य॑रु॒न्धत॑ गम॑यन्ति द्वे च॑॥ [३]

आ॒ग्नेय॑म॒ष्टाक॑पालं निर्व॒पति॑। तस्मा॑च्छि॒शिरे॑ कुरु॒पश्चालाः॑
 प्रा॒श्चो या॑न्ति। सौ॒म्यं च॒रुम्। तस्मा॑द्व॒सन्तं व्य॑वसाया॒दय॑न्ति।
 सा॒वि॒त्रं द्वा॒दश॑कपालम्। तस्मा॑त्पु॒रस्ता॒द्यवा॑नाः स॒वित्रा॑
 वि॒रुन्ध॑ते। बा॒रुह॑स्प॒त्यं च॒रुम्। स॒वित्रै॒व वि॒रुध्य॑। ब्र॒ह्मणा॑
 यवा॑नाद॒धते॑। त्वा॒ष्ट्रम॒ष्टाक॑पालम्॥१२॥

रू॒पाण्ये॒व तेन॑ कुर्व॒ते। वै॒श्वान॑रं द्वा॒दश॑कपालम्। तस्मा॑ज्जघ॒न्ये
 नैदा॑घे प्र॒त्यञ्चः॑ कुरु॒पश्चाला॑ या॒न्ति। सा॒र॒स्वतं॑ च॒रुं निर्व॑पति।
 तस्मा॑त्प्रा॒वृषि॑ सर्वा॒ वाचो॑ वदन्ति। पौ॒ष्णेन॑ व्य॒वस्य॑न्ति। मै॒त्रेण॑
 कृ॒षन्ते। वा॒रु॒णेन॑ वि॒धृता॑ आसते। क्षे॒त्रप॒त्येन॑ पाचयन्ते।
 आ॒दि॒त्येना॑द॒धते॑॥१३॥

मा॒सिमा॑स्ये॒तानि॑ ह॒वीःषि॑ नि॒रुप्या॑णीत्याहुः। तेनै॒वर्तू॑न्प्रयु॒ङ्क्षुः
 इति॑। अथो॑ खल्वाहुः। कः स॑वत्सरं जी॒विष्य॑तीति।

षडेव पूर्वेषु निरुप्याणि। षडुत्तरेद्युः। तेनैव तून्प्रयुङ्क्ते।
दक्षिणो रथवाहनवाहः पूर्वेषां दक्षिणा। उत्तर उत्तरेषाम्।
संवत्सरस्यैवान्तौ युनक्ति। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै॥१४॥

त्वाष्ट्रमष्टाकपालं दधते युनक्त्येकं च॥ [४]

इन्द्रस्य सुषुवाणस्य दशधेन्द्रियं वीर्यं पराऽपतत्। स
यत्प्रथमं निरर्णीवत्। तत्कलमभवत्। यद्वितीयम्। तद्वदरम्।
यत्तृतीयम्। तत्कर्कन्धु। यन्नस्तः। स सिंहः। यदक्ष्योः॥१५॥

स शार्दूलः। यत्कर्णयोः। स वृकः। य ऊर्ध्वः। स
सोमः। याऽवाची। सा सुरा। त्रयाः सक्तवो भवन्ति।
इन्द्रियस्यावरुद्धौ। त्रयाणि लोमानि॥१६॥

त्विषिमेवावरुन्धे। त्रयो ग्रहाः। वीर्यमेवावरुन्धे। नाम्ना
दशमी। नव वै पुरुषे प्राणाः। नाभिर्दशमी। प्राणा इन्द्रियं
वीर्यम्। प्राणानेवेन्द्रियं वीर्यं यजमान आत्मन्यत्ते। सीसेन
क्लीबाच्छष्पाणि क्रीणाति। न वा एतदयो न हिरण्यम्॥१७॥

यत्सीसम्। न स्त्री न पुमान्। यत्क्लीबः। न सोमो न सुरा।
यत्सौत्रामणी समृद्धौ। स्वाद्वीन्त्वा स्वादुनेत्याह। सोममेवैना
करोति। सोमोऽस्यश्विभ्यां पच्यस्व सरस्वत्यै पच्यस्वेन्द्राय
सुत्राम्णे पच्यस्वेत्याह। एताभ्यो ह्येषा देवताभ्यः पच्यते।
तिस्रः संसृष्टा वसति॥१८॥

तिस्रो हि रात्रीः क्रीतः सोमो वसति। पुनातु ते परिस्रुतमिति

यजुषा पुनाति व्यावृत्त्यै। पवित्रेण पुनाति। पवित्रेण हि सोमं पुनन्ति। वारेण शश्वता तनेत्याह। वारेण हि सोमं पुनन्ति। वायुः पूतः पवित्रेणेति नैतया पुनीयात्। व्यृद्धा ह्येषा। अतिपवितस्यैतया पुनीयात्। कुविदङ्गेत्यनिरुक्तया प्राजापत्यया गृह्णाति॥१९॥

अनिरुक्तः प्रजापतिः। प्रजापतेरात्यै। एकयर्चा गृह्णाति। एकधैव यजमाने वीर्यं दधाति। आश्विनं धूम्रमालभते। अश्विनौ वै देवानां भिषजौ। ताभ्यामेवास्मै भेषजं करोति। सारस्वतं मेषम्। वाग्वै सरस्वती। वाचैवैनं भिषज्यति। ऐन्द्रमृषभं सैन्द्रत्वाय॥२०॥

अक्ष्योलोमानि हिरण्यं वसति गृह्णाति भिषज्यत्येकं च॥ [५]

यत्रिषु यूपेष्वालभेत। बहिर्धाऽस्मादिन्द्रियं वीर्यं दध्यात्। भ्रातृव्यमस्मै जनयेत्। एकयूप आलभते। एकधैवास्मिन्निन्द्रियं वीर्यं दधाति। नास्मै भ्रातृव्यं जनयति। नैतेषां पशूनां पुरोडाशा भवन्ति। ग्रहपुरोडाशा ह्येते। युवः सुराममश्विनेति सर्वदेवत्ये याज्यानुवाक्ये भवतः। सर्वा एव देवताः प्रीणाति॥२१॥

ब्राह्मणं परिक्रीणीयादुच्छेषणस्य पातारम्। ब्राह्मणो ह्याहुत्या उच्छेषणस्य पाता। यदि ब्राह्मणं न विन्देत्। वल्मीकवपायामव नयेत्। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। यद्वै

सौत्राम॒ण्यै व्य॑द्धम्। तद॑स्यै॒ समृ॑द्धम्। ना॒ना॒दे॒व॒त्याः प॒शव॑श्च
पुरो॒डाशा॑श्च भवन्ति॒ समृ॑द्धौ। ऐ॒न्द्रः प॑शूनामु॒त्त॒मो भ॑वति।
ऐ॒न्द्रः पु॑रो॒डाशा॑नां प्रथ॒मः॥२२॥

इ॒न्द्रि॒ये ए॒वास्मै॑ स॒मीची॑ दधाति। पु॒रस्ता॑दनूया॒जाना॑
पुरो॒डाशैः प्रच॑रति। प॒शवो॒ वै पु॑रो॒डाशाः। प॒शूने॒वाव॑ रुन्धे।
ऐ॒न्द्रमेका॑दशकपालं निर्व॑पति। इ॒न्द्रिय॑मे॒वाव॑ रुन्धे। सा॒वि॒त्रं
द्वा॑दशकपालं प्रसू॑त्यै। वा॒रु॒णं द॑शकपालम्। अ॒न्त॒त ए॒व
वरु॑ण॒मव॑ यजते। वड॑बा दक्षि॑णा॥२३॥

उ॒त वा ए॒षाऽश्व॑ः सू॒ते। उ॒ताऽश्व॑त॒रम्। उ॒त सोम॑ उ॒त सुरा॑।
यत्सौ॑त्राम॒णी समृ॑द्धौ। बा॒रु॒हस्प॑त्यं प॒शूञ्च॑तुर्थम॒ति॒पवि॑तस्या
ल॑भते। ब्र॒ह्म वै दे॒वानां॑ बृ॒हस्प॑तिः। ब्र॒ह्मणै॒व य॒ज्ञस्य॑
व्य॑द्धमपि॑ वपति। पु॒रो॒डाश॑वानेष प॒शुर्भव॑ति। न ह्यै॒तस्य॑
ग्र॒हं गृ॑ह्णन्ति। सोम॑प्रती॒काः पि॒तर॑स्तृ॒ष्णुते॑ति॒ शता॑तृ॒ष्णाया॑
स॒मव॑नयति॥२४॥

श॒तायुः॑ पु॒रुषः॑ श॒तेन्द्रि॑यः। आ॒युष्ये॒वेन्द्रि॑ये प्र॒ति॒तिष्ठ॑ति।
दक्षि॑णेऽग्नौ जु॒होति॑। पा॒प॒व॒स्य॒सस्य॑ व्यावृ॑त्यै। हि॒र॒ण्यम॑न्त॒रा
धा॑रयति। पू॒तामे॒वैनां॑ जु॒होति॑। श॒तमा॑नं भवति। श॒तायुः॑
पु॒रुषः॑ श॒तेन्द्रि॑यः। आ॒युष्ये॒वेन्द्रि॑ये प्र॒ति॒तिष्ठ॑ति। यत्रै॒व
श॑तातृ॒ष्णां धा॑रयति॥२५॥

तन्नि॑दधाति॒ प्र॒ति॒ष्ठि॒त्यै। पि॒तृन् वा ए॒तस्यै॑न्द्रि॒यं वी॒र्यं॑ गच्छति।

य॑ सोमोऽति॑ पव॑ते। पि॒तृणां॑ या॑ज्यानुवा॒क्याभि॑रुप॑ तिष्ठते।
 यदे॒वास्य॑ पि॒तृनि॑न्द्रि॒यं वी॒र्यं॑ गच्छ॑ति। तदे॒वाव॑ रुन्धे।
 तिसृ॑भि॒रुप॑ तिष्ठते। तृती॒ये वा॑ इतो लो॒के पि॒तरः॑। ताने॒व
 प्री॑णाति। अथो॒ त्रीणि॑ वै य॒ज्ञस्येन्द्रि॑याणि। अध्व॒र्युर॑होता॑
 ब्र॒ह्मा। त उप॑तिष्ठन्ते। यान्ये॒व य॒ज्ञस्येन्द्रि॑याणि। तैरे॒वास्मै॑
 भेष॒जं क॑रोति॥ २६॥

प्रीणाति॑ प्रथ॒मो दक्षि॑णा सम॒व॑नयति धा॒रय॑तीन्द्रि॒याणि॑ च॒त्वारि॑ च॥ [६]

अ॒ग्निष्टो॒मम॒ग्र आ॑ह॒रति॑। य॒ज्ञमु॒खं वा॑ अ॒ग्निष्टो॒मः।
 य॒ज्ञमु॒खमे॒वारभ्य॑ स॒वमा॑ क्र॒मते॑। अथैषोऽभिषेचनीयश्चतु॒-
 स्त्रि॒ंशप॑व॒मानो॑ भवति। त्रय॑स्त्रि॒ंशद्वे॑ दे॒वताः॑। ता
 ए॒वाप्रो॑ति। प्र॒जाप॑तिश्चतु॒स्त्रि॒ंशः। तमे॒वाप्रो॑ति। स॒ंशर॑ ए॒ष
 स्तोमा॑ना॒मय॑थापूर्वम्। यद्विष॑माः स्तोमाः॑॥ २७॥

ए॒तावा॒न् वै य॒ज्ञः। यावा॒न्यप॑व॒मानाः॑। अ॒न्तः श्ले॒षणं॑ त्वा
 अ॒न्यत्। यत्स॒माः प॑व॒मानाः॑। तेनाऽस॑ंशरः। तेन॑ यथापूर्वम्।
 आ॒त्मनै॒वाग्नि॑ष्टोमेन॒धोति॑। आ॒त्मना॒ पुण्यो॑ भवति। प्र॒जा वा
 उ॒क्थानि॑। प॒शव॑ उ॒क्थानि॑। यदु॒क्थ्यो॑ भव॒त्यनु॑ सन्त॑त्ये॥ २८॥

स्तोमाः॑ प॒शव॑ उ॒क्थान्येकं॑ च॥ [७]

उप॑ त्वा जा॒मयो॒ गिर॒ इति॑ प्र॒तिप॑द्भवति। वा॒ग्वै वा॒युः। वा॒च
 ए॒वैषोऽभिषे॑कः। सर्वा॑सा॒मेव॑ प्र॒जाना॑ं सू॒यते॑। सर्वा॑ ए॒नं प्र॒जा
 राजे॑ति॒ वद॑न्ति। ए॒तमु॒ त्यन्द॑श्च क्षिप॒ इत्या॑ह। आ॒दि॒त्या वै
 प्र॒जाः। प्र॒जाना॑मे॒वैतेन॑ सू॒यते॑। यन्ति॒ वा ए॒ते य॑ज्ञमु॒खात्। ये

संम्भार्या अक्रन्॥२९॥

यदाह पवस्व वाचो अग्रिय इति। तेनैव यज्ञमुखान्नयन्ति।
अनुष्टुक्प्रथमा भवति। अनुष्टुगुत्तमा। वाग्वा अनुष्टुक्। वाचैव
प्रयन्ति। वाचोद्यन्ति। उद्वंतीर्भवन्ति। उद्वद्वा अनुष्टुभौ रूपम्।
आनुष्टुभो राजन्यः॥३०॥

तस्मादुद्वंतीर्भवन्ति। सौर्यनुष्टुगुत्तमा भवति। सुवर्गस्य
लोकस्य सन्तत्यै। यो वै सवादेति। नैनं सव उपनमति।
यः सामभ्य एति। पापीयान्सुषुवाणो भवति। एतानि खलु
वै सामानि। यत्पृष्ठानि। यत्पृष्ठानि भवन्ति॥३१॥

तैरेव सवान्नैति। यानि देवराजानां सामानि। तैरमुष्मिल्लोक
ऋध्नोति। यानि मनुष्यराजानां सामानि। तैरस्मिल्लोक
ऋध्नोति। उभयोरेव लोकयोर् ऋध्नोति। देवल्लोके च
मनुष्यलोके च। एकविंशोऽभिषेचनीयस्योत्तमो भवति।
एकविंशः कैशवपनीयस्य प्रथमः। सप्तदशो दशपेयः॥३२॥

विद्वा एकविंशः। राष्ट्रं सप्तदशः। विश एवैतन्मध्यतो-
ऽभिषिच्यते। तस्माद्वा एष विशां प्रियः। विशो हि
मध्यतोऽभिषिच्यते। यद्वा एनमदो दिशोऽनु व्यास्थापयन्ति।
तत्सुवर्गं लोकमभ्या रोहति। यदिमं लोकं न प्रत्यवरोहति।
अतिज्ञनं वेयात्। उद्वा माद्येत्। यदेष प्रतीचीनः स्तोमो
भवति। इममेव तेन लोकं प्रत्यवरोहति। अथो अस्मिन्नेव

लोके प्रति तिष्ठत्यनुन्मादाय॥३३॥

अक्रत्राजुन्यो भवन्ति दशपेयो माद्येत्रीणि च॥ [८]

इयं वै रजता। असौ हरिणी। यद्रुक्मौ भवतः।
आभ्यामेवैनमुभयतः परि गृह्णाति। वरुणस्य वा
अभिषिच्यमानस्यापः। इन्द्रियं वीर्यं निरघ्नन्। तत्सुवर्णं
हिरण्यमभवत्। यद्रुक्ममन्तर्दधाति। इन्द्रियस्य वीर्यस्या-
निर्घाताय। शतमानो भवति शतक्षरः। शतायुः पुरुषः
शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रतितिष्ठति। आयुर्वै हिरण्यम्।
आयुष्या एवैनमुभयति क्षरन्ति। तेजो वै हिरण्यम्।
तेजस्या एवैनमुभयति क्षरन्ति। वर्चो वै हिरण्यम्। वर्चस्या
एवैनमुभयति क्षरन्ति॥३४॥

शतक्षरोऽष्टौ च॥ [९]

अप्रतिष्ठितो वा एष इत्याहुः। यो राजसूयेन यजत
इति। यदा वा एष एतेन द्विरात्रेण यजते। अथ प्रतिष्ठा।
अथ संवत्सरमाप्नोति। यावन्ति संवत्सरस्याहोरात्राणि।
तावन्तीरेतस्य स्तोत्रीयाः। अहोरात्रेष्वेव प्रति तिष्ठति।
अग्निष्टोमः पूर्वमहर्भवति। अतिरात्र उत्तरम्॥३५॥

नानैवाहोरात्रयोः प्रति तिष्ठति। पौर्णमास्यां पूर्वमहर्भवति।
व्यष्टकायामुत्तरम्। नानैवार्धमासयोः प्रतितिष्ठति।
अमावास्यायां पूर्वमहर्भवति। उद्दृष्ट उत्तरम्। नानैव
मासयोः प्रतितिष्ठति। अथो खलु। ये एव समानपक्षे

पु॒ण्या॒हे स्याता॑म्। तयोः॑ का॒र्यं प्र॑ति॒ष्ठित्यै॑॥३६॥

अ॒प॒श॒व्यो द्वि॑रा॒त्र इ॒त्याहुः॑। द्वे ह्ये॑ते छ॒न्द॑सी। गा॒य॒त्रं च॒ त्रैष्टु॑भं च। जग॑तीम॒न्तर्य॑न्ति। न तेन॒ जग॑ती कृ॒तेत्या॑हुः। यदे॑नान्तृतीयस॒वने॑ कुर्व॒न्तीति॑। य॒दा वा ए॒षाऽही॑न॒स्याह॑र्भज॒ते। सा॒हस्यं॑ वा स॒वनम्। अथै॒व जग॑ती कृ॒ता। अथ॑ प॒श॒व्यः। व्यु॑ष्टि॒र्वा ए॒ष द्वि॑रा॒त्रः। य ए॒वं वि॒द्वान्द्वि॑रा॒त्रेण॑ यज॑ते। व्यै॒वास्मा॑ उच्छ॒ति। अथो॒ तम॑ ए॒वाप॑ ह॒ते। अ॒ग्नि॒ष्टोम॑म॒न्त॒त आ ह॑रति। अ॒ग्निः सर्वा॑ दे॒वताः॑। दे॒वता॑स्वे॒व प्र॑ति॒ तिष्ठ॑ति॥३७॥

उत्तरं प्रतिष्ठित्यै पशव्यः सप्त च॥ [१०]

वरुणस्य जामि वा ईश्वर आग्नेयमिन्द्रस्य यत्रिष्वग्निष्टोममुप त्वेयं वै रजताऽप्रतिष्ठितो दश॥१०॥

वरुणस्य यदश्विभ्यां यत्रिषु तस्मादुद्धृतीः सप्तत्रिंशत्॥३७॥

वरुणस्य प्रतितिष्ठति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके अष्टमः

प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ अष्टकम् २ ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके प्रथमः प्रपाठकः ॥

अङ्गिरसो वै स॒त्रमा॑सत। तेषां पृ॒श्निर्घर्म॑धुगा॑सीत्।
सर्जी॑षेणाजीवत्। तेऽब्रुवन्। कस्मै॒ नु स॒त्रमा॑स्महे। येऽस्या
ओष॑धीर्न ज॒नया॑म॒ इति॑। ते दि॒वो वृ॑ष्टिम॑सृजन्त। याव॑न्तः
स्तो॒का अ॒वाप॑द्यन्त। ताव॑न्तीरोष॑धयोऽजायन्त। ता जा॒ताः
पि॒तरौ वि॒षेणा॑लिम्पन्॥१॥

तासां॑ञ्जग्ध्वा रु॒प्यन्त्यै॑त्। तेऽब्रुवन्। क इ॒दमि॒त्थम॑क॒रिति॑।
व॒यं भा॑ग॒धेय॑मिच्छ॒माना॒ इति॑ पि॒तरौ॑ऽब्रुवन्। किं वो
भा॒ग॒धेय॑मिति॑। अ॒ग्नि॒होत्र॑ ए॒व नोऽप्य॑स्त्वित्य॑ब्रुवन्। तेभ्य॑
ए॒तद्भा॑ग॒धेयं॑ प्राय॑च्छन्। यद्धु॒त्वा नि॒मार्ष्टि॑। ततो॒ वै त
ओष॑धीर॒स्वद॑यन्। य ए॒वं वेद॑॥२॥

स्वद॑न्तेऽस्मा॒ ओष॑धयः। ते व॒त्समु॑पावा॑सृजन्। इ॒दं नो
ह॒व्यं प्रदा॑प॒येति॑। सोऽब्र॑वीद्वरं॑ वृ॒णै। दश॑ मा॒ रात्री॑र्जा॒तं न
दो॑हन्। आ॒स॒ङ्ग॒वं मा॒त्रा स॒ह च॑रा॒णीति॑। तस्मा॑द्व॒त्सञ्जा॑तं
दश॑ रात्रीर्न दु॑हन्ति। आ॒स॒ङ्ग॒वं मा॒त्रा स॒ह च॑रति। वारे॑वृ॒तः
ह्य॑स्य। तस्मा॑द्व॒त्सः सः॑ सृष्ट॒धयः॑ रु॒द्रो घातु॑कः। अति॒ हि
स॒न्धान्ध॑यति॥३॥

प्रजापतिरग्निमसृजत। तं प्रजा अन्वसृज्यन्त। तमभाग
उपास्त। सोऽस्य प्रजाभिरपाक्रामत्। तमवरुरुत्समानोऽन्वैत्।
तमवरुधन्नाशक्रोत्। स तपोऽतप्यत। सोऽग्निरुपांरमतातापि
वै स्य प्रजापतिरिति। स रराटादुदमृष्ट॥४॥

तद्धृतमभवत्। तस्माद्यस्य दक्षिणतः केशा उन्मृष्टाः।
ताऽयेष्ठलक्ष्मी प्राजापत्येत्याहुः। यद्रराटादुदमृष्ट। तस्माद्रराटे
केशा न सन्ति। तदग्नौ प्रागृहात्। तद्विचिकित्सत्। जुहवानी
३ मा हौषा ३ मिति। तद्विचिकित्सायै जन्म। य एव
विद्वान् विचिकित्सति॥५॥

वसीय एव चेतयते। तं वाग्भ्यवदञ्जुहुधीति। सोऽब्रवीत्।
कस्त्वमसीति। स्वैव ते वागित्यब्रवीत्। सोऽजुहोत्स्वाहेति।
तत्स्वाहाकारस्य जन्म। य एवऽस्वाहाकारस्य जन्म वेद।
करोति स्वाहाकारेण वीर्यम्। यस्यैवं विदुषः स्वाहाकारेण
जुहति॥६॥

भोगायैवास्य हुतं भवति। तस्या आहुत्यै पुरुषमसृजत।
द्वितीयमजुहोत्। सोऽश्वमसृजत। तृतीयमजुहोत्। स
गामसृजत। चतुर्थमजुहोत्। सोऽविमसृजत। पञ्चममजुहोत्।
सोऽजामसृजत॥७॥

सोऽग्निरभिभेत्। आहुतीभिर्वै माऽऽप्नोतीति। स प्रजापतिं
पुनः प्राविशत्। तं प्रजापतिरब्रवीत्। जायस्वेति। सोऽब्रवीत्।
किं भागधेयमभि जनिष्य इति। तुभ्यमेवेदं हूयाता

इत्यब्रवीत्। स एतद्भागधेयमभ्यजायत। यदग्निहोत्रम्॥८॥

तस्मादग्निहोत्रमुच्यते। तद्धूयमानमादित्योऽब्रवीत्। मा हौषीः।
उभयोर्वै नावेतदिति। सोऽग्निरब्रवीत्। कथन्नौ होष्यन्तीति।
सायमेव तुभ्यं जुहुवन्। प्रातर्मह्यमित्यब्रवीत्। तस्मादग्नये
सायं हूयते। सूर्याय प्रातः॥९॥

आग्नेयी वै रात्रिः। ऐन्द्रमहः। यदनुदिते सूर्ये प्रातर्जुहुयात्।
उभयमेवाग्नेयं स्यात्। उदिते सूर्ये प्रातर्जुहोति। तथाग्नये
सायं हूयते। सूर्याय प्रातः। रात्रिं वा अनु प्रजाः प्र जायन्ते।
अह्ना प्रति तिष्ठन्ति। यत्सायं जुहोति॥१०॥

प्रेव तेन जायते। उदिते सूर्ये प्रातर्जुहोति। प्रत्येव तेन
तिष्ठति। प्रजापतिरकामयत् प्रजायेयेति। स एतदग्निहोत्रं
मिथुनमपश्यत्। तदुदिते सूर्येऽजुहोत्। यजुषाऽन्यत्।
तूष्णीमन्यत्। ततो वै स प्राजायत। यस्यैवं विदुष उदिते
सूर्येऽग्निहोत्रं जुहति॥११॥

प्रेव जायते। अथो यथा दिवा प्रजानन्नेति। तादृगेव तत्।
अथो खल्वाहुः। यस्य वै द्वौ पुण्यौ गृहे वसंतः। यस्तयोरन्यं
राधयत्यन्यन्न। उभौ वाव स तावृच्छतीति। अग्निं वावादित्यः
सायं प्र विंशति। तस्मादग्निर्दूरान्नक्तन्ददृशे। उभे हि तेजसी
सम्पद्येते॥१२॥

उ॒द्यन्तं॑ वा॒वादि॑त्यम॒ग्नि॒रनु॑ स॒मारो॑हति। तस्मा॑द्धूम ए॒वाग्ने॑र्दि॒वा
द॒दृशे। यद॒ग्नये॑ सा॒यं जु॑हुयात्। आ सूर्या॑य वृश्च्ये॒त। यत्सूर्या॑य
प्रा॒तर्जु॑हुयात्। आऽग्नये॑ वृश्च्ये॒त। दे॒वता॑भ्यः स॒मद॑न्दध्यात्।
अ॒ग्नि॒ज्योति॑र्ज्योतिः सूर्यः स्वा॒हेत्ये॒व सा॒यं हो॑त॒व्यम्। सूर्यो॑
ज्योति॑र्ज्योति॒रग्निः स्वा॒हेति॑ प्रा॒तः। तथो॒भाभ्या॑ं सा॒यं
ह॑यते॥१३॥

उ॒भाभ्या॑ प्रा॒तः। न दे॒वता॑भ्यः स॒मदं॑ दधाति। अ॒ग्नि॒ज्योति॑-
रि॒त्याह॑। अ॒ग्निर्वै रे॑तो॒धाः। प्र॒जा ज्योति॑रि॒त्याह॑। प्र॒जा ए॒वास्मै॑
प्र ज॑नयति। सूर्यो॑ ज्योति॑रि॒त्याह॑। प्र॒जास्वे॒व प्रजा॑तासु रे॒तो
दधा॑ति। ज्योति॑र॒ग्निः स्वा॒हेत्या॑ह॑। प्र॒जा ए॒व प्रजा॑ता अ॒स्यां
प्रति॑ष्ठापयति॥१४॥

तू॒ष्णीमु॑त्तरा॒माहु॑तिं जुहोति। मि॒थुन॒त्वाय॑ प्रजा॑त्यै।
यदु॑दि॒ते सूर्ये॑ प्रा॒तर्जु॑हुयात्। यथाऽति॑थये प्र॒द्वुता॑य
शून्या॑याव॒स॒थाया॑हार्यं॑ ह॒रन्ति॑। ता॒दृगे॒व तत्। क्वाह॑
तत॒स्तद्भ॒वती॑त्याहुः। यत्स न वेद॑। यस्मै॑ तद्ध॒रन्तीति॑।
तस्मा॑द्यदौष॒सं जु॑होति। तदे॒व स॑म्प्र॒ति। अथो॒ यथा॑
प्रा॒र्थमौष॒सं प॑रिवे॒वैष्टि॑। ता॒दृगे॒व तत्॥१५॥

अ॒मृष्ट॑ वि॒चिकित्सा॑ति जुह्व॑त्य॒जाम॑सृजताग्नि॒होत्रं॑ सूर्या॑य प्रा॒तर्जु॑होति जुह्व॑ति स॒म्पद्ये॑ते हूयते
स्थापयति सम्प्रति द्वे च॥

[२]

रु॒द्रो वा ए॒षः। यद॒ग्निः। प॒त्नी स्था॒ली। यन्मध्ये॑ऽग्नेर॑धि॒श्रये॑त्।

रुद्राय॑ पत्नी॒मपि॑ दध्यात्। प्र॒मायु॑का स्यात्। उदी॒चोऽङ्गा॑रान्नि॒रूह्याधि॑ श्रयति। पत्न्यै॑ गोपी॒थाय॑। व्यन्तान्करोति।
तथा॒ पत्न्य॑प्र॒मायु॑का भवति॥१६॥

घ॒र्मो वा ए॒षोऽशा॑न्तः। अह॑रहः प्र वृ॒ज्यते। यद॑ग्निहोत्रम्।
प्रति॑षि॒ञ्चेत्प॒शुकाम॑स्य। शा॒न्तमि॑व हि प॒शव्य॑म्। न
प्रति॑षि॒ञ्चेद्ब्र॒ह्मव॑र्च॒सकाम॑स्य। समि॑द्धमि॒व हि ब्र॑ह्मव॒र्चस॑म्।
अथो॒ खलु॑। प्र॒ति॒षि॒च्यमे॒व। यत्प्र॑ति॒षि॒ञ्चति॑॥१७॥

तत्प॑शव्यम्। यज्जु॑होति। तद्ब्र॑ह्मव॒र्चसि॑। उ॒भय॑मे॒वाकः॑।
प्रच्यु॑तं वा ए॒तद॒स्मालो॒कात्। अ॒ग॒त॒न्दे॒वलो॒कम्। यच्छ्रु॑तं
ह॒विरन॑भिघारितम्। अ॒भि द्यो॑तयति। अ॒भ्ये॒वैन॑द्वारयति।
अथो॑ दे॒वत्रै॒वैन॑द्रमयति॥१८॥

पर्य॑ग्नि करोति। रक्ष॑साम॒प॒ह॒त्यै। त्रिः पर्य॑ग्नि करोति।
त्र्या॑वृद्धि य॒ज्ञः। अथो॑ मे॒ध्य॒त्वाय॑। यत्प्रा॒चीन॑मु॒द्वास॑येत्।
यज॑मानं शु॒चाऽर्प॑येत्। यद॑क्षिणा। पि॒तृदे॒वत्य॑ः स्यात्।
यत्प्र॒त्यक्॑॥१९॥

पत्नी॑ः शु॒चाऽर्प॑येत्। उ॒दी॒चीन॑मु॒द्वास॑यति। ए॒षा वै
दै॒वमनु॑ष्याणां शान्ता दिक्। तामे॒वैन॑द॒नूद्वास॑यति शान्त्यै॑।
व॒र्त्म करोति॑। य॒ज्ञस्य॑ सन्तत्यै। निष्ट॑पति। उपै॒व तत्स्त्व॑णाति।
च॒तुरु॑न्नयति। चतु॑ष्पादः प॒शवः॑॥२०॥

प॒शूने॒वाव॑रुन्धे। सर्वा॑न्पू॒र्णानु॑न्नयति। सर्वे॑ हि पुण्या

राद्धाः। अनूच उन्नयति। प्रजायां अनूचीनत्वाय।
अनूच्येवास्य प्रजाऽर्धुका भवति। सम्मृशति व्यावृत्त्यै।
नाहोष्यन्नुप सादयेत्। यदहोष्यन्नुपसादयेत्। यथाऽन्यस्मा
उपनिधाय॥ २१॥

अन्यस्मै प्रयच्छति। तादृगेव तत्। आऽस्मै वृश्चेत।
यदेव गार्हपत्येऽधि श्रयति। तेन गार्हपत्यं प्रीणाति।
अग्निरभिभेत्। आहुतयो माऽत्येष्यन्तीति। स एतां
समिधमपश्यत्। तामाऽधत्त। ततो वा अग्नावाहुतयोऽध्रियन्त॥ २२॥

यदेनं समयच्छत्। तत्समिधः समित्वम्। समिधमा
दधाति। समेवैनं यच्छति। आहुतीनान्धृत्यै। अथो
अग्निहोत्रमेवेध्मवत्करोति। आहुतीनां प्रतिष्ठित्यै। ब्रह्मवादिनो
वदन्ति। यदेकां समिधमाधाय द्वे आहुती जुहोति। अथ
कस्यां समिधिं द्वितीयामाहुतिं जुहोतीति॥ २३॥

यद्वे समिधावा दध्यात्। भ्रातृव्यमस्मै जनयेत्। एकां
समिधमाधाय। यजुषाऽन्यामाहुतिं जुहोति। उभे एव
समिद्वती आहुती जुहोति। नास्मै भ्रातृव्यं जनयति।
आदीप्तायां जुहोति। समिद्धमिव हि ब्रह्मवर्चसम्। अथो
यथाऽतिथिं ज्योतिष्कृत्वा परि वेवैष्टि। तादृगेव तत्।
चतुरुन्नयति। द्विर्जुहोति। तस्माद्विपाच्चतुष्पादमत्ति। अथो
द्विपद्येव चतुष्पदः प्रति षापयति॥ २४॥

भवति प्रतिष्ठितिं गमयति प्रत्यक्पशवं उपनिधायान्ध्रियन्तेति तच्चत्वारि च॥ [३]

उत्तरावतीं॑ द्वे दे॒वा आहु॑तिमजु॒हवुः। अवा॑चीमसु॒राः। ततो॑
दे॒वा अभ॑वन्। पराऽसु॒राः। यङ्कामये॑त् वसी॒यान्तस्यादि॑ति।
कनी॑यस्तस्य॒ पूर्व॑ ह॒त्वा। उत्तरं॑ भूयो जुहुयात्। ए॒षा वा
उत्तरा॑वत्याहु॒तिः। तान्दे॒वा अजु॑हवुः। तत॒स्तेऽभ॑वन्॥ २५॥

यस्यै॒वं जुह॑ति। भव॑त्ये॒व। यङ्कामये॑त् पापी॒यान्तस्यादि॑ति।
भूय॑स्तस्य॒ पूर्व॑ ह॒त्वा। उत्तरं॑ङ्कनी॒यो जुहु॑यात्। ए॒षा वा
अवा॑च्याहु॒तिः। तामसु॑रा अजुहवुः। तत॒स्ते परा॑ऽभवन्।
यस्यै॒वं जुह॑ति। परै॒व भ॑वति॥ २६॥

हु॒त्वोप॑ सादयत्यजा॑मित्वाय। अथो॒ व्यावृ॑त्त्यै। गार्ह॑पत्यं
प्रती॑क्षते। अन॑नुध्यायिनमे॒वैनं॑ करोति। अ॒ग्निहो॒त्रस्य॒ वै
स्था॒णुरस्ति॑। तं य ऋ॒च्छेत्। यज्ञ॑स्था॒णुमृ॒च्छेत्। ए॒ष वा
अ॒ग्निहो॒त्रस्य॑ स्था॒णुः। यत्पूर्वा॑ऽऽहु॒तिः। तां यदुत्तर॑या॒ऽभि
जु॑हुयात्॥ २७॥

य॒ज्ञस्था॒णुमृ॒च्छेत्। अ॒तिहाय॑ पूर्वा॒माहु॑तिं जुहोति।
य॒ज्ञस्था॒णुमे॒व परि॑ वृणक्ति। अथो॒ भ्रातृ॑व्यमे॒वाप्त्वाऽति॑
क्राम॑ति। अ॒वाची॑नं सा॒यमुप॑मार्ष्टि। रेतं॑ ए॒व तद॑धाति।
ऊ॒र्ध्वं प्रा॒तः। प्र ज॑नयत्ये॒व तत्। ब्र॒ह्मवा॒दिनो॑ वदन्ति।
च॒तुरु॑न्नयति॥ २८॥

द्विर्जु॑होति। अथ॒ कं द्वे॑ आहु॑ती भवतु इति। अ॒ग्नौ वै॑श्वान॒र
इति॑ ब्रूयात्। ए॒ष वा अ॒ग्निर्वै॑श्वान॒रः। यद्वा॑ह्म॒णः। हु॒त्वा द्विः

प्राश्नाति। अ॒ग्रावे॒व वै॑श्वान॒रे द्वे आ॑हु॒ती जु॑होति। द्विर्जु॒होति॑।
द्विर्निमा॑ष्टि। द्विः प्राश्नाति॥ २९॥

षट्सम्प॑द्यन्ते। षड्वा ऋ॒तवः॑। ऋ॒तूने॒व प्री॑णाति। ब्र॒ह्मवा॑दिनो
वदन्ति। किं दे॒वत्य॑मग्निहोत्रमिति। वै॒श्वदे॒वमिति॑
ब्रूयात्। यद्यजु॑षा जु॒होति॑। तदैन्द्रा॒ग्रम्। यत्तू॒ष्णीम्।
तत्प्रा॑जाप॒त्यम्॥ ३०॥

यन्निमा॑ष्टि। तदोष॑धीनाम्। यद्वि॒तीयम्॑। तत्पि॑तृणाम्।
यत्प्राश्ना॑ति। तद्गर्भा॑णाम्। तस्माद्गर्भा॑ अन॑श्नन्तो वर्धन्ते।
यदा॒चाम॑ति। तन्म॑नुष्याणाम्। उद॑ङ्घ्र्या॒वृत्या॑चामति॥ ३१॥

आ॒त्मनो॑ गोपी॒थाय॑। निर्णे॑नेक्ति शु॒द्धौ। निष्ट॑पति स्व॒गाकृ॑त्यै।
उद्दि॑शति। स॒प्तर्षी॑ने॒व प्री॑णाति। दक्षि॒णा प॒र्याव॑र्तते। स्वमे॒व
वीर्य॑मनु॒ प॒र्याव॑र्तते। तस्माद्दक्षि॒णोऽर्ध॑ आ॒त्मनो॑ वीर्या॑वत्तरः।
अथो॑ आदि॒त्यस्यै॒वावृ॑तमनु॒ प॒र्याव॑र्तते। हु॒त्वोप॑ समि॒न्धे॥ ३२॥

ब्र॒ह्मव॑र्च॒सस्य॑ समि॒द्धौ। न ब॒र्हिर॑नु॒ प्र ह॑रेत्। अस॑ङ्स्थि॒तो वा
ए॒ष य॒ज्ञः। यद॑ग्निहोत्रम्। यद॑नु॒ प्र ह॑रेत्। य॒ज्ञं वि॒च्छि॑न्ध्यात्।
तस्मान्ना॑नु॒ प्र॒हृत्य॑म्। य॒ज्ञस्य॑ सन्त॑त्यै। अ॒पो नि न॑यति।
अ॒वभृ॑थस्यै॒व रू॒पम॑कः॥ ३३॥

अ॒भ॒वन्भ॒वति॑ जुहुयान्नयति माष्टि द्विः प्राश्नाति प्राजापत्यमाचामतीत्येकः॥ [४]

ब्र॒ह्मवा॑दिनो॒ वद॑न्ति। अ॒ग्निहो॒त्रप्रा॑यणा य॒ज्ञाः। किं
प्रा॑यणमग्निहोत्रमिति। व॒त्सो वा अ॑ग्निहोत्रस्य प्रायणम्।

अ॒ग्नि॒हो॒त्रं य॒ज्ञाना॑म्। तस्य॑ पृथि॒वी स॑दः। अ॒न्तरि॑क्ष॒माग्नी॑द्धम्।
द्यौर्ह॒वि॒र्धान॑म्। दि॒व्या आपः॑ प्रोक्ष॑णयः। ओष॑धयो
ब॒र्हिः॥ ३४॥

वन॒स्पत॑य इ॒ध्मः। दि॒शः परि॑धयः। आ॒दि॒त्यो यू॒षः। यज॑मानः
प॒शुः। स॒मुद्रो॑ऽवभृथः। स॒व॒त्सरः॑ स्व॒गाका॑रः। तस्मा॒दाहि॑ताग्नेः
सर्व॑मे॒व ब॑र्हिष्य॒न्दत्तं॑ भ॒वति॑। यत्सा॒यं जु॑होति। रात्रि॑मे॒व तेन॑
दक्षि॑ण्यां कुरुते। यत्प्रा॒तः॥ ३५॥

अह॑रे॒व तेन॑ दक्षि॒ण्यं॑ कुरुते। यत्ततो॒ ददा॑ति। सा दक्षि॑णा।
याव॑न्तो॒ वै दे॒वा अ॑हु॒तमा॑दन्। ते परा॑ऽभवन्। त ए॒तद॑ग्नि॒होत्रं॑
सर्व॑स्यै॒व स॑मव॒दाया॑जुहवुः। तस्मा॑दाहुः। अ॒ग्नि॒हो॒त्रं वै दे॒वा
गृ॒हाणां॑ निष्कृ॒तिम॑पश्य॒न्निति॑। यत्सा॒यं जु॑होति। रात्रि॑या ए॒व
तद्धु॑ताद्याय॥ ३६॥

यज॑मान॒स्याप॑राभावाय। यत्प्रा॒तः। अ॒हं ए॒व तद्धु॑ताद्याय।
यज॑मान॒स्याप॑राभावाय। यत्ततो॒ऽज्ञा॑ति। हु॒तमे॒व तत्। द्वयोः॑
पय॑सा जुहुयात्प॒शुका॑मस्य। ए॒तद्वा अ॑ग्नि॒हो॒त्रं मि॑थुनम्। य
ए॒वं वेद॑। प्र प्र॒जया॑ प॒शुभि॑र्मिथुनैर्जायते॥ ३७॥

इ॒मामे॒व पूर्॒वया॑ दु॒हे। अ॒मूमु॑त्तरया। अ॒धि॒श्रित्यो॑त्तर॒मा
न॑यति। योना॑वे॒व तद्रे॑तः सि॒ञ्चति॑ प्र॒जन॑ने। आ॒ज्येन॑
जुहु॒यात्तेज॑स्कामस्य। तेजो॒ वा आ॒ज्यम्। तेज॒स्यै॒व भ॑वति।

पयसा पशुकामस्य। एतद्वै पशूनां रूपम्। रूपेणैवास्मै
पशूनवरुन्धे॥३८॥

पशुमानेव भवति। दध्नेन्द्रियकामस्य। इन्द्रियं वै दधि।
इन्द्रियाव्येव भवति। यवाग्वौ ग्रामकामस्यौषधा वै मनुष्याः।
भागधेयेनैवास्मै सजातानवरुन्धे। ग्राम्येव भवति। अयंज्ञो
वा एषः। योऽसामा॥३९॥

चतुरुन्नयति। चतुरक्षरं रथन्तरम्। रथन्तरस्यैष वर्णः।
उपरीव हरति। अन्तरिक्षं वामदेव्यम्। वामदेव्यस्यैष वर्णः।
द्विर्जुहोति। द्यक्षरं बृहत्। बृहत् एष वर्णः। अग्निहोत्रमेव
तत्सामन्वत्करोति॥४०॥

यो वा अग्निहोत्रस्योपसदो वेद। उपैनमुपसदो नमन्ति।
विन्दत उपसत्तारम्। उन्नीयोप सादयति। पृथिवीमेव
प्रीणाति। होष्यन्नुपसादयति। अन्तरिक्षमेव प्रीणाति।
हुत्वोप सादयति। दिवंमेव प्रीणाति। एता वा
अग्निहोत्रस्योपसदः॥४१॥

य एवं वेद। उपैनमुपसदो नमन्ति। विन्दत उपसत्तारम्।
यो वा अग्निहोत्रस्याश्रावितं प्रत्याश्रावितं होतारं
ब्रह्माणं वषट्कारं वेद। तस्य त्वैव हुतम्। प्राणो वा
अग्निहोत्रस्याश्रावितम्। अपानः प्रत्याश्रावितम्। मनो होता।
चक्षुर्ब्रह्मा। निमेषो वषट्कारः॥४२॥

य एवं वेद। तस्य त्वेव हुतम्। सायं यावानश्च वै देवाः
 प्रातर्यावाणश्चाग्निहोत्रिणो गृहमागच्छन्ति। तान् यत्र तर्पयेत्।
 प्रजयाऽस्य पशुभिर्वि तिष्ठेरन्। यत्तर्पयेत्। तृप्ता एनं प्रजया
 पशुभिस्तर्पयेयुः। सजूर्देवैः सायं यावभिरिति सायं
 सम्मृशति। सजूर्देवैः प्रातर्यावभिरिति प्रातः। ये चैव देवाः
 सायं यावानो ये च प्रातर्यावाणः॥४३॥

तानेवोभयांस्तर्पयति। त एनं तृप्ताः प्रजया पशुभिस्तर्प-
 यन्ति। अरुणो हं स्माहौपवेशिः। अग्निहोत्र एवाहं सायं
 प्रातर्वज्रं भ्रातृव्येभ्यः प्र हरामि। तस्मान्मत्पापीयांसो
 भ्रातृव्या इति। चतुरुन्नयति। द्विर्जुहोति। समित्सप्तमी।
 सप्तपदा शक्करी। शाक्करो वज्रः। अग्निहोत्र एव तत्सायं
 प्रातर्वज्रं यजमानो भ्रातृव्याय प्र हरति। भवत्यात्मना।
 पराऽस्य भ्रातृव्यो भवति॥४४॥

बर्हिः प्रातरहुताद्यां जायते रुन्धेऽसामा करोत्येता वा अग्निहोत्रस्योपसदो वषट्कारश्च
 प्रातर्यावाणो वज्रस्त्रीणि च॥ [५]

प्रजापतिरकामयतात्मन्वन्मे जायेतेति। सोऽजुहोत्।
 तस्मात्स्मन्वदजायत। अग्निर्वायुरादित्यः। तेऽब्रुवन्।
 प्रजापतिरहौषीदात्मन्वन्मे जायेतेति। तस्य वयमजनिष्महि।
 जायतान्न आत्मन्वदिति तेऽजुहवुः। प्राणानामग्निः। तनुवै
 वायुः॥४५॥

चक्षुष आदित्यः। तेषां हुतादजायत गौरेव। तस्यै

पयंसि व्यायच्छन्त। मम हुतादजनि ममेति। ते
प्रजापतिं प्रञ्जमायन्। स आदित्योऽग्निमब्रवीत्। यतरो
नो जयात्। तन्नौ सहासदिति। कस्यै कोऽहौषीदिति
प्रजापतिरब्रवीत्कस्यै क इति। प्राणानामहमित्यग्निः॥४६॥

तनुवा अहमिति वायुः। चक्षुषोऽहमित्यादित्यः। य एव
प्राणानामहौषीत्। तस्य हुतादजनीति। अग्नेरहुतादजनीति।
तदग्निहोत्रस्याग्निहोत्रत्वम्। गौर्वा अग्निहोत्रम्। य एव
वेद गौरग्निहोत्रमिति। प्राणापानाभ्यामेवाग्निः समर्धयति।
अव्यर्धुकः प्राणापानाभ्यां भवति॥४७॥

य एवं वेद। तौ वायुरब्रवीत्। अनु मा भजतमिति।
यदेव गार्हपत्येऽधिश्रित्याहवनीयमभ्युद्भवान्। तेन त्वां
प्रीणानित्यब्रूताम्। तस्माद्यद्गार्हपत्येऽधिश्रित्याहवनीय-
मभ्युद्भवति। वायुमेव तेन प्रीणाति। प्रजापतिर्देवताः
सृजमानः। अग्निमेव देवतानां प्रथममसृजत। सोऽन्यदा-
लम्भ्यमवित्वा॥४८॥

प्रजापतिमभि पर्यावर्तत। स मृत्योरबिभेत्। सोऽमुमादित्य-
मात्मनो निरमिमीत। तः हुत्वा पराङ्पर्यावर्तत। ततो वै स
मृत्युमपाजयत्। अपं मृत्युं जयति। य एवं वेद। तस्माद्यस्यैवं
विदुषः। उतैकाहमुत द्व्यहं न जुह्वति। हुतमेवास्य भवति।
असौ ह्यादित्योऽग्निहोत्रम्॥४९॥

तनुवै वायुरग्निर्भवत्यवित्वा भवत्येकं च॥ [६]

रौ॒द्रङ्ग॑विं। वा॒य॒व्यं॑मु॒प॑सृष्टम्। आ॒श्विन॑न्दु॒ह्यमा॑नम्।
 सौ॒म्य॑न्दु॒ग्धम्। वा॒रु॒णम॑धि श्रितम्। वै॒श्व॒दे॒वा भि॒न्द॒वः।
 पौ॒ष्ण॑मु॒द॒न्तम्। सा॒र॒स्व॒तं वि॒ष्य॒न्द॒मा॑नम्। मै॒त्र॑ शरः।
 धा॒तु॒रु॒द्वा॑सितम्। बृ॒ह॒स्प॒ते॒रु॒न्नी॑तम्। स॒वि॒तुः प्र॑ क्रा॒न्तम्।
 द्या॒वा॒पृ॒थि॒व्यं ह्रि॒य॑मा॒णम्। ऐ॒न्द्रा॒ग्न॑मु॒प॑सन्नम्। अ॒ग्नेः
 पूर्वा॑ऽऽह॒तिः। प्र॒जाप॑ते॒रु॒त्तरा॑। ऐ॒न्द्र॑ हु॒तम्॥५०॥

उद्वासित॑ सप्त च॥

[७]

दक्षि॑णत॒ उप॑ सृजति। पि॒तृ॒लो॒कमे॒व तेन॑ जयति। प्राची॑मा
 वर्तयति। दे॒व॒लो॒कमे॒व तेन॑ जयति। उदी॑चीमावृत्य
 दोग्धि। म॒नु॒ष्य॒लो॒कमे॒व तेन॑ जयति। पूर्वा॑ दु॒ह्या॒ज्ये॒ष्ठस्य॑
 ज्यै॒ष्ठि॒ने॒यस्य॑। यो वा॑ ग॒त॒श्रीः स्यात्। अ॒प॒रौ दु॒ह्या॒त्क॒नि॒ष्ठस्य॑
 का॒नि॒ष्ठि॒ने॒यस्य॑। यो वा॑ बुभूषेत्॥५१॥

न सं मृ॑शति। पा॒प॒व॒स्य॒सस्य॑ व्यावृ॑त्यै। वा॒य॒व्यं॑ वा
 ए॒तदु॑प॑सृष्टम्। आ॒श्विन॑न्दु॒ह्यमा॑नम्। मै॒त्र॑न्दु॒ग्धम्। अ॒र्य॒म्णा
 उ॒द्वा॒स्य॑मा॒नम्। त्वा॒ष्ट्र॑मु॒न्नी॑यमा॒नम्। बृ॒ह॒स्प॒ते॒रु॒न्नी॑तम्। स॒वि॒तुः
 प्र॒क्रा॒न्तम्। द्या॒वा॒पृ॒थि॒व्यं ह्रि॒य॑मा॒णम्॥५२॥

ऐ॒न्द्रा॒ग्न॑मु॒प॑ सादितम्। सर्वा॑भ्यो वा ए॒ष दे॒वता॑भ्यो जुहोति।
 यो॑ऽग्नि॒हो॒त्रं जु॒होति॑। यथा॒ खलु॒ वै धे॒नु॒न्ती॒र्थे त॑र्पयति।
 ए॒वम॑ग्नि॒हो॒त्री यज॑मानन्तर्पयति। तृ॒प्य॑ति प्र॒जया॑ प॒शुभिः॑।
 प्र सु॑व॒र्गं लो॒कं जा॑नाति। पश्य॑ति पु॒त्रम्। पश्य॑ति पौ॒त्रम्। प्र
 प्र॒जया॑ प॒शुभि॑र्मिथुनैर्जायते। यस्यै॒वं वि॒दुषो॑ऽग्नि॒हो॒त्रं जु॒ह्वति॑।

य उ चैनदेवं वेद॥५३॥

बुभूषेद्वियमाणञायते द्वे च॥

[८]

त्रयो वै प्रैयमेधा आसन्। तेषाञ्त्रिरेकोऽग्निहोत्रमञ्जुहोत्।
द्विरेकः। सकृदेकः। तेषां यस्त्रिरञ्जुहोत्। स ऋचाऽञ्जुहोत्।
यो द्विः। स यजुषा। यः सकृत्। स तूष्णीम्॥५४॥

यश्च यजुषाऽञ्जुहोद्यश्च तूष्णीम्। तावुभावार्धताम्।
तस्माद्यजुषाऽऽहुतिः पूर्वा होतव्या। तूष्णीमुत्तरा। उभे
एवर्धा अवरुन्धे। अग्निर्ज्योतिर्ज्योतिरग्निः स्वाहेति सायं
जुहोति। रेत एव तद्वधाति। सूर्यो ज्योतिर्ज्योतिः सूर्यः
स्वाहेति प्रातः। रेत एव हितं प्र जनयति। रेतो वा एतस्य
हितं न प्र जायते॥५५॥

यस्याग्निहोत्रमहुतं सूर्योऽभ्युदेति। यद्यन्ते स्यात्। उन्नीय
प्राडुदाद्रवेत्। स उपसाद्यातमितोरासीत। स यदा ताम्येत्।
अथ भूः स्वाहेति जुहुयात्। प्रजापतिर्वै भूतः। तमेवोपासरत्।
स एवैनन्तत् उन्नयति। नार्तिमाच्छति यजमानः॥५६॥

तूष्णीञायते यजमानः॥

[९]

यदग्निमुद्धरति। वसवस्तर्ह्यग्निः। तस्मिन् यस्य तथाविधे
जुहति। वसुष्वेवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति। निहितो
धूपायच्छेते। रुद्रास्तर्ह्यग्निः। तस्मिन् यस्य तथाविधे जुहति।
रुद्रेष्वेवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति। प्रथममिध्ममर्चिरा लभते।

आदित्यास्तर्ह्यग्निः॥५७॥

तस्मिन् यस्य तथाविधे जुहति। आदित्येष्वेवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति। सर्व एव सर्वश इध्म आदीप्तो भवति। विश्वे देवास्तर्ह्यग्निः। तस्मिन् यस्य तथाविधे जुहति। विश्वेष्वेवास्य देवेष्वग्निहोत्रं हुतं भवति। नितरामर्चिरुपावैति लोहिनीकेव भवति। इन्द्रस्तर्ह्यग्निः। तस्मिन् यस्य तथाविधे जुहति। इन्द्र एवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति॥५८॥

अङ्गारा भवन्ति। तेभ्योऽङ्गारेभ्योऽर्चिरुदेति। प्रजापतिस्तर्ह्यग्निः। तस्मिन् यस्य तथाविधे जुहति। प्रजापतावेवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति। शरोऽङ्गारा अध्यूहन्ते। ब्रह्म तर्ह्यग्निः। तस्मिन् यस्य तथाविधे जुहति। ब्रह्मन्नेवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति। वसुषु रुद्रेष्वेवास्त्येषु विश्वेषु देवेषु। इन्द्रे प्रजापतौ ब्रह्मन्। अपरिवर्गमेवास्यैतासु देवतासु हुतं भवति। यस्यैवं विदुषोऽग्निहोत्रं जुहति। य उ चैनदेवं वेद॥५९॥

आदित्यास्तर्ह्यग्निरिन्द्र एवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति देवेषु चत्वारि च (यदग्निनिहितः प्रथमं सर्व एव नितरामङ्गाराः शरोऽङ्गारा ब्रह्म वसुष्वष्टौ॥)॥ [१०]

ऋतन्वा सत्येन परिषिञ्चामीति सायं परिषिञ्चति। सत्यन्त्वर्तेन परिषिञ्चामीति प्रातः। अग्निर्वा ऋतम्। असावादित्यः सत्यम्। अग्निमेव तदादित्येन सायं

परिषिञ्चति। अग्निनाऽऽदित्यं प्रातः सः। यावदहोरात्रे
भवतः। तावदस्य लोकस्य। नार्तिर्न रिष्टिः। नान्तो न
पर्यन्तोऽस्ति। यस्यैवं विदुषोऽग्निहोत्रं जुह्वति। य उचैनदेवं
वेद॥६०॥

अस्ति द्वे च॥—————[११]

अङ्गिरसः प्रजापतिरग्निं रुद्र उत्तरावर्तीं ब्रह्मवादिनोऽग्निहोत्रप्रायणा यज्ञाः
प्रजापतिरकामयतात्मन्वद्रौद्रङ्गविं दक्षिणतस्त्रयो वै यदग्निमृतन्वां सत्येनैकादश॥११॥

अङ्गिरसः प्रैव तेन पशून्नेव यन्निमार्ष्टि यो वा अग्निहोत्रस्योपसदो दक्षिणतष्पृष्टिः॥६०॥

अङ्गिरसो य उचैनदेवं वेद॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके प्रथमः
प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ द्वितीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः ॥

प्रजापतिरकामयत प्रजाः सृजेयेति। स एतं दहोतारम-
पश्यत्। तं मनसाऽनुद्रुत्य दर्भस्तम्बेऽजुहोत्। ततो वै स प्रजा
असृजत। ता अस्मात्सृष्टा अपाक्रामन्। ता ग्रहेणागृह्णात्।
तद्ग्रहस्य ग्रहत्वम्। यः कामयेत् प्रजायेयेति। स दशहोतारं
मनसाऽनुद्रुत्य दर्भस्तम्बे जुहुयात्। प्रजापतिर्वै दशहोता॥१॥

प्रजापतिरेव भूत्वा प्रजायते। मनसा जुहोति। मन इव
हि प्रजापतिः। प्रजापतेराप्त्यै। पूर्णया जुहोति। पूर्ण इव
हि प्रजापतिः। प्रजापतेराप्त्यै। न्यूनया जुहोति। न्यूनाद्धि
प्रजापतिः प्रजा असृजत। प्रजानां सृष्ट्यै॥२॥

दर्भस्तम्बे जुहोति। एतस्माद्वै योनेः प्रजापतिः प्रजा
असृजत। यस्मादेव योनेः प्रजापतिः प्रजा असृजत।
तस्मादेव योनेः प्रजायते। ब्राह्मणो दक्षिणत उपोस्ते।
ब्राह्मणो वै प्रजानामुपद्रष्टा। उपद्रष्टुमत्येव प्रजायते। ग्रहो
भवति। प्रजानां सृष्टानान्धृत्यै। यं ब्राह्मणं विद्यां विद्वांसं
यशो नर्च्छेत्॥३॥

सोऽरण्यं पुरेत्य। दर्भस्तम्बमुद्रुत्य। ब्राह्मणन्दक्षिणतो
निषाद्य। चतुर्होतृन्व्याचक्षीत। एतद्वै देवानां परमङ्गुह्यं ब्रह्म।
यच्चतुर्होतारः। तदेव प्रकाशं गमयति। तदेनं प्रकाशङ्गुतम्।

प्रकाशं प्रजानाङ्गमयति। दर्भस्तम्बमुद्ग्रथ्य व्याचष्टे॥४॥

अग्निवान् वै दर्भस्तम्बः। अग्नित्वेव व्याचष्टे। ब्राह्मणो
दक्षिणत उपास्ते। ब्राह्मणो वै प्रजानामुपद्रष्टा। उपद्रष्टुमत्येवैनं
यशं ऋच्छति। ईश्वरन्तं यशोर्तोरित्याहुः। यस्यान्ते व्याचष्ट
इति। वरस्तस्मै देयः। यदेवैनं तत्रोपनमति। तदेवाव
रुन्धे॥५॥

अग्निमादधानो दशहोत्राऽरणिमव दध्यात्। प्रजातमेवैनमा
धत्ते। तेनैवोद्भृत्याग्निहोत्रं जुहुयात्। प्रजातमेवैनञ्जुहोति।
हविर्निर्वप्स्यं दहोतारं व्याचक्षीत। प्रजातमेवैनं निर्वपति।
सामिधेनीरनुवक्ष्यं दहोतारं व्याचक्षीत। सामिधेनीरेव
सृष्ट्वाऽऽरभ्य प्रतनुते। अथो यज्ञो वै दशहोता। यज्ञमेव
तनुते॥६॥

अभिचरं दहोतारं जुहुयात्। नव वै पुरुषे प्राणाः।
नाभिर्दशमी। सप्राणमेवैनमभि चरति। एतावद्वै पुरुषस्य
स्वम्। यावत्प्राणाः। यावदेवास्यास्ति। तदभि चरति। स्वकृत
इरिणे जुहोति प्रदरे वा। एतद्वा अस्यै निर्ऋतिगृहीतम्।
निर्ऋतिगृहीत एवैनं निर्ऋत्या ग्राहयति। यद्वाचः
क्रूरम्। तेन वषट्करोति। वाच एवैनं क्रूरेण प्र वृश्चति।
ताजगार्तिमाच्छति॥७॥

दशहोता सृष्ट्वा ऋच्छेद्याचष्टे रुन्ध एव तनुते निर्ऋतिगृहीतं पञ्च च॥ [१]

प्रजापतिरकामयत दर्शपूर्णमासौ सृजेयेति। स एतं
चतुर्होतारमपश्यत्। तं मनसाऽनुद्रुत्याहवनीयेऽजुहोत्।
ततो वै स दर्शपूर्णमासावसृजत। तावस्मात्सृष्टावपा-
क्रामताम्। तौ ग्रहेणागृह्णात्। तद्ग्रहस्य ग्रहत्वम्।
दर्शपूर्णमासावालभमानः। चतुर्होतारं मनसाऽनुद्रुत्या-
हवनीये जुहुयात्। दर्शपूर्णमासावेव सृष्ट्वाऽऽरभ्य प्रतनुते॥८॥

ग्रहो भवति। दर्शपूर्णमासयोः सृष्टयोर्धृत्यै। सोऽकामयत
चातुर्मास्यानि सृजेयेति। स एतं पञ्चहोतारमपश्यत्।
तं मनसाऽनुद्रुत्याहवनीयेऽजुहोत्। ततो वै स
चातुर्मास्यान्यसृजत। तान्यस्मात्सृष्टान्यपाक्रामन्। तानि
ग्रहेणागृह्णात्। तद्ग्रहस्य ग्रहत्वम्। चातुर्मास्यान्यालभमानः॥९॥

पञ्चहोतारं मनसाऽनुद्रुत्याहवनीये जुहुयात्। चातुर्मास्यान्येव
सृष्ट्वाऽऽरभ्य प्रतनुते। ग्रहो भवति। चातुर्मास्यानां
सृष्टानान्धृत्यै। सोऽकामयत पशुबन्धं सृजेयेति। स
एतं षड्होतारमपश्यत्। तं मनसाऽनुद्रुत्याहवनीयेऽजुहोत्।
ततो वै स पशुबन्धमसृजत। सोऽस्मात्सृष्टोऽपाक्रामत्।
तद्ग्रहेणागृह्णात्॥१०॥

तद्ग्रहस्य ग्रहत्वम्। पशुबन्धेन यक्ष्यमाणः। षड्होतारं
मनसाऽनुद्रुत्याहवनीये जुहुयात्। पशुबन्धमेव सृष्ट्वाऽऽरभ्य
प्र तनुते। ग्रहो भवति। पशुबन्धस्य सृष्टस्य धृत्यै।
सोऽकामयत सौम्यमध्वरं सृजेयेति। स एतं

सप्तहोतारमपश्यत्। तं मनसाऽनुद्रुत्याहवनीयेऽजुहोत्।
ततो वै स सौम्यमध्वरमसृजत॥११॥

सोऽस्मात्सृष्टोऽपाक्रामत्। तद्गृहेणागृह्णात्। तद्गृहस्य
ग्रहत्वम्। दीक्षिष्यमाणः। सप्तहोतारं मनसाऽनुद्रुत्याहवनीये
जुहुयात्। सौम्यमेवाध्वरः सृष्ट्वाऽऽरभ्य प्र तनुते। ग्रहो
भवति। सौम्यस्याध्वरस्य सृष्टस्य धृत्यै। देवेभ्यो वै यज्ञो न
प्राभवत्। तमेतावच्छः समभरन्॥१२॥

यत्सम्भाराः। ततो वै तेभ्यो यज्ञः प्राभवत्। यत्सम्भारा
भवन्ति। यज्ञस्य प्रभूत्यै। आतिथ्यमासाद्य व्याचष्टे। यज्ञमुखं
वा आतिथ्यम्। मुखत एव यज्ञः सम्भृत्य प्र तनुते। अयज्ञो
वा एषः। योऽपत्नीकः। न प्रजाः प्रजायेरन्। पत्नीर्व्याचष्टे।
यज्ञमेवाकः। प्रजानां प्रजननाय। उपसत्सु व्याचष्टे। एतद्वै
पत्नीनामायतनम्। स्व एवैनां आयतनेऽवकल्पयति॥१३॥

तनुत आलभमानोऽगृह्णादसृजताभरञ्जायेरन्धृद्व॥ [२]

प्रजापतिरकामयत् प्रजायेयेति। स तपोऽतप्यत। स
त्रिवृतः स्तोममसृजत। तं पञ्चदशः स्तोमो मध्यत
उदतृणत्। तौ पूर्वपक्षश्चापरपक्षश्चाभवताम्। पूर्वपक्षं देवा
अन्वसृज्यन्त। अपरपक्षमन्वसुराः। ततो देवा अभवन्।
पराऽसुराः। यङ्कामयेत् वसीयान्त्स्यादिति॥१४॥

तं पूर्वपक्षे याजयेत्। वसीयानेव भवति। यङ्कामयेत्
पापीयान्त्स्यादिति। तमपरपक्षे याजयेत्। पापीयानेव

भवति। तस्मात्पूर्वपक्षोऽपरपक्षात्करुण्यतरः। प्रजापतिर्वै दशहोता। चतुर्होता पञ्चहोता। षड्होता सप्तहोता। ऋतवः संवत्सरः॥१५॥

प्रजाः पशवं इमे लोकाः। य एवं प्रजापतिं बहोर्भूयांसं वेद। बहोरेव भूयांभवति। प्रजापतिर्देवासुरानंसृजत। स इन्द्रमपि नांसृजत। तं देवा अब्रुवन्। इन्द्रं नो जनयेति। सोऽब्रवीत्। यथाऽहं युष्मांस्तपसाऽसृक्षि। एवमिन्द्रं जनयध्वमिति॥१६॥

ते तपोऽतप्यन्त। त आत्मन्निन्द्रमपश्यन्। तमब्रुवन्। जायस्वेति। सोऽब्रवीत्। किं भागधेयमभि जनिष्य इति। ऋतून्संवत्सरम्। प्रजाः पशून्। इमाँल्लोकानित्यब्रुवन्। तं वै माऽऽहुत्या प्र जनयतेत्यब्रवीत्॥१७॥

तश्चतुर्होत्रा प्राजनयन्। यः कामयेत वीरो म आजायेतेति। स चतुर्होतारं जुहुयात्। प्रजापतिर्वै चतुर्होता। प्रजापतिरेव भूत्वा प्रजायते। जजनदिन्द्रमिन्द्रियाय स्वाहेति ग्रहेण जुहोति। आऽस्य वीरो जायते। वीरः हि देवा एतयाऽऽहुत्या प्राजनयन्। आदित्याश्चाङ्गिरसश्च सुवर्गे लोकेऽस्पर्धन्त। वयं पूर्वं सुवर्गं लोकमियाम वयं पूर्वं इति॥१८॥

त आदित्या एतं पञ्चहोतारमपश्यन्। तं पुरा प्रातरनुवाकादाग्नीध्रेऽजुहवुः। ततो वै ते पूर्वं सुवर्गं

लो॒कमा॑यन्। यः सु॒व॒र्गका॑मः स्यात्। स पञ्च॑हो॒तारं॑ पु॒रा
प्रा॑तरनुवा॒कादा॑ग्री॒ध्रे जु॑हुयात्। सु॒व॒त्स॒रो वै पञ्च॑हो॒ता।
सु॒व॒त्स॒रः सु॒व॒र्गो लो॒कः। सु॒व॒त्स॒र ए॒वर्तु॑षु॒ प्रति॒ष्ठाय॑। सु॒व॒र्ग
लो॒कमे॑ति। तेऽब्रु॒वन्न॑ङ्गि॒रस॑ आदि॒त्यान्॥१९॥

क्व॑ स्था। क्व॑ वः सु॒द्ध्यो ह॒व्यं व॑क्ष्याम॒ इति॑। छन्दः॑ स्वि॒त्य॑ब्रुवन्।
गा॒य॒त्रि॒यात्रि॑ष्टुभि॒ जग॑त्या॒मिति॑। तस्मा॑च्छन्दः॑ सु॒ स॒द्ध्य
आ॑दि॒त्येभ्यः॑। आ॒ङ्गी॒र॒सीः प्र॒जा ह॒व्यं व॑हन्ति। व॒ह॒न्त्यस्मै॑
प्र॒जा ब॒लिम्। ऐ॒न॒मप्र॑ति॒ख्यातं॑ गच्छति। य ए॒वं वेद॑।
द्वा॒द॒श मा॒साः पञ्च॑र्त॒वः। त्रय॑ इ॒मे लो॒काः। अ॒सावा॑दि॒त्य
ए॒कवि॑ंशः। ए॒तस्मि॑न्वा ए॒ष श्रि॑तः। ए॒तस्मि॑न्प्रति॒ष्ठितः। य
ए॒वमे॒तं श्रि॑तं प्रति॒ष्ठितं॑ वेद॑। प्र॒त्ये॒व ति॑ष्ठति॥२०॥

स्यादिति॑ सु॒व॒त्स॒रो ज॑नयध्वमितीत्यब्रवीत्पूर्वं इत्यादित्यानृतवृष्यद्वा॥ [३]

प्र॒जाप॑तिरकामयत् प्र जा॑येयेति॑। स ए॒तं द॑हो॒तार॑मपश्यत्।
तेन॑ दश॒धाऽऽत्मा॑नं वि॒धाय॑। दश॑हो॒त्राऽत॑प्यत। तस्य॑ चि॒त्तिः
स्रु॒गासी॑त्। चि॒त्तमा॑ज्यम्। तस्यै॒ताव॑त्ये॒व वा॒गासी॑त्। ए॒तावा॑न्
यज्ञ॑क्र॒तुः। स चतु॑र्हो॒तार॑मसृजत। सोऽन॑न्दत्॥२१॥

असृ॑क्षि॒ वा इ॒ममि॑ति॑। तस्य॑ सा॒मो ह॒विरा॑सीत्। स
चतु॑र्हो॒त्राऽत॑प्यत। सोऽता॑म्यत्। स भू॑रिति॒ व्याह॑रत्।
स भू॑मि॒मसृ॑जत। अ॒ग्नि॒हो॒त्रन्द॑र्शपूर्णमा॒सौ यजू॑ंषि। स
द्वि॒तीय॑मतप्यत। सोऽता॑म्यत्। स भुव॑ इति॒ व्याह॑रत्॥२२॥
सोऽन्तरि॑क्षमसृजत। चा॒तुर्मा॑स्यानि॒ सामा॑नि। स

तृतीयमतप्यत। सौऽताम्यत्। स सुवरिति व्याहरत्।
 स दिवमसृजत। अग्निष्टोममुक्थ्यमतिरात्रमृचः। एता वै
 व्याहृतय इमे लोकाः। इमान्खलु वै लोकाननु प्रजाः
 पशवश्छन्दांसि प्राजायन्त। य एवमेताः प्रजापतेः प्रथमा
 व्याहृतीः प्रजाता वेद॥ २३॥

प्र प्रजयां पशुभिर्मिथुनैर्जायते। स पञ्चहोतारमसृजत।
 स हविर्नाविन्दत। तस्मै सोमस्तनुवं प्रायच्छत्। एतत्तै
 हविरिति। स पञ्चहोत्राऽतप्यत। सौऽताम्यत्। स
 प्रत्यङ्मुखाबाधत। सोऽसुरानसृजत। तदस्याप्रियमासीत्॥ २४॥

तद्दुर्वर्णं हिरण्यमभवत्। तद्दुर्वर्णस्य हिरण्यस्य जन्म।
 स द्वितीयमतप्यत। सौऽताम्यत्। स प्राङ्मुखाबाधत।
 स देवानसृजत। तदस्य प्रियमासीत्। तत्सुवर्णं
 हिरण्यमभवत्। तत्सुवर्णस्य हिरण्यस्य जन्म। य एव
 सुवर्णस्य हिरण्यस्य जन्म वेद॥ २५॥

सुवर्ण आत्मना भवति। दुर्वर्णोऽस्य भ्रातृव्यः। तस्मात्सुवर्णं
 हिरण्यं भार्यम्। सुवर्ण एव भवति। ऐनं प्रियङ्गच्छति
 नाप्रियम्। स सप्तहोतारमसृजत। स सप्तहोत्रैव सुवर्णं
 लोकमैत्। त्रिणवेन स्तोमैर्नैभ्यो लोकेभ्योऽसुरान्प्राणुदत।
 त्रयस्त्रिंशेन प्रत्यतिष्ठत्। एकविंशेन रुचमधत्त॥ २६॥

सप्तदशेन प्राजायत। य एवं विद्वान्तसोमैर्न यजते।

सप्तहोत्रैव सुवर्गं लोकमेति। त्रिणवेन स्तोमैर्नैभ्यो लोकेभ्यो
 भ्रातृव्यान्प्रणुदते। त्रयस्त्रिंशेन प्रतितिष्ठति। एकविंशेन
 रुचं धत्ते। सप्तदशेन प्र जायते। तस्मात्सप्तदशः स्तोमो न
 निरूह्यः। प्रजापतिर्वै सप्तदशः। प्रजापतिमेव मध्यतो धत्ते
 प्रजात्यै॥ २७ ॥

अनन्दब्रुव इति व्याहरद्वेदासीद्वेदाधत्त प्रजात्यै॥ [४]

देवा वै वरुणमयाजयन्। स यस्यैयस्यै देवतायै
 दक्षिणामनयत्। तामव्हीनात्। तैऽब्रुवन्। व्यावृत्य प्रति
 गृह्णाम। तथा नो दक्षिणा न व्लेष्यतीति। ते व्यावृत्य
 प्रत्यगृह्णन्। ततो वै तान्दक्षिणा नाव्हीनात्। य एवं
 विद्वान्व्यावृत्य दक्षिणां प्रतिगृह्णाति। नैनं दक्षिणा
 व्हीनाति॥ २८ ॥

राजा त्वा वरुणो नयतु देवि दक्षिणेऽग्नये हिरण्यमित्याह।
 आग्नेयं वै हिरण्यम्। स्वयैवैनं देवतया प्रति गृह्णाति। सोमाय
 वास इत्याह। सौम्यं वै वासः। स्वयैवैनं देवतया प्रति
 गृह्णाति। रुद्राय गामित्याह। रौद्री वै गौः। स्वयैवैनं देवतया
 प्रतिगृह्णाति। वरुणायाश्चमित्याह॥ २९ ॥

वारुणो वा अश्वः। स्वयैवैनं देवतया प्रतिगृह्णाति। प्रजापतये
 पुरुषमित्याह। प्राजापत्यो वै पुरुषः। स्वयैवैनं देवतया प्रति
 गृह्णाति। मनवे तल्पमित्याह। मानवो वै तल्पः। स्वयैवैनं
 देवतया प्रति गृह्णाति। उत्तानायाङ्गीरसायान् इत्याह। इयं

वा उ॒त्ता॒न आ॑ङ्गी॒र॒सः॥३०॥

अ॒न॒यै॒वैन॒त्र॒तिं गृ॑ह्णाति। वै॒श्वान॒र्य॒र्चा रथं॑ प्र॒तिं गृ॑ह्णाति।
वै॒श्वान॒रो वै दे॒वत॑या रथः। स्व॒यै॒वैनं॑ दे॒वत॑या प्र॒तिं गृ॑ह्णाति।
तेना॑मृ॒त॒त्वम॑श्या॒मित्या॑ह। अ॒मृ॒तमे॒वात्म॑न्ध॒त्ते। वयो॑ दा॒त्र
इत्या॑ह। वयं ए॒वैनं॑ कृ॒त्वा। सु॒व॒र्गं लो॒कं ग॑मयति। मयो॒
मह्य॑मस्तु प्र॒तिग्र॑ही॒त्र इत्या॑ह॥३१॥

यद्वै शि॒वम्। तन्म॑यः। आ॒त्म॒न ए॒वैषा॑ प॒री॒तिः। क इ॒दङ्क॑स्मा
अदा॒दित्या॑ह। प्र॒जाप॑तिर्वै कः। स प्र॒जाप॑तये ददाति। कामः
कामा॒येत्या॑ह। कामे॑न हि ददाति। कामे॑न प्र॒तिगृ॑ह्णाति। कामो॑
दा॒ता कामः॑ प्र॒तिग्र॑ही॒तेत्या॑ह॥३२॥

कामो॑ हि दा॒ता। कामः॑ प्र॒तिग्र॑ही॒ता। काम॑ं स॒मु॒द्र॒मावि॑शे॒त्याह॑।
स॒मु॒द्र इ॒व हि कामः॑। ने॒व हि काम॑स्यान्तोऽस्ति। न
स॒मु॒द्रस्य॑। कामे॑न त्वा प्र॒तिगृ॑ह्णामी॒त्याह॑। येन॑ कामे॑न
प्र॒तिगृ॑ह्णाति। स ए॒वैन॑म॒मुष्मि॑ल्लो॒के काम॑ आगच्छति।
कामे॑तत्त ए॒षा ते॑ काम॑ दक्षि॒णेत्या॑ह। काम॑ ए॒व
तद्य॑ज॒मानो॑ऽमुष्मि॑ल्लो॒के दक्षि॑णामिच्छति। न प्र॒तिग्र॑ही॒तरि॑।
य ए॒वं वि॒द्वान्दक्षि॑णां प्र॒तिगृ॑ह्णाति। अ॒नृ॒णामे॒वेनां॑ प्र॒ति
गृ॑ह्णाति॥३३॥

व्री॒नात्य॑श्च॒मित्या॑हाङ्गी॒र॒सः प्र॑तिग्रही॒त्र इत्या॑ह प्र॒तिग्र॑ही॒तेत्या॑ह दक्षि॒णेत्या॑ह च॒त्वारि॑ च॥—[५]

अन्तो॑ वा ए॒ष य॒ज्ञस्य॑। यद॑श॒मम॑हः। द॒शमे॑ऽह॒न्त्सर्प॑रा॒ज्ञियां॑

ऋग्भिः स्तुवन्ति। यज्ञस्यैवान्तङ्गत्वा। अन्नाद्यमव रुन्धते।
तिसृभिः स्तुवन्ति। त्रयं इमे लोकाः। एभ्य एव
लोकेभ्योऽन्नाद्यमव रुन्धते। पृश्निवतीर्भवन्ति। अन्नं वै
पृश्नि॥३४॥

अन्नमेवाव रुन्धते। मनसा प्रस्तौति। मनसोद्गायति। मनसा
प्रति हरति। मन इव हि प्रजापतिः। प्रजापतेराप्त्यै। देवा वै
सर्पाः। तेषामियं राज्ञी। यत्सर्पराज्ञियां ऋग्भिः स्तुवन्ति।
अस्यामेव प्रति तिष्ठन्ति॥३५॥

चतुर्होतृन् होता व्याचष्टे। स्तुतमनुशंसति शान्त्यै।
अन्तो वा एष यज्ञस्य। यद्वंशममहः। एतत्खलु वै देवानां
परमङ्गुह्यं ब्रह्म। यच्चतुर्होतारः। दशमेऽहं श्वतुर्होतृव्याचष्टे।
यज्ञस्यैवान्तङ्गत्वा। परमं देवानां गुह्यं ब्रह्माव रुन्धे। तदेव
प्रकाशं गमयति॥३६॥

तदेनं प्रकाशङ्गतम्। प्रकाशं प्रजानाङ्गमयति। वाचं यच्छति।
यज्ञस्य धृत्यै। यजमानदेवत्यं वा अहः। भ्रातृव्यदेवत्या
रात्रिः। अह्ना रात्रिभ्यायेत्। भ्रातृव्यस्यैव तल्लोकं वृद्धे।
यद्विवा वाचं विसृजेत्। अहर्भ्रातृव्यायोच्छिषेत्। यन्नक्तं
विसृजेत्। रात्रिं भ्रातृव्यायोच्छिषेत्। अधिवृक्षसूर्ये
वाचं विसृजति। एतावन्तमेवासमै लोकमुच्छिषति।
यावदादित्योऽस्तमेति॥३७॥

पृश्निं तिष्ठन्ति गमयति शि०षेत्पञ्च च॥ [६]

प्रजापतिः प्रजा असृजत। ताः सृष्टाः समश्लिष्यन्। ता
रूपेणानुप्राविशत्। तस्मादाहुः। रूपं वै प्रजापतिरिति। ता
नाम्नाऽनु प्राविशत्। तस्मादाहुः। नाम वै प्रजापतिरिति।
तस्मादप्यामित्रौ सङ्गत्य। नाम्ना चेद्धयेते॥३८॥

मित्रमेव भवतः। प्रजापतिर्देवासुरानसृजत। स इन्द्रमपि
नासृजत। तं देवा अब्रुवन्। इन्द्रं नो जनयेति। स
आत्मन्निन्द्रमपश्यत्। तमसृजत। तन्निष्टुर्वीर्यं भूत्वाऽनु
प्राविशत्। तस्य वज्रः पञ्चदशो हस्त आपद्यत।
तेनोदय्यासुरानभ्यभवत्॥३९॥

य एवं वेद। अभि भ्रातृव्यान्भवति। ते देवा असुरैर्विजित्य।
सुवर्गं लोकमायन्। तैऽमुष्मिँल्लोके व्यक्षुध्यन्। तैऽब्रुवन्।
अमृतः प्रदानं वा उपजिजीविमेति। ते सप्तहोतारं
यज्ञं विधाययास्यम्। आङ्गीरसं प्राहिण्वन्। एतेनामुत्रं
कल्पयेति॥४०॥

तस्य वा इयङ्कृतिः। यदिदङ्किं च। य एवं वेद। कल्पतेऽस्मै। स
वा अयं मनुष्येषु यज्ञः सप्तहोता। अमुत्र सद्ध्यो देवेभ्यो हव्यं
बहति। य एवं वेद। उपैनं यज्ञो नमति। सौऽमन्यत। अभि
वा इमेऽस्माल्लोकादमुं लोकं कमिष्यन्त इति। स वाचस्पते
हृदिति व्याहरत्। तस्मात्पुत्रो हृदयम्। तस्मादस्माल्लोकादमुं

लो॒क॒न्नाभि॑ का॒म॒यन्ते॑। पु॒त्रो हि हृ॒द॒यम्॥४१॥

हृयंते अभवत्कल्पयेतीति चत्वारि च॥ [७]

दे॒वा वै चतु॑र्होतृभि॒र्यज्ञ॑म॒तन्व॑त। ते वि पा॒प्म॒ना
भ्रातृ॑व्ये॒णाज॑यन्त। अ॒भि सु॑व॒र्गं लो॒कम॑जयन्। य ए॒वं
वि॒द्वाश्चतु॑र्होतृभि॒र्यज्ञ॑न्त॒नुते॑। वि पा॒प्म॒ना भ्रातृ॑व्ये॒ण ज॑यते।
अ॒भि सु॑व॒र्गं लो॒कं ज॑यति। षड्भो॑त्रा प्राय॒णीय॑मा सा॒दय॑ति।
अ॒मुष्मै॑ वै लो॒काय॑ षड्भो॑ता। घ्नन्ति॒ खलु॑ वा ए॒तत्सोम॑म्।
यद॑भिषु॒ण्वन्ति॑॥४२॥

ऋ॒जु॒धैवैन॑म॒मुं लो॒कं ग॑मयति। चतु॑र्होत्राऽऽति॒थ्यम्। यशो॑
वै चतु॑र्हो॒ता। यश॑ ए॒वात्म॑न्ध॒त्ते। पञ्च॑होत्रा प॒शुमु॑प॒साद॑यति।
सु॒व॒र्ग्यो वै पञ्च॑हो॒ता। यज॑मानः प॒शुः। यज॑मानमे॒व सु॑व॒र्गं
लो॒कं ग॑मयति। ग्रहा॑न्गृही॒त्वा स॒प्तहो॑तारं जुहोति। इ॒न्द्रि॒यं वै
स॒प्तहो॑ता॥४३॥

इ॒न्द्रि॒यमे॒वात्म॑न्ध॒त्ते। यो वै चतु॑र्होतृ॒ननु॑स॒वन॑न्त॒र्पय॑ति।
तृ॒प्य॑ति प्र॒जया॑ प॒शुभिः॑। उपै॑न॒ सोम॑पी॒थो न॑मति।
ब॒हिष्प॒व॒माने॑ दश॑हो॒तारं॒ व्याच॑क्षीत। मा॒ध्यं दि॒ने
प॒व॒माने॑ चतु॑र्हो॒तारम्। आ॒र्भवे॑ प॒व॒माने॑ पञ्च॑हो॒तारम्।
पि॒तृय॑ज्ञे षड्भो॑तारम्। य॒ज्ञाय॑ज्ञि॒यस्य॑ स्तो॒त्रे स॒प्तहो॑तारम्।
अ॒नु॒स॒वन॑मे॒वैना॑ं स्त॒र्पय॑ति॥४४॥

तृ॒प्य॑ति प्र॒जया॑ प॒शुभिः॑। उपै॑न॒ सोम॑पी॒थो न॑मति।

दे॒वा वै चतु॑र्होतृभिः सु॒त्रमा॑सत। ऋ॒द्धि॑परिमितं
यश॑स्कामाः। ते॑ऽब्रुवन्। यन्नः॑ प्रथ॒मं यशं॑ ऋच्छात्।
सर्वे॑षान्नस्तत्स॒हास॑दिति। सोम॒श्चतु॑र्होत्रा। अ॒ग्निः पञ्च॑होत्रा।
धा॒ता षड्द्वौ॑त्रा॥४५॥

इन्द्रः॑ सप्त॒होत्रा। प्र॒जाप॑तिर्दश॒होत्रा। तेषां॑ सोम॒ः
राजा॑नं यशं॑ आर्च्छत्। तन्न्य॑कामयत। तेनापा॑क्रामत्।
तेन॑ प्र॒लाय॑मचरत्। तं दे॒वाः प्रैषैः॑ प्रैषमैच्छन्। तत्प्रैषाणां॑
प्रैष॒त्वम्। नि॒विद्धि॑न्यवेदयन्। तन्नि॒विदा॑न्नि॒वित्त्व॑म्॥४६॥

आ॒प्रीभि॑राप्नुवन्। तदा॒प्रीणा॑माप्रित्वम्। तम॑घ्नन्। तस्य॑ यशो
व्य॑गृह्णत। ते ग्र॒हा अभ॑वन्। तद्ग्र॒हाणा॑ङ्ग्रह॒त्वम्। यस्यै॒वं वि॒दुषो॑
ग्र॒हा गृ॑ह्यन्ते। तस्य॑ त्वे॒व गृ॑हीताः। ते॑ऽब्रुवन्। यो वै नः॑
श्रेष्ठोऽभू॑त्॥४७॥

तम॑वधिष्म। पुन॑रि॒मं सु॑वामहा इति। तज्छ॒न्दो॑भिरसुवन्त।
तज्छ॒न्दसा॑ज्छ॒न्दस्त्व॑म्। साम्ना॑ समान॑यन्। तत्साम्नः॑
साम॒त्वम्। उ॒क्थैरु॑दस्थापयन्। तदु॒क्थाना॑मु॒क्थ॒त्वम्। य ए॒वं
वेद॑। प्रत्ये॒व ति॑ष्ठति॥४८॥

सर्व॑मायुरेति। सोमो॒ वै यशः॑। य ए॒वं वि॒द्वान्त॑सोम॒माग॑च्छति।
यशं॑ ए॒वैन॑मृच्छति। तस्मा॑दाहुः। यश्चै॒वं वेद॑ यश्च॒ न। तावु॑भौ
सोम॒माग॑च्छतः। सोमो॒ हि यशः॑। तन्त्वाऽव॑ यशं॑
ऋच्छ॑तीत्याहुः। यः सोमे॒ सोमं॑ प्राहेति। तस्मा॒त्सोमे॒ सोमः॑
प्रोच्यः॑। यशं॑ ए॒वैन॑मृच्छति॥४९॥

अभिषुण्वन्ति सप्तहोता तर्पयति षड्विंशति निवित्त्वमभूतिष्ठति प्राहेति द्वे च॥—————[८]

इदं वा अग्रे नैव किं च नासीत्। न द्यौरासीत्। न पृथिवी। नान्तरिक्षम्। तदसदेव सन्मनोऽकुरुत स्यामिति। तदतप्यत। तस्मात्तेपांनाद्धूमोऽजायत। तद्भूयोऽतप्यत। तस्मात्तेपांनादग्निरजायत। तद्भूयोऽतप्यत॥५०॥

तस्मात्तेपांनाज्योतिरजायत। तद्भूयोऽतप्यत। तस्मात्तेपांनादूर्ध्विरजायत। तद्भूयोऽतप्यत। तस्मात्तेपांनान्मरीचयोऽजायन्त। तद्भूयोऽतप्यत। तस्मात्तेपांनादुदारा अजायन्त। तद्भूयोऽतप्यत। तदभ्रमिव समहन्यत। तद्वस्तिमभिनत्॥५१॥

स समुद्रोऽभवत्। तस्मात्समुद्रस्य न पिबन्ति। प्रजननमिव हि मन्यन्ते। तस्मात्पशोर्जायमानादापः पुरस्ताद्यन्ति। तद्वशहोताऽन्वसृज्यत। प्रजापतिर्वै दशहोता। य एवन्तपसो वीर्यं विद्वांस्तप्यन्ते। भवत्येव। तद्वा इदमापः सलिलमासीत्। सोऽरोदीत्प्रजापतिः॥५२॥

स कस्मा अज्ञि। यद्यस्या अप्रतिष्ठाया इति। यदप्स्ववापद्यत। सा पृथिव्यभवत्। यद्वमृष्ट। तदन्तरिक्षमभवत्। यदूर्ध्वमुदमृष्ट। सा द्यौरभवत्। यदरोदीत्। तदनयो रोदस्त्वम्॥५३॥

य एवं वेद। नास्य गृहे रुदन्ति। एतद्वा एषां लोकानां जन्म। य एवमेषां लोकानां जन्म वेद। नैषु लोकेष्वार्तिमाच्छति।

स इमां प्रतिष्ठां विन्दत। स इमां प्रतिष्ठां वित्वाऽकामयत्
प्रजायेयेति। स तपोऽतप्यत। सोऽन्तर्वानभवत्। स
जघनादसुरानसृजत॥५४॥

तेभ्यो मृन्मये पात्रेऽन्नमदुहत्। याऽस्य सा तनूरासीत्।
तामपाहत्। सा तमिस्राऽभवत्। सोऽकामयत् प्रजायेयेति।
स तपोऽतप्यत। सोऽन्तर्वानभवत्। स प्रजननादेव
प्रजा असृजत। तस्मादिमा भूयिष्ठाः। प्रजननाद्धोना
असृजत॥५५॥

ताभ्यो दारुमये पात्रे पयोऽदुहत्। याऽस्य सा
तनूरासीत्। तामपाहत्। सा जोत्स्नाऽभवत्। सोऽकामयत्
प्रजायेयेति। स तपोऽतप्यत। सोऽन्तर्वानभवत्। स
उपपक्षाभ्यामेवर्तूनसृजत। तेभ्यो रजते पात्रे घृतमदुहत्।
याऽस्य सा तनूरासीत्॥५६॥

तामपाहत्। सोऽहोरात्रयोः सन्धिरभवत्। सोऽकामयत्
प्रजायेयेति। स तपोऽतप्यत। सोऽन्तर्वानभवत्। स
मुखाद्देवानसृजत। तेभ्यो हरिते पात्रे सोममदुहत्। याऽस्य
सा तनूरासीत्। तामपाहत्। तदहरभवत्॥५७॥

एते वै प्रजापतेर्दोहाः। य एवं वेद। दुह एव प्रजाः। दिवा
वै नोऽभूदिति। तद्देवानान्देवत्वम्। य एवं देवानां देवत्वं
वेद। देववानेव भवति। एतद्वा अहोरात्राणां जन्म। य

ए॒वम॑हो॒रात्रा॑णां जन्म॒ वेद॑। नाहो॒रात्रे॑ष्वार्ति॒माच्छ॑ति॥५८॥

अस॒तोऽधि॒ मनो॑ऽसृज्यत। मनः॑ प्र॒जाप॑तिमसृजत।
प्र॒जाप॑तिः प्र॒जा अ॑सृजत। तद्वा इ॒दं मन॑स्ये॒व पर॑मं
प्रति॑ष्ठितम्। यदि॒दङ्किं॑ च। तदे॒तच्छ्रो॑वस्य॒सन्नाम॒ ब्रह्म॑।
व्यु॒च्छन्ती॑ व्यु॒च्छन्त्य॒स्मै वस्य॑सीवस्यसी व्यु॒च्छति॑। प्रजा॑यते
प्र॒जया॑ प॒शुभिः॑। प्र पर॑मे॒ष्ठिनो॒ मात्रा॑माप्नोति। य ए॒वं
वेद॑॥५९॥

अ॒ग्नि॒रंजा॑यत॒ तद्भूयो॑ऽतप्यतामिनदरोदीत्य॒जाप॑तीरोद॒स्त्वम॑सृजतासृजत घृतम॑दुहृद्याऽस्य सा
त॒नूरा॑सीदहंरभवदृच्छति वेदं (इदं धूमो॑ऽग्नि॒ज्योति॑र॒र्चिर्म॑रीचय उ॒दारा॑स्तद॒भ्रं स ज॒घना॑त्सा
तमि॑न्ना स प्र॒जन॑नात्सा जोत्सा स उ॒पप॑क्षाभ्यां सौ॒होरा॑त्रयोः सन्धिः स मुखा॑त्तदहं॒देवो॑न्मृन्मये
दारु॑मये रज॒ते हरि॑ते तेभ्य॒स्ताभ्यो॒ द्वे तेऽन्नं॑ पयो॒ घृतं॑ सोमम्॥) [९]

प्र॒जाप॑तिरिन्द्रमसृजतानुजावरं दे॒वाना॑म्। तं प्राहि॑णोत्।
परे॑हि। ए॒तेषां॑ दे॒वाना॑मधि॒पति॑रे॒धीति॑। तं दे॒वा अ॑ब्रुवन्।
कस्त्व॑मसि॑। व॒यं वै त्वच्छ्रे॒यांसः॑ स्म इति॑। सौ॒ऽब्रवी॑त्।
कस्त्व॑मसि॑ व॒यं वै त्वच्छ्रे॒यांसः॑ स्म इति॑ मा दे॒वा अ॑वोचं
नि॒ति। अथ॒ वा इ॒दन्त॑रहि॒ प्रजा॑प॒तौ हर॑ आसीत्॥६०॥

यद॒स्मिन्ना॑दित्ये। तदे॒नम॑ब्रवीत्। ए॒तन्मे॒ प्रय॑च्छ। अथा॒हमे॒तेषां॑
दे॒वाना॑मधि॒पति॑र्भविष्यामीति॑। को॒ऽहं॑ स्या॒मित्य॑ब्रवीत्।
ए॒तत्प्र॒दाये॑ति॑। ए॒तत्स्या॑ इत्य॑ब्रवीत्। यदे॒तद्ब्रवी॑षीति॑। को ह
वै नाम॑ प्र॒जाप॑तिः। य ए॒वं वेद॑॥६१॥

वि॒दुरे॑न॒न्नाम्ना॑। तद॑स्मै रु॒क्मं कृ॒त्वा प्रत्य॑मुश्चत्। ततो॒ वा इन्द्रो॑

देवानामधिपतिरभवत्। य एवं वेद। अधिपतिरेव समानानां भवति। सोऽमन्यत। किङ्किं वा अकरमिति। स चन्द्रं म आहरेति प्रालपत्। तच्चन्द्रमसश्चन्द्रमस्त्वम्। य एवं वेद॥६२॥

चन्द्रवानेव भवति। तं देवा अब्रुवन्। सुवीर्यो मर्या यथा गोपायत इति। तत्सूर्यस्य सूर्यत्वम्। य एवं वेद। नैनन्दभ्रोति। कश्च नास्मिन्वा इदमिन्द्रियं प्रत्यस्थादिति। तदिन्द्रस्येन्द्रत्वम्। य एवं वेद। इन्द्रियाव्येव भवति॥६३॥

अयं वा इदं परमोऽभूदिति। तत्परमेष्ठिनः परमेष्ठित्वम्। य एवं वेद। परमामेव काष्ठां गच्छति। तं देवाः समन्तं पर्यविशन्। वसंवः पुरस्तात्। रुद्रा दक्षिणतः। आदित्याः पश्चात्। विश्वे देवा उत्तरतः। अङ्गिरसः प्रत्यश्चम्॥६४॥

साध्याः पराश्चम्। य एवं वेद। उपैन् ५ समानाः संविशन्ति। स प्रजापतिरेव भूत्वा प्रजा आवयत्। ता अस्मै नातिष्ठन्तान्नाद्याय। ता मुखं पुरस्तात्पश्यन्तीः। दक्षिणतः पर्यायन्। स दक्षिणतः पर्यवर्तयत। ता मुखं पुरस्तात्पश्यन्तीः। मुखन्दक्षिणतः॥६५॥

पश्चात्पर्यायन्। स पश्चात्पर्यवर्तयत। ता मुखं पुरस्तात्पश्यन्तीः। मुखन्दक्षिणतः। मुखं पश्चात्। उत्तरतः पर्यायन्। स उत्तरतः पर्यवर्तयत। ता मुखं पुरस्तात्पश्यन्तीः। मुखन्दक्षिणतः।

मुखं पश्चात्॥६६॥

मुखमुत्तरतः। ऊर्ध्वा उदायन्। स उपरिष्टान्यवर्तयत।
ताः सर्वतोमुखो भूत्वाऽऽवयत्। ततो वै तस्मै प्रजा
अतिष्ठन्तान्नाद्याय। य एवं विद्वान्परि च वर्तयते नि
च। प्रजापतिरेव भूत्वा प्रजा अत्ति। तिष्ठन्तेऽस्मै प्रजा
अन्नाद्याय। अन्नाद एव भवति॥६७॥

आसीद्वेदं चन्द्रमस्त्वं य एवं वेदोन्द्रियाव्येव भवति प्रत्यञ्चं मुखेन्दक्षिणतो मुखं पश्चान्नव
च॥

[१०]

प्रजापतिरकामयत बहोर्भूयान्त्स्यामिति। स एतं
देहोतारमपश्यत्। तं प्रायुङ्क्त। तस्य प्रयुक्ति बहोर्भूयानभवत्।
यः कामयेत बहोर्भूयान्त्स्यामिति। स दशहोतारं प्रयुञ्जीत।
बहोरेव भूयान्भवति। सोऽकामयत वीरो म आज्ञायेतेति।
स दशहोतुश्चतुर्होतारं निरमिमीत। तं प्रायुङ्क्त॥६८॥

तस्य प्रयुक्तीन्द्रोऽजायत। यः कामयेत वीरो म आज्ञायेतेति।
स चतुर्होतारं प्रयुञ्जीत। आऽस्य वीरो जायते। सोऽकामयत
पशुमान्त्स्यामिति। स चतुर्होतुः पञ्चहोतारं निरमिमीत।
तं प्रायुङ्क्त। तस्य प्रयुक्ति पशुमानभवत्। यः कामयेत
पशुमान्त्स्यामिति। स पञ्चहोतारं प्रयुञ्जीत॥६९॥

पशुमानेव भवति। सोऽकामयतर्तवो मे कल्पेरन्निति।
स पञ्चहोतुः षड्होतारं निरमिमीत। तं प्रायुङ्क्त। तस्य

प्रयुक्त्युतवोऽस्मा अकल्पन्त। यः कामयेतुर्तवो मे
कल्पेरन्निति। स षड्होतारं प्रयुञ्जीत। कल्पन्तेऽस्मा ऋतवः।
सोऽकामयत सोमपः सोमयाजी स्याम्। आ मे सोमपः
सोमयाजी जायेतेति॥ ७०॥

स षड्होतुः सप्तहोतारं निरमिमीत। तं प्रायुङ्क्त। तस्य
प्रयुक्ति सोमपः सोमयाज्यंभवत्। आऽस्य सोमपः
सोमयाज्यंजायत। यः कामयेत सोमपः सोमयाजी स्याम्।
आ मे सोमपः सोमयाजी जायेतेति। स सप्तहोतारं प्रयुञ्जीत।
सोमप एव सोमयाजी भवति। आऽस्य सोमपः सोमयाजी
जायते। स वा एष पशुः पञ्चधा प्रतितिष्ठति॥ ७१॥

पद्भिर्मुखेन। ते देवाः पशून् वित्वा। सुवर्गं लोकमायन्।
तेऽमुष्मिल्लोके व्यक्षुध्यन्। तेऽब्रुवन्। अमुतः प्रदानं वा
उपजिजीविमेति। ते सप्तहोतारं यज्ञं विधायायास्यम्।
आङ्गीरसं प्राहिण्वन्। एतेनामुत्र कल्पयेति। तस्य वा
इयङ्कृतिः॥ ७२॥

यदिदङ्किं च। य एवं वेद। कल्पन्तेऽस्मै। स वा अयं
मनुष्येषु यज्ञः सप्तहोता। अमुत्र सज्जो देवेभ्यो हव्यं वहति।
य एवं वेद। उपैनं यज्ञो नमति। यो वै चतुर्होतृणां निदानं
वेद। निदानवान्भवति। अग्निहोत्रं वै दशहोतुर्निदानम्।
दर्शपूर्णमासौ चतुर्होतुः। चातुर्मास्यानि पञ्चहोतुः।
पशुबन्धषड्होतुः। सौम्योऽध्वरः सप्तहोतुः। एतद्वै चतुर्होतृणां

निदानम्। य एवं वेद। निदानवान्भवति॥७३॥

अमिमीत तं प्रायुङ्क्त पञ्चहोतारं प्र युञ्जीत जायेतेति तिष्ठति कृप्तिर्दशहोतुर्निदानं सप्त
च॥ [११]

प्रजापतिरकामयत प्रजाः सृजेयेति प्रजापतिरकामयत दर्शपूर्णमासौ सृजेयेति
प्रजापतिरकामयत प्रजायेयेति स तपः स त्रिवृतं प्रजापतिरकामयत दशहोतारं तेन
दशधाऽऽत्मानं देवा वै वरुणमन्तो वै प्रजापतिस्ताः सृष्टाः समश्लिष्यं देवा वै
चतुर्होतृभिरिदं वा अग्नें प्रजापतिरिन्द्रं प्रजापतिरकामयत बहोर्भूयानेकादश॥११॥

प्रजापतिस्तद्वहस्य प्रजापतिरकामयतानयेवैनत्तस्य वा इयं कृप्तिस्तस्मात्तेपानाज्योतिर्यदस्मिन्नादित्ये
स षड्भूतुः सप्तहोतारत्रिसप्ततिः॥७३॥

प्रजापतिरकामयत निदानवान्भवति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके
द्वितीयः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ तृतीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके तृतीयः प्रपाठकः ॥

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। किञ्चतुर्होतृणाञ्चतुर्होतृत्वमिति। यदेवेषु चतुर्धा होतारः। तेन चतुर्होतारः। तस्माच्चतुर्होतार उच्यन्ते। तच्चतुर्होतृणाञ्चतुर्होतृत्वम्। सोमो वै चतुर्होता। अग्निः पञ्चहोता। धाता षड्होता। इन्द्रः सप्तहोता॥१॥

प्रजापतिर्दशहोता। य एवञ्चतुर्होतृणामृद्धिं वेद। ऋध्नोत्येव। य एषामेवं बन्धुतां वेद। बन्धुमान्भवति। य एषामेवं क्लृप्तिं वेद। कल्पतेऽस्मै। य एषामेवमायतनं वेद। आयतनवान्भवति। य एषामेवं प्रतिष्ठां वेद॥२॥

प्रत्येव तिष्ठति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। दशहोता चतुर्होता। पञ्चहोता षड्होता सप्तहोता। अथ कस्माच्चतुर्होतार उच्यन्ते इति। इन्द्रो वै चतुर्होता। इन्द्रः खलु वै श्रेष्ठो देवतानामुपदेशनात्। य एवमिन्द्रः श्रेष्ठ देवतानामुपदेशनाद्वेद। वसिष्ठः समानानां भवति। तस्माच्छ्रेष्ठमायन्तं प्रथमेनैवानु बुध्यन्ते। अयमागन्। अयमवासादिति। कीर्तिरस्य पूर्वाऽऽगच्छति जनतामायतः। अथो एनं प्रथमेनैवानु बुध्यन्ते। अयमागन्। अयमवासादिति॥३॥

सप्तहोता प्रतिष्ठां वेद बुध्यन्ते षड्॥—————[१]

दक्षिणां प्रतिग्रहीष्यन्त्सप्तदशकृत्वोऽपान्यात्। आत्मानमेव

समिन्धे। तेजसे वीर्याय। अथो प्रजापतिरेवैनां भूत्वा
प्रति गृह्णाति। आत्मनोऽनात्यै। यद्येनमात्विज्याद्वृतं सन्तं
निर्हरेरन्। आग्नीध्रे जुहुयाद्वशहोतारम्। चतुर्गृहीतेनाज्येन।
पुरस्तात्प्रत्यङ्गिष्ठन्। प्रतिलोमं विग्राहम्॥४॥

प्राणानेवास्योप दासयति। यद्येनं पुनरुप शिक्षेयुः। आग्नीध्र
एव जुहुयाद्वशहोतारम्। चतुर्गृहीतेनाज्येन। पश्चात्प्राडासीनः।
अनुलोममविग्राहम्। प्राणानेवास्यै कल्पयति। प्रायश्चित्ती
वाग्धोतेत्यृतुमुखऋतुमुखे जुहोति। ऋतूनेवास्यै कल्पयति।
कल्पन्तेऽस्मा ऋतवः॥५॥

कृता अस्मा ऋतव आरयन्ति। षड्वीता वै भूत्वा प्रजापतिरिदं
सर्वमसृजत। स मनोऽसृजत। मनसोऽधि गायत्रीमसृजत।
तद्गायत्रीं यश आर्च्छत्। तामाऽलभत। गायत्रिया अधि
छन्दांस्यसृजत। छन्दोभ्योऽधि सामं। तत्सामं यश
आर्च्छत्। तदाऽलभत॥६॥

साम्नोऽधि यजूंष्यसृजत। यजुभ्योऽधि विष्णुम्। तद्विष्णुं
यश आर्च्छत्। तमाऽलभत। विष्णोरध्योषधीरसृजत।
ओषधीभ्योऽधि सोमम्। तत्सोमं यश आर्च्छत्। तमाऽलभत।
सोमादधि पशूनसृजत। पशुभ्योऽधीन्द्रम्॥७॥

तदिन्द्रं यश आर्च्छत्। तदेनन्नाति प्राच्यवत। इन्द्र इव
यशस्वी भवति। य एवं वेद। नैनं यशोऽति प्रच्यवते।

यद्वा इ॒दङ्किं॑ च॑। तत्सर्व॑मुत्ता॒न ए॒वाङ्गी॑र॒सः प्रत्य॑गृह्णात्।
 तदे॒नं प्रति॑गृहीत॒न्नाहि॑नत्। यत्किं॑ च॑ प्रति॑गृह्णीयात्।
 तत्सर्व॑मुत्ता॒नस्त्वा॑ङ्गीर॒सः प्रति॑गृह्णात्वित्ये॒व प्रति॑गृह्णीयात्।
 इ॒यं वा उ॑त्ता॒न आ॑ङ्गीर॒सः। अ॒नयै॑वैन॒त्प्रति॑ गृह्णाति। नैन॑
 हि॒नस्ति। ब॒र्हिषा॑ प्रती॒याद्वा॑ वाऽश्वं॑ वा। ए॒तद्वै प॑शूनां प्रि॒यं
 धाम॑। प्रि॒येणै॑वैनं॒ धाम्ना॑ प्रत्ये॒ति॥८॥

वि॒ग्राह॑मृतव॒स्तदाऽल॑भ॒तेन्द्रं॑ गृह्णीया॒थ्यद्वं॑॥ [२]

यो वा अ॒वि॒द्वान्नि॒वर्त॑य॒ते। वि॒शी॒र्षा स॒पा॑प्माऽमुष्मि॑ल्लो॒के
 भ॑वति। अथ॒ यो वि॒द्वान्नि॒वर्त॑य॒ते। स॒शी॒र्षा वि॒पा॑प्माऽमुष्मि॑ल्लो॒के
 भ॑वति। दे॒वता॒ वै स॒प्त पु॑ष्टि॒कामा॒ न्य॑वर्तयन्त। अ॒ग्निश्च॑
 पृ॒थि॒वी च॑। वा॒युश्चा॒न्तरि॑क्षं च। आ॒दि॒त्यश्च॒ द्यौश्च॑ च॒न्द्रमाः॑।
 अ॒ग्निर्न्य॑वर्तयत। स सा॒हस्र॑म॒पुष्य॑त्॥९॥

पृ॒थि॒वी न्य॑वर्तयत। सौष॑धीभिर्व॒न॒स्पति॑भिरपुष्यत्।
 वा॒युर्न्य॑वर्तयत। स म॒री॒चीभि॑रपुष्यत्। अ॒न्तरि॑क्ष॒न्य॑वर्तयत।
 तद्वयो॑भिरपुष्यत्। आ॒दि॒त्यो न्य॑वर्तयत। स रु॒श्मि॑भिरपुष्यत्।
 द्यौर्न्य॑वर्तयत। सा नक्ष॑त्रैरपुष्यत्। च॒न्द्रमा॒ न्य॑वर्तयत।
 सौ॑ऽहोरा॒त्रैर॑र्धमा॒सैर्मा॑सैर॒ऋतु॑भिः संवत्स॒रेणा॑पुष्यत्।
 ता॒न्योषा॑न्पुष्यति। या॑स्तेऽपु॑ष्यन्। य ए॒वं वि॒द्वान्नि॒ च॑
 व॒र्तय॑ते॒ परि॑ च॥१०॥

अ॒पुष्य॒न्नक्ष॑त्रैरपुष्य॒त्पञ्च॑ च॥ [३]

तस्य वा अग्नेर्हिरण्यं प्रतिजग्रहुषः। अर्धमिन्द्रियस्यापाक्रामत्।
 तदेतेनैव प्रत्यगृह्णात्। तेन वै सोऽर्धमिन्द्रियस्यात्मन्नुपाधत्त।
 अर्धमिन्द्रियस्यात्मन्नुपाधत्ते। य एवं विद्वान् हिरण्यं
 प्रतिगृह्णाति। अथ योऽविद्वान्प्रति गृह्णाति। अर्धमस्येन्द्रियस्याप
 क्रामति। तस्य वै सोमस्य वासः प्रतिजग्रहुषः।
 तृतीयमिन्द्रियस्यापाक्रामत्॥११॥

तदेतेनैव प्रत्यगृह्णात्। तेन वै स तृतीयमिन्द्रियस्यात्मन्नुपाधत्त।
 तृतीयमिन्द्रियस्यात्मन्नुपाधत्ते। य एवं विद्वान् वासः
 प्रतिगृह्णाति। अथ योऽविद्वान्प्रति गृह्णाति। तृतीयमस्येन्द्रियस्याप
 क्रामति। तस्य वै रुद्रस्य गां प्रतिजग्रहुषः। चतुर्थमिन्द्रियस्यापाक्रामत्।
 तामेतेनैव प्रत्यगृह्णात्। तेन वै स चतुर्थमिन्द्रियस्यात्मन्नुपाधत्त॥१२॥

चतुर्थमिन्द्रियस्यात्मन्नुपाधत्ते। य एवं विद्वान्गां प्रतिगृह्णाति।
 अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति। चतुर्थमस्येन्द्रियस्याप क्रामति।
 तस्य वै वरुणस्याश्वं प्रतिजग्रहुषः। पञ्चममिन्द्रियस्यापाक्रामत्।
 तमेतेनैव प्रत्यगृह्णात्। तेन वै स पञ्चममिन्द्रियस्यात्मन्नुपाधत्त।
 पञ्चममिन्द्रियस्यात्मन्नुपाधत्ते। य एवं विद्वानश्वं प्रतिगृह्णाति॥१३॥

अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति। पञ्चममस्येन्द्रियस्याप
 क्रामति। तस्य वै प्रजापतेः पुरुषं प्रतिजग्रहुषः।
 षष्ठमिन्द्रियस्यापाक्रामत्। तमेतेनैव प्रत्यगृह्णात्। तेन वै स
 षष्ठमिन्द्रियस्यात्मन्नुपाधत्त। षष्ठमिन्द्रियस्यात्मन्नुपाधत्ते। य
 एवं विद्वान्पुरुषं प्रतिगृह्णाति। अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति।

षष्ठमस्येन्द्रियस्यापं कामति॥१४॥

तस्य वै मनोस्तल्पं प्रतिजग्रहुषः। सप्तममिन्द्रियस्यापां कामत्।
तमेतेनैव प्रत्यंगृह्णात्। तेन वै स सप्तममिन्द्रियस्यात्मन्नुपाधत्त।
सप्तममिन्द्रियस्यात्मन्नुपाधत्ते। य एवं विद्वांस्तल्पं प्रति
गृह्णाति। अथ योऽविद्वान्प्रति गृह्णाति। सप्तममस्येन्द्रियस्यापं
कामति। तस्य वा उत्तानस्याङ्गीरसस्याप्राणत्प्रतिजग्रहुषः।
अष्टममिन्द्रियस्यापां कामत्॥१५॥

तदेतेनैव प्रत्यंगृह्णात्। तेन वै सोऽष्टममिन्द्रियस्यात्मन्नुपाधत्त।
अष्टममिन्द्रियस्यात्मन्नुपाधत्ते। य एवं विद्वानप्राणत्प्रतिगृह्णाति।
अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति। अष्टममस्येन्द्रियस्यापं कामति।
यद्वा इदङ्किं च। तत्सर्वमुत्तान एवाङ्गीरसः प्रत्यंगृह्णात्।
तदेनं प्रतिगृहीतुन्नाहिनत्। यत्किं च प्रतिगृहीयात्।
तत्सर्वमुत्तानस्त्वाङ्गीरसः प्रतिगृह्णात्वित्येव प्रतिगृहीयात्।
इयं वा उत्तान आङ्गीरसः। अनयैवैनत्प्रति गृह्णाति। नैनं
हिनस्ति॥१६॥

तृतीयमिन्द्रियस्यापां कामच्चतुर्थमिन्द्रियस्यात्मन्नुपाधत्ताश्च प्रतिगृह्णाति षष्ठमस्येन्द्रियस्यापं कामत्यष्टममिन्द्रियस्यापां काम

च (तस्य वा अग्नेरहिरण्यं सोमस्य वासुस्तदेतेन रुद्रस्य गान्तामेतेन वरुणस्याश्वं प्रजापतेः
पुरुषं मनोस्तल्पन्तमेतेनोत्तानस्य तदेतेनाप्राणद्यद्वे। अर्धं तृतीयमष्टमं तच्चतुर्थं तां पञ्चमं षष्ठं
सप्तमन्तम्। तदेतेन द्वे तामेतेनैकं तमेतेन त्रीणि तदेतेनैकम्॥)॥

[४]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। यद्वशहोतारः सूत्रमासत। केन

ते गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्। केन प्रजा असृजन्तेति।
 प्रजापतिना वै ते गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्। तेन प्रजा असृजन्त।
 यच्चतुर्होतारः सत्रमासन्त। केन ते गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्।
 केनौषधीरसृजन्तेति। सोमेन वै ते गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्॥१७॥

तेनौषधीरसृजन्त। यत्पञ्चहोतारः सत्रमासन्त। केन ते
 गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्। केनैभ्यो लोकेभ्योऽसुरान्प्राणुदन्त।
 केनैषां पशून्वृञ्जतेति। अग्निना वै ते गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्।
 तेनैभ्यो लोकेभ्योऽसुरान्प्राणुदन्त। तेनैषां पशून्वृञ्जत।
 यथ्यङ्घ्रोतारः सत्रमासन्त। केन ते गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्॥१८॥

केनर्तूनकल्पयन्तेति। धात्रा वै ते गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्।
 तेनर्तूनकल्पयन्त। यत्सप्तहोतारः सत्रमासन्त। केन ते
 गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्। केन सुवरायन्। केनेमाँल्लोकान्त्समन्तन्वन्निति।
 अर्यम्णा वै ते गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्। तेन सुवरायन्।
 तेनेमाँल्लोकान्त्समन्तन्वन्निति॥१९॥

एते वै देवा गृहपतयः। तान् य एवं विद्वान्। अप्यन्यस्य
 गार्हपते दीक्षते। अवान्तरमेव सत्रिणामृध्नोति। यो वा
 अर्यमणं वेद। दानकामा अस्मै प्रजा भवन्ति। यज्ञो
 वा अर्यमा। आर्यावसतिरिति वै तमाहुयं प्रशंसन्ति।
 आर्यावसतिर्भवति। य एवं वेद॥२०॥

यद्वा इदङ्किं च। तत्सर्वं चतुर्होतारः। चतुर्होतृभ्योऽधि यज्ञो

निर्मितः। स य एवं विद्वान् विवदेत। अहमेव भूयो वेद।
यश्चतुर्होतृन् वेदेति। स ह्येव भूयो वेद। यश्चतुर्होतृन् वेद।
यो वै चतुर्होतृणां होतृन् वेद। सर्वासु प्रजास्वन्नमत्ति॥ २१॥

सर्वा दिशोऽभि जयति। प्रजापतिर्वै दशहोतृणां होता।
सोमश्चतुर्होतृणां होता। अग्निः पञ्चहोतृणां होता।
धाता षड्होतृणां होता। अर्यमा सप्तहोतृणां होता। एते
वै चतुर्होतृणां होतारः। तान् य एवं वेद। सर्वासु
प्रजास्वन्नमत्ति। सर्वा दिशोऽभि जयति॥ २२॥

आर्ध्वन्नार्ध्वन्नित्येवं वेदंति सर्वा दिशोऽभि जयति (वै तेनं सूत्रङ्केन॥)॥ ————— [५]

प्रजापतिः प्रजाः सृष्ट्वा व्यस्रंसत। स हृदयं भूतोऽशयत्।
आत्मन् हा ३ इत्यह्वयत्। आपः प्रत्यशृण्वन्।
ता अग्निहोत्रेणैव यज्ञक्रतुनोपं पर्यावर्तन्त। ताः
कुसिन्धुमुपौहन्। तस्मादग्निहोत्रस्य यज्ञक्रतोः। एकं
ऋत्विक्। चतुष्कृत्वोऽह्वयत्। अग्निर्वायुरादित्यश्चन्द्रमाः॥ २३॥

ते प्रत्यशृण्वन्। ते दर्शपूर्णमासाभ्यामेव यज्ञक्रतुनोपं
पर्यावर्तन्त। त उपौहंश्चत्वार्यङ्गानि। तस्माद्दर्शपूर्णमासयोर्यज्ञक्रतोः
चत्वारं ऋत्विजः। पञ्चकृत्वोऽह्वयत्। पशवः प्रत्यशृण्वन्। ते
चातुर्मास्यैरेव यज्ञक्रतुनोपं पर्यावर्तन्त। त उपौहं लोमं छवीं
मांसमस्थिं मज्जानम्। तस्माच्चातुर्मास्यानां यज्ञक्रतोः॥ २४॥

पञ्चर्त्विजः। षड्कृत्वोऽह्वयत्। ऋतवः प्रत्यशृण्वन्। ते

पशुबन्धेनैव यज्ञक्रतुनोपपर्यावर्तन्त। त उपौहन्तस्तनावाण्डौ
शिश्नमवाञ्चं प्राणम्। तस्मात्पशुबन्धस्य यज्ञक्रतोः।
षडृत्विजः। सप्तकृत्वोऽह्वयत्। होत्राः प्रत्यशृण्वन्। ताः
सौम्येनैवाध्वरेण यज्ञक्रतुनोपपर्यावर्तन्त॥ २५॥

ता उपौहन्तसप्त शीर्षण्यान्प्राणान्। तस्मात्सौम्यस्याध्वरस्य
यज्ञक्रतोः। सप्त होत्राः प्राचीर्वषट्कुर्वन्ति। दशकृत्वोऽह्वयत्।
तपः प्रत्यशृणोत्। तत्कर्मणैव संवत्सरेण सर्वैर्यज्ञक्रतुभिरुप
पर्यावर्तत। तत्सर्वमात्मानमपरिवर्गमुपौहत्। तस्मात्संवत्सरे
सर्वे यज्ञक्रतवोऽवरोध्यन्ते। तस्माद्दशहोता चतुर्होता।
पञ्चहोता षड्होता सप्तहोता। एकहोत्रे बलिः हरन्ति।
हरन्त्यस्मै प्रजा बलिम्। ऐनमप्रतिख्यातं गच्छति। य एवं
वेद॥ २६॥

चन्द्रमाश्चातुर्मास्यानां यज्ञक्रतोर्ध्वरेण यज्ञक्रतुनोप पर्यावर्तन्त सप्तहोता चत्वारि च॥—[६]

प्रजापतिः पुरुषमसृजत। सौऽग्निरब्रवीत्। ममायमन्नमस्त्विति।
सौऽबिभेत्। सर्वं वै माऽयं प्र धक्ष्यतीति। स
एताः चतुर्होतृनात्मस्पर्णानपश्यत्। तानंजुहोत्। तैर्वै
स आत्मानमस्पृणोत्। यदग्निहोत्रं जुहोति। एकहोतारमेव
तद्यज्ञक्रतुमाप्नोत्यग्निहोत्रम्॥ २७॥

कुसिन्धश्चात्मानः स्पृणोति। आदित्यस्य च सायुज्यं
गच्छति। चतुरुन्नयति। चतुर्होतारमेव तद्यज्ञक्रतुमाप्नोति
दर्शपूर्णमासौ। चत्वारि चात्मानोऽङ्गानि स्पृणोति।

आदित्यस्य च सायुज्यं गच्छति। चतुरुन्नयति। समित्पञ्चमी।
पञ्चहोतारमेव तद्यज्ञक्रतुमाप्नोति चातुर्मास्यानि। लोमं छुर्वी
मासमस्थि मञ्जानम्॥ २८॥

तानि चात्मनः स्पृणोति। आदित्यस्य च सायुज्यं गच्छति।
चतुरुन्नयति। द्विर्जुहोति। षड्होतारमेव तद्यज्ञक्रतुमाप्नोति
पशुबन्धम्। स्तनावाण्डौ शिश्वमवाञ्च प्राणम्। तानि चात्मनः
स्पृणोति। आदित्यस्य च सायुज्यं गच्छति। चतुरुन्नयति।
द्विर्जुहोति॥ २९॥

समित्सप्तमी। सप्तहोतारमेव तद्यज्ञक्रतुमाप्नोति सौम्यमध्वरम्।
सप्त चात्मनः शीर्षण्यान्प्राणान्स्पृणोति। आदित्यस्य च
सायुज्यं गच्छति। चतुरुन्नयति। द्विर्जुहोति। द्विर्निर्माष्टि।
द्विः प्राश्नाति। दशहोतारमेव तद्यज्ञक्रतुमाप्नोति संवत्सरम्।
सर्वं चात्मानमपरिवर्गं स्पृणोति। आदित्यस्य च सायुज्यं
गच्छति॥ ३०॥

अग्निहोत्रं मञ्जानन्द्विर्जुहोत्यपरिवर्गं स्पृणोत्येकं च॥ [७]

प्रजापतिरकामयत् प्र जायेयेति। स तपोऽतप्यत।
सोऽन्तर्वानभवत्। स हरितः श्यावोऽभवत्। तस्मात्स्त्र्यन्तर्वली।
हरिणी सती श्यावा भवति। स विजायमानो गर्भेणाताम्यत्।
स तान्तः कृष्णः श्यावोऽभवत्। तस्मात्तान्तः कृष्णः श्यावो
भवति। तस्यासुरेवाजीवत्॥ ३१॥

तेनासुनाऽसुरानसृजत। तदसुराणामसुरत्वम्। य
 एवमसुराणामसुरत्वं वेद। असुमानेव भवति। नैनमसुर्जहाति।
 सोऽसुरान्सृष्ट्वा पितेवामन्यत। तदनु पितृनसृजत। तत्पितृणां
 पितृत्वम्। य एवं पितृणां पितृत्वं वेद। पितेवैव स्वानां
 भवति॥३२॥

यन्त्यस्य पितरो हवम्। स पितृन्सृष्ट्वाऽऽमनस्यत्।
 तदनु मनुष्यान्सृजत। तन्मनुष्याणां मनुष्यत्वम्। य एवं
 मनुष्याणां मनुष्यत्वं वेद। मनस्व्येव भवति। नैनं मनुर्जहाति।
 तस्मै मनुष्यान्सृजानाय। दिवा देवत्राऽभवत्। तदनु
 देवानसृजत। तद्देवानां देवत्वम्। य एवं देवानां देवत्वं
 वेद। दिवा हैवास्य देवत्रा भवति। तानि वा एतानि
 चत्वार्यम्भांसि। देवा मनुष्याः पितरोऽसुराः। तेषु
 सर्वेष्वम्भो नम इव भवति। य एवं वेद॥३३॥

अजीवत्स्वानां भवति देवानसृजत सप्त च॥—————[८]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। यो वा इमं विद्यात्। यतोऽयं
 पवते। यदभि पवते। यदभि सम्पवते। सर्वमायुरियात्। न
 पुराऽऽयुषः प्र मीयेत। पशुमान्त्स्यात्। विन्देत प्रजाम्। यो
 वा इमं वेद॥३४॥

यतोऽयं पवते। यदभि पवते। यदभि सम्पवते। सर्वमायुरेति।
 न पुराऽऽयुषः प्र मीयेत। पशुमान्भवति। विन्देत प्रजाम्।
 अद्ध्यः पवते। अपोऽभि पवते। अपोऽभि सम्पवते॥३५॥

अ॒स्याः प॑वते। इ॒माम॑भि प॑वते। इ॒माम॑भि स॒म्प॑वते।
 अ॒ग्नेः प॑वते। अ॒ग्निम॑भि प॑वते। अ॒ग्निम॑भि सं प॑वते।
 अ॒न्तरि॑क्षात्प॑वते। अ॒न्तरि॑क्षम॑भि प॑वते। अ॒न्तरि॑क्षम॑भि सं
 प॑वते। आ॒दि॒त्यात्प॑वते॥३६॥

आ॒दि॒त्यम॑भि प॑वते। आ॒दि॒त्यम॑भि सं प॑वते। द्योः प॑वते।
 दि॒वंम॑भि प॑वते। दि॒वंम॑भि सं प॑वते। दि॒ग्भ्यः प॑वते। दि॒शोऽभि
 प॑वते। दि॒शोऽभि स॒म्प॑वते। स यत्पु॒रस्ता॑द्वा॒ति। प्रा॒ण ए॒व
 भू॒त्वा पु॒रस्ता॑द्वा॒ति॥३७॥

तस्मा॑त्पु॒रस्ता॑द्वा॒न्तम्। सर्वा॑ प्र॒जाः प्र॒ति न॑न्दन्ति। प्रा॒णो हि
 प्रि॒यः प्र॒जाना॑म्। प्रा॒ण इ॒व प्रि॒यः प्र॒जाना॑ भवति। य ए॒वं वेद॑।
 स वा ए॒ष प्रा॒ण ए॒व। अथ॑ यद्दक्षि॑णतो वा॒ति। मा॒त॒रि॒श्वैव
 भू॒त्वा दक्षि॑णतो वा॒ति। तस्मा॑द्दक्षि॑णतो वा॒न्तं वि॒द्यात्। सर्वा॑
 दि॒श आ वा॑ति॥३८॥

सर्वा॑ दि॒शोऽनु॑ वि वा॑ति। सर्वा॑ दि॒शोऽनु॑ सं वा॒तीति॑।
 स वा ए॒ष मा॒त॒रि॒श्वैव। अथ॑ यत्प॒श्चाद्वा॑ति। प॒व॒मान॑ ए॒व
 भू॒त्वा प॒श्चाद्वा॑ति। पू॒तम॑स्मा॒ आह॑रन्ति। पू॒तमु॑प॒हर॑न्ति।
 पू॒तम॑श्चा॒ति। य ए॒वं वेद॑। स वा ए॒ष प॒व॒मान॑ ए॒व॥३९॥

अथ॑ यदु॒त्तर॑तो वा॒ति। स॒वि॒तैव॑ भू॒त्वोत्तर॑तो वा॒ति। स॒वि॒तैव॑
 स्वा॒ना भ॑वति। य ए॒वं वेद॑। स वा ए॒ष स॒वि॒तैव। ते य
 ए॒नं पु॒रस्ता॑दा॒यन्त॑मु॒प॒वद॑न्ति। य ए॒वास्य॑ पु॒रस्ता॑त्पा॒प्मानः॑।

तांस्तेऽपं घ्नन्ति। पुरस्तादितरान्पाप्मानं सचन्ते। अथ य एनन्दक्षिणत आयन्तमुपवदन्ति॥४०॥

य एवास्य दक्षिणतः पाप्मानः। तांस्तेऽपं घ्नन्ति। दक्षिणत इतरान्पाप्मानं सचन्ते। अथ य एनं पश्चादायन्तमुपवदन्ति। य एवास्य पश्चात्पाप्मानः। तांस्तेऽपं घ्नन्ति। पश्चादितरान्पाप्मानं सचन्ते। अथ य एनमुत्तरत आयन्तमुपवदन्ति। य एवास्योत्तरतः पाप्मानः। तांस्तेऽपं घ्नन्ति॥४१॥

उत्तरत इतरान्पाप्मानं सचन्ते। तस्मादेवं विद्वान्। वीवं नृत्येत्। प्रेवं चलेत्। व्यस्येवाक्ष्यौ भाषेत। मण्टयेदिव। क्राथयेदिव। शृङ्गायेतेव। उत मोपं वदेयुः। उत मे पाप्मानमपं हन्युरिति। स यान्दिशं सनिमेष्यन्त्स्यात्। यदा तान्दिशं वातो वायात्। अथ प्रवेयात्। प्र वा धावयेत्। सातमेव रदितं व्यूढं गुन्धमभि प्रच्यवते। आऽस्य तं जनपदं पूर्वा कीर्तिर्गच्छति। दानकामा अस्मै प्रजा भवन्ति। य एवं वेद॥४२॥

वेद सं पवत आदित्यात्पवते वात्या वाँत्येष पवमान एव दक्षिणत आयन्तमुप वदन्त्युत्तरतः

पाप्मानस्तां स्तेपं घ्नन्तीत्यष्टौ च॥ [९]

प्रजापतिः सोमं राजानमसृजत। तन्नयो वेदा अन्वसृज्यन्त। तान् हस्तेऽकुरुत। अथ ह सीता सावित्री। सोमं राजानश्चकमे। श्रद्धामु स चकमे। साऽऽह पितरं प्रजापतिमुपससारा। तं होवाच। नमस्ते अस्तु

भगवः। उप त्वाऽयानि॥४३॥

प्र त्वा पद्ये। सोमं वै राजानङ्गामये। श्रद्धामु स कामयत्
इति। तस्या उ ह स्थागुरमलङ्कारं कल्पयित्वा। दशहोतारं
पुरस्ताद्व्याख्याय। चतुर्होतारन्दक्षिणतः। पञ्चहोतारं पश्चात्।
षड्होतारमुत्तरतः। सप्तहोतारमुपरिष्ठात्। सम्भारैश्च पत्निभिश्च
मुखेऽलङ्कृत्य॥४४॥

आऽस्यार्धं वव्राज। तां होदीक्ष्योवाच। उप मा वर्तस्वेति।
तं होवाच। भोगन्तु म आचक्ष्व। एतन्म आचक्ष्व। यत्ते
पाणाविति। तस्या उ ह त्रीन् वेदान्प्रददौ। तस्मादुह स्त्रियो
भोगमैव हारयन्ते। स यः कामयेत प्रियः स्यामिति॥४५॥

यं वा कामयेत प्रियः स्यादिति। तस्मा एतं
स्थागुरमलङ्कारं कल्पयित्वा। दशहोतारं पुरस्ताद्व्याख्याय।
चतुर्होतारन्दक्षिणतः। पञ्चहोतारं पश्चात्। षड्होतारमुत्तरतः।
सप्तहोतारमुपरिष्ठात्। सम्भारैश्च पत्निभिश्च मुखेऽलङ्कृत्य।
आस्यार्धं व्रजेत्। प्रियो हैव भवति॥४६॥

अयान्यलङ्कृत्य स्यामिति भवति॥

[१०]

ब्रह्मात्मन्वदसृजत। तदकामयत। समात्मना पद्येयेति।
आत्मन्नात्मन्नित्यामन्त्रयत। तस्मै दशमं हूतः प्रत्यशृणोत्।
स दशहूतोऽभवत्। दशहूतो ह वै नामैषः। तं वा एतं
दहूतं सन्तम्। दशहोतेत्याचक्षते परोक्षेण। परोक्षप्रिया

इव हि देवाः॥४७॥

आत्मन्नात्मन्नित्यामन्त्रयत्। तस्मै सप्तमं हूतः प्रत्यशृणोत्।
स सप्तहूतोऽभवत्। सप्तहूतो ह वै नामैषः। तं वा एतं
सप्तहूतं सन्तम्। सप्तहोतेत्याचक्षते पुरोक्षेण। पुरोक्षप्रिया
इव हि देवाः। आत्मन्नात्मन्नित्यामन्त्रयत्। तस्मै षष्ठं हूतः
प्रत्यशृणोत्। स षड्हूतोऽभवत्॥४८॥

षड्हूतो ह वै नामैषः। तं वा एतं षड्हूतं सन्तम्।
षड्होतेत्याचक्षते पुरोक्षेण। पुरोक्षप्रिया इव हि देवाः।
आत्मन्नात्मन्नित्यामन्त्रयत्। तस्मै पञ्चमं हूतः प्रत्यशृणोत्।
स पञ्चहूतोऽभवत्। पञ्चहूतो ह वै नामैषः। तं वा एतं
पञ्चहूतं सन्तम्। पञ्चहोतेत्याचक्षते पुरोक्षेण॥४९॥

पुरोक्षप्रिया इव हि देवाः। आत्मन्नात्मन्नित्यामन्त्रयत्। तस्मै
चतुर्थं हूतः प्रत्यशृणोत्। स चतुर्हूतोऽभवत्। चतुर्हूतो ह
वै नामैषः। तं वा एतश्चतुर्हूतं सन्तम्। चतुर्होतेत्याचक्षते
पुरोक्षेण। पुरोक्षप्रिया इव हि देवाः। तमब्रवीत्। त्वं वै मे
नेदिष्ठं हूतः प्रत्यश्रौषीः। त्वयै नानाख्यातार इति। तस्मान्नु
हैनांश्चतुर्होतार इत्याचक्षते। तस्माच्छ्रूषुः पुत्राणां
हृद्यतमः। नेदिष्ठो हृद्यतमः। नेदिष्ठो ब्रह्मणो भवति। य एवं
वेद॥५०॥

देवाष्वड्हूतोऽभवत्पञ्चहोतेत्याचक्षते पुरोक्षेणाश्रौषीष्यद्वा॥ [११]

ब्रह्मवादिनः किं दक्षिणां यो वा अविद्वान्तस्य वै ब्रह्मवादिनो यद्दशहोतारः प्रजापतिर्व्यस्रं
 प्रजापतिः पुरुषं प्रजापतिरकामयत् स तपः सोऽन्तर्वाङ्मन्त्रब्रह्मवादिनो यो वा इमं
 विद्यात्प्रजापतिः सोमं राजानं ब्रह्मात्मन्वदेकादश॥११॥

ब्रह्मवादिनस्तस्य वा अग्रेर्यद्वा इदङ्किं च प्रजापतिरकामयत् य एवास्यं दक्षिणतः
 पञ्चाशत्॥५०॥

ब्रह्मवादिनो य एवं वेद॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके
 तृतीयः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ चतुर्थः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः ॥

जुष्टो दमूना अतिथिर्दुरोणे। इमं नो यज्ञमुप याहि विद्वान्।
विश्वा अग्नेऽभियुजो विहत्य। शत्रूयतामा भरा भोजनानि।
अग्ने शर्ध महते सौभगाय। तव द्युम्नान्युत्तमानि सन्तु।
सञ्जास्पत्यः सुयममा कृणुष्व। शत्रूयतामभि तिष्ठा महाः
सि। अग्ने यो नोऽभितो जनः। वृको वारो जिघांसति॥१॥

तांस्त्वं वृत्रहं जहि। वस्वस्मभ्यमा भरा अग्ने यो
नोऽभिदासति। समानो यश्च निष्ठः। इध्मस्यैव प्रक्षायतः।
मा तस्योच्छेषि किञ्चन। त्वमिन्द्राभिभूरसि। देवो
विज्ञातवीर्यः। वृत्रहा पुरुचेतनः। अप प्राच इन्द्र विश्वाः
अमित्रान्॥२॥

अपापांचो अभिभूते नुदस्व। अपोदींचो अपशूराधरा च ऊरौ।
यथा तव शर्मन्मदेम। तमिन्द्रं वाजयामसि। महे वृत्राय
हन्तवे। स वृषा वृषभो भुवत्। युजे रथङ्गवेषणः हरिभ्याम्।
उप ब्रह्माणि जुजुषाणमस्थुः। विबाधिष्टास्य रोदसी महित्वा।
इन्द्रो वृत्राण्यप्रतीजघ्नवान्॥३॥

हव्यवाहमभिमातिषाहम्। रक्षोहणं पृतनासु जिष्णुम्।
ज्योतिष्मन्तन्दीद्यतं पुरन्धिम्। अग्निः स्विष्टकृतमा हुवेम।
स्विष्टमग्ने अभि तत्पृणाहि। विश्वा देव पृतना अभि ष्या

उरु॒न्नः पन्थां॑ प्रदि॒शन्विभा॑हि। ज्योति॑ष्मद्वेह्यज॒रन् आ॑युः।
त्वाम॑ग्रे ह॒विष्मन्तः॑। दे॒वं म॒र्तास ई॒डते॑॥४॥

मन्ये॑ त्वा जा॒तवे॑दसम्। स ह॒व्या व॑क्ष्यानु॒षक्। वि॒श्वानि॑ नो
दु॒र्गहा॑ जा॒तवे॑दः। सिन्धुं॑ न ना॒वा दुरि॑ताऽति॒ पर॑षि। अ॒ग्रे
अ॒त्रिव॒न्मन॑सा गृणा॒नः। अ॒स्माकं॑ बो॒ध्यवि॑ता त॒नूना॑म्। पू॒षा
गा अ॒न्वे॑तु नः। पू॒षा र॑क्ष॒त्वर्व॑तः। पू॒षा वा॒जः स॒नोतु॑ नः।
पू॒षेमा॑ आ॒शा अ॒नुवे॑द॒ सर्वाः॑॥५॥

सो अ॒स्माः अ॒भय॑तमेन नेषत्। स्व॒स्ति॒दा अ॒घृणिः॑
सर्व॑वीरः। अ॒प्रयु॑च्छन्पु॒र ए॑तु प्रजा॒नन्। त्वम॑ग्रे स॒प्रथा॑ अ॒सि।
जुष्टो॑ होता॒ वरे॑ण्यः। त्वया॑ य॒ज्ञं वि॑त॒न्वते॑। अ॒ग्नी र॑क्षाः॒सि
से॒धति॑। शु॒क्रशो॑चि॒रम॑र्त्यः। शु॒चिः पा॒वक ई॒ड्यः॑। अ॒ग्रे र॑क्षा
णो अ॒हंसः॑॥६॥

प्रति॑ ष्म दे॒व री॑षतः। तपि॑ष्ठैर॒जरो॑ दह। अ॒ग्रे ह॒सि
न्य॑त्रिणम्। दी॒द्यन्म॑र्त्येष्वा। स्वे क्ष॑ये शुचि॒व्रत॑। आ वा॑त
वा॒हि भे॑ष॒जम्। वि वा॑त वा॒हि य॒द्रपः॑। त्वः॑ हि वि॒श्वभे॑षजः।
दे॒वाना॑न्दू॒त ई॒यंसे॑। द्वावि॒मौ वा॒तौ वा॒तः॑॥७॥

आ सिन्धो॑रा प॒राव॑तः। दक्षं॑ मे अ॒न्य आ॒वातु॑। प॒रान्यो॑ वा॒तु
य॒द्रपः॑। यद॒दो वा॑त ते गृ॒हे। अ॒मृत॑स्य नि॒धिर्हि॑तः। ततो॑ नो
दे॒हि जी॒वसे॑। ततो॑ नो धे॒हि भे॑ष॒जम्। ततो॑ नो म॒ह आ॒वह॑।

वा॒त् आ॒वा॒त् भे॒ष॒जम् । श॒म्भूर्म॑यो॒भूर्नो॑ हृ॒दे ॥८॥

प्र ण॒ आ॒यू॑षि॒ तारि॑षत् । त्वम॑ग्रे अ॒यासि॑ । अ॒या स॒न्मन॑सा
हि॒तः । अ॒या सन् ह॒व्यमू॑हिषे । अ॒या नो॑ धेहि भे॒ष॒जम् । इ॒ष्टो
अ॒ग्निराहु॑तः । स्वाहा॑कृतः पिप॑र्तु नः । स्व॒गा दे॒वेभ्य॑ इ॒दन्नमः॑ ।
कामो॑ भू॒तस्य॑ भव्य॑स्य । स॒म्राडे॑को विरा॑जति ॥९॥

स इ॒दं प्र॒ति प॑प्रथे । ऋ॒तूनु॑त्सृजते व॒शी । का॒मस्त॑दग्रे
सम॑वर्त॒ताधि॑ । मन॑सो रे॒तः प्र॒थमं॑ यदासी॑त् । स॒तो
बन्धु॑मस॑ति निर॑विन्दन् । हृ॒दि प्र॒ती॒ष्या क॒वयो॑ मनी॒षा ।
त्वया॑ म॒न्यो स॒रथ॑मा॒रुज॑न्तः । ह॒र्षमा॑णासो धृष॒ता म॑रु॒त्वः ।
ति॒ग्मेष॑व आ॒युधा॑ स॒श्शिशा॑नाः । उप॒ प्रय॑न्ति॒ नरो॑
अ॒ग्निरू॑पाः ॥१०॥

म॒न्युर्भ॑गो म॒न्युरे॒वास॑ दे॒वः । म॒न्युर॑हो॒ता व॑रु॒णो वि॒श्ववे॑दाः ।
म॒न्युं वि॒श ई॒डते॑ दे॒वय॑न्तीः । पा॒हि नो॑ म॒न्यो तप॑सा श्रमे॑ण ।
त्वम॑ग्रे व्र॒तभृ॑च्छुचिः । दे॒वा॑ आसा॑दया इ॒ह । अ॒ग्रे ह॒व्याय॑
वोढ॑वे । व्र॒तानु॑बिभ्र॑द्व्र॒तपा॑ अदा॑भ्यः । यजा॑ नो दे॒वा॑ अ॒जरः॑
सु॒वीरः॑ । दध॑द्र॒त्नानि॑ सु॒विदा॑नो अ॒ग्रे । गो॒पाय॑ नो जी॒वसे॑
जा॒तवे॑दः ॥११॥

जिघा॑सत्य॒मित्रा॑ञ्जघ॒न्वानी॑डते॒ सर्वा॑ अ॒हंसो॑ वा॒तो हृ॒दे रा॑जत्य॒ग्निरू॑पाः सु॒विदा॑नो अ॒ग्न ए॒कं

च ॥ [१]

चक्षु॑षो हे॒ते मन॑सो हे॒ते । वा॒चो हे॒ते ब्र॒ह्म॑णो हे॒ते । यो
मा॑ऽघा॒युर॑भि॒दास॑ति । तम॑ग्रे मे॒न्या मे॒निं कृ॑णु । यो मा॒ चक्षु॑षा

यो मनसा। यो वाचा ब्रह्मणाऽघायुरभिदासति। तयाऽग्ने त्वं
मेन्या। अमुममेनि कृणु। यत्किञ्चासौ मनसा यच्च वाचा।
यज्ञैर्जुहोति यजुषा हविर्भिः॥१२॥

तन्मृत्युर्निर्ऋत्या संविदानः। पुरादिष्टादाहुतीरस्य हन्तु।
यातुधाना निर्ऋतिरादुरक्षः। ते अस्य घन्त्वन्तेन सत्यम्।
इन्द्रेषिता आज्यमस्य मध्नन्तु। मा तत्समृद्धिं यदसौ
करोति। हन्मि तेऽहं कृतं हविः। यो मे घोरमचीकृतः।
अपाञ्चौ त उभौ बाहू। अपनह्याम्यास्यम्॥१३॥

अपं नह्यामि ते बाहू। अपं नह्याम्यास्यम्। अग्नेर्देवस्य
ब्रह्मणा। सर्वन्तेऽवधिषं कृतम्। पुराऽमुष्यं वषट्कारात्। यज्ञं
देवेषु नस्कृधि। स्विष्टमस्माकं भूयात्। माऽस्मान्प्रापन्न-
रातयः। अन्ति दूरे सतो अग्ने। भ्रातृव्यस्याभिदासतः॥१४॥

वषट्कारेण वज्रेण। कृत्यां हन्मि कृतामहम्। यो मा नक्तं
दिवा सायम्। प्रातश्चाहो निपीयति। अद्या तमिन्द्र वज्रेण।
भ्रातृव्यं पादयामसि। इन्द्रस्य गृहोऽसि तन्त्वा। प्रपद्ये सगुः
साध्वः। सह यन्मे अस्ति तेन। ईडे अग्निं विपश्चितम्॥१५॥

गिरा यज्ञस्य साधनम्। श्रुष्टीवानन्धितावानम्। अग्ने शक्रे
ते वयम्। यमं देवस्य वाजिनः। अति द्वेषांसि तरेम।
अवंतं मा समनसौ समौकसौ। सचेतसौ सरेतसौ। उभौ
मामवतञ्जातवेदसौ। शिवौ भवतमद्य नः। स्वयं कृण्वानः

सुगमप्रयावम्॥१६॥

तिग्मशृङ्गो वृषभः शोशुचानः। प्रत्नं सधस्थमनु पश्यमानः।
आ तन्तुमग्निर्दिव्यन्ततान। त्वन्नस्तन्तुरुत सेतुरग्ने। त्वं पन्था
भवसि देवयानः। त्वयाऽग्ने पृष्ठं वयमारुहेम। अथा देवैः
संधुमादं मदेम। उदुत्तमं मुमुग्धि नः। वि पाशं मध्यमश्रुत।
अवाधुमानि जीवसे॥१७॥

वयं सोम व्रते तवा। मनस्तनूषु बिभ्रतः। प्रजावन्तो
अशीमहि। इन्द्राणी देवी सुभगा सुपत्नी। उदंशेन
पतिविद्ये जिगाय। त्रिशदस्या जघनं योजनानि। उपस्थ
इन्द्रं स्थविरं बिभर्ति। सेनां ह नाम पृथिवी धनञ्जया।
विश्वव्यचा अदितिः सूर्यत्वक्। इन्द्राणी देवी प्रासहा
ददाना॥१८॥

सा नो देवी सुहवा शर्म यच्छतु। आत्वाऽहार्षमन्तरभूः।
ध्रुवस्तिष्ठाविचाचलिः। विशस्त्वा सर्वा वाञ्छन्तु। मा
त्वद्राष्ट्रमधि भ्रशत्। ध्रुवा द्यौर्ध्रुवा पृथिवी। ध्रुवं विश्वमिदं
जगत्। ध्रुवा ह पर्वता इमे। ध्रुवो राजा विशामयम्।
इहैवैधि मा व्यथिष्ठाः॥१९॥

पर्वत इवाविचाचलिः। इन्द्र इवेह ध्रुवस्तिष्ठ। इह राष्ट्रमु
धारय। अभितिष्ठ पृतन्यतः। अधरे सन्तु शत्रवः। इन्द्र इव
वृत्रहा तिष्ठ। अपः क्षेत्राणि सञ्जयन्। इन्द्र एणमदीधरत्।

ध्रुवन्ध्रुवेण॑ ह॒विषा॑। तस्मै॑ दे॒वा अ॒धि॒ब्रवन्। अ॒यं च॒
ब्रह्म॑ण॒स्पतिः॑॥२०॥

हविर्भिरास्यमभि दासंतो विपश्चितुमप्रयावञ्जीवसे ददाना व्यथिष्ठा ब्रवन्नेकं च॥——[२]

जुष्टी॑ नरो ब्रह्म॑णा वः पि॒तृणा॑म्। अक्ष॑मव्ययं न किलारिषाथ।
यच्छ॑क्करीषु बृ॒हता॑ रवे॑ण। इ॒न्द्रे शुष्म॑मद॒धाथा॑ वसिष्ठाः।
पा॒वका॑ नः सर॑स्वती। वा॒जेभि॑र्वा॒जिनी॑वती। य॒ज्ञं व॑ष्टु धि॒या
व॑सुः। सर॑स्वत्य॒भिनी॑ नेषि॒ वस्यः॑। मा प॑स्फरीः पय॑सा॒ मा
न॒ आध॑क्। जुष॑स्व नः स॒ख्या वे॒श्या च॥२१॥

मा त्वक्षेत्रा॒ण्यर॑णानि गन्म। वृ॒ञ्जे ह॒विर्नम॑सा ब॒र्हिर्ग्नौ॑।
अया॑मि॒ स्रु॒घृत॑वती सुवृ॒क्तिः। अ॒म्यक्षि॑ स॒द्म स॑दने पृथि॒व्याः।
अ॒श्रायि॑ य॒ज्ञः सूर्ये॑ न चक्षुः। इ॒हार्वा॑श्च॒मति॑ ह्वये। इ॒न्द्रं जै॑त्राय॒
जेत॑वे। अ॒स्माक॑मस्तु के॒वलः। अ॒र्वाश्च॒मिन्द्र॑म॒मुतो॑ हवामहे।
यो गो॒जिद्ध॑न॒जिद॑श्च॒जिद्यः॑॥२२॥

इ॒मं नो॑ य॒ज्ञं वि॒ह्वे जु॑षस्व। अ॒स्य कु॑र्मो ह॒रिवो॑
मेदि॑नन्त्वा। अ॒संमृ॑ष्टो जायसे मा॒तृवोः शुचिः॑। म॒न्द्रः
क॒विरु॑दतिष्ठो वि॒वस्व॑तः। घृ॒तेन॑ त्वा वर्ध॑यन्न॒ग्र आ॑हुत।
धू॒मस्ते॑ के॒तुर॑भवद्दिवि श्रि॒तः। अ॒ग्निर॑ग्रे॒ प्रथ॑मो दे॒वता॑नाम्।
संया॑तानामुत्त॒मो विष्णु॑रासीत्। य॒जमा॑नाय परि॒गृह्य॑ दे॒वान्।
दी॒क्षये॑द॒ ह॒विरा॑ गच्छ॒तन्नः॑॥२३॥

अ॒ग्निश्च॑ विष्णो तप॑ उत्त॒मं म॒हः। दी॒क्षा॒पा॒लेभ्यो॑ऽव॒नंत॑ हि
श॑क्रा। वि॒श्वैर्दे॒वैर्य॑ज्ञि॒यैः संवि॑दानौ। दी॒क्षाम॒स्मै य॒जमा॑नाय

धत्तम्। प्र तद्विष्णुः स्तवते वीर्याय। मृगो न भीमः कुचरो
गिरिष्ठाः। यस्योरुषु त्रिषु विक्रमणेषु। अधि क्षियन्ति भुवनानि
विश्वा। नूमर्तो दयते सनिष्यन् यः। विष्णव उरुगायाय
दाशत्॥२४॥

प्र यः सुत्राचा मनसा यजातै। एतावन्तन्नर्यमा विवासात्।
विचक्रमे पृथिवीमेष एताम्। क्षेत्राय विष्णुर्मनुषे दशस्यन्।
ध्रुवासौ अस्य कीरयो जनासः। उरुक्षितिः सुजनिमा
चकार। त्रिदेवः पृथिवीमेष एताम्। विचक्रमे शतर्चसं
महित्वा। प्र विष्णुरस्तु तवसस्तवीयान्। त्वेषः ह्यस्य
स्थविरस्य नाम॥२५॥

होतारश्चित्ररथमध्वरस्य। यज्ञस्ययज्ञस्य केतुः रुशन्तम्।
प्रत्यर्धि देवस्यदेवस्य मूहा। श्रिया त्वग्निमतिथिं जनानाम्।
आ नो विश्वाभिरूतिभिः सजोषाः। ब्रह्म जुषाणो हर्यश्च
याहि। वरीवृजत्स्थविरेभिः सुशिप्रा। अस्मे दधद्वृषणः
शुष्ममिन्द्र। इन्द्रः सुवर्षा जनयन्नहानि। जिगायोशिग्भिः
पृतना अभि श्रीः॥२६॥

प्रारोचयन्मनवे केतुमहाम्। अविन्द्योतिर्बृहते रणाय।
अश्विनाववंसे निह्वये वाम्। आ नूनं यातः सुकृताय विप्रा।
प्रातर्युक्तेन सुवृता रथेन। उपागच्छतमवसागतन्नः।
अविष्टन्धीष्वश्विना न आसु। प्रजावद्रेतो अहयं

नो अस्तु। आवा॑न्तो॒के तन॑ये तू॒तुजानाः। सु॒रत्ना॑सो
दे॒ववी॑तिङ्गमे॒म॥ २७ ॥

त्व॑ सो॒म॒ ऋतु॑भिः सु॒क्रतु॑र्भूः। त्वद॒न्दक्षैः सु॒दक्षो॑ वि॒श्ववे॑दाः।
त्वं वृषा॑ वृष॒त्वेभि॑र्महि॒त्वा। द्यु॒म्नेभि॑र्द्यु॒म्यभ॑वो नृ॒चक्षाः॑। अषा॑ढं
यु॒त्सु पृ॑त॒नासु॑ प॒प्रिम्। सु॒व॒र॒षाम॒प्स्वां वृ॑ज॒नस्य॑ गो॒पाम्।
भ॒रेषु॑जा॑ सु॒क्षिति॑ सु॒श्रव॑सम्। जय॑न्त॒न्त्वाम॑नु॒ मदे॑म सोम।
भवा॑ मि॒त्रो न शे॒व्यो घृ॑तासु॒तिः। वि॒भूत॑द्यु॒म्न ए॒व या उ॑
स॒प्रथाः॑॥ २८ ॥

अधा॑ ते वि॒ष्णो वि॒दुषा॑ चि॒दृध्यः॑। स्तोमो॑ य॒ज्ञस्य॑ रा॒ध्यो
ह॒विष्म॑तः। यः पू॒र्व्याय॑ वे॒धसे॑ नवी॒यसे। सु॒म॒ज्ज्ञान॑ये
वि॒ष्णवे॑ ददा॑शति। यो जा॒तम॒स्य म॑ह॒तो म॒हि ब्र॑वात्। सेदु॑
श्रवो॑भि॒र्युज्य॑ चि॒दभ्य॑सत्। तमु॑ स्तोतारः पू॒र्व्यं यथा॑ वि॒द
ऋ॒तस्य॑। गर्भ॑ सु॒ह॒विषा॑ पि॒प॒र्तन॑। आ॒ऽस्य॑ जा॒नन्तो॒ नाम॑
चि॒द्वि॒वक्त॑न। बृ॒ह॒र्ते वि॒ष्णो सु॒म॒तिं भ॑जामहे॥ २९ ॥

इ॒मा धा॒ना घृ॑त॒स्रुवः॑। ह॒रीं इ॒होप॑वक्षतः। इन्द्र॑ सु॒खत॑मे॒ रथे॑।
ए॒ष ब्र॑ह्मा प्र॒तेम॑हे। वि॒दथे॑ श॑सिष॒ः ह॒रीं। य ऋ॒त्वियः॑ प्र॒ते
व॒न्वे। व॒नुषो॑ ह॒र्य॑तं म॒दम्। इन्द्रो॑ नाम॑ घृ॒तन्न॑यः। ह॒रि॑भि॒श्चारु॑
सेच॑ते। श्रु॒तो गु॒ण आ त्वा॑ वि॒शन्तु॑॥ ३० ॥

ह॒रि॑व॒र्षस॒ङ्गिरः॑। आच॑र॒षणि॒प्रा वृ॑ष॒भो जना॑नाम्। राजा॑
कृ॒ष्टी॒नां पु॑रु॒हूत॑ इन्द्रः। स्तु॒तश्र॑व॒स्यन्न॑व॒सोप॑म॒द्रिक्। यु॒क्ता

हरी वृषणायाँह्यर्वाङ्। प्र यत्सिन्धवः प्रसवं यदायन्। आपः
समुद्रं रथ्यैव जग्मुः। अतश्चिदिन्द्रः सदसो वरीयान्।
यदीँ सोमः पृणति दुग्धो अँशुः। ह्यामसि त्वेन्द्र
याँह्यर्वाङ्॥ ३१॥

अरन्ते सोमस्तनुवै भवाति। शतक्रतो मादयस्वा सुतेषु।
प्रास्माँ अँ पृतनासु प्रयुत्सु। इन्द्राय सोमाँः प्रदिवो
विदानाः। ऋभुर्येभिर्वृषपर्वा विहायाः। प्रयम्यमाणान्प्रति षू
गृभाय। इन्द्र पिब वृषधूतस्य वृष्णाः। अहेडमान उपयाहि
यज्ञम्। तुभ्य पवन्त इन्द्रवः सुतासः। गावो न वञ्चिन्स्वमोको
अच्छ॥ ३२॥

इन्द्रा गृहि प्रथमो यज्ञियांनाम्। या तै काकुत्सुकृता या
वरिष्ठा। यया शश्वत्पिबसि मध्व ऊर्मिम्। तया पाहि प्र तै
अध्वर्युरस्थात्। सन्ते वज्रो वर्ततामिन्द्र गव्युः। प्रातर्युजा
वि बोधय। अश्विनावेह गच्छतम्। अस्य सोमस्य पीतयै।
प्रातर्यावाणा प्रथमा यजध्वम्। पुरा गृध्रादररुषः पिबाथः।
प्रातरहि यज्ञमश्विना दधाते। प्रशँसन्ति कवयः पूर्वभाजः।
प्रातर्यजध्वमश्विना हिनोत। न सायमस्ति देवया अजुष्टम्।
उतान्यो अस्मद्यजते विचायः। पूर्वः पूर्वो यजमानो
वनीयान्॥ ३३॥

चाश्वजिद्यो गच्छतं नो दाशत्रामाभिःश्रीर्गमेम सप्रथां भजामहे विशन्तु याँह्यर्वाङ्च्छं
पिबाथप्षद्॥

न॒क्तं जा॒ताऽस्यो॑षधे। रामे॒ कृष्णे॒ असि॑क्रि च। इ॒दं
र॑जनि रजय। कि॒लासं॑ प॒लितं॑ च॒ यत्। कि॒लासं॑श्च
प॒लितं॑ च। निरि॒तो ना॑शया॒ पृष॑त्। आ नः॒ स्वो अंश्नु॑तां
वर्णः। परा॑ श्वे॒तानि॑ पातय। अ॒सित॑न्ते नि॒लय॑नम्।
आ॒स्थान॑म॒सित॑न्तव॥ ३४॥

अ॒सि॑क्रियस्योषधे। निरि॒तो ना॑शया॒ पृष॑त्। अ॒स्थि॒जस्य॑
कि॒लास॑स्य। त॒नूज॑स्य च॒ यत्त्व॑चि। कृ॒त्यया॑ कृतस्य॒ ब्रह्म॑णा।
लक्ष्मं॑ श्वे॒तम॑नीनशम्। स॒रूपा॒ नाम॑ ते मा॒ता। स॒रूपो॑ नाम॑
ते पि॒ता। स॒रूपाऽस्यो॑षधे सा। स॒रूप॑मिदं कृ॒धि॥ ३५॥

शुन॑ं हु॒वेम॑ म॒घवा॑नमिन्द्रम॑। अ॒स्मिन्भरे॑ नृ॒तमं॑ वाज॑सातौ।
शृ॒ण्वन्त॑मु॒ग्रमू॑तये॒ सम॑त्सु। घ्नन्त॑ वृ॒त्राणि॑ स॒ञ्जितं॑ धना॑नाम्।
धू॒नुथ॑ द्यां पर्व॑तान्दा॒शुषे॑ वसु। नि वो॒ वना॑ जिह॒ते
याम॑ नो भि॒या। को॒पय॑थ पृथि॒वीं पृ॑श्निमा॒तरः। यु॒धे
यदु॑ग्राः पृष॑तीरयु॒ग्ध्वम्। प्रवे॑पयन्ति॒ पर्व॑तान्। वि॒विश्च॑न्ति॒
वन॑स्पतीन्॥ ३६॥

प्रोवा॑रत मरुतो दु॒र्मदा॑ इव। देवा॑सः सर्व॑या वि॒शा। पु॒रुत्रा॑
हि स॒दृङ्ङु॑सि। वि॒शो वि॒श्वा अनु॑ प्र॒भु। स॒मत्सु॑ त्वा हवामहे।
स॒मत्स्व॑ग्निमव॑से। वा॒जय॑न्तो हवामहे। वा॒जेषु॑ चि॒त्ररा॑धसम्।
सङ्ग॑च्छ॒ध्वं संव॑दध्वम्। स॒र्वो मना॑ंसि जान॑ताम्॥ ३७॥

दे॒वा भा॒गं यथा॒ पूर्वे॑। स॒ञ्जाना॑ना उ॒पास॑न्त। स॒मा॒नो म॒न्त्रः

समितिः समानी। समानं मनः सह चित्तमेषाम्। समानङ्केतो
अभि स५ रभध्वम्। संज्ञानेन वो हविषा यजामः। समानी
व आकूतिः। समाना हृदयानि वः। समानमस्तु वो मनः।
यथा वः सुसहासति॥३८॥

संज्ञानन्नः स्वैः। संज्ञानमरणैः। संज्ञानमश्विना युवम्।
इहास्मासु नियच्छतम्। संज्ञानं मे बृहस्पतिः। संज्ञानं
सविता कर्तुः। संज्ञानमश्विना युवम्। इह मह्यं नि यच्छतम्।
उपं छायामिव घृणैः। अगन्म शर्म ते वयम्॥३९॥

अग्ने हिरण्यसन्दृशः। अदब्धेभिः सवितः पायुभिर्द्वम्।
शिवेभिर्द्व परिपाहि नो गयम्। हिरण्यजिह्वः सुविताय
नव्यसे। रक्षा मार्किर्नो अघश५स ईशत। मदेमदे हि नो
ददुः। यूथा गवामृजुक्रतुः। सङ्गभाय पुरुशता। उभया
हस्त्या वसु। शिशीहि राय आ भर॥४०॥

शिप्रिन्वाजानां पते। शचीवस्तवं द५सनौ। आ तू न
इन्द्र भाजय। गोष्वश्वेषु शुभ्रुषु। सहस्रेषु तुवीमघ। यद्देवा
देवहेडनम्। देवासश्चक्रुमा वयम्। आदित्यास्तस्मान्मा
यूयम्। ऋतस्यर्तेन मुञ्चत। ऋतस्यर्तेनादित्याः॥४१॥

यजत्रा मुञ्चतेह मा। यज्ञैर्वो यज्ञवाहसः। आशिक्षन्तो
न शेकिम। मेदस्वता यजमानाः। स्रुचाऽऽज्येन जुह्वतः।
अकामा वो विश्वेदेवाः। शिक्षन्तो नोप शेकिम। यदि

दिवा॒ यदि॒ नक्तम्॑। ए॒नं ए॒न॒स्यो॒कर॒त्। भू॒तं मा॒ तस्मा॒द्भ॒व्यं
च॥४२॥

द्रु॒प॒दादि॒व मु॒ञ्चतु॑। द्रु॒प॒दादि॒वेन्मु॒चा॒नः। स्वि॒न्नः स्ना॒त्वी
म॒लादि॒व। पू॒तं प॒वि॒त्रेणे॒वाज्य॑म्। वि॒श्वे मु॒ञ्चन्तु॑ मै॒नसः॑।
उ॒द्वय॑न्तम॑स॒स्पर्शि॑। प॒श्यन्तो॒ ज्योति॒रुत्त॑रम्। दे॒वन्दे॒व॒त्रा
सूर्य॑म्। अ॒ग॒न्म॒ ज्योति॒रुत्त॑मम्॥४३॥

तव॑ कृ॒धि व॒न॒स्पती॑ञ्जान॒ताम॑संति व॒यं भ॑रा॒दित्या॑श्च न॒वं च॥—————[४]

वृषा॒सो अ॒शुः प॑वते ह॒विष्मा॒न्त्सोमः॑। इन्द्र॑स्य भा॒ग
ऋ॒त॒युः श॒तायुः॑। स मा॒ वृषा॑णं वृष॒भं कृ॑णोतु। प्रि॒यं
वि॒शा॒सर्व॑वीर॒सु॒वीर॑म्। कस्य॑ वृषा॑ सु॒ते स॒चा।
नि॒यु॒त्वा॒न्वृष॑भो र॑णत्। वृ॒त्र॒हा सोम॑पीतये। यस्ते॑ शृ॒ङ्ग
वृषो॑नपात्। प्र॒ण॒पा॒त्कुण्ड॒पाय्यः॑। न्य॑स्मि॒न्दध्र॒ आ मनः॑॥४४॥

त॒स॒ स॒ध्रीची॑रू॒तयो॒ वृष्णि॑यानि। पौ॒ंस्य॑ानि नि॒युतः॑
स॒श्वुरि॒न्द्रम्। स॒मु॒द्रं न सि॒न्ध॒व उ॒क्थ॑शु॒ष्माः। उ॒रु॒व्य॒च॑स॒ङ्गि॒र
आ वि॑शन्ति। इन्द्रा॑य गि॒रो अ॒नि॒शित॑सर्गाः। अ॒पः
प्रेर॑य॒न्त्सग॑रस्य बु॒ध्नात्। यो अ॒क्षेणे॑व च॒क्रिया॑ श॒चीभिः॑।
विष्व॑क्त॒स्तम्भं॑ पृ॒थि॒वीमु॒त द्या॑म्। अ॒क्षौद॑य॒च्छ॒वंसा॒
क्षाम॑बु॒ध्रम्। वा॒र्ण॒वा॒न्त॒स्त॒र्विषी॑भि॒रिन्द्रः॑॥४५॥

दृ॒ढा॒न्यौघा॑दु॒शमा॑न् ओजः॑। अ॒वा॒भि॒न॒त्क॒कु॒भः प॑र्व॒ताना॑म्।
आ नो॑ अ॒ग्ने सु॒के॒तुना॑। र॒यिं वि॒श्वायु॑पोष॒सम्। मा॒र्डी॒क॒न्धेहि॑

जीवसे। त्व॑ सोम॑ म॒हे भ॒गम्। त्वं॑ यू॒नं ऋ॒ताय॑ते।
दक्ष॑न्दधासि जीव॑से। रथं॑ यु॒ञ्जते म॒रुतः॑ शु॒भे सु॒गम्। सू॒रो
न मि॒त्रावरु॑णा ग॒र्विष्टि॑षु॥४६॥

रजा॑सि चि॒त्रा विच॑रन्ति त॒न्यवः॑। दि॒वः सं॒म्राजा प॑यंसा
न उ॒क्षत॑म्। वाच॑सु मि॒त्रावरु॑णा वि॒राव॑तीम्। प॒र्जन्य॑श्चि॒त्रां
व॑दति त्वि॒षीम॑तीम्। अ॒भ्रा व॑सत मरुतः सुमा॒यया॑। द्यां
व॑र्षयतमरु॒णाम॑रेपसम्। अयु॑क्त स॒प्त शु॒न्यवः॑। सू॒रो रथ॑स्य
न॒म्रियः॑। ताभि॑र्याति स्वयु॑क्तिभिः। वहि॑ष्ठेभिर्वि॒हर॑न् यासि
तन्तु॑म्॥४७॥

अ॒व॒व्यय॑न्नसित॒न्देव॑ वस्वः। द॒र्विध्व॑तो र॒श्मयः॑ सूर्य॑स्य।
च॒र्म॒वावा॑धुस्तमो अ॒प्स्वन्तः॑। प॒र्जन्या॑य प्र गा॒यत। दि॒वस्पु॑त्राय
मी॒दुषे॑। स नो॑ य॒वसं॑मिच्छतु। अ॒च्छा व॑द त॒वसं॑ङ्गीर्भि॒राभिः॑।
स्तु॒हि प॒र्जन्य॑न्नम॒साऽऽवि॑वास। क॒निक्र॑दद्वृष॒भो जी॒रदा॑नुः।
रेतो॑ दधा॒त्वोष॑धीषु गर्भ॑म्॥४८॥

यो गर्भ॑मोष॑धीनाम्। गवा॑ कृ॒णोत्य॑र्वताम्। प॒र्जन्यः॑
पु॒रुषी॑णां। तस्मा॒ इदा॒स्ये ह॒विः। जू॒होता॑ मधु॒मत्त॑मम्।
इडा॑न्नः सं॒यत॑ङ्करत्। ति॒स्रो यद॑ग्रे श॒रद॑स्त्वामि॒त्। शुचि॑ घृ॒तेन॑
शुच॑यः स॒पर्य॑न्। नामा॑नि चिद्व॒धिरे य॒ज्ञिया॑नि। अ॒सूद॑यन्त
त॒नुवः॑ सुजा॑ताः॥४९॥

इन्द्र॑श्च नः शुनासीरौ। इ॒मं य॒ज्ञं मि॑मिक्षतम्। गर्भ॑न्धत्त॑

स्वस्तये॑। ययोरिदं विश्वं भुवनमा विवेश। ययोरानन्दो
निहितो महश्च। शुनासीरावृतुभिः संविदानौ। इन्द्रवन्तो
हविरिदं जुषेथाम्। आघाये अग्निमिन्धते। स्तृणन्ति
बर्हिरानुषक्। येषामिन्द्रो युवा सखा। अग्न इन्द्रश्च
मेदिना। हथो वृत्राण्यप्रति। युव२ हि वृत्रहन्तमा। याभ्या२
सुवरजयन्नग्र एव। यावातस्थतुर्भुवनस्य मध्ये। प्रचर्षणी
वृषणा वज्रबाहू। अग्नी इन्द्रावृत्रहणा हुवे वाम्॥५०॥

मन इन्द्रो गर्विष्ठिषु तन्तुङ्गर्भ२ सुजाताः सखा सप्त च॥—————[५]

उत नः प्रिया प्रियासु। सप्तस्वसा सुजुष्टा। सरस्वती
स्तोम्याऽभूत्। इमा जुह्वानायुष्मदा नमोभिः। प्रति स्तोम२
सरस्वति जुषस्व। तव शर्मन्प्रियतमे दधानाः। उपस्थेयाम
शरणन्न वृक्षम्। त्रिणि पदा विचक्रमे। विष्णुर्गोपा अदाभ्यः।
ततो धर्माणि धारयन्॥५१॥

तदस्य प्रियमभि पाथो अश्याम्। नरो यत्र देवयवो मदन्ति।
उरुक्रमस्य स हि बन्धुरित्था। विष्णोः पदे परमे मध्व उत्सः।
ऋत्वादा अस्थु श्रेष्ठः। अद्य त्वा वन्वन्त्सुरेक्णाः। मर्त आनाश
सुवृक्तिम्। इमा ब्रह्म ब्रह्मवाह। प्रिया त आ बर्हिः सीद।
वीहि सूर पुरोडाशम्॥५२॥

उप नः सूनवो गिरः। शृण्वन्त्वमृतस्य ये। सुमृडीका भवन्तु
नः। अद्या नो देव सवितः। प्रजावत्सावीः सौभगम्। परा

दुष्प्रियं सुव। विश्वानि देव सवितः। दुरितानि परा सुव।
यद्भद्रन्तन्म् आ सुव। शुचिर्मेर्बृहस्पतिम्॥५३॥

अध्वरेषु नमस्यत। अनाम्योज आ चके। या धारयन्त देवा
सुदक्षा दक्षपितारा। असुर्याय प्रमहसा। स इत् क्षेति सुधित
ओकंसि स्वे। तस्मा इडा पिन्वते विश्वदानी। तस्मै विशः
स्वयमेवानमन्ति। यस्मिन्ब्रह्मा राजनि पूर्व एति। सकूतिमिन्द्र
सच्युतिम्। सच्युतिञ्जघनच्युतिम्॥५४॥

कनात्काभान्न आ भरा। प्रयप्स्यन्निव सुक्थ्यौ। वि न
इन्द्र मृधो जहि। कनीखुनदिव सापयन्। अभि नः
सुष्टुतिन्नया। प्रजापतिः स्त्रियां यशः। मुष्कयोरदधात्सपम्।
कामस्य तृप्तिमानन्दम्। तस्याग्ने भाजयेह मा। मोदः प्रमोद
आनन्दः॥५५॥

मुष्कयोर्निहितः सपः। सृत्वेव कामस्य तृप्याणि। दक्षिणानां
प्रतिग्रहे। मनसश्चित्तमाकूतिम्। वाचः सत्यमशीमहि।
पशूनां रूपमन्नस्य। यशः श्रीः श्रयतां मयि। यथाऽहमस्या
अतृपं स्त्रियै पुमान्। यथा स्त्री तृप्यति पुंसि प्रिये प्रिया।
एवं भगस्य तृप्याणि॥५६॥

यज्ञस्य काम्यः प्रियः। ददामीत्यग्निर्वदति। तथेति वायुराह
तत्। हन्तेति सत्यञ्चन्द्रमा। आदित्यः सत्यमोमिति।
आपस्तत्सत्यमा भरन्। यशो यज्ञस्य दक्षिणाम्। असौ
मे कामः समृद्धताम्। न हि स्पशमविदन्नन्यमस्मात्।

वैश्वानरात्पुंरपुतारंमग्नेः॥५७॥

अथेममन्थन्नमृतममूराः। वैश्वानरङ्क्षेत्रजित्याय देवाः।
येषामिमे पूर्वे अर्मास आसन्। अयूपाः सद्य विभृता पुरूणि।
वैश्वानर त्वया ते नुत्ताः। पृथिवीमन्यामभितस्थुर्जनांसः।
पृथिवीं मातरं महीम्। अन्तरिक्षमुप ब्रुवे। बृहतीमृतये
दिवम्। विश्वं बिभर्ति पृथिवी॥५८॥

अन्तरिक्षं वि पंप्रथे। दुहे द्यौर्बृहती पयः। न ता नशन्ति न
दभाति तस्करः। नैनां अमित्रो व्यथिरादधर्षति। देवाश्च
याभिर्यजते ददाति च। ज्योगित्ताभिः सचते गोपतिः सह।
न ता अर्वा रेणुककाटो अश्नुते। न सःस्कृतत्रमुप यन्ति
ता अभि। उरुगायमभयं तस्य ता अनु। गावो मर्त्यस्य वि
चरन्ति यज्वनः॥५९॥

रात्री व्यख्यदायती। पुरुत्रा देव्यक्षभिः। विश्वा अधि
श्रियोऽधिता। उप ते गा इवाकरम्। वृणीष्व दुहितर्दिवः।
रात्री स्तोमं न जिग्युषी। देवीं वाचमजनयन्त देवाः। तां
विश्वरूपाः पशवो वदन्ति। सा नो मन्त्रेषमूर्जन्दुहाना।
धेनुर्वागस्मानुप सुष्टुतैतु॥६०॥

यद्वाग्वदन्त्यविचेतनानि। राष्ट्री देवानांनिषसाद मन्त्रा।
चतस्र ऊर्जन्दुदुहे पयांसि। क्व स्विदस्याः परमं जंगाम।
गौरी मिमाय सलिलानि तक्षती। एकपदी द्विपदी सा

चतुष्पदी। अष्टापदी नवपदी बभूवुषी। सहस्राक्षरा परमे
व्योमन्। तस्याः समुद्रा अधि विक्षरन्ति। तेन जीवन्ति
प्रदिशश्चतस्रः॥ ६१॥

ततः क्षरत्यक्षरम्। तद्विश्वमुप जीवति। इन्द्रासूरा
जनयन्विश्वकर्मा। मरुत्वाः अस्तु गणवान्सजातवान्।
अस्य स्रुषा श्वशुरस्य प्रशिष्टिम्। सपत्न्या वाचं मनसा
उपासताम्। इन्द्रः सूरौ अतरद्रजांसि। स्रुषा सपत्न्या
श्वशुरोऽयमस्तु। अयं शत्रूञ्जयतु जर्हृषाणः। अयं
वा जयतु वाजसातौ। अग्निः क्षत्रभृदनिभृष्टमोजः।
सहस्रियो दीप्यतामप्रयुच्छन्। विभ्राजमानः समिधान उग्रः।
आऽन्तरिक्षमरुहदगन्द्याम्॥ ६२॥

धारयन्पुरोडाशं बृहस्पतिं जघनच्युतिमानन्दो भगंस्य तृप्याण्यग्नेः पृथिवी यज्वन एतु प्रदिशश्चतस्रो
वाजसातौ चत्वारि च॥

[६]

वृषाऽस्यः शुर्वृषभायं गृह्यसे। वृषाऽयमुग्रो नृचक्षसे। दिव्यः
कर्मण्यो हितो बृहन्नाम। वृषभस्य या ककुत्। विष्वान् विष्णो
भवतु। अयं यो मामको वृषा। अथो इन्द्र इव देवेभ्यः। वि
ब्रवीतु जनेभ्यः। आयुष्मन्तं वर्चस्वन्तम्। अथो अधिपतिं
विशाम्॥ ६३॥

अस्याः पृथिव्या अयक्षम्। इममिन्द्र वृषभं कृणु। यः सुशृङ्गः
सुवृषभः। कल्याणो द्रोण आहितः। कार्षीवल प्रगाणेन।

वृषभेण॑ यजामहे। वृषभेण॑ यजमानाः। अक्रूरेणेव सर्पिषा॑।
मृधंश्च॑ सर्वा॑ इन्द्रेण॑। पृतनाश्च॑ जयामसि॥६४॥

यस्या॑यमृष॑भो ह॒विः। इन्द्रा॑य परिणी॒यते॑। जया॑ति
शत्रु॑मा॒यन्तम्॑। अथो॑ हन्ति पृतन्य॒तः। नृणा॑महं प्र॒णीरस॑त्।
अग्रं॑ उद्धिन्दताम॑सत्। इन्द्र॑ शुष्मं त॒नुवा॑ मेर॒यस्व। नीचा॑
विश्वा॑ अभि॒तिष्ठा॑भिमा॒तीः। नि शृ॑णीह्याबा॒धं यो नो॑ अस्ति।
उरुं॑ नो॑ लो॒कं कृ॑णुहि जीर॒दानो॑॥६५॥

प्रेह्य॑भि प्रेहि॒ प्र भ॑रा॒ सह॑स्व। मा विवे॑नो॒ वि शृ॑णुष्व। जने॑षु।
उदी॑डितो वृष॒भ॒ तिष्ठ॑ शुष्मैः॑। इन्द्र॑ शत्रू॒न्पुरो॑ अ॒स्माकं॑ युध्य।
अग्रे॑ जेता॒ त्वं ज॑य। शत्रू॒न्त्सह॑स॒ ओज॑सा। वि शत्रू॒न् विमृ॑धो
नुद। ए॒तन्ते॒ स्तोम॑न्तुविजात॒ विप्रः॑। रथं॑ न धीरः॒ स्वपा॑
अतक्ष॑म्। यदीद॑ग्रे॒ प्रतित्व॑न्दे॒व ह॑र्याः॥६६॥

सुव॑र्वतीर॒प ए॑ना जयेम। यो घृ॒तेना॒भिमा॑नितः। इन्द्र॑ जैत्रा॒य
जज्ञि॑षे। स नः॒ सङ्का॑सु पा॒रय। पृत॒नासा॑ह्येषु च। इन्द्रो॑
जिगा॒य पृथि॒वीम्। अ॒न्तरि॑क्ष॒ सुव॑र्म॒हत्। वृत्र॑हा पु॒रुचे॑तनः।
इन्द्रो॑ जिगा॒य सह॑सा॒ सहा॑सि। इन्द्रो॑ जिगा॒य पृत॑नानि
विश्वा॑॥६७॥

इन्द्रो॑ जा॒तो वि पुरो॑ रुरोज। स नः॒ पर॒स्या वरि॑वः कृ॒णोतु।
अ॒यं कृ॒तुरगृ॑भीतः। वि॒श्वजि॒दुद्धि॑दित्सोमः॑। ऋषि॑र्विप्रः
काव्ये॑न। वा॒युर॑ग्रे॒गा यज्ञ॑प्रीः। सा॒कङ्ग॒न्मन॑सा य॒ज्ञम्। शि॒वो

नियुद्धिः शिवाभिः। वायौ शुक्रो अयामि ते। मध्वो अग्रं
दिर्विष्टिषु॥६८॥

आ याहि सोमं पीतये। स्वारुहो देव नियुत्वता। इममिन्द्र
वर्धय क्षत्रियाणाम्। अयं विशां विपतिरस्तु राजा। अस्मा
इन्द्र महि वर्चांसि धेहि। अवर्चसङ्गणुहि शत्रुमस्य। इममा
भञ्ज ग्रामे अश्वेषु गोषु। निरमुं भञ्ज योऽमित्रो अस्य। वर्ष्मन्
क्षत्रस्य ककुभि श्रयस्व। ततो न उग्रो वि भञ्जा वसूनि॥६९॥

अस्मे द्यावापृथिवी भूरि वामम्। सन्दुहाथाङ्घ्रिर्मदुधैव
धेनुः। अयं राजा प्रिय इन्द्रस्य भूयात्। प्रियो
गवामोषधीनामुतापाम्। युनज्मि त उत्तरावन्तमिन्द्रम्। येन
जयांसि न परा जयांसै। स त्वाऽकरेकवृषभं स्वानाम्।
अथो राजन्नुत्तमं मानवानाम्। उत्तरस्त्वमधरे ते सपत्नाः।
एकवृषा इन्द्रसखा जिगीवान्॥७०॥

विश्वा आशाः पृतनाः सञ्जयं जयन्। अभि तिष्ठ शत्रूयतः
सहस्व। तुभ्यं भरन्ति क्षितयो यविष्ठ। बलिमग्ने अन्तित
ओत दूरात्। आ भन्दिष्ठस्य सुमतिश्चिकिद्धि। बृहत्ते
अग्ने महि शर्म भद्रम्। यो देह्यो अनमयद्वधुस्त्रैः। यो
अर्यपत्नीरुषसश्चकार। स निरुध्या नहुषो यहो अग्निः।
विशश्चक्रे बलिहृतः सहोभिः॥७१॥

प्र सद्यो अग्ने अत्येष्यन्यान्। आविर्यस्मै चारुतरो बभूथ।

ईडेन्यो वपुष्यो विभावा। प्रियो विशामतिथिर्मानुषीणाम्।
 ब्रह्मज्येष्ठा वीर्या सम्भृतानि। ब्रह्माग्रे ज्येष्ठं दिवमा तंतान।
 ऋतस्य ब्रह्म प्रथमोत जज्ञे। तेनार्हति ब्रह्मणा स्पर्धितुङ्कः।
 ब्रह्म स्रुचो घृतवतीः। ब्रह्मणा स्वरवो मिताः॥७२॥

ब्रह्म यज्ञस्य तन्तवः। ऋत्विजो ये हविष्कृतः।
 शृङ्गाणीवेच्छृङ्गिणां सन्ददृश्रिरे। चषालवन्तः स्वरवः
 पृथिव्याम्। ते देवासः स्वरवस्तस्थिवांसः। नमः सखिभ्यः
 सन्नाम्नाऽवगात। अभिभूरग्निरतरद्रजांसि। स्पृधो विहत्य
 पृतना अभिश्रीः। जुषाणो म आहुतिं मामहिष्ट। हत्वा
 सपत्नान् वरिवस्करन्नः। ईशानन्त्वा भुवनानामभिश्चियम्।
 स्तौम्यग्र उरुकृतं सुवीरम्। हविर्जुषाणः सपत्नां
 अभिभूरसि। जहि शत्रूँ रप मृधो नुदस्व॥७३॥

विशां जयामसि जीरदानो हर्या विश्वा दिर्विष्टिषु वसूनि जिगीवान्त्सहोभिर्मिता नञ्चत्वारि
 च॥

[७]

स प्रलवन्नवीयसा। अग्रे द्युमेन संयता। बृहत्तन्थ भानुना।
 नवन्तु स्तोममग्रये। दिवः श्येनाय जीजनम्। वसोः
 कुविद्वनाति नः। स्वारुहा यस्य श्रियो दृशे। रयिर्वीरवतो
 यथा। अग्रे यज्ञस्य चेततः। अदाभ्यः पुरएता॥७४॥

अग्निर्विशां मानुषीणाम्। तूर्णी रथः सदा नवः। नवः सोमाय
 वाजिनै। आज्यं पयसोऽजनि। जुष्टं शुचितमं वसु। नवः

सोम जुषस्व नः। पीयूषस्येह तृष्णुहि। यस्ते भाग ऋता वयम्। नवस्य सोम ते वयम्। आ सुमतिं वृणीमहे॥७५॥

स नो रास्व सहस्रिणः। नवः हविर्जुषस्व नः। ऋतुभिः सोम भूतमम्। तदङ्ग प्रतिहर्य नः। राजन्तसोम स्वस्तये। नवः स्तोमन्नवः हविः। इन्द्राग्निभ्यां नि वेदय। तज्जुषेताः सचेतसा। शुचिन्नु स्तोमन्नवजातमद्य। इन्द्राग्नी वृत्रहणा जुषेथाम्॥७६॥

उभा हि वाः सुहवा जोहवीमि। ता वाजः सद्य उंशते धेष्ठा। अग्निरिन्द्रो नवस्य नः। अस्य हव्यस्य तृप्यताम्। इह देवौ सहस्रिणौ। यज्ञन्न आ हि गच्छताम्। वसुमन्तः सुवर्विदम्। अस्य हव्यस्य तृप्यताम्। अग्निरिन्द्रो नवस्य नः। विश्वान्देवाः स्तर्पयत॥७७॥

हविषोऽस्य नवस्य नः। सुवर्विदो हि जज्ञिरे। एदं बर्हिः सुष्टरीमा नवेन। अयं यज्ञो यजमानस्य भागः। अयं बभूव भुवनस्य गर्भः। विश्वे देवा इदमद्यागमिष्ठाः। इमे नु द्यावापृथिवी समीची। तन्वाने यज्ञं पुरुपेशसन्धिया। आऽस्मै पृणीतां भुवनानि विश्वा। प्रजां पुष्टिममृतन्नवेन॥७८॥

इमे धेनू अमृतं ये दुहाते। पयस्वत्युत्तरामेतु पुष्टिः। इमं यज्ञं जुषमाणे नवेन। समीची द्यावापृथिवी घृताची। यविष्ठो हव्यवाहनः। चित्रभानुर्घृतासुतिः। नवजातो वि रौचसे।

अग्ने॒ तत्ते॑ महि॒त्व॒नम्। त्वम॑ग्ने दे॒वता॑भ्यः। भा॒गे दै॒व न
मी॒यसे॥७९॥

स ए॑ना वि॒द्वान् यक्ष्य॑सि। नव॒ः॒ स्तोमं॑ जुषस्व नः।
अ॒ग्निः प्र॑थ॒मः प्राश्ना॑तु। स हि वेद॑ यथा॑ ह॒विः। शि॒वा
अ॒स्मभ्य॑मोष॑धीः। कृ॒णोतु॑ वि॒श्वच॑र॒षणिः। भ॒द्रान्नः॑ श्रेयः
सम॑नैष्ट दे॒वाः। त्वया॑ऽव॒सेन॑ सम॑शीमहि त्वा। स नो॑
मयो॒भूः पि॑तो॒ आ वि॑शस्व। शन्तो॒काय॑ त॒नुवै॑ स्यो॒नः। ए॒तमु॒
त्यं म॑धु॒ना संयु॑तं॒ यव॑म्। सर॑स्वत्या॒ अधि॑म॒नाव॑चर्क॒षुः।
इन्द्र॑ आसी॒त्सीर॑पतिः श॒तक्र॑तुः। की॒नाशा॑ आसन्म॒रुतः॑
सु॒दान॑वः॥८०॥

पु॒र॒ए॒ता वृ॑णीमहे जुषेथा॑न्तर्पयता॒मृत॑न्नवेन मीयसे स्यो॒नश्च॒त्वारि॑ च॥—————[८]

जुष्ट॑श्चक्षु॒षो जु॑ष्टी॒नरो न॑क्त॒ज्जाता॑ वृषा॒स उ॒त नो॑ वृषा॑ऽस्य॒ः शुः स॒प्र॒ब्र॒वद्द॑ष्टौ॥८॥

जुष्टौ॑ म॒न्युर्भ॑गो जुष्टौ॑ नरो॒ हरि॑वर्षसङ्गि॒रः शि॒प्रि॒न्वा॒जाना॑मु॒त नः॑ प्रि॒या यद्वा॑ग्वद॒न्ती वि॒श्वा
आशा॑ अशी॑तिः॥८०॥

जुष्टः सु॒दान॑वः॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके चतुर्थः
प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ पञ्चमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके पञ्चमः प्रपाठकः ॥

प्रा॒णो र॑क्षति॒ विश्व॑मेज॑त्। इ॒र्यो भू॑त्वा बहु॒धा ब॒हूनि॑। स
इत्स॑र्वं व्या॒नशे॑। यो दे॒वो दे॒वेषु॑ वि॒भूर॑न्तः। आवृ॑द्द॒दात्
क्षेत्रि॑यध्व॒गद्व॑षा॑। तमि॒त्प्रा॒णं मन॑सोप॑ शिक्ष॒त। अ॒ग्रं
दे॒वाना॑मि॒दम॑त्तु नो ह॒विः। मन॑स॒श्चित्ते॒दम्। भू॒तं भव्यं॑ च
गु॒प्यते। तद्धि दे॒वेष्व॑ग्रि॒यम्॥१॥

आ न॑ ए॒तु पुर॑श्च॒रम्। स॒ह दे॒वैरि॒मं हव॑म्। मनः॒
श्रेय॑सि॒श्रेय॑सि। क॒र्मन् य॒ज्ञप॑ति॒न्दध॑त्। जुष॑ता॒ मे वा॒ग्दि॑
ह॒विः। वि॒राड्दे॒वी पु॒रोहि॑ता। ह॒व्यवा॒डन॑पायिनी। यया॑ रू॒पाणि॑
बहु॒धा वद॑न्ति। पेशा॑सि दे॒वाः प॑र॒मे ज॒नित्रे॑। सा नो॑
वि॒राडन॑पस्फुरन्ती॥२॥

वाग्दे॒वी जुष॑तामि॒दं ह॒विः। चक्षु॑र्दे॒वानां॑ ज्योति॑र॒मृते॒ न्य॑क्तम्।
अ॒स्य वि॒ज्ञाना॑य बहु॒धा निधी॑यते। तस्य॑ सु॒म्रम॑शीमहि। मा
नो॑ हासीद्विचक्षणम्। आयु॑रि॒न्नः प्रती॑र्यताम्। अन॑न्धाश्चक्षु॑षा
व॒यम्। जी॒वा ज्योति॑रशीमहि। सुव॒ज्योति॑रु॒तामृ॑तम्। श्रोत्रे॑ण
भ॒द्रमु॑त शृ॒ण्वन्ति स॒त्यम्। श्रोत्रे॑ण॒ वाचं॑ बहु॒धोद्य॑मानाम्।
श्रोत्रे॑ण॒ मोद॑श्च॒ मह॑श्च श्रूयते। श्रोत्रे॑ण॒ सर्वा॑ दि॒श आ शृ॑णोमि।
येन॑ प्रा॒च्या उ॒त दक्षि॑णा। प्र॒तीच्यै॑ दि॒शः शृ॑ण्वन्त्यु॒त्तरा॑त्।
तदिच्छो॑त्रं बहु॒धोद्य॑मानम्। अ॒रान्न ने॒मिः परि॑ सर्वं बभूव॥३॥

अग्निमनपस्फुरन्ती सत्यं सप्त च॥ [१]

उदेहि वाजिन्यो अस्यप्स्वन्तः। इदं राष्ट्रमा विश
सूनृतावत्। यो रोहितो विश्वमिदञ्जानं। स नो राष्ट्रेषु
सुधितान्दधातु। रोहंरोहं रोहितं आरुरोह। प्रजाभिर्वृद्धिं
जनुषामुपस्थम्। ताभिः स रब्धो अविदथ्यदुर्वीः। गातुं
प्रपश्यन्निह राष्ट्रमाऽहोः। आऽहार्षीद्राष्ट्रमिह रोहितः। मृधो
व्यास्थदभयं नो अस्तु॥४॥

अस्मभ्यं द्यावापृथिवी शक्नोतीभिः। राष्ट्रन्दुहाथामिह रेवतीभिः।
विमंमर्श रोहितो विश्वरूपः। समाचक्राणः प्ररुहो रुहंश्च।
दिवङ्गत्वाय महता महिम्ना। वि नो राष्ट्रमुनन्तु पयसा स्वेन।
यास्ते विशस्तपसा सं बभूवुः। गायत्रं वत्समनु तास्त
आऽगुः। तास्त्वा विशन्तु महसा स्वेन। सं माता पुत्रो
अभ्येतु रोहितः॥५॥

यूयमुग्रा मरुतः पृश्निमातरः। इन्द्रेण सयुजा प्रमृणीथ
शत्रून्। आ वो रोहितो अशृणोदभिद्यवः। त्रिसंतासो
मरुतः स्वादुसम्मुदः। रोहितो द्यावापृथिवी जंजान।
तस्मिंस्तन्तुं परमेष्ठी तंतान। तस्मिंञ्छिश्रिये अज
एकपात्। अदहद्द्यावापृथिवी बलेन। रोहितो द्यावापृथिवी
अदहत्। तेन सुवः स्तमितन्तेन नाकः॥६॥

सो अन्तरिक्षे रजंसो विमानः। तेन देवाः सुवरन्वविन्दन्।
सुशेवन्त्वा भानवो दीदिवांसम्। समं ग्रासो जुहो जातवेदः।

उक्षन्ति॑ त्वा वा॒जिन॒मा घृ॒तेन॑। स॒संम॒ग्रे युव॑से॒ भोज॑नानि।
अग्रे॑ शर्धं॑ मह॒ते सौभ॑गाय। तव॑ द्यु॒मन्यु॑त्त॒मानि॑ सन्तु।
सञ्जा॑स्पत्य॒सुय॑म॒मा कृ॑णुष्व। श॒त्रूय॒ताम॒भि ति॑ष्ठा
महा॑सि॒॥७॥

अस्त्वेतु रोहितो नाको महासि॒॥२॥

पुन॑र्न॒ इन्द्रो॑ म॒घवा॑ ददातु। धना॑नि श॒क्रो धन्यः॑ सु॒राधाः॑।
अ॒र्वाची॑नं कृणुतां याचि॒तो मनः॑। श्रु॒ष्टी नो॑ अ॒स्य ह॒विषो॑
जुषा॑णः। यानि॑ नोऽजि॒नन्ध॑नानि। ज॒हर्थं॑ शूर॒ मन्यु॑ना।
इन्द्रा॑नु॒विन्द॒ नस्तानि॑। अ॒नेन॑ ह॒विषा॒ पुनः॑। इन्द्र॒ आशा॑भ्यः
परि॑। सर्वा॑भ्योऽभय॑ङ्करत्॒॥८॥

जेता॒ शत्रून्॒ विच॑र॒षणिः॑। आकू॑त्यै त्वा॒ कामा॑य त्वा स॒मृधे॑
त्वा। पु॒रो द॑धे अमृ॒तत्वा॑य जी॒वसे॑। आकू॑तिम॒स्याव॑से।
काम॑म॒स्य स॒मृद्धौ॑। इन्द्र॑स्य यु॒ञ्जते॒ धियः॑। आकू॑तिं दे॒वीं
मन॑सः पु॒रो द॑धे। य॒ज्ञस्य॑ मा॒ता सु॒हवा॑ मे अस्तु। यदि॑च्छामि
मन॑सा॒ सका॑मः। वि॒देय॑मेन॒द्धद॑ये नि॒र्विष्ट॑म्॒॥९॥

सेद॒ग्निर॒ग्नीर॑त्यै॒त्यन्यान्॑। यत्र॑ वा॒जी तन॑यो वी॒डुपा॑णिः।
स॒हस्र॑पा॒था अ॒क्षरा॑ स॒मेति॑। आशा॑नान्त्वाऽऽशा॒पा॒लेभ्यः॑।
च॒तुर्भ्यो॑ अ॒मृते॑भ्यः। इ॒दं भू॑तस्याध्य॑क्षेभ्यः। वि॒धेम॑ ह॒विषा॑
व॒यम्। विश्वा॑ आशा॒ मधु॑ना स॒सृजामि॑। अ॒न॒मी॒वा आप॑
ओष॑धयो भवन्तु। अ॒यं यज॑मानो मृ॒धो व्य॑स्यताम्॒॥१०॥

अ॒गृ॒भी॒ताः पु॒शवः॑ सन्तु॒ सर्वे॑। अ॒ग्निः सोमो॒ वरु॑णो
मि॒त्र इन्द्रः॑। बृ॒हस्प॑तिः सवि॒ता यः स॑ह॒स्री। पू॒षा नो
गोभि॑रव॒सा सर॑स्वती। त्वष्टा॑ रू॒पाणि॑ सम॒नक्तु॑ य॒ज्ञैः। त्वष्टा॑
रू॒पाणि॑ दध॒ती सर॑स्वती। पू॒षा भग॑ः सवि॒ता नो॑ ददातु।
बृ॒हस्प॑तिर्द॒ददिन्द्रः॑ स॒हस्र॑म्। मि॒त्रो दा॒ता वरु॑णः सोमो॒
अ॒ग्निः॥११॥

क॒र॒त्रि॒विंश॑मस्यतान्न॒वं च॥ [३]

आ नो॑ भ॒र भग॑मिन्द्र द्युमन्त॑म्। नि ते॑ दे॒ष्णस्य॑ धीमहि प्र॒रेके॑।
उ॒र्व इ॒व प॒प्रथे॒ कामो॑ अ॒स्मे। तमा॑पृ॒णा वसु॑पते॒ वसू॑नाम्।
इ॒मङ्काम॑ म॒न्दया॒ गोभि॑रश्वैः॑। च॒न्द्रव॑ता राध॒सा प॒प्रथ॑श्च।
सु॒व॒र्यवो॑ म॒तिभि॑स्तुभ्यं॒ विप्राः॑। इन्द्रा॑य॒ वाहः॑ कुशि॒कासो॑
अ॒क्रन्। इन्द्र॑स्य॒ नु वी॒र्या॑णि॒ प्रवो॑चम्। या॒नि च॒कार॑ प्रथ॒मानि॑
व॒ज्री॥१२॥

अ॒ह॒न्नहि॑मन्व॒पस्त॑तर्द। प्रव॒क्षणा॑ अभि॒न॒त्पर्व॑तानाम्। अ॒ह॒न्नहि॑
पर्व॑ते शि॒श्रिया॑णम्। त्वष्टा॑ऽस्मै॒ वज्र॑ः स्व॒र्यन्त॑तक्ष। वा॒श्रा
इ॒व धे॑नवः॒ स्यन्द॑मानाः। अ॒ञ्जः स॒मुद्र॑मव॒ जग्मु॑रापः।
वृ॒षाय॑मा॒णोऽवृ॑णीत॒ सोम॑म्। त्रि॒क॒द्रुके॑ष्वपि॒बत्सु॑तस्य। आ
सा॒यकं॑ म॒घवा॑ दत्त॒ वज्र॑म्। अ॒ह॒न्नेन॑ प्रथ॒मजा॑ मही॒नाम्॥१३॥

यदिन्द्रा॑ह॒न्प्रथ॑मजा॒ मही॑नाम्। आ॒न्मा॒यिना॒ममि॑नाः प्रोत
मा॒याः। आ॒त्सूर्य॑ ज॒नय॑न्द्यामु॒षास॑म्। ता॒दी॒क्रा श॒त्रून्

किलाविवित्से। अहन्वृत्रं वृत्रतरं व्य॑सम्। इन्द्रो वज्रेण
महता व॒धेन॑। स्कन्धा॑सीव॒ कुलि॑शेनाविवृ॒क्णा। अहिः
शयत॑ उप॒पृक्पृ॑थिव्याम्। अ॒यो॒ध्येव॑ दुर्म॒द् आ हि॑ जु॒ह्वे।
म॒हावी॒रन्तु॑विबा॒धमृ॑जी॒षम्॥१४॥

नाता॑रीरस्य॒ समृ॑तिं व॒धाना॑म्। स॑ रु॒जानाः॑ पिपि॒ष
इन्द्र॑शत्रुः। विश्वो॑ विहा॒या अर॑तिः। वसु॑र्दधे॒ हस्ते॑ दक्षिणे।
तर॑णिर्न शि॒श्रथत्। श्रव॑स्य॒या न शि॑श्रथत्। विश्व॑स्मा
इदि॑षुध्य॒से। दे॒वत्रा॑ ह॒व्यमू॑हिषे। विश्व॑स्मा॒ इत्सु॑कृते
वार॑मृण्वति। अ॒ग्निर्द्वारा॑ व्यृण्वति॥१५॥

उदु॑ञ्जिहानो अ॒भि काम॑मीरयन्। प्र॒पृश्न॑न्विश्वा॒ भुव॑नानि
पूर्व॑था। आ के॒तुना॒ सुष॑मिद्धो॒ यजि॑ष्ठः। काम॑ नो अग्ने
अ॒भिह॑र्य दि॒ग्भ्यः। जुषा॑णो ह॒व्यम॑मृतेषु दू॒ष्टः। आ नो॑
र॒यिं ब॑हुलाङ्गोम॑तीमिषम्। नि धे॑हि॒ यक्ष॑दमृतेषु भूषन्।
अ॒श्विना॑ य॒ज्ञमाग॑तम्। दा॒शुषः॑ पुरु॑द॒ससा॑। पूषा॑ रक्षतु नो
र॒यिम्॥१६॥

इ॒मं य॒ज्ञम॑श्विना॑ वर्धयन्ता। इ॒मौ र॒यिं यज॑मानाय धत्तम्।
इ॒मौ प॒शून् रक्ष॑तां वि॒श्वतो॑ नः। पूषा॑ नः पातु॒ सद्म॑प्रयच्छन्।
प्रते॑ म॒हे संर॑स्वति। सुभ॑गे वाजि॑नीवति। स॒त्यवा॑चे भरे
म॒तिम्। इ॒दं नो॑ ह॒व्यं घृ॑तवत्सरस्वति। स॒त्यवा॑चे प्रभ॑रेमा
ह॒वी॑षि। इ॒मानि॑ ते दुरि॒ता सौ॑भ॒गानि॑। तेभि॑र्व॒यं सु॑भगांसः
स्याम॥१७॥

वज्रहीनामृजीपं व्युण्वति रक्षतु नो रयिः सौभगाय्येकं च॥—————[४]

य॒ज्ञो रा॒यो य॒ज्ञ ई॒शे वसू॑नाम्। य॒ज्ञः स॒स्याना॑मु॒त
सु॑क्षिती॒नाम्। य॒ज्ञ इष्टः॑ पूर्॒वचि॑त्तिं दधातु। य॒ज्ञो ब्र॑ह्म॒ण्वाः
अ॒प्येतु॑ दे॒वान्। अ॒यं य॒ज्ञो वर्ध॑ता॒ङ्गोभि॑र॒श्वैः। इ॒यं वेदिः॑
स्वप॒त्या सु॒वीरा॑। इ॒दं ब॒रु॒हिरति॑ ब॒रु॒हीःष्य॒न्या। इ॒मं य॒ज्ञं
वि॒श्वे अव॑न्तु दे॒वाः। भ॒गं ए॒व भ॒ग॒वाः अस्तु॑ दे॒वाः। तेन॑
व॒यं भ॒गव॑न्तः स्याम॥१८॥

तन्त्वा॑ भ॒गु सर्व॑ इ॒ज्जो॑हवीमि। स नो॑ भ॒ग पु॒रए॒ता भ॑वे॒ह। भ॒गु
प्र॒णेत॑र्भ॒ग सत्य॑राधः। भ॒गेमा॑न्धिय॒मुद॑व॒ दद॑न्नः। भ॒गु प्र णो॑
जन॒य गो॑भि॒र॒श्वैः। भ॒गु प्र नृ॑भिर्नृ॒वन्तः स्याम॑। श॒श्व॒तीः समा॑
उप॑यन्ति लो॒काः। श॒श्व॒तीः समा॑ उप॑यन्त्यापः। इष्टं॑ पूर्तं
श॒श्व॒तीना॑ः समा॒नाः शा॒श्व॒तेन॑। ह॒विषे॑ष्वाऽन॒न्तं लो॒कं पर॑मा
रु॒रोह॑॥१९॥

इ॒यमे॒व सा या प्र॑थ॒मा व्यौच्छ॑त्। सा रू॒पाणि॑ कुरु॒ते
पञ्च॑ दे॒वी। द्वे स्वसा॑रौ वयत॒स्तत्र॑मे॒तत्। स॒ना॒तनं॑ वि॒त॒तः
षण्म॑यू॒खम्। अ॒वा॒न्याःस्तन्तू॑न्कि॒रतो॑ ध॒त्तो अ॒न्यान्।
नाव॑पृ॒ज्याते॒ न ग॑मा॒ते अ॒न्तम्। आ वो॑ यन्तू॒दवा॑हा॒सो
अ॒द्या। वृष्टिं॑ ये वि॒श्वे म॒रुतो॑ जु॒नन्ति॑। अ॒यं यो अ॒ग्निर्म॑रु॒तः
समि॑द्धः। ए॒तं जु॑षध्व॒ङ्कव॑यो यु॒वानः॥२०॥

धा॒रा॒वरा॑ म॒रुतो॑ धृ॒ष्णुवो॑जसः। मृ॒गा न भी॑मास्त॒विषे॑भि॒-
रू॒र्मिभिः॑। अ॒ग्नयो॑ न शु॒शु॒चाना॑ ऋ॒जी॒षिणः॑। भ्रुमि॑न्धम॒न्त

उ॒प॒ गा अ॑वृ॒ण्वत॑। वि च॑क्र॒मे त्रि॑र्दे॒वः। आ वे॒धस॒न्नीलं॑पृ॒ष्ठं
बृ॒हन्त॑म्। बृ॒हस्प॑तिः॒ स॒दने॑ सा॒दय॑ध्वम्। सा॒दद्यौ॑नि॒न्दम॒
आ दी॑दि॒वाःस॑म्। हि॒र॒ण्यव॑र्णम॒रुषः॑ स॒पेमा॑। स हि शु॒चिः
श॒तप॑त्रः स शु॒न्ध्युः॥२१॥

हि॒र॒ण्यवा॑शीरि॒षिरः॑ सु॒व॒र॒षाः। बृ॒हस्प॑तिः स स्वा॑वेश ऋ॒ष्वाः।
पू॒रू सखि॑भ्य आसु॒तिं के॑रिष्ठः। पू॒षः॒ स्तव॑ व्र॒ते व॒यम्।
नरि॑ष्येम क॒दाच॑न। स्तो॒तार॑स्त इ॒ह स्म॑सि। यास्ते॑ पू॒षन्ना
वो अ॒न्तः स॑मु॒द्रे। हि॒र॒ण्ययी॑र॒न्तरि॑क्षे चर॑न्ति। याभि॑र्यासि
दू॒त्याः सूर्य॑स्य। का॒मेन॑ कृ॒तश्र॑व इ॒च्छमा॑नः॥२२॥

अ॒र॒ण्या॒न्यर॑ण्या॒न्यसौ॑। या प्रे॒व न॑श्यसि। क॒था ग्रा॑मं
न पृ॑च्छसि। न त्वा॒भीरि॑व वि॒न्दती॑ ३। वृ॒षा॒र॒वाय॑
वद॑ते। यदु॒पाव॑ति चि॒च्चि॒कः। आ॒घा॒टीभि॑रिव धा॒वय॑न्।
अ॒र॒ण्या॒निर्म॑हीयते। उ॒त गा॑व इ॒वा॒दन्। उ॒तो वे॒श्मे॒व
दृ॒श्यते॑॥२३॥

उ॒तो अ॑र॒ण्या॒निः सा॒यम्। श॒क॒टीरि॑व स॒र्जति॑। गा॒म॒ङ्गैष॑
आ ह्व॑यति। दा॒र्व॒ङ्गैष॑ उ॒पा॒वधी॑त्। वस॑न्नर॒ण्या॒न्याः
सा॒यम्। अ॒क्रु॒क्ष॒दिति॑ म॒न्यते॑। न वा अ॑र॒ण्या॒निर्ह॑न्ति।
अ॒न्यश्चे॒न्नाभि॑गच्छ॒ति। स्वा॒दोः फ॑ल॒स्य ज॒ग्ध्वा। यत्र॑ का॒मं
नि प॑द्यते। आञ्ज॑नगन्धीः॒ सुर॒भीम्। ब॒हू॒न्नाम॑कृ॒षीव॑लाम्।
प्रा॒हं मृ॒गाणां॑ मा॒तर॑म्। अ॒र॒ण्या॒नीम॑शः॒सिष॑म्॥२४॥

स्याम॒ रुरो॒ह॒ युवा॒नः शु॒न्यूरि॒च्छमा॒नो दृ॒श्यते॒ निप॑द्यते च॒त्वारि॑ च॥ ————— [५]

वा॒त्रह॑त्याय॒ शव॑से। पृ॒त॒ना॒सा॒ह्याय॑ च। इन्द्र॒ त्वा व॑र्तयामसि।
सु॒ब्रह्मा॑णं वी॒रव॑न्तं बृ॒हन्त॑म्। उ॒रुं ग॑भी॒रं पृ॒थुबु॑ध्मिन्द्र।
श्रु॒त॒र्षि॑मु॒ग्रम॑भिमाति॒षाह॑म्। अ॒स्मभ्य॑ चि॒त्रं वृ॑षण॒ रयि॑
दाः। क्षे॒त्रि॒ये त्वा॒ नि॒र्ऋ॒त्यै त्वा। द्रु॒हो मु॑श्चामि॒ वरु॑णस्य
पाशा॑त्। अ॒ना॒गसं॒ ब्रह्म॑णे त्वा करोमि॥ २५॥

शि॒वे ते॒ द्यावा॑पृथि॒वी उ॒भे इ॒मे। शं ते॑ अ॒ग्निः स॒हाद्वि॑रस्तु। शं
द्यावा॑पृथि॒वी स॒होष॑धीभिः। शम॒न्तरि॑क्ष॒ सह॑ वाते॒न ते। शं ते॒
चत॑स्रः प्र॒दिशो॑ भवन्तु। या दै॒वीश्चत॑स्रः प्र॒दिशः॑। वात॑प॒त्नीर॑भि
सूर्यो॑ विचष्टे। तासा॑न्त्वा ज॒रस॒ आ द॑धामि। प्र यक्ष्म॑ एतु
नि॒र्ऋ॒तिं परा॒चैः। अमो॑चि॒ यक्ष्मा॑द्दुरि॒तादव॑र्त्यै॥ २६॥

द्रु॒हः पाशा॑न्नि॒र्ऋ॒त्यै चोद॑मोचि। अहा॒ अव॑र्तिमविदत्स्यो॒नम्।
अप्य॑भू॒द्ध्रे सु॑कृ॒तस्य॑ लो॒के। सूर्य॑मृतं तम॑सो॒ ग्राह्या॒ यत्। दे॒वा
अमु॑श्च॒न्नसृ॑ज॒न्व्येन॑सः। ए॒वम॒हमि॑मं क्षे॒त्रिया॑ज्जामि॒श॒ सात्।
द्रु॒हो मु॑श्चामि॒ वरु॑णस्य॒ पाशा॑त्। बृह॑स्पते॒ युव॑मिन्द्रश्च
वस्वः॑। दि॒व्यस्ये॑शाथे उ॒त पा॒र्थि॒वस्य॑। ध॒त्त॒ रयि॑ः स्तु॒वते॑
की॒रये॑चित्॥ २७॥

यू॒यं पा॑त स्व॒स्तिभिः॒ सदा॑ नः। दे॒वा॒यु॒धमि॒न्द्रमा॒ जोहु॑वानाः।
वि॒श्वा॒वृ॒धम॑भि॒ ये रक्ष॑माणाः। येन॑ ह॒ता दी॒र्घम॑ध्वा॒नमा॑यन्।
अ॒न॒न्तम॑र्थम॒नि॒वत्स्य॑मानाः। यत्ते॑ सुजा॒ते हि॒मव॑त्सु भे॒षज॑म्।

म॒यो॒भूः श॒न्त॑मा॒ यद्धृ॑दो॒सि॑। ततो॑ नो दे॒हि सी॒बले॑।
अ॒दो गि॒रि॒भ्यो॒ अधि॑ यत्प्र॒धाव॑सि। स॒ः शो॒भ॑मा॒ना क॒न्ये॑व
शु॒भ्रे॥ २८॥

तां त्वा॒ मुद्ग॑ला ह॒विषा॑ वर्धयन्ति। सा नः॑ सी॒बले॑ र॒यिमा
भा॑जये॒ह। पूर्वं॑ दे॒वा अ॒परे॑णानुपश्यं॒ जन्म॑भिः। जन्मा॒न्यव॑रैः
परा॑णि। वेदा॑नि दे॒वा अ॒यम॑स्मीति॒ माम्। अ॒हः॑ हित्वा
शरी॑रं ज॒रसः॑ प॒रस्ता॑त्। प्रा॒णापा॒नौ चक्षुः॑ श्रोत्र॑म्। वाचं
मन॑सि॒ सम्भृ॑ताम्। हित्वा शरी॑रं ज॒रसः॑ प॒रस्ता॑त्। आ
भूति॑म्भूतिं व॒यम॑श्नवामहे। इ॒मा ए॒व ता उ॒षसो॒ याः प्र॑थ॒मा
व्यो॑च्छन्। ता दे॒व्यः कुर्व॑ते पञ्च॒रूपा। श॒श्वती॑र्नाव॒पृज्य॑न्ति।
न ग॑मन्त्यन्तम्॥ २९॥

क॒रो॒म्यव॑र्त्यै चिच्छु॒भ्रेऽश्न॑वामहे च॒त्वारि॑ च॥ [६]

वसू॑नां त्वा॒ऽधी॑तेन। रु॒द्राणा॑मृ॒म्या। आ॒दि॒त्यानां॑ तेज॑सा।
विश्वे॑षां दे॒वानां॑ क्रतु॑ना। म॒रुता॑मे॒म्रा जु॑होमि॒ स्वाहा॑।
अ॒भिभू॑तिर॒हमा॑गमम्। इन्द्र॑सखा स्वा॒युधः॑। आस्वाशा॑सु
दु॒ष्पहः॑। इ॒दं वर्चो॑ अ॒ग्निना॑ द॒त्तमा॑गात्। यशो॑ भर्गः॒ सह
ओजो॑ बलं॑ च॥ ३०॥

दी॒र्घायु॑त्वायं श॒तशा॑रदाय। प्रति॑गृ॒भ्णामि॑ मह॒ते वी॒र्या॑य।
आयु॑रसि वि॒श्वायु॑रसि। स॒र्वायु॑रसि॒ सर्व॑मायु॑रसि। सर्व॑म्
आयु॑र्भूयात्। सर्व॑मायु॑र्गेषम्। भूर्भुवः॑ सुवः॑। अ॒ग्नि॒धर्म॑णान्नादः॑।

मृत्युर्धर्मेणान्नपतिः। ब्रह्मं क्षत्रं स्वाहा॥३१॥

प्रजापतिः प्रणेता। बृहस्पतिः पुराता। यमः पन्थाः। चन्द्रमाः पुनरसुः स्वाहा॥ अग्निरन्नादोऽन्नपतिः। अन्नाद्यमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा॥ सोमो राजा राजपतिः। राज्यमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा॥ वरुणः सम्राट्सम्राटितिः। साम्राज्यमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा॥३२॥

मित्रः क्षत्रं क्षत्रपतिः। क्षत्रमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा॥ इन्द्रो बलं बलपतिः। बलमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा॥ बृहस्पतिर्ब्रह्म ब्रह्मपतिः। ब्रह्ममस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा॥ सविता राष्ट्रं राष्ट्रपतिः। राष्ट्रमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा॥ पूषा विशां विदितिः। विशमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा॥ सरस्वती पुष्टिः पुष्टिपती। पुष्टिमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा॥ त्वष्टा पशूनां मिथुनानां रूपकृद्रूपपतिः। रूपेणमस्मिन् यज्ञे यजमानाय पशून् ददातु स्वाहा॥३३॥

च स्वाहा साम्राज्यमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा विशमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा चत्वारिं च (अग्निः सोमो वरुणो मित्र इन्द्रो बृहस्पतिः सविता पूषा सरस्वती त्वष्टा दश॥)॥

[७]

स ईं पाहि य ऋजीषी तरुत्रः। यः शिप्रवान्वृषभो यो मतीनाम्। यो गौत्रभिद्वज्रभृद्यो हरिष्ठाः। स इन्द्र चित्रां

अ॒भि तृ॒न्धि वा॒जान्। आ ते शु॒ष्मो वृ॒षभ ए॒तु प॒श्चात्।
 ओ॒त्तरा॒दध॒रागा पु॒रस्ता॑त्। आ वि॒श्वतो॑ अ॒भिस॒मैत्वा॑र्वाङ्।
 इन्द्र॑ द्यु॒म्नः सु॒र्वर्व॒द्धेह्य॒स्मे। प्रो॒ष्वस्मै॑ पु॒रोर॒थम्। इन्द्रा॑य
 शू॒षम॑र्चत॥ ३४॥

अ॒भीके॑ चि॒दु लो॒क॒कृत्। स॒ङ्गे स॒मत्सु॑ वृ॒त्रहा॑। अ॒स्माकं॑ बो॒धि
 चो॒दिता॑। नभ॑न्तामन्य॒केषा॑म्। ज्या॒का अधि॑ धन्व॑सु। इन्द्र॑
 व॒यः शु॒नासी॒रम्। अ॒स्मिन् य॒ज्ञे ह॑वामहे। आ वा॒जैरु॒पं नो॑
 ग॒मत्। इन्द्रा॑य शु॒नासी॒राय॑। सु॒चा जु॑हुत नो ह॒विः॥ ३५॥

जु॒षतां॑ प्र॒ति मे॒धिरः॑। प्र ह॒व्यानि॑ घृ॒तव॑न्त्यस्मै। ह॒र्यश्वा॑य
 भ॒रता॑ स॒जोषा॑ः। इन्द्र॑र्तुभिर्ब्र॒ह्म॑णा वावृ॒धानः॑। शु॒नासी॒री
 ह॒विरि॒दं जु॑षस्व। व॒यः सु॒पर्णा॑ उप॑सेदुरिन्द्र॒म्। प्रि॒यमे॒धा
 ऋ॒षयो॑ नाध॑मानाः। अप॑ ध्वा॒न्तमू॑र्णुहि पू॒र्धि चक्षुः॑।
 मु॒मुग्ध्य॑स्मान्निधये॑ऽव ब॒द्धान्। बृ॒हदिन्द्रा॑य गाय॒त॥ ३६॥

म॒रुतो॑ वृ॒त्रह॑न्तमम्। येन॒ ज्योति॑रज॒नय॑न्वृ॒तावृ॑धः। दे॒वं
 दे॒वाय॑ जागृ॑वि। का॒मि॒हैकाः॑ क इ॒मे प॑त॒ङ्गाः। मा॒न्था॒लाः
 कु॒लि॒परि॑माप॒तन्ति॑। अना॑वृ॒तैना॒न्प्रध॑मन्तु दे॒वाः। सौ॒पर्णं॑
 चक्षु॑स्त॒नुवा॑ वि॒देय॑। ए॒वा व॑न्दस्व॒ वरु॑णं बृ॒हन्त॑म्।
 न॒म॒स्याधी॑र॒ममृ॑तस्य गो॒पाम्। स नः॑ श॒र्म त्रि॒वरू॑थं
 वि॒यः स॑त्॥ ३७॥

यू॒यं पा॑त स्व॒स्तिभिः॑ सदा॑ नः। नाके॑ सु॒पर्ण॑मु॒प॒ यत्प॑त॒न्तम्।

हृदा वेनन्तो अभ्यचक्षत त्वा। हिरण्यपक्षं वरुणस्य दूतम्।
यमस्य योनौ शकुनं भुरण्युम्। शं नो देवीरभिष्टये। आपो
भवन्तु पीतये। शं योरभि स्रवन्तु नः। ईशाना वार्याणाम्।
क्षयन्तीश्चर्षणीनाम्॥३८॥

अपो याचामि भेषजम्। अप्सु मे सोमो अब्रवीत्।
अन्तर्विश्वानि भेषजा। अग्निं च विश्वशम्भुवम्। आपश्च
विश्वभेषजीः। यदप्सु ते सरस्वति। गोष्वश्वेषु यन्मधु।
तेन मे वाजिनीवति। मुखमङ्घ्रि सरस्वति। या सरस्वती
वैशम्भल्या॥३९॥

तस्यां मे रास्व। तस्यांस्ते भक्षीय। तस्यांस्ते भूयिष्ठभाजो
भूयास्म। अहं त्वदस्मि मदसि त्वमेतत्। ममासि
योनिस्तव योनिरस्मि। ममैव सन्वहं हव्यान्यग्ने। पुत्रः पित्रे
लोककृज्जातवेदः। इहैव सन्तत्र सन्तं त्वाऽग्ने। प्राणेन वाचा
मनसा बिभर्मि। तिरो मा सन्तमायुर्मा प्रहासीत्॥४०॥

ज्योतिषा त्वा वैश्वानरेणोपतिष्ठे। अयं ते योनिर्ऋत्वियः।
यतो जातो अरोचथाः। तं जानन्नग्न आरोह। अथा नो वर्धया
रयिम्। या ते अग्ने यज्ञिया तनूस्तयेह्यारोहात्माऽऽत्मानम्।
अच्छा वसूनि कृण्वन्नस्मे नर्या पुरूणि। यज्ञो भूत्वा यज्ञमा
सीद् स्वां योनिम्। जातवेदो भुव आ जायमानः सक्षय
एहि। उपावरोह जातवेदः पुनस्त्वम्॥४१॥

दे॒वेभ्यो॑ ह॒व्यं व॑ह नः प्रजा॒नन्। आ॒युः प्र॒जा॑ र॒यिम॒स्मासु॑
 धेहि। अज॑स्रो दीदिहि नो दुरो॒णे। तमिन्द्र॑ जोहवीमि
 म॒घवा॑नमुग्रम्। स॒त्रा दधा॑नमप्रतिष्कुत॒ः शवा॑सि।
 म॑हि॒ष्ठो गी॒र्भिरा च॑ य॒ज्ञियो॑ऽववर्तत्। रा॒ये नो॒ विश्वा॑ सुपथा॑
 कृ॒णोतु व॒ज्री। त्रिक॑द्रुकेषु महिषो यवा॑शिरं तुवि॒शुष्मं॑स्तृपत्।
 सोम॑मपिब॒द्विष्णु॑ना सु॒तं यथा॑ऽवशत्। स ई॑ ममाद॒ महि॑
 कर्म॒ कर्त॑वे म॒हामुरु॑म्॥४२॥

सैन॑ सश्चदे॒वं दे॒वः स॒त्यमिन्द्रु॑ स॒त्य इन्द्रः॑। वि॒दद्यती॑
 स॒रमा॑ रु॒ग्णम॑द्रैः। महि॒ पाथः॑ पू॒र्व्यं स॒द्विर्य॑क्कः। अग्रं
 नय॑त्सुप॒द्यक्ष॑राणाम्। अ॒च्छा रवं॑ प्रथ॒मा जा॑न॒तीगा॑त्।
 वि॒दद्गव्य॑ स॒रमा॑ दृढमूर्वम्। येना॒नुकं॑ मा॒नुषी॑ भोज॑ते विट्।
 आ ये विश्वाः॑ स्वप॒त्यानि॑ च॒क्रुः। कृ॒ण्वाना॑सो अमृत॒त्वाय॑
 गा॒तुम्। त्वं नृभि॑र्नृपते दे॒वहू॑तौ॥४३॥

भूरी॑णि वृ॒त्वा ह॑र्यश्च ह॑सि। त्वन्नि॑दस्यु॒श्चुमु॑रिम्। धुनि॑
 चास्वा॑पयो द॒भीत॑ये सु॒हन्तु॑। ए॒वा पा॑हि प्र॒त्नथा॒ मन्द॑तु
 त्वा। श्रु॒धि ब्र॒ह्म वा॑वृधस्वो॒त गी॒र्भिः। आ॒विः सुर्य॑ कृ॒णुहि॑
 पी॒पिही॑षः। ज॒हि शत्रू॑ र॒भि गा॑ इन्द्र॒ तृन्धि॑। अ॒ग्ने
 बाध॑स्व॒ वि मृ॒धो नु॑दस्व। अपा॒मीवा॒ अप॒ रक्षा॑सि से॒धा।
 अ॒स्मात्स॑मु॒द्राद्बृ॑हतो दि॒वो नः॑॥४४॥

अ॒पां भू॒मान॒मुप॑ नः सृजे॒ह। यज्ञ॑ प्र॒ति॑तिष्ठ सु॒म॒तौ सु॒शेवा॒ आ

त्वा॑। वसू॑नि पुरु॒धा वि॑शन्तु। दी॒र्घमा॑युर्यज॑मानाय कृ॒ण्वन्।
 अधा॒मृते॑न जरि॒तार॑मङ्घ्रि॑। इन्द्रः॑ शु॒नाव॑द्वित॑नोति॒ सीर॑म्।
 सं॒वत्स॑रस्य॒ प्रति॑माण॑मेतत्। अ॒र्कस्य॒ ज्योति॑स्तदिदा॑स॒
 ज्येष्ठ॑म्। सं॒वत्स॑र५ शु॒नव॑त्सीर॑मेतत्। इन्द्र॑स्य॒ राधः॑
 प्रय॑तं पुरु॒ त्मना॑। तदर्क॑रूपं वि॒मिमा॑नमेति। द्वा॒दशारे॑
 प्रति॑तिष्ठ॒तीद्व॑षा॑। अ॒श्वाय॑न्तो ग॒व्यन्तो॑ वा॒जय॑न्तः। ह॒वाम॑हे
 त्वोप॑गन्त॒वा उ॑। आ॒भूष॑न्तस्त्वा सु॒म॒तौ न॒वा॒याम्। व॒यमिन्द्र॑
 त्वा शु॒न५ हु॑वेम॥४५॥

अ॒र्च॒त॒ ह॒विर्गा॑यत य५सच्च॑र॒षणी॑नां वैश॑म्भ॒त्या हा॑सी॒त्वमु॑रुं दे॒वहू॑तौ न॒स्मना॑ ष॒द्व॥—[८]

प्रा॒ण उ॒देहि॑ पुन॒रा नो॑ भर य॒ज्ञो रा॒यो वा॒त्रह॑त्याय॒ वसू॑ना॒५ स ई॑ पा॒ह्यष्टौ॥८॥

प्रा॒णो र॑क्ष॒त्यगृ॑भीता धारा॒वरा॑ म॒रुतो॑ दी॒र्घायु॑त्वाय॒ ज्योति॑षा त्वा पञ्च॑च॒त्वारि॑५शत्॥४५॥

प्रा॒णः शु॒न५ हु॑वेम॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके

पञ्चमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ षष्ठमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके षष्ठः प्रपाठकः ॥

स्वा॒र्द्धीं त्वा॑ स्वा॒दुना॑। ती॒व्रां ती॒व्रेण॑। अ॒मृता॑म॒मृते॑न। मधु॑मतीं
मधु॑मता। सृ॒जामि॒ स॒ सोमे॑न। सोमो॑ऽस्य॒श्विभ्या॑ पच्य॒स्व।
सर॑स्वत्यै पच्य॒स्व। इन्द्रा॑य सु॒त्राम्णे॑ पच्य॒स्व। परी॒तो षि॑ञ्चता
सु॒तम्। सोमो॑ य उ॒त्तम॑ ह॒विः॥१॥

द॒धन्वा॑ यो न॒र्यो अ॒प्स्वन्तरा॑। सु॒षाव॑ सोम॒मद्रि॑भिः। पु॒नातु॑
ते परि॒सुत॑म्। सोम॒ सूर्य॑स्य दुहि॒ता। वारे॑ण श॒श्वता॑ तना॑।
वा॒युः पू॒तः प॒वित्रे॑ण। प्रा॒ङ्खसो॑मो अति॑द्रुतः। इन्द्र॑स्य यु॒ज्यः
सखा॑। वा॒युः पू॒तः प॒वित्रे॑ण। प्र॒त्यङ्खसो॑मो अति॑द्रुतः॥२॥

इन्द्र॑स्य यु॒ज्यः सखा॑। ब्रह्म॑ क्ष॒त्रं प॑वते तेज॑ इन्द्रि॒यम्। सुर॑या
सोमः॑ सु॒त आसु॑तो मदा॒या। शु॒क्रेण॑ देव॒ देवताः॑ पिपृ॒ग्धि।
रसे॒नान्नं॑ यज॑मानाय धेहि। कु॒विद॑ङ्ग यव॑मन्तो यव॑ञ्चित्। यथा॒
दान्त्य॑नुपूर्व॑ वि॒यूय॑। इहे॒हैषां॑ कृणु॒त भो॑ज॒नानि॑। ये ब॒र्हिषो॑
नमो॑वृत्तिं न ज॒ग्मुः। उ॒पया॑मगृहीतोऽस्य॒श्विभ्या॑ त्वा जुष्टं॑
गृह्णामि॥३॥

सर॑स्वत्या॒ इन्द्रा॑य सु॒त्राम्णे॑। ए॒ष ते॒ योनि॒स्तेज॑से त्वा। वी॒र्या॑य
त्वा बला॑य त्वा। तेजो॑ऽसि तेजो॒ मयि॑ धेहि। वी॒र्य॑मसि वी॒र्यं॑
मयि॑ धेहि। बल॑मसि बलं॒ मयि॑ धेहि। नाना॑ हि वा॑ देव॒हित॑
सदः॑ कृतम्। मा स॒सृक्षा॑थां पर॒मे व्यो॑मन्। सुरा॒ त्वम॑सि

शुष्मिणी सोमं एषः। मा मां हिंसीः स्वां योनिमाविशन्॥४॥
 उपयामगृहीतोऽस्याश्विनं तेजः। सारस्वतं वीर्यम्। ऐन्द्रं
 बलम्। एष ते योनिर्मोदाय त्वा। आनन्दाय त्वा महसे
 त्वा। ओजोऽस्योजो मयि धेहि। मन्युरसि मन्युं मयि धेहि।
 महोऽसि महो मयि धेहि। सहोऽसि सहो मयि धेहि। या
 व्याघ्रं विषूचिका। उभौ वृकं च रक्षति। श्येनं पतत्रिणं
 सिंहम्। सेमं पात्वहंसः। सम्पृचः स्थ सं मा भद्रेण
 पृङ्ग। विपृचः स्थ वि मा पाप्मना पृङ्ग॥५॥

हविः प्रत्यङ्खसोमो अतिद्रुतो गृह्णाम्याविशन्विषूचिका पञ्च च॥—————[१]

सोमो राजाऽमृतं सुतः। ऋजीषेणाजहान्मृत्युम्। ऋतेन
 सत्यमिन्द्रियम्। विपानं शुक्रमन्धसः। इन्द्रस्येन्द्रियम्।
 इदं पयोऽमृतं मधु। सोममद्भ्यो व्यपिबत्। छन्दसा हंसः
 शुचिषत्। ऋतेन सत्यमिन्द्रियम्। अद्भ्यः क्षीरं व्यपिबत्॥६॥

कुङ्कुङ्गिरसो धिया। ऋतेन सत्यमिन्द्रियम्। अन्नात्परिसुतो
 रसम्। ब्रह्मणा व्यपिबत् क्षत्रम्। ऋतेन सत्यमिन्द्रियम्।
 रेतो मूत्रं विजहाति। योनिं प्रविशदिन्द्रियम्। गर्भो
 जरायुणाऽऽवृतः। उल्बं जहाति जन्मना। ऋतेन
 सत्यमिन्द्रियम्॥७॥

वेदेन रूपे व्यकरोत्। सुतासुती प्रजापतिः। ऋतेन
 सत्यमिन्द्रियम्। सोमेन सोमो व्यपिबत्। सुतासुतो
 प्रजापतिः। ऋतेन सत्यमिन्द्रियम्। दृष्ट्वा रूपे व्याकरोत्।

स॒त्या॒नृ॒ते प्र॒जाप॑तिः। अश्र॑द्धामनृ॒तेऽद॑धात्। श्र॒द्धा॑ स॒त्ये
प्र॒जाप॑तिः। ऋ॒तेन॑ स॒त्यमि॑न्द्रि॒यम्। दृ॒ष्ट्वा प॑रि॒स्रुतो॑ रसम्।
शु॒क्रेण॑ शु॒क्रं व्य॑पिबत्। प॒यः सोमं॑ प्र॒जाप॑तिः। ऋ॒तेन॑
स॒त्यमि॑न्द्रि॒यम्। वि॒पान॑ शु॒क्रम॑न्ध॒सः। इन्द्र॑स्येन्द्रि॒यम्। इ॒दं
प॒योऽमृ॑तं मधु॥८॥

अ॒द्ध्यः क्षी॑रं व्य॑पिब॒ज्जन्म॑न॒तेन॑ स॒त्यमि॑न्द्रि॒यम् श्र॒द्धा॑ स॒त्ये प्र॒जाप॑तिर॒ष्टौ च॥—[२]

सुरा॑वन्तं ब॒र्हिष॑दः सु॒वीर॑म्। य॒ज्ञः हि॑न्वन्ति म॒हिषा॑
नमो॑भिः। दधा॑नाः सोमं॑ दि॒वि दे॒वता॑सु। मदे॒मेन्द्रं॑
यज॑मानाः स्व॒र्काः। यस्ते॒ रसः॑ सम्भृ॒त ओष॑धीषु। सोम॑स्य
शुष्मः॑ सुर॑या सु॒तस्य॑। तेन॑ जि॒न्व यज॑मानं मदे॒न।
सर॑स्वतीम॒श्विना॒विन्द्र॑म॒ग्निम्। यम॑श्विना॒ नमु॑चेरासुरादधि॑।
सर॑स्व॒त्यस॑नोदिन्द्रि॒याय॑॥९॥

इ॒मन्त॑ शु॒क्रं मधु॑मन्त॒मिन्दु॑म्। सोम॑ राजा॑नमि॒ह
भ॑क्षयामि। यदत्र॑ रि॒प्तः र॒सिनः॑ सु॒तस्य॑। यदिन्द्रो॑
अपि॑ब॒च्छर्ची॑भिः। अ॒हन्त॑दस्य॒ मन॑सा शि॒वेन॑। सोम॑
राजा॑नमि॒ह भ॑क्षयामि। पि॒तृभ्यः॑ स्वधा॒विभ्यः॑ स्व॒धा नमः॑।
पि॒ताम॑हेभ्यः॑ स्वधा॒विभ्यः॑ स्व॒धा नमः॑। प्रपि॑तामहेभ्यः॑
स्वधा॒विभ्यः॑ स्व॒धा नमः॑। अक्ष॑न्पि॒तरः॑॥१०॥

अमी॑मदन्त पि॒तरः॑। अती॑तृपन्त पि॒तरः॑। अमी॑मृजन्त पि॒तरः॑।
पि॒तरः॑ शु॒न्धध्व॑म्। पुनन्तु॑ मा पि॒तरः॑ सो॒म्यासः॑। पुनन्तु॑ मा
पि॒ताम॑हाः। पुनन्तु॑ प्रपि॑तामहाः। प॒वित्रे॑ण श॒तायु॑षा। पुनन्तु॑

मा पितामहाः। पुनन्तु प्रपितामहाः॥११॥

पुवित्रेण शतायुषा। विश्वमायुर्व्यश्जवै। अग्र आयूँषि
पवसेऽग्रे पवस्व। पवमानः सुवर्जनः पुनन्तु मा देवजनाः।
जातवेदः पुवित्रवद्यत्ते पुवित्रमर्चिषि। उभाभ्यान्देव
सवितर्वैश्वदेवी पुनृती। ये समाः समनसः। पितरो
यमराज्ये। तेषां लोकः स्वधा नमः। यज्ञो देवेषु
कल्पताम्॥१२॥

ये सजाताः समनसः। जीवा जीवेषु मामकाः। तेषां
श्रीर्मयि कल्पताम्। अस्मिँल्लोके शतं समाः। द्वे सुती
अशृणवं पितृणाम्। अहं देवानामुत मर्त्यानाम्। याभ्यामिदं
विश्वमेजत्समेति। यदन्तरा पितरं मातरं च। इदं
हविः प्रजननं मे अस्तु। दशवीरं सर्वगणं स्वस्तये।
आत्मसनिं प्रजासनिं। पशुसन्यभयसनिं लोकसनिं। अग्निः
प्रजां बहुलां मे करोतु। अन्नं पयो रेतो अस्मासु धत्त।
रायस्पोषमिषमूर्जमस्मासु दीधरत्स्वाहा॥१३॥

इन्द्रियाय पितरः शतायुषा पुनन्तु मा पितामहाः पुनन्तु प्रपितामहाः कल्पतां स्वस्तये पञ्च

च॥

[३]

सीसेन तन्न मनसा मनीषिणः। ऊर्णासूत्रेण कवयो वयन्ति।
अश्विना यज्ञं सविता सरस्वती। इन्द्रस्य रूपं वरुणो
भिषज्यन्। तदस्य रूपममृतं शचीभिः। तिस्रोऽधुर्देवताः

स॒र॒रा॒णाः। लो॒मा॒नि श॒ष्पैर्ब॒हु॒धा न तो॒क्म॒भिः। त्वग॑स्य
मा॒९स॒म॒भव॒न्न ला॒जाः। तद॒श्वि॒ना भि॒षजा॑ रु॒द्रव॑र्तनी।
सर॑स्वती वयति॒ पेशो॑ अन्त॑रः॥१४॥

अ॒स्थि॑ म॒ज्जानं॑ मा॒स॒रैः। का॒रो॒त॒रेण॑ दध॑तो गवा॑न्त्व॒चि।
सर॑स्वती॒ मन॑सा पेश॒लं वसु॑। नास॑त्याभ्यां वयति॒ दर्श॑तं
वपुः॑। रसं॑ परि॒स्रुता॑ न रोहि॑तम्। न॒ग्र॒हु॒र्धोर॒स्तस॑र॒न्न
वेम॑। पय॑सा शु॒क्रम॑मृतं ज॒नित्र॑म्। सुर॑या॒ मूत्रा॑ञ्जनयन्ति॒
रेतः॑। अपा॑र्मतिं दुर्म॒तिं बाध॑मानाः। ऊ॒व॒ध्यं वात॑९
स॒बुव॑न्तदा॒रात्॥१५॥

इन्द्रः॑ सु॒त्रामा॑ हृद॒येन॑ स॒त्यम्। पु॒रो॒डा॒शेन॑ सवि॒ता ज॑जान।
यकृ॑त्क्लो॒मानं॑ वरु॒णो भिष॑ज्यन्। मत॑स्त्रे वाय॒व्यैर्न॑ मि॒नाति॑
पि॒त्तम्। आ॒त्राणि॑ स्था॒ली मधु॑ पि॒न्व॒माना॑। गुदा॑ पा॒त्राणि॑
सु॒दु॒घा न धे॒नुः। श्ये॒नस्य॑ प॒त्रं न प्ली॒हा शर्चा॑भिः। आ॒स॒न्दी
नाभि॑रु॒दरं॑ न मा॒ता। कु॒म्भो व॑नि॒ष्ठुर्ज॑नि॒ता शर्चा॑भिः।
यस्मि॑न्न॒ग्रे यो॒न्यां गर्भो॑ अ॒न्तः॥१६॥

प्ला॒शीर्व्य॑क्तः श॒तधा॑र॒ उत्सः॑। दु॒हे न कु॑म्भी९ स्व॒धां पि॑तृभ्यः।
मुख॑९ सद॑स्य॒ शिर॒ इत्स॑दे॒न। जि॒ह्वा प॑वि॒त्रम॑श्वि॒ना स॑९
सर॑स्वती। चप्प॒न्न पा॑युर्भिष॑गस्य॒ वालः॑। व॒स्तिर्न॑ शेपो॒ हर॑सा
तर॑स्वी। अ॒श्विभ्यां॑ चक्षु॑र॒मृतं॑ ग्रहा॑भ्याम्। छा॒गेन॑ तेजो॒ ह॒विषा॑
शृ॒तेन॑। पक्ष्मा॑णि गो॒धूमैः॑ क्लैरु॒तानि॑। पेशो॑ न शु॒क्लम॑सितं

वसाते॥१७॥

अविर्न मे॒षो न॒सि वी॒र्याय॑। प्रा॒णस्य॑ प॒न्था अ॒मृतो॑ ग्रहा॒भ्याम्।
सर॑स्व॒त्युप॒वाकै॑र्व्या॒नम्। नस्या॑नि ब॒र्हिर्ब॑दरै॒र्ज॒जान॑। इन्द्र॑स्य
रूप॑मृ॒षभो॑ ब॒लाय॑। कर्णा॑भ्या॒ः श्रोत्र॑म॒मृत॑ङ्गहा॒भ्याम्। यवा॑
न ब॒र्हिर्भ्रु॑वि के॒सरा॑णि। क॒र्कन्धु॑ ज॒ज्ञे मधु॑ सा॒रघं
मुखा॑त्। आ॒त्मन्नु॒पस्थे॑ न वृ॒कस्य॑ लो॒मं। मुखे॑ श्मश्रू॒णि न
व्या॑घ्रलो॒मम्॥१८॥

केशा॑ न शी॒रुष॑न् यश॑से श्रि॒यै शि॒खा॑। सि॒ंहस्य॑
लो॒मं त्वि॑षि॒रिन्द्रि॑याणि। अङ्गा॑न्या॒त्मन्भि॑षजा॒ तद॑श्विना॑।
आ॒त्मान॑मङ्गैः॒ सम॑धा॒त्सर॑स्वती। इन्द्र॑स्य रू॒पं
श॒तमा॑न॒मायुः॑। च॒न्द्रेण॑ ज्योति॑र॒मृत॑न्दधा॒ना। सर॑स्वती
यो॒न्याङ्ग॑र्भम॒न्तः। अ॒श्विभ्या॑ पत्नी॒ सुकृ॑तं बिभ॒र्ति। अ॒पां
रसे॑न॒ वरु॑णो॒ न सा॒म्रा॑। इन्द्र॑श्च श्रि॒यै ज॒नय॑न्नप्सु॒ राजा॑।
तेजः॑ पशू॒नां ह॒वि॒रिन्द्रि॑याव॑त्। प॒रि॒स्रुता॑ पय॑सा सा॒रघं
मधु॑। अ॒श्विभ्या॑न्दु॒ग्धं भि॑षजा॒ सर॑स्वत्या॒ सुता॑सुता॒भ्याम्।
अ॒मृतः॑ सो॒म इन्द्रुः॑॥१९॥

अन्तर आ॒राद॑न्तर्वसाते व्याघ्रलो॒मं राजा॑ च॒त्वारि॑ च॥ [४]

मि॒त्रोऽसि॑ वरु॑णोऽसि॑। सम॒हं वि॒श्वैर्दे॑वैः। क्ष॒त्रस्य॑ नाभि॑रसि॑।
क्ष॒त्रस्य॑ योनि॑रसि॑। स्यो॒नामा॑ सी॒द। सु॒षदा॑मा सी॒द। मा
त्वा॑ हिंसीत्। मा मां हिंसीत्। निष॑साद धृ॒तव्र॑तो॒ वरु॑णः।
प॒स्त्या॑स्वा॥२०॥

साम्राज्याय सुक्रतुः। देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे।
 अश्विनोर्बाहुभ्याम्। पूष्णो हस्ताभ्याम्। अश्विनोर्भैषज्येन।
 तेजसे ब्रह्मवर्चसायाभिषिञ्चामि। देवस्य त्वा सवितुः
 प्रसवे। अश्विनोर्बाहुभ्याम्। पूष्णो हस्ताभ्याम्। सरस्वत्यै
 भैषज्येन॥ २१॥

वीर्यायान्नाद्यायाभिषिञ्चामि। देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे।
 अश्विनोर्बाहुभ्याम्। पूष्णो हस्ताभ्याम्। इन्द्रस्येन्द्रियेण।
 श्रियै यशसे बलायाभिषिञ्चामि। कोऽसि कतमोऽसि। कस्मै
 त्वा कायं त्वा। सुश्लोकाँ (४) सुमङ्गलाँ (४) सत्यराजा
 (३) न। शिरो मे श्रीः॥ २२॥

यशो मुखम्। त्विषिः केशाश्च श्मश्रूणि। राजा मे
 प्राणोऽमृतम्। सम्राट्क्षुः। विराट्त्रोत्रम्। जिह्वा मे भद्रम्।
 वाङ्महः। मनो मन्युः। स्वराङ्गमः। मोदाः प्रमोदा
 अङ्गुलीरङ्गानि॥ २३॥

चित्तं मे सहः। बाहू मे बलमिन्द्रियम्। हस्तौ मे कर्म
 वीर्यम्। आत्मा क्षत्रमुरो मम। पृष्ठीर्मे राष्ट्रमुदरमसौ।
 ग्रीवाश्च श्रोण्यौ। ऊरू अरत्नी जानुनी। विशो मेऽङ्गानि
 सर्वतः। नाभिर्मे चित्तं विज्ञानम्। पायुर्मेऽपचितिर्भसत्॥ २४॥

आनन्दनन्दावाण्डौ मे। भगः सौभाग्यं पसः। जङ्घाभ्यां
 पद्भ्यां धर्मोऽस्मि। विशि राजा प्रतिष्ठितः। प्रति क्षत्रे

प्रति॑तिष्ठामि रा॒ष्ट्रे। प्रत्य॑श्वेषु॒ प्रति॑तिष्ठामि॒ गोषु॑। प्रत्य॑ङ्गेषु॒ प्रति॑तिष्ठाम्या॒त्मन्। प्रति॑ प्रा॒णेषु॒ प्रति॑तिष्ठामि पु॒ष्टे। प्रति॑ द्यावा॑पृथि॒व्योः। प्रति॑तिष्ठामि यु॒ज्ञे॥२५॥

त्र॒या दे॒वा एका॑दश। त्र॒यस्त्रि॑ं॒शाः सु॒राध॑सः। बृ॒हस्प॑ति॒पुरो॒हिताः। दे॒वस्य॑ सवि॒तुः स॒वे। दे॒वा दे॒वैर॑वन्तु मा। प्र॒थ॒मा द्वि॒तीयैः॑। द्वि॒तीया॑स्तृ॒तीयैः॑। तृ॒तीयाः स॒त्येन॑। स॒त्यं यु॒ज्ञेन॑। यु॒ज्ञो यजु॑र्भिः॥२६॥

यजू॑षि॒ साम॑भिः। सामा॑न्यृग्भिः। ऋचो॑ या॒ज्याभिः॑। या॒ज्या वष॑ट्कारैः। व॒षट्का॑रा आहु॑तिभिः। आहु॑तयो मे॒ कामा॑न्त्सम॑र्धयन्तु। भूः स्वाहा॑। लोमा॑नि॒ प्रय॑तिर्मम॑। त्वङ्म॑ आ॒न॒तिरा॑गतिः। मा॒सं म॒ उप॑नतिः। वस्व॑स्थि। म॒ज्जा म॒ आ॒न॒तिः॥२७॥

पु॒स्त्या॑स्वा स॒र॒स्वत्ये॑ भेष॑ज्येन॒ श्रीर॑ङ्गानि॒ भु॒सद्य॑ज्ञे यु॒ज्ञो यजु॑र्भिरु॒प॒न॒तिर्द्वे च॑॥—[५]

यदे॑वा दे॒वहे॑डनम्। दे॒वा॒सश्च॑कृ॒मा व॒यम्। अ॒ग्नि॒र्मा तस्मा॑दे॒न॒सः। वि॒श्वान्मु॑ञ्च॒त्वह॑सः। यदि॑ दि॒वा यदि॑ न॒क्तम्। ए॒नासि॑ चकृ॒मा व॒यम्। वा॒युर्मा॑ तस्मा॑दे॒न॒सः। वि॒श्वान्मु॑ञ्च॒त्वह॑सः। यदि॑ जाग्र॒द्यदि॑ स्वप्ने॑। ए॒नासि॑ चकृ॒मा व॒यम्॥२८॥

सूर्यो॑ मा॒ तस्मा॑दे॒न॒सः। वि॒श्वान्मु॑ञ्च॒त्वह॑सः। यद्वा॒मे यद॑रण्ये। यत्स॒भायां॑ यद॑न्द्रि॒ये। यच्छू॒द्रे यद॑र्ये॑। ए॒नश्च॑कृ॒मा व॒यम्।

यदेकस्याधि धर्मणि। तस्यावयजनमसि। यदापो अघ्निया
वरुणेति शपामहे। ततो वरुण नो मुञ्च॥२९॥

अवभृथ निचङ्कुण निचेरुरसि निचङ्कुण। अव देवैर्देवकृतमेनोऽयाद्।
अव मर्त्यैर्मर्त्यकृतम्। उरोरा नो देव रिषस्पाहि। सुमित्रा न
आप ओषधयः सन्तु। दुर्मित्रास्तस्मै भूयासुः। योऽस्मान्द्वेष्टि।
यं च वयं द्विष्मः। द्रुपदादिवेन्मुमुचानः। स्विन्नः स्रात्वी
मलादिव॥३०॥

पूतं पवित्रेणेवाज्यम्। आपः शुन्यन्तु मेनसः। उद्वयन्तमसस्परि।
पश्यन्तो ज्योतिरुत्तरम्। देवन्देवत्रा सूर्यम्। अगन्म
ज्योतिरुत्तमम्। प्रतियुतो वरुणस्य पाशः। प्रत्यस्तो
वरुणस्य पाशः। एधोऽस्येधिषीमहि। समिदसि॥३१॥

तेजोऽसि तेजो मयि धेहि। अपो अन्वचारिषम्। रसेन
समसृक्ष्महि। पयस्वा९ अग्र आगमम्। तं मा स९सृज
वर्चसा। प्रजया च धनेन च। समाववर्ति पृथिवी। समुषाः।
समु सूर्यः। समु विश्वमिदं जगत्। वैश्वानरज्योतिर्भूयासम्।
विभुङ्क्षामं व्यश्नवै। भूः स्वाहा॥३२॥

स्वप्न एना९सि चकृमा वयं मुञ्च मलादिव समिदसि जगुत्रीणि च॥—————[६]

होता यक्षत्समिधेन्द्रमिडस्पदे। नाभा पृथिव्या अधि। दिवो
वर्षन्त्समिध्यते। ओजिष्ठश्चर्षणी सहान्। वेत्वाज्यस्य
होतृयजं। होता यक्षत्तनूनपातम्। ऊतिभिर्जेता९रमपराजितम्।

इन्द्रं देव॑ सु॒र्विदम्। प॒थिभि॒र्मधु॑मत्तमैः। नरा॒श॑से॒न
तेज॑सा॥ ३३ ॥

वे॒त्वाज्य॑स्य॒ हो॒त॒र्यज॑। हो॒ता यक्ष॑दि॒डाभि॑रिन्द्रमीडितम्।
आ॒जुह्वा॑न॒मम॑र्त्यम्। दे॒वो दे॒वैः स॒र्वीर्य॑। वज्र॑हस्तः पुर॒न्दरः।
वे॒त्वाज्य॑स्य॒ हो॒त॒र्यज॑। हो॒ताय॑क्षद्व॒रुहि॑षीन्द्र॒न्निष॑द्वरम्।
वृ॒षभ॑न्नर्यापसम्। वसु॑भीरु॒द्वैरा॑दि॒त्यैः। स॒युग्भि॑र्ब॒रुहि॑रा-
स॑दत्॥ ३४ ॥

वे॒त्वाज्य॑स्य॒ हो॒त॒र्यज॑। हो॒ता यक्ष॑दोजो न वी॒र्यम्। सहो
द्वा॒र इन्द्र॑मवर्धयन्। सु॒प्रा॒य॒णा वि॑श्रयन्तामृतावृ॒धः। द्वा॒र
इन्द्रा॑य मी॒ढुषै॑। वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ हो॒त॒र्यज॑। हो॒ता यक्ष॑दुषे
इन्द्र॑स्य धे॒नू। सु॒दुधे॑ मा॒तरौ म॒ही। सवा॑तरौ न तेज॑सी।
व॒त्समिन्द्र॑मवर्धताम्॥ ३५ ॥

वी॒तामाज्य॑स्य॒ हो॒त॒र्यज॑। हो॒ता यक्ष॑द्वैव्या हो॒ता॒रा। भि॑षजा
सखा॑या। ह॒विषेन्द्र॑ भिषज्यतः। क॒वी दे॒वौ प्र॑चे॒तसौ। इन्द्रा॑य
धत्त इन्द्रि॑यम्। वी॒तामाज्य॑स्य॒ हो॒त॒र्यज॑। हो॒ता यक्ष॑त्ति॒स्रो
दे॒वीः। त्रय॑स्त्रि॒धात॑वोपसः। इ॒डा सर॑स्वती भा॒रती॥ ३६ ॥

म॒हीन्द्र॑पत्नीर्ह॒विष्म॑तीः। वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ हो॒त॒र्यज॑। हो॒ता
यक्ष॑त्त्वष्टा॒रमिन्द्र॑ दे॒वम्। भि॑षज॑ सु॒यज॑ङ्घ्रु॒तश्रि॑यम्।
पु॒रु॒रूप॑ सु॒रेत॑सं म॒घोनि॑म्। इन्द्रा॑य त्वष्टा दध॑दिन्द्रि॒याणि॑।
वे॒त्वाज्य॑स्य॒ हो॒त॒र्यज॑। हो॒ता यक्ष॑द्वन॒स्पति॑म्। श॒मि॒तार॑

शतक्रतुम्। धियो जोष्टारमिन्द्रियम्॥३७॥

मध्वां समञ्जन्पथिभिः सुगेभिः। स्वदाति हव्यं मधुना घृतेन।
वेत्वाज्यस्य होतर्यजं। होतां यक्षदिन्द्रः स्वाहाऽऽज्यस्य।
स्वाहा मेदसः। स्वाहा स्तोकानाम्। स्वाहा स्वाहाकृतीनाम्।
स्वाहा हव्यसूक्तीनाम्। स्वाहा देवाः आज्यपान्। स्वाहेन्द्रः
होत्राञ्जुषाणाः। इन्द्र आज्यस्य वियन्तु। होतर्यजं॥३८॥

तेजसाऽऽसददवर्धतां भारतीन्द्रियं जुषाणा द्वे च (समिधेन्द्रन्तनूनपातमिडाभिर्बर्हिष्योजं उपे दैव्यां
तिस्रस्त्वष्टारं वनस्पतिमिन्द्रम्॥ समिधेन्द्रं चतुर्वेत्वेको वियन्तु द्विर्वीतामेको वियन्तु द्विवेत्वेको
वियन्तु होतर्यजं॥)। [७]

समिद्ध इन्द्र उषसामनीके। पुरोरुचा पूर्वकृद्वावृधानः।
त्रिभिर्देवैस्त्रिंशता वज्रबाहुः। जुघान वृत्रं वि दुरो ववार।
नराशंसः प्रतिशूरो मिमानः। तनूनपात्प्रति यज्ञस्य
धाम। गोभिर्वपावान्मधुना समञ्जन्। हिरण्यैश्चन्द्री यजति
प्रचेताः। ईडितो देवैर्हरिवाः अभिष्टिः। आजुह्वानो हविषा
शर्धमानः॥३९॥

पुरन्दरो मघवान् वज्रबाहुः। आयातु यज्ञमुपनो जुषाणः।
जुषाणो बर्हिर्हरिवान् इन्द्रः। प्राचीनः सीदत्प्रदिशा
पृथिव्याः। उरुव्यचाः प्रथमानः स्योनम्। आदित्यैरुक्तं
वसुभिः सजोषाः। इन्द्रन्दुरः कवष्यो धावमानाः। वृषाणं
यन्तु जनयः सुपत्नीः। द्वारो देवीरभितो विश्रयन्ताम्। सुवीरा
वीरं प्रथमाना महोभिः॥४०॥

उ॒षासा॒नक्ता॑ बृ॒हती॑ बृ॒हन्त॑म्। प॒यस्व॑ती सु॒दुघे॑ शू॒रमि॑न्द्रम्।
 पे॒शस्व॑ती तन्तु॑ना सं॒व्यय॑न्ती। दे॒वानां॑ दे॒वं य॑जतः सु॒रुक्मे॑।
 दै॒व्या मि॑मा॒ना म॑न॒सा पु॒रुत्रा॑। हो॒ता॒रावि॑न्द्रं प्रथ॒मा सु॒वाचा॑।
 मूर्ध॑न् य॒ज्ञस्य॑ म॒धुना॑ द॒धाना॑। प्रा॒चीनं॑ ज्योति॑र॒ह॒विषा॑ वृ॒धातः॑।
 ति॒स्रो दे॒वीर् ह॒विषा॑ व॒र्धमा॑नाः। इन्द्रं॑ जुषा॒णा वृष॑णं॒ न
 प॒त्नीः॑॥४१॥

अच्छि॑न्नन्तन्तुं प॒यसा॑ स॒रस्व॑ती। इडा॑ दे॒वी भा॑रती
 वि॒श्वतू॑र्तिः। त्वष्टा॑ द॒धदि॑न्द्राय शु॒ष्मम्। अ॒पा॒कोचि॑ष्टुर्यश॑से
 पु॒रूणि॑। वृषा॑ य॒ज्ञन्वृष॑णं॒ भूरि॑रेताः। मूर्ध॑न् य॒ज्ञस्य॑ स॒म॒न॒क्तु
 दे॒वान्। व॒न॒स्पति॑र॒व॒सृष्टो॑ न पा॒शैः। त्म॒न्या स॒म॒ञ्ज॑च्छ॒मि॒ता
 न दे॒वः। इन्द्र॑स्य ह॒व्यैर्ज॑ठरं पृ॒णानः॑। स्व॒दा॒ति ह॒व्यं
 म॒धुना॑ घृ॒तेन॑। स्तो॒काना॑मि॒न्दुं प्र॒ति शू॒र इन्द्रः॑। वृषा॑य॒माणो
 वृष॑भस्तु॒रा॒षाट्। घृ॒त॒प्रुषा॑ म॒धुना॑ ह॒व्यमु॑न्दन्। मूर्ध॑न् य॒ज्ञस्य॑
 जुष॑ता॒ꣳ स्वाहा॑॥४२॥

शर्ध॑मानो॒ महो॑भिः प॒त्नीर्धृ॑तेन॑ च॒त्वारि॑ च॥—————[८]

आच॑र॒षणि॑प्रा वि॒वेष॑ य॒न्मा॑। तꣳ स॒ध्रीचीः॑। स॒त्यमि॑त्तन्न
 त्वावाꣳ अ॒न्यो अ॒स्ति। इन्द्र॑ दे॒वो न॑ म॒र्त्यो ज्या॑यान्।
 अ॒ह॒न्नहि॑ परि॒शया॑न॒मर्णः॑। अ॒वा॑सृजोऽ॒पो अ॒च्छा॑ समु॒द्रम्।
 प्र॒स॒साहि॑षे पु॒रुहू॑त॒ शत्रू॑न्। ज्येष्ठ॑स्ते शु॒ष्म इ॒ह रा॒तिरे॑स्तु।
 इन्द्रा॑ भ॒र दक्षि॑णेना॒ वसू॑नि। प॒तिः सि॒न्धूना॑म॒सि रे॒वती॑नाम्।

स शेवृधमधि धाद्युममस्मे। महि क्षत्रं जनापाडिन्द्र तव्यम्।
रक्षा च नो मघोनः पाहि सूरीन्। राये च नः स्वपत्या इषे
धाः॥४३॥

रेवर्तीनाश्चत्वारि च॥ [९]

देवं बरुहिरिन्द्रं सुदेवं देवैः। वीरवत्स्तीर्णं वेद्यामवर्धयत्।
वस्तोर्वृतं प्राक्तोर्भृतम्। राया बरुहिष्मतोऽत्यगात्।
वसुवने वसुधेयस्य वेतु यजं। देवीद्वार इन्द्रं सङ्घाते।
विड्वीर्यामन्नवर्धयन्। आ वत्सेन तरुणेन कुमारेण चमीविता
अपार्वाणम्। रेणुकंकाटन्नुदन्ताम्। वसुवने वसुधेयस्य
वियन्तु यजं॥४४॥

देवी उषासानक्ता। इन्द्रं यज्ञे प्रयत्यहेताम्। दैवीर्विशः
प्रायांसिष्टाम्। सुप्रीते सुधिते अभूताम्। वसुवने वसुधेयस्य
वीतां यजं। देवी जोष्ट्री वसुधिती। देवमिन्द्रमवर्धताम्।
अयाव्यन्याघा द्वेषांसि। अन्यावाक्षीद्वसु वार्याणि।
यजमानाय शिक्षिते॥४५॥

वसुवने वसुधेयस्य वीतां यजं। देवी ऊर्जाहुती दुधे
सुदुधे। पयसेन्द्रमवर्धताम्। इषमूर्जमन्याऽवाक्षीत्। सग्धिं
सपीतिमन्या। नवेन पूर्वन्दयमाने। पुराणेन नवम्।
अधातामूर्जमूर्जाहुती वसु वार्याणि। यजमानाय शिक्षिते।
वसुवने वसुधेयस्य वीतां यजं॥४६॥

दे॒वा दै॒व्या॒ होता॑रा। दे॒वमिन्द्र॑मवर्धताम्। ह॒ताघ॑शः सा॒वाभा॑ष्टी
वसु॑वार्याणि। यज॑मानाय शि॒क्षितौ॑। वसु॑वने वसु॒धेय॑स्य
वी॒तां यज॑। दे॒वीस्ति॒स्रस्ति॒स्रो दे॒वीः। पति॑मिन्द्रमवर्धयन्।
अस्पृ॑क्षद्भार॑ती दि॒वम्। रु॒द्रैर्य॒ज्ञः सर॑स्वती। इडा॒ वसु॑मती
गृ॒हान्॥ ४७॥

वसु॑वने वसु॒धेय॑स्य वियन्तु यज॑। दे॒व इन्द्रो॑ नरा॒शः सः।
त्रि॒व॒रूथ॑स्त्रि॒वन्धुरः॑। दे॒वमिन्द्र॑मवर्धयत्। श॒तेन॑ शि॒तिपृ॑ष्ठाना॒माहि॑तः।
स॒हस्रे॑ण॒ प्रव॑र्तते। मि॒त्रावरु॑णेद॒स्य हो॒त्रम॑र्हतः। बृह॑स्पतिः
स्तो॒त्रम्। अ॒श्विनाऽऽध्व॑र्यवम्। वसु॑वने वसु॒धेय॑स्य वेतु
यज॑॥ ४८॥

दे॒व इन्द्रो॑ वन॒स्पतिः॑। हि॒र॒ण्यव॑र्णो मधु॑शाखः सु॒पिप्प॒लः।
दे॒वमिन्द्र॑मवर्धयत्। दि॒वम॒ग्रेणा॑प्रात्। आऽन्त॑रि॒क्षं
पृ॒थि॒वीम॑द॒ःहीत्। वसु॑वने वसु॒धेय॑स्य वेतु यज॑। दे॒वं
ब॒र्हिर्वा॑रि॒तीना॑म्। दे॒वमिन्द्र॑मवर्धयत्। स्वा॒स॒स्थमि॒न्द्रेणा॑सन्नम्।
अ॒न्या ब॒र्हीः॑ष्य॒भ्य॑भूत्। वसु॑वने वसु॒धेय॑स्य वेतु यज॑। दे॒वो
अ॒ग्निः स्वि॑ष्ट॒कृत्। दे॒वमिन्द्र॑मवर्धयत्। स्वि॑ष्टं कु॒र्वन्ति॑स्वि॑ष्ट॒कृत्।
स्वि॑ष्टम॒द्य के॑रोतु नः। वसु॑वने वसु॒धेय॑स्य वेतु यज॑॥ ४९॥

वियन्तु यजं शिक्षिते शिक्षिते वसुवने वसुधेयस्य वीताय्यजं गृहान् वेतु यजाभूषद् (देवं
बर्हिर्देवीद्वारो देवी उपासान्ता देवी जोष्टी देवी ऊर्जाहुती देवा दैव्या होतांरा शिक्षितौ
देवीस्तिस्त्रिस्तिस्रो देवीदेव इन्द्रो नराशःसो देव इन्द्रो वनस्पतिर्देवं बर्हिर्वारितीनान्देवो
अग्निः स्विष्टकृद्देवम्। वेतु वियन्तु चतुर्वीतामेको वियन्तु चतुर्वैत्ववर्धयदवर्धयन्निरवर्धतामेकोऽ

वर्धय॑श्च॒तुर॑वर्धयत्। व॒स्तो॒रा व॒त्सेन॑ दैवी॒रया॑वी॒षः॑ ह॒ताऽस्पृ॑क्षच्छ॒तेन॑ दि॒वः॑ स्वा॒स॒स्थः॑ स्वि॒ष्टः॑
शि॒क्षिते॑ शि॒क्षिते॑ शि॒क्षितौ॑॥॥ [१०]

होता॑ यक्षत्स॒मिधा॑ऽग्निमि॒डस्प॑दे। अ॒श्विनेन्द्र॑ः सर॑स्वतीम्।
अ॒जो धूम्रो॑ न गो॒धूमैः॑ क्लैर्भे॒षज॑म्। मधु॑ श॒ष्यैर्न॑ तेज॑
इन्द्रि॒यम्। पयः॑ सोमः॑ परि॒स्रुता॑ घृ॒तं मधु॑। वि॒यन्त्वाज्य॑स्य
होत॑र्यज॑। होता॑ यक्षत्त॒नून॑पा॒त्सर॑स्वती। अ॒वि॒र्मे॒षो न भे॑षजम्।
प॒था मधु॑म॒ताभ॑रन्। अ॒श्विनेन्द्रा॑य वी॒र्य॑म्॥५०॥

ब॒दरै॑रुप॒वाका॑भिर्भे॒षज॑न्तोक्त्र॑भिः। पयः॑ सोमः॑ परि॒स्रुता॑
घृ॒तं मधु॑। वि॒यन्त्वाज्य॑स्य होत॑र्यज॑। होता॑ यक्ष॒न्नरा॑शः॒सं
न न॒ग्रहु॑म्। पतिः॑ सु॒रायै॑ भे॒षज॑म्। मे॒षः सर॑स्वती
भि॒षक्। रथो॑ न च॒न्द्राश्विनो॑र्व॒पा इन्द्र॑स्य वी॒र्य॑म्।
ब॒दरै॑रुप॒वाका॑भिर्भे॒षज॑न्तोक्त्र॑भिः। पयः॑ सोमः॑ परि॒स्रुता॑ घृ॒तं
मधु॑। वि॒यन्त्वाज्य॑स्य होत॑र्यज॑॥५१॥

होता॑ यक्षदि॒डेडित॑ आ॒जुह्वा॑नः सर॑स्वतीम्। इन्द्रं॑ बले॑न
वर्ध॑यन्। ऋ॒षभे॑ण गवै॑न्द्रि॒यम्। अ॒श्विनेन्द्रा॑य वी॒र्य॑म्। यवैः॑
कर्क॑न्धुभिः। मधु॑ ला॒जैर्न॑ मा॒सर॑म्। पयः॑ सोमः॑ परि॒स्रुता॑
घृ॒तं मधु॑। वि॒यन्त्वाज्य॑स्य होत॑र्यज॑। होता॑ यक्षद्व॒रुहिः॑
सु॒ष्टरी॒मोर्ण॑म्रदाः। भि॒षङ्गा॑स॒त्या॥५२॥

भि॒षजा॑ऽश्विना॑ऽश्वा शिशु॑मती। भि॒षग्धे॒नुः सर॑स्वती।
भि॒षग्दु॒ह इन्द्रा॑य भे॒षज॑म्। पयः॑ सोमः॑ परि॒स्रुता॑ घृ॒तं मधु॑।
वि॒यन्त्वाज्य॑स्य होत॑र्यज॑। होता॑ यक्षद्व॒रो दि॑शः। क॒व॒प्यो न

व्यच॑स्वतीः। अ॒श्विभ्या॑ न दुरो॒ दिशः॑। इन्द्रो॒ न रोद॑सी दु॒घै।
दुहे॒ कामा॑न्त्सर॑स्वती॥५३॥

अ॒श्विनेन्द्रा॑य भेष॒जम्। शु॒क्रं न ज्योति॑रिन्द्रि॒यम्। पयः॑
सोमः॑ परि॒स्रुता॑ घृ॒तं मधु॑। वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॑र्यज॑। होता॑
यक्षत्सु॑पेश॑सो॒षे नक्तं॑ दिवा॑। अ॒श्विना॑ स॒ञ्जाना॑ने। सम॑ जाते
सर॑स्वत्या। त्विषि॑मिन्द्रे॒ न भेष॑जम्। श्ये॒नो न रज॑सा हृ॒दा।
पयः॑ सोमः॑ परि॒स्रुता॑ घृ॒तं मधु॑॥५४॥

वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॑र्यज॑। होता॑ यक्ष॒द्वैव्या॑ होता॑रा
भिष॑जा॒ऽश्विना॑। इन्द्रं॒ न जागृ॑वी दिवा॒ नक्तं॑ न भेष॒जैः।
शूष॑ꣳ सर॑स्वती भिष॒क्। सीसे॑न दुह॒ इन्द्रि॑यम्। पयः॑
सोमः॑ परि॒स्रुता॑ घृ॒तं मधु॑। वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॑र्यज॑। होता॑
यक्ष॑त्ति॒स्रो दे॒वीर्न भेष॑जम्। त्रय॑स्त्रि॒धात॑वोऽप॑सः। रू॒पमिन्द्रे॑
हि॒र॒ण्यय॑म्॥५५॥

अ॒श्विनेडा॒ न भार॑ती। वा॒चा सर॑स्वती। मह॒ इन्द्रा॑य
दधु॑रिन्द्रि॒यम्। पयः॑ सोमः॑ परि॒स्रुता॑ घृ॒तं मधु॑। वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒
होत॑र्यज॑। होता॑ यक्ष॒त्त्वष्टा॑रमिन्द्र॑म॒श्विना॑। भिष॑जं॒ न
सर॑स्वतीम्। ओजो॒ न जू॑तिरिन्द्रि॒यम्। वृ॒को न र॑भ॒सो
भिष॑क्। यशः॒ सुर॑या भेष॒जम्॥५६॥

श्रि॒या न मा॑सरम्। पयः॑ सोमः॑ परि॒स्रुता॑ घृ॒तं मधु॑।
वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॑र्यज॑। होता॑ यक्ष॒द्वन॑स्पति॑म्। श॒मि॒तार॑ꣳ
श॒त॒क्र॑तुम्। भी॒मं न म॑न्युꣳ रा॒जा॒नव्या॑घ्न॒न्नम॑सा॒ऽश्विना॑

भामम्। सरस्वती भिषक्। इन्द्राय दुह इन्द्रियम्। पयः
 सोमः परिस्नुतां घृतं मधु। वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं॥५७॥
 होता यक्षदग्निः स्वाहाऽऽज्यस्य स्तोकानाम्। स्वाहा मेदसां
 पृथक्। स्वाहा छागमश्विभ्याम्। स्वाहा मेषः सरस्वत्यै।
 स्वाहर्षभमिन्द्राय सिंहाय सहसेन्द्रियम्। स्वाहाऽग्निं न
 भेषजम्। स्वाहा सोममिन्द्रियम्। स्वाहेन्द्रः सुत्रामाणः
 सवितारं वरुणं भिषजां पतिम्। स्वाहा वनस्पतिं प्रियं
 पाथो न भेषजम्। स्वाहा देवाः आज्यपान्॥५८॥

स्वाहाऽग्निः होत्राञ्जुषाणो अग्निर्भेषजम्। पयः सोमः परिस्नुतां
 घृतं मधु। वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षदश्विना
 सरस्वतीमिन्द्रः सुत्रामाणम्। इमे सोमाः सुरामाणः। छागैर्न
 मेषैर्ऋषभैः सुताः। शष्पैर्न तोकाभिः। लाजैर्महस्वन्तः। मदा
 मासरेण परिष्कृताः। शुक्राः पयस्वन्तोऽमृताः। प्रस्थिता वो
 मधुश्चुतः। तानश्विना सरस्वतीन्द्रः सुत्रामां वृत्रहा। जुषन्ताः
 सौम्यं मधु। पिबन्तु मदन्तु वियन्तु सोमम्। होतर्यजं॥५९॥

वीर्यं वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं नासत्या सरस्वती मधुं हिरण्यं भेषजं वियन्त्वाज्यस्य
 होतर्यजाज्यपानमृताः पञ्च च (समिधाऽग्निः षट्। तनूनपात्सुता नराशःसमृषिः। इडेडितो
 यवैरष्टौ। बर्हिः सप्त। दुरोऽश्विना नवा। सुपेशसर्षिः। दैव्या होतांरा सीसेन रसः।
 तिस्रस्त्वष्टारमष्टावष्टौ। वनस्पतिमृषिः। अग्नित्रयोदश। अश्विना द्वादश त्रयोदश। समिधाऽग्निं
 बदरैर्बदरैर्यवैरश्विना त्विषिमश्विना न भेषजं रूपमश्विना भीमं भामम्॥)। [११]

समिद्धो अग्निरश्विना। तप्तो घर्मो विराद्धुतः। दुहे धेनुः

सरस्वती। सोमं शुक्रमिहेन्द्रियम्। तनूपा भिषजा
सुते। अश्विनोभा सरस्वती। मध्वा रजांसीन्द्रियम्।
इन्द्राय पृथिभिर्वहान्। इन्द्रायेन्दुं सरस्वती। नराशंसैः
नग्नहः॥६०॥

अधातामश्विना मधुं। भेषजं भिषजां सुते। आजुहाना
सरस्वती। इन्द्रायेन्द्रियाणि वीर्यम्। इडाभिरश्विनाविषम्।
समूर्जं स रयिन्दधुः। अश्विना नमुचेः सुतम्। सोमं शुक्रं
परिस्रुतां। सरस्वती तमाभरत्। बरहिषेन्द्राय पातवे॥६१॥

कवृष्यो न व्यचंस्वतीः। अश्विभ्यां न दुरो दिशः। इन्द्रो न
रोदंसी दुधे। दुहे कामान्त्सरस्वती। उषासा नक्तमश्विना।
दिवेन्द्रं सायमिन्द्रियैः। सञ्जानाने सुपेशसा। समं जाते
सरस्वत्या। पातं नो अश्विना दिवा। पाहि नक्तं
सरस्वति॥६२॥

दैव्या होतारा भिषजा। पातमिन्द्रं सचां सुते। तिस्रस्त्रेधा
सरस्वती। अश्विना भारतीडा। तीव्रं परिस्रुता सोमम्।
इन्द्राय सुषवुर्मदम्। अश्विना भेषजं मधुं। भेषजन्नः
सरस्वती। इन्द्रे त्वष्टा यशः श्रियम्। रूपं रूपमधुः सुते।
ऋतुथेन्द्रो वनस्पतिः। शशमानः परिस्रुता। कीलालमश्विभ्यां
मधुं। दुहे धेनुः सरस्वती। गोभिर्न सोममश्विना। मासरेण
परिष्कृता। समधातां सरस्वत्या। स्वाहेन्द्रे सुतं मधुं॥६३॥

अ॒श्विना॑ ह॒विरिन्द्रि॑यम्। नमु॑चेर्धिया॒ सर॑स्वती। आ
शु॒क्रमा॑सुराद्व॒सु। म॒घमिन्द्रा॑य ज॒भिरे। यम॑श्विना॒ सर॑स्वती।
ह॒विषेन्द्र॑मव॒र्धयन्। स बि॑भेद व॒लं म॒घम्। नमु॑चावा॒सुरे
सचा॑। तमिन्द्रं॑ प॒शवः॑ सचा॑। अ॒श्विनो॒भा सर॑स्वती॥६४॥

दधा॑ना अ॒भ्यनू॑षता। ह॒विषा॑ य॒ज्ञमिन्द्रि॑यम्। य इन्द्र॑
इन्द्रि॒यन्द॒धुः। स॒विता वरु॑णो॒ भगः। स सु॒त्रामा॑ ह॒विष्म॑तिः।
यज॑मानाय स॒श्रत। स॒विता वरु॑णोऽद॒धत्। यज॑मानाय
दा॒शुषे॑। आद॑त्त नमु॑चेर्व॒सु। सु॒त्रामा॒ बल॑मिन्द्रि॒यम्॥६५॥

वरु॑णः क्ष॒त्रमिन्द्रि॑यम्। भगे॑न स॒विता श्रि॑यम्। सु॒त्रामा॒
यश॑सा॒ बलम्। दधा॑ना य॒ज्ञमा॑शत। अ॒श्विना॑ गोभि॑रिन्द्रि॒यम्।
अश्वे॑भिर्वी॒र्यं बलम्। ह॒विषेन्द्र॑ सर॑स्वती। यज॑मानमव॒र्धयन्।
ता नास॑त्या सु॒पेश॑सा। हि॒रण्यव॑र्तनी॒ नरा॑। सर॑स्वती
ह॒विष्म॑ती। इन्द्र॑ कर्म॑सु नोऽव॑त। ता भि॒षजा॑ सु॒कर्म॑णा।
सा सु॒दुघा॒ सर॑स्वती। स वृ॒त्रहा॑ श॒तक्र॑तुः। इन्द्रा॑य
दधु॑रिन्द्रि॒यम्॥६६॥

उ॒भा सर॑स्वती॒ बल॑मिन्द्रि॒यत्रा॒ षट्॥—————[१३]

दे॒वं ब॒र्हिः सर॑स्वती। सु॒देवमिन्द्रे॑ अ॒श्विना॑। तेजो॒ न
चक्षु॑र॒क्ष्योः। ब॒र्हिषा॑ दधु॑रिन्द्रि॒यम्। व॒सुवने॑ वसु॒धेय॑स्य
वियन्तु॒ यज॑। दे॒वीर्द्वारो॑ अ॒श्विना॑। भि॒षजेन्द्रे॑ सर॑स्वती।
प्रा॒णं न वी॒र्य॑न्न॒सि। द्वा॒रो दधु॑रिन्द्रि॒यम्। व॒सुवने॑ वसु॒धेय॑स्य

वियन्तु यजं॥६७॥

दे॒वी उ॒षासा॑व॒श्विना॑। भि॒षजे॑न्द्रे सर॑स्वती। बलं॑ न
वाच॑मा॒स्ये। उ॒षाभ्या॑न्दधुरिन्द्रि॒यम्। व॒सुवने॑ वसु॒धेय॑स्य
वियन्तु॑ यजं। दे॒वी जो॒ष्ट्री अ॒श्विना॑। सु॒त्रामे॑न्द्रे सर॑स्वती।
श्रोत्रं॑ न कर्णयो॒र्यशः॑। जो॒ष्ट्रीभ्या॑न्दधुरिन्द्रि॒यम्। व॒सुवने॑
वसु॒धेय॑स्य वियन्तु॑ यजं॥६८॥

दे॒वी ऊ॒र्जाहु॑ती दु॒घे सु॒दुघे॑। पय॑सेन्द्र॒ः सर॑स्वत्य॒श्विना॑
भि॒षजा॑वत। शुक्रं॑ न ज्योतिः स्तन॑यो॒राहु॑ती धत्त इन्द्रि॒यम्।
व॒सुवने॑ वसु॒धेय॑स्य वियन्तु॑ यजं। दे॒वा दे॒वाना॑ भि॒षजा॑।
होता॑रा॒विन्द्र॑म॒श्विना॑। व॒षट्कारैः॑ सर॑स्वती। त्विषिं॑ न हृद॑ये
म॒तिम्। होत॑रभ्या॒न्दधुरिन्द्रि॒यम्। व॒सुवने॑ वसु॒धेय॑स्य वियन्तु॑
यजं॥६९॥

दे॒वीस्ति॒स्रस्ति॒स्रो दे॒वीः। सर॑स्वत्य॒श्विना॒ भार॒तीडा॑।
शूष॑न्न मध्ये॒ नाभ्या॑म॒। इन्द्रा॑य दधुरिन्द्रि॒यम्। व॒सुवने॑
वसु॒धेय॑स्य वियन्तु॑ यजं। दे॒व इन्द्रो॑ नरा॒शंसः॑। त्रि॒व॒रूथः॑
सर॑स्वत्या॒ऽश्विभ्या॑मीयते रथः॑। रेतो॑ न रू॒पम॑मृ॒तं ज॒नित्र॑म॒।
इन्द्रा॑य त्वष्टा दध॑दिन्द्रि॒याणि॑। व॒सुवने॑ वसु॒धेय॑स्य वियन्तु॑
यजं॥७०॥

दे॒व इन्द्रो॑ वन॒स्पतिः॑। हिर॑ण्यपर्णो अ॒श्विभ्या॑म॒। सर॑स्वत्याः
सुपि॑प्प॒लः। इन्द्रा॑य पच्यते मधु॑। ओजो॑ न जू॒तिमृ॑ष॒भो

द्वारो दधुरिन्द्रियं वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यज् जोष्टीभ्यान्दधुरिन्द्रियं वसुवने वसुधेयस्य
वियन्तु यज् होतृभ्यान्दधुरिन्द्रियं वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यजौन्द्रियाणि वसुवने वसुधेयस्य
वियन्तु यज् सरस्वत्या वनस्पतिष्वद् (देवं बर्हिर्देवीद्वारो देवी उपासांश्चिनां देवी जोष्टी देवी
ऊर्जाहुंती देवा देवानां भिषजां वषट्कारैर्देवीस्तिस्तिस्तिस्त्रो देवीर्देव इन्द्रो नराशंसो देव इन्द्रो
वनस्पतिर्देवं बर्हिर्वारितीनान्देवो अग्निः स्विष्टकृद्देवान् स॒मिधा॒ऽग्निं देवं बर्हिः सरस्वत्य॒श्चिना
सर्वं वियन्तु। द्वारस्तिस्त्रः सर्ववियन्तु। अ॒ज इन्द्र॒मोजो॒ऽग्निं परः सरस्वतीम्। नक्तं पूर्वं
सरस्वति। अन्यत्र सरस्वती। भिषक्पूर्वन्दुह इन्द्रियम्। अन्यत्र दधुरिन्द्रियम्। सौत्रामण्यां
सुतासुती। अ॒ञ्जन्त्यं यज॑मानः॥॥

अ॒ग्नि॒म॒द्य॒ हो॒ता॒र॒म॒वृ॒णी॒त। अ॒य॒ः सु॒ता॒सु॒ती य॒ज॑मा॒नः।
प॒च॑न्प॒त्तिः। प॒च॑न्पु॒रोडा॒शान्। गृ॒ह्ण॒न्गृ॒हान्। ब॒ध्न॒न्नि॒श्वि॒भ्याञ्छा॒ग॒ः

सरस्वत्या इन्द्राय। बध्नन्त्सरस्वत्यै मेषमिन्द्रायश्विभ्याम्।
बध्नन्निन्द्रायर्षभमश्विभ्यां५ सरस्वत्यै। सूपस्था अद्य देवो
वनस्पतिरभवत्। अश्विभ्याञ्छागेन सरस्वत्या इन्द्राय॥७३॥

सरस्वत्यै मेषेणेन्द्रायश्विभ्याम्। इन्द्रायर्षभेणाश्विभ्यां५
सरस्वत्यै। अक्षः५ स्तान्मेदस्तः प्रतिपचताग्रभीषुः। अवीवृधन्त
ग्रहैः। अपातामश्विना सरस्वतीन्द्रः सुत्रामा वृत्रहा।
सोमान्सुराणाः। उपो उक्थामदाः श्रौद्विमदा अदन्।
अवीवृधन्ताङ्गुषैः। त्वामद्यर्ष आर्षेयर्षीणान्नपादवृणीत।
अयं५ सुतासुती यजमानः। बहुभ्य आ सङ्गतेभ्यः। एष मे
देवेषु वसु वार्या यक्ष्यत इति। ता या देवा देवदानान्यदुः।
तान्यस्मा आ च शास्व। आ च गुरस्व। इषितश्च होतुरसि
भद्रवाच्याय प्रेषितो मानुषः। सूक्तवाकाय सूक्ता ब्रूहि॥७४॥

इन्द्राय यजमानः सप्त च॥ [१५]

उशन्तस्त्वा हवामह आ नो अग्ने सुकेतुना। त्वं५ सोम
महे भगन्त्वं५ सोम प्रचिकितो मनीषा। त्वया हि नः
पितरः सोम पूर्वे त्वं५ सोम पितृभिः संविदानः। बर्हिषदः
पितर आऽहं पितृन्। उपहूताः पितरोऽग्निष्वात्ताः पितरः।
अग्निष्वात्तानृतुमतो हवामहे। नराशंसे सोमपीथं य आशुः।
ते नो अर्वन्तः सुहवा भवन्तु। शं नो भवन्तु द्विपदे शश्वतुष्पदे।
ये अग्निष्वात्ता येऽनग्निष्वात्ताः॥७५॥

अ॒हो॒मुचः॑ पि॒तरः॑ सो॒म्यासः॑। परेऽवरेऽमृता॑सो भवन्तः।
 अधि॑ ब्रुवन्तु ते अ॒वन्त्व॒स्मान्। वा॒न्या॒यै दु॒ग्धे जुष॑माणाः
 कर॑म्भम्। उ॒दीरा॑णा॒ अवरे॑ परे॑ च। अ॒ग्निष्वा॒त्ता ऋ॒तुभिः॑
 संवि॑दा॒नाः। इन्द्र॑वन्तो ह॒विरि॒दं जुष॑न्ताम्। यद॑ग्रे कव्यवाहन॒
 त्वम॑ग्न ईडि॒तो जा॑तवेदः। मा॒त॒ली क॒व्यैः। ये ता॑तृपु॒र्देव॑त्रा
 जेह॑मानाः। हो॒त्रावृ॒धः स्तोम॑तष्टासो अ॒कैः। आ॒ग्ने
 याहि॑ सुवि॒दत्रे॑भि॒रवा॑ङ्। स॒त्यैः क॒व्यैः पि॒तृभिर्ध॑र्म॒सद्भिः॑।
 ह॒व्यवा॑ह॒मजर॑ं पुरु॒प्रिय॑म्। अ॒ग्निं घृ॒तेन॑ ह॒विषा॑ सप॒र्यन्।
 उपा॑सदङ्क॒व्यवा॑हं पि॒तृणा॑म्। स नः॑ प्र॒जां वी॒रव॑ती॒ः
 समृ॑ण्वतु॥ ७६॥

अ॒न॒ग्निष्वा॒त्ता जेह॑मानाः स॒प्त च॑॥

[१६]

होता॑ यक्षदि॒डस्प॑दे। स॒मि॒धा॒नं म॒हद्य॑शः। सुष॑मिद्धं वरे॑ण्यम्।
 अ॒ग्निमिन्द्र॑ वयो॒धस॑म्। गा॒य॒त्रीञ्छ॑न्द इन्द्रि॒यम्। त्र्यवि॑ङ्गां
 वयो॑ दध॑त्। वे॒त्वाज्य॑स्य॒ होत॑र्यज॑। होता॑ यक्ष॒च्छुचि॑व्रतम्।
 तनून॑पा॒तमु॒द्भिद॑म्। यङ्ग॑र्भ॒मदि॑ति॒र्द्धे॑॥ ७७॥

शुचि॑मिन्द्र॑ वयो॒धस॑म्। उ॒ष्णिह॑ञ्छ॑न्द इन्द्रि॒यम्। दि॒त्यवा॑ह॒ङ्गां
 वयो॑ दध॑त्। वे॒त्वाज्य॑स्य॒ होत॑र्यज॑। होता॑ यक्षदी॒डेन्य॑म्।
 ईडि॑तं वृ॒त्रह॑न्ता॒मम्। इडा॑भि॒रीड्य॑ः स॒हः। सोम॑मिन्द्र॑
 वयो॒धस॑म्। अ॒नु॒ष्टुभ॑ञ्छ॑न्द इन्द्रि॒यम्। त्रि॒व॒त्सङ्गां वयो॑
 दध॑त्॥ ७८॥

वेत्वाज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षत्सुबर्हिषदम्।
 पूषण्वन्तममर्त्यम्। सीदन्तं बर्हिषि प्रिये। अमृतेन्द्रं
 वयोधसम्। बृहतीञ्छन्द इन्द्रियम्। पञ्चाविङ्गं वयो दधत्।
 वेत्वाज्यस्य होतर्यजं। होतायक्षद्व्यचस्वतीः। सुप्रायणा
 ऋतावृधः॥७९॥

द्वारो देवीर्हिरण्ययीः। ब्रह्माण इन्द्रं वयोधसम्। पङ्क्तिञ्छन्दं
 इहेन्द्रियम्। तुर्यवाहङ्गं वयो दधत्। वेत्वाज्यस्य होतर्यजं।
 होता यक्षत्सुपेशसे। सुशिल्पे बृहती उभे। नक्तोषासा न
 दर्शते। विश्वमिन्द्रं वयोधसम्। त्रिष्टुभञ्छन्दं इन्द्रियम्॥८०॥

पृष्ठवाहङ्गं वयो दधत्। वेत्वाज्यस्य होतर्यजं। होता
 यक्षत्प्रचेतसा। देवानामुत्तमं यशः। होतारा दैव्या
 कवी। सयुजेन्द्रं वयोधसम्। जगतीञ्छन्दं इहेन्द्रियम्।
 अनङ्गाहङ्गं वयो दधत्। वेत्वाज्यस्य होतर्यजं। होता
 यक्षत्पेशस्वतीः॥८१॥

तिस्रो देवीर्हिरण्ययीः। भारतीर्बृहतीर्महीः। पतिमिन्द्रं
 वयोधसम्। विराजञ्छन्दं इहेन्द्रियम्। धेनुं गां न वयो
 दधत्। वेत्वाज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षत्सुरेतसम्।
 त्वष्टारं पुष्टिवर्धनम्। रूपाणि बिभ्रतं पृथक्। पुष्टिमिन्द्रं
 वयोधसम्॥८२॥

द्विपदञ्छन्दं इहेन्द्रियम्। उक्षाणं गां न वयो दधत्।

वेत्वाज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षच्छतक्रतुम्। हिरण्यपर्णमुक्थिनम्।
 रशनां बिभ्रतं वशिम्। भगमिन्द्रं वयोधसम्। ककुभच्छन्द
 इहेन्द्रियम्। वशां वेहतं गां न वयो दधत्। वेत्वाज्यस्य
 होतर्यजं। होता यक्षत्स्वाहाकृतीः। अग्निं गृहपतिं
 पृथक्। वरुणं भेषजङ्गविम्। क्षत्रमिन्द्रं वयोधसम्।
 अतिच्छन्दसच्छन्द इन्द्रियम्। बृहदृषभङ्गां वयो दधत्।
 वेत्वाज्यस्य होतर्यजं॥८३॥

दधे दधत्तावृधं इन्द्रियं पेशंस्वतीर्वयोधसं वेत्वाज्यस्य होतर्यजं सप्त च (इडस्पदेऽग्निङ्गायत्रीत्र्यविम्।
 शुचिं व्रतं शुचिमुष्णिहं दित्यवाहम्। ईडेन्यं सोममनुष्टुभं त्रिवत्सम्। सुब्रह्मिपदं मृतेन्द्रं बृहतीं
 पञ्चाविम्। व्यचंस्वतीः सुप्रायणा द्वारो ब्रह्माणः पङ्क्तिमिह तुर्यवाहम्। सुपेशंसे विश्वमिन्द्रं त्रिष्टुभं
 पष्ठवाहम्। प्रचेतसा सयुजेन्द्रं जगतीमिहानुद्वाहम्। पेशंस्वतीस्तिष्ठः पतिं विराजमिह धेनुना
 सुरेतसन्त्वष्टारं पुष्टिमिन्द्रं द्विपदमिहोक्षाणना शतक्रतुं भगमिन्द्रं ककुभमिह वशान्ना स्वाहाकृतीः
 क्षत्रमतिच्छन्दसं बृहदृषभङ्गां वयो दधदिन्द्रियमृषिं वसु नवं दशेहैन्द्रियमष्टं नव दश गां न
 वयो दधदिडस्पदे सर्वं वेतु॥)॥

[१७]

समिद्धो अग्निः समिधा। सुषमिद्धो वरेण्यः। गायत्री छन्द
 इन्द्रियम्। त्र्यविर्गौर्वयो दधुः। तनूनपाच्छुचिं व्रतः। तनूपाच्च
 सरस्वती। उष्णिक्छन्द इन्द्रियम्। दित्यवाङ्गौर्वयो दधुः।
 इडाभिरग्निरीड्यः। सोमो देवो अमर्त्यः॥८४॥

अनुष्टुप्छन्द इन्द्रियम्। त्रिवत्सो गौर्वयो दधुः। सुब्रह्मिहिरग्निः
 पूषण्वान्। स्तीर्णबर्हिर्मर्त्यः। बृहती छन्द इन्द्रियम्।
 पञ्चाविर्गौर्वयो दधुः। दुरो देवीर्दिशो महीः। ब्रह्मा देवो

बृहस्पतिः। पङ्क्तिश्छन्द इहेन्द्रियम्। तुर्यवाङ्मौर्वयो दधुः॥८५॥

उषे यद्ही सुपेशसा। विश्वे देवा अमर्त्याः। त्रिष्टुच्छन्द इन्द्रियम्। पृष्ठवाङ्मौर्वयो दधुः। दैव्या होतारा भिषजा। इन्द्रेण सयुजा युजा। जगती छन्द इहेन्द्रियम्। अनुङ्गान्मौर्वयो दधुः। तिस्र इडा सरस्वती। भारती मरुतो विशः॥८६॥

विराट्छन्द इहेन्द्रियम्। धेनुगौर्न वयो दधुः। त्वष्टा तुरीपो अद्भुतः। इन्द्राग्नी पुष्टिवर्धना। द्विपाच्छन्द इहेन्द्रियम्। उक्षा गौर्न वयो दधुः। शमिता नो वनस्पतिः। सविता प्रसुवन्भगम्। ककुच्छन्द इहेन्द्रियम्। वशा वेहद्गौर्न वयो दधुः। स्वाहा यज्ञं वरुणः। सुक्षत्रो भेषजं करत्। अतिच्छन्दाश्छन्द इन्द्रियम्। बृहदृषभो गौर्वयो दधुः॥८७॥

अमर्त्यस्तुर्यवाङ्मौर्वयो दधुर्विशो वशा वेहद्गौर्न वयो दधुश्चत्वारि च॥—————[१८]

वसन्तेनर्तुना देवाः। वसवस्त्रिवृता स्तुतम्। रथन्तरेण तेजसा। हविरिन्द्रे वयो दधुः। ग्रीष्मेण देवा ऋतुना। रुद्राः पञ्चदशे स्तुतम्। बृहता यशसा बलम्। हविरिन्द्रे वयो दधुः। वरुणाभिर्ऋतुनाऽऽदित्याः। स्तोमे सप्तदशे स्तुतम्॥८८॥

वैरूपेण विशौजसा। हविरिन्द्रे वयो दधुः। शारदेनर्तुना देवाः। एकविंश ऋभवः स्तुतम्। वैराजेन श्रिया श्रियम्। हविरिन्द्रे वयो दधुः। हेमन्तेनर्तुना देवाः। मरुतस्त्रिणवे स्तुतम्। बलेन शक्करीः सहः। हविरिन्द्रे वयो दधुः। शैशिरेणर्तुना देवाः।

त्रयस्त्रिंशैऽमृतं स्तुतम्। सत्येन रेवतीः क्षत्रम्। हविरिन्द्रे
वयो दधुः॥८९॥

स्तोमं सप्तदशे स्तुतं सहो हविरिन्द्रे वयो दधुश्चत्वारि च (वसन्तेन ग्रीष्मेण वर्षाभिः शारदेन
हेमन्तेन शैशिरेण षट्॥)॥ [१९]

देवं बर्हिरिन्द्रं वयोधसम्। देवं देवमवर्धयत्। गायत्रिया
छन्दसेन्द्रियम्। तेज इन्द्रे वयो दधत्। वसुवने वसुधेयस्य
वेतु यजं। देवीद्वारो देवमिन्द्रं वयोधसम्। देवीर्देवमवर्धयन्।
उष्णिहा छन्दसेन्द्रियम्। प्राणमिन्द्रे वयो दधत्। वसुवने
वसुधेयस्य वियन्तु यजं॥९०॥

देवी देवं वयोधसम्। उपे इन्द्रमवर्धताम्। अनुष्टुभा
छन्दसेन्द्रियम्। वाचमिन्द्रे वयो दधत्। वसुवने वसुधेयस्य
वीतां यजं। देवी जोष्टी देवमिन्द्रं वयोधसम्। देवी
देवमवर्धताम्। बृहत्या छन्दसेन्द्रियम्। श्रोत्रमिन्द्रे वयो
दधत्। वसुवने वसुधेयस्य वीतां यजं॥९१॥

देवी ऊर्जाहुती देवमिन्द्रं वयोधसम्। देवी देवमवर्धताम्।
पङ्क्ता छन्दसेन्द्रियम्। शुक्रमिन्द्रे वयो दधत्। वसुवने
वसुधेयस्य वीतां यजं। देवा दैव्या होतारा देवमिन्द्रं
वयोधसम्। देवा देवमवर्धताम्। त्रिष्टुभा छन्दसेन्द्रियम्।
त्विषिमिन्द्रे वयो दधत्। वसुवने वसुधेयस्य वीतां यजं॥९२॥

देवीस्तिस्तिस्त्रो देवीर्वयोधसम्। पतिमिन्द्रमवर्धयन्।

जगत्या॒ छन्द॑सेन्द्रियम्। बल॒मिन्द्रे॑ वयो॒ दध॑त्। व॒सुव॑ने
वसु॒धेय॑स्य वियन्तु॒ यज॑। दे॒वो नरा॑श॒सो दे॒वमिन्द्र॑
वयो॒धसम्॑। दे॒वो दे॒वम॑वर्धयत्। वि॒राजा॒ छन्द॑सेन्द्रियम्। रेत॒
इन्द्रे॑ वयो॒ दध॑त्। व॒सुव॑ने वसु॒धेय॑स्य वेतु॒ यज॑॥१३॥

दे॒वो वन॑स्पतिर्दे॒वमिन्द्र॑ वयो॒धसम्॑। दे॒वो दे॒वम॑वर्धयत्। द्वि॒पदा॒
छन्द॑सेन्द्रियम्। भग॒मिन्द्रे॑ वयो॒ दध॑त्। व॒सुव॑ने वसु॒धेय॑स्य
वेतु॒ यज॑। दे॒वं ब॒र्हिर्वारि॑तीनां दे॒वमिन्द्र॑ वयो॒धसम्॑। दे॒वं
दे॒वम॑वर्धयत्। क॒कुभा॒ छन्द॑सेन्द्रियम्। यश॒ इन्द्रे॑ वयो॒ दध॑त्।
व॒सुव॑ने वसु॒धेय॑स्य वेतु॒ यज॑। दे॒वो अ॒ग्निः स्वि॑ष्ट॒कृद्दे॒वमिन्द्र॑
वयो॒धसम्॑। दे॒वो दे॒वम॑वर्धयत्। अति॑च्छन्दसा॒ छन्द॑सेन्द्रियम्।
क्ष॒त्रमिन्द्रे॑ वयो॒ दध॑त्। व॒सुव॑ने वसु॒धेय॑स्य वेतु॒ यज॑॥१४॥

वियन्तु॒ यज॑ वीतां॒ यज॑ वीतां॒ यज॑ वेतु॒ यज॑ वेतु॒ यज॑ पञ्च॒ च (दे॒वं ब॒र्हिर्गा॑यत्रिया
तेजः। दे॒वीर्द्वारं॑ उ॒ष्णिहा॑ प्राणम्। दे॒वी दे॒वमु॑पे अ॒नुष्टु॒भा वाच॑म्। दे॒वी जो॒ष्टी बृ॑हत्या श्रोत्रम्।
दे॒वी ऊ॒र्जाहु॑ती प॒ङ्क्या शु॒क्रम्। दे॒वा दै॒व्या होता॑रा त्रि॒ष्टुभा॒ त्विषि॑म्। दे॒वीस्ति॒स्रस्ति॒स्रो दे॒वीः
पति॑ जगत्या॒ बल॑म्। दे॒वो नरा॑श॒सो वि॒राजा॒ रेतः॑। दे॒वो वन॑स्पतिर्द्वि॒पदा॒ भग॑म्। दे॒वं
ब॒र्हिर्वारि॑तीनाङ्क॒कुभा॒ यशः॑। दे॒वो अ॒ग्निः स्वि॑ष्ट॒कृदति॑च्छन्दसा॒ क्षत्र॑म्। वेतु॒ वियन्तु॒ चतु॑र्वी॒तामे॒को
वियन्तु॒ चतु॑र्वे॒त्वव॑र्धयदव॑र्धय॒श्चतु॑र॒वर्ध॑ता॒मे॒कोऽव॑र्धय॒श्चतु॑र॒वर्ध॑यत्॥)॥—[२०]

स्वा॒द्वीन्त्वा॒ सोमः॑ सुरा॑वन्त॒सि सी॒सेन॑ मि॒त्रोऽसि॑ यद॑वा होता॒ यक्ष॑त्स॒मिधेन्द्र॑सि॒ समि॑द्धो॒ इन्द्र॑
आच॑र्षणि॒प्रा दे॒वं ब॒र्हिर्हो॑ता॒ यक्ष॑त्स॒मिधा॒ऽग्नि॑सि॒ समि॑द्धो॒ अ॒ग्निर॑श्चि॒नाऽश्चि॒ना ह॒विरि॑न्द्रि॒यं
दे॒वं ब॒र्हिः सर॑स्वत्य॒ग्निम॑द्योशन्तो होता॒ यक्ष॑दि॒डस्प॑दे॒ समि॑द्धो॒ अ॒ग्निः स॒मिधा॑ वस॒न्तेन॑तुनां
दे॒वं ब॒र्हिरिन्द्र॑ वयो॒धसं॑ वि॒शतिः॑॥२०॥

स्वा॒द्वीन्त्वाऽर्मी॑मदन्त पि॒तरः॑ सा॒म्राज्या॑य पू॒तं प॒वित्रै॑णो॒षासा॑नक्ता॒ बदर्॑र॒धातां॑ दे॒व इन्द्रो॑
वन॒स्पतिः॑ प॒ष्ठवा॑हुङ्गां दे॒वी दे॒वं व॑यो॒धसं॑ चतु॒र्नव॑तिः॥१४॥

स्वा॒द्वीन्त्वा॑ वेतु॒ यजं॑॥

हरिः॑ ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके षष्ठः

प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ सप्तमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके सप्तमः प्रपाठकः ॥

त्रिवृत्स्तोमो भवति। ब्रह्मवर्चसं वै त्रिवृत्। ब्रह्मवर्चसमेवाव
रुन्धे। अग्निष्टोमः सोमो भवति। ब्रह्मवर्चसं वा अग्निष्टोमः।
ब्रह्मवर्चसमेवाव रुन्धे। रथन्तरं सामं भवति। ब्रह्मवर्चसं वै
रथन्तरम्। ब्रह्मवर्चसमेवाव रुन्धे। परिस्रजो होता भवति॥१॥

अरुणो मिर्मिरस्त्रिशुक्रः। एतद्वै ब्रह्मवर्चसस्य रूपम्।
रूपेणैव ब्रह्मवर्चसमव रुन्धे। बृहस्पतिरकामयत देवानां
पुरोधाङ्गच्छेमिति। स एतं बृहस्पतिसवमपश्यत्।
तमाऽहरत्। तेनायजत। ततो वै स देवानां पुरोधामगच्छत्।
यः पुरोधाकामः स्यात्। स बृहस्पतिसवेन यजेत॥२॥

पुरोधामेव गच्छति। तस्य प्रातः सवने सन्नेषु नाराशंसेषु।
एकादश दक्षिणा नीयन्ते। एकादश माध्यं दिने सवने सन्नेषु
नाराशंसेषु। एकादश तृतीयसवने सन्नेषु नाराशंसेषु।
त्रयस्त्रिंशत्सम्पद्यन्ते। त्रयस्त्रिंशद्वै देवताः। देवता
एवावरुन्धे। अश्वश्चतुस्त्रिंशः। प्राजापत्यो वा अश्वः॥३॥

प्रजापतिश्चतुस्त्रिंशो देवतानाम्। यावतीरेव देवताः।
ता एवावरुन्धे। कृष्णाजिनोऽभिषिञ्चति। ब्रह्मणो
वा एतद्रूपम्। यत्कृष्णाजिनम्। ब्रह्मवर्चसेनैवैनं
समर्धयति। आज्येनाभिषिञ्चति। तेजो वा आज्यम्।

तेजं एवास्मिन्दधाति॥४॥

होता भवति यजेत् वा अश्वो दधाति॥—————[१]

यदाग्नेयो भवति। अग्निमुखा हृद्धिः। अथ यत्पौष्णः। पुष्टिर्वै
पूषा। पुष्टिर्वैश्यस्य। पुष्टिमेवाव रुन्धे। प्रसवाय सावित्रः।
अथ यत्त्वाष्ट्रः। त्वष्टा हि रूपाणि विकरोति। निर्वरुणत्वाय
वारुणः॥५॥

अथो य एव कश्च सन्त्सूयते। स हि वारुणः। अथ
यद्वैश्वदेवः। वैश्वदेवो हि वैश्यः। अथ यन्मारुतः। मारुतो
हि वैश्यः। सप्तैतानि हवींषि भवन्ति। सप्तगणा वै
मरुतः। पृश्निः पष्ठौही मारुत्या लभ्यते। विड्वै मरुतः।
विशं एवैतन्मध्यतोऽभिषिच्यते। तस्माद्वा एष विशः प्रियः।
विशो हि मध्यतोऽभिषिच्यते। ऋषभचर्मोऽध्यभिषिच्यति। स
हि प्रजनयिता। दध्राऽभिषिच्यति। ऊर्वा अन्नाद्यं दधि।
ऊर्जैर्वैनमन्नाद्येन समर्धयति॥६॥

वारुणो विड्वै मरुतोऽष्टौ च॥—————[२]

यदाग्नेयो भवति। आग्नेयो वै ब्राह्मणः। अथ यत्सौम्यः। सौम्यो
हि ब्राह्मणः। प्रसवायैव सावित्रः। अथ यद्वारुहस्पत्यः। एतद्वै
ब्राह्मणस्य वाक्पतीयम्। अथ यदग्नीषोमीयः। आग्नेयो वै
ब्राह्मणः। तौ यदा सङ्गच्छेते॥७॥

अथ वीर्यावत्तरो भवति। अथ यत्सारस्वतः। एतद्धि प्रत्यक्षं
ब्राह्मणस्य वाक्पतीयम्। निर्वरुणत्वायैव वारुणः। अथो य

ए॒व कश्च॒ सन्त्सू॒यते॑। स हि वा॑रु॒णः। अथ॒ यद्वा॑वापृथि॒व्यः।
इन्द्रो॑ वृ॒त्राय॒ वज्र॑मुद॒यच्छत्। तं द्या॑वापृथि॒वी नान्व॑मन्येताम्।
तमे॒तेनै॒व भा॑ग॒धेये॒नान्व॑मन्येताम्॥८॥

वज्र॑स्य॒ वा ए॒षोऽनु॑मा॒नाय॑। अनु॑मतवज्रः सू॒याता॒ इति॑।
अ॒ष्टावे॒तानि॑ ह॒वीः॒षि भव॑न्ति। अ॒ष्टाक्ष॑रा गाय॒त्री। गाय॒त्री
ब्र॑ह्मवर्च॒सम्। गा॒य॒त्रि॒यैव ब्र॑ह्मवर्च॒सम॑व॒ रुन्धे॑। हि॒र॒ण्येन॑
घृ॒तमु॒त्पुना॑ति। तेज॑स ए॒व रु॒चे। कृ॒ष्णाजि॒नेऽभि॑षि॒ञ्चति॑।
ब्र॑ह्म॒णो वा ए॒तदृ॒ग्ख॒साम॑यो रू॒पम्। यत्कृ॑ष्णाजि॒नम्।
ब्र॑ह्म॒न्नेवैन॑मृ॒ख॒साम॑यो॒रध्य॑भि॒षिञ्च॑ति। घृ॒तेना॒भिषि॑ञ्चति। तथा
वी॒र्या॑वत्तरो भवति॥९॥

सङ्गच्छेते भागधेयेनान्वमन्येताः रूपश्चत्वारि च॥ [३]

न वै सोमे॑न॒ सोम॑स्य स॒वोऽस्ति॑। ह॒तो ह्ये॑षः। अ॒भिषु॑तो
ह्ये॑षः। न हि ह॒तः सू॒यते॑। सौ॒मीः॒ सूत॑व॒शामा॑ ल॒भते॑।
सोमो॑ वै रे॒तोधाः॑। रे॒त ए॒व तद्व॑धाति। सौ॒म्यर्चा॑ऽभि॒षिञ्च॑ति।
रे॒तोधा॑ ह्ये॑षा। रे॒तः सोमः॑। रे॒त ए॒वास्मि॑न्दधाति। यत्किं च
राज॑सू॒यमृ॑ते सोमम्। तत्सर्वं भवति। अ॒षाढं॑ यु॒त्सु पृ॑त॒नासु॑
प॒प्रिम्। सु॒व॒र॒षाम॒प्स्वां वृ॑जन॑स्य गो॒पाम्। भ॒रेषु॑जाः
सु॒क्षि॒तिः॒ सु॒श्रव॑सम्। जय॑न्त॒न्त्वाम॑नु॒ मदे॑म सोम॥१०॥

रेतः सोमः सप्त च॥ [४]

यो वै सोमे॑न सू॒यते॑। स दे॒वस॒वः। यः प॒शुना॑ सू॒यते॑। स

देवसुवः। य इष्ट्यां सूयते। स मनुष्यसुवः। एतं वै पृथये
देवाः प्रायच्छन्। ततो वै सोऽप्यारण्यानां पशूनामसूयत।
यावतीः कियतीश्च प्रजा वाचं वदन्ति। तासां सर्वासां
सूयते॥११॥

य एतेन यजते। य उ चैनमेवं वेद। नाराशस्यर्चाऽभिषिञ्चति।
मनुष्या वै नराशंसः। निहुत्य वावैतत्। अथाभिषिञ्चति।
यत्किं च राजसूयमनुत्तरवेदीकम्। तत्सर्वं भवति। ये मे
पञ्चाशतन्ददुः। अश्वानां सधस्तुतिः। द्युमदग्ने महि श्रवः।
बृहत्कृधि मघोनाम्। नृवदमृत नृणाम्॥१२॥

सूयते सधस्तुतिस्त्रीणि च॥ [५]

एष गौसुवः। षड्विंश उक्थ्यो बृहत्सामा। पवमाने
कण्वरथन्तरं भवति। यो वै वाजपेयः। स सम्राद्धवः। यो
राजसूयः। स वरुणसुवः। प्रजापतिः स्वाराज्यं परमेष्ठी।
स्वाराज्यङ्गौरेव। गौरिव भवति॥१३॥

य एतेन यजते। य उ चैनमेवं वेद। उभे बृहद्रथन्तरे भवतः।
तद्धि स्वाराज्यम्। अयुतं दक्षिणाः। तद्धि स्वाराज्यम्।
प्रतिधुषाऽभिषिञ्चति। तद्धि स्वाराज्यम्। अनुद्धते वेद्यै
दक्षिणत आहवनीयस्य बृहतः स्तोत्रं प्रत्यभिषिञ्चति। इयं
वाव रथन्तरम्॥१४॥

असौ बृहत्। अनयोरेवैनमनन्तरहितमभिषिञ्चति। पशुस्तोमो

वा ए॒षः। तेन॑ गो॒स॒वः। ष॒ट्त्रिं॒शः सर्वः॑। रे॒व॒ज्जा॒तः
सह॑सा वृ॒द्धः। क्ष॒त्राणां॑ क्ष॒त्रभृ॑त्तमो वयो॒धाः। म॒हान्म॑हि॒त्वे
त॑स्त॒भानः॑। क्ष॒त्रे रा॒ष्ट्रे च॑ जा॒गृहि॑। प्र॒जाप॑तेस्त्वा परमे॒ष्ठिनः॑
स्वारा॑ज्येना॒भिषि॑ञ्चामी॒त्याह॑। स्वारा॑ज्यमे॒वैनं॑ गमयति॥१५॥

इव॑ भ॒वति॑ र॒थन्त॑रमा॒हेकं॑ च॥ [६]

सि॒ंहे व्या॒घ्र उ॒त या॑ पृ॒दाकौ॑। त्विषि॑र॒ग्नौ ब्रा॑ह्म॒णे सू॒र्ये
या। इन्द्रं॑ या दे॒वी सु॒भगा॑ ज॒जान॑। सा न॒ आग॑न्वर्चसा
संविदा॒ना। या रा॑ज॒न्ये दु॒न्दुभा॑वाय॒तायाम्॑। अश्व॑स्य॒ क्रन्द्ये॑
पुरु॑षस्य मा॒यौ। इन्द्रं॑ या दे॒वी सु॒भगा॑ ज॒जान॑। सा न॒
आग॑न्वर्चसा संविदा॒ना। या ह॒स्तिनि॑ द्वी॒पिनि॑ या हि॒रण्ये॑।
त्विषि॑रश्वेषु॒ पुरु॑षेषु॒ गोषु॑॥१६॥

इन्द्रं॑ या दे॒वी सु॒भगा॑ ज॒जान॑। सा न॒ आग॑न्वर्चसा
संविदा॒ना। रथे॑ अ॒क्षेपु॑ वृष॒भस्य॑ वा॒जे। वाते॑ प॒र्जन्ये॑
वरु॑णस्य॒ शुष्मे॑। इन्द्रं॑ या दे॒वी सु॒भगा॑ ज॒जान॑। सा न॒
आग॑न्वर्चसा संविदा॒ना। राड॑सि वि॒राड॑सि। स॒म्राड॑सि
स्व॒राड॑सि। इन्द्रा॑य त्वा॒ तेज॑स्वते॒ तेज॑स्वन्तः॑ श्रीणामि।
इन्द्रा॑य त्वौज॑स्वत॒ ओज॑स्वन्तः॑ श्रीणामि॥१७॥

इन्द्रा॑य त्वा॒ पय॑स्वते॒ पय॑स्वन्तः॑ श्रीणामि। इन्द्रा॑य
त्वाऽऽयु॑ष्मत् आयु॑ष्मन्तः॑ श्रीणामि। तेजो॑ऽसि। तत्ते॒ प्र
य॑च्छामि। तेज॑स्वदस्तु मे॒ मुखम्॑। तेज॑स्वच्छि॒रो अस्तु॑

मे। तेजस्वान् विश्वतः प्रत्यङ्। तेजसा सम्पिपृग्धि मा।
ओजोऽसि। तत्ते प्र यच्छामि॥१८॥

ओजस्वदस्तु मे मुखम्। ओजस्वच्छिरो अस्तु मे।
ओजस्वान् विश्वतः प्रत्यङ्। ओजसा सं पिपृग्धि मा।
पयोऽसि। तत्ते प्र यच्छामि। पयस्वदस्तु मे मुखम्।
पयस्वच्छिरो अस्तु मे। पयस्वान् विश्वतः प्रत्यङ्। पयसा
सं पिपृग्धि मा॥१९॥

आयुरसि। तत्ते प्र यच्छामि। आयुष्मदस्तु मे मुखम्।
आयुष्मच्छिरो अस्तु मे। आयुष्मान् विश्वतः प्रत्यङ्।
आयुषा सं पिपृग्धि मा। इममग्र आयुषे वर्चसे कृधि।
प्रियं रेतो वरुण सोम राजन्। मातेवास्मा अदिते शर्म
यच्छ। विश्वे देवा जरदष्टिर्यथाऽसत्॥२०॥

आयुरसि विश्वायुरसि। सर्वायुरसि सर्वमायुरसि। यतो वातो
मनोजवाः। यतः क्षरन्ति सिन्धवः। तासां त्वा सर्वासां
रुचा। अभिषिञ्चामि वर्चसा। समुद्र इवासि गृह्णनां। सोमं
इवास्यदाभ्यः। अग्निरिव विश्वतः प्रत्यङ्। सूर्य इव ज्योतिषा
विभूः॥२१॥

अपां यो द्रवणे रसः। तमहमस्मा आमुष्यायुणाय। तेजसे
ब्रह्मवर्चसाय गृह्णामि। अपां य ऊर्मौ रसः। तमहमस्मा
आमुष्यायुणाय। ओजसे वीर्याय गृह्णामि। अपां यो मध्यतो

रसः। तमहमस्मा आमुष्यायुणाय। पुष्ट्यै प्रजननाय गृह्णामि।
अपां यो यज्ञियो रसः। तमहमस्मा आमुष्यायुणाय। आयुषे
दीर्घायुत्वाय गृह्णामि॥२२॥

गोष्वोर्जस्वन्तः५ श्रीणाम्योर्जोऽसि तत्ते प्रयच्छामि पर्यसा सम्पिपृग्धि माऽसद्विभूर्यज्ञियो रसो द्वे
च॥ _____ [७]

अभिप्रेहि वीरयस्व। उग्रश्चेत्ता सपत्नहा। आतिष्ठ मित्रवर्धनः।
तुभ्यं देवा अधिब्रवन्। अङ्गौ न्यङ्कावभित् आतिष्ठ वृत्रहन्त्रथम्।
आतिष्ठन्तं परि विश्वे अभूषन्। श्रियं वसानश्चरति स्वरोचाः।
महत्तदस्यासुरस्य नाम। आ विश्वरूपो अमृतानि तस्थौ।
अनु त्वेन्द्रो मदत्वनु बृहस्पतिः॥२३॥

अनु सोमो अन्वग्निरावीत्। अनु त्वा विश्वे देवा
अवन्तु। अनु सप्त राजानो य उताभिषिक्ताः। अनु त्वा
मित्रावरुणाविहावन्तम्। अनु द्यावापृथिवी विश्वशम्भू। सूर्यो
अहोभिरनु त्वाऽवतु। चन्द्रमा नक्षत्रैरनु त्वाऽवतु। द्यौश्च
त्वा पृथिवी च प्रचेतसा। शुक्रो बृहदक्षिणा त्वा पिपर्तु।
अनु स्वधा चिकिता५ सोमो अग्निः। आऽयं पृणक्तु रजसी
उपस्थम्॥२४॥

बृहस्पतिः सोमो अग्निरैकं च॥ _____ [८]

प्रजापतिः प्रजा असृजत। ता अस्मात्सृष्टाः पराचीरायन्।
स एतं प्रजापतिरोदनमपश्यत्। सोऽन्नं भूतोऽतिष्ठत्। ता

अन्यत्रान्नाद्यमवित्वा। प्रजापतिं प्रजा उपावर्तन्त। अन्नमेवैनं
भूतं पश्यन्तीः प्रजा उपावर्तन्ते। य एतेन यजते। य उ
चैनमेवं वेद। सर्वाण्यन्नानि भवन्ति॥२५॥

सर्वे पुरुषाः। सर्वाण्येवान्नान्यव रुन्धे। सर्वान्पुरुषान्। राडसि
विराडसीत्याह। स्वाराज्यमेवैनं गमयति। यद्विरण्यन्ददाति।
तेजस्तेनावरुन्धे। यत्तिसृधन्वम्। वीर्यन्तेन। यदष्ट्राम्॥२६॥

पुष्टिन्तेन। यत्कमण्डलुम्। आयुष्टेन। यद्विरण्यमा बध्नाति।
ज्योतिर्वै हिरण्यम्। ज्योतिरेवास्मिन्दधाति। अथो तेजो वै
हिरण्यम्। तेज एवात्मन्धत्ते। यदोदनं प्राश्नाति। एतदेव
सर्वमवरुध्य॥२७॥

तदस्मिन्नेकधाऽधात्। रोहिण्याङ्कार्यः। यद्वाह्मण एव रोहिणी।
तस्मादेव। अथो वर्ष्मैवेन९ समानानां करोति। उद्यता सूर्येण
कार्यः। उद्यन्तं वा एत९ सर्वाः प्रजाः प्रतिनन्दन्ति। दिदृक्षेण्यो
दर्शनीयो भवति। य एवं वेद। ब्रह्मवादिनो वदन्ति॥२८॥

अवेत्योऽवभृथा ३ ना ३ इति। यद्दर्भपुञ्जीलैः पवयति।
तत्स्विदेवावैति। तन्नावैति। त्रिभिः पवयति। त्रयं इमे
लोकाः। एभिरेवैनं लोकैः पवयति। अथो अपां वा एतत्तेजो
वर्चः। यद्दर्भाः। यद्दर्भपुञ्जीलैः पवयति। अपामेवैनन्तेजसा
वर्चसाऽभिषिञ्चति॥२९॥

भवन्त्यष्ट्रामवरुध्यं वदन्ति दुर्भा यद्दर्भपुञ्जीलैः पवयत्येकं च॥—————[१]

प्रजापतिरकामयत बृहोर्भूयान्त्स्यामिति। स एतं पञ्चशारदीयमपश्यत्। तमाऽहरत्। तेनायजत। ततो वै स बृहोर्भूयानभवत्। यः कामयेत बृहोर्भूयान्त्स्यामिति। स पञ्चशारदीयेन यजेत। बृहोरेव भूयान्भवति। मरुत्स्तोमो वा एषः। मरुतो हि देवानां भूयिष्ठाः॥३०॥

बृहुर्भवति। य एतेन यजते। य उचैनमेवं वेद। पञ्चशारदीयो भवति। पञ्च वा ऋतवः संवत्सरः। ऋतुष्वेव संवत्सरे प्रति तिष्ठति। अथो पञ्चाक्षरा पङ्क्तिः। पाङ्क्तो यज्ञः। यज्ञमेवावरुन्धे। सप्तदशः स्तोमा नाति यन्ति। सप्तदशः प्रजापतिः। प्रजापतेराप्त्यै॥३१॥

भूयिष्ठा यन्ति द्वे च॥—————[१०]

अगस्त्यो मरुद्भ्य उक्ष्णः प्रौक्षत्। तानिन्द्र आदत्त। त एनं वज्रमुद्यत्याभ्यायन्त। तानगस्त्यश्चैवेन्द्रश्च कयाशुभीयेनाशमयताम्। ताञ्छान्तानुपाह्वयत। यत्कयाशुभीयं भवन्ति शान्त्यै। तस्मादेत ऐन्द्रामारुता उक्षाणः सवनीया भवन्ति। त्रयः प्रथमेऽहन्ना लभ्यन्ते। एवं द्वितीयै। एवं तृतीयै॥३२॥

एवं चतुर्थे। पञ्चोत्तमेऽहन्ना लभ्यन्ते। वर्षिष्ठमिव ह्येतदहः। वर्षिष्ठः समानानां भवति। य एतेन यजते। य उचैनमेवं वेद। स्वाराज्यं वा एष यज्ञः। एतेन वा एकया वा कान्दमः

स्वारा॑ज्यमगच्छत्। स्वरा॑ज्यं गच्छति। य ए॒तेन॒ यज॑ते॥ ३३॥

य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। मा॒रुतो॑ वा ए॒ष स्तोमः॑। ए॒तेन॒ वै म॒रुतो॑
दे॒वानां॑ भूयि॑ष्ठा अभवन्। भूयि॑ष्ठः समा॒नानां॑ भवति। य ए॒तेन॒
यज॑ते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। प॒ञ्चशा॑र॒दीयो॑ वा ए॒ष य॒ज्ञः।
आ प॑ञ्चमात्पुरु॑षादन्नम॑त्ति। य ए॒तेन॒ यज॑ते। य उ॑ चैनमे॒वं
वेद॑। स॒प्तद॒शः स्तोमा॑ नाति॑ यन्ति। स॒प्तद॒शः प्र॒जाप॑तिः।
प्र॒जाप॑तेरे॒व नैति॑॥ ३४॥

तृतीये॑ गच्छति॒ य ए॒तेन॒ यज॑तेऽति॒ य ए॒तेन॒ यज॑ते॒ य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑ त्रीणि॑ च (अ॒गस्त्यः
स्वारा॑ज्यं मा॒रुतः प॑ञ्चशा॒र॒दीयो॑ वा ए॒ष य॒ज्ञः स॑प्तद॒शं प्र॒जाप॑तेरे॒व नैति॑॥)॥—[११]

अ॒स्या जरा॑सो द॒मा म॒रित्राः॑। अ॒र्चद्धू॑मासो अ॒ग्नयः॑ पाव॒काः।
श्वि॒चीच॑यः श्वा॒त्रासो॑ भुर॒ण्यवः॑। व॒न॒र॒षदो॑ वा॒यवो॑ न सोमाः॑।
यजा॑ नो मि॒त्रावरु॑णा। यजा॑ दे॒वाः ऋ॒तं बृ॒हत्। अ॒ग्ने यक्षि॑
स्वन्दम॑म्। अ॒श्विना॑ पिब॑तः सु॒तम्। दी॒द्य॒ग्री शु॒चि॒व्रता॑।
ऋ॒तुना॑ य॒ज्ञवा॑हसा॥ ३५॥

द्वे वि॒रूपे॑ चरतुः स्व॒र्थे। अ॒न्याऽन्या॑ व॒त्समु॑प॒ धाप॑येते।
हरि॑र॒न्यस्यां॑ भव॑ति स्व॒धावान्। शु॒क्रो अ॒न्यस्या॑न्ददृ॒शे
सु॒वर्चाः॑। पू॒र्वाप॑रं चरतो मा॒ययै॑तौ। शि॒शू क्रीड॑न्तौ परि॑
यातो अध्व॑रम्। वि॒श्वान्य॑न्यो भुव॑नाऽभि॒ चष्टे॑। ऋ॒तून॑न्यो
वि॒दध॑ञ्जायते पुनः॑। त्रीणि॑ श॒ता त्री॑ष॒हस्रा॑ण्यग्नि॑म्। त्रि॒ंशच्च॑
दे॒वा नव॑ चाऽस॒पर्य॑न्॥ ३६॥

औक्षन्धृतैरास्तृणन्ब्रुहिरस्मै। आदिद्धोतारत्र्यषादयन्त।
 अग्निनाऽग्निः समिध्यते। कविर्गृहपतिर्युवा। हव्यवाङ्मुह्यस्यः।
 अग्निर्देवानां जठरम्। पूतदक्षः कविक्रतुः। देवो देवेभिरा
 गमत्। अग्निश्रियो मरुतो विश्वकृष्टयः। आ त्वेषमुग्रमव
 ईमहे वयम्॥ ३७॥

ते स्वानिनो रुद्रिया वरुषनिर्णिजः। सिंहा न हेषकृतवः
 सुदानवः। यदुत्तमे मरुतो मध्यमे वा। यद्वाऽवमे सुभगासो
 दिवि ष्ठा। ततो नो रुद्रा उत वाऽन्वस्य। अग्ने वित्ताद्धविषो
 यद्यजांमः। ईडे अग्निं स्ववसन्नमोभिः। इह प्रसप्तो वि
 च यत्कृतन्नः। रथैरिव प्रभरे वाजयद्भिः। प्रदक्षिणिन्मरुताः
 स्तोममृद्धाम्॥ ३८॥

श्रुधि श्रुत्कर्ण वह्निभिः। देवैरग्ने सयावभिः। आसीदन्तु
 ब्रुहिषि। मित्रो वरुणो अर्यमा। प्रातर्यावाणो अध्वरम्।
 विश्वेषामदितिर्यज्ञियांनाम्। विश्वेषामतिथिर्मानुषाणाम्।
 अग्निर्देवानामव आवृणानः। सुमृडीको भवतु विश्ववेदाः। त्वे
 अग्ने सुमतिं भिक्षमाणाः॥ ३९॥

दिवि श्रवो दधिरे यज्ञियांसः। नक्ता च चक्रुरुषसा
 विरूपे। कृष्णं च वर्णमरुणं च सन्धुः। त्वामग्र आदित्यासं
 आस्यम्। त्वाङ्निहां शुचयश्चक्रिरे कवे। त्वां रातिषाचो
 अध्वरेषु सश्विरे। त्वे देवा हविरदन्त्याहुतम्। नि त्वा

य॒ज्ञस्य॑ साध॑नम्। अ॒ग्ने॒ होता॑रमृ॒त्विज॑म्। व॒नुष्व॑दे॒व धी॑महि
प्रचै॑तसम्। जी॒रन्द्वा॑तमम॑र्त्यम्॥४०॥

य॒ज्ञवा॑ह॒सास॑पर्यन्व॒यमृ॑च्छां॒ भिक्ष॑माणाः प्रचै॑तस॒मेकं॑ च॥ ————— [१२]

ति॒ष्ठा ह॑री॒ रथ॑ आ यु॒ज्यमा॑ना या॒हि। वा॒युर्न॑ नि॒युतो॑ नो
अच्छ॑। पि॒बा॒स्यन्धो॑ अ॒भिसृ॑ष्टो अ॒स्मे। इन्द्रः॑ स्वाहा॑ ररि॒मा
ते॒ मदा॑य। कस्य॑ वृषा॑ सु॒ते सचो॑। नि॒युत्वा॑न्वृष॒भो र॑णत्।
वृ॒त्रहा॑ सोम॑पीतये। इन्द्रं॑ व॒यम्म॑हाध॒ने। इन्द्र॑मर्भे॑ हवामहे।
युजं॑ वृ॒त्रेषु॑ व॒ज्रिण॑म्॥४१॥

द्वि॒ता यो वृ॑त्र॒हन्त॑मः। वि॒द इन्द्रः॑ श॒तक्र॑तुः। उप॑ नो ह॒रिभिः॑
सु॒तम्। स सूर॑ आ॒ज॒नयं॑ ज्योति॒रिन्द्र॑म्। अ॒या धि॒या
त॒रणि॑रद्वि॒बर्हाः॑। ऋ॒तेन॑ शु॒ष्मी न॑व॒मानो॑ अ॒र्केः। व्यु॑स्त्रि॒धो
अ॒स्रो अ॒द्विर्बि॑भेद। उ॒तत्य॑दा॒श्वश्चि॑यम्। यदिन्द्र॑ नाहु॑षी॒ष्वा।
अ॒ग्ने वि॒क्षु प्र॑तीद॑यत्॥४२॥

भ॒रेष्विन्द्र॑ꣳ सु॒हव॑ꣳ हवामहे। अ॒ꣳहो॑मुचꣳ सु॒कृत॑न्दैव्यं
ज॒नम्। अ॒ग्नि॒मित्रं॑ वरु॒णꣳ सा॑तये॒ भग॑म्। द्यावा॑पृथि॒वी
म॒रुतः॑ स्व॒स्तये॑। म॒हि क्षे॒त्रं पु॑रुश्चन्द्रं॑ वि वि॒द्वान्।
आदि॑त्सखि॒भ्यश्च॑रथꣳ स॒मैर॑त्। इन्द्रो॑ नृभि॑र॒जन॑दी॒द्यानः॑
सा॒कम्। सूर्य॑मुषसं॒ङ्गातु॑म॒ग्निम्। उ॒रुं नो॑ लो॒कम॑नु॒ नेषि॑
वि॒द्वान्। सु॒वर्व॑ज्योति॒रभय॑ꣳ स्व॒स्ति॥४३॥

ऋ॒ष्वा तं॑ इन्द्र॑ स्थवि॑रस्य बा॒हू। उप॑स्थेयाम श॒रणा॑ बृ॒हन्ता॑।

आ नो विश्वाभिरूतिभिः सजोषाः। ब्रह्म जुषाणो हर्यश्च याहि।
वरीवृजत्स्थविरेभिः सुशिप्र। अस्मे दधद्वृषणः शुष्ममिन्द्र।
इन्द्राय गावं अशिरम्। दुदुहे वज्रिणे मधु। यत्सीमुपह्वरे
विदत्। तास्ते वज्रिन्धेनवो जोजयुर्नः॥४४॥

गभस्तयो नियुतो विश्ववाराः। अहरहर्भूय इज्जोगुवानाः। पूर्णा
इन्द्र क्षुमतो भोजनस्य। इमान्ते धियं प्र भरे महो महीम्।
अस्य स्तोत्रे धिषणा यत्त आनजे। तमुत्सवे च प्रसवे च
सासहिम्। इन्द्र देवासः शवसा मदन्ननु॥४५॥

वज्रिणमयत्स्वस्ति जोजयुर्नः सप्त च॥ [१३]

प्रजापतिः पशूनसृजत। तैऽस्मात्सृष्टाः परा च आयन्।
तानग्निष्टोमेन नाप्रोत्। तानुक्थ्येन नाप्रोत्। तान्थ्योऽशिना
नाप्रोत्। तान्नात्रिया नाप्रोत्। तान्त्सन्धिना नाप्रोत्।
सोऽग्निमब्रवीत्। इमान्म ईप्सेति। तानग्निस्त्रिवृता स्तोमेन
नाप्रोत्॥४६॥

स इन्द्रमब्रवीत्। इमान्म ईप्सेति। तानिन्द्रः पञ्चदशेन
स्तोमेन नाप्रोत्। स विश्वान्देवानब्रवीत्। इमान्म ईप्सतेति।
तान् विश्वेदेवाः सप्तदशेन स्तोमेन नाप्रुवन्। स विष्णुमब्रवीत्।
इमान्म ईप्सेति। तान् विष्णुरेकविंशेन स्तोमेनाप्रोत्।
वारवन्तीयेनावारयत॥४७॥

इदं विष्णुर्वि चक्रम इति व्यक्रमत। यस्मात्पशवः प्रप्रेव
भ्रंशैरन्। स एतेन यजेत। यदाप्रोत्। तदसौर्यामस्यासौर्यामत्वम्।

ए॒तेन॒ वै दे॒वा जै॒त्वा॑नि जि॒त्वा। य॒ङ्काम॒मका॑मयन्त॒ तमा॑प्नुवन्।
य॒ङ्काम॑ङ्कामय॑ते। तमे॒तेना॑प्नोति॥४८॥

स्तोमे॑न॒ नाप्नो॑दवारयत् नव॑ च॥ [१४]

व्या॒घ्रोऽय॒मग्नौ॑ च॑रति॒ प्रवि॑ष्टः। ऋ॒षी॑णां पु॒त्रो अ॑भि॒शस्ति॒पा
अ॒यम्। न॒म॒स्का॒रेण॒ नम॑सा ते जु॒होमि॑। मा दे॒वानां॑
मि॒थुया॑कर्म॒ भा॒गम्। सा॒वीरु॑हि दे॒व प्र॑स॒वाय॑ पि॒त्रे।
व॒र्ष्माण॑म॒स्मै वरि॑माण॑म॒स्मै। अथा॒स्मभ्य॑ꣳ स॒वितः॑
स॒र्वता॑ता। दि॒वेदि॑व॒ आ सु॑वा॒ भूरि॑ प॒श्वः। भू॒तो भू॑तेषु॑ चरति॒
प्रवि॑ष्टः। स भू॒ताना॑मधि॑पतिर्ब॒भूव॥४९॥

तस्य॑ मृ॒त्यौ च॑रति॒ राज॒सूय॑म्। स राजा॑ रा॒ज्यम॑नु॒
मन्य॑तामि॒दम्। येभिः॑ शिल्पैः॑ पप्रथा॒नामदृ॑हत्।
येभि॒र्द्याम॑भ्यपिꣳशत्प्र॒जाप॑तिः। येभि॒र्वाचं॑ वि॒श्वरू॑पाꣳ
स॒मव्य॑यत्। तेने॒मम॑ग्न इ॒ह वर्च॑सा॒ सम॑ङ्घ्रिः। येभि॒रादि॑त्यस्तप॑ति॒
प्र के॒तुभिः॑। येभिः॑ सू॒र्यो ददृ॑शे चि॒त्रभा॑नुः। येभि॒र्वाचं॑
पुष्क॒लेभि॑रव्य॑यत्। तेने॒मम॑ग्न इ॒ह वर्च॑सा॒ सम॑ङ्घ्रिः॥५०॥

आ॒ऽयं भा॑तु॒ शव॑सा॒ पञ्च॑ कृ॒ष्टीः। इन्द्र॑ इव ज्ये॒ष्ठो
भ॑वतु प्र॒जावान्। अ॒स्मा अ॑स्तु पुष्क॒लश्चि॒त्रभा॑नुः। आ॒ऽयं
पृ॑णक्तु॒ रज॑सी उ॒पस्थ॑म्। यत्ते॒ शिल्पं॑ कश्यप॒ रोच॑नावत्।
इन्द्रि॒याव॑त्पुष्क॒लश्चि॒त्रभा॑नुः। यस्मि॒न्सूर्या॑ अ॒र्पिताः॑ सप्त
सा॒कम्। तस्मि॒न्नाजा॑न॒मधि॑ वि॒श्रये॑मम्। द्यौर॑सि पृथि॒व्यसि॑।

व्याघ्रो वैयाघ्रेऽधि॥५१॥

विश्रयस्व दिशो महीः। विशस्त्वा सर्वा वाञ्छन्तु। मा
त्वद्राष्ट्रमधि भ्रशत्। या दिव्या आपः पर्यसा सम्बभूवुः। या
अन्तरिक्ष उत पार्थिवीर्याः। तासां त्वा सर्वासां रुचा।
अभिषिञ्चामि वर्चसा। अभि त्वा वर्चसाऽसिचं दिव्येन।
पर्यसा सह। यथासां राष्ट्रवर्धनः॥५२॥

तथा त्वा सविता करत्। इन्द्रं विश्वा अवीवृधन्।
समुद्रव्यचसङ्गिरः। रथीतमं रथीनाम्। वाजानां
सत्पतिं पतिम्। वसवस्त्वा पुरस्तादभिषिञ्चन्तु गायत्रेण
छन्दसा। रुद्रास्त्वा दक्षिणतोऽभिषिञ्चन्तु त्रैष्टुभेन छन्दसा।
आदित्यास्त्वा पश्चादभिषिञ्चन्तु जागतेन छन्दसा।
विश्वे त्वा देवा उत्तरतोऽभिषिञ्चन्त्वानुष्टुभेन छन्दसा।
बृहस्पतिस्त्वोपरिष्ठादभिषिञ्चतु पाङ्केन छन्दसा॥५३॥

अरुणन्त्वा वृकमुग्रङ्गजङ्करम्। रोचमानं मरुतामग्रे अर्चिषः।
सूर्यवन्तं मघवानं विषासहिम्। इन्द्रमुक्थेषु नामहूतमं
हुवेम। प्र बाहवां सिसृतजीवसे नः। आ नो गव्यूतिमुक्षतं
घृतेन। आ नो जने श्रवयतं युवाना। श्रुतं मे मित्रावरुणा
हुवेमा। इन्द्रस्य ते वीर्यकृतः। बाहू उपाव हरामि॥५४॥

बभूवाव्ययत्तेनेममग्र इह वर्चसा समङ्घि वैयाघ्रेऽधि राष्ट्रवर्धनः पाङ्केन छन्दसोपावहरामि॥[१५]

अभि प्रेहि वीरयस्व। उग्रश्चेत्ता सपत्नहा। आतिष्ठ वृत्रहन्तमः।

तुभ्यं देवा अधिब्रवन्। अङ्गौ न्यङ्गावभितो रथं यौ। ध्वान्तं
वाताग्रमनु सञ्चरन्तौ। दूरेहेतिरिन्द्रियावाँन्यतत्री। ते नोऽग्नयः
पप्रयः पारयन्तु। नमस्त ऋषे गद। अव्यथायै त्वा स्वधायै
त्वा॥५५॥

मा न इन्द्राभितस्त्वदृष्वारिष्ठासः। एवा ब्रह्मन्तवेदस्तु। तिष्ठा
रथे अधि यद्वज्रहस्तः। आ रश्मीन्देव युवसे स्वश्वः। आ तिष्ठ
वृत्रहन्नातिष्ठन्तं परि। अनु त्वेन्द्रो मदत्वनु त्वा मित्रावरुणौ।
द्यौश्च त्वा पृथिवी च प्रचेतसा। शुक्रो बृद्धक्षिणा त्वा पिपर्तु।
अनु स्वधा चिकिता५ सोमो अग्निः। अनु त्वाऽवतु सविता
सवेन॥५६॥

इन्द्रं विश्वा अवीवृधन्। समुद्रव्यचसङ्गिरः। रथीतम५
रथीनाम्। वाजाना५ सत्पतिं पतिम्। परिमा सेन्या
घोषाः। ज्याना वृञ्जन्तु गृध्रवः। मेथिष्ठाः पिन्वंमाना इह।
माङ्गोपतिमभि संविशन्तु। तन्मेऽनुमतिरनु मन्यताम्।
तन्माता पृथिवी तत्पिता द्यौः॥५७॥

तद्वावाणः सोमसुतो मयोभुवः। तदश्विना शृणुत५
सौभगा युवम्। अव ते हेड उदुत्तमम्। एना व्याघ्रं
परिषस्वजानाः। सि५ह५ हिन्वन्ति महते सौभगाय।
समुद्रं न सुहवन्तस्थिवा५सम्। मर्मृज्यन्ते द्वीपिनमप्स्वन्तः।
उदसावेतु सूर्यः। उदिदं मामकं वचः। उदिहि देव सूर्य।
सह वशुना मम। अहं वाचो विवाचनम्। मयि वागस्तु

धर्ण॑सिः। यन्तु॑ न॒दयो॑ व॒र्षन्तु॑ प॒र्जन्याः॑। सु॒पिप्प॒ला
ओष॑धयो भवन्तु। अन्न॑वतामोद॒नव॑तामामि॒क्षव॑ताम्। ए॒षा ५
राजा॑ भूयसाम्॥५८॥

स्व॒धायै॑ त्वा सु॒वेन॒ द्यौः सूर्य॑ सप्त च॥ [१६]

ये के॒शिनः॑ प्रथ॒माः स॒त्रमा॑स॒त। येभि॒राभृ॑तं यदि॒दं वि॒रोच॑ते।
तेभ्यो॑ जुहोमि बहु॒धा घृ॑तेन। रा॒यस्पोषे॑ण॒मं वर्च॑सा॒ स ५
सृ॑जाथ। न॒ते ब्र॒ह्मण॑स्तप॒सो विमो॑कः। द्वि॒नाम्री॑ दी॒क्षा
व॒शिनी॒ ह्यु॒ग्रा। प्र केशाः॑ सु॒वते॑ का॒ण्डिनो॑ भवन्ति। तेषां॑
ब्र॒ह्मेदी॑शे व॒प॒नस्य॒ नान्यः॑। आ रो॑ह प्रोष्ठं विष॑हस्व॒ शत्रून्॑।
अवा॑स्त्राग्दी॒क्षा व॒शिनी॒ ह्यु॒ग्रा॥५९॥

दे॒हि दक्षि॑णां प्र॒तिर॒स्वायुः॑। अथा॑मुच्यस्व॒ वरु॑णस्य॒ पाशा॑त्।
येना॑व॒पत्स॒विता॒ क्षुरे॑ण। सोम॑स्य॒ राज्ञो॑ वरु॑णस्य वि॒द्वान्। तेन॑
ब्र॒ह्माणो॑ वप॒तेद॒मस्यो॑र्जेमम्। र॒य्या वर्च॑सा॒ स ५ सृ॑जाथ। मा
ते॒ केशा॑ननु॒ गाद्वर्च॑ ए॒तत्। तथा॑ धा॒ता क॑रोतु ते। तुभ्य॑मिन्द्रो
बृ॒हस्प॑तिः। स॒विता॒ वर्च॑ आद॑धात्॥६०॥

तेभ्यो॑ नि॒धानं॑ बहु॒धा व्यैच्छ॑न्। अ॒न्तरा॑ द्यावा॑पृथि॒वी अ॒पः
सु॒वः। द॒र्भस्त॒म्बे वी॒र्य॑कृते नि॒धाय॑। पौ॒ङ्स्ये॑ने॒मं वर्च॑सा॒ स ५
सृ॑जाथ। ब॒ल॒न्ते बा॒हुवोः॑ स॒विता॒ द॑धातु। सोम॑स्त्वा॒ऽन॒क्तु
प॒यसा॑ घृ॒तेन॑। स्त्री॒षु रू॒पम॑श्वि॒नैत॒न्नि ध॑त्तम्। पौ॒ङ्स्ये॑ने॒मं
वर्च॑सा॒ स ५ सृ॑जाथ। यत्सी॒मन्त॒ङ्कङ्क॑तस्ते लि॒लेख॑। यद्वा॑

क्षुरः परिववर्ज वपुस्ते। स्त्रीषु रूपमश्विनैतन्नि धत्तम्।
पौ३स्येनेम३ स३ सृजाथो वीर्येण॥६१॥

अवा॑साग्दीक्षा वशिनी ह्यु॑ग्राऽदधाद्वर्ज वपु॑स्ते द्वे च॥—————[१७]

इन्द्रं वै स्वाविशो मरुतो नापाचायन्। सोऽनपचाय्यमान एतं
विघ्नमपश्यत्। तमाऽहरत्। तेनायजत। तेनैवासान्त३ स३
स्तम्भं व्यहन्। यद्वहन्। तद्विघ्नस्य विघ्नत्वम्। वि पाप्मानं
भ्रातृव्य३ हते। य एतेन यजते। य उ॑ चैनमेवं वेद॥६२॥

य३ राजानं विशो नापचायेयुः। यो वा॑ ब्राह्मणस्तमसा
पाप्मना प्रावृतः स्यात्। स एतेन यजेत। विघ्नेनैवैनद्विहत्य।
विशामाधिपत्यं गच्छति। तस्य द्वे द्वादशे स्तोत्रे भवतः। द्वे
चतुर्वि३शे। औद्विद्यमेव तत्। एतद्वै क्षत्रस्यौद्विद्यम्। यदस्मै
स्वाविशो बलि३ हरन्ति॥६३॥

हरन्त्यस्मै विशो बलिम्। ऐनमप्रतिख्यातं गच्छति। य एवं
वेद। प्रबाहुगवा अग्रे॑ क्षत्राण्यातेपुः। तेषामिन्द्रः क्षत्राण्यादत्त।
न वा इमानि क्षत्राण्यभूवन्निति। तन्नक्षत्राणां नक्षत्रत्वम्। आ
श्रेयसो भ्रातृव्यस्य तेज इन्द्रियन्दत्ते। य एतेन यजते। य उ॑
चैनमेवं वेद॥६४॥

तद्यथा ह वै संचक्रिणौ कप्लकावुपावहितौ स्याताम्। एवमेतौ
युग्मन्तौ स्तोमौ। अयुक्षु स्तोमेषु क्रियेते। पाप्मनोऽपहत्यै।
अप पाप्मानं भ्रातृव्य३ हते। य एतेन यजते। य उ॑
चैनमेवं वेद। तद्यथा ह वै सूतग्रामण्यः। एवञ्छन्दा३सि।

तेष्वसावा॑दित्यो बृ॒हती॑रभ्यू॒ढः॥६५॥

स॒तो बृ॒हती॑षु स्तुवते स॒तो बृ॒हन्। प्र॒जया॑ प॒शुभि॑रसा॒नीत्ये॒व।
व्यति॑षक्ताभिः स्तुवते। व्यति॑षक्तं वै क्ष॒त्रं वि॒शा। वि॒शेवै॑न॒
क्ष॒त्रेण॑ व्यति॑षजति। व्यति॑षक्ताभिः स्तुवते। व्यति॑षक्तो वै
ग्रा॒म॒णीः स॒जा॒तैः। स॒जा॒तैरे॒वेन॑ व्यति॑षजति। व्यति॑षक्ताभिः
स्तुवते। व्यति॑षक्तो वै पु॒रुषः॑ पा॒प्मभिः॑। व्यति॑षक्ताभिरे॒वास्य॑
पा॒प्मनो॑ नुदते॥६६॥

वेद॒ हर॑न्त्येनमे॒वं वेदा॒भ्यू॒ढः पा॒प्मभि॑रेकं च॥ [१८]

त्रि॒वृ॒द्यदा॑ग्रेयो॑ऽग्निमु॒खा ह्य॒द्वि॒र्यदा॑ग्रेय॒ आ॑ग्रेयो न वै सोमे॒न यो वै सोमे॑नैष गो॒स॒वः
सि॒९हे॑ऽभि प्रेहि॑ मि॒त्रव॑र्धनः प्र॒जाप॑तिस्ता औ॒दनं प्र॒जाप॑तिरकामयत ब॒होर्भू॒या॒न॒ग॒स्त्यो॒स्या
जरा॑स॒स्तिष्ठा॒ हरी॑ प्र॒जाप॑तिः प॒शून्व्याघ्रो॑ऽयम॒भिप्रे॑हि वृ॒त्रह॑न्त॒मो ये के॒शि॒न इन्द्रं॑ वा
अ॒ष्टाद॑श॥१८॥

त्रि॒वृ॒द्यो वै सोमे॑नायु॒रसि॑ ब॒हुर्भ॑वति तिष्ठा॒ हरी॑रथ॒ आयं॑ भा॒तु तेभ्यो॑ नि॒धान॒९ षट्॑र्था॒ष्टिः॥६६॥
त्रि॒वृ॒त्पा॒प्मनो॑ नुदते॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके

सप्तमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ अष्टमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके अष्टमः प्रपाठकः ॥

पीवो॑न्ना॒ रयि॑वृधः सुमे॒धाः। श्वेतः॑ सि॒षक्ति॑ नि॒युता॑मभि॒श्रीः।
ते वा॒यवे॒ सम॑नसो॒ वित॑स्थुः। वि॒श्वेन्नरः॑ स्वप॒त्यानि॑ चक्रुः।
रा॒येऽनु॑ यञ्ज॒ज्ञतू॑ रोद॑सी उ॒भे। रा॒ये दे॒वी धि॒षणा॑ धाति॒ देवम्।
अधा॑ वा॒युं नि॒युतः॑ सश्च॒त स्वाः॑। उ॒त श्वेतं॑ वसु॒धिति॑न्निरे॒के।
आ वा॑यो प्र याभिः॑। प्र वा॒युम॑च्छा॒ बृह॑ती म॒नीषा॑॥१॥

बृह॑द्र॒यिं वि॒श्ववा॑रा॒ रथ॑प्राम्। द्यु॒तद्या॑मा नि॒युतः॑ प॒त्य॑मानः।
क॒विः क॒विमि॑यक्षसि प्रयज्यो। आ नो॑ नि॒युद्धिः॑
श॒तिनी॑भि॒रध्व॑रम्। स॒हस्रि॑णी॒भिरु॑प॒ याहि॑ य॒ज्ञम्। वा॑यो
अ॒स्मिन् ह॒विषि॑ मादयस्व। यू॒यं पा॑त स्व॒स्तिभिः॑ सदा॑ नः।
प्रजा॑पते॒ न त्वदे॒तान्य॒न्यः। वि॒श्वा जा॑तानि॒ परि॒ ता ब॑भूव।
यत्का॑मास्ते जुहुमस्तं नो॑ अस्तु॥२॥

व॒यः स्या॑म॒ पत॑यो रयी॒णाम्। र॒यीणां॑ पति॑ यज॒त बृ॑हन्तम्।
अ॒स्मिन्भरे॒ नृत॑मं वाज॑सातौ। प्र॒जाप॑तिं प्रथम॒जामृ॑तस्य।
यजा॑म दे॒वमधि॑ नो ब्रवीतु। प्रजा॑पते॒ त्वन्नि॑धि॒पाः पु॑रा॒णः।
दे॒वानां॑ पि॒ता ज॑नि॒ता प्र॒जाना॑म्। पति॑र्वि॒श्वस्य॑ जग॑तः
पर॒स्याः। ह॒विर्नो॑ देव वि॒हवे॑ जुषस्व। तवे॒मे लो॒काः प्र॒दिशो॑
दिश॑श्च॥३॥

प॒रा॒वतो॑ नि॒वत॑ उ॒द्धत॑श्च। प्रजा॑पते वि॒श्वसृ॒ज्जीव॑धन्य इ॒दं

नो देव। प्रतिहर्य हव्यम्। प्रजापतिं प्रथमं यज्ञियानाम्।
 देवानामग्रे यजतं यजध्वम्। स नो ददातु द्रविणं सुवीर्यम्।
 रायस्पोषं विष्यंतु नाभिस्मिन्मे। यो राय ईशे शतदाय
 उक्थ्यः। यः पशूनां रक्षिता विष्टितानाम्। प्रजापतिः
 प्रथमजा ऋतस्य॥४॥

सहस्रधामा जुषतां हविर्नः। सोमापूषणमौ देवौ।
 सोमापूषणा रजसो विमानम्। सप्तचक्रं रथमविश्वमिन्वम्।
 विषूवृतं मनसा युज्यमानम्। तञ्जिन्वथो वृषणा
 पञ्चरश्मिम्। दिव्यन्यः सदनश्चक्र उच्चा। पृथिव्यामन्यो
 अध्यन्तरिक्षे। तावस्मभ्यं पुरुवारं पुरुक्षुम्। रायस्पोषं
 विष्यन्तान्नाभिस्मिन्मे॥५॥

धियं पूषा जिन्वतु विश्वमिन्वः। रयिं सोमो रयिपतिर्दधातु।
 अवतु देव्यदितिरनर्वा। बृहद्वदेम विदथे सुवीराः।
 विश्वान्यन्यो भुवना जजान। विश्वमन्यो अभिचक्षाण
 एति। सोमापूषणाववतन्धियं मे। युवभ्यां विश्वाः पृतना
 जयेम। उदुत्तमं वरुणास्तभ्राद्याम्। यत्किञ्चेदङ्कितवासः।
 अव ते हेडुस्तत्त्वा यामि। आदित्यानामवसा न दक्षिणा।
 धारयन्त आदित्यासस्तिस्त्रो भूमीर्धारयन्। यज्ञो देवानां
 शुचिरपः॥६॥

मनीषाऽस्तु चतस्यास्मे कित्वासंश्चत्वारि च॥ [१]

ते शुक्रासः शुचयो रश्मिवन्तः। सीदन्नादित्या अधि

ब॒र्हिषि॑ प्रि॒ये। कामे॑न दे॒वाः स॒रथं॑ दि॒वो नः॑। आ या॑न्तु
य॒ज्ञमुप॑ नो जुषा॒णाः। ते स॒ूनवो॑ अदि॒तेः पीव॑सामिषम्।
घृ॒तं पि॒न्वत्प्रति॑हर्य॒न्वृते॒जाः। प्र य॒ज्ञिया॑ यज॑मानाय येमुरे।
आदि॒त्याः काम॑ं पि॒तुम॑न्त॒मस्मे। आ नः॑ पु॒त्रा अदि॑तेर्या॒न्तु
य॒ज्ञम्। आदि॒त्यासः॑ प॒थिभिर्दे॒व्यानैः॑॥७॥

अ॒स्मे काम॑न्दाशुषे॑ स॒न्नम॑न्तः। पुरो॒डाशं॑ घृ॒तव॑न्तं जुषन्ताम्।
स्क॒भाय॑त॒ निर्ऋ॑ति॒ः सेध॑ताम॒तिम्। प्र र॒श्मिभि॑र्यत॒माना॑
अमृ॒ध्राः। आदि॒त्याः काम॑ प्रय॑तां वष॑ट्क॒तिम्। जुष॑ध्वं नो
ह॒व्यदा॑तिं यज॒त्राः। आदि॒त्यान्काम॑मव॑से हुवेम। ये भू॒तानि॑
ज॒नय॑न्तो विचि॒ख्युः। सीद॑न्तु पु॒त्रा अदि॑तेरु॒पस्थ॑म्। स्ती॒र्णं
ब॒र्हिर्ह॑वि॒रद्या॑य दे॒वाः॥८॥

स्ती॒र्णं ब॒र्हिः सी॑दता य॒ज्ञे अ॒स्मिन्। ध्रा॒जाः सेध॑न्तो अम॑तिं
दुरे॒वा॑म्। अ॒स्मभ्य॑ पु॒त्रा अदि॑तेः प्र य॑स॒त। आदि॒त्याः काम॑
ह॒विषो॑ जुषा॒णाः। अग्ने॑ नय॑ सु॒पथा॑ रा॒ये अ॒स्मान्। वि॒श्वानि॑
दे॒व व॒युना॑नि वि॒द्वान्। यु॒यो॒र्ध्यस्म॑ञ्जु॒हुरा॑णमे॒नः। भूयि॑ष्ठान्ते नम॑
उ॒क्तिं वि॑धेम। प्र वः॑ शु॒क्राय॑ भा॒नवे॑ भर॒ध्वम्। ह॒व्यं म॒तिश्चा॒ग्नये॑
सु॒पूत॑म्॥९॥

यो दै॒व्यानि॑ मा॒नुषा॑ ज॒नू॒र्षिः। अ॒न्तर्वि॑श्वानि वि॒द्वन्ना॒
जिगा॑ति। अ॒च्छा गि॒रो म॒तयो॑ दे॒वय॑न्तीः। अ॒ग्निं य॑न्ति
द्रवि॑णं भि॒क्षमा॑णाः। सु॒स॒न्दश॑ सु॒प्रती॑कः स्व॒श्चम्।

हव्यवाहमरतिं मानुषाणाम्। अग्ने त्वमस्मद्युयोध्यमीवाः।
अनग्नित्रा अभ्यमन्त कृष्टीः। पुनरस्मभ्यः सुविताय देव।
क्षां विश्वेभिरजरैभिर्यजत्र॥१०॥

अग्ने त्वं पारया नव्यो अस्मान्। स्वस्तिभिरति दुर्गाणि
विश्वा। पूश्च पृथ्वी बहुला न उर्वी। भवा तोकाय तनयाय शं
योः। प्रकारवो मनना वच्यमानाः। देवद्रीचीन्नयथ देवयन्तः।
दक्षिणावाङ्वाजिनी प्राच्येति। हविर्भरन्त्यग्रये घृताची।
इन्द्रन्नरो युजे रथम्। जगृभ्णाते दक्षिणमिन्द्र हस्तम्॥११॥

वसूयवो वसुपते वसूनाम्। विद्मा हि त्वा गोपतिः शूर
गोनाम्। अस्मभ्यं चित्रं वृषणं रयिन्दाः। तवेदं विश्वमभितः
पशव्यम्। यत्पश्यसि चक्षसा सूर्यस्य। गवामसि गोपतिरेकं
इन्द्र। भक्षीमहि ते प्रयतस्य वस्वः। समिन्द्र णो मनसा नेषि
गोभिः। सः सूरिभिर्मघवन्त्सः स्वस्त्या। सं ब्रह्मणा देवकृतं
यदस्ति॥१२॥

सं देवानां सुमत्या यज्ञियानाम्। आराच्छत्रुमपं
बाधस्व दूरम्। उग्रो यः शम्बः पुरुहूत तेन। अस्मे
धेहि यवमद्गोमदिन्द्र। कृधीधियं जरित्रे वाजरत्नाम्। आ
वेधसः स हि शुचिः। बृहस्पतिः प्रथमज्ञायमानः। महो
ज्योतिषः परमे व्योमन्। सप्तास्यस्तुविजातो रवेण। वि
सप्तरश्मिरधमत्तमांसि॥१३॥

बृहस्पतिः समंजयद्वसूनि। महो ब्रजान्गोमतो देव एषः।
 अपः सिषासन्त्सुवरप्रतीतः। बृहस्पतिरुहन्त्यमित्रमर्केः।
 बृहस्पते पर्येवा पित्रे। आ नो दिवः पार्वीरवी। इमा
 जुह्वाना यस्ते स्तनः। सरस्वत्यभि नो नेषि। इयं
 शुष्मेभिर्बिसखा इवारुजत्। सानु गिरीणान्तविषेभिरूमिभिः।
 पारावदघ्नीमवसे सुवृक्तिभिः। सरस्वतीमा विवासेम
 धीतिभिः॥१४॥

देवयानैर्देवाः सुपूतं यजत्र हस्तमस्ति तमाङ्गस्यूमिभिर्द्वे च॥—————[२]

सोमो धेनुं सोमो अर्वन्तमाशुम्। सोमो वीरं कर्मण्यं
 ददातु। सादन्यं विदथ्यं सभेयम्। पितुः श्रवणं यो
 ददाशदस्मै। अषाढं युत्सु त्वं सोमं क्रतुभिः। या
 ते धामानि हविषा यजन्ति। त्वमिमा ओषधीः सोमं
 विश्वाः। त्वमपो अजनयस्त्वङ्गाः। त्वमातंतन्थोर्वन्तरिक्षम्।
 त्वज्योतिषा वि तमो ववर्थ॥१५॥

या ते धामानि दिवि या पृथिव्याम्। या पर्वतेष्वोषधीष्वप्सु।
 तेभिर्नो विश्वैः सुमना अहेडन्। राजन्त्सोमं प्रति हव्या
 गृभाय। विष्णोर्नुकन्तदस्य प्रियम्। प्र तद्विष्णुः। परो मात्रया
 तनुवा वृधान। न ते महित्वमन्वश्नुवन्ति। उभे ते विद्म
 रजंसी पृथिव्या विष्णो देव त्वम्। परमस्य वित्से॥१६॥

विचक्रमे त्रिदेवः। आ ते महो यो जात एव। अभि

गोत्राणि। आभिः स्पृधो मिथुतीररिषण्यन्। अमित्रस्य
व्यथया मन्युमिन्द्र। आभिर्विश्वा अभियुजो विषूचीः।
आर्याय विशोवतारीर्दासीः। अयः शृण्वे अध जयन्नुत
घ्नन्। अयमुत प्र कृणुते युधा गाः। यदा सत्यं कृणुते
मन्युमिन्द्रः॥१७॥

विश्वन्टुं भयत एजदस्मात्। अनु स्वधामक्षरत्रापो अस्य।
अवर्धत मध्य आ नाव्यानाम्। सघ्रीचीनेन मनसा तमिन्द्र
ओजिष्ठेन। हन्मनाहन्नभिघ्नन्। मरुत्वंतं वृषभं वावृधानम्।
अकवारिं दिव्यः शासमिन्द्रम्। विश्वासाहमवसे नूतनाय।
उग्रः संहोदामिह तः हुवेम। जनिष्ठा उग्रः सहसे
तुराय॥१८॥

मन्द्र ओजिष्ठो बहुलाभिमानः। अवर्धन्निन्द्र मरुतश्चिदत्र।
माता यद्वीरन्दधनद्धनिष्ठा। कस्यावो मरुतः स्वधाऽऽसीत्।
यन्मामेकः समर्धत्ताहिहत्यै। अहः ह्युग्रस्तविषस्तुविष्मान्।
विश्वस्य शत्रोरनमं वधस्त्रैः। वृत्रस्य त्वा श्वसथा दीषमाणाः।
विश्वे देवा अजहुर्ये सखायः। मरुद्विरिन्द्र सख्यन्ते
अस्तु॥१९॥

अथेमा विश्वाः पृतना जयासि। वर्धो वृत्रं मरुत इन्द्रियेण।
स्वेन भामेन तविषो बभूवान्। अहमेता मनवे विश्वश्चन्द्राः।
सुगा अपश्चकर वज्रबाहुः। स यो वृषा वृष्णिभ्येभिः समोकाः।
महो दिवः पृथिव्याश्च सम्राट्। सतीनसत्वा हव्यो भरेषु।

मरुत्वा॑ नो भव॒त्विन्द्र॑ ऊ॒ती। इन्द्रो॑ वृ॒त्रम॑तरद्वृ॒त्रतूर्ये॑॥२०॥

अ॒ना॒धृ॒ष्यो म॒घवा॒ शूर॒ इन्द्रः॑। अ॒न्वे॑नं॒ विशो॑ अमदन्त
पूर्वीः। अ॒य॑ राजा॒ जग॑तश्चर॒षणी॑नाम्। स ए॒व वी॒रः
स उ॑ वी॒र्या॑वान्। स ए॑क॒रा॒जो जग॑तः पर॒स्याः। य॒दा
वृ॒त्रम॑तर॒च्छूर॒ इन्द्रः॑। अथा॑भवद्मि॒ताभि॑क॒तूना॑म्। इन्द्रो॑ य॒ज्ञं
व॒र्धय॑न्वि॒श्ववे॑दाः। पु॒रो॒डाश॑स्य जुषता॑ ह॒विर्नः॑। वृ॒त्रन्ती॒र्त्वा
दा॑न॒वं वज्र॑बाहुः॥२१॥

दि॒शोऽदृ॑हद्दृ॒हिता दृ॑हणेन। इ॒मं य॒ज्ञं व॒र्धय॑न्वि॒श्ववे॑दाः।
पु॒रो॒डाशं॑ प्र॒ति गृ॒भ्णा॒त्विन्द्रः॑। य॒दा वृ॒त्रम॑तर॒च्छूर॒ इन्द्रः॑।
अथै॑क॒रा॒जो अ॑भव॒ज्जनाना॑म्। इन्द्रो॑ दे॒वाञ्छ॑म्ब॒रह॑त्य
आवत्। इन्द्रो॑ दे॒वाना॑मभवत्पु॒रो॒गाः। इन्द्रो॑ य॒ज्ञे ह॒विषा॑
वावृ॒धानः॑। वृ॒त्रतू॒र्नो अ॑भ॒य॒ शर्म॑ य॑सत्। यः स॒प्त सि॒न्धू॒
रद॑धात्पृथि॒व्याम्। यः स॒प्त लो॒कान॑कृ॒णोद्वि॑शश्च। इन्द्रो॑
ह॒विष्मा॒न्त्सग॑णो म॒रुद्भिः॑। वृ॒त्रतू॒र्नो य॒ज्ञमि॑होप॑ यासत्॥२२॥

व॒व॒र्थं वि॒त्स इन्द्र॑स्तुरायास्तु वृ॒त्रतूर्ये॑ वज्र॑बाहुः पृथि॒व्यान्नी॑णिं च॥ [३]

इन्द्र॑स्तर॒स्वान॑भिमाति॒होग्रः॑। हि॒र॑ण्यवाशीरि॒षिरः॑ सु॒व॒र॒षाः।
तस्य॑ व॒य॑ सु॒म॒तौ य॒ज्ञिय॑स्य। अपि॑ भ॒द्रे सौ॒म॒न॒से स्या॑म।
हि॒र॑ण्यव॒र्णो अ॑भ॒यं कृ॑णोतु। अ॒भि॒मा॒ति॒हेन्द्रः॑ पृ॒त॒ना॒सु जि॒ष्णुः।
स नः॑ शर्म॑ त्रि॒व॒रूथं॑ वि य॑सत्। यू॒यं पा॑त स्व॒स्तिभिः॑ सदा॑
नः। इन्द्र॑ स्तु॒हि व॒ज्रिण॑ स्तोम॑पृष्ठम्। पु॒रो॒डाश॑स्य जुषता॑

ह॒विर्नः॥२३॥

ह॒त्वाभि॑मा॒तीः पृ॒त॒नाः स॒ह॒स्वान्। अ॒थाभ॑यं कृ॒णु॒हि
वि॒श्वतो॑ नः। स्तु॒हि शू॒रं व॒ज्रि॒ण॒मप्र॑ती॒त्तम्। अ॒भि॒मा॒ति॒ह॒नं
पु॒रु॒हू॒तमि॒न्द्रम्। य एक॑ इच्छ॒तप॑ति॒र्जनै॑षु। तस्मा॑ इन्द्रा॒य
ह॒विरा जु॑होत। इन्द्रो॑ दे॒वाना॑मधि॒पाः पु॒रोहि॑तः। दि॒शां
पति॑रभवद्वा॒जिनी॑वान्। अ॒भि॒मा॒ति॒हा त॑वि॒षस्तु॑विष्मान्।
अ॒स्मभ्यं॑ चि॒त्रं वृ॑ष॒णं र॒यि॒न्दा॒त्॥२४॥

य इ॒मे द्यावा॑पृथि॒वी म॑हि॒त्वा। ब॒ले॒नादृ॑ह॒दभि॑मा॒ति॒हेन्द्रः॑।
स नो॑ ह॒विः प्र॑ति॒ गृ॒भ्णातु॑ रा॒तये॑। दे॒वानां॑ दे॒वो नि॑धि॒पा
नो॑ अ॒व्यात्। अ॒न॒व॒स्ते रथं॑ वृ॒ष्णे य॑त्तै॑। इन्द्र॑स्य॒ नु
वी॒र्या॑ण्यह॒न्नहि॑म्। इन्द्रो॑ या॒तोऽव॑सितस्य॒ राजा॑। श॒म॑स्य च
शृ॒ङ्गि॒णो व॒ज्र॑बाहुः। सेदु॑ राजा॑ क्षेति च॒र्षणी॑नाम्। अ॒रान्न
ने॒मिः परि॑ ता ब॒भूव॥२५॥

अ॒भि सि॒ध्मो अ॑जिगादस्य॒ शत्रू॑न्। वि॒ति॒ग्मेन॑ वृष॒भेणा॑
पु॒रो॒भेत्। सं व॒ज्रेणा॑सृजद्बृ॒त्रमि॒न्द्रः। प्र स्वां॑ म॒तिम॑ति॒रच्छा॑श॒दानः॑।
विष्णुं॑ दे॒वं व॒रु॒णमू॒तये॑ भ॒गम्। मे॒द॒सा दे॒वा व॒पया॑ यजध्वम्।
ता नो॑ य॒ज्ञमा॑गतं वि॒श्वधे॑ना। प्र॒जाव॑दस्मे द्रवि॒णेह॑ ध॒त्तम्।
मे॒द॒सा दे॒वा व॒पया॑ यजध्वम्। विष्णुं॑ च दे॒वं व॒रु॒णं च
रा॒तिम्॥२६॥

ता नो॑ अ॒मी॒वा अप॑ बाध॒मानौ। इ॒मं य॒ज्ञं जु॑षमा॒णावु॑पेतम्।

विष्णूवरुणा युवमध्वराय नः। विशे जनाय महि शर्म
यच्छतम्। दीर्घप्रयञ्जू हविषा वृधाना। ज्योतिषाऽरातीर्दह-
तन्तमांसि। ययोरोजसा स्कभिता रजांसि।
वीर्येभिर्वीरतमा शविष्ठा। याऽपत्ये ते अप्रतीत्ता सहोभिः।
विष्णू अगन्वरुणा पूर्वहूतौ॥२७॥

विष्णूवरुणावभिः शस्तिपावाम्। देवा यजन्त हविषा घृतेन।
अपामीवांसं सेधतंसं रक्षसंश्च। अथाधत्तं यजमानाय शं
योः। अंसं होमुचा वृषभा सुप्रतूर्ती। देवानां देवतमा शचिष्ठा।
विष्णूवरुणा प्रतिहर्यतन्नः। इदन्नरा प्रयतमृतये हविः। मही नु
द्यावापृथिवी इह ज्येष्ठे। रुचा भवतांसं शुचयद्विरर्केः॥२८॥

यत्सीं वरिष्ठे बृहती विमिन्वन्। नृवद्भ्योक्षा पंप्रथानेभिरेवैः।
प्रपूर्वजे पितरा नव्यसीभिः। गीर्भिः कृणुध्वंसं सदने ऋतस्य।
आ नो द्यावापृथिवी दैव्येन। जनेन यातं महि वां वरूथम्।
स इत्स्वपा भुवनेष्वास। य इमे द्यावापृथिवी जजान। उर्वी
गंभीरे रजसी सुमेके। अवशे धीरः शच्या समैरत्॥२९॥

भूरिन्द्वे अचरन्ती चरन्तम्। पृद्वन्तङ्गर्भमपदीदधाते। नित्यं न
सूनुं पित्रोरुपस्थे। तं पिपृतंसं रोदसी सत्यवाचम्। इदं
द्यावापृथिवी सत्यमस्तु। पितृमार्तर्यदिहोपं ब्रुवे वाम्। भूतं
देवानामवमे अवोभिः। विद्यामेषं वृजनं जीरदानुम्। उर्वी
पृथ्वी बहुले दूरे अन्ते। उपं ब्रुवे नमसा यज्ञे अस्मिन्।

दधाते॒ ये सु॒भगे॑ सु॒प्रतू॑र्ती। द्यावा॒ रक्ष॑तं पृथि॒वी नो॒ अम्वा॑त्।
या जा॒ता ओष॑धयोऽति॒ विश्वाः॑ परि॒ष्ठाः। या ओष॑धयः
सोम॑राजीरश्वाव॒ती५ सोम॑व॒तीम्। ओष॑धीरिति॒ मातरो॑ऽन्या
वो अ॒न्याम॑वतु॥ ३०॥

हवि॑र्नो दा॒द्भभू॑व रा॒तिं पूर्वा॑हूताव॒र्कैरै॑रद॒स्मिन्प॑ञ्च च॥ [४]

शुचि॑न्नु स्तोम॒ः५ श॒जथ॑द्वृत्रम्। उ॒भा वा॑मिन्द्रा॒ग्नी प्र च॑र॒षणि॑भ्यः।
आ वृ॑त्रहणा गी॒र्भिर्वि॑प्रः। ब्रह्म॑णस्पते॒ त्वम॑स्य य॒न्ता। सू॒क्तस्य॑
बोधि॑ तनयं च जिन्व। विश्व॑न्तद्भृ॒द्रं यद॑वन्ति दे॒वाः। बृ॒हद्व॑देम
वि॒दथे॑ सु॒वीराः॑। स ई॑५ स॒त्येभिः॑ सखि॑भिः शुचि॑द्भिः। गो॒धाय॑सं
वि॒धन॑सैरतर्दत्। ब्रह्म॑णस्पतिर्वृष॑भिर्व॒राहैः॑॥ ३१॥

घ॒र्मस्वे॑देभिर्द्रवि॑णं व्या॒नट्। ब्रह्म॑णस्पतेर॒भव॑द्यथाव॒शम्।
स॒त्यो म॒न्युर्म॑हि कर्मा॑ करिष्य॒तः। यो गा॑ उ॒दाज॑त्स दि॒वे
वि चा॑भजत्। म॒हीव॑ री॒तिः श॑वसा सर॒त्पृथ॑क्। इ॒न्धा॒नो
अ॒ग्निं व॑नवद्वनुष्य॒तः। कृ॒तब्र॑ह्मा शूशुव॒द्रात॑ह॒व्य इ॒त्। जा॒तेन॑
जा॒तम॑ति॒सृ॒त्र सृ॑५सते। यं यं युजं॑ कृणुते ब्रह्म॑णस्पतिः।
ब्रह्म॑णस्पते सु॒यम॑स्य वि॒श्वहा॑॥ ३२॥

रा॒यः स्या॑म र॒थ्यो वि॑वंस्वतः। वी॒रेषु॑ वी॒रा५ उप॑पृङ्क्षि न॒स्त्वम्।
यदी॑शा॒नो ब्रह्म॑णा॒ वेषि॑ मे॒ हव॑म्। स इ॒ज्जन॑ने॒न स॑ वि॒शा स
जन्म॑ना। स पु॒त्रैर्वा॑जं भरते॒ धना॑ नृ॒भिः। दे॒वानां॑ यः पि॒तर॑मा
वि॒वा॑सति। श्र॒द्धाम॑ना ह॒विषा॑ ब्रह्म॑णस्पतिम्। यास्ते॑ पू॒षन्ना॑वो

अ॒न्तः। शु॒क्रन्ते॑ अ॒न्यत्पू॒षेमा॑ आशाः॑। प्रप॑थे प॒थाम॑जनिष्ट
पू॒षा॥ ३३॥

प्रप॑थे दि॒वः प्रप॑थे पृथि॒व्याः। उ॒भे अ॒भि प्रि॒यत॑मे स॒धस्थे॑।
आ च॒ परा॑ च चरति प्रजा॒नन्। पू॒षा सु॒बन्धु॑र्दिव आ
पृथि॒व्याः। इ॒डस्पति॑र्म॒घवा॑ द॒स्मव॑र्चाः। तं दे॒वासो॑ अद॑दुः
सूर्या॑यै। कामे॑न कृत॒न्तव॑स॒ः स्व॒श्रम॑म्। अ॒जाऽश्वः॑ पशु॒पा
वाज॑बस्त्यः। धि॒यं जि॒न्वो वि॒श्वे भुव॑ने अर्पितः। अष्टा॑ पू॒षा
शि॑थिरामुद्वरीवृजत्॥ ३४॥

स॒ञ्चक्षा॑णो भुव॑ना दे॒व ई॒यते। शु॒ची॑ वो ह॒व्या म॑रुतः शु॒चीना॑म्।
शुचि॑ः हि॒नोम्य॑ध्व॒रः शुचि॑भ्यः। ऋ॒तेन॑ स॒त्यमृ॑तसाप आयन्।
शुचि॑जन्मानः शुच॑यः पाव॒काः। प्र चि॒त्रम॑र्कं गृ॒णते॑ तुरा॒य।
मा॒रुता॑य॒ स्वत॑वसे भरध्वम्। ये सहा॑ःसि॒ सह॑सा॒ सह॑न्ते।
रेज॑न्ते अग्ने पृथि॒वी म॒खेभ्यः॑। अ॒सेष्वा॑ म॑रुतः खा॒दयो॑
वः॥ ३५॥

वक्षः॑ सुरु॒क्मा उप॑ शिश्रिया॒णाः। वि वि॒द्युतो॑ न वृ॒ष्टिभी॑
रुचा॒नाः। अनु॑ स्व॒धामा॑यु॒धैर्य॑च्छ॒मानाः॑। या वः॑ शर्म
शश॑मा॒नाय॒ सन्ति॑। त्रि॒धातू॑नि दा॒शुषे॑ यच्छ॒ताधि॑।
अ॒स्मभ्य॑न्तानि मरुतो॒ विय॑न्त। र॒यिं नो॑ धत्त वृषणः
सु॒वीर॑म्। इ॒मे तुर॑ म॒रुतो॑ रामयन्ति। इ॒मे सहः॑ सह॑स॒ आ
न॑मन्ति। इ॒मे श॑स॒वनु॑ष्य॒तो नि पा॑न्ति॥ ३६॥

गुरुद्वेषो अरुरुषे दधन्ति। अरा इवेदचरमा अहैव। प्रप्र
जायन्ते अकंवा महोभिः। पृश्नेः पुत्रा उपमासो रभिष्ठाः।
स्वया मृत्या मरुतः सं मिमिक्षुः। अनु ते दायि मह इन्द्रियाय।
सुत्रा ते विश्वमनु वृत्रहत्यै। अनु क्षत्रमनु सहो यजत्र। इन्द्र
देवेभिरनु ते नृषह्यै। य इन्द्र शुष्मो मघवन्ते अस्ति॥३७॥

शिक्षा सखिभ्यः पुरुहूत नृभ्यः। त्वं हि दृढा मघवन्विचेताः।
अपावृधि परिवृतिं न राधः। इन्द्रो राजा जगतश्चरषणीनाम्।
अधिक्षमि विषुरूपं यदस्ति। ततो ददातु दाशुषे वसूनि।
चोदद्राध उपस्तुतश्चिदवाक्। तमुष्टुहि यो अभिभूत्योजाः।
वन्वन्नवातः पुरुहूत इन्द्रः। अषाढमुग्रं सहमानमाभिः॥३८॥

गीर्भिर्वर्ध वृषभं चरषणीनाम्। स्थूरस्य रायो बृहतो य ईशै।
तमुष्टुवाम विदथेष्विन्द्रम्। यो वायुना जयति गोमंतीषु। प्र
धृष्णुया नयति वस्यो अच्छ। आ ते शुष्मो वृषभ एतु पश्चात्।
ओत्तरादधरागा पुरस्तात्। आ विश्वतो अभिसमेत्वर्वाङ्। इन्द्र
द्युम्नं सुर्वर्वद्धेह्यस्मे॥३९॥

वराहैर्विश्वहाञ्जनिष्ठ पृषोद्वरीवृजत्वाद्यो वः पान्त्यस्त्याभिर्नवं च॥—————[५]

आ देवो यातु सविता सुरत्नः। अन्तरिक्षप्रा वहमानो
अश्वैः। हस्ते दधानो नर्या पुरूणि। निवेशयं च प्रसुवं
च भूम। अभीवृतं कृशनैर्विश्वरूपम्। हिरण्यशम्यं यजतो
बृहन्तम्। आस्थाद्रथं सविता चित्रभानुः। कृष्णा रजाः

सि तविषीन्द्रधानः। सघा नो देवः सविता सवाय। आ
साविषद्वसुपतिर्वसूनि॥४०॥

विश्रयमाणो अमतिमुरूचीम्। मूर्तभोजनमधरासतेन।
विजनाञ्छावाः शितिपादो अख्यन्। रथः हिरण्यप्रउगं
वहन्तः। शश्वद्विशः सवितुर्देव्यस्य। उपस्थे विश्वा भुवनानि
तस्थुः। वि सुपर्णो अन्तरिक्षाण्यख्यत्। गभीरवेपा असुरः
सुनीथः। कैदानीः सूर्यः कश्चिकेत। कतमान्द्याः रश्मिरस्या
ततान॥४१॥

भगन्धियं वाजयन्तः पुरन्धिम्। नराशः सो ग्रास्पतिर्नो
अव्यात्। आ ये वामस्य सङ्गथे रयीणाम्। प्रिया देवस्य
सवितुः स्याम। आ नो विश्वे अस्क्रागमन्तु देवाः। मित्रो
अर्यमा वरुणः सजोषाः। भुवन् यथा नो विश्वे वृधासः।
करन्त्सुषाहा विथुरं न शवः। शं नो देवा विश्वदेवा भवन्तु।
शः सरस्वती सह धीभिरस्तु॥४२॥

शमभिषाचः शमु रातिषाचः। शं नो दिव्याः पार्थिवाः
शं नो अप्याः। ये सवितुः सत्यसंवस्य विश्वे। मित्रस्य
व्रते वरुणस्य देवाः। ते सौभगं वीरवृद्धोमदप्रः। दधातन्
द्रविणश्चित्रमस्मे। अग्ने याहि दूत्यं वारिषेण्यः। देवाः
अच्छा ब्रह्मकृता गुणेन। सरस्वतीं मरुतो अश्विनापः। यक्षि
देवान्नलधेयाय विश्वान्॥४३॥

द्यौः पितुः पृथिवि मातरधुक्। अग्ने भ्रातर्वसवो मृडता

नः। विश्वं आदित्या अदिते सजोषाः। अस्मभ्यः शर्म
 बहुलं वि यन्त। विश्वे देवाः शृणुतेमः हवं मे। ये
 अन्तरिक्षे य उप द्यवि ष्ठा। ये अग्निजिह्वा उत वा यजत्राः।
 आसद्यास्मिन्बर्हिषि मादयध्वम्। आ वा मित्रावरुणा
 हव्यजुष्टिम्। नमसा देवाववसाववृत्याम्॥४४॥

अस्माकं ब्रह्म पृतनासु सह्या अस्माकम्। वृष्टिर्दिव्या सुपारा।
 युवं वस्त्राणि पीवसा वसाथे। युवोरच्छिद्रा मन्तवो ह सर्गाः।
 अवातिरतमनृतानि विश्वा। ऋतेन मित्रावरुणा सचेथे। तत्सु
 वा मित्रावरुणा महित्वम्। ईर्मा तस्थुषीरहभिर्दुदुहे। विश्वाः
 पिन्वथ स्वसरस्य धेनाः। अनु वामेकः पविरा ववर्ति॥४५॥

यद्वः हिष्ठन्नाति विदे सुदानू। अच्छिद्रः शर्म भुवनस्य
 गोपा। ततो नो मित्रावरुणाववीष्टम्। सिषासन्तो
 जी(जि?)गिवाः सः स्याम। आ नो मित्रावरुणा हव्यदातिम्।
 घृतैर्गव्यूतिमुक्षतमिडाभिः। प्रति वामत्र वरमा जनाय।
 पूर्णीतमुद्रो दिव्यस्य चारोः। प्र बाहवा सिसृतजीवसे नः।
 आ नो गव्यूतिमुक्षतं घृतेन॥४६॥

आ नो जनै श्रवयतं युवाना। श्रुतं मे मित्रावरुणा हवेमा। इमा
 रुद्राय स्थिरधन्वने गिरः। क्षिप्रेषवे देवाय स्वधाम्ने। अषाढाय
 सहमानाय मीढुषे। तिग्मायुधाय भरता शृणोतन। त्वादत्तेभी
 रुद्र शन्तमेभिः। शतः हिमा अशीय भेषजेभिः। व्यस्मद्वेषो

वित॒रं व्य॑हः। व्य॒मी॒वा॑श्चा॒तय॒स्वा वि॒षू॒चीः॥४७॥

अ॒र्ह॒न्बि॒भर्षि॒ मा न॑स्तो॒के। आ ते॑ पि॒त॒र्म॒रुता॑ सु॒म्रमे॑तु। मा
नः॒ सूर्य॑स्य स॒न्द॒शो यु॒योथाः॑। अ॒भि नो॑ वी॒रो अ॒र्वति॑ क्षमे॒त।
प्र जा॑येम॒हि रु॒द्र प्र॒जाभिः॑। ए॒वा ब॑भ्रो वृष॒भ चे॒कितान॑।
यथा॑ दे॒व न ह॑णी॒षे न ह॑सि। हा॒व॒न॒श्रू॒र्नो रु॒द्रेह॑ बो॒धि।
बृ॒ह॒द्व॒दे॒म वि॒दथे॑ सु॒वीराः॑। परि॑ णो रु॒द्रस्य॑ हे॒तिः स्तु॒हि श्रु॒तम्।
मी॒ढु॒ष्ट॒मा॒र्ह॒न्बि॒भर्षि॒। त्वम॑ग्रे रु॒द्र आ वो॒ राजा॑नम्॥४८॥

वसूनि ततानास्तु विश्वान् ववृत्यां ववर्ति घृतेन विषूचीः श्रुतन्द्वे च॥ [६]

सूर्यो॑ दे॒वीमु॒षस॒ रोच॑माना॒मर्यः॑। न योषा॑म॒भ्येति॑ प॒श्चात्।
यत्रा॒ नरो॑ दे॒व॒यन्तो॑ यु॒गानि॑। वि॒त॒न्वते॒ प्रति॑ भ॒द्राय॑ भ॒द्रम्।
भ॒द्रा अ॒श्वा ह॒रितः॑ सूर्य॑स्य। चि॒त्रा ए॒द॒ग्वा अ॒नु॒मा॒द्यासः॑।
न॒म॒स्यन्तो॑ दि॒व आ पृ॑ष्ठम॑स्थुः। परि॒ द्यावा॑पृथि॒वी य॑न्ति
स॒द्यः। तत्सूर्य॑स्य दे॒व॒त्वन्त॑न्म॒ह॒ित्वम्। म॒ध्या क॑र्तो॒र्वित॑त॒ स॒ञ्ज॑भार॥४९॥

य॒दे॒दयु॑क्त ह॒रितः॑ स॒धस्था॑त्। आ॒द्रा॒त्री वा॑स॑स्तनु॒ते सि॒म॒स्मै।
तन्मि॒त्रस्य॑ वरु॑णस्याभि॒चक्षे॑। सूर्यो॑ रू॒पं कृ॑णुते द्यो॒रु॒प॒स्थे।
अ॒न॒न्त॒म॒न्य॒द्रु॒श॑दस्य॒ पाजः॑। कृ॒ष्णम॒न्य॒द्धरि॑तः सं भ॑रन्ति।
अ॒द्या दे॒वा उ॒दि॒ता सूर्य॑स्य। निर॑ह॒सः पि॒पृ॒तान्नि॑र॒व॒द्यात्।
तन्नो॑ मि॒त्रो वरु॑णो मा॒मह॑न्ताम्। अ॒दि॒तिः सि॒न्धुः पृथि॒वी उ॒त
द्यौः॥५०॥

दिवो रुक्म उरुचक्षा उदैति। दूरे अर्थस्तरणिर्भ्राजमानः।
 नूनञ्जनाः सूर्येण प्रसूताः। आयन्नर्थानि कृणवन्नपांसि। शं
 नो भव चक्षांसां शं नो अह्ना। शं भानुना शं हिमा शं घृणेन।
 यथा शमस्मै शमसद्दुरोणे। तत्सूर्यं द्रविणन्धेहि चित्रम्। चित्रं
 देवानामुदगादनीकम्। चक्षुर्मित्रस्य वरुणस्याग्नेः॥५१॥

आप्राद्यावापृथिवी अन्तरिक्षम्। सूर्य आत्मा जगत्तस्तुस्थुषश्च।
 त्वष्टा दधत्तन्नस्तुरीपम्। त्वष्टा वीरं पिशङ्गरूपः।
 दशेमन्त्वष्टुर्जनयन्त गर्भम्। अतन्द्रासो युवतयो बिभर्त्रम्।
 तिग्मानीकः स्वयंशसञ्जनैषु। विरोचमानं परिषीन्नयन्ति।
 आविष्टो वर्धते चारुरासु। जिह्मानामूर्ध्वस्वयंशा
 उपस्थे॥५२॥

उभे त्वष्टुर्बिभ्यतुर्जायमानात्। प्रतीचीं सिंहं प्रतिजोषयेते।
 मित्रो जनान्प्र स मित्र। अयं मित्रो नमस्यः सुशेवः। राजा
 सुक्षत्रो अजनिष्ट वेधाः। तस्य वयं सुमतौ यज्ञियस्य। अपि
 भद्रे सौमनसे स्याम। अनमीवास इडया मदन्तः। मितज्मवो
 वरिमन्त्रा पृथिव्याः। आदित्यस्य व्रतमुपक्ष्यन्तः॥५३॥

वयं मित्रस्य सुमतौ स्याम। मित्रं न ईं शिम्या गोषु
 गव्यवत्। स्वाधियो विदथे अप्सवर्जीजनन्। अरेजयतां
 रोदसी पाजसा गिरा। प्रति प्रियं यजतञ्जनुषामवः। महा
 आदित्यो नमसोपसद्यः। यातयञ्जनो गृणते सुशेवः। तस्मा
 एतत्पन्यतमाय जुष्टम्। अग्नौ मित्राय हविरा जुहोत। आ

वा॒५ रथो॒ रोद॑सी ब॒द्धधा॒नः॥५४॥

हि॒र॒ण्य॒यो वृष॑भि॒र्या॒त्वश्वैः॑। घृ॒तव॑र्त॒निः प॒विभी॑रु॒चानः॑।
 इ॒षाव्रौ॑ढा नृ॒पति॑र्वा॒जिनी॑वान्। स प॑प्र॒थानो॒ अ॒भि प॒ञ्च भू॑मः।
 त्रि॒व॒न्धुरो॒ मन॑साया॒तु यु॒क्तः। वि॒शो ये॒न ग॒च्छ॒थो दे॒व॒यन्तीः॑।
 कु॒त्रा चि॒द्याम॑म॒श्विना॒ दधा॑ना। स्व॒श्वा य॒शसा॑ऽऽया॒तम॒र्वाक्।
 द॒स्रा नि॒धिं म॒धुम॑न्तं पि॒बाथः॑। वि वा॒५ रथो॒ व॒ध्वा
 याद॑मानः॥५५॥

अन्ता॑ दि॒वो बा॑धते वर्त॒निभ्य॑म्। यु॒वोः श्रि॒यं परि॒ योषा॑वृणीत।
 सू॒रो दु॒हिता॑ परि॒तक्मि॑यायाम्। यद्वै॒व॒यन्त॑मव॒थः श॒चीभिः॑।
 परि॑घ्न॒५ सवा॑ मना॒वा व॒यो॒गाम्। यो ह॒स्यवा॑५ रथि॒राव॑स्त
 उ॒स्राः। रथो॑ यु॒जानः॑ परि॒याति॑ वर्तिः। तेन॑ नः शं यो॒रुष॑सो
 व्यु॒ष्टौ। न्य॑श्विना वह॒तं य॒ज्ञे अ॒स्मिन्। यु॒वं भु॒ज्युम॑विविद्ध॒५
 समु॒द्रे॥५६॥

उद॑ह॒थुर॑र्ण॒सो अ॒स्त्रि॒धानैः॑। प॒त॒त्रिभि॑र॒श्रमै॑र॒व्यथि॑भिः।
 द॒५स॒नाभि॑र॒श्विना॒ पा॒रय॑न्ता। अ॒ग्नी॒षोमा॒ यो अ॒द्य वा॑म्।
 इ॒दं वचः॑ स॒पर्य॑ति। तस्मै॑ ध॒त्त५ सु॒वीर्य॑म्। ग॒वां पोष॑ः
 स्व॒श्वेय॑म्। यो अ॒ग्नी॒षोमा॑ ह॒विषा॑ स॒पर्या॑त्। दे॒व॒द्री॒चा मन॑सा
 यो घृ॒तेन॑। तस्य॑ व्र॒त५ र॑क्ष॒तं पा॒तम॑५हंसः॥५७॥

वि॒शे जना॑य॒ महि॑ शर्म॒ यच्छ॑तम्। अ॒ग्नी॒षोमा॒ य
 आहु॑तिम्। यो वा॒न्दाशा॑द्ध॒विष्कृ॑तिम्। स प्र॒जया॑ सु॒वीर्य॑म्।

विश्वमायुर्व्यञ्जवत्। अग्नीषोमा चेति तद्वीर्यं वाम्।
यदमुष्णीतमवसं पुणिङ्गोः। अवातिरतं प्रथयस्य शेषः।
अविन्दतं ज्योतिरेकं बहुभ्यः। अग्नीषोमाविमं सु
मेऽग्नीषोमा हविषः प्रस्थितस्य॥५८॥

जभार द्यौरग्रेरुपस्थं उपक्ष्यन्तो बद्धधानो वध्वा यादमानः समुद्रेऽहंसः प्रस्थितस्य॥—[७]

अहमस्मि प्रथमजा ऋतस्य। पूर्वं देवेभ्यो अमृतस्य नाभिः।
यो मा ददाति स इदेव माऽऽवाः। अहमन्नमन्नमदन्तमग्नि।
पूर्वमग्रेरपि दहत्यन्नम्। यत्तौ हासाते अहमुत्तरेषु। व्यात्तमस्य
पशवः सुजम्भम्। पश्यन्ति धीराः प्रचरन्ति पाकाः।
जहाम्यन्यन्न जहाम्यन्यम्। अहमन्नं वशमिच्चरामि॥५९॥

समानमर्थं पर्येमि भुञ्जत्। को मामन्नं मनुष्यो दयेत। पराके
अन्नं निहितं लोक एतत्। विश्वेदेवैः पितृभिर्गुप्तमन्नम्।
यदद्यते लुप्यते यत्परोप्यते। शततमी सा तनूर्मे बभूव।
महान्तौ चरू सकृद्गुधेन पप्रौ। दिवं च पृथिवीं पृथिवीं च
साकम्। तत्सम्पिबन्तो न मिनन्ति वेधसः। नैतद्भूयो भवति
नो कनीयः॥६०॥

अन्नं प्राणमन्नमपानमाहुः। अन्नं मृत्युं तमु जीवातुमाहुः।
अन्नं ब्रह्माणो जरसं वदन्ति। अन्नमाहुः प्रजननं प्रजानाम्।
मोघमन्नं विन्दते अप्रचेताः। सत्यं ब्रवीमि वध इत्स तस्य।
नार्यमणं पुष्यति नो सखायम्। केवलाघो भवति केवलादी।

अ॒हं मे॒घः स्त॒नय॒न्वर्ष॑न्नस्मि। मा॒म॑द॒न्त्यह॑म॒द्भ्यन्या॑न्॥६१॥

अ॒ह॑ꣳ स॒द॒मृ॒तो॑ भवामि। म॒दा॑दि॒त्या अ॒धि॒ सर्वे॑ तपन्ति।
दे॒वीं वाच॑म॒जन॑यन्त॒ यद्वा॑ग्वद॒न्ती। अ॒न॒न्ता॒मन्ता॑दधि॒ निर्मि॑तां
म॒हीम्। यस्यां॑ दे॒वा अ॑द॒धुर्भो॑ज॒नानि॑। एका॑क्ष॒रां द्वि॒पदा॑ꣳ
ष॒द॒दां च। वाचं॑ दे॒वा उप॑ जीवन्ति॒ विश्वे॑। वाचं॑ दे॒वा उप॑
जीवन्ति॒ विश्वे॑। वाचं॑ ग॒न्ध॒र्वाः प॒शवो॑ म॒नुष्याः॑। वा॒ची॒मा वि॒श्वा
भुव॑ना॒न्यर्पि॑ता॥६२॥

सा नो॑ ह॒वं जुष॑ता॒मिन्द्र॑पत्नी। वा॒ग॒क्षरं॑ प्रथ॒म॒जा ऋ॑तस्य।
वेदा॑नां मा॒ताऽमृ॑तस्य॒ नाभिः॑। सा नो॑ जुषा॒णोप॑ य॒ज्ञमागा॑त्।
अव॑न्ती दे॒वी सु॒हवा॑ मे अस्तु। या॒मृष॑यो म॒न्त्रकृ॑तो
मनी॒षिणः॑। अ॒न्वैच्छं॑ दे॒वास्तप॑सा॒ श्रमे॑ण। ता॒न्दे॒वीं वाच॑ꣳ
ह॒विषा॑ यजामहे। सा नो॑ दधातु सु॒कृत॑स्य॒ लोके॑। च॒त्वारि॑
वाक्प॑रि॒मिता॑ प॒दानि॑॥६३॥

तानि॑ विदुर्ब्रा॒ह्मणा॑ ये मनी॒षिणः॑। गुहा॒ त्रीणि॑ निहि॒ता
नेङ्ग॑यन्ति। तु॒रीयं॑ वा॒चो म॑नुष्या॒ वद॑न्ति। श्र॒द्धया॑ऽग्निः
समि॑ध्यते। श्र॒द्धया॑ वि॒न्दते॑ ह॒विः। श्र॒द्धां भग॑स्य मूर्ध॒नि।
वच॑सा वे॒दया॑मसि। प्रि॒यꣳ श्र॑द्धे॒ दद॑तः। प्रि॒यꣳ श्र॑द्धे
दिदा॑सतः। प्रि॒यं भो॒जेषु॑ यज्व॑सु॥६४॥

इ॒दं म॑ उ॒दितं॑ कृ॒धि। यथा॑ दे॒वा असु॑रेषु। श्र॒द्धा॒मु॒ग्रेषु॑ च॒क्रिरे॑।
ए॒वं भो॒जेषु॑ यज्व॑सु। अ॒स्माक॑मु॒दितं॑ कृ॒धि। श्र॒द्धां दे॒वा

यजमानाः। वा॒युगो॑पा॒ उपा॑सते। श्रद्धा॑ ५ हृद॒य्ययाऽऽकू॑त्या।
श्रद्धया॑ हूयते ह॒विः। श्रद्धां॑ प्रा॒तरह॑वामहे॥६५॥

श्रद्धां॑ म॒ध्यन्दि॑नं॒ परि॑। श्रद्धा॑ ५ सूर्य॑स्य नि॒मृचि॑। श्रद्धे
श्रद्धा॑पयेह मा॑। श्रद्धा॑ दे॒वानधि॑ वस्ते। श्रद्धा॑ वि॒श्वमि॑दं
जग॑त्। श्रद्धां॑ का॒र्मस्य॑ मा॒तरम्। ह॒विषा॑ वर्धयामसि। ब्रह्मं
जज्ञा॑नं प्रथ॒मं पु॑रस्ता॑त्। वि सी॑म॒तः सु॑रुचो॑ वे॒न आ॑वः। स
बु॒ध्रिया॑ उप॒ मा अ॑स्य वि॒ष्ठाः॥६६॥

स॒तश्च॒ योनि॑मस॑तश्च॒ विवः॑। पि॒ता वि॒राजा॑मृष॒भो र॑यी॒णाम्।
अ॒न्तरि॑क्षं वि॒श्वरूप॑ आ॒विवेश॑। तम॒कैरभ्य॑र्चन्ति व॒त्सम्। ब्रह्म
सन्तं॑ ब्रह्म॑णा वर्धय॑न्तः। ब्रह्मं॑ दे॒वान॑जनयत्। ब्रह्म॑ वि॒श्वमि॑दं
जग॑त्। ब्रह्म॑णः क्ष॒त्रं निर्मि॑तम्। ब्रह्मं॑ ब्राह्म॒ण आ॒त्मना॑।
अ॒न्तर॑स्मिन्नि॒मे लो॒काः॥६७॥

अ॒न्तर्वि॑श्वमि॒दं जग॑त्। ब्रह्मै॒व भू॒तानां॑ ज्येष्ठ॑म्। तेन॒ कोऽर॑हति
स्पर्धि॑तुम्। ब्रह्म॑न्दे॒वास्त्रय॑स्त्रि॑ ५ शत्। ब्रह्म॑न्निन्द्रप्रजाप॑ती। ब्रह्म॑न्
ह॒ विश्वा॑ भू॒तानि॑। ना॒वीवा॒न्तः समा॑हिता। च॒तस्र॑ आशाः
प्रच॑रन्त्व॒ग्नयः॑। इ॒मं नो॑ य॒ज्ञं न॑यतु प्रजा॒नन्। घृ॒तं पि॒न्वन्न॒जर॑ ५
सु॒वीर॑म्॥६८॥

ब्रह्मं॑ स॒मिद्ध॑व॒त्याहु॑तीनाम्। आ गा॒वो अ॒ग्नन्नु॑त भ॒द्रम॑क्रन्।
सीद॑न्तु गो॒ष्ठे र॒णय॑न्त्व॒स्मे। प्र॒जाव॑तीः पु॒रुरू॑पा इ॒ह स्युः॑।
इन्द्रा॑य पूर्वीरु॒षसो॑ दुहा॑नाः। इन्द्रो॑ यज्व॑ने पृ॒णते॑ च॒ शिक्ष॑ति।

उपेद्व॑दाति॒ न स्वं मु॑षायति। भूयो॑भूयो र॒यिमिद॑स्य वर्ध॒यन्।
अभि॑न्ने खि॒ल्ले नि द॑धाति देव॒युम्। न ता न॑शन्ति॒ न ता
अर्वा॑॥६९॥

गावो॒ भगो॒ गाव॒ इन्द्रो॑ मे अच्छात्। गावः॒ सोम॑स्य प्रथ॒मस्य॑
भ॒क्षः। इ॒मा या गावः॑ सज॑नास॒ इन्द्रः॑। इच्छा॑मीद्ध॒दा मन॑सा
चि॒दिन्द्र॑म्। यूयं॑ गा॒वो मेद॑यथा कृ॒शश्चि॑त्। अ॒श्ली॒लश्चि॑त्कृणु॒था
सु॒प्रती॑कम्। भ॒द्रं गृ॒हं कृ॑णुथ भद्र॒वाचः॑। बृ॒हद्वो॒ वयं॑ उच्यते
स॒भासु॑। प्र॒जाव॑न्तीः स॒यव॑स॒रि॒शन्तीः॑। शु॒द्धा अ॒पः सु॑प्रपा॒णे
पि॒बन्तीः॑। मा वः॑ स्ते॒न ई॑शत् माऽघ॒श॑सः। परि॑ वो हे॒ती
रु॒द्रस्य॑ वृ॒ज्यात्। उपे॒दमु॑प॒प॒र्चन॑म्। आ॒सु गो॑षू॒पपृ॑च्यताम्।
उप॑र्ष॒भस्य॒ रेत॑सि। उपे॑न्द्र॒ तव॑ वी॒र्ये॑॥७०॥

च॒रामि॒ कर्ना॑योऽन्या॒नर्पिता॑ प॒दानि॒ यज्व॑सु हवामहे वि॒ष्ठा लो॒काः सु॒वीर॑म॒र्वा पि॒बन्ती॑ष्प॒द्रं॥[८]

ता सूर्या॑चन्द्र॒मसा॑ वि॒श्वभृ॑त्त॒मा म॒हत्। तेजो॒ वसु॑म॒द्राज॑तो
दि॒वि। सा॒मा॒त्मा॒ना च॑रतः सा॒मचा॑रि॒णा। ययो॑र्व्र॒तं न म॒मे जा॑तुं
दे॒वयोः॑। उ॒भाव॑न्तौ परि॑ यात् अ॒म्या। दि॒वो न र॒श्मी॑स्त॒नुतो॑
व्य॑र्ण॒वे। उ॒भा भु॑वन्ती भुव॒ना क॒विक्र॑तू। सूर्या॑ न च॒न्द्रा
च॑रतो ह॒ताम॑ती। पती॑ द्यु॒मद्वि॑श्व॒विदा॑ उ॒भा दि॒वः। सूर्या॑ उ॒भा
च॒न्द्रम॑सा वि॒चक्ष्णा॑॥७१॥

वि॒श्ववा॑रा वरि॒वो॒भा वरे॑ण्या। ता नो॑ऽव॒तं म॒तिम॑न्ता॒ महि॑व्रता।
वि॒श्वव॑प॒री प्र॒तर॑णा तर॒न्ता। सु॒वर्वि॑दा दृ॒शये॒ भूरि॑र॒श्मी।

सूर्या॑ हि च॒न्द्रा वसु॑ त्वे॒षद॑र्शता। म॒न॒स्विनो॒भानु॑च॒रतो॑नु
स॒न्दि॒वम्। अ॒स्य श्रवो॑ न॒द्यः स॒प्त बि॑भ्रति। द्या॒वा क्षा॒मा पृ॑थि॒वी
द॑र्श॒तं व॒पुः। अ॒स्मे सूर्या॑च॒न्द्रम॑सा॒ऽभि॒चक्षे॑। श्र॒द्धेक॑मिन्द्र
च॒रतो॑ वि॒चर्तु॑रम्॥ ७२॥

पूर्वा॑परं च॒रतो॑ मा॒ययै॑तौ। शि॒शू क्री॑ड॒न्तौ परि॑ यातो अध्व॒रम्।
वि॒श्वान्य॑न्यो भुव॑ना॒ऽभि च॑ष्टे। ऋ॒तून॑न्यो वि॒दध॑ञ्जायते पुनः॑।
हि॒र॒ण्यव॑र्णाः शुच॑यः पाव॒का या॑सा॒ऽ राजा॑। या॒सां दे॒वाः
शि॒वेन॑ मा॒ चक्षु॑षा पश्यत। आपो॑ भ॒द्रा आ॑दि॒त्यं श्या॑मि।
नास॑दासी॒न्नो सदा॑सी॒त्तदानी॑म्। नासी॒द्रजो॑ नो व्यो॒मा प॒रो
यत्। कि॒माव॑रीवः॒ कुह॑ कस्य॒ शर्म॑न॥ ७३॥

अ॒म्भः कि॒मासी॑द्र॒हनं॑ ग॒भीर॑म्। न मृ॒त्युर॒मृत॑न्त॒र्हि ना॑
रात्रि॑या॒ अहं॑ आसीत्प्र॒केतः॑। आनी॑दवा॒तः स्व॒धया॑ तदे॒कम्।
तस्मा॑द्धान्यं न प॒रः किञ्च॒नास॑। तम॑ आसी॒त्तम॑सा गूढ॒मग्रे॑
प्र॒केत॑म्। स॒लिल॑ः सर्व॑मा इ॒दम्। तु॒च्छेना॒भ्वपि॑हितं
यदा॑सीत्। तम॑स॒स्तन्म॑हि॒ना जा॑य॒तैक॑म्। का॒मस्त॑दग्रे
सम॑वर्त॒ताधि॑॥ ७४॥

मन॑सो॒ रेतः॑ प्रथ॒मं यदा॑सीत्। स॒तो ब॒न्धुम॑स॒न्ति नि॑र॒विन्द॑न्।
हृ॒दि प्र॒ती॒ष्या क॒वयो॑ मनी॒षा। ति॒रश्ची॑नो॒ वित॑तो
र॒श्मिरे॑षाम्। अधः॑ स्वि॒दासी॑(३)दुपरि॑ स्वि॒दासी॑(३)त्।
रे॒तो॒धा आ॑सन्महि॒मानं॑ आसन्। स्व॒धा अ॒वस्ता॑त्प्रय॒तिः

प॒रस्ता॑त्। को अ॒द्धा वे॑द॒ क इ॒ह प्र वो॑चत्। कु॒त आ॒जा॒ता
कु॒त इ॒यं वि॒सृष्टिः॑। अ॒र्वाग्दे॒वा अ॒स्य वि॒स॒र्जना॑य॥ ७५॥

अथा॒ को वे॑द॒ यत॑ आब॒भूव॑। इ॒यं वि॒सृष्टि॑र्यत॑ आब॒भूव॑।
यदि॑ वा द॒धे यदि॑ वा न। यो अ॒स्याध्य॑क्षः पर॒मे व्यो॑मन्।
सो अ॒ङ्ग वे॑द॒ यदि॑ वा न वे॒द। कि॒ं॒स्वि॒द्वन॑ङ्क उ॒ स वृ॑क्ष
आसी॑त्। यतो॒ द्यावा॑पृथि॒वी नि॑ष्टत॒क्षुः। मनी॑षिणो॒ मन॑सा
पृ॒च्छते॑दु॒तत्। यद॒ध्यति॑ष्ठद्भु॒वनानि॑ धा॒रयन्। ब्र॒ह्म वनं॑ ब्र॒ह्म स
वृ॒क्ष आसी॑त्॥ ७६॥

यतो॒ द्यावा॑पृथि॒वी नि॑ष्टत॒क्षुः। मनी॑षिणो॒ मन॑सा॒ विब्र॑वीमि वः।
ब्र॒ह्मा॒ध्यति॑ष्ठद्भु॒वनानि॑ धा॒रयन्। प्रा॒तर॒ग्निं प्रा॒तरि॒न्द्रं ह॒वाम॑हे।
प्रा॒तर्मि॑त्रावरु॒णा प्रा॒तर॒श्विना॑। प्रा॒तर्भ॑गं पू॒षणं॑ ब्र॒ह्मण॑स्पतिम्।
प्रा॒तः सोम॑मु॒त रु॒द्रं हु॑वेम। प्रा॒तर्जि॑तं भ॒गमु॑ग्रं हु॑वेम। व॒यं
पु॒त्रमदि॑ते॒र्यो वि॑ध॒र्ता। आ॒ध्रश्चि॒द्यं मन्य॑मानस्तु॒रश्चि॑त्॥ ७७॥

राजा॑ चि॒द्यं भ॑गं भ॒क्षीत्या॑हं। भ॒ग प्र॑णे॒तर्भ॑ग॒ सत्य॑राधः। भ॒गेमां॑
धि॒यमु॑द॒व द॑दन्नः। भ॒ग प्र णो॑ जनय॒ गोभि॑रश्वैः। भ॒ग प्र
नृभि॑र्नृ॒वन्तः स्या॑म। उ॒तेदानीं॑ भ॒गव॑न्तः स्या॑म। उ॒त प्र॑पि॒त्व
उ॒त मध्ये॑ अ॒ह्नाम्। उ॒तोदि॑ता म॒घव॑न्त्सूर्य॒स्य। व॒यं दे॒वानां॑
सु॒म॒तौ स्या॑म। भ॒ग ए॒व भ॑ग॒वा अस्तु॑ दे॒वाः॥ ७८॥

तेन॑ व॒यं भ॑गवन्तः स्या॑म। तं त्वा॑ भ॒ग सर्व॑ इ॒ज्जो॑हवीमि। स
नो॑ भ॒ग पुर॑ ए॒ता भ॑वे॒ह। सम॑ध्व॒रायो॒षसो॑ नमन्त। द॒धि॒क्रावे॑व

शुचये पदाय। अर्वाचीनं वसुविदं भगं नः। रथमिवाश्वा
वाजिन आवहन्तु। अश्वावतीर्गोमतीर्न उषासः। वीरवतीः
सदमुच्छन्तु भद्राः। घृतं दुहाना विश्वतः प्रपीनाः। यूयं पात
स्वस्तिभिः सदा नः॥७९॥

विचक्षणा विचर्तुरं शर्मन्नाधि विसर्जनाय ब्रह्म वनं ब्रह्म स वृक्ष आसीत्तुरश्चिदेवाः प्रपीना
एकं च॥—[९] पीवौन्नान्ते शुक्रासः सोमो धेनुमिन्द्रस्तरस्वाञ्छुचिमा देवो यातु सूर्यो
देवीमहमस्मि ता सूर्याचन्द्रमसा नव॥९॥

पीवौन्नामग्ने त्वं पारयानाधृष्यः शुचिन्नु विश्रयमाणो दिवो रुक्मोऽन्नं प्राणमन्नन्ता सूर्याचन्द्रमसा
नवसप्ततिः॥७९॥

पीवौन्नाय्युयं पात स्वस्तिभिः सदा नः॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके

अष्टमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ अष्टकम् ३ ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके प्रथमः प्रपाठकः ॥

अ॒ग्निर्नः॑ पा॒तु कृ॒त्तिकाः॑। नक्ष॑त्रं दे॒वमिन्द्रि॑यम्। इ॒दमा॑सां
विचक्ष॑णम्। ह॒विरा॒सं जु॑होतन। यस्य॒ भान्ति॑ र॒श्मयो॒ यस्य
के॒तवः॑। यस्ये॒मा वि॒श्वा भु॑व॒नानि॒ सर्वा॑। स कृ॒त्तिका॑भि॒रभि
सं॒वसा॑नः। अ॒ग्निर्नो॑ दे॒वः सु॑वि॒ते द॑धातु। प्र॒जाप॑ते रोहि॒णी
वे॒तु प॒त्नी। वि॒श्वरू॑पा बृ॒हती चि॒त्रभा॑नुः॥१॥

सा नो॑ य॒ज्ञस्य॑ सु॒वि॒ते द॑धातु। यथा॒ जीवे॑म श॒रदः॑ सर्वा॑राः।
रोहि॒णी दे॒व्युद॑गात्पु॒रस्ता॑त्। वि॒श्वा रू॒पाणि॑ प्रति॒मोद॑माना।
प्र॒जाप॑ति॒र॒ ह॒विषा॑ व॒र्धय॑न्ती। प्रि॒या दे॒वाना॑मुप॒यातु॑ य॒ज्ञम्।
सोमो॑ रा॒जा मृ॒गशी॑रू॒षेण॑ आ॒गन्। शि॒वं नक्ष॑त्रं प्रि॒यम॑स्य॒ धाम॑।
आ॒प्याय॑मानो बहु॒धा जने॑षु। रे॒तः प्र॒जां यज॑माने दधातु॥२॥

यत्ते॒ नक्ष॑त्रं मृ॒गशी॑रू॒षमस्ति॑। प्रि॒य र॑जन्प्रि॒यत॑मं प्रि॒याणा॑म्।
तस्मै॑ ते सोम ह॒विषा॑ वि॒धेम। शन्न॑ ए॒धि द्वि॒पदे॑ श॒श्वतु॑ष्पदे।
आ॒र्द्रया॑ रु॒द्रः प्रथ॑मान ए॒ति। श्रेष्ठो॑ दे॒वाना॑ पति॒रग्नियाना॑म्।
नक्ष॑त्रमस्य ह॒विषा॑ वि॒धेम। मा नः॑ प्र॒जा री॑रिष॒न्मोत॑
वी॒रान्। हे॒ती रु॒द्रस्य॑ परि॑ णो वृणक्तु। आ॒र्द्रा नक्ष॑त्रं जुष॒ता रू॒
ह॒विर्नः॑॥३॥

प्रमुञ्चमानौ दुरितानि विश्वा। अपाघशः सन्नुदतामरातिम्।
 पुनर्नो देव्यदितिः स्पृणोतु। पुनर्वसू नः पुनरेतां यज्ञम्। पुनर्नो
 देवा अभियन्तु सर्वे। पुनः पुनर्वो हविषा यजामः। एवा
 न देव्यदितिरनर्वा। विश्वस्य भर्त्री जगतः प्रतिष्ठा। पुनर्वसू
 हविषा वर्धयन्ती। प्रियं देवानामप्येतु पार्थः॥४॥

बृहस्पतिः प्रथमं जायमानः। तिष्यं नक्षत्रमभिसम्बभूव। श्रेष्ठो
 देवानां पृतनासु जिष्णुः। दिशोऽनु सर्वा अभयं नो अस्तु।
 तिष्यः पुरस्तादुत मध्यतो नः। बृहस्पतिर्नः परि पातु पश्चात्।
 बाधेतान्द्वेषो अभयं कृणुताम्। सुवीर्यस्य पतयः स्याम। इदं
 सर्पेभ्यो हविरस्तु जुष्टम्। आश्रेषा येषामनुयन्ति चेतः॥५॥

ये अन्तरिक्षं पृथिवीङ्क्षियन्ति। ते नः सर्पासो हवमागमिष्ठाः।
 ये रोचने सूर्यस्यापि सर्पाः। ये दिवं देवीमनु सञ्चरन्ति।
 येषामाश्रेषा अनुयन्ति कामम्। तेभ्यः सर्पेभ्यो मधुमञ्जुहोमि।
 उपहृताः पितरो ये मघासु। मनोजवसः सुकृतः सुकृत्याः। ते
 नो नक्षत्रे हवमागमिष्ठाः। स्वधाभिर्यज्ञं प्रयतं जुषन्ताम्॥६॥

ये अग्निदग्धा येऽनग्निदग्धाः। येऽमुं लोकं पितरः क्षियन्ति।
 याश्च विद्म या उ च न प्रविद्म। मघासु यज्ञं सुकृतं
 जुषन्ताम्। गवां पतिः फल्गुनीनामसि त्वम्। तदर्यमन्वरुण
 मित्र चारु। तन्त्वा वयं सनितारं सनीनाम्। जीवा
 जीवन्तमुप संविशेम। येनेमा विश्वा भुवनानि सञ्जिता। यस्य

दे॒वा अ॒नु सं॒ यन्ति॒ चेत्तः॥७॥

अ॒र्य॒मा रा॒जाऽज॒र॒स्तुवि॒ष्मान्। फ॒ल्गु॒नीना॒मृष॒भो रो॒रवी॒ति।
श्रे॒ष्ठो दे॒वानां॑ भ॒गवो॑ भ॒गासि॑। तत्त्वां॑ वि॒दुः फ॒ल्गु॒नी॒स्तस्य॑
वि॒त्तात्। अ॒स्मभ्यं॑ क्ष॒त्रम॒जर॑ सु॒वीर्य॑म्। गो॒म॒दश्व॑व॒दुप॒
सन्नु॑दे॒ह। भ॒गो ह दा॒ता भ॒ग इ॒त्प्रदा॑ता। भ॒गो दे॒वीः
फ॒ल्गु॒नी॒रा वि॒वेश। भ॒ग॒स्येत्तं॑ प्र॒स॒वं ग॑मे॒म। यत्र॑ दे॒वैः
स॒ध॒मादं॑ म॒देम॥८॥

आया॑तु दे॒वः स॑वि॒तोप॑यातु। हि॒र॒ण्यये॑न सु॒वृता॒ रथे॑न। वह॑न्
ह॒स्तः सु॒भगं॑ वि॒द्मना॑प॒सम्। प्र॒यच्छ॑न्तं प॒पु॒रिं पु॒ण्य॒मच्छ॑।
ह॒स्तः प्र॒यच्छ॑त्व॒मृतं॑ व॒सीयः॑। दक्षि॑णेन॒ प्रति॑गृ॒णीम॑ ए॒नत्।
दा॒ता॒र॒म॒द्य स॑वि॒ता वि॑दे॒य। यो नो॑ ह॒स्ताय॑ प्र॒सु॒वाति॑
य॒ज्ञम्। त्वष्टा॑ नक्ष॑त्रम॒भ्येति॑ चि॒त्राम्। सु॒भः सं॑सं यु॒वति॑
रोच॑माना॒म्॥९॥

नि॒वे॒शय॑न्न॒मृता॒न्मर्त्या॑श्च। रू॒पाणिं॑ पि॒श॒न्भु॒व॒नानि॑ वि॒श्वा।
तन्न॒स्त्वष्टा॑ तदु॑ चि॒त्रा वि॑च॒ष्टाम्। तन्नक्ष॑त्रं भू॒रि॒दा अ॑स्तु
म॒ह्यम्। तन्नः॑ प्र॒जां वी॒र॒व॒तीः स॑नोतु। गो॒भिर्नो॑ अ॒श्वैः
स॒म॒न॒क्तु य॒ज्ञम्। वा॒युर्नक्ष॑त्रम॒भ्येति॑ नि॒ष्ट्याम्। ति॒ग्मशृ॑ङ्गो
वृष॒भो रो॒रु॒वाणः॑। स॒मी॒रय॑न्भु॒व॒ना मा॒त॒रि॒श्वा। अप॒ द्वे॒षा॑सि
नु॒दता॑म॒रातीः॥१०॥

तन्नो॑ वा॒युस्तदु॑ नि॒ष्ट्या शृ॑णोतु। तन्नक्ष॑त्रं भू॒रि॒दा अ॑स्तु

मह्यम्। तन्नो देवासो अनुजानन्तु कामम्। यथा
तरेम दुरितानि विश्वा। दूरमस्मच्छत्रवो यन्तु भीताः।
तदिन्द्राग्नी कृणुतान्तद्विशाखे। तन्नो देवा अनुमदन्तु यज्ञम्।
पश्चात्पुरस्तादभयन्नो अस्तु। नक्षत्राणामधिपत्नी विशाखे।
श्रेष्ठाविन्द्राग्नी भुवनस्य गोपौ॥११॥

विषूचः शत्रूनप बाधमानौ। अप क्षुधन्नुदतामरातिम्। पूर्णा
पश्चादुत पूर्णा पुरस्तात्। उन्मध्यतः पौर्णमासी जिगाय।
तस्या देवा अधि संवसन्तः। उत्तमे नाकं इह मादयन्ताम्।
पृथ्वी सुवर्चा युवतिः सजोषाः। पौर्णमास्युदगाच्छोभमाना।
आप्याययन्ती दुरितानि विश्वा। उरुन्दुहां यजमानाय
यज्ञम्॥१२॥

चित्रभानुर्यजमाने दधातु हविर्नः पाथश्चेतो जुषन्ताश्चेतो मदेम रोचमानामरातीर्गोपौ यज्ञम्॥[१]

ऋद्ध्यास्मं हव्यैर्नमसोपसद्य। मित्रं देवं मित्रधेयं नो अस्तु।
अनूराधान् हविषा वर्धयन्तः। शतञ्जीवेम शरदः सर्वाः।
चित्रं नक्षत्रमुदगात्पुरस्तात्। अनूराधास इति यद्वदन्ति।
तन्मित्र एति पृथिभिर्देवयानैः। हिरण्ययैर्विततैरन्तरिक्षे।
इन्द्रो ज्येष्ठामनु नक्षत्रमेति। यस्मिन्वृत्रं वृत्रतूर्यं ततार॥१३॥

तस्मिन्वयममृतन्दुहानाः। क्षुधन्तरेम दुरितिन्दुरिष्टिम्।
पुरन्दराय वृषभाय धृष्णवे। अषाढाय सहमानाय मीढुषे।
इन्द्राय ज्येष्ठा मधुमद्दुहाना। उरुं कृणोतु यजमानाय

लो॒कम्। मू॒लं प्र॒जां वी॒रव॑र्तीं विदेय। परा॑च्येतु॒ निर्ऋ॑तिः
परा॒चा। गोभि॑र्नक्ष॒त्रं प॒शुभिः॑ सम॑क्तम्। अह॑र्भूया॒द्यज॑मानाय॒
मह्य॑म्॥१४॥

अह॑र्नो अ॒द्य सु॑विते द॑धातु। मू॒लं नक्ष॑त्रमिति॒ यद्वद॑न्ति। परा॑चीं
वा॒चा निर्ऋ॑तिन्नुदामि। शि॒वं प्र॒जायै॑ शि॒वम॑स्तु॒ मह्य॑म्।
या दि॒व्या आपः॑ पय॑सा सम्ब॒भूवुः। या अ॒न्तरि॑क्ष उ॒त
पार्थि॑वीर्याः। यासा॑म॒षाढा॑ अ॒नुय॑न्ति॒ काम॑म्। ता न॒ आपः॑
शङ् स्यो॑ना भ॑वन्तु। याश्च॒ कूप्या॑ याश्च॒ नाद्याः॑ समु॒द्रियाः॑।
याश्च॑ वैश॒न्तीरु॒त प्रा॑स॒चीर्याः॑॥१५॥

यासा॑म॒षाढा॑ मधु॑ भ॒क्षय॑न्ति। ता न॒ आपः॑ शङ् स्यो॑ना भ॑वन्तु।
तन्नो॒ विश्वे॑ उप॑ शृण्वन्तु दे॒वाः। तद॑षाढा॒ अभि॑संय॑न्तु य॒ज्ञम्।
तन्नक्ष॑त्रं प्रथतां प॒शुभ्यः॑। कृषि॑र्वृष्टि॒र्यज॑मानाय कल्पताम्।
शु॒भ्राः क॒न्या यु॑व॒तयः॑ सु॒पेश॑सः। क॒र्मक॑तः सु॒कृतो॑ वी॒र्या॑वतीः।
विश्वा॑ दे॒वान् ह॒विषा॑ व॒र्धय॑न्तीः। अ॒षाढाः॑ का॒ममु॑प॑ यान्तु
य॒ज्ञम्॥१६॥

यस्मि॑न्ब्रह्मा॒भ्यज॑यत्सर्वमे॒तत्। अ॒मुं च॑ लो॒कमि॑दम् च॒
सर्व॑म्। तन्नो॒ नक्ष॑त्रमभि॒जिद्वि॑जित्य। श्रिय॑न्दधा॒त्वह्णी॑यमानम्।
उ॒भौ लो॒कौ ब्रह्म॑णा॒ सञ्जि॑तेमौ। तन्नो॒ नक्ष॑त्रमभि॒जिद्वि॑च॒ष्टाम्।
तस्मि॑न्वयं पृ॒तनाः॑ सञ्जये॑म। तन्नो॒ दे॒वासो॑ अ॒नुजा॑नन्तु
का॒मम्। शृण्व॑न्ति श्रो॒णाम॑मृ॒तस्य॑ गो॒पाम्। पु॒ण्याम॑स्या

उपशृणोमि वाचम्॥१७॥

म॒हीं दे॒वीं विष्णु॑पत्नीमजूर्याम्। प्र॒तीची॑मेना॒ ह॒विषा॑ यजामः।
त्रे॒धा विष्णु॑रुरुगा॒यो विच॑क्रमे। म॒हीं दि॒वं पृथि॑वीमन्तरिक्षम्।
तच्छ्रो॑णैति॒ श्रव॑ इच्छ॒माना॑। पु॒ण्यं श्लो॑कं यज॑मानाय
कृ॒ण्वती॑। अ॒ष्टौ दे॒वा वस॑वः सो॒म्यासः॑। चत॑स्रो दे॒वीर॒जराः
श्रवि॑ष्ठाः। ते य॒ज्ञं पा॑न्तु रज॑सः प॒रस्ता॑त्। स॒वत्स॒रीण॑म॒मृत॑स्व॒स्ति॥१८॥

य॒ज्ञं नः॑ पा॒न्तु वस॑वः प॒रस्ता॑त्। द॒क्षिण॑तोऽभिय॑न्तु श्रवि॑ष्ठाः।
पु॒ण्यं नक्ष॑त्रम॒भि संवि॑शाम। मा नो अ॒राति॑रघ॒शः साऽग॑न्।
क्ष॒त्रस्य॑ रा॒जा वरु॑णोऽधि॒राजः॑। नक्ष॑त्राणा॒ शत॑भि॒षग्वसि॑ष्ठः।
तौ दे॒वेभ्यः॑ कृ॒णुतो दी॑र्घमायुः। श॒तं स॒हस्रा॑ भे॒षजा॑नि ध॒त्तः।
य॒ज्ञं नो॑ रा॒जा वरु॑ण॒ उप॑यातु। तन्नो॒ विश्वे॑ अ॒भि संय॑न्तु
दे॒वाः॥१९॥

तन्नो॒ नक्ष॑त्रं श॒तभि॑षग॒जुषा॑णम्। दी॒र्घमा॑युः प्र॒तिर॑द्भे॒षजा॑नि।
अ॒ज एक॑पा॒दुद॑गात्प॒रस्ता॑त्। वि॒श्वा भू॑तानि॒ प्रति॑मोद॒मानः॑।
तस्य॑ दे॒वाः प्र॑स॒वं य॑न्ति॒ सर्वे॑। प्रो॒ष्ठप॒दासो॑ अ॒मृत॑स्य गो॒पाः।
वि॒भ्राज॑मानः॒ समि॑धान॒ उग्रः॑। आऽन्तरि॑क्षमरु॒हद॑ग॒न्ध्याम्।
तं सूर्य॑ दे॒वम॒जमेक॑पादम्। प्रो॒ष्ठप॒दासो॑ अनु॑यन्ति॒ सर्वे॑॥२०॥

अहिर्बुध्नियः प्रथमान एति। श्रेष्ठो देवानामुत मानुषाणाम्। तं

ब्रा॒ह्म॒णाः सो॑म॒पाः सो॑म्यासः। प्रो॒ष्ठ॒प॒दासो॑ अ॒भि र॑क्षन्ति॒ सर्वे॑।
 च॒त्वार॒ एक॑म॒भिक॑र्म दे॒वाः। प्रो॒ष्ठ॒प॒दास॒ इति॑ या॒न् वद॑न्ति।
 ते बु॒ध्नियं॑ परि॒षद्य॑ स्तु॒वन्तः॑। अहि॑ रक्षन्ति॒ नम॑सोप॒सद्य॑।
 पू॒षा रे॒वत्य॑न्वेति॒ पन्था॑म्। पु॒ष्टि॒पती॑ पशु॒पा वाज॑बस्त्यौ॥ २१॥

इ॒मानि॑ ह॒व्या प्र॑य॒ता जु॒षा॒णा। सु॒गे॒र्नो या॑नैरुप॒यातां॑ य॒ज्ञम्।
 क्षु॒द्रान्प॒शून् र॑क्षतु रे॒वती॑ नः। गा॒वो नो॒ अश्वा॑ र॒ अन्वे॑तु
 पू॒षा। अन्न॑ र॒क्षन्तौ॑ बहु॒धा वि॑रूपम्। वाज॑ स॒नुतां॑
 यज॑मानाय य॒ज्ञम्। तद॒श्विना॑व॒श्वयु॑जोप॒याताम्। शु॒भ॒ङ्गमि॑ष्टौ
 सु॒यमे॑भि॒रश्वैः॑। स्वं नक्ष॑त्रं ह॒विषा॑ यज॒न्तौ। म॒ध्वा सम्पृ॑क्तौ
 यजु॑षा॒ सम॑क्तौ॥ २२॥

यो दे॒वानां॑ मि॒षजौ॑ ह॒व्यवा॒हौ। वि॒श्वस्य॑ दू॒ताव॑मृत॒स्य
 गो॒पौ। तौ नक्ष॑त्रं जुजुषा॒णोप॑याताम्। नमो॒ऽश्वि॒भ्यां
 कृ॒णुमो॑ऽश्व॒युग्भ्या॑म्। अप॑ पा॒प्मानं॑ भ॒रणी॑र्भरन्तु। तद्य॒मो
 राजा॑ भ॒गवान् वि॑च॒ष्टाम्। लो॒कस्य॑ राजा॑ म॒हतो॑ म॒हान्
 हि। सु॒गन्नः॑ पन्था॒मभ॑यं कृ॒णोतु॑। यस्मि॒न्नक्ष॑त्रे य॒म ए॒ति
 राजा॑। यस्मि॒न्नेन॑म॒भ्यषि॑ञ्चन्त दे॒वाः। तद॑स्य चि॒त्रं ह॒विषा॑
 य॒जाम॑। अप॑ पा॒प्मानं॑ भ॒रणी॑र्भरन्तु। नि॒वेश॑नी॒ यत्तै दे॒वा
 अद॑धुः॥ २३॥

त॒तार॒ मह्यं॑ प्रा॒सृची॒र्या या॑न्तु य॒ज्ञं वाच॑ स्वि॒स्ति दे॒वा अनु॑यन्ति॒ सर्वे॑ वाज॑बस्त्यौ॒ सम॑क्तौ
 दे॒वास्त्री॑णि च॥

नवोनवो भवति जायमानो यमादित्या अ॒श्शुमा॑प्याययन्ति।
 ये विरूपे समनसा संव्ययन्ती। समानन्तन्तुं परितातना तै।
 विभू प्रभू अनुभू विश्वतो हुवे। ते नो नक्षत्रे हवमागमेतम्।
 वयं देवी ब्रह्मणा संविदानाः। सुरत्नांसो देववीतिन्दधानाः।
 अहोरात्रे हविषा वर्धयन्तः। अतिं पाप्मानमतिं मुक्त्या गमेम।
 प्रत्युवदृश्यायती॥२४॥

व्युच्छन्ती दुहिता दिवः। अपो मही वृणुते चक्षुषा।
 तमो ज्योतिष्कृणोति सूनरी। उदुस्त्रियाः सचते सूर्यः।
 सचा उद्यन्नक्षत्रमर्चिमत्। तवेदुषो व्युषि सूर्यस्य च। सं
 भुक्तेन गमेमहि। तन्नो नक्षत्रमर्चिमत्। भानुमत्तेज उच्चरत्।
 उपयज्ञमिहागमत्॥२५॥

प्र नक्षत्राय देवाय। इन्द्रायेन्दु॑ हवामहे। सनः सविता
 सुवत्सनिम्। पुष्टिदां वीरवत्तमम्। उदुत्यश्चित्रम्। अदिर्तिर्न
 उरुष्यतु महीमू षु मातरम्। इदं विष्णुः प्रतद्विष्णुः।
 अग्निर्मूर्धा भुवः। अनुनोऽद्यानुमतिरन्विदनुमते त्वम्।
 हव्यवाह॑ स्विष्टम्॥२६॥

आयत्यंगमत्स्विष्टम्॥

[३]

अग्निर्वा अकामयत। अन्नादो देवानां॑स्यामिति। स
 एतमग्नये कृत्तिकाभ्यः पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। ततो
 वै सोऽन्नादो देवानामभवत्। अग्निर्वै देवानामन्नादः। यथा ह
 वा अग्निर्देवानामन्नादः। एव॑ ह वा एष मनुष्याणां भवति।

य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॑होति।
अ॒ग्नये॑ स्वाहा॒ कृत्तिका॑भ्यः स्वाहा॑। अ॒म्बायै॑ स्वाहा॑ दु॒लायै॑
स्वाहा॑। नि॒त॒त्यै स्वाहा॑ऽभ्रय॑न्त्यै स्वाहा॑। मे॒घय॑न्त्यै स्वाहा॑
व॒रु॒षय॑न्त्यै स्वाहा॑। चु॒पु॒णीका॑यै स्वाहेति॥२७॥

प्र॒जाप॑तिः प्र॒जा अ॑सृजत। ता अ॑स्मात्सृ॒ष्टाः परा॑चीरायन्।
तासां॑ रोहि॒णीम॒भ्यध्या॑यत्। सोऽ॒काम॑यत। उप॒ मा वर्ते॑त।
समे॑नया गच्छे॒येति॑। स ए॒तं प्र॒जाप॑तये रोहि॒ण्यै च॑रुं
नि॒र॒व॒पत्। ततो॑ वै सा तमु॒पाव॑र्तत। समे॑नयागच्छत। उप॑ ह
वा ए॒नं प्रि॒यमा॑वर्तते। सं प्रि॒येण॑ गच्छते। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒
यज॑ते। य उ॑चैनदे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॑होति। प्र॒जाप॑तये स्वाहा॑
रोहि॒ण्यै स्वाहा॑। रोच॑मानायै स्वाहा॑ प्र॒जाभ्यः॑ स्वाहेति॥२८॥

सोमो॑ वा अ॑कामयत। ओष॑धीनां॑ रा॒ज्यम॒भिज॑येयमिति॑। स
ए॒तं सोमा॑य मृ॒गशी॒र्षाय॑ श्यामा॒कं च॑रुं पय॑सि नि॒र॒व॒पत्।
ततो॑ वै स ओष॑धीनां॑ रा॒ज्यम॒भ्यज॑यत्। स॒मा॒ना॒नां॑ ह
वै रा॒ज्यम॒भिज॑यति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं
वेद॑। सोऽ॒त्र जु॑होति। सोमा॑य स्वाहा॑ मृ॒गशी॒र्षाय॑ स्वाहा॑।
इ॒न्व॒काभ्यः॑ स्वाहा॑ोष॑धीभ्यः स्वाहा॑। रा॒ज्याय॑ स्वाहा॑ऽभिजि॑त्यै
स्वाहेति॥२९॥

रु॒द्रो वा अ॑कामयत। प॒शु॒मान्त्स्या॑मिति॑। स ए॒तं रु॒द्राया॑र्द्रायै॑
प्रे॒र्य॒ङ्ग॒वं च॑रुं पय॑सि नि॒र॒व॒पत्। ततो॑ वै स प॑शुमान॑भवत्।
प॒शु॒मान् ह॒ वै भ॑वति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑

चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। रुद्राय स्वाहाऽर्द्रायै स्वाहा।
पिन्वमानायै स्वाहा पशुभ्यः स्वाहेति॥३०॥

ऋक्षा वा इयमलोमकाऽऽसीत्। साऽकामयत्।
ओषधीभिर्वनस्पतिभिः प्रजायेयेति। सैतमदित्यै पुनर्वसुभ्यां
चरुं निरवपत्। ततो वा इयमोषधीभिर्वनस्पतिभिः प्राजायत्।
प्रजायते ह वै प्रजया पशुभिः। य एतेन हविषा यजते। य उ
चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अदित्यै स्वाहा पुनर्वसुभ्याम्।
स्वाहा भूत्यै स्वाहा प्रजात्यै स्वाहेति॥३१॥

बृहस्पतिर्वा अकामयत्। ब्रह्मवर्चसी स्यामिति। स एतं
बृहस्पतये तिष्याय नैवारं चरुं पयसि निरवपत्। ततो वै स
ब्रह्मवर्चस्यभवत्। ब्रह्मवर्चसी ह वै भवति। य एतेन हविषा
यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। बृहस्पतये
स्वाहा तिष्याय स्वाहा। ब्रह्मवर्चसाय स्वाहेति॥३२॥

देवासुराः संयत्ता आसन्। ते देवाः सर्पेभ्य आश्रेषाभ्य आज्यै
करम्भन्निरवपन्। तानेताभिरेवदेवताभिरुपानयन्। एताभिर्ह
वै देवताभिर्द्विषन्तं भ्रातृव्यमुपनयति। य एतेन हविषा यजते।
य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। सर्पेभ्यः स्वाहाऽऽश्रेषाभ्यः
स्वाहा। द्वादशकैभ्यः स्वाहेति॥३३॥

पितरो वा अकामयन्त। पितृलोकं ऋध्रुयामेति। त एतं
पितृभ्यो मघाभ्यः पुरोडाशं षट्कपालं निरवपन्। ततो वै ते
पितृलोकं आर्ध्ववन्। पितृलोके ह वा ऋध्नोति। य एतेन हविषा

यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जुहो॑ति। पि॒तृभ्यः॑ स्वाहा॑
म॒घाभ्यः॑। स्वाहा॑ऽन॒घाभ्यः॑ स्वाहा॑ग॒दाभ्यः॑। स्वाहा॑ऽरु॒न्धतीभ्यः॑
स्वाहेति॑॥३४॥

अ॒र्य॒मा वा अ॑कामयत। प॒शु॒मा॒न्त्स्या॒मिति॑। स ए॒तम॑र्य॒म्णे
फल्गु॑नीभ्यां च॒रुं निर॑वपत्। ततो॒ वै स प॑शु॒मान॑भवत्।
प॒शु॒मा॒न् ह॒ वै भ॑वति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं
वेद॑। सोऽ॒त्र जुहो॑ति। अ॒र्य॒म्णे स्वाहा॑ फल्गु॑नीभ्या॒ऽ स्वाहा॑।
प॒शु॒भ्यः स्वाहेति॑॥३५॥

भ॒गो वा अ॑कामयत। भ॒गी श्रे॒ष्ठी दे॒वाना॑ऽस्या॒मिति॑। स ए॒तं
भगा॑य॒ फल्गु॑नीभ्यां च॒रुं निर॑वपत्। ततो॒ वै स भ॒गी श्रे॒ष्ठी
दे॒वाना॑मभवत्। भ॒गी ह॒ वै श्रे॒ष्ठी सं॒मा॒नाना॑ भवति। य ए॒तेन॑
ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जुहो॑ति। भगा॑य॒
स्वाहा॑ फल्गु॑नीभ्या॒ऽ स्वाहा॑। श्रे॒ष्ठाय॑ स्वाहेति॑॥३६॥

स॒वि॒ता वा अ॑कामयत। श्र॒न्मे दे॒वा द॒धीर॑न्। स॒वि॒ता
स्या॒मिति॑। स ए॒तं स॑वि॒त्रे ह॒स्ताय॑ पुरो॒डाशं॑ द्वाद॑शकपालं
निर॑वपदाशूनां व्री॒हीणा॑म्। ततो॒ वै तस्मै॑ श्रद्दे॒वा अ॑दधत।
स॒वि॒ताऽभ॑वत्। श्रद्ध॒वा अ॑स्मै मनु॒ष्या द॑धते। स॒वि॒ता
सं॒मा॒नाना॑ भवति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं
वेद॑। सोऽ॒त्र जुहो॑ति। स॒वि॒त्रे स्वाहा॑ ह॒स्ताय॑। स्वाहा॑
द॒धते स्वाहा॑ पृ॒णते। स्वाहा॑ प्र॒यच्छ॑ते स्वाहा॑ प्र॒तिगृ॑भ्णते
स्वाहेति॑॥३७॥

त्वष्टा वा अकामयत। चित्रं प्रजां विन्देयेति। स एतन्त्वष्टे चित्रायै पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपत्। ततो वै स चित्रं प्रजामविन्दत। चित्रं ह वै प्रजां विन्दते। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। त्वष्टे स्वाहा चित्रायै स्वाहा। चैत्राय स्वाहा प्रजायै स्वाहेति॥३८॥

वायुर्वा अकामयत। कामचारमेषु लोकेष्वभिजयेयमिति। स एतद्वायवे निष्ठायै गृष्ट्यै दुग्धं पयो निर्वपत्। ततो वै स कामचारमेषु लोकेष्वभ्यजयत्। कामचारं ह वा एषु लोकेष्वभिजयति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। वायवे स्वाहा निष्ठायै स्वाहा। कामचाराय स्वाहाऽभिजित्यै स्वाहेति॥३९॥

इन्द्राग्नी वा अकामयेताम्। श्रेष्ठं देवानामभिजयेवेति। तावेतमिन्द्राग्निभ्यां विशाखाभ्यां पुरोडाशमेकादशकपालं निर्वपताम्। ततो वै तौ श्रेष्ठं देवानामभ्यजयताम्। श्रेष्ठं ह वै समानानामभि जयति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। इन्द्राग्निभ्यां स्वाहा विशाखाभ्यां स्वाहा। श्रेष्ठाय स्वाहाऽभिजित्यै स्वाहेति॥४०॥

अथैतत्पौर्णमास्या आज्यं निर्वपति। कामो वै पौर्णमासी। काम आज्यम्। कामेनैव कामं समर्धयति। क्षिप्रमेनं सकाम उपनमति। येन कामेन यजते। सोऽत्र जुहोति।

पौर्णमास्यै स्वाहा कामाय स्वाहाऽऽगत्यै स्वाहेति॥४१॥

अग्निः पञ्चदश प्रजापतिष्पोऽंशः सोमः एकादश रुद्रो दशर्क्षेकादश बृहस्पतिर्दश देवासुरा नवः
पितरः एकादशार्यमा भगो दश दश सविता चतुर्दश त्वष्टा वायुरिन्द्राग्नी दश दशाथैतत्पौर्णमास्या
अष्टौ पञ्चदश॥ [४]

मित्रो वा अकामयत। मित्रधेयमेषु लोकेष्वभिजयेयमिति।
स एतं मित्रायानूराधेभ्यश्चरुं निरवपत्। ततो वै स
मित्रधेयमेषु लोकेष्वभ्यजयत्। मित्रधेयं ह वा एषु
लोकेष्वभिजयति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं
वेद। सोऽत्र जुहोति। मित्राय स्वाहाऽनूराधेभ्यः स्वाहा।
मित्रधेयाय स्वाहाऽभिजित्यै स्वाहेति॥४२॥

इन्द्रो वा अकामयत। ज्यैष्ठ्यं देवानामभिजयेयमिति।
स एतमिन्द्राय ज्यैष्ठ्यायै पुरोडाशमेकादशकपालं
निरवपन्महार्त्रीहीणाम्। ततो वै स ज्यैष्ठ्यं देवानामभ्यजयत्।
ज्यैष्ठ्यं ह वै समानानामभिजयति। य एतेन हविषा
यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। इन्द्राय स्वाहा
ज्यैष्ठ्यायै स्वाहा। ज्यैष्ठ्याय स्वाहाभिजित्यै स्वाहेति॥४३॥

प्रजापतिर्वा अकामयत। मूलं प्रजां विन्देयेति। स एतं
प्रजापतये मूलाय चरुं निरवपत्। ततो वै स मूलं
प्रजामविन्दत। मूलं ह वै प्रजां विन्दते। य एतेन हविषा
यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। प्रजापतये
स्वाहा मूलाय स्वाहा। प्रजायै स्वाहेति॥४४॥

आपो वा अकामयन्त। समुद्रङ्काममभिजयेमेति।
 ता एतमद्भ्योऽषाढाभ्यश्चरुं निरवपन्। ततो वै ताः
 समुद्रङ्काममभ्यजयन्। समुद्रः ह वै काममभिजयति। य
 एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति।
 अद्भ्यः स्वाहाऽषाढाभ्यः स्वाहा। समुद्राय स्वाहा कामाय
 स्वाहा। अभिजित्यै स्वाहेति॥४५॥

विश्वे वै देवा अकामयन्त। अनपज्य्यं जयेमेति। त
 एतं विश्वेभ्यो देवेभ्योऽषाढाभ्यश्चरुं निरवपन्। ततो वै
 तेऽनपज्य्यमजयन्। अनपज्य्यः ह वै जयति। य एतेन
 हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। विश्वेभ्यो
 देवेभ्यः स्वाहाऽषाढाभ्यः स्वाहा। अनपज्य्याय स्वाहा
 जित्यै स्वाहेति॥४६॥

ब्रह्म वा अकामयत। ब्रह्मलोकमभिजयेयमिति।
 तदेतं ब्रह्मणेऽभिजिते चरुं निरवपत्। ततो वै
 तद्ब्रह्मलोकमभ्यजयत्। ब्रह्मलोकः ह वा अभिजयति। य
 एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति।
 ब्रह्मणे स्वाहाऽभिजिते स्वाहा। ब्रह्मलोकाय स्वाहाऽभिजित्यै
 स्वाहेति॥४७॥

विष्णुर्वा अकामयत। पुण्यः श्लोकः शृण्वीय। न मा
 पापी कीर्तिरागच्छेदिति। स एतं विष्णवे श्रोणायै
 पुरोडाशत्रिकपालन्निरवपत्। ततो वै स पुण्यः

श्लोकं मशृणुत। नैनं पापी कीर्तिरागच्छत्। पुण्यं ह वै श्लोकं शृणुते। नैनं पापी कीर्तिरागच्छति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। विष्णवे स्वाहा श्रोणायै स्वाहा। श्लोकाय स्वाहा श्रुताय स्वाहेति॥४८॥

वसवो वा अकामयन्त। अग्रं देवतानां परीयामेति। त एतं वसुभ्यः श्रविष्ठाभ्यः पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपन्। ततो वै तेऽग्रं देवतानां परीयन्। अग्रं ह वै समानानां पर्येति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। वसुभ्यः स्वाहा श्रविष्ठाभ्यः स्वाहा। अग्राय स्वाहा परीत्यै स्वाहेति॥४९॥

इन्द्रो वा अकामयत। दृढोऽशिथिलः स्यामिति। स एतं वरुणाय शतभिषजे भेषजेभ्यः पुरोडाशं दशकपालं निरवपत्कृष्णानां ब्रीहीणाम्। ततो वै स दृढोऽशिथिलोऽभवत्। दृढो ह वा अशिथिलो भवति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। वरुणाय स्वाहा शतभिषजे स्वाहा। भेषजेभ्यः स्वाहेति॥५०॥

अजो वा एकपादकामयत। तेजस्वी ब्रह्मवर्चसी स्यामिति। स एतमजायैकपदे प्रोष्ठपदेभ्यश्चरुं निरवपत्। ततो वै स तेजस्वी ब्रह्मवर्चस्यभवत्। तेजस्वी ह वै ब्रह्मवर्चसी भवति।

य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैन॒देवं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॑होति।
अ॒जायै॑क॒पदे॒ स्वाहा॑। प्रो॒ष्ठप॒देभ्यः॑ स्वाहा॑। तेज॑से॒ स्वाहा॑
ब्र॒ह्मव॑र्च॒साय॑ स्वाहेति॑॥५१॥

अहि॒र्वै बु॒ध्रियो॑ऽकामयत। इ॒मां प्र॑ति॒ष्ठां वि॑न्देयेति॑। स
ए॒तम॑ह॒ये बु॒ध्रिया॑य प्रो॒ष्ठप॒देभ्यः॑ पु॒रोडा॑शं भू॒मिक॑पालं
नि॒र॑वत्। ततो॒ वै स इ॒मां प्र॑ति॒ष्ठाम॑विन्दत। इ॒मां ह॒ वै
प्र॑ति॒ष्ठां वि॑न्दते। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैन॒देवं वेद॑।
सोऽ॒त्र जु॑होति। अ॒ह॒ये बु॒ध्रिया॑य॒ स्वाहा॑। प्रो॒ष्ठप॒देभ्यः॑ स्वाहा॑।
प्र॑ति॒ष्ठायै॑ स्वाहेति॑॥५२॥

पू॒षा वा अ॑कामयत। प॒शुमा॑न्त्स्या॒मिति॑। स ए॒तं पू॒ष्णे रे॒वत्यै॑
च॒रुं नि॒र॑वपत्। ततो॒ वै स प॑शु॒मान॑भवत्। प॒शुमान् ह॒ वै
भ॑वति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैन॒देवं वेद॑। सोऽ॒त्र
जु॑होति। पू॒ष्णे स्वाहा॑ रे॒वत्यै॑ स्वाहा॑। प॒शुभ्यः॑ स्वाहेति॑॥५३॥

अ॒श्विनौ वा अ॑कामयेताम्। श्रो॒त्रस्वि॒नाव॑ब॒धिरो॒ स्या॒वेति॑।
ता॒वे॒तम॑श्वि॒भ्याम॑श्व॒युग्भ्या॑। पु॒रोडा॑शं॒द्विक॑पाल॒न्नि॒र॑वपताम्।
ततो॒ वै तौ श्रो॑त्रस्वि॒नाव॑ब॒धिरा॑वभवताम्। श्रो॒त्रस्वी॒ ह॒ वा
अ॑ब॒धिरो॒ भव॑ति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैन॒देवं वेद॑।
सोऽ॒त्र जु॑होति। अ॒श्विभ्या॑ः स्वाहा॑ऽश्व॒युग्भ्या॑ः स्वाहा॑।
श्रो॒त्राय॑ स्वाहा॑ श्रु॒त्यै स्वा॑हेति॑॥५४॥

य॒मो वा अ॑कामयत। पि॒तृणा॑ राज्यम॒भिज॑येय॒मिति॑। स
ए॒तं य॒माया॑प॒भर॑णीभ्यश्च॒रुं नि॒र॑वपत्। ततो॒ वै स पि॑तृणा॑

राज्यमभ्यंजयत्। समानानां ह वै राज्यमभि जंयति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। यमाय स्वाहाऽपभरणीभ्यः स्वाहा। राज्याय स्वाहाभिजित्यै स्वाहेति॥५५॥

अथैतदमावास्याया आज्यं निर्वपति। कामो वा अमावास्या। काम आज्यम्। कामेनैव कामः समर्धयति। क्षिप्रमेनः सकाम उपनमति। येन कामेन यजते। सोऽत्र जुहोति। अमावास्यायै स्वाहा कामाय स्वाहाऽऽगत्यै स्वाहेति॥५६॥

मित्र इन्द्रः प्रजापतिर्दश दशाप एकादश विश्वे ब्रह्म दशदश विष्णुस्त्रयोदश वसव इन्द्रोऽजोऽहिर्वै बुध्नियः पूषाऽश्विनौ यमो दश दशाथैतदमावास्याया अष्टौ पञ्चदश॥—————[५]

चन्द्रमा वा अकामयत्। अहोरात्रानर्धमासान्मासानृतून्त्संवत्सरमाप्त्वा। चन्द्रमसः सायुज्यः सलोकतामाप्नुयामिति। स एतश्चन्द्रमसे प्रतीदृश्यायै पुरोडाशं पञ्चदशकपालं निर्वपत्। ततो वै सोऽहोरात्रानर्धमासान्मासानृतून्त्संवत्सरमाप्त्वा। चन्द्रमसः सायुज्यः सलोकतामाप्नोत्। अहोरात्रान् ह वा अर्धमासान्मासानृतून्त्संवत्सरमाप्त्वा। चन्द्रमसः सायुज्यः सलोकतामाप्नोति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। चन्द्रमसे स्वाहा प्रतीदृश्यायै स्वाहा। अहोरात्रेभ्यः स्वाहाऽर्धमासेभ्यः स्वाहा। मासेभ्यः स्वाहर्तुभ्यः स्वाहा। संवत्सराय स्वाहेति॥५७॥

अहोरात्रे वा अकामयेताम्। अत्यहोरात्रे मुच्येवहि। न

ना॑वहोरा॒त्रे आ॑प्नुयाता॒मिति॑। ते ए॒तम॑होरा॒त्राभ्यां॑ च॒रुं
नि॒र॒व॒प॒ताम्। द्वा॒यानां॑ व्रीही॒णाम्। शु॒क्लानां॑ च कृ॒ष्णानां॑ च।
स॒वा॒त्योर्दु॒ग्धे। श्वे॒तायै॑ च कृ॒ष्णायै॑ च। ततो॒ वै ते अ॒त्य॑होरा॒त्रे
अ॒मु॒च्येते। नैनै॑ अहोरा॒त्रे आ॑प्नुताम्। अ॒तिं ह॒ वा अ॑होरा॒त्रे
मु॒च्यते। नैन॑महोरा॒त्रे आ॑प्नुतः। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑
चैन॒दे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॒होति॑। अ॒ह्ने स्वाहा॒ रात्रि॑यै॒ स्वाहा॑।
अ॒ति॒मु॒त्त॒यै स्वा॒हेति॑॥५८॥

उ॒षा वा अ॑कामयत। प्रि॒याऽऽदि॒त्यस्य॑ सु॒भगा॑ स्या॒मिति॑।
सै॒तमु॒षसे॑ च॒रुं नि॒र॒व॒प॒त्। ततो॒ वै सा प्रि॒याऽऽदि॒त्यस्य॑
सु॒भगा॑ऽभवत्। प्रि॒यो ह॒ वै सं॒मा॒नाना॑ः सु॒भगा॑ भवति। य
ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैन॒दे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॒होति॑।
उ॒षसे॑ स्वाहा॒ व्यु॑ष्ट्यै॒ स्वाहा॑। व्यू॒ष्ट्यै॒ स्वाहा॑ व्यु॒च्छन्त्यै॒ स्वाहा॑।
व्यु॒ष्टायै॒ स्वा॒हेति॑॥५९॥

अथै॒तस्मै॒ नक्ष॑त्राय च॒रुनि॑र्वपति। यथा॒ त्वं दे॒वाना॒मसि॑।
ए॒वम॒हं म॑नु॒ष्याणां॑ भूयास॒मिति॑। यथा॑ ह॒ वा ए॒तद्दे॒वाना॑म्।
ए॒व॑ ह॒ वा ए॒ष म॑नु॒ष्याणां॑ भवति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते।
य उ॑ चैन॒दे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॒होति॑। नक्ष॑त्राय॒ स्वाहो॑दि॒ष्यते
स्वाहा॑। उ॒द्य॒ते स्वा॒होदि॑ताय॒ स्वाहा॑। हर॑से॒ स्वाहा॒ भर॑से॒
स्वाहा॑। भ्राज॑से॒ स्वाहा॒ तेज॑से॒ स्वाहा॑। तप॑से॒ स्वाहा॑
ब्र॒ह्मव॑र्च॒साय॒ स्वा॒हेति॑॥६०॥

सूर्यो॒ वा अ॑कामयत। नक्ष॑त्राणां प्रति॒ष्ठा स्या॒मिति॑। स

ए॒त॒ꣳ सूर्या॑य॒ नक्ष॑त्रेभ्यश्चरुं॒ निर॑वपत्। ततो॒ वै स नक्ष॑त्राणां
प्रति॒ष्ठाऽभ॑वत्। प्रति॒ष्ठा ह॒ वै स॑मा॒नानां॑ भवति। य ए॒तेन॑
ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। सूर्या॑य॒
स्वाहा॑ नक्ष॑त्रेभ्यः॒ स्वाहा॑। प्रति॒ष्ठायै॑ स्वाहेति॑॥६१॥

अथै॒तमदि॑त्यै चरुं॒ निर॑वपति। इ॒यं वा अदि॑तिः। अ॒स्यामे॒व
प्रति॑तिष्ठति। सोऽत्र॑ जुहोति। अदि॑त्यै॒ स्वाहा॑ प्रति॒ष्ठायै॑
स्वाहेति॑॥६२॥

अथै॒तं विष्ण॑वे चरुं॒ निर॑वपति। य॒ज्ञो वै विष्णुः॑। य॒ज्ञ ए॒वान्त॑तः
प्रति॑तिष्ठति। सोऽत्र॑ जुहोति। विष्ण॑वे॒ स्वाहा॑ य॒ज्ञाय॑ स्वाहा॑।
प्रति॒ष्ठायै॑ स्वाहेति॑॥६३॥

च॒न्द्रमाः पञ्च॑दशाहोरा॒त्रे सप्त॑दशो॒षा एका॑दशाथै॒तस्मै नक्ष॑त्राय॒ त्रयो॑दश॒ सूर्यो दशा॑थै॒तमदि॑त्यै
पञ्चाथै॒तं विष्ण॑वे ष॒द्धस॑ (स॒विताऽऽशू॑नां ब्री॒हीणामिन्द्रो॑ म॒हाब्री॑हीणामिन्द्रः॑ कृ॒ष्णानां॑ ब्री॒हीणाम॑होरा॒त्रे
द्वया॑नां ब्री॒हीणाम्। पि॒तर॑ष्प॒द्वैपाल॑ꣳ स॒विता द्वा॑दशकपालमिन्द्रा॒ग्नी एका॑दशकपालमिन्द्र
एका॑दशकपालमिन्द्रो॒ दश॑कपालं॒ विष्णु॑स्त्रिकपालमहि॒भूमि॑कपालम॒श्विनौ द्वि॑कपालश्च॒न्द्रमाः
पञ्च॑दशकपालम॒ग्निस्त्वष्टा॑ वस॑वोऽष्टाकपालम॒न्यत्र॑ चरुम्। रु॒द्रोऽर्य॑मा पू॒षा प॑शुमान्त्स्याꣳ सोमो॑
रु॒द्रो बृ॒हस्पतिः॑ पर्य॑सि वा॒युः प॒यः सोमो॑ वा॒युरिन्द्रा॒ग्नी मि॒त्र इन्द्र॑ आपो ब्र॒ह्म य॒मोऽभि॑र्जित्यै
त्वष्टा॑ प्र॒जाप॑तिः प्र॒जायै॑ पौ॒र्णमा॑स्या अ॒मावा॑स्याया॒ अग॑त्यै वि॒श्वे जि॒त्या अ॒श्विनौ श्रु॒त्यै।
ब्र॒ह्म तदे॑तं विष्णुः स ए॒तं वा॒युः स ए॒तदा॑प॒स्ताः। पि॒तरो वि॒श्वे वस॑वोऽकामयन्त॒ मेति॑
त ए॒तन्निर॑वपन्। आपोऽकामयन्त॒ मेति॑ ता ए॒तन्निर॑वपन्। इन्द्रा॒ग्नी अ॒श्विना॑वकामयेतां वेति॑
तावे॒तन्निर॑वपताम्। अ॒होरा॑त्रे वा अ॒कामये॑तामिति॒ ते ए॒तन्निर॑वपताम्। अ॒न्यत्रा॑कामयतेति॒ स
ए॒तन्निर॑वपत्। इन्द्रा॒ग्नी श्रैष्ठ्य॑मिन्द्रो॒ ज्यैष्ठ्य॑मिन्द्रो॒ दृढः। अ॒हिः सूर्यो॑ऽदि॒त्यै विष्ण॑वे प्रति॒ष्ठायै॑।

सोमो॑ य॒मः संमा॑नाना॒म्। अ॒ग्निर्नो॑ रीरिषद॒न्यत्र॑ रीरिषः॥)॥ [६]

अ॒ग्निर्न॑ ऋ॒ध्यास्म॑ नवो॑नवोऽग्नि॒र्मित्र॑श्च॒न्द्रमा॑ षट्॥६॥

अ॒ग्निर्न॑स्तत्रो॑ वा॒युरहि॑र्बु॒ध्निय॑ ऋ॒क्षा वा इ॒यमथै॑तत्पौ॒र्णमा॑स्या अ॒जो वा
एक॑पा॒त्सूर्य॑स्त्रि॒षष्टिः॥६३॥

अ॒ग्निर्नः॑ पातु॒ प्रति॑ष्ठा॒यै स्वा॑हेति॥

हरिः॑ ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके प्रथमः
प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ द्वितीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः ॥

तृतीयस्यामि॒तो दि॒वि सोमं॑ आसीत्। तङ्गा॑य॒त्र्याऽह॑रत्।
तस्य॑ पु॒र्णम॑च्छिद्यत। तत्पु॒र्णोऽभ॑वत्। तत्पु॒र्णस्य॑ पु॒र्णत्वम्।
ब्रह्म॑ वै पु॒र्णः। यत्पु॒र्णशा॒ख्या व॑त्सान॒पाक॑रोति।
ब्रह्म॑णै॒वैना॑न॒पाक॑रोति। गा॒य॒त्रो वै पु॒र्णः। गा॒य॒त्राः पु॒शवः॑॥१॥
तस्मा॑त्रीणि॒त्रीणि पु॒र्णस्य॑ पला॒शानि॑। त्रि॒पदा॑ गा॒य॒त्री।
यत्पु॒र्णशा॒ख्या गाः प्रा॑र्पयति। स्वयै॒वैना॑ दे॒वत॑या प्रा॑र्पयति।
यङ्काम॑येताप॒शुः स्या॒दिति॑। अ॒प॒र्णान्त॑स्मै शुष्का॑ग्रा॒माह॑रेत्।
अ॒प॒शुरे॒व भ॑वति। यङ्काम॑येत पशु॒मान्त॑स्या॒दिति॑।
ब॒हुप॒र्णान्त॑स्मै बहुशा॒खामा॑हरेत्। प॒शुम॑न्तमे॒वैनं॑ करोति॥२॥
यत्प्राची॑मा॒ हरे॑त्। दे॒वल॑ोकम॒भि ज॑येत्। यदु॒दीची॑
मनु॒ष्यल॑ोकम्। प्राची॑मु॒दीची॑मा॒ हरे॑ति। उ॒भयो॑र्लो॒कयो॑र॒भि-
जि॑त्यै। इ॒षे त्वो॒र्जे त्वे॒त्याह॑। इ॒षमे॑वो॒र्जं यज॑माने
दधा॑ति। वा॒यवः॑ स्थे॒त्याह॑। वा॒युर्वा अ॒न्तरि॑क्षस्याध्य॑क्षाः।
अ॒न्तरि॑क्षदे॒वत्याः॑ खलु॒ वै पु॒शवः॑॥३॥

वा॒यव॑ ए॒वैना॑न्प॒रि द॑दाति। प्र वा ए॒नाने॑तदा क॑रोति। यदा॑हं।
वा॒यवः॑ स्थे॒त्युपा॑यवः स्थे॒त्याह॑। यज॑मानायै॒व प॒शूनुप॑
ह्व॑यते। दे॒वो वः॑ सवि॒ता प्रा॑र्पय॒त्वित्या॑ह प्रसू॑त्यै। श्रेष्ठ॑तमाय
कर्म॑ण॒ इत्या॑ह। य॒ज्ञो हि श्रेष्ठ॑तम॒ङ्गम्। तस्मा॑दे॒वमा॑ह।

आप्यायध्वमग्नि॒या दे॒वभा॒गमि॒त्याह॥४॥

व॒त्सेभ्य॑श्च॒ वा ए॒ताः पु॒रा म॑नु॒ष्येभ्य॑श्चाप्यायन्त। दे॒वेभ्य॑ ए॒वेना॒
इन्द्रा॑याप्यायति। ऊ॒र्ज॑स्वतीः प॒य॑स्वतीरि॒त्याह। ऊ॒र्ज॑ः हि
प॒यः स॒म्भर॑न्ति। प्र॒जाव॑तीरनमी॒वा अ॑य॒क्ष्मा इ॒त्याह॑ प्रजा॑त्यै।
मा वः॑ स्तेन॒ ई॒शत॒ माऽघ॑श॒स इ॒त्याह॑ गु॒प्त्यै। रु॒द्रस्य॑ हे॒तिः
परि॑ वो वृ॒णक्त्वि॒त्याह। रु॒द्रादे॒वैना॑स्त्रायते। ध्रु॒वा अ॒स्मिन्गो॑प॒तौ
स्या॑त ब॒ह्वीरि॒त्याह। ध्रु॒वा ए॒वास्मि॑न्ब॒ह्वीः के॒रोति॥५॥

यज॑मानस्य प॒शून्पा॒हीत्या॑ह। प॒शूना॑ङ्गोपी॒थाय॑। तन्मा॑त्सायं
प॒शव॑ उ॒प॑स॒माव॑र्तन्ते। अन॑धः सादयति। गर्भा॑णान्धृ॒त्या
अ॒प्र॑पादाय। तस्मा॒द्रर्भाः॑ प्र॒जाना॑मप्र॑पादुकाः। उ॒परी॑व
नि॒द॑धाति। उ॒परी॑व हि सु॒व॒र्गो लो॒कः। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑
सम॑ष्ठ्यै॥६॥

प॒शवः॑ करोति प॒शवो॑ दे॒वभा॒गमि॒त्याह॑ करोति॒ नव॑ च॥—————[१]

दे॒वस्य॑ त्वा स॒वितुः॑ प्र॑स॒व इ॒त्य॑श्चप॒र॒शुमा॑द॒त्ते प्र॑सू॒त्यै।
अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑मि॒त्याह। अ॒श्विनो॑ हि दे॒वाना॑मध्व॒र्यु
आस्ता॑म्। पू॒ष्णो ह॑स्ता॒भ्यामि॒त्याह॑ य॒त्यै। यो वा ओष॑धीः
प॒र्व॒शो वे॑द। नैनाः॑ स हि॒न॒स्ति। प्र॒जाप॑ति॒र्वा ओष॑धीः
प॒र्व॒शो वे॑द। स ए॒ना न हि॑न॒स्ति। अ॒श्वप॑र्श्वा ब॒र्हि॒रच्छै॑ति।
प्रा॒जाप॑त्यो वा अ॒श्वः स॑योनि॒त्वाय॑॥७॥

ओष॑धीना॒महि॑सायै। य॒ज्ञस्य॑ घो॒षद॑सीत्या॑ह। यज॑मान

ए॒व र॒यि॒न्द॒धा॒ति। प्र॒त्यु॒ष्टं र॒क्षः प्र॒त्यु॒ष्टा अ॒रा॒तय॒ इत्या॑ह।
 र॒क्ष॑सा॒मप॑ह॒त्यै। प्रे॒यम॑गा॒द्विष॑णा॒ ब॒र्हिर॑च्छे॒त्याह॑। वि॒द्या
 वै धि॒षणा॑। वि॒द्ययै॑वैन॒दच्छै॑ति। म॒नु॒ना कृ॒ता स्व॒धया॑
 वि॒त॒ष्टे॒त्याह॑। मा॒न॒वी हि प॒र्शुः स्व॒धाकृ॑ता॥८॥

त आ॒व॑ह॒न्ति क॒वयः॑ पु॒रस्ता॑दि॒त्याह॑। शु॒श्रु॒वाँसो वै
 क॒वयः॑। य॒ज्ञः पु॒रस्ता॑त्। मु॒ख॒त ए॒व य॒ज्ञमा॑ र॒भते। अथो॑
 यदे॒तदु॒क्ता यतः॑ कु॒तश्चा॒ हर॑ति। तत्प्रा॒च्या ए॒व दि॒शो भ॑वति।
 दे॒वेभ्यो॑ जु॒ष्टमि॑ह ब॒र्हि॒रास॑द॒ इत्या॑ह। ब॒र्हिषः॑ स॒मृ॒द्धौ।
 क॒र्म॒णोऽन॑परा॒धाय॑। दे॒वानां॑ प॒रिषू॑त॒मसी॑त्या॒ह॥९॥

यद्वा इ॒दङ्किं॑ च। तदे॒वानां॑ प॒रिषू॑त॒म्। अथो॑ यथा॒ वस्य॑से
 प्र॒ति॒प्रो॒च्याहे॒दं क॑रिष्या॒मीति॑। ए॒वमे॒व तद॑ध्व॒र्युर्दे॒वेभ्यः॑
 प्र॒ति॒प्रो॒च्यं ब॒र्हि॒र्दा॑ति। आ॒त्मनो॑ऽहिँ॒सायै॑। याव॑तः
 स्त॒म्बान्प॑रिदि॒शेत्। यत्तेषा॑मु॒च्छिँ॒ष्यात्। अति॑ तद्य॒ज्ञस्य॑
 रेच॑येत्। ए॒कँ स्त॒म्बं प॑रिदि॒शेत्। तँ स॑र्व॒न्दाया॑त्॥१०॥

य॒ज्ञस्या॑न॒तिरे॑काय। व॒र्षवृ॑द्ध॒मसी॑त्या॒ह॥ व॒र्षवृ॑द्धा वा
 ओष॑धयः। दे॒व॒ब॒र्हि॒रित्या॑ह। दे॒वेभ्य॑ ए॒वैन॑त्करोति।
 मा त्वा॒ऽन्व॒ङ्गा ति॑र्य॒गित्या॑हाहिँ॒सायै॑। प॒र्व ते
 रा॒ध्यास॑मि॒त्याह॒र्यै॑। आ॒च्छे॒त्ता ते मा रि॑ष॒मित्या॑ह।
 नास्या॒त्मनो॑ मी॒यते॑। य ए॒वं वेद॑॥११॥

दे॒व॒ब॒र्हिः श॒तव॑ल्शं वि॒रो॒हेत्या॑ह। प्र॒जा वै ब॒र्हिः।

प्र॒जानां॑ प्र॒जन॑नाय। स॒हस्र॑वल्शा॒ वि व॒यं रु॑हेमेत्या॒ह।
 आ॒शिषं॑मे॒वैता॒मा शा॑स्ते। पृ॒थि॒व्याः स॒म्पृचः॑ पा॒हीत्या॑ह॒
 प्र॒ति॑ष्ठित्यै। अ॒यु॒ङ्गायु॒ङ्गान्मु॒ष्टीलु॑नोति। मि॒थु॒न॒त्वाय॑ प्र॒जा॑त्यै।
 सु॒स॒म्भृतां॑ त्वा॒ सम्भ॑रामीत्या॒ह। ब्र॒ह्म॑णै॒वैन॑त्सम्भ॑रति॥१२॥

अ॒दित्यै॑ रा॒स्नाऽसी॒त्या॑ह। इ॒यं वा अ॑दितिः। अ॒स्या
 ए॒वैन॑द्रा॒स्नां करो॑ति। इ॒न्द्रा॒ण्यै स॒न्नह॑न॒मित्या॑ह। इ॒न्द्रा॒णी वा
 अ॒ग्रे दे॒वता॑नां॒ सम॑न॒ह्यता॑ साऽऽध्ना॑त्। ऋ॒द्ध्यै स॒न्नह॑ति।
 प्र॒जा वै ब॑रु॒हिः। प्र॒जाना॑म॒परा॑वापाय। तस्मा॒त्स्ना॒वस॑न्तताः
 प्र॒जा जा॑यन्ते॥१३॥

पू॒षा ते॑ ग्र॒न्थिङ्ग॑श्चा॒त्वित्या॑ह। पु॒ष्टिमे॒व यज॑माने दधाति।
 स॒ ते मा॒स्था॒दित्या॑हाहि॑सायै। प॒श्चात्प्रा॑श्चमु॒पगू॑हति।
 प॒श्चाद्वै प्रा॒चीन॑ः॒ रेतो॑ धीयते। प॒श्चादे॒वास्मै॑ प्रा॒चीन॑ः॒ रेतो॑
 दधाति। इ॒न्द्रस्य॑ त्वा बा॒हुभ्या॑मु॒द्यच्छु॑ इत्या॒ह। इ॒न्द्रि॒यमे॒व
 यज॑माने दधाति। बृ॒हस्प॑तैर्मूर्ध्ना॒ ह॑रामीत्या॒ह। ब्र॒ह्म वै दे॒वानां॑
 बृ॒हस्प॑तिः॥१४॥

ब्र॒ह्म॑णै॒वैन॑द्धरति। उ॒र्वन्त॑रि॒क्षम॑न्विहीत्या॒ह ग॒त्यै। दे॒वङ्ग॑म॒सीत्या॑ह।
 दे॒वाने॒वैन॑द्रमयति। अ॒न॒धः सा॑दयति। गर्भा॑णान्धृत्या॒
 अ॒प्र॒पा॒दाय॑। तस्मा॒द्गर्भाः॑ प्र॒जाना॑म॒प्र॒पा॒दुकाः॑। उ॒परी॑व॒ नि
 द॑धाति। उ॒परी॑व॒ हि सु॑व॒र्गो लो॒कः। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑
 स॒म॒ष्ट्यै॥१५॥

संयोनित्वायं स्वधाकृताऽसीत्याह दायद्वेदं भरति जायन्ते बृहस्पतिः समंष्ट्रैः॥—[२]

पूर्वेद्युरिध्माबर्हिः करोति। यज्ञमेवारभ्यं गृहीत्वोपवसति। प्रजापतिर्यज्ञमसृजत। तस्योखे अंस्रं सेताम्। यज्ञो वै प्रजापतिः। यत्सान्नाय्योखे भवतः। यज्ञस्यैव तदुखे उपदधात्यप्रंस्रं साय। शुन्धध्वन्द्वेव्याय कर्मणे देवयज्याया इत्याह। देवयज्याया एवैनानि शुन्धति। मातरिश्वनो घर्मोऽसीत्याह॥१६॥

अन्तरिक्षं वै मातरिश्वनो घर्मः। एषां लोकानां विधृत्यै। द्यौरसि पृथिव्यसीत्याह। दिवश्च ह्येषा पृथिव्याश्च सम्भृता। यदुखा। तस्मादेवमाह। विश्वधाया असि परमेण धाम्नेत्याह। वृष्टिर्वै विश्वधायाः। वृष्टिमेवावरुन्धे। दृहंस्व मा हारित्याह धृत्यै॥१७॥

वसूनां पवित्रमसीत्याह। प्राणा वै वसवः। तेषां वा एतद्भागधेयम्। यत्पवित्रम्। तेभ्यं एवैनंत्करोति। शतधारं सहस्रधारमित्याह। प्राणेष्वेवायुर्दधाति सर्वत्वायं। त्रिवृत्पलाशशाखायान्दर्भमयं भवति। त्रिवृद्वै प्राणः। त्रिवृतमेव प्राणं मध्यतो यजमाने दधाति॥१८॥

सौम्यः पूर्णः संयोनित्वायं। साक्षात्पवित्रन्दर्भाः। प्राख्सायमधिनि दधाति। तत्प्राणापानयो रूपम्। तिर्यक्प्रातः। तद्दर्शस्य रूपम्। दार्श्यं ह्येतदहं। अन्नं वै चन्द्रमाः। अन्नं

प्राणाः। उभयमेवोपैत्यजामित्वाय॥१९॥

तस्मादयं सर्वतः पवते। हुतः स्तोको हुतो द्रप्स
इत्याह प्रतिष्ठित्यै। हविषोऽस्कन्दाय। न हि हुतं
स्वाहाकृतं स्कन्दति। दिवि नाको नामाग्निः। तस्य
विप्रुषो भागधेयम्। अग्नये बृहते नाकयेत्याह। नाकमेवाग्निं
भागधेयेन समर्धयति। स्वाहा द्यावापृथिवीभ्यामित्याह।
द्यावापृथिव्योरेवैनत्प्रतिष्ठापयति॥२०॥

पवित्रवत्यानयति। अपाञ्चैवौषधीनां च रसं सृजति।
अथो ओषधीष्वेव पशून्प्रतिष्ठापयति। अन्वारभ्य वाचं
यच्छति। यज्ञस्य धृत्यै। धारयन्नास्ते। धारयन्त इव हि
दुहन्ति। कामधुक्ष इत्याहातृतीयस्यै। त्रयं इमे लोकाः।
इमानेव लोकान्यजमानो दुहे॥२१॥

अमूमिति नामं गृह्णाति। भद्रमेवासाङ्कर्मा विष्करोति।
सा विश्वायुः सा विश्वव्यचाः सा विश्वकर्मेत्याह।
इयं वै विश्वायुः। अन्तरिक्षं विश्वव्यचाः। असौ
विश्वकर्मा। इमानेवैताभिर्लोकान् यथापूर्वन्दुहे। अथो
यथा प्रदात्रे पुण्यमाशास्ते। एवमेवैना एतदुपस्तौति।
तस्मात्प्रादादित्युन्नीय वन्दमाना उपस्तुवन्तः पशून्दु-
हन्ति॥२२॥

बहु दुग्धीन्द्राय देवेभ्यो हविरिति वाचं विसृजते।
यथादेवतमेव प्रसौति। दैव्यस्य च मानुषस्य च व्यावृत्यै।

त्रिरा॑ह। त्रिष॑त्या हि दे॒वाः। अवा॑चं य॒मोऽन॑न्वार॒भ्योत्तराः॑।
अप॑रिमितमे॒वाव॑ रुन्धे। न दा॑रुपा॒त्रेण॑ दुह्यात्। अ॒ग्नि॒वद्वे
दा॑रुपा॒त्रम्। यद्दा॑रुपा॒त्रेण॑ दुह्यात्॥२३॥

या॒तया॑म्ना ह॒विषा॑ यजेत। अथो॒ खल्वा॑हुः। पु॒रोडा॑श॒मुखानि॑
वै ह॒वीः॑। नेत॑ इ॒तः पु॒रोडा॑शः॑ ह॒विषो॑ या॒मोऽस्ती॑ति।
का॒र्ममे॒व दा॑रुपा॒त्रेण॑ दुह्यात्। शू॒द्र ए॒व न दु॑ह्यात्। अ॒सतो॑
वा ए॒ष स॒म्भूतः॑। यच्छू॒द्रः। अ॒हवि॑रे॒व तदि॒त्याहुः॑। यच्छू॒द्रो
दो॒ग्धी॑ति॥२४॥

अ॒ग्नि॒होत्र॑मे॒व न दु॑ह्याच्छू॒द्रः। तद्धि॑ नोत्पु॒नन्ति॑। य॒दा खलु॑ वै
प॒वित्रं॑ म॒त्येति॑। अथ॒ तद्धि॑ वि॒रिति॑। स॒मृच्य॑ ध्व॒मृता॑ वरी॒रित्या॑ह।
अ॒पाश्चै॒वौष॑धी॒नां च॒ रसः॑ स॒ सृ॑जति। तस्मा॑द॒पाश्चै॒वौष॑धी॒नां
च॒ रस॑मुप॒जीवामः॑। म॒न्द्रा धन॑स्य सा॒तय॑ इत्या॑ह। पु॒ष्टिमे॒व
यज॑माने दधाति। सोमे॑न॒ त्वात॑न॒च्मीन्द्रा॑य॒ दधी॑त्या॑ह॥२५॥

सोम॑मे॒वैन॑त्करोति। यो वै सोमं॑ भक्षयित्वा। स॒वत्स॑रः॒
सोमं॑ न पिब॑ति। पु॒नर्भक्ष्यो॑ऽस्य सोमपी॒थो भ॑वति। सोमः॒
खलु॑ वै सा॒न्नाय्य॑म्। य ए॒वं वि॒द्वान्त्सा॑न्नाय्यं पिब॑ति।
अ॒पुन॑र्भक्ष्यो॑ऽस्य सामपी॒थो भ॑वति। न मृ॒न्मये॒नापि॑ दध्यात्।
यन्मृ॒न्मयो॑नापि॒दध्यात्॑। पि॒तृदे॒वत्यः॑ स्यात्॥२६॥

अ॒य॒स्पात्रे॑ण वा दा॒रुपा॒त्रेण॑ वाऽपि॑ दधाति। तद्धि॑ सदे॒वम्।
उ॒द॒न्वद्भव॑ति। आपो॒ वै र॑क्षो॒घ्नीः। रक्ष॑सा॒मप॑हत्यै। अ॒द॒स्तम॑सि॒
विष्ण॑वे॒ त्वेत्या॑ह। य॒ज्ञो वै विष्णुः॑। य॒ज्ञायै॒वैन॑दद॒स्तं करो॑ति।

विष्णो॑ ह॒व्यः रक्ष॑स्वेत्या॒ह गु॒प्त्यै॑। अन॑धः सादयति।
 गर्भा॑णा॒नृत्या॑ अप्र॑पादाय। तस्मा॒द्गर्भाः॑ प्र॒जाना॒मप्र॑पादुकाः।
 उ॒परी॑व नि॒दधा॑ति। उ॒परी॑व हि सु॒वर्गो॑ लो॒कः। सु॒वर्गस्य॑
 लो॒कस्य॑ सम॑ष्ट्यै॥२७॥

असीत्या॒ह धृत्यै॑ यज॑माने दधा॒त्यजा॑मित्वाय स्थापयति दुहे दुहन्ति दुह्यादोग्धीति दधीत्या॒ह
 स्यात्सादयति पञ्च च॥ [३]

कर्म॑णे वां दे॒वेभ्यः॑ शके॒यमि॒त्या॒ह श॒क्त्यै॑। य॒ज्ञस्य॑ वै
 सन्त॑तिमनु॒ प्रजाः॑ प॒शवो॑ यज॑मानस्य॒ सन्ता॑यन्ते। य॒ज्ञस्य॑
 विच्छि॑त्तिमनु॒ प्रजाः॑ प॒शवो॑ यज॑मानस्य॒ विच्छि॑द्यन्ते। य॒ज्ञस्य॑
 सन्त॑तिरसि य॒ज्ञस्य॑ त्वा सन्त॑त्यै स्तृणामि सन्त॑त्यै त्वा
 य॒ज्ञस्ये॒त्या॒ह व॒नीया॒त्सन्त॑नोति। यज॑मानस्य प्र॒जायै॑ पशूना॑
 सन्त॑त्यै। अ॒पः प्रण॑यति। श्रद्धा॒ वा आपः॑। श्रद्धा॒मे॒वारभ्य॑
 प्र॒णीय॑ प्रच॑रति। अ॒पः प्रण॑यति। य॒ज्ञो वा आपः॑॥२८॥

य॒ज्ञमे॒वारभ्य॑ प्र॒णीय॑ प्रच॑रति। अ॒पः प्रण॑यति। वज्रो॒ वा
 आपः॑। वज्र॑मे॒व भ्रातृ॑व्येभ्यः प्र॒हृत्य॑ प्र॒णीय॑ प्रच॑रति। अ॒पः
 प्रण॑यति। आपो॒ वै रक्षो॑घ्नीः। रक्ष॑साम॒पह॑त्यै। अ॒पः प्रण॑यति।
 आपो॒ वै दे॒वानां॑ प्रि॒यन्धामं॑। दे॒वानां॑मे॒व प्रि॒यन्धामं॑ प्र॒णीय॑
 प्रच॑रति॥२९॥

अ॒पः प्रण॑यति। आपो॒ वै सर्वा॑ दे॒वताः॑। दे॒वता॑ ए॒वारभ्य॑ प्र॒णीय॑
 प्रच॑रति। वे॒षाय॑ त्वे॒त्या॒ह। वे॒षाय॑ ह्ये॒नदा॑दत्ते। प्रत्यु॑ष्टः रक्षः
 प्रत्यु॑ष्टा अरा॑तय॒ इत्या॑ह। रक्ष॑साम॒पह॑त्यै। धूर॑सीत्या॒ह। ए॒ष

वै धुर्योऽग्निः। तं यदनुपस्पृश्यातीयात्॥३०॥

अध्वर्युं च यजमानं च प्रदहेत्। उपस्पृश्यात्येति। अध्वर्योश्च यजमानस्य चाप्रदाहाय। धूर्व तं योऽस्मान्धूर्वति तं धूर्व यं वयं धूर्वाम् इत्याह। द्वौ वाव पुरुषौ। यश्चैव धूर्वति। यश्चैनन्धूर्वति। तावुभौ शुचाऽर्पयति। त्वं देवानामसि सस्त्रितमं पप्रितमं जुष्टतमं वह्नितमन्देवहूतममित्याह। यथायजुरेवैतत्॥३१॥

अहुतमसि हविर्धानमित्याहानात्यै। दृ० हस्व मा ह्वारित्याह धृत्यै। मित्रस्य त्वा चक्षुषा प्रेक्ष इत्याह मित्रत्वाय। मा भेर्मा संविक्था मा त्वा हि० सिषमित्याहाहि० सायै। यद्वै किं च वातो नाभि वाति। तत्सर्वं वरुणदेवत्यम्। उरु वातायेत्याह। अवारुणमेवैनत्करोति। देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इत्याह प्रसूत्यै। अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याह॥३२॥

अश्विनौ हि देवानामध्वर्यु आस्ताम्। पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्यै। अग्नये जुष्टं निर्वपामीत्याह। अग्नय एवेनां जुष्टं निर्वपति। त्रिर्यजुषा। त्रय इमे लोकाः। एषां लोकानामाप्त्यै। तूष्णीं चतुर्थम्। अपरिमितमेवावरुन्धे। स एवमेवानुपूर्व० हवी०षि निर्वपति॥३३॥

इदं देवानामिदमु नः सहेत्याह व्यावृत्यै। स्फात्यै त्वा नारात्या इत्याह गुप्त्यै। तमसीव वा एषोऽन्तश्चरति। यः परीणहि। सुवरभि वि ख्येष वैश्वानरज्योतिरित्याह।

सुवरे॒वाभि॑ वि पश्यति वैश्वान॒रञ्ज्योतिः॑। द्यावा॑पृथि॒वी ह॒विषि॑
गृही॒त उद॑वेपेताम्। दृ॒५ह॑न्ता॒न्दुर्या॑ द्यावा॑पृथि॒व्योरित्या॑ह।
गृहा॑णां द्यावा॑पृथि॒व्योर्धृत्यै॑। उ॒र्वन्तरि॑क्षमन्विहीत्या॒ह गत्यै॑।
अदि॑त्यास्त्वोप॒स्थे साद॑यामीत्या॒ह। इ॒यं वा अदि॑तिः। अ॒स्या
ए॒वैन॑दुप॒स्थे साद॑यति। अ॒ग्रे ह॒व्य५ र॑क्षस्वेत्या॒ह गुत्यै॑॥ ३४॥

यज्ञो वा आपो धामं प्रणीय प्रचरत्यतीयादेतद्वाहुभ्यामित्याह हवी५षि निर्वपति गत्यै चत्वारि
च॥

[४]

इन्द्रो॑ वृ॒त्रम॑हन्। सोऽपः॑। अ॒भ्य॒ग्निय॑त। तासां॑ यन्मे॒ध्यं
य॒ज्ञिय॑५ सदे॒वमासी॑त्। तदपो॑द॒क्राम॑त्। ते द॒र्भा अ॑भवन्।
यद्द॒र्भैर॑प उ॒त्पु॑नाति। या ए॒व मे॒ध्या य॒ज्ञियाः॑ सदे॒वा आपः॑।
ताभि॑रे॒वैना॒ उ॒त्पु॑नाति। द्वा॒भ्यामु॑त्पु॒नाति॥ ३५॥

द्वि॒पाद्य॑ज॒मानः॑ प्र॒ति॒ष्ठित्यै॑। दे॒वो वः॑ स॒वितो॑त्पु॒ना॒त्वित्या॑ह।
स॒वितृ॑प्र॒सूत॑ ए॒वैना॒ उ॒त्पु॑नाति। अ॒च्छि॒द्रेण॑ प॒वित्रे॑णेत्या॒ह।
अ॒सौ वा आ॑दि॒त्योऽच्छि॑द्रं प॒वित्र॑म्। तेनै॒वैना॒ उ॒त्पु॑नाति।
व॒सोः सूर्य॑स्य र॒श्मिभि॑रित्या॒ह। प्रा॒णा वा आपः॑। प्रा॒णा
व॒सवः॑। प्रा॒णा र॒श्मयः॑॥ ३६॥

प्रा॒णैरे॒व प्रा॒णान्त्सं॑ पृ॒णक्ति॑। सा॒वि॒त्रि॒यर्चा॑। स॒वि॒तृप्र॑सूतं
मे क॒र्मास॑दि॒ति। स॒वि॒तृप्र॑सूतमे॒वास्य॑ क॒र्म भ॑वति। प॒च्छो
गा॑य॒त्रिया॑ त्रि॒ष्वमृ॑द्ध॒त्वाय॑। आपो॑ दे॒वीर॑ग्रेपु॒वो अ॒ग्रेगु॑व
इत्या॑ह। रू॒पमे॒वासा॑मे॒तन्महि॑मानं॒ व्याच॑ष्टे। अ॒ग्रं इ॒मं य॒ज्ञं

नयताग्रं यज्ञपतिमित्याह। अग्रं एव यज्ञं नयन्ति। अग्रं यज्ञपतिम्॥ ३७॥

युष्मानिन्द्रोऽवृणीत वृत्रतूर्यं यूयमिन्द्रमवृणीध्वं वृत्रतूर्यं इत्याह। वृत्रं हं हनिष्यन्निन्द्र आपो वव्रे। आपो हेन्द्रं वव्रिरे। संज्ञामेवासामेतत्सामानं व्याचष्टे। प्रोक्षिताः स्थेत्याह। तेनापः प्रोक्षिताः। अग्नये वो जुष्टं प्रोक्षाम्यग्नीषोमभ्यामित्याह। यथादेवतमेवैनान्प्रोक्षति। त्रिः प्रोक्षति। त्र्यावृद्धि यज्ञः॥ ३८॥

अथो रक्षसामपंहत्यै। शुन्धध्वं दैव्याय कर्मणे देवयज्याया इत्याह। देवयज्याया एवैनानि शुन्धति। त्रिः प्रोक्षति। त्र्यावृद्धि यज्ञः। अथो मेध्यत्वाय। अवधूतं रक्षोऽवधूता आरातय इत्याह। रक्षसामपंहत्यै। अदित्यास्त्वगसीत्याह। इयं वा अदितिः॥ ३९॥

अस्या एवैनत्त्वचं करोति। प्रति त्वा पृथिवी वेत्त्वित्याह प्रतिष्ठित्यै। पुरस्तात्प्रतीचीनग्रीवमुत्तरलोमोपस्तृणाति मेध्यत्वाय। तस्मात्पुरस्तात्प्रत्यञ्चः पशवो मेधमुपतिष्ठन्ते। तस्मात्प्रजा मृगं ग्राहुकाः। यज्ञो देवेभ्यो निलायत। कृष्णो रूपं कृत्वा। यत्कृष्णाजिने हविरध्यवहन्ति। यज्ञादेव तद्यज्ञं प्रयुङ्क्ते। हविषोऽस्कन्दाय॥ ४०॥

अधिषवणमसि वानस्पत्यमित्याह। अधिषवणमेवैनत्करोति। प्रति त्वाऽदित्यास्त्वग्वेत्त्वित्याह सयत्वाय। अग्नेस्तनूरसीत्याह।

अग्ने॑र्वा ए॒षा त॒नूः। यदो॑ष॒धयः॑। वा॒चो वि॒सर्ज॑न्मि॒त्याह॑।
य॒दा हि प्र॒जा ओष॑धी॒नाम॒श्नन्ति॑। अथ॒ वाचं॑ वि॒सृज॑न्ते।
दे॒ववी॑तये त्वा गृ॒ह्णामी॒त्याह॑॥४१॥

दे॒वता॑भिरे॒वैन॑त्सम॒र्धय॑ति। अ॒द्रि॒रसि॑ वा॒नस्प॑त्य इ॒त्याह॑।
ग्रा॒वा॒णमे॒वैन॑त्करोति। स इ॒दं दे॒वेभ्यो॑ ह॒व्यः सु॑श॒मि
शमि॑ष्वे॒त्याह॑ शा॒न्त्यै। ह॒विष्कृ॑दे॒हीत्या॑ह। य ए॒व दे॒वानां॑
ह॒विष्कृ॑तः। तान् ह॒यति॑। त्रि॒ह्वय॑ति। त्रि॒षत्या॑ हि दे॒वाः।
इ॒ष॒माव॑दोर्ज॒माव॑दे॒त्याह॑॥४२॥

इ॒षमे॒वोर्जं॑ यज॑माने दधाति। द्यु॒मद्व॑दत व॒यः स॑ङ्घा॒तं
जे॒ष्मेत्या॑ह॒ भ्रातृ॑व्याभिभू॒त्यै। मनोः॑ श्र॒द्धादे॑वस्य॒ यज॑मानस्यासुर॒घ्नी
वाक्। य॒ज्ञायु॑धेषु प्रवि॑ष्टाऽऽसीत्। तेऽसु॑रा याव॑न्तो
य॒ज्ञायु॑धाना॒मुद्व॑दतामुपाशृ॑ण्वन्। ते परा॑भवन्। तस्मा॒त्स्वानां॑
म॒ध्येऽव॑साय॒ यजे॑त। याव॑न्तोऽस्य॒ भ्रातृ॑व्या य॒ज्ञायु॑धाना॒मुद्व॑दतामुपशृ॑ण्वन्
ते परा॑ भवन्ति। उ॒च्चैः स॒माह॑न्त॒ वा आ॑ह॒ विजि॑त्यै॥४३॥

वृ॒ङ्क्ष ए॑षामिन्द्रि॒यं वी॑र्यम्। श्रेष्ठं ए॒षां भ॑वति। व॒र्ष॒वृद्ध॑मसि
प्रति॑ त्वा व॒र्ष॒वृद्धं॑ वे॒त्त्वित्या॑ह। व॒र्ष॒वृद्धा॑ वा ओष॑धयः।
व॒र्ष॒वृद्धा॑ इ॒षीकाः॑ समृ॒द्धौ। य॒ज्ञः रक्षा॑स्यनु प्रावि॑शन्।
तान्य॒स्ना प॑शु॒भ्यो नि॒रवा॑दयन्त। तुषै॒रोष॑धी॒भ्यः। परा॑पू॒तः
रक्षः॑ परा॑पू॒ता अरा॑तय॒ इत्या॑ह। रक्ष॑सा॒मप॑हत्यै॥४४॥

रक्ष॑सां भा॒गोऽसी॒त्याह॑। तुषै॒रेव॑ रक्षा॑सि नि॒रव॑दयते। अ॒प

उपस्पृशति मेध्यत्वाय॑। वा॒युर्वो॑ विवि॑न॒क्तित्या॑ह। प॒वित्रं॑ वै
वा॒युः। पु॒नात्ये॑वैनान्। अ॒न्तरि॑क्षादिव॒ वा ए॒ते प्रस्क॑न्दन्ति।
ये शू॒र्पात्। दे॒वो वः॑ सवि॒ता हि॒र॑ण्यपाणिः॒ प्रति॑गृह्णा॒त्वित्या॑ह
प्रति॑ष्ठित्यै। ह॒विषो॑ऽस्क॑न्दाय। त्रिष्फ॒लीक॑र्त्त॒वा आ॑ह।
त्र्या॑वृद्धि॒ य॒ज्ञः। अथो॑ मेध्य॒त्वाय॑॥ ४५॥

द्वाभ्यामुत्पुनाति रश्मयो नयन्त्यग्रे यज्ञपतिं यज्ञोऽदितिरस्कन्दाय गृह्णामीत्याह वदेत्याह विजित्या
अपहत्या अस्कन्दाय त्रीणि च॥ [५]

अव॑धूत॒ः रक्षो॑ऽव॑धूता॒ अरा॑तय॒ इत्या॑ह। रक्ष॑सा॒मप॑हत्यै।
अदि॑त्या॒स्त्वग॑सीत्या॑ह। इ॒यं वा अदि॑तिः। अ॒स्या ए॒वैन॑त्त्वचं
करोति। प्रति॑ त्वा पृथि॒वी वे॒त्त्वित्या॑ह॒ प्रति॑ष्ठित्यै।
पु॒रस्ता॑त्प्रती॒चीन॑ग्रीवमु॒त्तर॑लो॒मोप॑स्तृणाति॒ मेध्य॑त्वाय॑।
तस्मा॑त्पु॒रस्ता॑त्प्रत्य॒श्वः प॒शवो॑ मेधमु॒पति॑ष्ठन्ते। तस्मा॑त्प्र॒जा
मृ॒गं ग्राह॑काः। य॒ज्ञो दे॒वेभ्यो॑ नि॒लाय॑त॥ ४६॥

कृ॒ष्णो रू॒पं कृ॒त्वा। यत्कृ॑ष्णाजिने॒ ह॒विर॑धिपिनष्टि।
य॒ज्ञादे॒व तद्य॒ज्ञं प्रयु॑ङ्के। ह॒विषो॑ऽस्क॑न्दाय। द्यावा॑पृथि॒वी
स॒हास्ता॑म्। ते श॑म्यामा॒त्रमे॒कम॑ह॒र्व्येता॑ः श॑म्यामा॒त्रमे॒कम॑हः।
दि॒वः स्क॑म्भ॒निर॑सि॒ प्रति॑ त्वाऽदि॑त्या॒स्त्वग॑वे॒त्त्वित्या॑ह।
द्यावा॑पृथि॒व्योर्वी॑त्यै। धि॒षणा॑ऽसि पर्व॒त्या प्रति॑ त्वा दि॒वः
स्क॑म्भ॒निर्वे॑त्त्वित्या॑ह। द्यावा॑पृथि॒व्योर्वि॑धृत्यै॥ ४७॥

धि॒षणा॑ऽसि पा॒र्वते॒यी प्रति॑ त्वा पर्व॒तिर्वे॑त्त्वित्या॑ह।
द्यावा॑पृथि॒व्योर्धृ॑त्यै। दे॒वस्य॑ त्वा सवि॒तुः प्र॑स॒व इत्या॑ह

प्रसू॑त्यै। अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑मित्या॒ह। अ॒श्विनौ॑ हि दे॒वाना॑मध्व॒र्यु
आस्ता॑म्। पू॒ष्णो ह॑स्ता॒भ्यामित्या॑ह॒ यत्यै॑। अधि॑वपा॒मीत्या॑ह।
य॒थादे॒वतमे॒वैनानधि॑ वपति। धा॒न्यम॑सि धिनु॒हि दे॒वानित्या॑ह।
ए॒तस्य॒ यजु॑षो वी॒र्येण॑॥४८॥

याव॑देका॒ देवता॑ का॒मय॑ते॒ याव॑देका॑। ताव॑दाहु॒तिः प्रथ॑ते। न हि
तद॑स्ति। यत्ताव॑दे॒व स्यात्। याव॑ञ्जुहोति। प्रा॒णाय॑ त्वाऽपा॒नाय॑
त्वेत्या॑ह। प्रा॒णाने॒व यज॑माने दधाति। दी॒र्घाम॑नु प्रसि॑ति॒मायु॑षे
धा॒मित्या॑ह। आ॒युरे॒वास्मि॑न्दधाति। अ॒न्तरि॑क्षादि॒व वा ए॒तानि॑
प्रस्क॑न्दन्ति। या॒नि दृ॒षदः॑। दे॒वो वः॑ सवि॒ता हि॑र॒ण्यपा॑णिः
प्रति॑गृह्णा॒त्वित्या॑ह॒ प्रति॑ष्ठित्यै। ह॒विषो॑ऽस्क॑न्दाय। अ॒संव॑पन्ती
पि॒ष्पा॒णूनि॑ कुरु॒तादित्या॑ह॒ मेध्य॑त्वाय॑॥४९॥

नि॒लाय॑त॒ विधृत्यै॑ वी॒र्येण॑ स्क॒न्दन्ति॒ चत्वारि॑ च॥ ————— [६]

धृ॒ष्टि॑रसि॒ ब्रह्म॑ य॒च्छे॒त्याह॑ धृत्यै॑। अपा॑ग्नेऽग्नि॒मामा॑दं जहि
निष्क्र॑व्याद॒॑ से॒धा दे॒वय॑जं व॒हेत्या॑ह। य ए॒वामा॑त्क्र॒व्यात्।
तम॑प॒हत्य॑। मे॒ध्येऽग्नौ॑ क॒पाल॑मुप॑दधाति। निर्द॑ग्ध॒॒ रक्षो॑
निर्द॑ग्धा अ॒रा॑तय॒ इत्या॑ह। रक्षा॑ऽस्ये॒व निर्द॑हति।
अ॒ग्नि॒वत्यु॑प॑दधाति। अ॒स्मिन्ने॒व लो॒के ज्योति॑र्धत्ते। अ॒ङ्गा॒रम॑धि
व॒र्तय॑ति॥५०॥

अ॒न्तरि॑क्ष ए॒व ज्योति॑र्धत्ते। आ॒दि॒त्यमे॒वामुष्मि॑ल्लो॒के
ज्योति॑र्धत्ते। ज्योति॑ष्मन्तोऽस्मा इ॒मे लो॒का भ॑वन्ति। य ए॒वं

वेदं ध्रुवमसि पृथिवीं दृ॒ष्ट॒हेत्याह॑। पृथिवीमेवैतेन दृ॒ष्ट॒हति॑।
धृ॒त्रमस्य॑न्तरिक्षं दृ॒ष्ट॒हेत्याह॑। अन्तरिक्षमेवैतेन दृ॒ष्ट॒हति॑।
ध॒रुणमसि॑ दिवं दृ॒ष्ट॒हेत्याह॑। दिवमेवैतेन दृ॒ष्ट॒हति॑॥५१॥

ध॒र्मासि॑ दि॒शो दृ॒ष्ट॒हेत्याह॑। दि॒श ए॒वैतेन॑ दृ॒ष्ट॒हति॑।
इ॒माने॒वैतैर्लो॒कान्दृ॒ष्ट॒हति॑। दृ॒ष्ट॒हन्तेऽस्मा॑ इ॒मे लो॒काः प्र॒जया॑
प॒शुभिः॑। य ए॒वं वेदं॑। त्री॒ण्यग्रे॑ क॒पालान्यु॑प॒दधा॑ति। त्रयं इ॒मे
लो॒काः। ए॒षां लो॒कानामा॑प्त्यै॒। ए॒कम॒ग्रे क॒पालमु॑प॒ दधा॑ति।
ए॒कं वा अ॒ग्रे क॒पालं॑ पु॒रुष॑स्य स॒म्भवं॑ति॥५२॥

अथ॒ द्वे। अथ॒ त्रीणि॑। अथ॒ च॒त्वारि॑। अथाष्टौ॑।
तस्मा॑द्दृ॒ष्टाक॒पालं॑ पु॒रुष॑स्य शि॒रः। यदे॒वं क॒पालान्यु॑प॒दधा॑ति।
य॒ज्ञो वै प्र॒जाप॑तिः। य॒ज्ञमे॒व प्र॒जाप॑ति॒ष्ट॒ स॒ंस्क॑रोति।
आ॒त्मानमे॒व तत्स॑ंस्क॑रोति। त॒ष्ट॒ स॒ंस्कृ॑तमा॒त्मानम्॑॥५३॥

अ॒मुष्मि॑ल्लो॒केऽनु॑ प॒रैति॑। यदृ॒ष्टावु॑प॒दधा॑ति। गा॒य॒त्रिया॑
तत्स॒मि॒तम्। यन्न॒वं। त्रि॒वृता॑ तत्। यद्व॒शं। वि॒राजा॑ तत्।
यदे॒काद॑श। त्रि॒ष्टुभा॑ तत्। यद्वा॒दश॑॥५४॥

जग॑त्या॒ तत्। छ॒न्दः स॒मि॒तानि॑ स उ॒प॒दध॑त्क॒पालानि॑।
इ॒माँल्लो॒काननु॑पूर्वं दि॒शो वि॒धृत्यै॑ दृ॒ष्ट॒हति॑। अथायुः
प्रा॒णान्प्र॒जां प॒शून् यज॑माने दधाति। स॒जा॒तान॑स्मा
अ॒भितो॑ बहु॒लान्क॑रोति। चि॒तः स्थे॑त्याह॑। य॒थाय॑जु॒रेवै॑तत्।
भृ॒गूणा॑मङ्गि॒रसान्त॑प॒सा तप्य॑ध्व॒मित्या॑ह॑। दे॒वता॑नामे॒वैना॑नि
तप॑सा तपति। तानि॒ ततः॑ स॒ंस्थि॑ते। यानि॒ घ॒र्मे

क॒पाला॑न्युपचि॒न्वन्ति॑ वे॒धस॒ इति॑ चतु॑ष्पदय॒र्चा वि मु॑ञ्चति।
चतु॑ष्पादः प॒शवः॑। प॒शुष्वे॒वोपरि॑ष्ठात्प्रति॑ तिष्ठति॥५५॥

वर्तयति दिवमेवैतेन दृ॒हति॑ सम्भवति॒ त॑ स॒ संस्कृत॑मात्मानं द्वाद॑श स॒ंस्थिते॑ त्रीणि॒ च॥

[७]

दे॒वस्य॑ त्वा सवि॒तुः प्र॑स॒व इत्या॑ह प्रसू॒त्यै। अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑मित्या॑ह।
अ॒श्विनो॑ हि दे॒वाना॑मध्व॒र्यू आस्ता॑म्। पू॒ष्णो हस्ता॑भ्या॒मित्या॑ह
यत्यै॑। सं व॑पा॒मीत्या॑ह। यथा॑दे॒वतमे॒वैनानि॑ संव॑पति।
समा॑पो अ॒द्विर॑ग्मत॒ समो॑ष॒धयो॒ रसे॑नेत्या॑ह। आपो॒ वा
ओष॑धीर्जिन्वन्ति। ओष॑धयो॒ऽपो जि॑न्वन्ति। अ॒न्या वा
ए॒तासा॑म॒न्या जि॑न्वन्ति॥५६॥

तस्मा॑दे॒वमा॑ह। स॒ रे॒वती॒र्जग॑तीभि॒र्मधु॑मती॒र्मधु॑मतीभिः
सृ॒ज्यध्व॑मित्या॑ह। आपो॒ वै रे॒वतीः॑। प॒शवो॒ जग॑तीः।
ओष॑धयो॒ मधु॑मतीः। आप॒ ओष॑धीः प॒शून्। ताने॑वास्मा
ए॒क॒धा स॒ सृ॒ज्य। मधु॑मतः करोति। अ॒द्भ्यः परि॑ प्रजा॑ताः
स्थ॒ सम॑द्भिः पृ॒च्यध्व॑मिति॒ पर्या॑प्लावयति। यथा॒ सुवृ॑ष्ट
इ॒माम॑नु॒विसृ॑त्य॥५७॥

आप॒ ओष॑धीर्महय॑न्ति। ता॒दृगे॒व तत्। जन॑यत्यै
त्वा॒ संयो॑मीत्या॑ह। प्र॒जा ए॒वैतेन॑ दा॒धार। अ॒ग्नये॑
त्वा॒ऽग्नी॑षोमा॒भ्या॑मित्या॑ह व्यावृ॑त्यै। म॒खस्य॑ शिरो॒ऽसीत्या॑ह।
य॒ज्ञो वै म॒खः। तस्यै॒तच्छि॑रः। यत्पु॑रो॒डाशः॑। तस्मा॑दे॒वमा॑ह॥५८॥
घ॒र्मोऽसि॑ वि॒श्वायु॑रित्या॑ह। वि॒श्वमे॒वायु॑र्यज॑माने दधाति।

उ॒रु प्र॑थस्वो॒रु ते॑ य॒ज्ञप॑तिः प्रथता॒मित्या॑ह। यज॑मानमे॒व
प्र॒जया॑ प॒शुभिः॑ प्रथयति। त्वचं॑ गृह्णीष्वेत्या॑ह। सर्व॑मे॒वैन॑
सत॑नुं करोति। अथा॒प आ॒नीय॑ परि॑मार्ष्टि। मा॒स ए॒व
तत्त्वचं॑ दधाति। तस्मा॑त्त्व॒चा मा॒सं छ॒न्नम्। घ॒र्मो वा
ए॒षोऽशा॑न्तः॥५९॥

अ॒र्धमा॑से॒र्धमा॑से प्रवृ॑ज्यते। यत्पु॑रो॒डाशः॑। स ई॒श्वरो॑
यज॑मान॑ शु॒चा प्र॒दहः॑। पर्य॑ग्नि करोति। प॒शुमे॒वैन॑मकः।
शान्त्या॑ अप्र॑दाहाय। त्रिः पर्य॑ग्नि करोति। त्र्या॑वृद्धि य॒ज्ञः।
अथो॑ रक्ष॑सामप॑हत्यै। अ॒न्तरि॑त॒सं रक्षो॑ऽन्तरि॑ता अ॒रातय॑
इत्या॑ह॥६०॥

रक्ष॑साम॒न्तर्हि॑त्यै। पु॒रोडा॑शं वा अधि॑श्रित॒सं रक्षा॑स्यजिघा॑सन्।
दि॒वि नाको॑ नामा॒ग्नी र॑क्षो॒हा। स ए॒वास्मा॑द्रक्षा॒स्यपा॑हन्।
दे॒वस्त्वा॑ सवि॒ता श्र॑पय॒त्वित्या॑ह। सवि॒तृप्र॑सूत ए॒वैन॑
श्र॑पयति। वर्षि॑ष्ठे अधि॒ नाक॑ इत्या॑ह। रक्ष॑सामप॑हत्यै।
अ॒ग्निस्ते॑ त॒नुवं मा॑ऽति॒धागि॑त्या॒हाऽन॑तिदाहाय। अ॒ग्ने ह॒व्यं
र॑क्ष॒स्वेत्या॑ह गु॒त्यै॥६१॥

अवि॑दहन्तः श्र॑पय॒तेति॑ वाचं॒ विसृ॑जते। य॒ज्ञमे॒व
ह॒वीष्य॑भि॒व्याह॑त्य॒ प्रत॑नुते। पु॒रोरु॑च॒मवि॑दाहाय॒ श्रुत्यै॑
करोति। म॒स्तिष्को॑ वै पु॒रोडा॑शः। तं यन्नाभिं॑ वा॒सये॑त्।
आ॒विर्म॒स्तिष्कः॑ स्यात्। अ॒भिवा॑सयति। तस्मा॑द्बुहा॑

मु॒स्तिष्कः॑। भस्म॑नाऽभिवा॑सयति। तस्मा॑न्मा॒ऽसेना॑स्थिं
छु॒न्नम्॥६२॥

वे॒देना॒भिवा॑सयति। तस्मा॒त्केशैः॑ शिर॑श्छुन्नम्। अख॑लतिभावुको
भवति। य एवं वेद॑। प॒शोर्वै प्र॑ति॒मा पु॑रो॒डाशः॑। स
नाय॑जुष्क॑मभिवा॑स्यः। वृथे॑व स्यात्। ई॒श्वरा यज॑मानस्य
प॒शवः प्रमे॑तोः। सं ब्रह्म॑णा पृ॒च्यस्वेत्या॑ह। प्रा॒णा वै
ब्रह्म॑॥६३॥

प्रा॒णाः प॒शवः॑। प्रा॒णैरे॒व प॒शून्त्सम्पू॑णक्ति। न प्र॒मायु॑का
भवन्ति। यज॑मानो वै पु॑रो॒डाशः॑। प्र॒जा प॒शवः पु॑रीषम्।
यदे॒वम॑भिघा॒रय॑ति। यज॑मानमे॒व प्र॒जया॑ प॒शुभिः॑ सम॑र्धयति।
दे॒वा वै ह॒विर्भृ॑त्वाऽब्रु॑वन्। कस्मि॑न्नि॒दं म्र॑क्ष्यामह॒ इति॑।
सोऽ॒ग्निर॑ब्रवीत्॥६४॥

मयि॑ त॒नूः सं निध॑ध्वम्। अ॒हं व॒स्तं ज॑नयिष्यामि।
यस्मि॑न्म्र॒क्ष्यध्व॒ इति॑। ते दे॒वा अ॒ग्नौ त॒नूः स॒न्त्य॑दधत।
तस्मा॑दाहुः। अ॒ग्निः सर्वा॑ दे॒वता॒ इति॑। सोऽ॒ङ्गारेणा॑पः।
अ॒भ्य॑पातयत्। तत॑ एक॒तोऽजा॑यत। स द्वितीय॑म॒भ्य॑पातयत्॥६५॥

ततो॑ द्वि॒तोऽजा॑यत। स तृतीय॑म॒भ्य॑पातयत्। तत॑स्त्रि॒तोऽजा॑यत।
यद॒द्भ्योऽजा॑यन्त। तदा॒प्याना॑माप्य॒त्वम्। यदा॒त्म॒भ्योऽजा॑यन्त।
तदा॒त्म्याना॑मात्म्य॒त्वम्। ते दे॒वा आ॒प्येष्व॑मृजत। आ॒प्या
अ॑मृजत् सूर्या॑भ्युदिते। सूर्या॑भ्युदि॒तः सूर्या॑भिनिमृक्ते॥६६॥

सू॒र्याभि॑नि॒मृ॒क्तः कु॒न॒खि॒निं। कु॒न॒खी श्या॒वद॑ति।
 श्या॒वद॑न्न॒ग्रदि॑धिषौ। अ॒ग्रदि॑धिषुः प॒रिवि॑त्ते। प॒रिवि॑त्तो
 वी॒र॒हणि॑। वी॒र॒हा ब्र॑ह्म॒हणि॑। तद्व॒ह्म॒हणं॑ नात्य॑च्यवत।
 अ॒न्तर्वे॑दि नि॒नय॑त्यव॒रुद्धौ॑। उ॒ल्मु॒केना॒भि गृ॑ह्णाति श्रु॒तत्वाय॑।
 श्रु॒तका॑मा इव॒ हि दे॒वाः॥६७॥

अन्या जिन्वन्त्यनु विसृत्येवमाहाशान्त आह गुप्त्यै छत्रं ब्रह्माब्रवीद्वितीयमभ्यपातयत्सू॒र्याभि॑निमृक्ते

दे॒वाः॥ [८]

दे॒वस्य॑ त्वा स॒वितुः॑ प्र॒स॒व इति॑ स्प्यमाद॑त्ते प्रसू॑त्यै।
 अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑मित्या॒ह। अ॒श्विनो॑ हि दे॒वाना॑मध्व॒र्यु
 आस्ता॑म्। पू॒ष्णो हस्ता॑भ्या॒मित्या॑ह॒ यत्यै॑। आद॑द इन्द्र॑स्य
 बा॒हुर॑सि॒ दक्षि॑ण॒ इत्या॑ह। इन्द्रि॒यमे॒व यज॑माने दधाति।
 स॒हस्र॑भृष्टिः श॒तते॑जा॒ इत्या॑ह। रू॒पमे॒वास्यै॑तन्महि॒मानं॑
 व्याच॑ष्टे। वा॒युर॑सि ति॒ग्मते॑जा॒ इत्या॑ह। तेजो॒ वै वा॒युः॥६८॥

तेजं॑ ए॒वास्मि॑न्दधाति। वि॒षाद्वै॑ ना॒मांसुर॑ आसीत्। सोऽ॒बि॒भेत्।
 य॒ज्ञेन॑ मा दे॒वा अ॒भिभ॑विष्यन्तीति॑। स पृ॒थि॒वीम॒भ्यव॑मीत्।
 सा मे॒ध्याऽभ॑वत्। अथो॒ यदिन्द्रो॑ वृ॒त्रम॑हन्। तस्य॒
 लोहि॑तं पृथि॒वीमनु॑ व्य॒धावत्। सा मे॒ध्याऽभ॑वत्। पृथि॒वि
 दे॒वय॑जनीत्या॒ह॥६९॥

मे॒ध्यामे॒वैनां॑ दे॒वय॑जनीं करोति। ओष॑ध्यास्ते मूलं॒ मा
 हि॑सि॒षमि॑त्या॒ह। ओष॑धीना॒महि॑सायै। व्र॒जं ग॑च्छ
 गो॒स्थान॑मित्या॒ह। छन्दा॑सि॒ वै व्र॒जो गो॒स्थानः॑।

छन्दाँस्येवास्मै॑ व्रजं गोस्थानं॑ करोति। वर्षतु ते॑
द्यौरित्याह। वृष्टिर्वै द्यौः। वृष्टिमेवाव॑ रुन्धे। ब॒धान दे॒व
सवितः पर॒मस्या॑ परावतीत्याह॥ ७०॥

द्वौ वाव पुरुषौ। यं चैव द्वेष्टि। यश्चैनं॑ द्वेष्टि। तावुभौ बंध्राति
पर॒मस्या॑ परावति॑ शतेन॒ पाशैः॑। योऽस्मान्द्वेष्टि॑ यं च वयं
द्विष्मस्तमतो॒ मा मौ॒गित्या॒हानि॑म्रुक्तये। अ॒रुरु॒र्वे नामा॑सुर
आसीत्। स पृथि॒व्यामुप॑मुतोऽशयत्। तं दे॒वा अप॑हतोऽरुरुः
पृथि॒व्या इति॑ पृथि॒व्या अपा॑घ्नन्। भ्रातृ॒व्यो वा अ॒रुरुः।
अप॑हतोऽरुरुः पृथि॒व्या इति॑ यदाह॥ ७१॥

भ्रातृ॒व्यमे॒व पृथि॒व्या अप॑हन्ति। तैऽमन्यन्त। दि॒वं वा
अ॒यमि॒तः प॑तिष्यतीति॑। तम॒रुरु॑स्ते दि॒वं माऽस्का॒निति॑ दि॒वः
पर्य॑बाधन्त। भ्रातृ॒व्यो वा अ॒रुरुः। अ॒रुरु॑स्ते दि॒वं मा स्का॒निति॑
यदाह॑। भ्रातृ॒व्यमे॒व दि॒वः परि॑बाधते। स्त॒म्बय॒जुर॑हरति।
पृथि॒व्या ए॒व भ्रातृ॒व्यम॑प॑हन्ति। द्वितीयं॑ हरति॥ ७२॥

अ॒न्तरि॑क्षादे॒वैन॑मप॑हन्ति। तृ॒तीयं॑ हरति। दि॒व
ए॒वैन॑मप॑हन्ति। तू॒ष्णीं च॑तुर्थं॑ हरति। अप॑रिमितादे॒वैन॑मप॑हन्ति।
असु॑राणां वा इ॒यम॑ग्र आसीत्। याव॑दासीनः परा॒पश्य॑ति।
ताव॑द्दे॒वाना॑म्। ते दे॒वा अ॑ब्रुवन्। अ॒स्त्वे॒व नोऽस्या॑मपीति॑॥ ७३॥

क्य॑न्नो दास्य॒थेति॑। याव॑त्स्व॒यं प॑रिगृह्णी॒थेति॑। ते
वस॑व॒स्त्वेति॑ दक्षिणतः पर्य॑गृह्णन्। रु॒द्रास्त्वेति॑ प॒श्चात्।

आदित्यास्त्वेत्युत्तरतः। तेऽग्निना प्राञ्चोऽजयन्। वसुभिर्दक्षिणा।
रुद्रैः प्रत्यञ्चः। आदित्यैरुदञ्चः। यस्यैवं विदुषो वेदिं
परिगृह्णन्ति॥ ७४॥

भवत्यात्मना। पराऽस्य भ्रातृव्यो भवति। देवस्य सवितुः
सव इत्याह प्रसूत्यै। कर्म कृण्वन्ति वेधस इत्याह। इषितं
हि कर्म क्रियते। पृथिव्यै मेध्यं चामेध्यं च व्युदक्रामताम्।
प्राचीनमुदीचीनं मेध्यम्। प्रतीचीनं दक्षिणाऽमेध्यम्।
प्राचीमुदीचीं प्रवृणां करोति। मेध्यामेवेना देवयजनीं
करोति॥ ७५॥

प्राञ्चो वेद्यं सावुन्नयति। आहवनीयस्य परिगृहीत्यै। प्रतीची
श्रोणी। गार्हपत्यस्य परिगृहीत्यै। अथो मिथुनत्वाय। उद्धन्ति।
यदेवास्या अमेध्यम्। तदपहन्ति। उद्धन्ति। तस्मादोषधयः
पराभवन्ति॥ ७६॥

मूलं छिनत्ति। भ्रातृव्यस्यैव मूलं छिनत्ति। मूलं वा
अतितिष्ठद्रक्षाः स्यनूत्तिपते। यद्धस्तेन छिन्द्यात्। कुनखिनीः
प्रजाः स्युः। स्येन छिनत्ति। वज्रो वै स्यः। वज्रेणैव
यज्ञाद्रक्षाः स्यपहन्ति। पितृदेवत्याऽतिखाता। इयतीं
खनति॥ ७७॥

प्रजापतिना यज्ञमुखेन सम्मिताम्। वेदिर्देवेभ्यो निलायता।
तां चतुरङ्गुलेऽन्वविन्दन्। तस्माच्चतुरङ्गुलं खेया। चतुरङ्गुलं

खनति। चतुरङ्गुले ह्योषधयः प्रतितिष्ठन्ति। आ प्रतिष्ठायै
खनति। यजमानमेव प्रतिष्ठां गमयति। दक्षिणतो वर्षीयसीं
करोति। देवयजनस्यैव रूपमकः॥७८॥

पुरीषवतीं करोति। प्रजा वै पशवः पुरीषम्। प्रजयैवैनं
पशुभिः पुरीषवन्तं करोति। उत्तरं परिग्राहं परिगृह्णाति।
एतावती वै पृथिवी। यावती वेदिः। तस्या एतावत एव
भ्रातृव्यं निर्भज्यं। आत्मन उत्तरं परिग्राहं परिगृह्णाति।
ऋतमस्यृतसदनमस्यृतश्रीरसीत्याह। यथायजुरेवैतत्॥७९॥

क्रूरमिव वा एतत्करोति। यद्वेदिं करोति। धा असि
स्वधा असीति योयुष्यते शान्त्यै। उर्वी चासि वस्वीं
चासीत्याह। उर्वीमेवैनां वस्वीं करोति। पुरा क्रूरस्य
विसृपो विरष्णिन्नित्याह मेध्यत्वाय। उदादाय पृथिवीं
जीरदानुर्यामैरयश्चन्द्रमसि स्वधाभिरित्याह। यदेवास्यां
अमेध्यम्। तदपहत्य। मेध्यां देवयजनीं कृत्वा॥८०॥

यददश्चन्द्रमसि मेध्यम्। तदस्यामेरयति। तां धीरांसो
अनुदृश्य यजन्त इत्याहानुख्यात्यै। प्रोक्षणीरा सादय।
इध्माबर्हिरुपसादय। सुवं च सुचंश्च सम्मृद्धि। पत्नीः
सन्नह्य। आज्येनोदेहीत्याहानुपूर्वतायै। प्रोक्षणीरा सादयति।
आपो वै रक्षोघ्नीः॥८१॥

रक्षसामपहत्यै। स्यस्य वर्त्मन्त्सादयति। यज्ञस्य सन्तत्यै।

उवाच हासितो दैवलः। एतावतीर्वा अमुष्मिल्लोक आप
आसन्। यावतीः प्रोक्षणीरिति। तस्माद्ब्रह्मीरासाद्याः।
स्यमुदस्यन्। यं द्विष्यात्तं ध्यायेत्। शुचैवैनमर्पयति॥८२॥

वै वायुराह परावतीत्याहाहं द्वितीयं हर्तीति परिगृह्णति देव्यजनीं करोति भवन्ति
खनत्यकरेतत्कृत्वा रंक्षोघ्नोरर्पयति॥ [९]

वज्रो वै स्यः। यदन्वञ्चं धारयेत्। वज्रेऽध्वर्युः क्षण्वीत।
पुरस्तात्तिर्यञ्चं धारयति। वज्रो वै स्यः। वज्रेणैव यज्ञस्य
दक्षिणतो रक्षां स्पृहन्ति। अग्निभ्यां प्राचंश्च प्रतीचंश्च।
स्येनोदीचश्चाधराचंश्च। स्येन वा एष वज्रेणास्यै पाप्मानं
भ्रातृव्यमपहत्य। उत्क्रेऽधि प्रवृश्चति॥८३॥

यथोपधाय वृश्चन्त्येवम्। हस्तावव नेनित्ते। आत्मानमेव
पवयते। स्यं प्रक्षालयति मेध्यत्वाय। अथो पाप्मन एव
भ्रातृव्यस्य न्यङ्गं छिनत्ति। इध्माबर्हिरुपसादयति युक्त्यै।
यज्ञस्य मिथुनत्वाय। अथो पुरोरुचमेवैतां दधाति। उत्तरस्य
कर्मणोऽनुख्यात्यै। न पुरस्तात्प्रत्यगुपसादयेत्॥८४॥

यत्पुरस्तात्प्रत्यगुपसादयेत्। अन्यत्राहुतिपथादिध्मं
प्रतिपादयेत्। प्रजा वै बर्हिः। अपराध्रुयाद्बर्हिषां
प्रजानां प्रजननम्। पश्चात्प्रागुपसादयति। आहुतिपथेनेध्मं
प्रतिपादयति। सम्प्रत्येव बर्हिषां प्रजानां प्रजननमुपैति।
दक्षिणमिध्मम्। उत्तरं बर्हिः। आत्मा वा इध्मः।

प्रजा ब॒र्हिः। प्रजा ह्यात्मन् उत्तरतरा ती॒र्थे। ततो॒
मेधंमुपनीय॑। यथादे॒वतमे॒वैन॒त्प्रति॑ष्ठापयति। प्रति॑तिष्ठति
प्रजया॑ प॒शुभि॒र्यज॑मानः॥८५॥

वृश्च॑ति सा॒द्येदि॒ध्मः पञ्च॑ च॥ [१०]

तृतीयस्यां देवस्याश्वप॒र्शुं यो वै पूर्व॑द्युः कर्मणे वा॒मिन्द्रो॑ वृ॒त्रम॑हन्त्सोऽपोऽव॑धूतन्धृष्टि॑र्दे॒वस्येत्या॑ह
सं व॑पामि दे॒वस्य॒ स्यमा द॑दे वज्रो॒ वै स्यो दश॑॥१०॥

तृतीयस्यां य॒ज्ञस्यान॑तिरेकाय प॒वित्र॑वत्यध्व॒र्युं चा॑धिषव॑णमस्यन्तरि॑क्ष ए॒व रक्ष॑सामन्तर्हि॒त्यै
द्वौ वा॒व पुरु॑षौ यद॑दश्च॒न्द्रम॑सि मे॒ध्यं पञ्चा॑शीतिः॥८५॥

तृतीयस्यां यज॑मानः॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके
द्वितीयः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ तृतीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके तृतीयः प्रपाठकः ॥

प्रत्युष्टं॑ रक्षः प्रत्युष्टा॑ अरा॑तय॒ इत्या॑ह। रक्ष॑साम॒प॒ह॒त्यै।
अ॒ग्नेर्व॑स्तेजि॑ष्ठेन॒ तेज॑सा॒ निष्ट॑पा॒मीत्या॑ह मे॒ध्य॒त्वाय॑। सु॒चः
स॒म्मा॑र्ष्टि। सु॒वम॑ग्रै। पु॒मा॑स॒मेवा॒भ्यः स॑श्श॒यति॑ मि॒थुन॒त्वाय॑।
अथ॑ जु॒हम्। अथो॑प॒भृत॑म्। अथ॑ ध्रु॒वाम्। अ॒सौ वै जु॒हूः॥१॥
अ॒न्तरि॑क्षमु॒पभृ॑त्। पृथि॒वी ध्रु॒वा। इ॒मे वै लो॒काः सु॒चः। वृष्टिः॑
स॒म्मा॑र्जनानि। वृष्टि॑र्वा इ॒माँल्लो॒कान॑नुपूर्वं क॑ल्पयति। ते ततः॑
क्लृ॒प्ताः स॒मेध॑न्ते। स॒मेध॑न्तेऽस्मा इ॒मे लो॒काः प्र॒जया॑ प॒शुभिः॑।
य ए॒वं वेद॑। यदि॑ का॒मये॑त् व॒र्षुकः॑ प॒र्जन्यः॑ स्या॒दिति॑।
अ॒ग्रतः॑ स॒म्मृ॑ज्यात्॥२॥

वृष्टि॑मेव नि य॑च्छति। अ॒वा॒चीना॑ग्रा हि वृष्टिः॑। यदि॑
का॒मये॑ताव॒र्षुकः॑ स्या॒दिति॑। मूल॒तः स॒म्मृ॑ज्यात्।
वृष्टि॑मेवोद्य॑च्छति। तदु॒ वा आ॑हुः। अ॒ग्रत॑ ए॒वोपरि॑ष्टा॒त्स॒म्मृ॑ज्यात्।
मूल॒तोऽध॑स्ता॒त्। तद॑नुपूर्वं क॑ल्पते। व॒र्षुको॑ भव॒तीति॑॥३॥

प्राची॑म॒भ्याका॑रम्। अ॒ग्रैर॑न्तर॒तः। ए॒वमि॑व॒ ह्यन्न॑म॒द्यते॑।
अथो॑ अ॒ग्रा॒द्वा ओष॑धीना॒मूर्जं॑ प्र॒जा उप॑जीवन्ति। ऊ॒र्ज
ए॒वान्नाद्य॑स्याव॒रुद्धौ॑। अ॒धस्ता॑त्प्रा॒तीची॑म्। द॒ण्डमु॑त्त॒मतः॑।
मूले॑न॒ मूलं॑ प्रति॑ष्ठित्यै। तस्मा॑द॒रत्नौ॑ प्राश्नु॒परि॑ष्टा॒ल्लोमा॑नि।
प्र॒त्यश्च॑ध॒स्तात्॥४॥

सुग॑ध्येषा। प्रा॒णो वै सु॒वः। जु॒हूर्दक्षि॑णो ह॒स्तः। उ॒प॒भृत्स॒व्यः।
 आ॒त्मा ध्रु॒वा। अन्न॑ꣳ स॒म्मार्ज॑नानि। मुख॒तो वै प्रा॒णोऽपा॒नो
 भू॒त्वा। आ॒त्मान॒मन्नं॑ प्र॒विश्य॑। बा॒ह्यत॒स्तनु॒वꣳ शु॒भय॑ति।
 तस्मा॑त्सु॒वमे॒वाग्रे॑ स॒म्मा॑र्ष्टि। मुख॒तो हि प्रा॒णोऽपा॒नो
 भू॒त्वा। आ॒त्मान॒मन्नमा॑वि॒शति॑। तौ प्रा॑णापा॒नौ। अव्य॑र्धुकः
 प्रा॑णापा॒नाभ्यां॑ भवति। य ए॒वं वेद॑॥५॥

जुहूर्मृज्याद्भवतीति प्रत्यञ्चधस्तान्माष्टि पञ्च च॥ ————— [१]

दि॒वः शिल्प॑मव॒तत॑म्। पृथि॒व्याः क॒कुभि॑ श्रि॒तम्।
 तेन॑ व॒यꣳ स॒हस्र॑वल्शेन। स॒पत्नं॑ नाशयामसि
 स्वा॒हेति॑ सु॒ख्स॒म्मार्ज॑नान्य॒ग्नौ प्र ह॑रति। आपो॒ वै
 दर्भाः॑। रू॒पमे॒वेषा॑मे॒तन्महि॑मानं॒ व्याच॑ष्टे। अ॒नुष्टु॒भर्चा॑।
 आ॒नुष्टु॒भः प्र॒जाप॑तिः। प्रा॒जाप॒त्यो वे॒दः। वे॒दस्याग्र॑ꣳ
 सु॒ख्स॒म्मार्ज॑नानि॥६॥

स्वेनै॒वैनानि॑ छन्द॑सा। स्वया॑ दे॒वत॑या॒ सम॑र्धयति। अथो॒
 ऋ॒गवा॑व योषा॑। द॒र्भो वृषा॑। तन्मि॑थुनम्। मि॒थुनमे॒वास्य॑
 तद्य॒ज्ञे क॑रोति प्र॒जन॑नाय। प्रजा॑यते प्र॒जया॑ प॒शुभिर्य॑ज॒मानः॑।
 तान्येके॑ वृथै॒वापा॑स्यन्ति। तत्तथा॒ न का॑र्यम्। आर॑ब्धस्य
 य॒ज्ञिय॑स्य॒ कर्म॑णः॒ सवि॑दोहः॥७॥

यद्ये॒नानि॑ प॒शवो॑ऽभि॒ तिष्ठे॑युः। न तत्प॒शुभ्यः॑ कम्।
 अ॒द्धिर्मा॑र्जयित्वा॒त्क्रे न्य॑स्येत्। यद्वै य॒ज्ञिय॑स्य॒ कर्म॑णोऽन्य॒त्राहु॑तीभ्यः

सन्तिष्ठते। उत्करो वाव तस्य प्रतिष्ठा। एतां हि तस्मै
प्रतिष्ठां देवाः समभरन्। यदद्भिर्मार्जयति। तेन शान्तम्।
यदुत्करे न्यस्यति। प्रतिष्ठामेवैनानि तद्रमयति॥८॥

प्रतिष्ठति प्रजयां पशुभिर्यजमानः। अथो स्तम्बस्य वा
एतद्रूपम्। यत्सुखसम्मार्जनानि। स्तम्बशो वा ओषधयः।
तासां जरत्कक्षे पशवो न रमन्ते। अप्रियो ह्येषां जरत्कक्षः।
यावदप्रियो ह वै जरत्कक्षः पशूनाम्। तावदप्रियः पशूनां
भवति। यस्यैतान्यन्यत्राग्नेर्दधति। नवदाव्यासु वा ओषधीषु
पशवो रमन्ते॥९॥

नवदावो ह्येषां प्रियः। यावत्प्रियो ह वै नवदावः पशूनाम्।
तावत्प्रियः पशूनां भवति। यस्यैतान्यग्नौ प्रहरन्ति।
तस्मादेतान्यग्नावेव प्रहरेत्। यतरस्मिन्त्सम्मृज्यात्। पशूनां
धृत्यै। यो भूतानामधिपतिः। रुद्रस्तन्तिचरो वृषा। पशून्स्माकं
मा हिंसीः। एतदस्तु हुतं तव स्वाहेत्यग्निसम्मार्जन्यग्नौ
प्रहरति। एषा वा एतेषां योनिः। एषा प्रतिष्ठा। स्वामेवैनानि
योनिम्। स्वां प्रतिष्ठां गमयति। प्रतिष्ठति प्रजयां
पशुभिर्यजमानः॥१०॥

वेदस्याग्रं सुखसम्मार्जनानि विदोहो गमयति पशवो रमन्ते हिंसीष्वद् च॥—[२]

अयंज्ञो वा एषः। योऽपत्नीकः। न प्रजाः प्रजायेरन्।
पत्यन्वास्ते। यज्ञमेवाकः। प्रजानां प्रजननाय। यत्तिष्ठन्ती

सन्नह्येत। प्रियं ज्ञातिं रुन्ध्यात्। आसीना सन्नह्यते।
आसीना ह्येषा वीर्यं करोति॥११॥

यत्पश्चात्प्राच्यन्वासीत। अनया समदन्दधीत। देवानां
पत्न्या समदन्दधीत। देशाद्वक्षिणत उदीच्यन्वास्ते। आत्मनो
गोपीथार्य। आशासाना सौमनसमित्याह। मेध्यामेवैनाङ्केवलीं
कृत्वा। आशिषा समर्धयति। अग्नेरनुव्रता भूत्वा सन्नह्ये
सुकृताय कमित्याह। एतद्वै पत्न्यै व्रतोपनयनम्॥१२॥

तेनैवैनां व्रतमुपनयति। तस्मादाहुः। यश्चैवं वेद यश्च न।
योऽक्रमेव युते। यमन्वास्ते। तस्यामुष्मिल्लोके भवतीति
योऽक्रमेण। यद्योऽक्रमं। स योगः। यदास्ते। स क्षेमः॥१३॥

योगक्षेमस्य कृत्यै। युक्तङ्क्रियाता आशीः कामे युज्याता
इति। आशिषः समृद्धौ। ग्रन्थिङ्ग्राति। आशिष एवास्यां
परि गृह्णाति। पुमान् वै ग्रन्थिः। स्त्री पत्नी। तन्मिथुनम्।
मिथुनमेवास्य तद्यज्ञे करोति प्रजननाय। प्र जायते प्रजया
पशुभिर्यजमानः॥१४॥

अथो अर्धो वा एष आत्मनः। यत्पत्नी। यज्ञस्य
धृत्या अशिथिलम्भावाय। सुप्रजसस्त्वा वयं सुपत्नीरूपं
सेदिमेत्याह। यज्ञमेव तन्मिथुनीकरोति। ऊनेऽतिरिक्तन्धीयाता
इति प्रजात्यै। महीनां पयोऽस्योषधीनां रस इत्याह।
रूपमेवास्यैतन्महिमानं व्याचष्टे। तस्य तेऽक्षीयमाणस्य

निर्वपामि देवयज्याया इत्याह। आशिषमेवैतामा
शास्ते॥१५॥

करोति व्रतोपनयनं क्षेमो यजमानः शास्ते॥ [३]

घृतं च वै मधुं च प्रजापतिरासीत्। यतो मध्वासीत्।
ततः प्रजा असृजत। तस्मान्मधुषि प्रजननमिवास्ति।
तस्मान्मधुषा न प्रचरन्ति। यातयाम हि। आज्येन प्रचरन्ति।
यज्ञो वा आज्यम्। यज्ञेनैव यज्ञं प्रचरन्त्ययातयामत्वाय।
पत्यवेक्षते॥१६॥

मिथुनत्वाय प्रजात्यै। यद्वै पत्नी यज्ञस्य करोति। मिथुनं
तत्। अथो पत्न्या एवैष यज्ञस्यान्वारम्भोऽनवच्छित्यै।
अमेध्यं वा एतत्करोति। यत्पत्यवेक्षते। गार्हपत्येऽधि
श्रयति मेध्यत्वाय। आहुवनीयमभ्युद्ववति। यज्ञस्य सन्तत्यै।
तेजोऽसि तेजोऽनु प्रेहीत्याह॥१७॥

तेजो वा अग्निः। तेज आज्यम्। तेजसैव तेजः
समर्धयति। अग्निस्ते तेजो मा विनैदित्याहाहिंसायै।
स्प्यस्य वर्त्मन्त्सादयति। यज्ञस्य सन्तत्यै। अग्नेर्जिह्वाऽसि
सुभूर्देवानामित्याह। यथायजुरेवैतत्। धाम्नेधाम्ने देवेभ्यो
यजुषेयजुषे भवेत्याह। आशिषमेवैतामा शास्ते॥१८॥

तद्वा अतः पवित्राभ्यामेवोत्पुनाति। यजमानो वा आज्यम्।
प्राणापानौ पवित्रौ। यजमान एव प्राणापानौ दधाति।
पुनराहारम्। एवमिव हि प्राणापानौ सञ्चरतः। शुक्रमसि

ज्योतिरसि तेजोऽसीत्याह। रूपमेवास्यैतन्महिमानं व्याचष्टे।
त्रिर्यजुषा। त्रयं इमे लोकाः॥१९॥

एषां लोकानामाप्त्यै। त्रिः। त्र्यावृद्धि यज्ञः। अथो मेध्यत्वाय।
अथाज्यवतीभ्यामपः। रूपमेवासांमेतद्वर्णं दधाति। अपि
वा उताहुः। यथा ह वै योषां सुवर्णं हिरण्यं पेशलं
बिभ्रती रूपाण्यास्तै। एवमेता एतर्हीति। आपो वै सर्वा
देवताः॥२०॥

एषा हि विश्वेषां देवानां तनूः। यदाज्यम्। तत्रोभयोर्मामासा।
जामि स्यात्। यद्यजुषाऽऽज्यं यजुषाऽप उत्पुनीयात्।
छन्दसाऽप उत्पुनात्यजामित्वाय। अथो मिथुनत्वाय।
सावित्रियर्चा। सवितृप्रसूतं मे कर्मासदिति। सवितृप्रसूतमेवास्य
कर्म भवति। पृच्छो गायत्रिया त्रिष्वमृद्धत्वाय। अद्विरेवौषधीः
सं नयति। ओषधीभिः पशून्। पशुभिर्यजमानम्। शुक्रं
त्वां शुक्रायां ज्योतिस्त्वा ज्योतिष्यर्चिस्त्वाऽर्चिषीत्याह
सर्वत्वाय। पर्याप्त्या अनन्तरायाय॥२१॥

ईक्षत आह शास्ते लोका देवता भवति षट् च॥ [४]

देवासुराः संयन्ता आसन्। स एतमिन्द्र आज्यस्यावकाशमपश्यत्।
तेनावैक्षत। ततो देवा अभवन्। पराऽसुराः। य
एवं विद्वानाज्यमेवेक्षते। भवत्यात्मना। पराऽस्य
भ्रातृव्यो भवति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। यदाज्येनान्यानि

हवीं ऋष्यभिघारयति॥२२॥

अथ केनाज्यमिति। सत्येनेति ब्रूयात्। चक्षुर्वै सत्यम्।
सत्येनैवेनदभि घारयति। ईश्वरो वा एषोऽन्धो भवितोः।
यश्चक्षुषाऽऽज्यमवेक्षते। निमील्यावेक्षेत। दाधारात्मश्चक्षुः।
अभ्याज्यङ्घारयति। आज्यं गृह्णाति॥२३॥

छन्दांसि वा आज्यम्। छन्दांस्येव प्रीणाति। चतुर्जुह्वां
गृह्णाति। चतुष्पादः पशवः। पशून्वाव रुन्धे। अष्टावुपभृति।
अष्टाक्षरा गायत्री। गायत्रः प्राणः। प्राणमेव पशुषु दधाति।
चतुर्ध्रुवायाम्॥२४॥

चतुष्पादः पशवः। पशुष्वेवोपरिष्ठात्प्रति तिष्ठति।
यजमानदेवत्या वै जुहूः। भ्रातृव्यदेवत्योपभृत्। चतुर्जुह्वां
गृह्णन्भूयो गृह्णीयात्। अष्टावुपभृति गृह्णन्कनीयः। यजमानायैव
भ्रातृव्यमुपस्तिं करोति। गौर्वै सुचः। चतुर्जुह्वां गृह्णाति।
तस्माच्चतुष्पदी॥२५॥

अष्टावुपभृति। तस्मादष्टाशफा। चतुर्ध्रुवायाम्। तस्माच्चतुः
स्तना। गामेव तत्संस्करोति। सास्मै संस्कृतेषुमूर्जन्दुहे।
यज्जुह्वां गृह्णाति। प्रयाजेभ्यस्तत्। यदुपभृति। प्रयाजानूयाजेभ्यस्तत्।
सर्वस्मै वा एतद्यज्ञाय गृह्यते। यद्ध्रुवायामाज्यम्॥२६॥

अभिघारयति गृह्णाति ध्रुवायाश्चतुष्पदी प्रयाजानूयाजेभ्यस्तद्धे च॥—————[५]

आपो देवीरग्रेपुवो अग्रेगुव इत्याह। रूपमेवासांमेतन्महिमानं

व्याचष्टे। अग्रं इमं यज्ञन्नयताग्रं यज्ञपतिमित्याह। अग्रं एव
 यज्ञन्नयन्ति। अग्रं यज्ञपतिम्। युष्मानिन्द्रोऽवृणीत वृत्रतूर्यं
 यूयमिन्द्रमवृणीध्वं वृत्रतूर्य इत्याह। वृत्रं हं हनिष्यन्निन्द्र
 आपो वव्रे। आपो हेन्द्रं वव्रिरे। संज्ञामेवासांमेतत्सामानं
 व्याचष्टे। प्रोक्षिताः स्थेत्याह॥२७॥

तेनापः प्रोक्षिताः। अग्निर्देवेभ्यो निलायत। कृष्णो रूपं
 कृत्वा। स वनस्पतीन्प्राविशत्। कृष्णोऽस्याखरेष्ठोऽग्नये त्वा
 स्वाहेत्याह। अग्नयं एवैनं जुष्टं करोति। अथो अग्नेरेव
 मेधमव रुन्धे। वेदिरसि बर्हिषे त्वा स्वाहेत्याह। प्रजा वै
 बर्हिः। पृथिवी वेदिः॥२८॥

प्रजा एव पृथिव्यां प्रतिष्ठापयति। बर्हिरसि सुग्भ्यस्त्वा
 स्वाहेत्याह। प्रजा वै बर्हिः। यजमानः सुचः। यजमानमेव
 प्रजासु प्रतिष्ठापयति। दिवे त्वाऽन्तरिक्षाय त्वा पृथिव्यै त्वेति
 बर्हिरासाद्य प्रोक्षति। एभ्य एवैनंलोकेभ्यः प्रोक्षति। अथ ततः
 सह सुचा पुरस्तात्प्रत्यञ्च ग्रन्थिं प्रत्युक्षति। प्रजा वै बर्हिः।
 यथा सूत्यै काल आपः पुरस्ताद्यन्ति॥२९॥

तादृगेव तत्। स्वधा पितृभ्य इत्याह। स्वधाकारो हि
 पितृणाम्। ऊर्ध्वं बर्हिषद् इति दक्षिणायै श्रोणोरोत्तरस्यै
 निनयति सन्तत्यै। मासा वै पितरो बर्हिषदः। मासानेव
 प्रीणाति। मासा वा ओषधीर्वर्धयन्ति। मासाः पचन्ति समृद्धौ।

अन॑तिस्कन्दन् ह पर्जन्यो॑ वर्षति। यत्रै॒तदे॒वङ्क्रियते॑॥३०॥

ऊ॒र्जा पृ॑थि॒वीङ्छ॑तेत्या॒ह। पृ॑थि॒व्यामे॒वोर्जं॑ दधाति।
तस्मा॑त्पृथि॒व्या ऊ॒र्जा भु॑ञ्जते। ग्र॒न्थिं वि॒ स्र॑सयति।
प्रज॑नयत्ये॒व तत्। ऊ॒र्ध्वं प्राश्च॑मु॒द्रूढं॑ प्र॒त्यश्च॑मा यच्छति।
तस्मा॑त्प्रा॒चीन॑ रेतो॑ धीयते। प्र॒तीचीः॑ प्र॒जा जा॑यन्ते। विष्णोः॑
स्तूपो॑ऽसीत्या॒ह। य॒ज्ञो वै विष्णुः॑॥३१॥

य॒ज्ञस्य॑ धृ॒त्यै। पु॒रस्ता॑त्प्र॒स्तरं॑ गृह्णाति। मुख्य॑मे॒वैनं॑ करोति।
इय॑न्तं गृह्णाति। प्र॒जाप॑तिना य॒ज्ञमुखे॑न॒ सम्मि॑तम्। इय॑न्तं
गृह्णाति। य॒ज्ञप॑रुषा॒ सम्मि॑तम्। इय॑न्तं गृह्णाति। ए॒ताव॑द्वै पुरु॑षे
वी॒र्यम्। वी॒र्य॑सम्मि॒तम्॥३२॥

अप॑रिमितं गृह्णाति। अप॑रिमित॒स्याव॑रुद्धौ। तस्मि॑न्प॒वित्रे॑
अपि॑ सृजति। यज॑मानो॒ वै प्र॑स्तरः। प्रा॒णापा॒नौ प॒वित्रे॑।
यज॑मान ए॒व प्रा॑णापा॒नौ द॑धाति। ऊ॒र्णाम्र॑दसन्त्वा
स्तृ॒णामी॑त्या॒ह। य॒थाय॑जुरे॒वैतत्। स्वा॒स॒स्थं दे॒वेभ्य॑ इत्या॒ह।
दे॒वेभ्य॑ ए॒वैन॑त्स्वा॒स॒स्थं क॑रोति॥३३॥

ब॒र्हिः स्तृ॑णाति। प्र॒जा वै ब॒र्हिः। पृ॑थि॒वी वेदिः॑। प्र॒जा ए॒व
पृ॑थि॒व्यां प्रति॑ष्ठापयति। अन॑तिदृश्जं॑ स्तृणाति। प्र॒जयै॒वैनं॑
प॒शुभिर॑न॒तिदृश्जं॑ करोति। धा॒रय॑न्प्र॒स्तरं॑ प॒रिधी॑न्परि॑ दधाति।
यज॑मानो॒ वै प्र॑स्तरः। यज॑मान ए॒व तत्स्व॑यं प॒रिधी॑न्परि॑
दधाति। ग॒न्ध॒र्वोऽसि॑ वि॒श्वाव॑सुरित्या॒ह॥३४॥

विश्वमेवायुर्यजमाने दधाति। इन्द्रस्य बाहुरसि दक्षिण
इत्याह। इन्द्रियमेव यजमाने दधाति। मित्रावरुणौ
त्वोत्तरतः परिधत्तामित्याह। प्राणापानौ मित्रावरुणौ।
प्राणापानावेवास्मिन्दधाति। सूर्यस्त्वा पुरस्तात् पात्वित्याह।
रक्षसामपहत्यै। कस्याश्चिदभिशस्त्या इत्याह। अपरिमितादेवेन
पाति॥ ३५॥

वीतिहोत्रन्त्वा कव इत्याह। अग्निमेव होत्रेण समर्धयति।
द्युमन्तः५ समिधीमहीत्याह समिद्धौ। अग्ने बृहन्तमध्वर
इत्याह वृद्धौ। विशो यन्त्रे स्थ इत्याह। विशां
यत्यै। उदीचीनाग्ने नि दधाति प्रतिष्ठित्यै। वसूनाः५
रुद्राणामादित्यानाः५ सदसि सीदेत्याह। देवतानामेव सदनं
प्रस्तरः५ सादयति। जुहूरसि घृताची नाम्नेत्याह॥ ३६॥

असौ वै जुहूः। अन्तरिक्षमुपभृत्। पृथिवी ध्रुवा। तासामेतदेव
प्रियन्नाम। यद्धृताचीति। यद्धृताचीत्याह। प्रियेणैवेना नाम्ना
सादयति। एता असदन्त्सुकृतस्य लोक इत्याह। सत्यं वै
सुकृतस्य लोकः। सत्य एवेनाः सुकृतस्य लोके सादयति।
ता विष्णो पाहीत्याह। यज्ञो वै विष्णुः। यज्ञस्य धृत्यै।
पाहि यज्ञं पाहि यज्ञपतिं पाहि मां यज्ञनियमित्याह। यज्ञाय
यजमानायात्मनै। तेभ्य एवाशिषमाशास्तेऽनात्यै॥ ३७॥

स्थेत्याह पृथिवी वेदिर्यन्ति क्रियते वीणुर्वीर्यसम्मितं करोत्याह पाति नाम्नेत्याह लोके सादयति

अ॒ग्निना॒ वै हो॒त्राः॑ । दे॒वा असु॑रान॒भ्य॑भवन् । अ॒ग्नये॑
समि॒ध्यमा॑ना॒यानु॑ब्रूहीत्या॒ह भ्रातृ॑व्याभिभूत्यै । एक॑विंशतिमिध्मदा॒रून्
भवन्ति । एक॑विंशो वै पुरु॑षः । पुरु॑षस्याप्त्यै । पञ्च॑दशेध्मदा॒रूण्य॑भ्या
द॑धाति । पञ्च॑दश॒ वा अ॑र्धमा॒सस्य॑ रात्रयः । अ॒र्धमा॒सशः॑
सं॑वत्सर आ॒प्यते । त्री॒न्परि॑धी॒न्परि॑ दधाति ॥ ३८ ॥

ऊ॒र्ध्वे समि॒धा॒वा द॑धाति । अ॒नूया॒जेभ्यः॑ समिध॒मति॑ शिनष्टि ।
ष॒द्वम्प॑द्यन्ते । ष॒ड्वा ऋ॒तवः॑ । ऋ॒तूने॒व प्री॑णाति । वे॒देनो॑प
वाजयति । प्रा॒जाप॑त्यो वै वे॒दः । प्रा॒जाप॑त्यः प्रा॒णः । यज॑मान
आह॒वनीयः॑ । यज॑मान ए॒व प्रा॒णन्द॑धाति ॥ ३९ ॥

त्रिरु॑प॒ वाज॑यति । त्रयो॒ वै प्रा॒णाः । प्रा॒णाने॒वास्मि॑न्दधाति ।
वे॒देनो॑पयत्य॒ सुवे॑ण॒ प्राजा॑पत्यमा॒घार॑मा घा॒रय॑ति । य॒ज्ञो
वै प्र॒जाप॑तिः । य॒ज्ञमे॒व प्र॒जाप॑तिं मुख॒त आर॑भते । अथो॑
प्र॒जाप॑तिः सर्वा॑ दे॒वताः॑ । सर्वा॑ ए॒व दे॒वताः॑ प्रीणाति ।
अ॒ग्निम॑ग्नी॒त्रिस्त्रिः॑ सं मृ॒द्धीत्या॑ह । त्र्या॒वृद्धि॑ य॒ज्ञः ॥ ४० ॥

अथो॑ रक्ष॑सा॒मप॑हत्यै । परि॒धीन्त्सं मा॑र्ष्टि । पु॒नात्ये॒वैनान् ।
त्रिस्त्रिः॑ सं मा॑र्ष्टि । त्र्या॒वृद्धि॑ य॒ज्ञः । अथो॑ मे॒ध्यत्वाय॑ । अथो॑
ए॒ते वै दे॒वाश्वाः॑ । दे॒वाश्वा॑ने॒व तत्सं मा॑र्ष्टि । सु॒वर्ग॑स्य लो॒कस्य॑
सम॑ष्ट्यै । आसी॑नोऽन्यमा॒घार॑मा घा॒रय॑ति ॥ ४१ ॥

तिष्ठ॑न्नन्यम् । यथाऽनो॑ वा॒ रथं॑ वा यु॒ज्यात् । ए॒वमे॒व
तद॑ध्व॒र्युर्य॒ज्ञं यु॑नक्ति । सु॒वर्ग॑स्य लो॒कस्या॒भ्यूढ्यै॑ ।

वहन्त्येनङ्गाम्याः पशवः। य एवं वेद। भुवनमसि वि
प्रथस्वेत्याह। यज्ञो वै भुवनम्। यज्ञ एव यजमानं प्रजया
पशुभिः प्रथयति। अग्ने यष्टरिदन्नम् इत्याह॥४२॥

अग्निर्वै देवानां यष्टा। य एव देवानां यष्टा। तस्मा एव
नमस्करोति। जुह्वेद्यग्निस्त्वा ह्वयति देवयज्याया उपभृदेहि
देवस्त्वा सविता ह्वयति देवयज्याया इत्याह। आग्नेयी वै
जुहूः। सावित्र्युपभृत्। ताभ्यामेवैने प्रसूत आदत्ते। अग्नाविष्णु
मा वामव क्रमिषमित्याह। अग्निः पुरस्तात्। विष्णुर्यज्ञः
पश्चात्॥४३॥

ताभ्यामेव प्रतिप्रोच्यात्या क्रामति। विजिहाथां मा
मा सन्ताप्तमित्याहाहिंसायै। लोकं मे लोककृतौ
कृणुतमित्याह। आशिषमेवैतामा शास्ते। विष्णोः
स्थानमसीत्याह। यज्ञो वै विष्णुः। एतत्खलु वै
देवानामपराजितमायतनम्। यद्यज्ञः। देवानामेवापराजित
आयतने तिष्ठति। इत इन्द्रो अकृणोद्वीर्याणीत्याह॥४४॥

इन्द्रियमेव यजमाने दधाति। समारभ्योर्ध्वो अध्वरो
दिविस्पृशमित्याह वृद्धौ। आघारमाघार्यमाणमनु समारभ्य।
एतस्मिन्काले देवाः सुवर्गं लोकमायन्। साक्षादेव यजमानः
सुवर्गं लोकमेति। अथो समृद्धेनैव यज्ञेन यजमानः
सुवर्गं लोकमेति। अहुतो यज्ञो यज्ञपतेरित्याहानात्यै।
इन्द्रावान्त्वाहेत्याह। इन्द्रियमेव यजमाने दधाति। बृहद्वा

इत्याह॥४५॥

सुव॒र्गो वै लो॒को बृ॒हद्वाः। सुव॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑ सम॑ष्ट्यै।
य॒ज॒मान॒दे॒व॒त्या वै जु॒हूः। भ्रा॒तृ॒व्य॒दे॒व॒त्योप॑भृत्। प्रा॒ण
आ॒घा॒रः। यत्स॑स्पर्श॒यैत्। भ्रा॒तृ॒व्येऽस्य॑ प्रा॒ण॒न्द॑ध्यात्।
अस॑स्पर्श॒यन्न॒त्या क्रा॑मति। यज॑मान ए॒व प्रा॒ण॒न्द॑धाति।
पा॒हि मा॑ऽग्ने दुश्च॑रिता॒दा मा॒ सुच॑रिते भ॒जेत्या॑ह॥४६॥

अ॒ग्नि॒र्वाव प॒वित्र॑म्। वृ॒जि॒नम॑नृ॒तन्दु॑श्चरितम्। ऋ॒जु॒क॒र्म॑
स॒त्य॑ः सुच॑रितम्। अ॒ग्नि॒रे॒वैनं॑ वृ॒जि॒नाद॑नृ॒ताद्दु॑श्चरितात्पाति।
ऋ॒जु॒क॒र्मे स॒त्ये सुच॑रिते भजति। तस्मा॑दे॒वमा॑ शा॒स्ते।
आ॒त्म॒नो गो॑पी॒थाय॑। शिरो॒ वा ए॒तद्य॑ज्ञस्य॑। यदा॑घा॒रः।
आ॒त्मा ध्रु॒वा॥४७॥

आ॒घा॒रमा॒घार्य॑ ध्रु॒वाः सम॑नक्ति। आ॒त्म॒न्ने॒व य॑ज्ञस्य॒ शिरः॑
प्रति॑ दधाति। द्विः सम॑नक्ति। द्वौ हि प्रा॑णापा॒नौ। तदा॑हुः।
त्रि॒रे॒व सम॑ज्यात्। त्रिधा॑तु हि शि॒र इति॑। शिरं॑ इ॒वैतद्य॑ज्ञस्य॑।
अथो॒ त्रयो॒ वै प्रा॑णाः। प्रा॒णाने॒वास्मि॑न्दधाति। म॒खस्य॑
शिरो॑ऽसि स॒ज्योति॑षा ज्योति॑रङ्गामि॒त्याह॑। ज्योति॑रे॒वास्मा॑
उ॒परि॑ष्ठादधाति। सुव॒र्गस्य॑ लो॒कस्या॑नु॒ख्यात्यै॑॥४८॥

परि॑दधाति प्रा॒ण॒न्द॑धाति हि य॒ज्ञो घा॑रयति नम॒ इत्या॑ह प॒श्चाद्वि॑र्याणीत्याह॒ भा इत्या॑ह भ॒जेत्या॑ह
ध्रु॒वे॒वास्मि॑न्दधाति त्रीणि॑ च॥

[७]

धि॒ष्णि॒या वा ए॒ते न्यु॑प्यन्ते। यद्व॒ह्मा। यद्वो॒ता। यद॑ध्व॒र्युः।

यदग्रीत्। यद्यजमानः। तान् यदन्तरेयात्। यजमानस्य प्राणान्तसङ्कर्षेत्। प्रमायुकः स्यात्। पुरोडाशमपगृह्य सञ्चरत्यध्वर्युः॥४९॥

यजमानायैव तल्लोकः शिःषति। नास्य प्राणान्तसङ्कर्षति। न प्रमायुको भवति। पुरस्तात् प्रत्यङ्मुसीनः। इडाया इडाया दधाति। हस्त्याः होत्रे। पशवो वा इडा। पशवः पुरुषः। पशुष्वेव पशून्प्रतिष्ठापयति। इडायै वा एषा प्रजातिः॥५०॥

तां प्रजातिं यजमानोऽनु प्र जायते। द्विरङ्गुलावनक्ति पर्वणोः। द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्यै। सकृदुप स्तृणाति। द्विरा दधाति। सकृदभि घोरयति। चतुः सम्पद्यते। चत्वारि वै पशोः प्रतिष्ठानानि। यावानेव पशुः। तमुपह्वयते॥५१॥

मुखमिव प्रत्युपह्वयेत। सम्मुखानेव पशूनुप ह्वयते। पशवो वा इडा। तस्मात्साऽन्वारभ्या। अध्वर्युणा च यजमानेन च। उपहृतः पशुमानं सानीत्याह। उप ह्येनौ ह्वयते होता। इडायै देवतानामुपह्वे। उपहृतः पशुमान्भवति। य एवं वेद॥५२॥

यां वै हस्त्यामिडाया दधाति। वाचः सा भागधेयम्। यामुपह्वयते। प्राणानाः सा। वाचं चैव प्राणाश्चाव रुन्धे। अथ वा एतर्ह्युपहृतायामिडायाम्। पुरोडाशस्यैव बर्हिषदो मीमाः सा। यजमानं देवा अब्रुवन्। हविर्नो निर्वपेति। नाहमभागो निर्वप्स्यामीत्यब्रवीत्॥५३॥

न मया ऽभा॒गया ऽनु॒वक्ष्य॒थेति॒ वाग॑ब्रवीत्। नाहम॑भा॒गा
पु॒रोनु॒वाक्या॑ भविष्या॒मीति॑ पु॒रोनु॒वाक्या॑। नाहम॑भा॒गा या॒ज्या
भविष्या॒मीति॑ या॒ज्या। न मया॑ ऽभा॒गेन॒ वष॑ट्करिष्य॒थेति॑
वषट्कारः। यद्य॑जमानभा॒गं नि॒धाय॑ पु॒रोडा॑शं ब॒र्हिष॑दं
क॒रोति॑। ताने॒व तद्वा॒ग्निः क॒रोति॑। च॒तुर्धा॑ क॒रोति॑। च॒तस्रो॑
दि॒शः। दि॒क्ष्वे॒व प्र॒ति॒तिष्ठ॑ति। ब॒र्हिष॑दं क॒रोति॑॥५४॥

यज॑मानो वै पु॒रोडा॑शः। प्र॒जा ब॒र्हिः। यज॑मानमे॒व
प्र॒जासु॑ प्र॒तिष्ठा॑पयति। तस्मा॑द॒स्त्रा ऽन्याः॑ प्र॒जाः
प्र॒ति॒तिष्ठ॑न्ति। मा॒९ से॒ना॒न्याः। अथो॑ ख॒ल्वाहुः॑। दक्षि॑णा
वा ए॒ता ह॑वि॒र्यज्ञ॑स्या॒न्तर्वे॒द्यं रु॒ध्यन्ते॑। यत्पु॒रोडा॑शं
ब॒र्हिष॑दं क॒रोतीति॑। च॒तुर्धा॑ क॒रोति॑। च॒त्वारो॑ ह्ये॒ते
ह॑वि॒र्यज्ञ॑स्य॒र्त्विजः॑॥५५॥

ब्र॒ह्मा हो॒ता ऽध्व॑र्युर॒ग्रीत्। तम॑भि मृ॒शेत्। इ॒दं ब्र॒ह्मणः॑। इ॒दं
हो॒तुः। इ॒दम॑ध्व॒र्योः। इ॒दम॑ग्री॒ध इति॑। यथै॒वादः॑ सौ॒म्ये ऽध्व॑रे।
आ॒देश॑मृ॒त्विग्भ्यो॑ दक्षि॑णा नी॒यन्ते॑। ता॒दृगे॒व तत्। अ॒ग्रीधे॑
प्रथ॑माया द॑धाति॥५६॥

अ॒ग्निमु॑खा ह्यृ॒द्धिः। अ॒ग्निमु॑खामे॒वर्द्धि॑ यज॑मान ऋ॒ध्नोति॑।
स॒कृदु॑प॒स्तीर्य॑ द्वि॒राद॑धत्। उ॒प॒स्तीर्य॑ द्वि॒रभि॑ घा॒रय॑ति।
षट्क्ष॑म्प॒द्यन्ते॑। षड्वा॑ ऋ॒तवः॑। ऋ॒तूने॒व प्री॑णाति। वे॒देन॑ ब्र॒ह्मण॑
ब्र॒ह्मभा॑गं प॒रि॒हर॑ति। प्रा॒जाप॒त्यो वै वे॒दः। प्रा॒जाप॒त्यो
ब्र॒ह्मा॥५७॥

सुविता यज्ञस्य प्रसूत्यै। अथ काममन्येन। ततो होत्रे।
मध्यं वा एतद्यज्ञस्य। यद्धोता। मध्यत एव यज्ञं प्रीणाति।
अथाध्वर्यवे। प्रतिष्ठा वा एषा यज्ञस्य। यदध्वर्युः।
तस्माद्धविर्यज्ञस्यैतामेवावृतमनु॥५८॥

अन्या दक्षिणा नीयन्ते। यज्ञस्य प्रतिष्ठित्यै। अग्निमग्नीत्सकृत्संकृत्सं
मृद्धीत्याह। पराङ्गि व ह्येतर्हि यज्ञः। इषिता दैव्या होतार
इत्याह। इषितः हि कर्म क्रियते। भद्रवाच्याय प्रेषितो
मानुषः सूक्तवाकाय सूक्ता ब्रूहीत्याह। आशिषमेवैतामा
शास्ते। स्वगा दैव्या होतृभ्य इत्याह। यज्ञमेव तत्स्वगा
करोति। स्वस्तिर्मानुषेभ्य इत्याह। आशिषमेवैतामा
शास्ते। शं योर्ब्रूहीत्याह। शंयुमेव बार्हस्पत्यं भागधेयेन
समर्धयति॥५९॥

चरत्यध्वर्युः प्रजातिर्हयते वेदाब्रवीद्वर्हिषदं करोत्यृत्विजो दधाति ब्रह्माऽनुकरोति चत्वारिं
च॥

[८]

अथ सुचावनुष्टुभ्यां वाजवतीभ्यां व्यूहति। प्रतिष्ठा वा
अनुष्टुक्। अन्नं वाजः प्रतिष्ठित्यै। अन्नाद्यस्यावरुद्धौ। प्राचीं
जुहूमूहति। जातानेव भ्रातृव्यान्प्रणुदते। प्रतीचीमुपभृतम्।
जनिष्यमाणानेव प्रतिनुदते। सविषूच एवापोह्य सपत्नान्
यजमानः। अस्मिँल्लोके प्रतितिष्ठति॥६०॥

द्वाभ्याम्। द्विप्रतिष्ठो हि। वसुभ्यस्त्वा रुद्रेभ्यस्त्वाऽऽदित्येभ्यस्त्वेत्याह
यथायजुरेवैतत्। सुक्षु प्रस्तरमनक्ति। इमे वै लोकाः सुचः।

यज॑मानः प्र॒स्त॒रः। यज॑मानमे॒व तेज॑साऽन॒क्ति। त्रे॒धाऽन॑क्ति।
त्रयं॑ इ॒मे लो॒काः॥६१॥

ए॒भ्य ए॒वैनं॑ लो॒केभ्यो॑ऽन॒क्ति। अ॒भिपूर्व॑म॒न॒क्ति। अ॒भिपूर्व॑मे॒व
यज॑मानन्तेज॑साऽन॒क्ति। अ॒क्तः॑ रि॒हाणा॒ इत्या॑ह। तेजो॑ वा
आज्य॑म्। यज॑मानः प्र॒स्त॒रः। यज॑मानमे॒व तेज॑साऽन॒क्ति।
वि॒यन्तु॑ वय॒ इत्या॑ह। वयं॑ ए॒वैनं॑ कृ॒त्वा। सु॒व॒र्गं लो॒कं
ग॑मयति॥६२॥

प्र॒जां योनिं॑ मा निर्मृ॑क्ष॒मित्या॑ह। प्र॒जायै॑ गोपी॒थाय॑।
आ॒प्याय॑न्ता॒माप॒ ओष॑धय॒ इत्या॑ह। आप॑ ए॒वौष॑धी॒रा
प्या॑ययति। म॒रुतां॑ पृष॑तयः॒ स्थेत्या॑ह। म॒रुतो॑ वै वृ॒ष्ट्या
ई॒शते॑। वृ॒ष्टिमे॒वाव॑ रुन्धे। दि॒वं गच्छ॑ ततो॑ नो॒ वृष्टि॑मे॒रये॒त्या॑ह।
वृ॒ष्टिर्वै द्यौः॑। वृ॒ष्टिमे॒वाव॑ रुन्धे॥६३॥

याव॑द्वा अ॒ध्वर्युः॑ प्र॒स्त॒रं प्र॒हर॑ति। ताव॑द॒स्यायु॑र्म॒ीयते॑।
आ॒युष्पा॑ अ॒ग्नेऽस्यायु॑र्म॒ पा॒हीत्या॑ह। आ॒युरे॒वात्म॑न्ध॒त्ते।
याव॑द्वा अ॒ध्वर्युः॑ प्र॒स्त॒रं प्र॒हर॑ति। ताव॑द॒स्य चक्षु॑र्म॒ीयते॑।
च॒क्षुष्पा॑ अ॒ग्नेऽसि॑ चक्षु॑र्म॒ पा॒हीत्या॑ह। चक्षु॑रे॒वात्म॑न्ध॒त्ते।
ध्रु॒वाऽसी॒त्या॑ह॒ प्रति॑ष्ठित्यै। यं प॑रि॒धिं प॒र्यध॑त्था॒ इत्या॑ह॥६४॥

य॒था॒य॒जुरे॑वैतत्। अ॒ग्ने दे॒व पु॒णिभिर्वी॑यमा॒ण इत्या॑ह। अ॒ग्नयं॑
ए॒वैनं॑ जु॒ष्टं करो॑ति। तन्तं॑ ए॒तम॒नु जोषं॑ भ॒रामी॒त्या॑ह।
स॒जा॒ताने॒वास्मा॑ अनु॑कान्करोति। ने॒देष॑ त्वद॑प॒चेत॑या॒ता
इत्या॑हानु॒ख्यात्यै॑। य॒ज्ञस्य॑ पाथ॒ उप॑ स॒मित॑मि॒त्या॑ह।

भूमानमेवोपैति। परिधीन्प्र हरति। यज्ञस्य समिष्ट्यै॥६५॥

स्रुचौ सं प्रस्रावयति। यदेव तत्र क्रूरम्। तत्तेन शमयति। जुह्वामुपभृतम्। यजमानदेवत्या वै जुहूः। भ्रातृव्यदेवत्योपभृत्। यजमानायैव भ्रातृव्यमुपस्तिं करोति। सः३स्रावभागाः स्थेत्याह। वसवो वै रुद्रा आदित्याः सः३स्रावभागाः। तेषान्तद्भागधेयम्॥६६॥

तानेव तेन प्रीणाति। वैश्वदेव्यर्चा। एते हि विश्वे देवाः। त्रिष्टुभभवति। इन्द्रियं वै त्रिष्टुक्। इन्द्रियमेव यजमाने दधाति। अग्नेर्वामपन्नगृहस्य सदसि सादयामीत्याह। इयं वा अग्निरपन्नगृहः। अस्या एवैने सद्ने सादयति। सुम्नाय सुम्निनी सुम्ने मां धत्तमित्याह॥६७॥

प्रजा वै पशवंः सुम्नम्। प्रजामेव पशूनात्मन्धत्ते। धुरि धुर्यौ पातमित्याह। जायापत्योर्गोपीथाय। अग्नेऽदब्धायोऽशीततनो इत्याह। यथायजुरेवैतत्। पाहि माऽद्य दिवः पाहि प्रसित्यै पाहि दुरिष्ट्यै पाहि दुरन्न्यै पाहि दुश्चरितादित्याह। आशिषमेवैतामा शास्ते। अविषन्नः पितुं कृणु सुषदा योनिः३ स्वाहेतीध्मसंवृश्चनान्यन्वाहार्यपचनेऽभ्याधाय फलीकरणहोमं जुहोति। अतिरिक्तानि वा इध्मसं वृश्चनानि॥६८॥

अतिरिक्ताः फलीकरणाः। अतिरिक्तमाज्योच्छेषणम्। अतिरिक्त एवातिरिक्तं दधाति। अथो अतिरिक्तेनैवातिरिक्तमास्वाऽव

रुन्धे। वेदिर्देवेभ्यो निलायत। तां वेदेनान्वविन्दन्। वेदेन
वेदिं विविदुः पृथिवीम्। सा पंप्रथे पृथिवी पार्थिवानि। गर्भं
बिभर्ति भुवनेष्वन्तः। ततो यज्ञो जायते विश्वदानिरिति
पुरस्तात्स्तम्बयजुषो वेदेन वेदिं सम्मार्ष्ट्यनुवित्यै॥६९॥

अथो यद्वेदश्च वेदिश्च भवतः। मिथुनत्वाय प्रजात्यै।
प्रजापतेर्वा एतानि श्मश्रूणि। यद्वेदः। पत्न्या उपस्थ
आस्यति। मिथुनमेव करोति। विन्दते प्रजाम्। वेदः
होताऽऽहवनीयास्तृणत्रैति। यज्ञमेव तत्सन्तनोत्योत्तरस्मादर्धमासात्
तं सन्ततमुत्तरेऽर्धमास आलभते॥७०॥

तङ्कालेकाल आगते यजते। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। स त्वा
अध्वर्युः स्यात्। यो यतो यज्ञं प्रयुङ्क्ते। तदेनं प्रतिष्ठापयतीति।
वाताद्वा अध्वर्युर्यज्ञं प्रयुङ्क्ते। देवा गातुविदो गातुं वित्वा
गातुमितेत्याह। यत एव यज्ञं प्रयुङ्क्ते। तदेनं प्रतिष्ठापयति।
प्रति तिष्ठति प्रजया पशुभिर्यजमानः॥७१॥

तिष्ठतीमे लोका गमयति द्यौर्वृष्टिमेवावरुन्धे पर्यधत्वा इत्याहु समिष्ट्यै भागधेयन्धत्तमित्याहु वा
इध्मसं वृश्चनान्यनुवित्यै लभते यजमानः॥ [९]

यो वा अयथादेवतं यज्ञमुपचरति। आ देवताभ्यो वृश्च्यते।
पापीयान्भवति। यो यथादेवतम्। न देवताभ्य आवृश्च्यते।
वसीयान्भवति। वारुणो वै पाशः। इमं विष्यामि वरुणस्य
पाशमित्याह। वरुणपाशादेवैनां मुञ्चति। सवितृप्रसूतो
यथादेवतम्॥७२॥

न देवताभ्य आवृश्च्यते। वसीयान्भवति। धातुश्च योनौ
सुकृतस्य लोक इत्याह। अग्निर्वै धाता। पुण्यङ्कर्म सुकृतस्य
लोकः। अग्निरेवैनं धाता। पुण्ये कर्मणि सुकृतस्य
लोके दधाति। स्योनं मे सह पत्यां करोमीत्याह।
आत्मनश्च यजमानस्य चानात्यै सन्त्वाय। समायुषा सं
प्रजयेत्याह॥ ७३॥

आशिषमेवैतामा शास्ते पूर्णपात्रे। अन्ततोऽनुष्टुभा। चतुष्पद्वा
एतच्छन्दः प्रतिष्ठितं पत्नियै पूर्णपात्रे भवति। अस्मिंल्लोके
प्रतिष्ठितानीति। अस्मिन्नेव लोके प्रतिष्ठितति। अथो वाग्वा
अनुष्टुक्। वाङ्मिथुनम्। आपो रेतः प्रजननम्। एतस्माद्वै
मिथुनाद्विद्योतमानः स्तनयन्वर्षति। रेतः सिञ्चन्॥ ७४॥

प्रजाः प्रजनयन्। यद्वै यज्ञस्य ब्रह्मणा युज्यते। ब्रह्मणा वै तस्य
विमोकः। अद्भिः शान्तिः। विमुक्तं वा एतर्हि योऽङ्गं ब्रह्मणा।
आदायैतत्पत्नीं सहाप उपगृहीते शान्त्यै। अञ्जलौ पूर्णपात्रमा
नयति। रेत एवास्यां प्रजान्दधाति। प्रजया हि मनुष्यः पूर्णः।
मुखं वि मृष्टे। अवभृथस्यैव रूपं कृत्वोत्तिष्ठति॥ ७५॥

सवितुप्रसूतो यथादेवतं प्रजयेत्याह सिञ्चन्मृष्ट एकं च॥ [१०]

परिवेषो वा एष वनस्पतीनाम्। यदुपवेषः। य एव
वेद। विन्दते परिवेष्टारम्। तमुत्करे। यं देवा मनुष्येषु।
उपवेषमधारयन्। ये अस्मदपं चेतसः। तानस्मभ्यमिहा
कुरु। उपवेषोपं विद्धि नः॥ ७६॥

प्रजां पुष्टिमथो धनम्। द्विपदो नृश्चतुष्पदः। ध्रुवाननपगान्कुर्विति
 पुरस्तात्प्रत्यश्चमुप गूहति। तस्मात्पुरस्तात्प्रत्यश्चः शूद्रा
 अवस्यन्ति। स्थविमत उपगूहति। अप्रतिवादिन
 एवैनान्कुरुते। धृष्टिर्वा उपवेषः। शुचर्तो वज्रो ब्रह्मणा
 स०शितः। योपवेषे शुक्। साऽमुमृच्छतु यं द्विष्म
 इति॥७७॥

अथास्मै नाम गृह्य प्रहरति। निरमुनुद ओकंसः। सपत्नो
 यः पृतन्यति। निर्बाध्येन हविषा। इन्द्र एणं पराशरीत्। इहि
 तिस्रः परावतः। इहि पञ्च जना० अति। इहि तिस्रोऽति
 रोचनायावत्। सूर्यो असद्विवि। परमान्त्वा परावतम्॥७८॥
 इन्द्रो नयतु वृत्रहा। यतो न पुनरायसि। शश्वतीभ्यः
 समभ्य इति। त्रिवृद्धा एष वज्रो ब्रह्मणा स०शितः। शुचैवेनं
 विध्वा। एभ्यो लोकेभ्यो निर्णुद्य। वज्रेण ब्रह्मणा स्तृणुते।
 हतोऽसाववधिष्मामुमित्याह स्तृत्यै। यं द्विष्यात्तन्ध्यायेत्।
 शुचैवेनमर्पयति॥७९॥

प्रत्युष्टं दिवः शिल्पमयज्ञो घृतं च देवासुराः स एतमिन्द्र आपो देवीग्निना धिष्ण्या
 अथ स्रुचौ यो वा अयथादेवतं परिवेषो वा एकादश॥११॥

प्रत्युष्टमयज्ञ एषा हि विश्वेषां देवानामूर्जा पृथिवीमथो रक्षसान्तां प्रजातिं द्वाभ्यां तं
 कालेकाले नवसप्ततिः॥७९॥

प्रत्युष्टमर्पयति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके तृतीयः
प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ चतुर्थः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः ॥

ब्रह्मणे ब्राह्मणमालभते। क्षत्राय राजन्यम्। मरुद्भ्यो वैश्यम्।
तपसे शूद्रम्। तमसे तस्करम्। नारकाय वीरहणम्। पाप्मने
क्लीबम्। आक्रयायायोगूम्। कामाय पुंश्चलूम्। अतिक्रुष्टाय
मागधम्॥१॥

गीताय सूतम्। नृत्ताय शैलूषम्। धर्माय सभाचरम्। नर्माय
रेभम्। नरिष्ठायै भीमलम्। हसाय कारिम्। आनन्दाय
स्त्रीषखम्। प्रमुदे कुमारीपुत्रम्। मेधायै रथकारम्। धैर्याय
तक्षाणम्॥२॥

श्रमाय कौलालम्। मायायै कार्मारम्। रूपाय मणिकारम्।
शुभे वपम्। शरव्याया इषुकारम्। हेत्यै धन्वकारम्। कर्मणे
ज्याकारम्। दिष्टाय रज्जुसर्गम्। मृत्यवे मृगयुम्। अन्तकाय
श्वनितम्॥३॥

सन्ध्यै जारम्। गेहायोपपतिम्। निर्ऋत्यै परिवित्तम्।
आर्त्यै परिविविदानम्। अराध्यै दिधिषूपतिम्। पवित्राय
भिषजम्। प्रज्ञानाय नक्षत्रदर्शम्। निष्कृत्यै पेशस्कारीम्।
बलायोपदाम्। वर्णायानूरुधम्॥४॥

नदीभ्यः पौञ्जिष्टम्। ऋक्षीकाभ्यो नैषादम्। पुरुषव्याघ्राय
दुर्मदम्। प्रयुद्ध्य उन्मत्तम्। गन्धर्वाप्सराभ्यो ब्रात्यम्।

स॒र्पदे॒वज॒नेभ्योऽप्र॑तिपदम्। अवे॑भ्यः कि॒तव॑म्। इ॒र्यता॑या
अकि॑तवम्। पि॒शाचे॑भ्यो बि॒दलका॑रम्। या॒तुधा॑नेभ्यः
कण्ट॑कका॒रम्॥५॥

उ॒त्सादे॑भ्यः कु॒ञ्जम्। प्र॒मुदे॑ वाम॒नम्। द्वा॒र्भ्यः स्ना॑मम्।
स्वप्रा॑यान्धम्। अध॑र्माय ब॒धि॒रम्। सं॒ज्ञाना॑य स्मरका॒रीम्।
प्र॒का॒मोद्या॑योप॒सद॑म्। आ॒शि॒क्षायै॑ प्र॒श्जिन॑म्। उ॒प॒शि॒क्षाया॑
अभि॑प्र॒श्जिन॑म्। म॒र्यादा॑यै प्र॒श्नवि॒वाक॑म्॥६॥

ऋ॒त्यै स्ते॒नहृ॑दयम्। वैर॑ह॒त्याय॑ पि॒शुन॑म्। वि॒वित्त्यै॑ क्ष॒त्तार॑म्।
औ॒प॒द्र॒ष्टाय॑ सङ्ग॒ही॒तार॑म्। बला॑यानुच॒रम्। भू॒म्ने प॑रिष्क॒न्दम्।
प्रि॒याय॑ प्रि॒यवा॑दिनम्। अरि॑ष्ट्या अश्व॒साद॑म्। मे॒धाय॑ वासः
प॒ल्पू॒लीम्। प्र॒का॒माय॑ रजयि॒त्रीम्॥७॥

भा॒यै दा॑र्वाहा॒रम्। प्र॒भाया॑ आग्ने॒न्धम्। नाक॑स्य
पृ॒ष्ठाया॑भिषे॒त्तार॑म्। ब्र॒ध्नस्य॑ वि॒ष्टपा॑य पात्रनिर्णे॒गम्।
दे॒वलो॒काय॑ पे॒शिता॑रम्। म॒नुष्य॑लो॒काय॑ प्र॒करि॑तारम्।
सर्वे॑भ्यो लो॒केभ्य॑ उप॒से॒त्तार॑म्। अव॑र्त्यै व॒धायो॑पमन्थि॒तार॑म्।
सुव॑र्गाय॑ लो॒काय॑ भा॒गदु॑घम्। व॒र्षि॑ष्ठाय॒ नाका॑य
परि॑वे॒ष्टार॑म्॥८॥

अ॒र्मेभ्यो॑ ह॒स्ति॒पम्। ज॒वाया॑श्च॒पम्। पु॒ष्ट्यै गो॑पा॒लम्।
तेज॑सेऽजपा॒लम्। वी॒र्या॑याविपा॒लम्। इ॒रायै॑ की॒नाश॑म्।
की॒लाला॑य॒ सुरा॑का॒रम्। भ॒द्राय॑ गृह॒पम्। श्रेय॑से वि॒त्तध॑म्।

अध्यक्षायानुक्षत्तारम्॥९॥

म॒न्यवे॑ऽयस्ता॒पम्। क्रो॒धा॒य॒ नि॒स॒रम्। शो॒का॒या॒भि॒स॒रम्।
उ॒त्कू॒ल॒वि॒कू॒ला॒भ्या॑न्नि॒स्थि॒नम्। यो॒गा॒य॒ यो॒क्ता॒रम्। क्षे॒मा॒य॒
वि॒मो॒क्ता॒रम्। व॒पु॒षे॒ मा॒न॒स्कृ॒तम्। शी॒ला॒या॒ञ्ज॒नी॒का॒रम्।
नि॒र्ऋ॒त्यै॒ को॒श॒का॒री॒म्। य॒मा॒या॒सू॒म्॥१०॥

य॒म्यै॒ य॒म॒सू॒म्। अ॒र्थ॒र्व॒भ्यो॑ऽव॒तो॒का॒म्। सं॒व॒त्स॒रा॒य॒
प॒र्या॒रिणी॑म्। प॒रि॒व॒त्स॒रा॒या॒वि॒जा॒ता॒म्। इ॒दा॒व॒त्स॒रा॒या॒प॒स्क॒द्व॒री॒म्।
इ॒द्व॒त्स॒रा॒या॒ती॒त्वं॒व॒री॒म्। व॒त्स॒रा॒य॒ वि॒ज॒र्ज॒रा॒म्। स॒र्व॒न्त्स॒रा॒य॒
प॒लि॒क्री॒म्। व॒ना॒य॒ व॒न॒प॒म्। अ॒न्य॒तो॒र॒ण॒या॒य॒ दा॒व॒प॒म्॥११॥

स॒रो॒भ्यो॑ धै॒व॒रम्। वेश॑न्ता॒भ्यो॑ दा॒शम्। उ॒प॒स्था॒व॒री॒भ्यो॑
बै॒न्दम्। न॒ङ्ग॒ला॒भ्यः॑ शौ॒ष्क॒लम्। पा॒र्या॒य॒ कै॒व॒र्तम्। अ॒वा॒र्या॒य॒
मा॒र्गा॒रम्। ती॒र्थे॒भ्य॑ आ॒न्दम्। वि॒ष॒मे॒भ्यो॑ मै॒ना॒लम्। स्व॒ने॒भ्यः॑
प॒र्ण॒कम्। गु॒हा॒भ्यः॑ कि॒रा॒तम्। सा॒नु॒भ्यो॑ ज॒म्भ॒कम्। प॒र्व॒ते॒भ्यः॑
कि॒म्पू॒रु॒षम्॥१२॥

प्र॒ति॒श्रु॒त्का॒या॒ ऋ॒तु॒लम्। घो॒षा॒य॒ भू॒षम्। अ॒न्ता॒य॒ बहु॒वा॒दि॒नम्।
अ॒न॒न्ता॒य॒ मू॒कम्। म॒ह॒से॒ वी॒णा॒वा॒दम्। क्रो॒शा॒य॒ तू॒ण॒व॒ध्मम्।
आ॒क्र॒न्दा॒य॒ दु॒न्दु॒भ्या॒घा॒तम्। अ॒व॒र॒स्प॒रा॒य॒ शङ्ख॑ध्मम्।
ऋ॒भु॒भ्यो॑जि॒न॒स॒न्धा॒य॒म्। सा॒ध्ये॒भ्य॑श्च॒र्म॒ग्णम्॥१३॥

बी॒भ॒त्सा॒यै॑ पौ॒ल्क॒सम्। भू॒त्यै॑ जा॒ग॒र॒णम्। अ॒भू॒त्यै॑ स्व॒प॒नम्।
तु॒ला॒यै॑ वा॒णि॒जम्। वर्णा॑य॒ हि॒र॒ण्य॒का॒रम्। वि॒श्वे॑भ्यो॒ दे॒वे॒भ्यः॑

सिध्मलम्। पश्चाद्दोषाय ग्लान्वम्। ऋत्यै जनवादिनम्। व्युद्ध्या
अपगल्भम्। स॒शराय॑ प्रच्छिदम्॥१४॥

हसाय॑ पु॒श्चलूमा॑ ल॒भते। वी॒णावा॒दङ्गण॑कङ्गीताय॑।
याद॑से शाबुल्याम्। न॒र्माय॑ भद्रवतीम्। तू॒णव॒ध्मङ्गाम॑ण्यं
पा॒णिसङ्घा॑तनृत्ताय॑। मोदा॑यानुक्रोशकम्। आ॒न॒न्दाय॑
तल॒वम्॥१५॥

अ॒क्षरा॒जाय॑ कि॒त॒वम्। कृ॒ताय॑ सभा॒विनम्॑। त्रेता॑या
आदि॒नव॒द॒र॒शम्। द्वा॒प॒राय॑ बहिः सदम्। कल॑ये सभास्थाणुम्।
दुष्कृ॒ताय॑ च॒रका॑चार्यम्। अध्व॑ने ब्रह्मचा॒रिणम्॑। पि॒शा॒चेभ्यः॑
सैल॑गम्। पि॒पा॒सायै॑ गोव्यच्छम्। नि॒र्ऋत्यै॑ गोघा॒तम्। क्षु॒धे
गौ॒विक॑र्तम्। क्षुत्तृ॒ष्णाभ्या॑न्तम्। यो गां वि॒कृन्त॑न्तं मा॒सं
भि॒क्ष॑माण उप॒तिष्ठ॑ते॥१६॥

भूम्यै॑ पी॒ठस॒र्पिण॑मा ल॒भते। अ॒ग्नये॑ऽस॒लम्। वा॒यवे॑
चाण्डा॒लम्। अ॒न्तरि॑क्षाय व॒श॒न॒र्तिनम्॑। दि॒वे ख॑ल॒तिम्।
सूर्या॑य ह॒र्य॒क्षम्। च॒न्द्रम॑से मि॒र्मिर॑म्। नक्ष॑त्रेभ्यः कि॒ला॒सम्।
अ॒ह्ने शु॒क्लं पि॑ङ्ग॒लम्। रा॒त्रियै॑ कृ॒ष्णं पि॑ङ्गा॒क्षम्॥१७॥

वा॒चे पु॒रुष॑मा ल॒भते। प्रा॒णम॑पा॒नव्या॑नमु॒दान॑सं स॒मा॒न॒न्तान्
वा॒यवे॑। सूर्या॑य चक्षु॒रा ल॒भते। मन॑श्च॒न्द्रम॑से। दि॒ग्भ्यः श्रो॒त्रम्।
प्र॒जाप॑तये पु॒रुष॑म्॥१८॥

अथै॒तान॑रूपेभ्य॒ आल॑भते। अति॑ह॒स्वम॑तिदीर्घम्।

अति॑कृ॒श॒मत्य॑ꣳसलम्। अति॑शु॒क्ल॒मति॑कृष्णम्। अति॑श्ल॒क्ष्ण॒-
मति॑लोमशम्। अति॑किरि॒ट्मति॑दन्तुरम्। अति॑मिर्मि॒र॒मति॑मेमिषम्।
आ॒शा॒यै॑ जा॒मिम्। प्र॒ती॒क्षा॒यै॑ कुमा॒रीम्॥१९॥

ब्रह्म॑णे गी॒ताय॑ श्रमा॑य स॒न्धये॑ न॒दीभ्य॑ उत्सा॒देभ्य॑ ऋ॒त्यै भा॒या अ॒र्मेभ्यो॑ म॒न्यवे॑ य॒म्यै
दश॑दश॒ सरो॑भ्यो॒ द्वाद॑श प्र॒ति॒श्रु॒त्का॑यै बीभृ॒त्सा॑यै दश॑दश॒ हसा॑य स॒प्ताक्ष॑रा॒जाय॑ त्रयो॑दश॒
भू॒म्यै दश॑ वा॒चे षड॑थ॒ नवै॑का॒न्नवि॑ꣳशतिः॥१९॥

ब्रह्म॑णे य॒म्यै न॒वद॑श॥१९॥

ब्रह्म॑णे कुमा॒रीम्॥

हरिः॑ ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके चतुर्थः
प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ पञ्चमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके पञ्चमः प्रपाठकः ॥

स॒त्यं प्र॑पद्ये। ऋ॒तं प्र॑पद्ये। अ॒मृतं प्र॑पद्ये। प्र॒जाप॑तेः प्रि॒यां
त॒नुव॑मना॒र्तां प्र॑पद्ये। इ॒दम॒हं प॑ञ्चद॒शेन॒ वज्रे॑ण। द्विष॑न्तं
भ्रातृ॑व्यम॒व क्रामा॑मि। योऽस्मान्द्वेष्टि॑। यं च॒ व॒यं द्विष्मः॑।
भूर्भुवः॑ सु॒वः। हिम्॥१॥

स॒त्यं द॑श॥ [१]

प्र वो॒ वाजा॑ अ॒भिद्य॑वः। ह॒विष्म॑न्तो घृ॒ताच्य॑। दे॒वाञ्जि॑गाति
सु॒म॒न्युः। अ॒ग्न आ॑या॒हि वी॒तये॑। गृ॒णानो॑ ह॒व्यदा॑तये। नि होता॑
सत्सि ब॒र्हिषि॑। तन्त्वा॑ स॒मिद्धि॑र॒ङ्गिरः॑। घृ॒तेन॑ वर्धयामसि।
बृ॒हच्छो॑चा यविष्म। स नः॑ पृ॒थुः श्र॒वाय्य॑म्॥२॥

अच्छा॑ दे॒व वि॒वास॑सि। बृ॒हद॑ग्ने सु॒वीर्य॑म्। ई॒डेन्यो॑
नम॒स्यस्ति॑रः। तमा॑सि द॒र्शतः॑। स॒म॒ग्निरि॑ध्यते वृषा॑। वृषो॑
अ॒ग्निः स॒मिध्य॑ते। अ॒श्वो न॑ दे॒ववा॑हनः। तं ह॒विष्म॑न्त
ई॒डते॑। वृष॑णन्त्वा व॒यं वृष॑न्। वृषा॑णः स॒मिधी॑महि॥३॥

अ॒ग्ने दी॑द्यतं बृ॒हत्। अ॒ग्निं दू॑तं वृ॒णीम॑हे। होता॑रं वि॒श्ववे॑दसम्।
अ॒स्य य॒ज्ञस्य॑ सु॒क्रतु॑म्। स॒मिध्य॑मानो अध्व॒रे। अ॒ग्निः पा॑व॒क
ई॒ड्यः। शो॒चिष्के॑शस्तमी॒महे। स॒मिद्धो॑ अ॒ग्न आ॑हुत। दे॒वान्
य॑क्षि स्वध्व॒र। त्वं हि ह॑व्य॒वाड॑सि। आ जु॑होत दु॒व॒स्यता॑।
अ॒ग्निं प्र॑य॒त्यध्व॑रे। वृ॒णीध्व॑ ह॒व्यवा॑हनम्। त्वं वरु॑ण उ॒त
मि॒त्रो अ॑ग्ने। त्वां वर्ध॑न्ति म॒तिभि॑र्वसि॒ष्ठाः। त्वे वसु॑ सुषण॒नानि॑

सन्तु। यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः॥४॥

श्रवाय्यमिधीमह्यसि सप्त चं॥ [२]

अग्ने॑ म॒हा॑ अ॒सि ब्रा॒ह्मण॑ भार॒त। असा॒वसौ॑। दे॒वेद्धो॑
मन्वि॑द्धः। ऋषि॑ष्टुतो वि॒प्रा॒नुम॑दितः। क॒वि॒श॒स्तो ब्र॒ह्म॑स॒ शितो॑
घृ॒ताह॑वनः। प्र॒णीर्य॑ज्ञाना॒म्। र॒थीर॑ध्व॒राणा॑म्। अ॒तूर्तो॑ हो॒ता।
तूर्णि॑र॒हव्य॑वाट्। आ॒स्पात्रं॑ जुहू॒र्दे॒वाना॑म्॥५॥

च॒म॒सो दे॒वपा॑नः। अ॒रा॑ इ॒वाग्ने॑ ने॒मिर्दे॒वाऽस्त्वं प॑रिभू॒रसि॑।
आ व॑ह दे॒वान् यज॑मानाय। अ॒ग्निम॑ग्न॒ आव॑ह। सोम॒माव॑ह।
अ॒ग्निमाव॑ह। प्र॒जाप॑ति॒माव॑ह। अ॒ग्नीषो॑मा॒वाव॑ह। इन्द्रा॒ग्नी
आव॑ह। इन्द्र॒माव॑ह। म॒हेन्द्र॑माव॑ह। दे॒वाऽ आ॑ज्य॒पाऽ
आव॑ह। अ॒ग्निऽ हो॒त्रायाव॑ह। स्वं म॑हि॒मान॒मा व॑ह। आ चा॑ग्ने
दे॒वान् व॑ह। सु॒यजा॑ च यज जा॒तवे॑दः॥६॥

दे॒वाना॑मिन्द्र॒मा व॑ह पद चं॥ [३]

अ॒ग्निर्हो॒ता वे॒त्व॒ग्निः। हो॒त्रं वै॑त्तु प्रावि॒त्रम्। स्मो व॒यम्। सा॒धु
ते॑ यज॒मान॑ दे॒वता॑। घृ॒तव॑तीमध्व॒र्यो सु॒च॒मास्य॑स्व। दे॒वायु॑व॒
वि॒श्ववा॑राम्। ई॒डा॒महै॑ दे॒वाऽ ई॒डे॒न्यान्। न॒म॒स्याम॑ नम॒स्यान्।
यजा॑म॒ यज्ञि॑यान्॥७॥

अ॒ग्निर्हो॒ता न॑व॥ [४]

स॒मिधो॑ अ॒ग्न आ॒ज्य॑स्य वियन्तु। तनून॒पाद॑ग्न आ॒ज्य॑स्य
वेतु। इ॒डो अ॒ग्न आ॒ज्य॑स्य वियन्तु। ब॒र्हि॒र॒ग्न आ॒ज्य॑स्य

वेतु। स्वाहाऽग्निम्। स्वाहा सोमम्। स्वाहाऽग्निम्। स्वाहा
प्रजापतिम्। स्वाहाऽग्नीषोमौ। स्वाहेन्द्राग्नी। स्वाहेन्द्रम्।
स्वाहा महेन्द्रम्। स्वाहा देवाः आज्यपान्। स्वाहाऽग्निः
होत्राङ्गुषाणाः। अग्न आज्यस्य वियन्तु॥८॥

इन्द्राग्नी पञ्च च॥ [५]

अग्निर्वृत्राणि जङ्घनत्। द्रविणस्युर्विपन्यया। समिद्धः शुक्र
आहुतः। जुषाणो अग्निराज्यस्य वेतु। त्वः सोमासि
सत्पतिः। त्वः राजोत वृत्रहा। त्वं भद्रो असि क्रतुः।
जुषाणः सोम आज्यस्य हविषो वेतु। अग्निः प्रत्नेन
जन्मना। शुम्भानस्तनुवः स्वाम्। कविर्विप्रेण वावृधे।
जुषाणो अग्निराज्यस्य वेतु। सोमं गीर्भिष्ठा वयम्। वर्धयामो
वचोविदः। सुमृडीको न आविश। जुषाणः सोम आज्यस्य
हविषो वेतु॥९॥

स्वाः षट् च॥ [६]

अग्निर्मूर्धा दिवः ककुत्। पतिः पृथिव्या अयम्। अपाः
रेताः सि जिन्वति। भुवो यज्ञस्य रजसश्च नेता। यत्रा नियुद्धिः
सचसे शिवाभिः। दिवि मूर्धानन्दधिषे सुवर्षाम्। जिह्वामग्ने
चकृषे हव्यवाहम्। प्रजापते न त्वदेतान्यन्यः। विश्वा जातानि
परि ता बभूव। यत्कामास्ते जहुमस्तं नो अस्तु॥१०॥

वयः स्याम पतयो रयीणाम्। स वेद पुत्रः पितरः स

मातरम्। स सूनुर्भुवत्स भुवत्पुनर्मघः। स द्यामौर्णोदन्तरिक्षं
 स सुवः। स विश्वा भुवो अभवत्स आभवत्। अग्नीषोमा
 सवेदसा। सहृती वनतङ्गिरः। सन्देवत्रा बभूवथुः। युवमेतानि
 दिवि रोचनानि। अग्निश्च सोम सक्रतू अधत्तम्॥११॥

युवः सिन्धूः रभिशस्तेरवद्यात्। अग्नीषोमावमुञ्चतं
 गृभीतान्। इन्द्राग्नी रोचना दिवः। परि वाजेषु भूषथः।
 तद्वाञ्छेति प्रवीर्यम्। श्वथद्वृत्रमुत संनोति वाजम्। इन्द्रा
 यो अग्नी सहृरी सपर्यात्। इरज्यन्ता वसव्यस्य भूरैः।
 सहस्तमा सहसा वाजयन्ता। एन्द्र सानसिः रयिम्॥१२॥

सजित्वानः सदासहम्। वर्षिष्ठमृतये भरा। प्रसंसाहिषे
 पुरुहूत शत्रून्। ज्येष्ठस्ते शुष्म इह रातिरस्तु। इन्द्रा भर
 दक्षिणेना वसूनि। पतिः सिन्धूनामसि रेवतीनाम्। महाः
 इन्द्रो य ओजसा। पर्जन्यो वृष्टिमाः इवा। स्तोमैर्वत्सस्य
 वावृधे। महाः इन्द्रो नृवदाचर्षणिप्राः॥१३॥

उत द्विबर्हा अमिनः सहोभिः। अस्मद्रियंग्वावृधे वीर्याया।
 उरुः पृथुः सुकृतः कर्तृभिर्भूत्। पिप्रीहि देवाः उशतो
 यविष्ठ। विद्वाः ऋतूः ऋतुपते यजेह। ये दैव्या
 ऋत्विजस्तेभिरग्ने। त्वः होतृणामस्यायजिष्ठः। अग्निः
 स्विष्टकृतम्। अयाङ्गिरग्नेः प्रिया धामानि। अयाद्धोमस्य
 प्रिया धामानि॥१४॥

अयाङ्ग्रेः प्रिया धामानि। अयाङ्ग्रेजापतेः प्रिया धामानि।
 अयाङ्ग्रीषोमयोः प्रिया धामानि। अयाङ्गिन्द्राग्नियोः प्रिया
 धामानि। अयाङ्गिन्द्रस्य प्रिया धामानि। अयाङ्गमहेन्द्रस्य
 प्रिया धामानि। अयाङ्गैवानामाज्यपानां प्रिया धामानि।
 यक्षदग्नेर्होतुः प्रिया धामानि। यक्षत्स्वं महिमानम्।
 आयजतामेज्या इषः। कृणोतु सो अध्वरा जातवेदाः।
 जुषतां हविः। अग्ने यदद्य विशो अध्वरस्य होतः। पावक
 शोचे वेष्ट्वं हि यज्वां। ऋता यजासि महिना वियद्भूः।
 हव्या वह यविष्ठ या ते अद्य॥१५॥

अस्त्वधत्तं रयिं चरषणिप्राः सोमस्य प्रिया धामानीष्वद्वा॥ [७]

उपहूतं रथन्तरं सह पृथिव्या। उप मा रथन्तरं सह
 पृथिव्या ह्वयताम्। उपहूतं वामदेव्यं सहान्तरिक्षेण। उप मा
 वामदेव्यं सहान्तरिक्षेण ह्वयताम्। उपहूतं बृहत्सह दिवा।
 उप मा बृहत्सह दिवा ह्वयताम्। उपहूताः सप्त होत्राः। उप
 मा सप्त होत्रां ह्वयन्ताम्। उपहूता धेनुः सहर्षभा। उप मा
 धेनुः सहर्षभा ह्वयताम्॥१६॥

उपहूतो भक्षः सखा। उप मा भक्षः सखा ह्वयताम्।
 उपहूतां(४)हो। इडोपहूता। उपहूतेडा। उपो अस्मां
 इडां ह्वयताम्। इडोपहूता। उपहूतेडा। मानवी घृतपदी
 मैत्रावरुणी। ब्रह्म देवकृतमुपहूतम्॥१७॥

दैव्या अध्वर्यव उपहूताः। उपहूता मनुष्याः। य इमं

य॒ज्ञमवा॑न्। ये य॒ज्ञप॑तिं वर्धा॑न्। उप॑हूते द्यावा॑पृथि॒वी।
 पूर्॒वजे ऋ॒ताव॑री। दे॒वी दे॒वपु॑त्रे। उप॑हूतोऽयं यज॑मानः।
 उत्त॑रस्या॒न्देव॑य॒ज्याया॑मुप॑हूतः। भूय॑सि हवि॒ष्कर॑ण उप॑हूतः।
 दि॒व्ये धाम॑न्नुप॑हूतः। इ॒दं मे दे॒वा ह॒विर्जु॑षन्ता॒मिति॑
 तस्मि॑न्नुप॑हूतः। वि॒श्वम॑स्य प्रि॒यमुप॑हूतम्। वि॒श्वस्य॑
 प्रि॒यस्योप॑हूत॒स्योप॑हूतः॥१८॥

स॒हर्ष॑भा ह्य॒यता॑मुप॑हूतः ह॒विष्कर॑ण उप॑हूतश्च॒त्वारि॑ च॥ [८]

दे॒वं ब॒र्हिः। व॒सुव॑ने॒ वसु॑धेय॑स्य वेतु। दे॒वो न॒राश॑सः।
 व॒सुव॑ने॒ वसु॑धेय॑स्य वेतु। दे॒वो अ॒ग्निः स्वि॑ष्ट॒कृत्। सु॒द्रवि॑णा
 म॒न्द्रः क॒विः। स॒त्यम॑न्माय॒जी हो॑ता। हो॒तुर्हो॑तु॒राय॑जीयान्।
 अ॒ग्ने या॑न् दे॒वानया॑ट्। या॑ अ॒पिप्रेः॑। ये ते हो॒त्रे अ॑मत्स॒त।
 ता॑ स॒स॒नुषी॑ हो॒त्रा॒न्देव॑ङ्ग॒माम्। दि॒वि दे॒वेषु॑ य॒ज्ञमे॑रये॒मम्।
 स्वि॑ष्ट॒कृच्चा॒ग्ने हो॑ताऽभूः। व॒सुव॑ने॒ वसु॑धेय॑स्य न॒मोवा॑के
 वी॒हि॥१९॥

अ॒पिप्रेः॑ प॒ञ्च च॥ [९]

इ॒दं द्या॑वापृथि॒वी भ॒द्रम॑भूत्। आ॒र्धं सू॑क्तवा॒कम्। उ॒त
 न॒मोवा॑कम्। ऋ॒ध्यास्म॑ सू॒क्तोच्य॑म॒ग्ने। त्व॑ सू॒क्तवा॑गंसि।
 उप॑श्रितो दि॒वः पृ॑थि॒व्योः। ओ॒म॒न्वती॑ तेऽस्मिन् य॒ज्ञे य॑ज॒मान
 द्या॑वापृथि॒वी स्ता॑म्। श॒ङ्गये॑ जी॒रदा॑न्। अ॒त्र॒सू अ॑प्र॒वेदे॑।
 उ॒रुग॑व्यूती अ॒भयं॑ कृ॒तौ॥२०॥

वृष्टिद्यावा रीत्यापा। शम्भुवौ मयोभुवौ। ऊर्जस्वती च
 पयस्वती च। सूपचरणा च स्वधिचरणा च। तयोराविदि।
 अग्निरिदं हविरंजुषत। अवीवृधत महो ज्यायोऽकृत।
 सोमं इदं हविरंजुषत। अवीवृधत महो ज्यायोऽकृत।
 अग्निरिदं हविरंजुषत॥२१॥

अवीवृधत महो ज्यायोऽकृत। प्रजापतिरिदं हविरंजुषत।
 अवीवृधत महो ज्यायोऽकृत। अग्नीषोमाविदं
 हविरंजुषेताम्। अवीवृधेतां महो ज्यायोऽक्राताम्। इन्द्राग्नी
 इदं हविरंजुषेताम्। अवीवृधेतां महो ज्यायोऽक्राताम्।
 इन्द्रं इदं हविरंजुषत। अवीवृधत महो ज्यायोऽकृत।
 महेन्द्र इदं हविरंजुषत॥२२॥

अवीवृधत महो ज्यायोऽकृत। देवा आज्यपा आज्यमजुषन्त।
 अवीवृधन्त महो ज्यायोऽकृत। अग्निर्होत्रेणेदं हविरंजुषत।
 अवीवृधत महो ज्यायोऽकृत। अस्यामृधद्धोत्रायान्देवङ्गमायाम्।
 आशास्तेऽयं यजमानोऽसौ। आयुरा शास्ते। सुप्रजास्त्वमा
 शास्ते। सजातवनस्यामा शास्ते॥२३॥

उत्तरान्देवयज्यामा शास्ते। भूयो हविष्करणमा शास्ते।
 दिव्यन्धामा शास्ते। विश्वं प्रियमा शास्ते। यदनेन
 हविषाऽऽशास्ते। तदंश्यात्तदध्यात्। तदस्मै देवा रासन्ताम्।
 तदग्निर्देवो देवेभ्यो वनते। वयमग्नेर्मानुषाः। इष्टं च वीतं च।

उ॒भे च॑ नो॒ द्यावा॑पृथि॒वी अ॒ह॑स॒स्पाता॑म्। इ॒ह गति॑र्वा॒मस्ये॑दं
च॑। नमो॑ दे॒वेभ्यः॑॥२४॥

अभयं कृतावकृताग्निरिदं हविरंजुषत महेन्द्र इदं हविरंजुषत सजातवन्स्यामा शास्ते वीतं
च त्रीणि च॥ [१०]

तच्छुं॑ योरावृ॑णीमहे। गा॒तुं य॒ज्ञाय॑। गा॒तुं य॒ज्ञप॑तये। दैवीं
स्व॒स्तिर॑स्तु नः। स्व॒स्तिर्मानु॑षेभ्यः। ऊ॒र्ध्वञ्जि॑गातु भेष॒जम्।
शं नो॑ अस्तु द्वि॒पदे॑। शश्चतु॑ष्पदे॥२५॥

तच्छुं योरष्टौ॥ [११]

आप्या॑यस्व सन्तो॑। इ॒ह त्वष्टा॑रम॒ग्निय॑न्त॒न्नस्तु॑रीपम्। दे॒वानां॑
पत्नी॑रुश॒तीर॑वन्तु नः। प्राव॑न्तु नस्तु॒जये॑ वाज॑सातये। याः
पार्थि॑वासो॒ या अ॒पामपि॑ व्रते। ता नो॑ देवीः सु॒हवाः॒ शर्म॑
यच्छ॑त। उ॒त ग्रा वि॑यन्तु दे॒वप॑त्नीः। इन्द्रा॑ण्य॒ग्राय्य॑श्विनी
रा॒ट्। आ रोद॑सी वरुणा॒नी शृ॑णोतु। वि॒यन्तु॑ दे॒वीर्य॑
ऋतु॑र्जनी॒नाम्॥२६॥

अ॒ग्निर्होता॑ गृ॒हप॑तिः स राजा॑। वि॒श्वा वेद॑ जनि॒मा
जा॒तवे॑दाः। दे॒वाना॑मु॒त यो म॑र्त्या॒नाम्। यजि॑ष्ठः स प्र
य॑जतामृ॒तावा॑। व॒यमु॑ त्वा गृ॒हप॑ते जना॒नाम्। अ॒ग्ने अ॒कर्म॑
स॒मिधा॑ बृ॒हन्त॑म॒। अ॒स्थूरि॑ णो॒ गार्ह॑पत्यानि सन्तु। ति॒ग्मेन॑
न॒स्तेज॑सा॒ स॒शिशि॑षाधि॥२७॥

जनीनामष्टौ च॥ [१२]

उपंहूतं रथन्तरं सह पृथिव्या। उपं मा रथन्तरं सह
पृथिव्या ह्वयताम्। उपंहूतं वामदेव्यं सहान्तरिक्षेण। उपं मा
वामदेव्यं सहान्तरिक्षेण ह्वयताम्। उपंहूतं बृहत्सह दिवा।
उपं मा बृहत्सह दिवा ह्वयताम्। उपंहूताः सप्त होत्राः। उपं
मा सप्त होत्रा ह्वयन्ताम्। उपंहूता धेनुः सहर्षभा। उपं मा
धेनुः सहर्षभा ह्वयताम्॥२८॥

उपंहूतो भक्षः सखा। उपं मा भक्षः सखा ह्वयताम्।
उपंहूतां(४)हो। इडोपंहूता। उपंहूतेडा। उपो अस्मां
इडा ह्वयताम्। इडोपंहूता। उपंहूतेडा। मानवी घृतपदी
मैत्रावरुणी। ब्रह्म देवकृतमुपंहूतम्॥२९॥

दैव्या अध्वर्यव उपंहूताः। उपंहूता मनुष्याः। य इमं
यज्ञमवान्। ये यज्ञपत्नीं वर्धन्। उपंहूते द्यावापृथिवी।
पूर्वजे ऋतावरी। देवी देवपुत्रे। उपंहूतेयं यजमाना।
इन्द्राणीवाऽविधुवा। अदितिरिव सुपुत्रा। उत्तरस्यान्देवयज्यायामुपंहूत
भूयंसि हविष्करण उपंहूता। दिव्ये धामन्नुपंहूता। इदं मै देवा
हविर्जुषन्तामिति तस्मिन्नुपंहूता। विश्वमस्याः प्रियमुपंहूतम्।
विश्वस्य प्रियस्योपंहूतस्योपंहूता॥३०॥

सहर्षभा ह्वयतामुपंहूतं सुपुत्रा षट्॥ [१३]

सत्यं प्रवोऽग्ने महानग्निर्होता समिधोऽग्निर्वृत्राण्यग्निर्मूर्धोपंहूतं देवं बर्हिदिदं द्यावापृथिवी
तच्छुं योरा प्यायस्वोपंहूतत्रयोदश॥१३॥

सत्यं वयं स्याम वृष्टिद्यावा त्रिशत्॥३०॥

सत्यमुपहूता॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके पञ्चमः
प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ षष्ठमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके षष्ठः प्रपाठकः ॥

अ॒ञ्जन्ति॑ त्वाम॑ध्वरे॒ दे॒व॒यन्तः॑ । वन॑स्पते॒ मधु॑ना॒ दैव्ये॑न ।
 यद॑र्ध्वस्ति॑ष्ठा॒द्ववि॑णे॒ह ध॑त्तात् । यद्वा॒ क्षयो॑ मा॒तुर॒स्या
 उ॒प॒स्थैः॑ । उच्छ्र॑यस्व वनस्पते । वर्ष्म॑न्पृथि॒व्या अधि॑ । सुमि॑ती
 मी॒य॒मा॒नः । वर्चो॑धा य॒ज्ञवा॑हसे । समि॑द्धस्य॒ श्रय॑माणः
 पु॒रस्ता॑त् । ब्रह्म॑ वन्वा॒नो अ॒जरः॑ सु॒वीर॑म् ॥ १ ॥

आ॒रे अ॒स्मद॑म॒तिं बा॑ध॒मानः॑ । उच्छ्र॑यस्व म॒हते॑ सौभ॑गाय ।
 ऊ॒र्ध्व ऊ॒षुणं॑ ऊ॒तये॑ । तिष्ठा॑ दे॒वो न स॑वि॒ता । ऊ॒र्ध्वो वा॒जस्य॑
 स॒नि॒ता यद॑ञ्जिभिः । वा॒घद्वि॑र्वि॒ह्वया॑महे । ऊ॒र्ध्वो नः॑ पा॒ह्य ह॑सो
 नि के॒तुना॑ । विश्व॑ सम॒त्रिण॑न्दह । कृ॒धी न॑ ऊ॒र्ध्वं च॒ रथा॑य
 जी॒वसे॑ । वि॒दा दे॒वेषु॑ नो दु॒वः ॥ २ ॥

जा॒तो जा॑यते सुदि॒नत्वे॑ अ॒ह्नाम् । सम॑र्य आ वि॒दथे॑ वर्ध॒मानः॑ ।
 पु॒नन्ति॑ धी॒रा अप॑सो मनी॒षा । दे॒व्या वि॒प्र उ॒दिय॑र्ति वाच॑म् ।
 यु॒वा सु॒वासाः॑ परि॑वीत॒ आगा॑त् । स उ॒ श्रेया॑न्भवति॒
 जा॑य॒मानः॑ । तन्धी॒रासः॑ क॒वय॑ उन्न॑यन्ति । स्वा॒धियो॑
 मन॑सा दे॒व॒यन्तः॑ । पृथु॑पाजा॒ अम॑र्त्यः । घृ॒तनि॑र्णि॒रख्वा॑हुतः ।
 अ॒ग्निर्य॑ज्ञस्य॒ हव्य॑वाद् । तं सु॒बाधो॑ य॒तः सु॑चः । इ॒त्था
 धि॒या य॑ज्ञव॒न्तः । आच॑क्रु॒रग्नि॑मू॒तये॑ । त्वं वरु॑ण उ॒त मि॒त्रो
 अ॒ग्ने । त्वां वर्ध॑न्ति म॒तिभि॑र्वसि॒ष्ठाः । त्वे वसु॑ सुषण॒नानि॑

सन्तु। यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः॥३॥

सुवीरन्दुवः स्वाहुतोऽष्टौ च॥

[१]

होता यक्षदग्निं समिधा सुषमिधा समिद्धं नाभां
पृथिव्याः संज्ञथे वामस्य। वर्ष्मन्दिव इडस्पदे वेत्वाज्यस्य
होतर्यजं। होता यक्षत्तनूनपातमदितेर्गर्भं भुवनस्य गोपाम्।
मध्वाद्य देवो देवेभ्यो देवयानान्पथो अनक्तु वेत्वाज्यस्य
होतर्यजं। होता यक्षन्नराशंसं नृशस्त्रं नृः प्रणेत्रम्।
गोभिर्वपावान्त्स्याद्विरैः शक्तीवात्रथैः प्रथमया वा हिरण्यैश्चन्द्री
वेत्वाज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षदग्निमिड ईडितो देवो
देवां आवक्षद्दूतो हव्यवाडमूरः। उपेमं यज्ञमुपेमां देवो
देवहूतिमवतु वेत्वाज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षद्वरुहिः
सुष्टरीमोर्णम्रदा अस्मिन् यज्ञे वि च प्र च प्रथतां
स्वासस्थं देवेभ्यः। एमेनदद्य वसवो रुद्रा आदित्याः सन्दन्तु
प्रियमिन्द्रस्यास्तु वेत्वाज्यस्य होतर्यजं॥४॥

होता यक्षद्वरुं ऋष्याः कवष्यो कोषधावनीरुदाताभीर्जिहतां
विपक्षौभिः श्रयन्ताम्। सुप्रायणा अस्मिन् यज्ञे
विश्रयन्तामृतावृधो वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं। होता
यक्षदुषासानक्ता बृहती सुपेशसा नृः पतिभ्यो योनिं
कृण्वाने। सस्मयमाने इन्द्रेण देवैरेदं वरुहिः सीदतां
वीतामाज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षद्वैव्या होतांरा

मुन्द्रा पोता॑रा क॒वी प्रचै॑तसा। स्वि॑ष्टमु॒द्यान्यः क॑रदि॒षा
 स्व॑भिगूर्तम॒न्य ऊ॒र्जा सत॑वसे॒मं य॒ज्ञं दि॒वि दे॒वेषु॑ धत्तां
 वी॒तामाज्य॑स्य॒ होत॑र्यज॑। होता॑ यक्ष॒त्तिस्त्रो दे॒वीर॒पसा॑म॒पस्त॑मा
 अ॒च्छि॒द्रम॒द्येदम॑स्तन्वताम्। दे॒वेभ्यो॑ दे॒वीर्दे॒वमपो॑
 वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॑र्यज॑। होता॑ यक्ष॒त्त्वष्टा॑र॒मचि॑ष्टुमपा॑कः
 रेतो॒धां विश्र॑वसं यशो॒धाम्। पु॒रुरूप॑म॒काम॑कर्शनः
 सु॒पोषः॑ पोषैः॒ स्यात्सु॑वीरो॑ वी॒रैर्व॑त्वाज्य॑स्य॒ होत॑र्यज॑।
 होता॑ यक्ष॒द्वन॒स्पति॑मुपा॒वस्र॑क्षद्वि॒यो जो॒ष्टारः॑ श॒शम॒न्नरः॑।
 स्वदा॒त्स्वधि॑ति॒र्ऋतु॑थाद्य दे॒वो दे॒वेभ्यो॑ ह॒व्यावा॑ङ्गै॒त्वाज्य॑स्य॒
 होत॑र्यज॑। होता॑ यक्ष॒दग्नि॑ः स्वाहाऽऽज्य॑स्य॒ स्वाहा॑
 मे॒दसः॑ स्वाहा॑ स्तो॒काना॑ः स्वाहा॑ स्वाहा॑कृ॒तीना॑ः स्वाहा॑
 ह॒व्यसू॑क्तीनाम्। स्वाहा॑ दे॒वाः आ॑ज्य॒पान्त्स्वाहा॑ऽग्निः
 हो॒त्राञ्जु॑षाणा अ॒ग्न आ॑ज्य॑स्य वि॒यन्तु॑ होत॑र्यज॑॥५॥

प्रियमिन्द्रस्यास्तु वेत्वाज्यस्य होत॑र्यज॑ सु॒वीरो॑ वी॒रैर्व॑त्वाज्य॑स्य॒ होत॑र्यज॑ च॒त्वारि॑ च
 (अ॒ग्निन्त॑नूनपा॒तन्नरा॑शः स॒मग्नि॑मि॒ड ई॒डितो॑ ब॒र्हिर्दु॑र॒ उपा॑सान॒क्ता दै॒व्या तिस्र॑स्त्वष्टा॒रं
 वन॒स्पति॑म॒ग्निम्। पञ्च॑ वे॒त्वेको॑ वि॒यन्तु॑ द्वि॒र्वीता॑मे॒को वि॒यन्तु॑ द्वि॒र्वेत्वे॑को॒ वि॒यन्तु॑ होत॑र्यज॑॥) [२]

समि॑द्धो अ॒द्य मनु॑षो दुरो॒णे। दे॒वो दे॒वान् य॑जसि जा॒तवे॑दः।
 आ च॒ वह॑ मि॒त्रम॑हश्चि॒कित्वा॑न्। त्वन्दू॒तः क॒विर॑सि प्रचै॑ताः।
 तनू॑नपा॒त्पथ॑ ऋ॒तस्य॑ या॒नान्। म॒ध्वा स॒मञ्ज॑न्त्स्व॒दया॑ सु॒जिह्वा॑।
 मन्मा॑नि धी॒भिरु॑त य॒ज्ञमृ॑न्धन्। दे॒वत्रा॑ च॒ कृणु॑ह्यध्व॒रन्नः॑।
 नरा॒शः स॑स्य॒ महि॑मान॒मेषा॑म्। उप॑ स्तोषाम॒ यज॑तस्य॒

यज्ञैः॥६॥

ते सु॒क्रत॑वः शुच॑यो धिय॒न्धाः। स्वद॑न्तु दे॒वा उ॒भया॑नि ह॒व्या।
आ॒जुह्वा॑न् ई॒ड्यो व॑न्द्यश्च। आया॑ह्य॒ग्ने वसु॑भिः स॒जोषाः॑। त्वं
दे॒वाना॑मसि य॒ह्म हो॑ता। स ए॒नान् य॑क्षी॒षितो॑ य॒जीया॑न्।
प्रा॒चीनं॑ ब॒र्हिः प्र॒दिशा॑ पृथि॒व्याः। वस्तो॑र॒स्या वृ॑ज्यते
अ॒ग्ने अ॒ह्ना॑म्। व्यु॑ प्रथते वि॒तरं॑ वरी॒यः। दे॒वेभ्यो॑ अ॒दित॑ये
स्यो॒नम्॥७॥

व्यच॑स्वतीरुर्वि॒या वि॒श्रय॑न्ताम्। पति॑भ्यो न ज॒नयः॑
शु॒म्भमा॑नाः। दे॒वीर्द्वा॑रो बृ॒हती॑र्वि॒श्वमि॑न्वाः। दे॒वेभ्यो॑ भवथ
सु॒प्राय॑णाः। आसु॑ष्वय॒न्ती य॒जते॑ उपा॑के। उ॒षासा॑न॒क्ता
सद॑तां नि यो॒नौ। दि॒व्ये योष॑णे बृ॒हती॑ सु॒रुक्मे। अधि॑ श्रियः
शु॒क्रपि॑श॒न्दधा॑ने। दै॒व्या हो॑ता॒रा प्रथ॑मा सु॒वाचा॑। मि॒मा॒ना
य॒ज्ञं मनु॑षो य॒ज॑ध्यै॥८॥

प्र॒चोद॑य॒न्ता वि॒दथे॑षु का॒रू। प्रा॒चीनं॑ ज्योतिः प्र॒दिशा॑ दि॒शन्ता॑।
आ नो॑ य॒ज्ञं भा॑र॒ती तूय॑मेतु। इ॒डा मनु॑ष्वदि॒ह चे॒तय॑न्ती। ति॒स्रो
दे॒वीर्ब॑र्हिरे॒दः स्यो॒नम्। सर॑स्वती स्व॒पंसः॑ सद॒न्तु। य इ॒मे
द्यावा॑पृथि॒वी जनि॑त्री। रू॒पैरपि॑ श॒द्भुव॑नानि वि॒श्वा। तम॑द्य
हो॑तरि॒षितो॑ य॒जीया॑न्। दे॒वन्त्व॑ष्टा॒रमि॑ह य॒क्षि वि॒द्वान्॥९॥

उ॒पाव॑सृज॒त्मन्या॑ सम॒ञ्जन्। दे॒वानां॑ पाथं ऋ॒तुथा॑ ह॒वीर॑षि।
व॒नस्प॑तिः शमि॒ता दे॒वो अ॒ग्निः। स्वद॑न्तु ह॒व्यं मधु॑ना घृ॒तेन॑।
स॒द्यो जा॒तो व्य॑मिमीत य॒ज्ञम्। अ॒ग्निर्दे॒वाना॑मभवत्पु॒रोगाः॑।

अस्य होतुः प्रदिश्यृतस्य वाचि। स्वाहाकृतं हविरदन्तु
देवाः॥१०॥

यज्ञैः स्योनं यजध्वे विद्वान्धौ च॥ [३]

अग्निर्होता नो अध्वरे। वाजी सन्परिणीयते। देवो देवेषु
यज्ञियः। परित्रिविष्टपध्वरम्। यात्यग्नी रथीरिव। आ देवेषु
प्रयो दधत्। परि वाजपतिः कविः। अग्निर्हव्यान्यक्रमीत्।
दधद्रत्नानि दाशुषे॥११॥

अग्निर्होता नो नव॥ [४]

अजैदग्निः। असन्द्वाजन्नि। देवो देवेभ्यो हव्यावाद्।
प्राञ्जोभिर्हिन्वानः। धेनाभिः कल्पमानः। यज्ञस्यायुः
प्रतिरन्। उप प्रेष्य होतः। हव्या देवेभ्यः॥१२॥

अजैदधौ॥ [५]

दैव्याः शमितार उत मनुष्या आरभध्वम्। उपनयत् मेध्या
दुरः। आशासाना मेधपतिभ्यां मेधम्। प्रास्मा अग्निं भरत।
स्तृणीत बर्हिः। अन्वेनं माता मन्यताम्। अनु पिता। अनु
भ्राता सगर्भ्यः। अनु सखा सयूथ्यः। उदीचीनाः अस्य पदो
निधत्तात्॥१३॥

सूर्यश्चक्षुर्गमयतात्। वातं प्राणमन्ववसृजतात्। दिशः
श्रोत्रम्। अन्तरिक्षमसुम्। पृथिवीं शरीरम्। एकधाऽस्य
त्वचमाच्छतात्। पुरा नाभ्या अपिशसो वृषामुत्खिदतात्।
अन्तरेवोष्माणं वारयतात्। श्येनमस्य वक्षः कृणुतात्।

प्रशसां बाहू॥१४॥

शला दोषणी। कश्यपेवा९सा। अच्छिद्रे श्रोणी।
कवषोरू स्नेकपर्णाष्टीवन्ता। षड्विंशतिरस्य वङ्कयः।
ता अनुष्ठोच्यावयतात्। गात्रंङ्गात्रमस्यानूनं कृणुतात्।
ऊवध्यगोहं पार्थिवङ्घनतात्। अस्त्रा रक्षः स९सृजतात्।
वनिष्ठुमस्य मा राविष्ट॥१५॥

उरूकं मन्यमानाः। नेद्वस्तोके तनये। रवितारवच्छमितारः।
अग्निगो शमीध्वम्। सुशमिं शमीध्वम्। शमीध्वमग्निगो।
अग्निगुश्वापापश्च। उभौ देवाना९ शमितारौ। ताविमं पशु९
श्रपयतां प्रविद्धा९सौ। यथायथाऽस्य श्रपणन्तथातथा॥१६॥

धृत्ताद्बाहू मा राविष्ट तथातथा॥ [६]

जुषस्व सप्रथमस्तमम्। वचो देवप्सरस्तमम्। हव्या जुह्वान
आसनिं। इमं नो यज्ञममृतैषु धेहि। इमा हव्या जातवेदो
जुषस्व। स्तोकानामग्ने मेदसो घृतस्य। होतः प्राशान प्रथमो
निषद्य। घृतवन्तः पावक ते। स्तोकाः श्रोतन्ति मेदसः। स्वधर्म
देववीतये॥१७॥

श्रेष्ठं नो धेहि वार्यम्। तुभ्य९ स्तोका घृतश्चुतः। अग्ने
विप्राय सन्त्य। ऋषिः श्रेष्ठः समिध्यसे। यज्ञस्य प्राविता
भवा। तुभ्य९ श्रोतन्त्यग्निगो शचीवः। स्तोकासौ अग्ने
मेदसो घृतस्य। कविशस्तो बृहता भानुनागाः। हव्या

जुषस्व मेधिर। ओजिष्ठन्ते मध्यतो मेद उद्धृतम्। प्र ते वयन्ददामहे। श्रोतन्ति ते वसो स्तोका अधित्वचि। प्रति तान्देवशोर्विहि॥१८॥

देववीतय उद्धृतश्रीणि च॥—————[७]

आवृत्रहणा वृत्रहभिः शुष्मैः। इन्द्र यातन्नमोभिरग्ने अर्वाक्। युव९ राधोभिरकवेभिरिन्द्र। अग्ने अस्मे भवतमुत्तमेभिः। होता यक्षदिन्द्राग्नी। छागस्य वपाया मेदसः। जुषेता९ हविः। होतर्यजं। विह्यख्यन्मनसा वस्य इच्छन्। इन्द्राग्नी ज्ञास उत वा सजातान्॥१९॥

नान्या युवत्प्रमतिरस्ति मह्यम्। स वान्धियं वाजयन्तीमतक्षम्। होता यक्षदिन्द्राग्नी। पुरोडाशस्य जुषेता९ हविः। होतर्यजं। त्वामीडते अजिरन्दूत्याय। हविष्मेन्तः सदमिन्मानुषासः। यस्य देवैरासदो बरहिरग्ने। अहान्यस्मै सुदिना भवन्तु। होता यक्षदग्निम्। पुरोडाशस्य जुषेता९ हविः। होतर्यजं॥२०॥

सजातान्निन्दे च॥—————[८]

गीर्भिर्विप्रः प्रमतिमिच्छमानः। ईदृ रयिं यशसं पूर्वभाजम्। इन्द्राग्नी वृत्रहणा सुवज्रा। प्र णो नव्येभिस्तिरतं देष्णैः। माच्छेद्म रश्मीरिति नाधमानाः। पितृणा९ शक्तीरनुयच्छमानाः। इन्द्राग्निभ्याङ्कं वृषणो मदन्ति। ताह्यद्री धिषणाया उपस्थे। अग्नि९ सुदीति९ सुदृशं गृणन्तः। नमस्यामस्त्वेडां जातवेदः। त्वान्दूतमरति९ हव्यवाहम्।

देवा अंकृण्वन्नमृतस्य नाभिम्॥२१॥

जातवेदो द्वे च॥ [९]

त्व९ ह्यग्ने प्रथमो मनोता॥ अस्या धियो अभवो दस्महोता॥
त्व९ सीं वृषन्नकृणोर्दुष्टरीतु। सहो विश्वस्मै सहसे सहध्वै।
अधा होता न्यसीदो यजीयान्। इडस्पद इषयन्नीड्यः
सन्। तन्त्वा नरः प्रथमन्देवयन्तः। महो राये चितयन्तो
अनुग्मन्। वृतेव यन्त बहुभिर्वसव्यैः। त्वे रयिञ्जागृवा९ सो
अनुग्मन्॥२२॥

रुशन्तमग्निन्दरशतम्बृहन्तम्। वपावन्तं विश्वहा दीदिवा९सम्।
पदं देवस्य नमसा वियन्तः। श्रवस्यवः श्रवं आपन्नमृक्तम्।
नामानि चिद्वधिरे यज्ञियानि। भद्रायान्ते रणयन्त सन्दष्टौ।
त्वां वर्धन्ति क्षितयः पृथिव्याम्। त्व९ राय उभयासो
जनानाम्। त्वन्नाता तरणे चेत्योभूः। पिता माता
सदमिन्मानुषाणाम्॥२३॥

सपर्येण्यः स प्रियो विक्ष्वग्निः। होता मन्द्रो निषसादा
यजीयान्। तन्त्वा वयन्दम आ दीदिवा९सम्। उपजुबाधो
नमसा सदेम। तन्त्वा वय९ सुधियो नव्यमग्ने। सुम्रायव
ईमहे देवयन्तः। त्वं विशो अनयो दीद्यानः। दिवो अग्ने
बृहता रोचनेन। विशां कविं विशपति९ शश्वतीनाम्।
नितोशनं वृषभं चर्षणीनाम्॥२४॥

प्रेतीषणि मिषयन्तं पावकम्। राजन्तमग्निं यजत९ रयीणाम्।

सो अ॑ग्र ई॒जे श॒श॒मे च॒ म॒र्तः। यस्त॒ आन॑द्भूमिधा॑ ह॒व्यदा॑तिम्।
 य आहु॑तिं परि॒ वेदा॒ नमो॑भिः। विश्वे॑त्सवामा द॑धते॒ त्वोतः॑।
 अ॒स्मा उ॑ ते ते॒ महि॑ म॒हे वि॑धेम। नमो॑भिरग्रे स॒मिधो॑त ह॒व्यैः।
 वेदी॑सूनो सहसो गी॒र्भिरु॒क्थैः। आ ते भ॒द्राया॑ सु॒म॒तौ
 य॑तेम॥ २५॥

आ यस्त॒तन्थ॒ रोद॑सी विभा॒सा। श्रवो॑भिश्च श्रव॒स्यस्त॑रुत्रः।
 बृ॒हद्भि॒र्वाजैः॑ स्थवि॑रेभिर॒स्मे। रे॒वद्भि॑रग्रे वित॒रं वि भा॑हि।
 नृ॒वद्व॑सो स॒दमि॑द्वे॒ह्यस्मे। भूरि॑तो॒काय॑ तन॑याय प॒श्वः। पूर्वी॑रिषो
 बृ॒हती॑रा॒रे अ॑घाः। अ॒स्मे भ॒द्रा सौ॑श्रव॒सानि॑ सन्तु। पुरु॑ण्यग्रे
 पुरु॒धा त्वा॒या। वसू॑नि राजन्व॒सुता॑ते अ॒श्याम्। पुरु॑णि हि
 त्वे पु॑रुवार॒ सन्ति॑। अग्रे॒ वसु॑ विध॒ते राज॑नित्वे॥ २६॥

जागृ॒वाः सो अनु॑ग॒मन्मानु॑षाणाश्चर॒षणी॑नां य॑तेमाश्या॒न्द्वे च॥ [१०]

आभ॑रतः शिक्ष॑तं वज्र॒बाहू। अ॒स्मा इ॒न्द्रा॒ग्नी अव॑तः
 श॒ची॑भिः। इ॒मे नु ते र॒श्मयः॑ सूर्य॑स्य। येभिः स॒पित॑त्वं पि॒तरौ
 न॒ आय॑न्। होता॑ यक्षदिन्द्रा॒ग्नी। छा॒गस्य॑ ह॒विष॑ आ॒त्ताम॑द्य।
 म॒ध्यतो॑ मे॒द उ॒द्धृत॑म्। पु॒रा द्वेषो॑भ्यः। पु॒रा पौरु॑षेय्या गृ॒भः।
 घ॒स्तान्नू॑नम्॥ २७॥

घा॒से अ॑ज्राणां॒ यव॑सप्रथमानाम्। सु॒म॒त्क्ष॑राणां
 श॒तरु॑द्रियाणाम्। अ॒ग्नि॒ष्वा॒त्तानां॑ पीवो॑पवसनानाम्। पा॒श्व॒तः
 श्रो॑णितः शि॒ताम॑त उ॒त्सा॑दतः। अ॒ङ्गाद॑ङ्गादव॑त्तानाम्। कर॑त

ए॒वेन्द्रा॒ग्नी। जु॒षेता॑ ह॒विः। हो॒त॒र्य॒जं। दे॒वेभ्यो॑ वनस्पते
ह॒वी॑ ऽषिं। हि॒र॒ण्य॒पर्णं प्र॒दि॒वंस्ते अ॒र्थम्॥२८॥

प्र॒दक्षि॑णि॒द्र॒श॒नया॑ नि॒यूय॑। ऋ॒तस्य॑ वक्षि प॒थिभी॑
रजि॑ष्ठैः। हो॒ता यक्ष॑द्वन॒स्पति॑म॒भिहि॑। पि॒ष्टत॑मया
रभि॑ष्ठया र॒श॒नया॑ धि॒त। यत्रेन्द्रा॒ग्नि॒योश्छा॑ग॒स्य ह॒विषः॑
प्रि॒या धामा॑नि। यत्र वन॒स्पतेः॑ प्रि॒या पाथा॑ ऽसि।
यत्र दे॒वाना॑माज्य॒पाना॑ प्रि॒या धामा॑नि। यत्रा॒ग्नेर्होतुः॑
प्रि॒या धामा॑नि। तत्रै॒तं प्र॒स्तुत्ये॑वोप॒स्तुत्ये॑ वोपाव॑स्रक्षत्।
रभी॑या ऽसमि॒व कृ॒त्वी॥२९॥

कर॑दे॒वं दे॒वो वन॒स्पतिः॑। जु॒षता॑ ह॒विः। हो॒त॒र्य॒जं। पि॒प्री॒हि
दे॒वा॑ ऽ उ॒श॒तो य॑विष्ठ। वि॒द्वा ऽ ऋ॒तू॑ ऽ र॒ऋतु॑पते यजे॒ह।
ये दै॒व्या ऋ॒त्विज॑स्तेभि॒र॒ग्ने। त्व॑ होत॒वृणा॑म॒स्याय॑जिष्ठः।
हो॒ता यक्ष॑द॒ग्निः स्वि॑ष्ट॒कृत॑म्। अया॑ड॒ग्नि॒रिन्द्रा॒ग्नि॒योश्छा॑ग॒स्य
ह॒विषः॑ प्रि॒या धामा॑नि। अया॒द्वन॒स्पतेः॑ प्रि॒या पाथा॑ ऽसि।
अया॑ड्वि॒वाना॑माज्य॒पाना॑ प्रि॒या धामा॑नि। यक्ष॑द॒ग्नेर्होतुः॑
प्रि॒या धामा॑नि। यक्ष॑त्स्वं म॒हि॒मान॑म्। आ॒य॒ज॒तामे॒ज्या
इ॒षः। कृ॒णोतु॑ सो अ॒ध्व॒रा जा॒तवे॑दाः। जु॒षता॑ ह॒विः।
हो॒त॒र्य॒जं॥३०॥

नूनमर्थं कृत्वी पाथा ऽसि सप्त च॥

[११]

उपो॑ ह॒ यद्वि॑दथ॒ वा॒जिनो॑ गूः। गी॒र्भिर्वि॑प्राः प्रम॑तिमिच्छ॒मानाः॑।
अ॒र्वन्तो॑ न का॒ष्ठा॒न्नक्ष॑माणाः। इन्द्रा॒ग्नी जो॑हु॒वतो॑ नर॒स्ते।

वनस्पते रश्नयाऽभिधाय। पिष्टतमया वयुनानि विद्वान्।
वहं देवत्रा दिधिषो हवींषि। प्र चंदातारममृतेषु वोचः।
अग्निं स्विष्टकृतम्। अयाङ्गिरिन्द्राग्नियोश्छगंस्य हविषः
प्रिया धामानि॥३१॥

अयाङ्गनस्पतेः प्रिया पाथांसि। अयाङ्गवानामाज्यपानां
प्रिया धामानि। यक्षदग्नेर्होतुः प्रिया धामानि। यक्षत्स्व
महिमानम्। आयजतामेज्या इषः। कृणोतु सो अध्वरा
जातवेदाः। जुषतां हविः। अग्ने यदद्य विशो अध्वरस्य
होतः। पावक शोचे वेष्ट्वं हि यज्वा। ऋता यजासि महिना
वियद्भूः। हव्या वह यविष्ठ या ते अद्य॥३२॥

धामानि भूरेकं च॥—————[१२]

देवं बर्हिः सुदेवं देवैः स्यात्सुवीरं वीरैर्वस्तोर्वृज्येताक्तोः
प्रभ्रियेतात्यन्यात्राया बर्हिष्मतो मदेम वसुवने वसुधेयस्य
वेतु यज। देवीद्वारं सङ्घाते विद्वीर्यामञ्छिथिरा ध्रुवा
देवहतौ वत्स ईमेनास्तरुण आमिमीयात्कुमारो
वा नवजातो मैना अर्वा रेणुककाटः पृणग्वसुवने
वसुधेयस्य वियन्तु यज। देवी उषासानक्ताऽद्यास्मिन्यज्ञे
प्रयत्यहेतामपि नूनन्देवीर्विशः प्रायांसिष्टां सुप्रीते
सुधिते वसुवने वसुधेयस्य वीतां यज। देवी जोष्टी
वसुधिती ययोर्न्याऽघाद्वेषांसि यूयवदान्यावक्षद्वसु

वार्याणि॒ यज॑मानाय॒ वसु॑वने॒ वसु॑धेयस्य॒ वीतां॑ यज॑।
 दे॒वी ऊ॒र्जाहु॑ती॒ इष॑मूर्ज॑म॒न्याव॑क्ष॒त्सग्धि॑ꣳ स॒पीति॑म॒न्या
 नवे॑न॒ पूर्व॑न्दय॑मानाः॒ स्याम॑ पुरा॑णेन॒ नव॑न्तामूर्ज॑मूर्जाहु॑ती
 ऊ॒र्जय॑माने॒ अधा॑तां॒ वसु॑वने॒ वसु॑धेयस्य॒ वीतां॑ यज॑।
 दे॒वा दै॒व्या होता॑रा॒ नेष्टा॑रा॒ पोता॑रा॒ हुता॑घ॒शꣳसा॒वाभ॑रद्व॒सू
 वसु॑वने॒ वसु॑धेयस्य॒ वीतां॑ यज॑। दे॒वीस्ति॑स्र॒स्तिस्त्रो॑ दे॒वीरि॑डा॒
 सर॑स्वती॒ भार॑ती॒ द्यां भार॑त्यादि॒त्यैर॑स्पृक्ष॒त्सर॑स्वती॒मꣳ
 रु॒द्रैर्य॑ज्ञमा॑वीदि॒हैवे॑ड्या॒ वसु॑म॒त्या स॒धमा॑द॒ मदे॑म॒ वसु॑वने॒
 वसु॑धेयस्य॒ वियन्तु॑ यज॑। दे॒वो नरा॑शꣳसं॒स्त्रिशी॑रू॒षा
 ष॑डक्षः॒ श॒तमि॑देनꣳशि॒तिपृ॑ष्ठा॒ आद॑धति॒ स॒हस्र॑मीं
 प्र॒वह॑न्ति॒ मि॒त्रावरु॑णेद॒स्य हो॒त्रम॑र॒हतो॑ बृह॒स्पतिः॑
 स्तो॒त्रम॑श्विनाऽऽध्व॑र्यवं॒ वसु॑वने॒ वसु॑धेयस्य॒ वेतु॑ यज॑।
 दे॒वो व॒नस्प॑तिर्व॒रुष॑प्रा॒वा घृ॒तनि॑र्णि॒ग्द्याम॑ग्रेणास्पृक्ष॒दान्तरि॑क्षं
 म॒ध्येना॑प्राः पृथि॒वीमु॑परेणादꣳहीद्व॒सुवने॑ वसु॑धेयस्य॒ वेतु॑
 यज॑। दे॒वं ब॒र्हिर्वा॑रितीनां॒ नि॒धेधा॑ऽसि॒ प्रच्यु॑तीना॒मप्र॑-
 च्यु॒तन्नि॑काम॒धरणं॑ पुरु॒स्पार॑हं॒ यश॑स्वदे॒ना ब॒र्हिषा॑ऽन्या
 ब॒र्हीꣳष्य॑भि॒ष्याम॑ वसु॑वने॒ वसु॑धेयस्य॒ वेतु॑ यज॑। दे॒वो
 अ॒ग्निः स्वि॑ष्ट॒कृत्सु॑द्रवि॒णा म॒न्द्रः क॒विः स॒त्यम॑न्माऽऽय॒जी
 होता॑ होतु॒रहो॑तु॒राय॑जीया॒नग्रे॑ या॒न्दे॒वानया॑ड्याꣳ अ॒पिप्रे॑र्ये
 ते॑ हो॒त्रे अ॑म॒त्सत॒ ताꣳ स॑स॒नुषी॑ꣳ हो॒त्रा॑न्दे॒वङ्ग॑मान्दिवि

दे॒वेषु॑ य॒ज्ञमे॑रये॒मꣳ स्वि॑ष्ट॒कृच्चा॒ग्ने होता॑ऽभू॒र्वसु॑वने॒ वसु॑धेय॒स्य
नमो॑वा॒के वी॑हि यज॑ ॥ ३३ ॥

यजै॑कं च॥ _____ [१३]

दे॒वं ब॒र्हिः। व॒सुवने॑ वसु॒धेय॑स्य वेतु। दे॒वीर्द्वारिः॑। व॒सुवने॑
वसु॒धेय॑स्य वियन्तु। दे॒वी उ॒षासा॒नक्ता॑। व॒सुवने॑ वसु॒धेय॑स्य
वीताम्। दे॒वी जो॒ष्टी॑। व॒सुवने॑ वसु॒धेय॑स्य वीताम्। दे॒वी
ऊ॒र्जाहु॑ती। व॒सुवने॑ वसु॒धेय॑स्य वीताम्॥ ३४ ॥

दे॒वा दै॒व्या होता॑रा। व॒सुवने॑ वसु॒धेय॑स्य वीताम्।
दे॒वीस्ति॒स्त्रस्ति॒स्त्रो दे॒वीः। व॒सुवने॑ वसु॒धेय॑स्य वियन्तु। दे॒वो
नरा॒शꣳसः॑। व॒सुवने॑ वसु॒धेय॑स्य वेतु। दे॒वो वन॑स्पतिः।
व॒सुवने॑ वसु॒धेय॑स्य वेतु। दे॒वं ब॒र्हिर्वा॒रितीना॑म्। व॒सुवने॑
वसु॒धेय॑स्य वेतु॥ ३५ ॥

दे॒वो अ॒ग्निः स्वि॑ष्ट॒कृत्। सु॒द्रवि॑णा म॒न्द्रः क॒विः।
स॒त्यम॑न्माय॒जी होता॑। होतु॑र्होतु॒राय॑जीयान्। अ॒ग्ने
या॒न्दे॒वानया॑ट्। याꣳ अ॒पि॒प्रेः। ये ते॑ हो॒त्रे अ॑म॒त्स॒त। ताꣳ
सं॒स॒नुषी॑ꣳ हो॒त्रा॑न्दे॒वङ्ग॑माम्। दि॒वि दे॒वेषु॑ य॒ज्ञमे॑रये॒मम्।
स्वि॑ष्ट॒कृच्चा॒ग्ने होता॑ऽभूः। व॒सुवने॑ वसु॒धेय॑स्य नमो॑वा॒के
वी॑हि॥ ३६ ॥

वी॒तां वे॒त्वभू॑रेकं च॥ _____ [१४]

अ॒ग्निम॒द्य होता॑रमवृणीता॒यं यज॑मानः पच॑न्प॒त्तीः

पचन्पुरोडाशं बध्नन्निन्द्राग्निभ्याञ्छागं॑ सूपस्था अद्य
 देवो वनस्पतिरभवदिन्द्राग्निभ्यां छागेनाघस्तान्तं मेदस्तः
 प्रतिपचताग्रभीष्टामवीवृधेतां पुरोडाशेन त्वामद्यर्ष आर्षेय
 ऋषीणान्नपादवृणीतायं यजमानो बहुभ्य आ सङ्गतेभ्य
 एष मे देवेषु वसु वार्या यक्ष्यत इति ता या देवा
 देवदानान्यदुस्तान्यस्मा आ च शास्वा च गुरस्वेषितश्च
 होतुरसि भद्रवाच्याय प्रेषितो मानुषः सूक्तवाकाय सूक्ता
 ब्रूहि॥ ३७॥

अग्निमद्यैकम्॥—————[१५]

अञ्जन्ति होता यक्षत्समिद्धो अद्याग्निरजैर्देव्यां जुषस्वा वृत्रहणा गीर्भिस्त्वङ् ह्याभरतमुपोह
 यदेवं ब्रूहिः सुदेवं देवं ब्रूहिरग्निमद्य पञ्चदश॥१५॥

अञ्जन्त्यग्निरहोता नो गीर्भिरूपो ह यद्विदथ वाजिनः सप्तत्रिंशत्॥३७॥

अञ्जन्ति सूक्ताब्रूहि॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके षष्ठः

प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ सप्तमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके सप्तमः प्रपाठकः ॥

सर्वान् वा ए॒षोऽग्नौ॑ कामा॒न्प्रवेश॑यति। योऽ॒ग्नीन॑न्वा॒धाय॑
व्र॒तमु॑पैति। स॒यद॑नि॒ष्ट्वा प्र॑या॒यात्। अ॒काम॑प्री॒ता ए॒न॒ङ्कामा॑
ना॒नुप्र॑यायुः। अ॒ते॒जा अ॑वी॒र्यः॑ स्यात्। स जु॑हुयात्। तुभ्य॒न्ता
अ॒ङ्गिर॑स्तम। वि॒श्वोः सु॑क्षि॒तयः॑ पृथ॑क्। अ॒ग्ने कामा॑य॒ येमि॑र॒
इति॑। कामा॑ने॒वास्मि॑न्दधाति॥१॥

काम॑प्री॒ता ए॒न॒ङ्कामा॑ अनु॒ प्रया॑न्ति। ते॒ज॒स्वी वी॒र्या॑वान्भवति।
सन्त॑ति॒र्वा ए॒षा य॒ज्ञस्य॑। योऽ॒ग्नीन॑न्वा॒धाय॑ व्र॒तमु॑पैति।
स यदु॑द्वायति। वि॒च्छि॑त्तिरे॒वास्य॑ सा। तं प्राञ्च॑मु॒द्धृत्य॑।
मन॑सोपतिष्ठेत्। मनो॒ वै प्र॒जाप॑तिः। प्रा॒जाप॑त्यो य॒ज्ञः॥२॥

मन॑सैव य॒ज्ञः सन्त॑नोति। भूरि॒त्याह॑। भू॒तो वै प्र॒जाप॑तिः।
भूति॑मे॒वोपै॑ति। वि॒ वा ए॒ष इ॒न्द्रि॒येण॑ वी॒र्येण॑र्ध्यते।
यस्याहि॑ता॒ग्नेर॒ग्निर॑प॒क्षाय॑ति। याव॑च्छ॒म्यया॑ प्र॒विध्ये॑त्। यदि॑
ताव॑दप॒क्षायै॑त्। त॑ सम्भ॑रेत्। इ॒दन्त॑ एकं॒ पर॑ उ॒त
एक॑म्॥३॥

तृतीये॒न ज्योति॑षा॒ संवि॑शस्व। सं॒वेश॑नस्त॒नुवै॑ चारु॑रेधि। प्रि॒ये
दे॒वानां॑ पर॒मे ज॒नित्र॑ इति॑। ब्रह्म॑णै॒वैन॑ सम्भ॑रति। सैव ततः
प्राय॑श्चित्तिः। यदि॑ पर॒स्तराम॑प॒क्षायै॑त्। अनु॒प्रया॑याव॒स्येत्। सो
ए॒व ततः॑ प्राय॑श्चित्तिः। ओष॑धी॒र्वा ए॒तस्य॑ प॒शून्प॑यः प्रवि॑शति।

यस्य हविषे वत्सा अपाकृता धयन्ति॥४॥

तान् यदुह्यात्। यातयाँमा हविषा यजेत। यन्न दुह्यात्।
यज्ञपरुरन्तरियात्। वायव्यां यवागून्निर्वपेत्। वायुर्वै पयंसः
प्रदापयिता। स एवास्मै पयः प्रदापयति। पयो वा ओषधयः।
पयः पयः। पयसैवास्मै पयोऽवरुन्धे॥५॥

अथोत्तरस्मै हविषे वत्सानपाकुर्यात्। सैव ततः प्रायश्चित्तिः।
अन्यतरान् वा एष देवान्भागधेयेन व्यर्धयति। ये यजमानस्य
सायं गृहमा गच्छन्ति। यस्य सायन्दुग्धं हविरार्तिमाच्छति।
इन्द्राय व्रीहीन्निरुप्योपं वसेत्। पयो वा ओषधयः। पयं
एवारभ्य गृहीत्वोपं वसति। यत्प्रातः स्यात्। तच्छृतं
कुर्यात्॥६॥

अथेतर एन्द्रः पुरोडाशः स्यात्। इन्द्रिये एवास्मै समीचीं
दधाति। पयो वा ओषधयः। पयः पयः। पयसैवास्मै
पयोऽवरुन्धे। अथोत्तरस्मै हविषे वत्सानपाकुर्यात्। सैव
ततः प्रायश्चित्तिः। उभयान् वा एष देवान्भागधेयेन व्यर्धयति।
ये यजमानस्य सायं च प्रातश्च गृहमा गच्छन्ति। यस्योभयं
हविरार्तिमाच्छति॥७॥

एन्द्रं पञ्चशरावमोदननिर्वपेत्। अग्निं देवतानां प्रथमं यजेत्।
अग्निमुखा एव देवताः प्रीणाति। अग्निं वा अन्वन्या देवताः।
इन्द्रमन्वन्याः। ता एवोभयीः प्रीणाति। पयो वा ओषधयः।

पयः पयः। पयसैवास्मै पयोऽवरुन्धे। अथोत्तरस्मै हविषे
वत्सानपाकुर्यात्॥८॥

सैव ततः प्रायश्चित्तिः। अर्धो वा एतस्य यज्ञस्य मीयते।
यस्य व्रत्येऽहन्यत्यनालम्बुका भवति। तामपुरुध्यं यजेत।
सर्वेणैव यज्ञेन यजते। तामिद्वोपं ह्वयेत। अमूहमस्मि।
सा त्वम्। द्यौरहम्। पृथिवी त्वम्। सामाहम्। ऋक्त्वम्।
तावेहि सम्भवाव। सह रेतो दधावहै। पुंसे पुत्राय वेत्तवै।
रायस्पोषाय सुप्रजास्त्वाय सुवीर्यायेति। अर्ध एवैनामुप
ह्वयेत। सैव ततः प्रायश्चित्तिः॥९॥

दधाति यज्ञ उत एकन्धयन्ति रुन्धे कुर्यादार्च्छत्यपाकुर्यात्पृथिवी त्वमष्टौ च (सर्वान् वि वै
यदि परस्तरामोषंधीरन्यतरानुभयानर्धो वै॥)॥ [१]

यद्विष्णुणेन जुहुयात्। अप्रजा अपशुर्यजमानः स्यात्।
यदनायतने निनयेत्। अनायतनः स्यात्। प्राजापत्ययर्चा
वल्मीकवपायामव नयेत्। प्राजापत्यो वै वल्मीकः। यज्ञः
प्रजापतिः। प्रजापतावेव यज्ञं प्रतिष्ठापयति। भूरित्याह।
भूतो वै प्रजापतिः॥१०॥

भूतिमेवोपैति। तत्कृत्वा। अन्यां दुग्ध्वा पुनर्होतव्यम्।
सैव ततः प्रायश्चित्तिः। यत्कीटावपन्नेन जुहुयात्। अप्रजा
अपशुर्यजमानः स्यात्। यदनायतने निनयेत्। अनायतनः
स्यात्। मध्यमेन पर्णेन द्यावापृथिव्ययर्चाऽन्तः परिधि
निनयेत्। द्यावापृथिव्योरेवैन्त्प्रतिष्ठापयति॥११॥

तत्कृत्वा। अ॒न्यां दु॒ग्ध्वा पुन॑र्होत॒व्यम्। सैव ततः प्रायश्चित्तिः।
यदव॑वृष्टेन जुहुयात्। अप॑रूपमस्या॒त्मञ्जायेत। कि॒लासौ
वा॒स्याद॑र्श॒सो वा॑। यत्प्रत्ये॒यात्। य॒ज्ञं विच्छि॑न्धात्। स
जुहुयात्। मि॒त्रो जना॑न्कल्पयति प्रजा॒नन्॥१२॥

मि॒त्रो दा॑धार पृथि॒वीमु॒त द्याम्। मि॒त्रः कृ॑ष्टीरनि॑मिषा॒ऽभि
च॑ष्टे। स॒त्याय॑ ह॒व्यं घृ॒तव॑ञ्जुहोतेति। मि॒त्रेणै॒वैन॑त्कल्पयति।
तत्कृत्वा। अ॒न्यां दु॒ग्ध्वा पुन॑र्होत॒व्यम्। सैव ततः प्रायश्चित्तिः।
यत्पूर्व॑स्या॒माहु॑त्या॒ हुता॒यामु॒त्तरा॑ऽऽहु॒तिः स्कन्दै॑त्। द्वि॒पाद्भिः
प॒शुभि॑र्यज॑मानो व्य॒ध्येत। यदु॒त्तर॑या॒ऽभि जु॑हुयात्॥१३॥

चतु॑ष्पाद्भिः प॒शुभि॑र्यज॑मानो व्य॒ध्येत। यत्र वे॒त्थं वन॑स्पते
दे॒वाना॑ङ्गु॒ह्या ना॑मानि। तत्र॑ ह॒व्यानि॑ गा॒मये॑ति॒ वान॑स्पत्यय॒र्चा
स॒मिध॑मा॒धाय॑। तूष्णीमे॒व पुन॑र्जुहुयात्। वन॒स्पति॑नै॒व
य॒ज्ञस्या॑र्ता॒श्चाना॑र्ता॒श्चाहु॑ती॒ वि दा॑धार। तत्कृत्वा। अ॒न्यां
दु॒ग्ध्वा पुन॑र्होत॒व्यम्। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। यत्पु॒रा
प्र॒याजे॑भ्यः प्राड॒ङ्गाः स्कन्दै॑त्। अ॒ध्व॒र्यवे॑ च॒ यज॑मानाय॒
चाक॑ः स्यात्॥१४॥

यद॑क्षिणा। ब्र॒ह्मणे॑ च॒ यज॑मानाय॒ चाक॑ः स्यात्। यत्प्र॒त्यक्।
होत्रे॑ च॒ पत्न्यै॑ च॒ यज॑मानाय॒ चाक॑ः स्यात्। यदु॒दङ्गः। अ॒ग्नीधे॑
च॒ प॒शुभ्य॑श्च॒ यज॑मानाय॒ चाक॑ः स्यात्। यद॑भिजुहुयात्।
रु॒द्रो॑स्य प॒शून्धा॑तुकः स्यात्। यन्नाभि॑जुहुयात्। अशा॑न्तः

प्रहियेत॥१५॥

स्रुवस्य बुध्रेनाभिनिदध्यात्। मा तमो मा यज्ञस्तमन्मा
यजमानस्तमत्। नमस्ते अस्त्वायते। नमो रुद्र परायते।
नमो यत्र निषीदसि। अमुं मा हिंसीरमुं मा हिंसीरिति
येन स्कन्देत्। तं प्रहरेत्। सहस्रशृङ्गो वृषभो जातवेदाः।
स्तोमपृष्ठो घृतवान्त्सुप्रतीकः। मा नो हासीन्मेत्थितो नेत्वा
जहाम। गोपोषं नो वीरपोषं च यच्छेति। ब्रह्मणैवैनं प्र
हरति। सैव ततः प्रायश्चित्तिः॥१६॥

वै प्रजापतिः स्थापयति प्रजान्नभि जुहुयात्स्याद्वियेत जहाम त्रीणि च (यद्विष्णवेण
प्राजापत्यया यत्कीटा मध्यमेन यदववृष्टेन यत्पूर्वस्यां यत्पुरा प्रयाजेभ्यः प्राङ्ङारो यदक्षिणा
यत्प्रत्यग्यदुदङ्ङु॥)॥ [२]

वि वा एष इन्द्रियेण वीर्येणर्ध्यते। यस्याहिताग्नेरग्निर्मथ्यमानो
न जायते। यत्रान्यं पश्येत्। तत आहृत्य होतव्यम्।
अग्नावेवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति। यद्यन्यत्र विन्देत्।
अजायां होतव्यम्। आग्नेयी वा एषा। यदजा।
अग्नावेवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति॥१७॥

अजस्य तु नाश्नीयात्। यदजस्याश्नीयात्। यामेवाग्नावाहुतिं
जुहुयात्। तामद्यात्। तस्मादजस्य नाश्यम्। यद्यजान्न
विन्देत्। ब्राह्मणस्य दक्षिणे हस्तं होतव्यम्। एष वा
अग्निर्वैश्वानरः। यद्ब्राह्मणः। अग्नावेवास्याग्निहोत्रं हुतं

भवति॥१८॥

ब्राह्मणन्तु वसत्यै नापं रुन्ध्यात्। यद्ब्राह्मणं वसत्या
अपरुन्ध्यात्। यस्मिन्नेवाग्नावाहुतिं जुहुयात्। तम्भागधेयेन
व्यर्धयेत्। तस्माद्ब्राह्मणो वसत्यै नापरुध्यः। यदि
ब्राह्मणं न विन्देत्। दर्भस्तम्बे होतव्यम्। अग्निवान् वै
दर्भस्तम्बः। अग्नावेवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति। दर्भास्तु
नाध्यासीत॥१९॥

यद्दर्भानध्यासीत। यामेवाग्नावाहुतिं जुहुयात्। तामध्यासीत।
तस्माद्दर्भा नाध्यासितव्याः। यदि दर्भान्न विन्देत्। अप्सु
होतव्यम्। आपो वै सर्वा देवताः। देवतास्वेवास्याग्निहोत्रं
हुतं भवति। आपस्तु न परिचक्षीत। यदापः परिचक्षीत॥२०॥

यामेवाप्स्वाहुतिं जुहुयात्। तां परिचक्षीत। तस्मादापो न
परिचक्ष्याः। मेध्या च वा एतस्यामेध्या च तनुवौ सः सृज्येते।
यस्याहिताग्नेरन्यैरग्निभिर्ग्नयः सः सृज्यन्ते। अग्नये विविचये
पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेत्। मेध्याश्चैवास्यामेध्यां च तनुवौ
व्यावर्तयति। अग्नये व्रतपतये पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेत्।
अग्निमेव व्रतपतिः स्वेन भागधेयेनोप धावति। स एवैनं
व्रतमा लम्भयति॥२१॥

गर्भः स्रवन्तमगदमकः। अग्निरिन्द्रस्त्वष्टा बृहस्पतिः।
पृथिव्यामव चुश्चोतैतत्। नाभिप्राप्नोति निर्ऋतिं पराचैः।

रेतो वा एतद्वाजिनमाहिताग्नेः। यदग्निहोत्रम्। तद्यत्सर्वेत्।
रेतोऽस्य वाजिनं स्रवेत्। गर्भं स्रवन्तमगदमकरित्याह।
रेतं एवास्मिन्वाजिनं दधाति॥२२॥

अग्निरित्याह। अग्निर्वै रेतोधाः। रेतं एव तद्धधाति। इन्द्र
इत्याह। इन्द्रियमेवास्मिन्दधाति। त्वष्टेत्याह। त्वष्टा वै
पशूनां मिथुनानां रूपकृत्। रूपमेव पशुषु दधाति।
बृहस्पतिरित्याह। ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिः। ब्रह्मणैवास्मै
प्रजाः प्र जनयति। पृथिव्यामव चुश्चोतैतदित्याह।
अस्यामेवैनत्प्रतिष्ठापयति। नाभिप्राप्नोति निर्ऋतिं
पराचैरित्याह। रक्षंसामपहत्यै॥२३॥

अजाऽग्नावेवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति भवत्यासीत् परिचक्षीत् लम्भयति दधाति देवानां
बृहस्पतिः पञ्च च (वि वै यद्यन्यमजायां ब्राह्मणस्य दर्भस्तम्बेऽप्सु होतव्यम्॥) ।—[३]

याः पुरस्तात्प्रस्रवन्ति। उपरिष्ठात्सर्वतश्च याः। तामी
रश्मिपवित्राभिः। श्रद्धां यज्ञमा रभे। देवा गातुविदः।
गातुं यज्ञाय विन्दत। मनसस्पतिना देवेन। वाताद्यज्ञः प्र
युज्यताम्। तृतीयस्यै दिवः। गायत्रिया सोम आभृतः॥२४॥

सोमपीथाय सन्नयितुम्। वक्त्रमन्तरमा ददे। आपो देवीः
शुद्धाः स्थ। इमा पात्राणि शुन्धत। उपातङ्गाय देवानाम्।
पर्णवल्कमुत शुन्धत। पयो गृहेषु पयो अघ्नियासु। पयो
वत्सेषु पय इन्द्राय हविषे धियस्व। गायत्री पर्णवल्केन।
पयः सोमं करोत्विमम्॥२५॥

अ॒ग्निं गृ॒ह्णामि॑ सु॒रथं॑ यो म॑यो॒भूः। य उ॒द्यन्त॑मा॒रोह॑ति
 सूर्य॑म॒है। आ॒दि॒त्य॒ज्योति॑षां ज्योति॑रु॒त्तम॑म्। श्वो य॒ज्ञाय॑
 रम॑तां दे॒वता॑भ्यः। वसू॑न्नु॒द्राना॑दि॒त्यान्। इन्द्रे॑ण स॒ह दे॒वताः॑।
 ताः पूर्॒वः परि॑ गृ॒ह्णामि॑। स्व आ॒यत॑ने मनी॒षया॑। इ॒मामूर्जं॑
 पञ्च॒दशीं॑ ये प्रवि॑ष्टाः। तान्दे॒वान्परि॑ गृ॒ह्णामि॑ पूर्॒वः॥ २६॥

अ॒ग्निर्ह॑व्य॒वाडि॑ह ताना व॑हतु। पौ॒र्णमा॒सः॑ ह॒विरि॒दमै॑षां
 मयि॑। आ॒मा॒वा॒स्यः॑ ह॒विरि॒दमै॑षां मयि॑। अ॒न्तरा॑ऽग्नी प॒शवः॑।
 दे॒वसु॑ऽस॒दमा॑ ग॑मन्। तान्पूर्॒वः परि॑ गृ॒ह्णामि॑। स्व आ॒यत॑ने
 मनी॒षया॑। इ॒ह प्र॒जा वि॒श्वरू॑पा रमन्ताम्। अ॒ग्निं गृ॒हप॑तिम॒भि
 संव॑सा॒नाः। ताः पूर्॒वः परि॑ गृ॒ह्णामि॑॥ २७॥

स्व आ॒यत॑ने मनी॒षया॑। इ॒ह प॒शवो॑ वि॒श्वरू॑पा रमन्ताम्। अ॒ग्निं
 गृ॒हप॑तिम॒भि संव॑सा॒नाः। तान्पूर्॒वः परि॑ गृ॒ह्णामि॑। स्व आ॒यत॑ने
 मनी॒षया॑। अ॒यं पि॑तृ॒णाम॒ग्निः। अवा॑ङ्मु॒खा पि॑तृ॒भ्य आ॑। तं
 पूर्॒वः परि॑ गृ॒ह्णामि॑। अवि॑षन्नः पि॒तुं क॑रत्। अज॑स्र॒न्त्वाः
 संभा॑पा॒लाः॥ २८॥

वि॒ज॒यभा॑गः॑ स॒मिन्ध॑ताम्। अ॒ग्ने दी॒दाय॑ मे स॒भ्य।
 विजि॑त्यै श॒रदः॑ श॒तम्। अन्न॑मावस॒थीय॑म्। अ॒भि ह॑राणि
 श॒रदः॑ श॒तम्। आ॒वस॑थे श्रियं म॒न्त्रम्। अहि॑र्बु॒ध्नियो॑ नि
 य॑च्छतु। इ॒दम॒हम॒ग्निज्ये॑ष्ठेभ्यः। वसु॑भ्यो य॒ज्ञं प्रब्र॑वीमि।
 इ॒दम॒हमिन्द्र॑ज्येष्ठेभ्यः॥ २९॥

रु॒द्रेभ्यो॑ य॒ज्ञं प्र ब्र॑वीमि। इ॒दम॒हं वरु॑णज्येष्ठेभ्यः। आ॒दि॒त्येभ्यो॑
य॒ज्ञं प्र ब्र॑वीमि। प॒यस्व॑तीरोष॑धयः। प॒यस्व॑द्वीरु॒धां प॒यः। अ॒पां
प॒यसो॑ यत्प॒यः। तेन॒ मामिन्द्र॑ स॒ꣳ सृ॑ज। अ॒ग्रे॑ व्रतपते व्रतं
च॑रिष्यामि। तच्छ॑केय॒न्तन्मे॑ राध्यताम्। वा॒यो व्रत॑पत॒ आदि॑त्य
व्रत॑पते॥३०॥

व्र॒तानां॑ व्रत॑पते व्रतं च॑रिष्यामि। तच्छ॑केय॒न्तन्मे॑
राध्यताम्। इ॒मां प्राची॑मुदी॒चीम्। इष॑मूर्ज॒मभि॑ स॒ꣳस्कृ॑ताम्।
ब॒हुप॒र्णामशु॑ष्काग्राम्। ह॒रामि॑ पशु॒पाम॒हम्। यत्कृ॑ष्णो रू॒पं
कृ॒त्वा। प्रावि॑श॒स्त्वं वन॑स्पतीन्। तत॑स्त्वामे॒कवि॑ꣳशति॒धा।
सम्भ॑रामि सुस॒म्भृतां॑॥३१॥

त्री॒न्य॒रिधी॑ꣳ स्ति॒स्रः सु॒मिधः॑। य॒ज्ञायु॑रनुसञ्च॒रान्। उप॒वे॒षं
मेक्ष॑णं धृष्टि॒म्। सं भ॑रामि सुस॒म्भृतां॑। या जा॒ता ओष॑धयः।
दे॒वेभ्य॑स्त्रियु॒गं पु॒रा। तासां॑ पर्व॒ राध्या॑सम्। प॒रि॒स्तर॑मा॒हरन्।
अ॒पां मे॒ध्यं य॒ज्ञिय॑म्। सदै॒वꣳ शि॒वम॑स्तु मे॥३२॥

आ॒च्छे॒त्ता वो॒ मा रि॑षम्। जी॒वा॒नि श॒रदः॑ श॒तम्।
अ॒प॒रि॒मि॒तानां॑ परि॑मिताः। सन्न॑ह्ये सुकृ॒ताय॒ कम्। ए॒नो
मा निगा॑ङ्क॒तम॑च्च॒नाह॑म्। पुन॑रु॒त्थाय॑ बहु॒ला भ॑वन्तु।
स॒कृ॒दा॒च्छि॒न्नं ब॒र्हि॒रूणा॑मृदु। स्यो॒नं पि॒तृभ्य॑स्त्वा
भ॒राम्य॑हम्। अ॒स्मिन्त्सी॑दन्तु मे पि॒तरः॑ सो॒म्याः। पि॒ताम॑हाः
प्र॒पि॒ताम॑हाश्चानु॒गैः सह॑॥३३॥

त्रिवृत्पलाशे दुर्भः। इयान्प्रादेशसंमितः। यज्ञे पवित्रं
पोतृतमम्। पयो हव्यं करोतु मे। इमौ प्राणापानौ।
यज्ञस्याङ्गानि सर्वशः। आप्याययन्तौ सञ्चरताम्। पवित्रे
हव्यशोधने। पवित्रे स्थो वैष्णवी। वायुर्वा मनसा पुनातु॥ ३४॥

अयं प्राणश्चापानश्च। यजमानमपि गच्छताम्। यज्ञे ह्यभूतां
पोतारौ। पवित्रे हव्यशोधने। त्वया वेदिं विविदुः पृथिवीम्।
त्वया यज्ञो जायते विश्वदानिः। अच्छिद्रं यज्ञमन्वेषि विद्वान्।
त्वया होता सन्तनोत्यर्धमासान्। त्रयस्त्रिंशोऽसि तन्तूनाम्।
पवित्रेण सहागहि॥ ३५॥

शिवेयं रज्जुरभिधानीं। अघ्नियामुपं सेवताम्। अप्रस्रं साय
यज्ञस्य। उखे उपदधाम्यहम्। पशुभिः सन्नीतं बिभृताम्।
इन्द्राय शृतं दधि। उपवेषोऽसि यज्ञाय। त्वां
परिवेषमधारयन्। इन्द्राय हविः कृण्वन्तः। शिवः शग्मो
भवासि नः॥ ३६॥

अमृन्मयन्देवपात्रम्। यज्ञस्यायुषि प्र युज्यताम्। तिरः
पवित्रमतिनीताः। आपो धारय मातिगुः। देवेन सवित्रोत्पूताः।
वसोः सूर्यस्य रश्मिभिः। गान्दोहपवित्रे रज्जुम्। सर्वा पात्राणि
शुन्यता। एता आ चरन्ति मधुमद्गुहानाः। प्रजावतीर्यशसो
विश्वरूपाः॥ ३७॥

बहीर्भवन्तीरुपजायमानाः। इह व इन्द्रो रमयतु गावः।
पूषा स्थ। अयक्ष्मा वः प्रजया स संसृजामि। रायस्पोषेण

बहुलाभवन्तीः। ऊर्जं पयः पिन्वमाना घृतं च। जीवो
जीवन्तीरुपवः सदेयम्। द्यौश्चेमं यज्ञं पृथिवी च
सन्दुहाताम्। धाता सोमेन सह वातेन वायुः। यजमानाय
द्रविणन्दधातु॥३८॥

उत्सन्दुहन्ति कलशश्चतुर्बिलम्। इडां देवीम्मधुमतीः
सुवर्विदम्। तदिन्द्राग्नी जिन्वतः सूनृतावत्। तद्यजमानममृतत्वे
दधातु। कामधुक्षः प्र णो ब्रूहि। इन्द्राय हविरिन्द्रियम्। अमुं
यस्यां देवानाम्। मनुष्याणां पयो हितम्। बहु दुग्धीन्द्राय
देवेभ्यः। हव्यमा प्यायतां पुनः॥३९॥

वत्सेभ्यो मनुष्येभ्यः। पुनर्दोहाय कल्पताम्। यज्ञस्य
सन्ततिरसि। यज्ञस्य त्वा सन्ततिमनु सन्तनोमि।
अदस्तमसि विष्णवे त्वा। यज्ञायार्पि दधाम्यहम्।
अद्विररिक्तेन पात्रेण। याः पूताः परिशेरन्ते। अयं पयः सोमं
कृत्वा। स्वां योनिमपि गच्छतु॥४०॥

पर्णवल्कः पवित्रम्। सौम्यः सोमाद्धि निर्मितः। इमौ पर्णं च
दर्भं च। देवानां हव्यशोधनौ। प्रातर्वेषाय गोपाय। विष्णो
हव्यः हि रक्षसि। उभावग्नी उपस्तृणते। देवता उपवसन्तु
मे। अहङ्गाम्यानुप वसामि। मह्यङ्गोपतये पशून्॥४१॥

आभृत इमं गृह्णामि पूर्वस्ताः पूर्वं परिगृह्णामि सभापाला इन्द्रज्येष्ठेभ्य आदित्य व्रतपते सुसम्भृतां
मे सह पुनातु गहि नो विश्वरूपा दधातु पुनर्गच्छतु पशून् (याः पुरस्तादिमामूर्जमिह प्रजा

इह पशवोऽयं पितृणामग्निः । ॥ ————— [४]

देवां देवेषु पराक्रमध्वम् । प्रथमा द्वितीयेषु । द्वितीयास्तृतीयेषु ।
त्रिरेकादशा इह माऽवता । इदं शंकेयं यदिदं करोमि ।
आत्मा करोत्वात्मनः । इदं करिष्ये भेषजम् । इदम्मे
विश्वभेषजा । अश्विना प्रावतं युवम् । इदमहं सेनाया
अभीत्वयै ॥ ४२ ॥

मुखमपोहामि । सूर्यं ज्योतिर्वि भाहि । महत इन्द्रियाय ।
आ प्यायतां घृतयोनिः । अग्निर्हव्याऽनु मन्यताम् । खमंङ्क्ष्व
त्वचमङ्क्ष्व । सुरूपन्त्वा वसुविदम् । पशूनान्तेजसा । अग्नये
जुष्टमभि धारयामि । स्योनन्ते सदनं करोमि ॥ ४३ ॥

घृतस्य धारया सुशेवं कल्पयामि । तस्मिन्त्सीदामृते
प्रतिष्ठि । ब्रीहीणाम्मेध सुमनस्यमानः । आर्द्रः प्रथस्रुर्भुवनस्य
गोपाः । शृत उत्स्राति जनिता मतीनाम् । यस्त आत्मा पशुषु
प्रविष्टः । देवानां विष्ठामनु यो वितस्थे । आत्मन्वान्तसोम
घृतवान् हि भूत्वा । देवान्गच्छु सुवर्विन्द यजमानाय मह्यम् ।
इरा भूतिः पृथिव्यै रसो मोत्क्रमीत् ॥ ४४ ॥

देवाः पितरः पितरो देवाः । योऽहमस्मि स सन् यजे ।
यस्यास्मि न तमन्तरैमि । स्वं मं इष्टं स्वन्दत्तम् । स्वं
पूर्तं स्वं श्रान्तम् । स्वं हुतम् । तस्य मेऽग्निरुपद्रष्टा ।
वायुरुपश्रोता । आदित्योऽनुख्याता । द्यौः पिता ॥ ४५ ॥

पृथिवी माता। प्रजापतिर्बन्धुः। य एवास्मि स सन् यजे। मा
भेर्मा संविक्ष्वा मा त्वा हिंसिषम्। मा ते तेजोऽपं क्रमीत्।
भरतमुद्धरेमनुं षिञ्च। अवदानानि ते प्रत्यवदास्यामि।
नमस्ते अस्तु मा मा हिंसीः। यदवदानानि तेऽवद्यन्।
विलोमाकार्षमात्मनः॥४६॥

आज्येन प्रत्यनज्येनत्। तत् आ प्यायतां पुनः। अज्यायो
यवमात्रात्। आव्याधात्कृत्यतामिदम्। मा रूरुपाम
यज्ञस्य। शुद्धं स्विष्टमिदं हविः। मनुना दृष्टाद्भृतपदीम्।
मित्रावरुणसमीरिताम्। दक्षिणार्धादसम्भिन्दन्। अवद्याम्ये-
कतोमुखाम्॥४७॥

इडे भागं जुषस्व नः। जिन्व गा जिन्वार्वतः। तस्यांस्ते
भक्षिवाणः स्याम। सर्वात्मानः सर्वगणाः। ब्रध्र पिन्वस्व।
ददतो मे मा क्षायि। कुर्वतो मे मोषदसत्। दिशाङ्क्षिरसि।
दिशो मे कल्पन्ताम्। कल्पन्ताम्मे दिशः॥४८॥

दैवींश्च मानुषींश्च। अहोरात्रे मे कल्पेताम्। अर्धमासा
मे कल्पन्ताम्। मासा मे कल्पन्ताम्। ऋतवो मे
कल्पन्ताम्। संवत्सरो मे कल्पताम्। क्लृप्तिरसि कल्पतां
मे। आशानां त्वाऽऽशापालेभ्यः। चतुर्भ्यो अमृतैभ्यः। इदं
भूतस्याध्यक्षेभ्यः॥४९॥

विधेम हविषा वयम्। भजतां भागी भागम्। मा भागोऽभक्त।
निरभागं भजामः। अपस्विन्वा ओषधीर्जिन्वा द्विपात्पाहि।

चतुष्पादव। दिवो वृष्टिमेरय। ब्राह्मणानामिदं हविः॥५०॥

सोम्यानां सोमपीथिनाम्। निर्भक्तो ब्राह्मणः। नेहा ब्राह्मणस्यास्ति। समङ्गां बृहिरहविषा घृतेन। समादित्यैर्वसुभिः सम्मरुद्भिः। समिन्द्रेण विश्वेभिर्देवेभिरङ्गाम्। दिव्यं नभो गच्छतु यत्स्वाहा। इन्द्राणीवाऽविधुवा भूयासम्। अदितिरिव सुपुत्रा। अस्थूरि त्वा गार्हपत्य॥५१॥

उपनिषदे सुप्रजास्त्वाय। सं पत्नी पत्या सुकृतेन गच्छताम्। यज्ञस्य युक्तौ धुर्यावभूताम्। संजानानौ विजंहतामरांतीः। दिवि ज्योतिरजरमा रभेताम्। दशते तनुवो यज्ञ यज्ञियाः। ताः प्रीणातु यजमानो घृतेन। नारिष्ठयौ प्रशिषमीडमानः। देवानां दैव्येऽपि यजमानोऽमृतोऽभूत्। यं वा देवा अकल्पयन्॥५२॥

ऊर्जो भागं शतक्रतू। एतद्वा तेन प्रीणानि। तेन तृप्यतमंहौ। अहं देवानां सुकृतामस्मि लोके। ममेदमिष्टं न मिथुर्भवाति। अहन्नारिष्ठावनु यजामि विद्वान्। यदाभ्यामिन्द्रो अदधाद्वागधेयम्। अदारसृद्धवत देवसोम। अस्मिन् यज्ञे मरुतो मृडता नः। मा नो विददभिभामो अशस्तिः॥५३॥

मा नो विदद्वृजना द्वेष्या या। ऋषभं वाजिनं वयम्। पूर्णमांसं यजामहे। स नो दोहतां सुवीर्यम्। रायस्पोषं सहस्रिणम्।

प्रा॒णाय॑ सु॒राध॑से। पूर्ण॑मा॒साय॑ स्वाहा॑। अ॒मा॒वा॒स्यां सु॒भगा॑
सु॒शेवा॑। धे॒नुरि॑व॒ भूय॑ आ॒प्याय॑माना। सा नो॑ दो॒हता॑
सु॒वीर्य॑म्। रा॒यस्पोष॑ सह॒स्त्रिण॑म्। अ॒पा॒नाय॑ सु॒राध॑से।
अ॒मा॒वा॒स्यायै॑ स्वाहा॑। अ॒भि स्तृ॑णीहि॒ परि॑ धेहि॒ वेदि॑म्।
जा॒मि॒म्मा हि॑सीरमु॒या शया॑ना। हो॒तृष॑द॒ना हरि॑ताः
सु॒वर्णाः॑। नि॒ष्का इ॒मे यज॑मानस्य ब्र॒ध्ने॥५४॥

अ॒भी॒त्वंयै॑ करोमि॒ क्रमी॑त्पिताऽऽत्मन॑ एक॒तो मु॑खां मे दि॒शोऽध्य॑क्षेभ्यो ह॒विर्गार्ह॑पत्या
कल्प॑यन्न॒शस्तिः॑ सा नो॑ दो॒हता॑ सु॒वीर्य॑ सप्त च॑॥ [५]

परि॑स्तृणीत॒ परि॑धत्ता॒ग्निम्। परि॑हितोऽ॒ग्निर्यज॑मानं भुनक्तु।
अ॒पा र॑स॒ ओष॑धीना र॑ सु॒वर्णः॑। नि॒ष्का इ॒मे यज॑मानस्य
सन्तु॑ का॒मदु॑घाः। अ॒मुत्रा॒मुष्मि॑ल्लोके। भू॒पते॑ भुव॑नपते।
म॒हतो॑ भू॒तस्य॑ पते। ब्र॒ह्माण॑न्त्वा वृणीमहे। अ॒हं भू॑पतिर॒हं
भुव॑नपतिः। अ॒हं म॑हतो भू॒तस्य॑ पतिः॥५५॥

दे॒वेन॑ सवि॒त्रा प्र॑सूत॒ आ॒र्त्विज्य॑ङ्करिष्यामि। दे॒वं स॑वि॒तरे॑तन्त्वा
वृ॒णते। बृ॒हस्प॑तिं दै॒व्यं ब्र॒ह्माण॑म्। तद॒हं मन॑से प्र ब्रवीमि।
मनो॑ गाय॒त्रियै॑। गा॒य॒त्री त्रि॑ष्टुभै॑। त्रि॑ष्टु॒जग॑त्यै। जग॑त्यनु॒ष्टुभै॑।
अ॒नु॒ष्टुक्प॒ङ्क्तौ। प॒ङ्क्तिः प्र॒जाप॑तये॥५६॥

प्र॒जाप॑तिर्वि॒श्वेभ्यो॑ दे॒वेभ्यः॑। वि॒श्वे दे॒वा बृ॒हस्प॑तये।
बृ॒हस्प॑तिर्ब्रह्म॑णे। ब्रह्म॒ भूर्भुवः॑ सु॒वः। बृ॒हस्प॑तिर्दे॒वानां॑ ब्र॒ह्मा।
अ॒हं म॑नु॒ष्याणा॑म्। बृ॒हस्प॑ते य॒ज्ञज्ञो॑पाय। इ॒दं तस्मै॑ ह॒र्म्य

करोमि। यो वो देवाश्चरति ब्रह्मचर्यम्। मेधावी दिक्षु मनसा
तपस्वी॥५७॥

अन्तर्दूतश्चरति मानुषीषु। चतुः शिखण्डा युवतिः सुपेशाः।
घृतप्रतीका भुवनस्य मध्ये। मर्मज्यमाना महते सौभगाय।
मह्यन्धुक्ष्व यजमानाय कामान्। भूमिर्भूत्वा महिमानं पुपोष।
ततो देवी वर्धयते पयांसि। यज्ञिया यज्ञं वि च यन्ति शं
च। ओषधीराप इह शक्नोरीश्व। यो मा हृदा मनसा यश्च
वाचा॥५८॥

यो ब्रह्मणा कर्मणा द्वेष्टि देवाः। यः श्रुतेन हृदयेनेष्णता च।
तस्येन्द्र वज्रेण शिरश्छिनद्भि। ऊर्णामृदु प्रथमानं स्योनम्।
देवेभ्यो जुष्टं सदानाय बर्हिः। सुवर्गे लोके यजमानं हि
धेहि। मां नाकस्य पृष्ठे परमे व्योमन्। चतुः शिखण्डा युवतिः
सुपेशाः। घृतप्रतीका वयुनानि वस्ते। साऽऽस्तीर्यमाणा महते
सौभगाय॥५९॥

सा मे धुक्ष्व यजमानाय कामान्। शिवा च मे शग्मा चैधि।
स्योना च मे सुषदा चैधि। ऊर्जस्वती च मे पयस्वती चैधि।
इषमूर्ज मे पिन्वस्व। ब्रह्म तेजो मे पिन्वस्व। क्षत्रमोजो मे
पिन्वस्व। विशं पुष्टि मे पिन्वस्व। आयुरन्नाद्यम्मे पिन्वस्व।
प्रजां पशून्मे पिन्वस्व॥६०॥

अस्मिन् यज्ञ उपभूय इन्नु मै। अविक्षोभाय परिधीन्दधामि।

ध॒र्ता ध॒रुणो॒ धरी॑यान्। अ॒ग्निर्द्वे॒षाँ॑सि॒ निरि॒तो नु॑दातै।
 वि॒च्छि॒नन्नि॒ विधृ॑तीभ्या॑ꣳ स॒पत्नान्। जा॒तान्भ्रातृ॑व्यान् ये
 च॑ जनि॒ष्यमा॑णाः। वि॒शो य॒त्राभ्यां॑ विध॑माम्येनान्। अ॒हꣳ
 स्वाना॑मुत्त॒मोऽसा॑नि दे॒वाः। वि॒शो य॒त्रे नु॑दमा॒ने अरा॑तिम्।
 विश्वं॑ पा॒प्मान॒मम॑तिं दु॒र्मरा॑युम्॥६१॥

सीद॑न्ती दे॒वी सु॑कृ॒तस्य॑ लो॒के। धृती॑ स्थो विधृ॑ती
 स्वधृ॑ती। प्रा॒णान्मयि॑ धारयतम्। प्र॒जाम्मयि॑ धारयतम्।
 प॒शून्मयि॑ धारयतम्। अयं॑ प्र॒स्तर॑ उ॒भय॑स्य ध॒र्ता। ध॒र्ता
 प्र॒याजा॑नामु॒तानू॑याजा॒नाम्। स दा॑धार स॒मिधो॑ विश्व॒रूपाः।
 तस्मि॑न्त्सु॒चो अध्या॑ सा॒दयामि॑। आ रो॑ह प॒थो जु॑हु
 दे॒वया॑नान्॥६२॥

यत्र॑र्ष॒यः प्र॑थम॒जा ये पु॑रा॒णाः। हि॒र॒ण्यप॑क्षाऽजि॒रा
 सम्भृ॑ताङ्गा। वहा॑सि मा सु॒कृतां॑ यत्र॒ लोकाः॑। अवा॒हं बा॑ध
 उप॒भृता॑ स॒पत्नान्। जा॒तान्भ्रातृ॑व्यान् ये च॑ जनि॒ष्यमा॑णाः।
 दो॒है य॒ज्ञꣳ सु॑दु॒घामि॑व धे॒नुम्। अ॒हमु॑त्त॒रो भू॑यासम्।
 अध॑रे॒ मत्स॑पत्नाः। यो मा॑ वा॒चा मन॑सा दु॒र्मरा॑युः।
 हु॒दाऽरा॑ती॒याद॑भि॒दास॑दग्ने॥६३॥

इ॒दम॑स्य चि॒त्तम॑ध॒रन्ध्रु॑वायाः। अ॒हमु॑त्त॒रो भू॑यासम्। अध॑रे॒
 मत्स॑पत्नाः। ऋ॒षभो॑ऽसि शा॒क॒रः। घृ॒ताची॑नाꣳ सू॒नुः।
 प्रि॒येण॒ नाम्ना॑ प्रि॒ये स॑द॒सि सी॑द। स्यो॒नो मे॑ सी॒द सु॑ष॒दः
 पृथि॒व्याम्। प्रथ॑यि प्र॒जया॑ प॒शुभिः॑ सुव॒र्गे लो॒के। दि॒वि सी॑द

पृथिव्यामन्तरिक्षे। अहमुत्तरो भूयासम्॥६४॥

अधरे मत्सपत्नीः। इयं स्थाली घृतस्य पूर्णा। अच्छिन्नपयाः
शतधार उत्सः। मारुतेन शर्मणा दैव्येन। यज्ञोऽसि सर्वतः
श्रितः। सर्वतो मां भूतं भविष्यच्छ्रयताम्। शतम्मे
सन्त्वाशिषः। सहस्रम्मे सन्तु सूनृताः। इरावतीः पशुमतीः।
प्रजापतिरसि सर्वतः श्रितः॥६५॥

सर्वतो मां भूतं भविष्यच्छ्रयताम्। शतं मे सन्त्वाशिषः। सहस्रं
मे सन्तु सूनृताः। इरावतीः पशुमतीः। इदमिन्द्रियममृतं
वीर्यम्। अनेनेन्द्राय पशवोऽचिकित्सन्। तेन देवा अवतोपु
माम्। इहेषमूर्जं यशः सह ओजः सनेयम्। शृतं मयि
श्रयताम्। यत्पृथिवीमचरत्तत्प्रविष्टम्॥६६॥

येनासिश्चद्वलमिन्द्रैः प्रजापतिः। इदन्तच्छुक्रं मधु वाजिनीवत्।
येनोपरिष्ठादधिनोन्महेन्द्रम्। दधि मास्थिनोतु। अयं वेदः
पृथिवीमन्विन्दत्। गुहां सतीङ्गहने गह्वरेषु। स विन्दतु
यजमानाय लोकम्। अच्छिद्रं यज्ञं भूरिकर्मा करोतु।
अयं यज्ञः समसदद्धविष्मान्। ऋचा साम्ना यजुषा
देवताभिः॥६७॥

तेन लोकान्तसूर्यवतो जयेम। इन्द्रस्य सुख्यममृतत्वमश्याम्।
यो नः कनीय इह कामयातै। अस्मिन् यज्ञे यजमानाय
मह्यम्। अप तमिन्द्राग्नी भुवनानुदेताम्। अहं प्रजां वीरवतीं

विदेय। अग्ने वाजजित्। वाजन्त्वा सरिष्यन्तम्। वाजं
जेष्यन्तम्। वाजिनं वाजजितम्॥६८॥

वाजजित्यायै सं मा॑र्जिम्। अ॒ग्निम॑न्ना॒दम॑न्नाद्याय। उप॑हूतो द्यौः
पिता। उप॑ मान्द्यौः पिता ह्व॑यताम्। अ॒ग्निरा॑ग्नी॒ध्रात्। आयु॑षे
वर्च॑से। जी॒वात्वै पु॑ण्याय। उप॑हूता पृथि॒वी मा॒ता। उप॑ मां
मा॒ता पृथि॒वी ह्व॑यताम्। अ॒ग्निरा॑ग्नी॒ध्रात्॥६९॥

आयु॑षे वर्च॑से। जी॒वात्वै पु॑ण्याय। मनो॒ ज्योति॑र्जुषता॒माज्य॑म्।
विच्छि॑न्नं य॒ज्ञं समि॑मन्द॒धातु। बृह॑स्पतिस्तनुतामि॒मन्नः।
विश्वे॑ दे॒वा इ॒ह मा॑दयन्ताम्। यन्ते॑ अ॒ग्न आ॑वृश्चामि। अ॒हं
वा॑ क्षिपि॒तश्चर॑न्। प्र॒जां च॒ तस्य॑ मूलं च। नी॒चैर्दे॑वा नि
वृ॑श्चत॥७०॥

अग्ने॒ यो नो॑ऽभिदास॑ति। स॒मानो॑ यश्च॒ निष्ठ्यः॑। इ॒ध्मस्यै॑व
प्र॒क्षाय॑तः। मा तस्योच्छे॑षि॒ किञ्च॑न। यो मान्द्वेष्टि॑ जातवेदः।
यश्चा॒हन्द्वेष्मि॑ यश्च॒ माम्। सर्वा॑ऽस्तान॑ग्ने सन्द॑ह। या॑
श्चा॒हन्द्वेष्मि॑ ये च॒ माम्। अग्ने॑ वाजजित्। वाजन्त्वा
ससृ॑वा॑सम्॥७१॥

वाजं॑ जिगि॒वा॑सम्। वा॒जिनं॑ वाज॒जितम्॑। वा॒जजि॑त्यायै
सम्मा॑र्जिम्। अ॒ग्निम॑न्ना॒दम॑न्नाद्याय। वेदि॑र्ब॒रुहिः॑ श्रुतं॑ ह॒विः।
इ॒ध्मः परि॑धयः सु॒चः। आ॒ज्यं य॒ज्ञं ऋ॒चो य॒जुः। या॒ज्याश्च॑
वष॑ट्काराः। सम्मे॒ सन्न॑तयो नमन्ताम्। इ॒ध्मस॑न्नह॑ने हुते॥७२॥

दिवः खीलोऽवततः। पृथिव्या अध्युत्थितः। तेनां
सहस्रकाण्डेन। द्विषन्तं शोचयामसि। द्विषन्मे बहु
शोचतु। ओषधे मो अहं शुचम्। यज्ञं नमस्ते यज्ञ।
नमो नमश्च ते यज्ञ। शिवेन मे सन्तिष्ठस्व। स्योनेन मे
सन्तिष्ठस्व॥७३॥

सुभूतेन मे सन्तिष्ठस्व। ब्रह्मवर्चसेन मे सन्तिष्ठस्व।
यज्ञस्यर्द्धिमनु सन्तिष्ठस्व। उप ते यज्ञं नमः। उप ते नमः।
उप ते नमः। त्रिष्फलीक्रियमाणानाम्। यो न्यङ्गो अवशिष्यते।
रक्षसां भागधेयम्। आपस्तत्र वहतादितः॥७४॥

उलूखले मुसले यच्च शूर्पे। आशिश्लेषं दृषदि यत्कपाले।
अवप्रुषो विप्रुषः संयजामि। विश्वे देवा हविरिदं जुषन्ताम्।
यज्ञे या विप्रुषः सन्ति बह्वीः। अग्नौ ताः सर्वाः स्विष्टाः सुहुता
जुहोमि। उद्यन्नद्यमित्र महः। सपत्नान्मे अनीनशः। दिवैनान्
विद्युतां जहि। निम्रोचन्नधरान्कृधि॥७५॥

उद्यन्नद्य वि नो भज। पिता पुत्रेभ्यो यथा। दीर्घायुत्वस्य
हेशिषे। तस्य नो देहि सूर्य। उद्यन्नद्य मित्रमहः। आरोहन्नुत्तरां
दिवम्। हृद्रोगम्ममं सूर्य। हरिमाणं च नाशय। शुकेषु मे
हरिमाणम्। रोपणाकांसु दध्मसि॥७६॥

अथो हारिद्रवेषु मे। हरिमाणं नि दध्मसि। उदगादयमादित्यः।
विश्वेन सहसा सह। द्विषन्तं मम रन्धयन्। मो अहन्दिषतो
रधम्। यो नः शपादशपतः। यश्च नः शपतः शपात्। उषाश्च

तस्मै नि॒मृ॒क्रं। सर्वं पा॒पं॑ समू॒हताम्॥७७॥

यो नः॑ स॒प॒त्नो यो रणः॑। म॒र्तोऽभि॒दास॑न्ति दे॒वाः।
इ॒ध्मस्यै॑व प्र॒क्षाय॑तः। मा तस्योच्छे॑षि किञ्च॒न। अ॒व॒सृष्टः॑
परा॑प॒त। श॒रो ब्र॒ह्मसं॑शितः। गच्छा॒मित्रा॒न्प्र वि॑श।
मैषा॒ङ्कश्च॒नोच्छि॑षः॥७८॥

पतिः प्रजापतये तपस्वी वाचा सौभगाय पशून्मै पिन्वस्व दुर्मरायुं देवयानानग्नेऽन्तरिक्षेऽहमुत्तरो
भूयासं प्रजापतिरसि सर्वतः श्रितः प्रविष्टं देवताभिर्वाज्जितं पृथिवी ह्वयतामग्निराग्नौ भ्रातृश्चत
ससुवांसं हुते स्योनेन मे सन्तिष्ठस्वेतः कृधि दध्मस्यूहतामृष्टौ च॥—————[६]

सक्षेदं प॑श्य। विध॑र्त॒रिदं प॑श्य। नाके॑दं प॑श्य। र॒म॒तिः
प॒नि॒ष्ठा। ऋ॒तं व॑र्षि॒ष्ठम्। अ॒मृता॒यान्या॒हुः। सूर्यो॑ व॒रि॒ष्ठो
अ॒क्षभिर्वि॒भा॒ति। अनु॑ द्यावा॑पृथि॒वी दे॒वपु॑त्रे। दी॒क्षाऽसि॑
तप॑सो॒ योनिः॑। तपो॑ऽसि॒ ब्रह्म॑णो॒ योनिः॑॥७९॥

ब्रह्मा॑सि क्ष॒त्रस्य॑ योनिः। क्ष॒त्रम॑स्य॒तस्य॑ योनिः। ऋ॒तम॑सि
भूरा र॑भे। श्र॒द्धां मन॑सा। दी॒क्षान्तप॑सा। वि॒श्वस्य॑
भुव॑न॒स्याधि॑प॒त्नीम्। सर्वे॑ का॒मा यज॑मानस्य सन्तु। वा॒त
प्रा॒णं मन॑साऽन्वा र॑भामहे। प्र॒जाप॑तिं॒ यो भुव॑नस्य गो॒पाः।
स नो॑ मृ॒त्योस्त्राय॑तां पा॒त्वहं॑सः॥८०॥

ज्यो॒ग्जी॒वा ज॒राम॑शीमहि। इन्द्रं॑ शा॒क्र गाय॑त्रीं प्र प॑द्ये। तान्ते॑
युन॑ज्मि। इन्द्रं॑ शा॒क्र त्रि॒ष्टुभं प्र प॑द्ये। तान्ते॑ युन॑ज्मि। इन्द्रं॑
शा॒क्र ज॒गतीं प्र प॑द्ये। तान्ते॑ युन॑ज्मि। इन्द्रं॑ शा॒क्रानु॑ष्टुभं

प्र पंचे। तान्ते युनज्मि। इन्द्रं शाक्कर पङ्क्तिं प्रपंचे॥८१॥

तान्ते युनज्मि। आऽहन्दीक्षामरुहमृतस्य पत्नीम्। गायत्रेण
छन्दसा ब्रह्मणा च। ऋतं सत्येऽधायि। सत्यमृतेऽधायि।
ऋतं च मे सत्यञ्चाभूताम्। ज्योतिरभूवः सुवर्गमम्।
सुवर्गं लोकं नाकस्य पृष्ठम्। ब्रध्नस्य विष्टपमगमम्। पृथिवी
दीक्षा॥८२॥

तयाऽग्निर्दीक्षया दीक्षितः। ययाऽग्निर्दीक्षया दीक्षितः। तया
त्वा दीक्षया दीक्षयामि। अन्तरिक्षन्दीक्षा। तया वायुर्दीक्षया
दीक्षितः। यया वायुर्दीक्षया दीक्षितः। तया त्वा दीक्षया
दीक्षयामि। द्यौर्दीक्षा। तयाऽऽदित्यो दीक्षया दीक्षितः।
ययाऽऽदित्यो दीक्षया दीक्षितः॥८३॥

तया त्वा दीक्षया दीक्षयामि। दिशो दीक्षा। तया चन्द्रमा
दीक्षया दीक्षितः। यया चन्द्रमा दीक्षया दीक्षितः। तया त्वा
दीक्षया दीक्षयामि। आपो दीक्षा। तया वरुणो राजा दीक्षया
दीक्षितः। यया वरुणो राजा दीक्षया दीक्षितः। तया त्वा
दीक्षया दीक्षयामि। ओषधयो दीक्षा॥८४॥

तया सोमो राजा दीक्षया दीक्षितः। यया सोमो राजा दीक्षया
दीक्षितः। तया त्वा दीक्षया दीक्षयामि। वाग्दीक्षा। तया
प्राणो दीक्षया दीक्षितः। यया प्राणो दीक्षया दीक्षितः। तया
त्वा दीक्षया दीक्षयामि। पृथिवी त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षताम्।
अन्तरिक्षन्त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षताम्। द्यौस्त्वा दीक्षमाणमनु

दीक्षताम्॥८५॥

दिशंस्त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षन्ताम्। आपंस्त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षन्ताम्। ओषधयस्त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षन्ताम्। वाक्का दीक्षमाणमनु दीक्षताम्। ऋचंस्त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षन्ताम्। सामानि त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षन्ताम्। यजूंषि त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षन्ताम्। अहंश्च रात्रिश्च। कृषिश्च वृष्टिश्च। त्विषिश्चापचितिश्च॥८६॥

अपश्चौषधयश्च। ऊर्क् सूनृतां च। तास्त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षन्ताम्। स्वे दक्षे दक्षपितेह सीद। देवानां सुम्नो महते रणाय। स्वासस्थस्तनुवा संविशस्व। पितेवैधि सूनव आ सुशेवः। शिवो मां शिवमा विश। सत्यम्मा आत्मा। श्रद्धा मेऽक्षितिः॥८७॥

तपो मे प्रतिष्ठा। सवितृप्रसूता मां दिशो दीक्षयन्तु। सत्यमस्मि। अहन्त्वदस्मि मदसि त्वमेतत्। ममांसि योनिस्तव योनिरस्मि। ममैव सन्वहं हव्यान्यग्ने। पुत्रः पित्रे लोककृज्जातवेदः। आजुह्वानः सुप्रतीकः पुरस्तात्। अग्ने स्वां योनिमा सीद साध्या। अस्मिन्सधस्थे अध्युत्तरस्मिन्॥८८॥

विश्वे देवा यजमानश्च सीदत। एकमिषे विष्णुस्त्वाऽन्वेतु। द्वे ऊर्जे विष्णुस्त्वाऽन्वेतु। त्रीणि व्रताय विष्णुस्त्वाऽन्वेतु। चत्वारि मायोभवाय विष्णुस्त्वाऽन्वेतु। पञ्च पशुभ्यो विष्णुस्त्वाऽन्वेतु। षड्रायस्पोषाय विष्णुस्त्वाऽन्वेतु। सप्त

सप्तभ्यो होत्राभ्यो विष्णुस्त्वाऽन्वेतु। सखायः सप्तपदा
अभूम। सख्यन्ते गमेयम्॥८९॥

सख्यात्ते मा योषम्। सख्यान्मे मा योषाः। साऽसि सुब्रह्मण्ये।
तस्यास्ते पृथिवी पादः। साऽसि सुब्रह्मण्ये। तस्यास्तेऽन्तरिक्षं
पादः। साऽसि सुब्रह्मण्ये। तस्यास्ते द्यौः पादः। साऽसि
सुब्रह्मण्ये। तस्यास्ते दिशः पादः॥९०॥

पुरोरजास्ते पञ्चमः पादः। सा न इषमूर्जन्धुक्ष्व। तेजं
इन्द्रियम्। ब्रह्मवर्चसमन्नाद्यम्। वि मिमे त्वा पर्यस्वतीम्।
देवानान्धेनुः सुदुधामनपस्फुरन्तीम्। इन्द्रः सोमं पिबतु।
क्षेमो अस्तु नः। इमान्नराः कृणुत वेदिमेत्या। वसुमतीः
रुद्रवतीमादित्यवतीम्॥९१॥

वर्ष्मन्दिवः। नाभा पृथिव्याः। यथाऽयं यजमानो न रिष्येत्।
देवस्य सवितुः सवे। चतुः शिखण्डा युवतिः सुपेशाः।
घृतप्रतीका भुवनस्य मध्ये। तस्याः सुपर्णावधि यौ
निविष्टौ। तयोर्देवानामधि भागधेयम्। अप जन्यम्भयन्नुद।
अप चक्राणि वर्तय। गृहः सोमस्य गच्छतम्। न वा उ
वेतन्म्रियसे न रिष्यसि। देवाः इदैषि पृथिभिः सुगेभिः।
यत्र यन्ति सुकृतो नापि दुष्कृतः। तत्र त्वा देवः सविता
दधातु॥९२॥

ब्रह्मणो योनिरहंसः पङ्क्तिं प्रपद्ये दीक्षा ययाऽऽदित्यो दीक्षया दीक्षितस्तया त्वा दीक्षया
दीक्षयाम्योषधयो दीक्षा द्यौस्त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षतामपचितिश्राक्षितिरुत्तरस्मिन्गमेयं दिशः पादं

आदित्यवर्ती वर्तय पञ्च च॥ ————— [७]

यदस्य पारे रजंसः। शुक्रञ्चोतिरजायत। तन्नः पर्षदति
द्विषः। अग्ने वैश्वानर स्वाहा। यस्माद्दीषाऽवाशिष्टाः। ततो नो
अभयं कृधि। प्रजाभ्यः सर्वाभ्यो मृड। नमो रुद्राय मीढुषे।
यस्माद्दीषा न्यषेदः। ततो नो अभयं कृधि॥९३॥

प्रजाभ्यः सर्वाभ्यो मृड। नमो रुद्राय मीढुषे। उदुस्र तिष्ठ
प्रतितिष्ठ मारिषः। मेमं यज्ञं यजमानं च रीरिषः। सुवर्गे
लोके यजमानं हि धेहि। शन्न एधि द्विपदे शञ्चतुष्पदे।
यस्माद्दीषाऽवेषिष्टाः पलायिष्टाः समज्ञास्थाः। ततो नो अभयं
कृधि। प्रजाभ्यः सर्वाभ्यो मृड। नमो रुद्राय मीढुषे॥९४॥

य इदमकः। तस्मै नमः। तस्मै स्वाहा। न वा उवेतन्मियसे।
आशानान्त्वा विश्वा आशाः। यज्ञस्य हि स्थ ऋत्वियौ।
इन्द्राग्नी चेतनस्य च। हुताहुतस्य तृप्यतम्। अहुतस्य हुतस्य
च। हुतस्य चाहुतस्य च। अहुतस्य हुतस्य च। इन्द्राग्नी
अस्य सोमस्य। वीतं पिबतं जुषेथाम्। मा यजमानन्तमो
विदत्। मर्त्विजो मो इमाः प्रजाः। मा यः सोममिमं पिबात्।
संसृष्टमुभयं कृतम्॥९५॥

कृधि मीढुषेऽहुतस्य च सप्त च॥ ————— [८]

अनागसस्त्वा वयम्। इन्द्रेण प्रेषिता उप। वायुष्टे
अस्त्वंशभूः। मित्रस्ते अस्त्वंशभूः। वरुणस्ते

अस्त्व॑श्भूः। अपा॑क्षया ऋ॒तस्य॑ गर्भाः। भुव॑नस्य
गोपाः॑ श्येना॑ अतिथयः। पर्व॑तानाङ्कुभः प्र॒युतो॑ नपातारः।
व॒ग्रुनेन्द्र॑ ह्यत। घोषे॒णामी॑वाश्चातयत॥९६॥

यु॒क्ताः स्थ॒ वह॑त। दे॒वा ग्रावा॑ण इन्द्रु॒रिन्द्र॒ इत्य॑वादिषुः।
एन्द्र॑मचुच्यवुः पर॒मस्याः॑ पराव॑तः। आऽस्मात्स॒धस्था॑त्।
ओ॒रोर॒न्तरि॑क्षात्। आ सु॒भूतम॑सुषवुः। ब्र॒ह्मव॑र्चसम्
आसु॑षवुः। सम॒रे रक्षा॑स्यवधिषुः। अप॑हतं ब्रह्म॒ज्यस्य॑।
वाक् त्वा॒ मन॑श्च श्रीणीताम्॥९७॥

प्रा॒णश्च॑ त्वाऽपान॑श्च श्रीणीताम्। चक्षु॑श्च त्वा श्रोत्रं॑ च
श्रीणीताम्। दक्ष॑श्चत्वा बलं॑ च श्रीणीताम्। ओज॑श्च त्वा
सह॑श्च श्रीणीताम्। आयु॑श्च त्वाऽज॒रा च॑ श्रीणीताम्। आ॒त्मा
च॑ त्वा त॒नूश्च॑ श्रीणीताम्। श्रु॒तोऽसि॑ श्रु॒तं कृ॑तः। श्रु॒ताय॑
त्वा श्रु॒तेभ्य॑स्त्वा। यमिन्द्र॑मा॒हुर्वरु॑णं यमा॒हुः। यम्मि॒त्रमा॒हुर्यमु॑
स॒त्यमा॒हुः॥९८॥

यो दे॒वानां॑ दे॒वत॑मस्तपो॒जाः। तस्मै॑ त्वा तेभ्य॑स्त्वा। मयि॑
त्यदिन्द्रि॒यम्म॑हत्। मयि॑ दक्षो॒ मयि॑ ऋतुः। मयि॑ धायि
सु॒वीर्य॑म्। त्रि॒शुग्ध॑र्मो वि भा॑तु मे। आकू॑त्या॒ मन॑सा
स॒ह। वि॒राजा॒ ज्योति॑षा स॒ह। य॒ज्ञेन॒ पय॑सा स॒ह। तस्य॑
दोह॑मशीमहि॥९९॥

तस्य॑ सु॒म्रम॑शीमहि। तस्य॑ भ॒क्षम॑शीमहि। वाग्जु॑षा॒णा

सोमस्य तृप्यतु। मित्रो जनान् स मित्रा यस्मान्न जातः
 परो अन्यो अस्ति। य आविवेश भुवनानि विश्वा। प्रजापतिः
 प्रजया संविदानः। त्रीणि ज्योतींषि सचते स षोडशी।
 एष ब्रह्मा य ऋत्विजः। इन्द्रो नाम श्रुतो गुणे॥१००॥

प्र ते महे विदथे शंसिषं हरीं। य ऋत्विजः प्र ते
 वन्वे। वनुषो हर्यतम्मदम्। इन्द्रो नाम घृतन्नयः। हरिभिश्चारु
 सेचते। श्रुतो गुण आ त्वा विशन्तु। हरिवर्षसङ्गिरः।
 इन्द्राधिपतेऽधिपतिस्त्वं देवानामसि। अधिपतिम्माम्।
 आयुष्मन्तं वर्चस्वन्तम्मनुष्येषु कुरु॥१०१॥

इन्द्रश्च सम्राड्गुरुणश्च राजा। तौ ते भक्षं चक्रतुरग्र एतम्।
 तयोरनु भक्षं भक्षयामि। वाग्जुषाणा सोमस्य तृप्यतु।
 प्रजापतिर्विश्वकर्मा। तस्य मनो देवं यज्ञेन राध्यासम्।
 अर्थेणा अस्य जहितः। अवसानपतेऽवसानम्मे विन्द। नमो
 रुद्राय वास्तोष्पतये। आयने विद्रवणे॥१०२॥

उद्याने यत्परायणे। आवर्तने विवर्तने। यो गोपायति
 तं हुवे। यान्यपामित्यान्यप्रतीत्तान्यस्मिं। यमस्य बलिना
 चरामि। इहैव सन्तः प्रति तद्यातयामः। जीवा जीवेभ्यो नि
 हराम एनत्। अनृणा अस्मिन्ननृणाः परस्मिन्। तृतीये लोके
 अनृणाः स्याम। ये देवयाना उत पितृयाणाः॥१०३॥

सर्वान्पथो अनृणा आक्षीयेम। इदमूनु श्रेयोऽवसानमा गन्म।

शिवे नो द्यावापृथिवी उभे इमे। गोमृद्धनवदश्ववदूर्जस्वत्।
 सुवीरा वीरैरनु सञ्चरेम। अर्कः पवित्रं रजसो विमानः।
 पुनाति देवानाम्भुवनानि विश्वा। द्यावापृथिवी पयसा
 संविदाने। घृतं दुहाते अमृतं प्रपीने। पवित्रमर्को रजसो
 विमानः। पुनाति देवानाम्भुवनानि विश्वा। सुवर्ज्योतिर्यशो
 महत्। अशीमहि गाधमुत प्रतिष्ठाम्॥१०४॥

चातयत श्रीणीताः सत्यमाहुरशीमहि गुणे कुरु विद्रवणे पितृयाणां अर्को रजसो विमानस्त्रीणि
 च॥ [९]

उदस्ताम्प्सीत्सविता मित्रो अर्यमा। सर्वानमित्रानवधीद्युगेन।
 बृहन्तम्मामकरद्वीरवन्तम्। रथन्तरे श्रयस्व स्वाहा पृथिव्याम्।
 वामदेव्ये श्रयस्व स्वाहाऽन्तरिक्षे। बृहति श्रयस्व स्वाहा
 दिवि। बृहता त्वोपस्तभ्रोमि। आ त्वा ददे यशसे वीर्याय
 च। अस्मास्वघ्निया यूयन्दधाथेन्द्रियं पयः। यस्तैर्द्रप्सो यस्तै
 उदरुषः॥१०५॥

दैव्यः केतुर्विश्वम्भुवनमाविवेश। स नः पाह्यरिष्ट्यै
 स्वाहा। अनु मा सर्वो यज्ञोऽयमेतु। विश्वे देवा
 मरुतः सामार्कः। आप्रियश्छन्दांसि निविदो यजूंषि।
 अस्यै पृथिव्यै यद्यज्ञियम्। प्रजापतेर्वर्तनिमनु वर्तस्व।
 अनुवीरैरनु राध्याम् गोभिः। अन्वश्चैरनु सर्वैरु पुष्टैः। अनु
 प्रजयाऽन्विन्द्रियेण॥१०६॥

दे॒वा नो॑ य॒ज्ञमृ॑जु॒धा न॑यन्तु। प्र॒ति॑क्ष॒त्रे प्र॒ति॑तिष्ठामि रा॒ष्ट्रे।
 प्र॒त्यश्वै॑षु प्र॒ति॑तिष्ठामि गो॒षु। प्र॒ति प्र॒जायां॑ प्र॒ति॑तिष्ठामि
 भ॒व्यै। वि॒श्वम॒न्याऽभि॑ वावृ॒धे। तद॒न्यस्या॒मधि॑श्रितम्। दि॒वे
 च वि॒श्वक॑र्मणे। पृथि॒व्यै चा॑कर॒न्नमः॑। अ॒स्का॒न्धौः पृथि॒वीम्।
 अ॒स्का॒नृ॒भो यु॒वा॒गाः॥१०७॥

स्क॒न्ने॒मा वि॒श्वा भु॑व॒ना। स्क॒न्नो य॒ज्ञः प्र॒ ज॑नयतु।
 अ॒स्का॒न॒ज॒नि प्रा॑ज॒नि। आ स्क॒न्नाज्जा॑यते वृ॒षा। स्क॒न्नात्प्र॑
 ज॒निषी॑महि। ये दे॒वा येषा॑मि॒दम्भा॑ग॒धेय॑म्ब॒भूव॑। येषां॑ प्र॒या॒जा
 उ॒ता॒नू॒या॒जाः। इन्द्र॑ज्ये॒ष्ठेभ्यो॑ वरु॒णरा॑ज॒भ्यः। अ॒ग्नि॒हो॒तृभ्यो॑
 दे॒वेभ्यः॑ स्वाहा॑। उ॒त त्या नो॑ दि॒वा म॒तिः॥१०८॥

अ॒दि॒तिरू॒त्या ग॑मत्। सा श॒न्ता॑ची॒ मय॑स्करत्। अप॒
 सि॒धः। उ॒त त्या दै॒व्या भि॑ष॒जा। श॒न्न॑स्करतो अ॒श्विना॑।
 यू॒या॒ता॒म॒स्मद्र॑पः। अप॒ सि॒धः। श॒म॒ग्नि॒र॒ग्निभि॑स्करत्।
 श॒न्न॑स्तपतु सूर्यः॑। शं वा॒तो वा॒त्व॒र॒पाः॥१०९॥

अप॒ सि॒धः। तदि॒त्प॒दं न वि॑चि॒केत वि॒द्वान्। यन्मृ॑तः
 पु॒नर॑प्येति जी॒वान्। त्रि॒वृ॒द्यद्भु॑वनस्य रथ॒वृत्। जी॒वो गर्भो॑ न
 मृ॒तः स जी॑वात्। प्र॒त्यस्मै॑ पिपी॑षते। वि॒श्वानि॑ वि॒दुषे॑ भर।
 अ॒र॒ङ्ग॒माय॑ जग्म॒वे। अप॑श्चा॒द्व॒ध्वने॑ नरै॑। इन्द्रु॒रिन्द्रु॑मवा॒गात्।
 इन्द्रो॒रिन्द्रो॑ऽपात्। तस्य॑ त इन्द्र॒विन्द्र॑पीतस्य॒ मधु॑मतः।
 उप॑हूतस्योप॑हूतो भक्षयामि॥११०॥

ब्रह्मं प्रतिष्ठा मनसो ब्रह्मं वाचः। ब्रह्मं यज्ञानां
 हविषामाज्यस्य। अतिरिक्तङ्कर्मणो यच्च हीनम्। यज्ञः
 पर्वाणि प्रतिरन्नेति कल्पयन्। स्वाहाकृताऽऽहुतिरेतु
 देवान्। आश्रावितमत्याश्रावितम्। वषट्कृतमत्यनूक्तं च यज्ञे।
 अतिरिक्तङ्कर्मणो यच्च हीनम्। यज्ञः पर्वाणि प्रतिरन्नेति
 कल्पयन्। स्वाहाकृताऽऽहुतिरेतु देवान्॥१११॥

यद्वो देवा अतिपादयानि। वाचा चित्प्रयतन्देवहेडनम्। अरायो
 अस्मां अभिदुच्छुनायते। अन्यत्रास्मन्मरुतस्तन्निधेतन।
 ततम्म आपस्तदु तायते पुनः। स्वादिष्ठा धीतिरुचथाय
 शस्यते। अयं समुद्र उत विश्वभेषजः। स्वाहाकृतस्य
 समुतृष्णुतर्भुवः। उद्वयन्तमसस्परि। उदुत्यश्चित्रम्॥११२॥

इमम्मे वरुण तत्त्वां यामि। त्वन्नो अग्ने स त्वन्नो अग्ने।
 त्वमग्ने अयासि प्रजापते। इमञ्जीवेभ्यः परिधिन्दधामि।
 मेषान्नुगादपरो अर्धमेतम्। शतञ्जीवन्तु शरदः पुरूचीः। तिरो
 मृत्युन्दधतां पर्वतेन। इष्टेभ्यः स्वाहा वषडनिष्टेभ्यः स्वाहा।
 भेषजन्दुरिष्टे स्वाहा निष्कृत्यै स्वाहा। दौराध्यै स्वाहा
 दैवीभ्यस्तनूभ्यः स्वाहा॥११३॥

ऋद्धौ स्वाहा समृद्धौ स्वाहा। यत इन्द्र भयामहे। ततो नो
 अभयं कृधि। मघवञ्छुग्धि तव तन्न ऊतयै। वि द्विषो वि
 मृधो जहि। स्वस्तिदा विशस्पतिः। वृत्रहा वि मृधो वशी।

वृषेन्द्रः पुर एतु नः। स्वस्तिदा अभयङ्करः। आभिर्गीर्भिर्यदतो
न ऊनम्॥११४॥

आप्यायय हरिवो वर्धमानः। यदा स्तोतृभ्यो महि गोत्रा
रुजासि। भूयिष्ठभाजो अर्धं ते स्याम। अनाज्ञातं यदाज्ञातम्।
यज्ञस्य क्रियते मिथुं। अग्ने तदस्य कल्पय। त्वं हि
वेत्थं यथातथम्। पुरुषसम्मितो यज्ञः। यज्ञः पुरुषसम्मितः।
अग्ने तदस्य कल्पय। त्वं हि वेत्थं यथातथम्। यत्पाकत्रा
मनसा दीनदक्षा न। यज्ञस्य मन्वते मर्तासः। अग्निष्टद्धोता
ऋतुविद्विजानन्। यजिष्ठो देवां ऋतुशो यजाति॥११५॥

देवांश्चित्रं तनूभ्यः स्वाहो नं पुरुषसम्मितोऽग्ने तदस्य कल्पय पञ्च च॥—————[११]

यदेवा देवहेडनम्। देवासश्चकृमा वयम्। आदित्यास्तस्मान्मा
मुञ्चत। ऋतस्यर्तेन मामुत। देवा जीवनकाम्या यत्।
वाचाऽनृतमूदिम। अग्निर्मा तस्मादेनसः। गार्हपत्यः
प्रमुञ्चतु। दुरिता यानि चकृम। करोतु मामनेनसम्॥११६॥

ऋतेन द्यावापृथिवी। ऋतेन त्वं संरस्वति। ऋतान्मा
मुञ्चत। हंसः। यदन्यकृतमारिम। सजातशंसादुत वा
जामिशंसात्। ज्यायंसः शंसादुत वा कनीयसः।
अनाज्ञातं देवकृतं यदेनः। तस्मात्त्वमस्माञ्जातवेदो मुमुग्धि।
यद्वाचा यन्मनसा। बाहुभ्यामूरुभ्यामष्टीवद्भ्याम्॥११७॥

शिश्नैर्यदनृतश्चकृमा वयम्। अग्निर्मा तस्मादेनसः।
यद्धस्ताभ्याश्चकर किल्बिषाणि। अक्षाणां वग्नुमुपजिघ्रमानः।

दूरेप॒श्या च॑ रा॒ष्ट्रभृ॑च्च। तान्य॑प्सरसा॒वनु॑दत्तामृ॒णानि॑।
अदी॑व्यनृ॒णं यद॑हश्च॒कार॑। यद्वादा॑स्यन्त्सञ्ज॒गारा॒ जनै॑भ्यः।
अ॒ग्निर्मा॒ तस्मा॒देन॑सः। यन्मयि॑ मा॒ता गर्भे॑ स॒ति॥११८॥

एन॑श्च॒कार॒ यत्पि॒ता। अ॒ग्निर्मा॒ तस्मा॒देन॑सः। यदा॑ पि॒पेष॑ मा॒तरं॑
पि॒तरम्। पु॒त्रः प्रमु॑दितो॒ धयन्। अहि॑सि॒तौ पि॒तरौ मया॑
तत्। तद॑ग्रे अ॒नृणो भ॑वामि। यद॒न्तरि॑क्षं पृथि॒वीमु॑त द्याम्।
यन्मा॒तरं पि॒तरं वा जिहि॑सि॒म। अ॒ग्निर्मा॒ तस्मा॒देन॑सः।
यदा॑शसा॑ नि॒शसा॒ यत्प॑रा॒शसा॑॥११९॥

यदेन॑श्चकृ॒मा नूत॑नं॒ यत्पु॑रा॒णम्। अ॒ग्निर्मा॒ तस्मा॒देन॑सः। अति॑
क्रामामि॑ दुरि॒तं यदेन॑ः। जहा॑मि रि॒प्रं प॑र॒मे स॒धस्थे॑। यत्र॑ यन्ति॑
सु॒कृतो॒ नापि॑ दुष्कृतः॑। तमा॑ रो॒हामि॑ सु॒कृता॒न्नु लो॒कम्। त्रिते॑
दे॒वा अ॑मृजतै॒तदेन॑ः। त्रित॑ ए॒तन्म॑नु॒ष्येषु॑ मा॒मृजे। ततो॑ मा॒
यदि॑ किञ्चि॒दान॒शे। अ॒ग्निर्मा॒ तस्मा॒देन॑सः॥१२०॥

गा॒र्हप॑त्यः प्र मु॑ञ्चतु। दुरि॒ता या॒नि च॑कृ॒म। क॒रोतु॑
मा॒म॑ने॒नसम्। दि॒वि जा॒ता अ॒प्सु जा॒ताः। या जा॒ता
ओष॑धी॒भ्यः। अथो॒ या अ॑ग्नि॒जा आपः॑। ता नः॑ शु॒न्धन्तु॑
शु॒न्धनीः॑। यदापो॑ नक्त॑न्दुरि॒तश्च॑राम। यद्वा॒ दिवा॒ नूत॑नं॒
यत्पु॑रा॒णम्। हि॒र॑ण्यवर्णास्त॒त उत्पु॑नीत नः। इ॒मम्मे॑
वरु॑ण॒ तत्त्वा॑ या॒मि। त्वन्नो॑ अ॒ग्रे स॒ त्वन्नो॑ अ॒ग्रे। त्वम॑ग्रे
अ॒यासि॑॥१२१॥

अ॒ने॒नस॑मष्टीवद्वा॒ स॒ति प॑रा॒शसा॑ऽऽन॒शेऽग्नि॑र्मा॒ तस्मा॒देन॑सः पुनीत न॒स्त्रीणि॑ च (यदे॒वा

देवां ऋतेन सजातशुसाद्यद्वाचा यद्धस्ताभ्यामदीव्यं यन्मयि माता यदा पिपेष यदन्तरिक्षं
यदाशसाऽति क्रामामि त्रिते देवा दिवि जाता अप्सु जाता यदापं इमम्मे वरुण तत्त्वां यामि
त्वन्नो अग्ने स त्वन्नो अग्ने त्वमग्ने अयासिं ।)॥ ————— [१२]

यत्ते ग्राव्णां चिच्छिदुः सोम राजन्। प्रियाण्यङ्गानि स्वधिता
परूषि। तत्सन्धत्स्वाज्येनोत वर्धयस्व। अनागसो
अधमित्सङ्घयेम। यत्ते ग्रावां बाहुच्युतो अचुच्यवुः। नरो यत्ते
दुदुहुर्दक्षिणेन। तत् आप्यायतान्तत्ते। निष्ट्यायतान्देव सोम।
यत्ते त्वचम्बिभिदुर्यच्च योनिम्। यदास्थानात्प्रच्युतो वेनसि
त्मनो॥१२२॥

त्वया तत्सोम गुप्तमस्तु नः। सा नः सन्धासत्परमे व्योमन्।
अहाच्छरीरं पयसा समेत्य। अन्योन्यो भवति वर्णो अस्य।
तस्मिन्वयमुपहृतास्तव स्मः। आ नो भज सदसि विश्वरूपे।
नृचक्षाः सोम उत शुश्रुगस्तु। मा नो वि हांसीद्विरं
आवृणानः। अनागास्तनुवो वावृधानः। आ नो रूपं वहतु
जायमानः॥१२३॥

उप क्षरन्ति जुहो घृतेन। प्रियाण्यङ्गानि तव वर्धयन्तीः।
तस्मै ते सोम नम इद्वषट्। उप मा राजन्सुकृते ह्वयस्व।
सं प्राणापानाभ्यां समु चक्षुषा त्वम्। सः श्रोत्रेण गच्छस्व
सोम राजन्। यत् आस्थितं शमु तत्ते अस्तु। जानीतान्नः
सङ्गमने पथीनाम्। एतज्जानीतात्परमे व्योमन्। वृकाः सधस्था
विद रूपमस्य॥१२४॥

यदागच्छात्पथिभिर्देवयानैः। इष्टापूर्ते कृणुतादविरस्मै।
 अरिंष्टो राजन्नगदः परेहि। नमस्ते अस्तु चक्षसे रघूयते।
 नाकमारोह सह यजमानेन। सूर्यं गच्छतात्परमे व्योमन्।
 अभूदेवः संविता वन्द्यो नु नः। इदानीमहं उपवाच्यो नृभिः।
 वि यो रत्ना भजति मानवेभ्यः। श्रेष्ठं नो अत्र द्रविणं यथा
 दधत्। उप नो मित्रावरुणाविहावतम्। अन्वादीध्याथामिह
 नः सखाया। आदित्यानां प्रसितिर्हेतिः। उग्रा शतापांष्टा
 घृविषा परि णो वृणक्तु। आप्यायस्व सन्ते॥१२५॥

त्मना जायमानोऽस्य दधत्पञ्च च॥ [१३]

यदिदीक्षे मनसा यच्च वाचा। यद्वा प्राणैश्चक्षुषा यच्च
 श्रोत्रेण। यद्रेतसा मिथुनेनाप्यात्मना। अद्ध्यो लोका दधिरे
 तेज इन्द्रियम्। शुक्रा दीक्षायै तपसो विमोचनीः। आपो
 विमोक्तीर्मयि तेज इन्द्रियम्। यदृचा साम्ना यजुषा।
 पशूनाश्चर्मन् हविषा दिदीक्षे। यच्छन्दोभिरोषधीभिर्वनस्पतौ।
 अद्ध्यो लोका दधिरे तेज इन्द्रियम्॥१२६॥

शुक्रा दीक्षायै तपसो विमोचनीः। आपो विमोक्तीर्मयि तेज
 इन्द्रियम्। येन ब्रह्म येन क्षत्रम्। येनैन्द्राग्नी प्रजापतिः
 सोमो वरुणो येन राजा। विश्वे देवा ऋषयो येन प्राणाः।
 अद्ध्यो लोका दधिरे तेज इन्द्रियम्। शुक्रा दीक्षायै तपसो
 विमोचनीः। आपो विमोक्तीर्मयि तेज इन्द्रियम्। अपां
 पुष्पमस्योषधीनां रसः। सोमस्य प्रियन्धाम॥१२७॥

अ॒ग्नेः प्रि॒यत॑मं ॥ ह॒विः स्वाहा॑ । अ॒पां पु॒ष्पंम॒स्योष॑धीना ॥ र॒सः ।
 सोम॑स्य प्रि॒यन्धाम॑ । इन्द्र॑स्य प्रि॒यत॑मं ॥ ह॒विः स्वाहा॑ । अ॒पां
 पु॒ष्पंम॒स्योष॑धीना ॥ र॒सः । सोम॑स्य प्रि॒यन्धाम॑ । वि॒श्वेषां॑ दे॒वानां॑
 प्रि॒यत॑मं ॥ ह॒विः स्वाहा॑ । व॒यं ॥ सोम॑ व्र॒ते तव॑ । मन॑स्त॒नूषु॒
 पिप्र॑तः । प्र॒जाव॑न्तो अशीमहि ॥ १२८ ॥

दे॒वेभ्यः॑ पि॒तृभ्यः॑ स्वाहा॑ । सो॒म्येभ्यः॑ पि॒तृभ्यः॑ स्वाहा॑ । क॒व्येभ्यः॑
 पि॒तृभ्यः॑ स्वाहा॑ । दे॒वांस॑ इ॒ह मा॑दयध्वम् । सो॒म्यांस॑ इ॒ह
 मा॑दयध्वम् । क॒व्यांस॑ इ॒ह मा॑दयध्वम् । अ॒नन्त॑रिताः पि॒तरः॑
 सो॒म्याः सोम॑पी॒थात् । अपै॑तु मृ॒त्युर॒मृत॑न्न आ॒गन् । वैव॒स्वतो॑
 नो॒ अभ॑यं कृणोतु । पु॒र्णं वन॑स्पते॒रिव॑ ॥ १२९ ॥

अ॒भि नः॑ शी॒यता॑ ॥ र॒यिः । सच॑तान्नः शची॒पतिः॑ । पर॑म्मृ॒त्यो
 अनु॑ परे॒हि पन्था॑म् । यस्ते॒ स्व इ॒तरो॑ दे॒व्याना॑त् । चक्षु॑ष्मते
 शृ॒ण्वते॒ ते ब्र॑वीमि । मा नः॑ प्र॒जा ॥ री॑रिषो मोत वी॒रान् ।
 इ॒दमू॒नु श्रेयो॑व॒सान॒माग॑न्म । यद्गो॒जिद्धं॑ न॒जिदं॑ श्व॒जिद्यत् ।
 पु॒र्णं वन॑स्पते॒रिव॑ । अ॒भि नः॑ शी॒यता॑ ॥ र॒यिः । सच॑तान्नः
 शची॒पतिः॑ ॥ १३० ॥

वनस्पतांवृद्धो लोका दधिरे तेजं इन्द्रियन्धामाशीमहीवाभिर्नः शीयता ॥ रयिरेकं च ॥—[१४]

सर्वान् यद्विष्वण्णेन वि वै याः पुरस्ताद्देवा देवेषु परिस्तृणीत सक्षेदं यदस्य पारंऽनागस उदस्ताम्प्सीद्वहं प्रतिष्ठा यदेवा यत्ते ग्रावणा यद्विदोक्षे चतुर्दश ॥ १४ ॥

सर्वान्भूतिमेव यामेवाप्स्वाहुतिं व्रतानां पर्णवल्कः सोम्यानामस्मिन्यज्ञेऽग्ने यो नो ज्योग्जीवाः पुरोरजाः प्रतेमहे ब्रह्म प्रतिष्ठा गार्हपत्यस्मि ॥ शदुत्तरशतम् ॥ १३० ॥

सर्वाञ्छचीपतिः॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके सप्तमः
प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ अष्टमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके अष्टमः प्रपाठकः ॥

साङ्गहृण्येष्ट्या यजते। इमाञ्जनता९ सङ्गहृणीति। द्वादशारत्नी
रशना भवति। द्वादश मासाः संवत्सरः। संवत्सरमेवाव
रुन्धे। मौञ्जी भवति। ऊर्ग्वै मुञ्जाः। ऊर्जमेवाव रुन्धे। चित्रा
नक्षत्रम्भवति। चित्रं वा एतत्कर्म॥१॥

यदश्वमेधः समृद्धौ। पुण्यनाम देवयजनमध्यवस्यति।
पुण्यामेव तेन कीर्तिमभि जयति। अपदातीनृत्विजः
समावहन्त्या सुब्रह्मण्यायाः। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै।
केशश्मश्रु वपते। नखानि नि कृन्तते। दतो धावते। स्नाति।
अहतं वासुः परिधत्ते। पाप्मनोऽपहत्यै। वाचं यत्वोप
वसति। सुवर्गस्य लोकस्य गुप्त्यै। रात्रिं जागरयन्त आसते।
सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै॥२॥

कर्म धत्ते पञ्च च॥ [१]

चतुष्टय्य आपो भवन्ति। चतुः शफो वा अश्वः प्राजापत्यः
समृद्धौ। ता दिग्भ्यः समाभृता भवन्ति। दिक्षु वा आपः। अन्नं
वा आपः। अद्ध्यो वा अन्नं जायते। यदेवाद्ध्योऽन्नं जायते।
तदव रुन्धे। तासु ब्रह्मौदनं पंचति। रेत एव तद्वधाति॥३॥

चतुः शरावो भवति। दिक्ष्वेव प्रतितिष्ठति। उभयतोरुक्मौ
भवतः। उभयत एवास्मिन्नुचं दधाति। उद्धरति श्रुतत्वाय।

सु॒र्षिष्वा॑न्भवति मे॒ध्य॒त्वाय॑। च॒त्वार॑ आ॒र्षेयाः प्रा॒श्नन्ति॑।
दि॒शामे॒व ज्योति॑षि जुहोति। च॒त्वारि॒ हिर॑ण्यानि ददाति।
दि॒शामे॒व ज्योती॑ः॒ष्यव॑ रुन्धे॥४॥

यदाज्यमुच्छिष्यते। तस्मिन् रश्नान्युनत्ति। प्रजापतिर्वा
ओदनः। रेत आज्यम्। यदाज्यं रश्नान्युनत्ति। प्रजापतिमेव
रेतसा समर्धयति। दर्भमयी रश्ना भवति। बहु वा एष
कुचरो मेध्यमुपगच्छति। यदश्वः। पवित्रं वै दर्भाः॥५॥

यदर्भमयी रश्ना भवति। पुनात्येवैनम्। पूतमेनमेध्यमा
लभते। अश्वस्य वा आलब्धस्य महिमोदक्रामत्।
स महर्त्विजः प्राविशत्। तन्महर्त्विजाम्महर्त्विक्कम्।
यन्महर्त्विजः प्राश्नन्ति। महिमानमेवास्मिन्तद्वधति।
अश्वस्य वा आलब्धस्य रेत उदक्रामत्। तत्सुवर्णं
हिरण्यमभवत्। यत्सुवर्णं हिरण्यन्ददाति। रेत एव
तद्वधति। ओदने ददाति। रेतो वा ओदनः। रेतो हिरण्यम्।
रेतसैवास्मिन्नेतो दधाति॥६॥

दधाति रुन्धे दर्भा अभवत्थद् च॥ [२]

यो वै ब्रह्मणे देवेभ्यः प्रजापतयेऽप्रतिप्रोच्याश्वं मेध्यं
बध्नाति। आ देवताभ्यो वृश्च्यते। पापीयान्भवति। यः
प्रतिप्रोच्य। न देवताभ्य आवृश्च्यते। वसीयान्भवति।
यदाह। ब्रह्मन्नाश्वमेध्यम्भन्त्स्यामि देवेभ्यः प्रजापतये तेन
राध्यासमिति। ब्रह्म वै ब्रह्मा। ब्रह्मण एव देवेभ्यः प्रजापतये

प्रतिप्रोच्याश्चम्मेध्यम्बध्राति॥७॥

न देवताभ्य आ वृश्च्यते। वसीयान्भवति। देवस्य त्वा सवितुः
प्रसव इति रशनामादत्ते प्रसूत्यै। अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याह।
अश्विनौ हि देवानामध्वर्यू आस्ताम्। पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह
यत्यै। व्यृद्धं वा एतद्यज्ञस्य। यदयजुष्केण क्रियते।
इमामगृभ्णन्नशनामृतस्येत्यधि वदति यजुष्कृत्यै। यज्ञस्य
समृद्धौ॥८॥

तदाहुः। द्वादशारत्नी रशना कर्तव्या ३ त्रयोदशारत्नी ३ रिति।
ऋषभो वा एष ऋतूनाम्। यत्संवत्सरः। तस्य त्रयोदशो
मासो विष्टपम्। ऋषभ एष यज्ञानाम्। यदश्वमेधः। यथा
वा ऋषभस्य विष्टपम्। एवमेतस्य विष्टपम्। त्रयोदशमं रत्निं
रशनायामुपा दधाति॥९॥

यथर्षभस्य विष्टपं सःस्करोति। तादृगेव तत्। पूर्वं
आयुषि विदथेषु कव्येत्याह। आयुरेवास्मिन्दधाति।
तया देवाः सुतमा बभूवुरित्याह। भूतिमेवोपावर्तते।
ऋतस्य सामन्त्सरमारपन्तीत्याह। सत्यं वा ऋतम्।
सत्येनैवैनमृतेनारभते। अभिधा असीत्याह॥१०॥

तस्मादश्वमेधयाजी सर्वाणि भूतान्यभि भवति।
भुवनमसीत्याह। भूमानमेवोपैति। यन्ताऽसीत्याह।
यन्तारमेवैनं करोति। धर्तासीत्याह। धर्तारमेवैनं करोति।

सोऽग्निं वैश्वानरमित्याह। अग्रावेवैनं वैश्वानरे जुहोति।
सप्रथसमित्याह॥११॥

प्रजयैवैनं पशुभिः प्रथयति। स्वाहाकृत इत्याह। होमं
एवास्यैषः। पृथिव्यामित्याह। अस्यामेवैनं प्रतिष्ठापयति।
यन्ता राड्यन्ताऽसि यमनो धर्तासि धरुण इत्याह।
रूपमेवास्यैतन्महिमानं व्याचष्टे। कृष्यै त्वा क्षेमाय त्वा
रय्यै त्वा पोषाय त्वेत्याह। आशिषमेवैतामाशास्ते। स्वगा
त्वा देवेभ्य इत्याह। देवेभ्य एवैनं स्वगा करोति। स्वाहा
त्वा प्रजापतय इत्याह। प्राजापत्यो वा अश्वः। यस्या एव
देवताया आलभ्यते। तयैवैनं समर्धयति॥१२॥

बध्नाति समृद्ध्या उपादधात्यसीत्याह सप्रथसमित्याह देवेभ्य इत्याह पञ्च च॥——[३]

यः पितुरनुजायाः पुत्रः। स पुरस्तान्नयति। यो मातुरनुजायाः
पुत्रः। स पश्चान्नयति। विष्वश्चमेवास्मात्पाप्मानं विवृहतः।
यो अर्वन्तं जिघांसति तमभ्यमीति वरुण इति श्वानं
चतुरक्षं प्रसौति। पुरो मर्तः पुरः श्वेति शुनश्चतुरक्षस्य प्रहन्ति।
श्वेव वै पाप्मा भ्रातृव्यः। पाप्मानमेवास्य भ्रातृव्यं हन्ति।
सैध्रकम्मुसलम्भवति॥१३॥

कर्मकर्मैवास्मै साधयति। पौंश्चलेयो हन्ति। पुंश्चल्वां
वै देवाः शुचन्त्यदधुः। शुचैवास्य शुचं हन्ति। पाप्मा
वा एतमीप्सतीत्याहुः। योऽश्वमेधेन यजत इति।

अश्वंस्याधस्पदमुपास्यति। वज्री वा अश्वः प्राजापत्यः।
वज्रेणैव पाप्मानम्प्रातृव्यमव क्रामति। दक्षिणाऽप
प्लावयति॥१४॥

पाप्मानमेवास्माच्छर्मलमप प्लावयति। ऐषीक उदूहो
भवति। आयुर्वा इषीकाः। आयुरेवास्मिन्दधति। अमृतं वा
इषीकाः। अमृतमेवास्मिन्दधति। वेतसशाखोपसम्बद्धा
भवति। अप्सुयौनिर्वा अश्वः। अप्सुजो वेतसः।
स्वादेवैनं योनेर्निर्मिमीते। पुरस्तात्प्रत्यश्चमभ्युदूहति।
पुरस्तादेवास्मिन्प्रतीच्यमृतं दधाति। अहं च त्वं च
वृत्रहन्निति ब्रह्मा यजमानस्य हस्तं गृह्णाति। ब्रह्मक्षत्रे
एव सन्दधाति। अभिक्रत्वैन्द्र भूरधृज्मन्नित्यध्वर्युयजमानं
वाचयत्यभिजित्यै॥१५॥

भवति प्लावयति मिमीते पञ्च च॥—————[४]

चत्वारं ऋत्विजः समुक्षन्ति। आभ्य एवैनं चतसृभ्यो
दिग्भ्योऽभि समीरयन्ति। शतेनं राजपुत्रैः सहाध्वर्युः।
पुरस्तात्प्रत्यङ्गिष्ठम्प्रोक्षति। अनेनाश्वेन मेध्येनेष्ट्वा। अयं
राजा वृत्रं वध्यादिति। राज्यं वा अध्वर्युः। क्षत्रं राजपुत्रः।
राज्येनैवास्मिन्क्षत्रन्दधाति। शतेना राजभिरुग्रैः सह
ब्रह्मा॥१६॥

दक्षिणत उदङ्गिष्ठम्प्रोक्षति। अनेनाश्वेन मेध्येनेष्ट्वा। अयं

राजा॑प्रतिधृष्यो॑ऽस्त्विति॑। बलं॑ वै ब्रह्मा॑। बल॑मरा॒जोग्रः॑।
बल॑नैवास्मिन्बलं॑ दधाति। श॒तेन॑ सू॒तग्राम॑णिभिः स॒ह
होता॑। प॒श्चात्प्राङ्निष्ठ॑न्प्रोक्ष॑ति। अ॒नेनाश्वेन॑ मे॒ध्यैनेष्ट्वा॑। अ॒यं
राजा॑ऽस्यै वि॒शः॥१७॥

ब॒हुग्वै॑ ब॒ह्वश्वायै॑ ब॒ह्वजा॑वि॒कायै॑। ब॒हुव्री॑हि॒यवायै॑
ब॒हुमा॑पति॒लायै॑। ब॒हुहि॑र॒ण्यायै॑ ब॒हुह॑स्ति॒कायै॑। ब॒हुदा॑स॒पूरु॑षायै
रयि॑मत्यै पु॒ष्टिम॑त्यै। ब॒हुरा॑य॒स्पोषा॑यै राजा॑स्त्विति॑। भू॒मा
वै होता॑। भू॒मा सू॒तग्राम॑ण्यः। भू॒मैवास्मिन्भू॒मानं॑ दधाति।
श॒तेन॑ क्ष॒त्तसङ्ग॑ही॒तृभिः॑ स॒होद्गा॑ता। उ॒त्तर॑तो दक्षि॒णा
तिष्ठ॑न्प्रोक्ष॑ति॥१८॥

अ॒नेनाश्वेन॑ मे॒ध्यैनेष्ट्वा॑। अ॒यं राजा॑ स॒र्वमायु॑रे॒त्विति॑। आ॒युर्वा
उ॒द्गा॑ता। आ॒युः क्ष॒त्तसङ्ग॑ही॒तारः॑। आ॒युषै॒वास्मिन्नायु॑र्दधाति।
श॒तं श॑त॒म्भव॑न्ति। श॒तायुः॑ पु॒रुषः॑ श॒तेन्द्रि॑यः। आ॒युष्ये॒वेन्द्रि॑ये
प्रति॑तिष्ठति। च॒तुः श॒ता भ॑वन्ति। च॒तस्रो॑ दि॒शः। दि॒क्ष्वैव॑ प्रति॑
तिष्ठति॥१९॥

ब्रह्मा विश उक्षति दिश एकं च॥ ————— [५]

यथा॑ वै ह॒विषो॑ गृही॒तस्य॑ स्क॒न्दति॑। ए॒वं वा ए॒तदश्व॑स्य
स्क॒न्दति॑। यन्नि॒क्तम॑नाल॒ब्धमु॑त्सृजन्ति। यत्स्तो॒क्या अ॒न्वाह॑।
स॒र्वहु॑त॒मेवैनं॑ करो॒त्यस्क॑न्दाय। अस्क॑न्नं॒ हि तत्। यद्धु॑तस्य
स्क॒न्दति॑। स॒हस्र॑म॒न्वाह॑। स॒हस्र॑स॒म्मितः॑ सु॒वर्गो॑ लो॒कः।

सुवर्गस्य लोकस्याभिजित्यै॥२०॥

यत्परिमिता अनुब्रूयात्। परिमितमव रुन्धीत। अपरिमिता
अन्वाह। अपरिमितः सुवर्गो लोकः। सुवर्गस्य लोकस्य
समष्ट्यै। स्तोक्या जुहोति। या एव वर्ष्या आपः। ता अव
रुन्धे। अस्यां जुहोति। इयं वा अग्निर्वैश्वानरः॥२१॥

अस्यामेवैनाः प्रतिष्ठापयति। उवाच ह प्रजापतिः। स्तोक्यासु
वा अहमश्वमेधः सःस्थापयामि। तेन ततः सःस्थितेन
चरामीति। अग्नये स्वाहेत्याह। अग्नय एवैनं जुहोति। सोमाय
स्वाहेत्याह। सोमायैवैनं जुहोति। सवित्रे स्वाहेत्याह। सवित्र
एवैनं जुहोति॥२२॥

सरस्वत्यै स्वाहेत्याह। सरस्वत्या एवैनं जुहोति। पूष्णे
स्वाहेत्याह। पूष्ण एवैनं जुहोति। बृहस्पतये स्वाहेत्याह।
बृहस्पतय एवैनं जुहोति। अपाम्मोदाय स्वाहेत्याह।
अद्ध्य एवैनं जुहोति। वायवे स्वाहेत्याह। वायवं एवैनं
जुहोति॥२३॥

मित्राय स्वाहेत्याह। मित्रायैवैनं जुहोति। वरुणाय
स्वाहेत्याह। वरुणायैवैनं जुहोति। एताभ्य एवैनं
देवताभ्यो जुहोति। दशदश सम्पादं जुहोति। दशाक्षरा
विराट्। अन्नं विराट्। विराजैवान्नाद्यमव रुन्धे। प्र वा
एषोऽस्माल्लोकाच्च्यवते। यः पराचीराहुतीर्जुहोति। पुनः

पुनरभ्यावर्तं जुहोति। अस्मिन्नेव लोके प्रतितिष्ठति। एतां
ह वाव सौऽश्वमेधस्य सङ्स्थितिमुवाचास्कन्दाय। अस्कन्नं
हि तत्। यद्यज्ञस्य सङ्स्थितस्य स्कन्दति॥२४॥

अभिजित्यै वैश्वानरः संवित्र एवैनं जुहोति वायवे एवैनं जुहोति च्यवते षट् च॥—[६]

प्रजापतये त्वा जुष्टं प्रोक्षामीति पुरस्तात्प्रत्यङ्गिष्ठम्प्रोक्षति।
प्रजापतिर्वै देवानामन्नादो वीर्यावान्। अन्नाद्यमेवास्मिन्वीर्यं
दधाति। तस्मादश्वः पशूनामन्नादो वीर्यावत्तमः।
इन्द्राग्निभ्यान्त्वेति दक्षिणतः। इन्द्राग्नी वै देवानामोजिष्ठो
बलिष्ठो। ओजं एवास्मिन्बलं दधाति। तस्मादश्वः
पशूनामोजिष्ठो बलिष्ठः। वायवे त्वेति पश्चात्। वायुर्वै
देवानामाशुः सारसारितमः॥२५॥

ज्वमेवास्मिन्दधाति। तस्मादश्वः पशूनामाशुः सारसारितमः।
विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्य इत्युत्तरतः। विश्वे वै देवा देवानां
यशस्वितमाः। यशं एवास्मिन्दधाति। तस्मादश्वः
पशूनां यशस्वितमः। देवेभ्यस्त्वेत्यधस्तात्। देवा वै
देवानामपचिततमाः। अपचितिमेवास्मिन्दधाति। तस्मादश्वः
पशूनामपचिततमः॥२६॥

सर्वेभ्यस्त्वा देवेभ्य इत्युपरिष्ठात्। सर्वे वै देवास्त्विषिमन्तो
हरस्विनः। त्विषिमेवास्मिन् हरो दधाति। तस्मादश्वः
पशूनान्त्विषिमान्हरस्वितमः। दिवे त्वाऽन्तरिक्षाय त्वा

पृथिव्यै त्वेत्याह। एभ्य एवैनं लोकेभ्यः प्रोक्षति।
 स॒ते त्वाऽस॑ते त्वाऽद्भ्यस्त्वौष॑धीभ्यस्त्वा विश्वे॑भ्यस्त्वा
 भू॒तेभ्य॑ इत्याह। तस्मा॑दश्वमेधयाजिनः॑ सर्वाणि
 भू॒तान्युप॑जीवन्ति। ब्र॒ह्म॒वा॒दिनो॑ वदन्ति। यत्प्रा॑जाप॒त्योऽश्वः॑।
 अथ॑ कस्मा॑देनम॒न्याभ्यो॑ दे॒वता॒भ्योऽपि॑ प्रोक्ष॒तीति॑। अश्वे॒ वै
 सर्वा॑ दे॒वता॑ अ॒न्वाय॑त्ताः। तं यद्वि॒श्वेभ्य॑स्त्वा भू॒तेभ्य॑ इति॑
 प्रो॒क्षति॑। दे॒वता॑ ए॒वास्मिन्नु॒न्वा या॑तयति। तस्मा॑दश्वे॒ सर्वा॑
 दे॒वता॑ अ॒न्वाय॑त्ताः॥२७॥

सा॒र॒सा॒रि॒त॒मोऽप॑चिततमः प्राजाप॒त्योऽश्वः॑ पञ्च॑ च॥ [७]

यथा॒ वै ह॒विषो॑ गृही॒तस्य॑ स्कन्द॑ति। एवं॒ वा ए॒तदश्व॑स्य
 स्कन्द॑ति। यत्प्रो॑क्षि॒तमना॑लब्धमुत्सृ॒जन्ति॑। यद॑श्वचरि॒तानि॑
 जु॒होति॑। स॒र्वहु॑तमे॒वैनं॑ करो॒त्यस्क॑न्दाय। अस्क॑न्नः॒ हि तत्।
 यद्धु॑तस्य॒ स्कन्द॑ति। ई॒ङ्का॒राय॑ स्वाहे॑नं कृ॒ताय॑ स्वाहेत्याह।
 ए॒तानि॑ वा अ॑श्वचरि॒तानि॑। च॒रि॒तैरे॒वैनः॑ स॒मर्ध॑यति॥२८॥

तदा॑हुः। अना॑हुतयो॒ वा अ॑श्वचरि॒तानि॑। नैता हो॑त॒व्या इति॑।
 अथो॒ खल्वा॑हुः। हो॒त॒व्या ए॒वा अत्र॑ वावै॒वं वि॒द्वान॑श्वमेधः॑
 सः॑ स्थापयति। यद॑श्वचरि॒तानि॑ जु॒होति॑। तस्मा॑द्धो॒त॒व्या
 इति॑। ब॒हिर्धा॑ वा ए॒नमे॑तदा॒यत॑नाद्वधाति। भ्रातृ॑व्यमस्मै
 जनयति॥२९॥

यस्या॑नाय॒तने॑ऽन्यत्रा॒ग्नेराहु॑तीर्जुहोति॑। सा॒वि॒त्रि॒या इ॒ष्ट्याः॑

पुरस्तात्स्विष्टकृतः। आहवनीयेऽश्वचरितानि जुहोति।
आयतन एवास्याहुतीर्जुहोति। नास्मै भ्रातृव्यं जनयति।
तदाहुः। यज्ञमुखेयज्ञमुखे होतव्याः। यज्ञस्य कृत्यैः सुवर्गस्य
लोकस्यानुख्यात्या इति। अथो खल्वाहुः॥ ३०॥

यद्यज्ञमुखेयज्ञमुखे जुहुयात्। पशुभिर्यजमानं व्यर्धयेत्।
अव सुवर्गाल्लोकात्पद्येत। पापीयान्त्स्यादिति। सकृदेव
होतव्याः। न यजमानं पशुभिर्व्यर्धयति। अभि सुवर्गं लोकं
जयति। न पापीयान्भवति। अष्टाचत्वारिंशतमश्वरूपाणि
जुहोति। अष्टाचत्वारिंशदक्षरा जगती। जागतोऽश्वः
प्राजापत्यः समृद्धौ। एकमतिरिक्तं जुहोति। तस्मादेकः
प्रजास्वर्धुकः॥ ३१॥

अर्धयति जनयति खल्वाहुर्जगती त्रीणि च॥ [८]

विभूर्मात्रा प्रभूः पित्रेत्याह। इयं वै माता। असौ
पिता। आभ्यामेवैनं परिददाति। अश्वोऽसि हयोऽसीत्याह।
शास्त्येवैनमेतत्। तस्माच्छिष्टाः प्रजा जायन्ते। अत्योऽसीत्याह।
तस्मादश्वः सर्वान्पशून्त्येति। तस्मादश्वः सर्वेषां पशूनां
श्रेष्ठं गच्छति॥ ३२॥

प्र यशः श्रेष्ठमाप्नोति। य एवं वेद। नरोऽस्यर्वाऽसि
सप्तिरसि वाज्यसीत्याह। रूपमेवास्यैतन्महिमानं व्याचष्टे।
ययुर्नामाऽसीत्याह। एतद्वा अश्वस्य प्रियन्नामधेयम्।

प्रियेणैवैनन्नामधेयेनाभि वंदति। तस्मादप्यामित्रौ सङ्गत्य।
नाम्ना चेद्धयेते। मित्रमेव भवतः॥३३॥

आदित्यानां पत्वाऽन्विहीत्याह। आदित्यानेवैनं गमयति।
अग्नये स्वाहा स्वाहेन्द्राग्निभ्यामिति पूर्वहोमां जुहोति। पूर्व
एव द्विषन्तुम्भ्रातृव्यमिति कामति। भूरसि भुवे त्वा भव्याय
त्वा भविष्यते त्वेत्युत्सृजति सर्वत्वाय। देवा आशापाला एतं
देवेभ्योऽश्वमेधाय प्रोक्षितङ्गोपायतेत्याह। शतं वै तल्प्या
राजपुत्रा देवा आशापालाः। तेभ्य एवैनं परि ददाति। ईश्वरो
वा अश्वः प्रमुक्तः परा परावतङ्गन्तोः। इह धृतिः स्वाहेह
विधृतिः स्वाहेह रन्तिः स्वाहेह रमन्तिः स्वाहेति चतृषु पत्सु
जुहोति॥३४॥

एता वा अश्वस्य बन्धनम्। ताभिरेवैनम्बध्नाति। तस्मादश्वः
प्रमुक्तो बन्धनमा गच्छति। तस्मादश्वः प्रमुक्तो बन्धनं न
जहाति। राष्ट्रं वा अश्वमेधः। राष्ट्रे खलु वा एते व्यायच्छन्ते।
येऽश्वमेध्यः रक्षन्ति। तेषां य उद्वचं गच्छन्ति। राष्ट्रादेव ते
राष्ट्रङ्गच्छन्ति। अथ य उद्वचं न गच्छन्ति॥३५॥

राष्ट्रादेव ते व्यवच्छिद्यन्ते। परा वा एष सिंच्यते।
योऽबलोऽश्वमेधेन यजते। यदमित्रा अश्वं विन्देरन्।
हन्येतास्य यज्ञः। चतुः शता रक्षन्ति। यज्ञस्याघाताय।
अथान्यमानीय प्रोक्षेयुः। सैव ततः प्रायश्चित्तिः॥३६॥

गच्छति भवतः पत्सु जुहोति न गच्छन्ति नव च॥ [९]

प्रजापतिरकामयताश्वमेधेन यजेयेति। स तपोऽतप्यत।
तस्य तेषानस्य। सप्तात्मनो देवता उदक्रामन्। सा
दीक्षाऽभवत्। स एतानि वैश्वदेवान्यपश्यत्। तान्यजुहोत्।
तैर्वै स दीक्षामवारुन्ध। यद्वैश्वदेवानि जुहोति। दीक्षामेव
तैर्यजमानोऽव रुन्धे॥३७॥

सप्त जुहोति। सप्त हि ता देवता उदक्रामन्। अन्वहं जुहोति।
अन्वहमेव दीक्षामव रुन्धे। त्रीणि वैश्वदेवानि जुहोति।
चत्वार्योद्ग्रहणानि। सप्त सम्पद्यन्ते। सप्त वै शीर्षण्याः
प्राणाः। प्राणा दीक्षा। प्राणैरेव प्राणान्दीक्षामव रुन्धे॥३८॥

एकविंशतिं वैश्वदेवानि जुहोति। एकविंशतिर्वै देवलोकः।
द्वादश मासाः पञ्चर्तवः। त्रयं इमे लोकाः। असावादित्य
एकविंशः। एष सुवर्गो लोकः। तद्वै व्यक्षत्रम्। सा श्रीः।
तद्ब्रध्नस्य विष्टपम्। तत्स्वाराज्यमुच्यते॥३९॥

त्रिंशतमौद्ग्रहणानि जुहोति। त्रिंशदक्षरा विराट्। अन्नं
विराट्। विराजैवान्नाद्यमव रुन्धे। त्रेधा विभज्य देवता
जुहोति। त्र्यावृतो वै देवाः। त्र्यावृत इमे लोकाः। एषां
लोकानामास्यै। एषां लोकानां क्लृप्त्यै। अप वा एतस्मात्प्राणाः
क्रामन्ति॥४०॥

यो दीक्षामतिरेचयति। सप्ताहं प्रचरन्ति। सप्त वै शीर्षण्याः
प्राणाः। प्राणा दीक्षा। प्राणैरेव प्राणान्दीक्षामव रुन्धे।

पूर्णाहुतिमुत्तमां जुहोति। सर्वं वै पूर्णाहुतिः। सर्वमेवाप्रोति।
अथो इयं वै पूर्णाहुतिः। अस्यामेव प्रति तिष्ठति॥४१॥

रुन्धे प्राणान्दीक्षामवं रुन्ध उच्यते कामन्ति तिष्ठति॥—————[१०]

प्रजापतिरश्वमेधमसृजत। तं सृष्टं न किञ्चनोदयच्छत्। तं
वैश्वदेवान्येवोदयच्छन्। यद्वैश्वदेवानि जुहोति। यज्ञस्योद्यत्यै।
स्वाहाऽऽधिमाधीताय स्वाहा। स्वाहाऽधीतं मनसे स्वाहा।
स्वाहा मनः प्रजापतये स्वाहा। काय स्वाहा कस्मै
स्वाहा कतमस्मै स्वाहेति प्राजापत्ये मुख्ये भवतः।
प्रजापतिमुखाभिरेवैनं देवताभिरुद्यच्छते॥४२॥

अदित्यै स्वाहाऽदित्यै मह्यै स्वाहाऽदित्यै सुमृडीकायै
स्वाहेत्याह। इयं वा अदितिः। अस्या एवैनं प्रतिष्ठायोद्यच्छते।
सरस्वत्यै स्वाहा सरस्वत्यै बृहत्यै स्वाहा सरस्वत्यै पावकायै
स्वाहेत्याह। वाग्वै सरस्वती। वाचैवैनमुद्यच्छते। पूष्णे स्वाहा
पूष्णे प्रपथ्याय स्वाहा पूष्णे नरन्धिषाय स्वाहेत्याह। पशवो
वै पूषा। पशुभिरेवैनमुद्यच्छते। त्वष्ट्रे स्वाहा त्वष्ट्रे तुरीपाय
स्वाहा त्वष्ट्रे पुरुरूपाय स्वाहेत्याह। त्वष्टा वै पशूनां
मिथुनानां रूपकृत्। रूपमेव पशुषु दधाति। अथो
रूपैरेवैनमुद्यच्छते। विष्णवे स्वाहा विष्णवे निखुर्यपाय
स्वाहा विष्णवे निभूयपाय स्वाहेत्याह। यज्ञो वै विष्णुः।
यज्ञायैवैनमुद्यच्छते। पूर्णाहुतिमुत्तमां जुहोति। प्रत्युत्तब्ध्यै
सयत्वाय॥४३॥

यच्छते पुरुरूपाय स्वाहेत्याहाष्टौ च॥—————[११]

सावि॒त्रम॒ष्टाक॑पालं प्रा॒तर्निर्व॑पति। अ॒ष्टाक्ष॑रा गाय॒त्री। गा॒य॒त्रं प्रा॒तः स॒वनम्। प्रा॒तः स॒वनादे॒वैनं॑ गा॒य॒त्रियाश्छ॑न्द॒सोऽधि॒ निर्मि॑मीते। अथो॑ प्रा॒तः स॒वनमे॒व तेना॑प्रोति। गा॒य॒त्रीं छ॑न्दः। स॒वि॒त्रे प्र॑सवि॒त्र एका॑दशकपालं म॒ध्यन्दि॑ने। एका॑दशाक्षरा त्रि॒ष्टुप्। त्रै॒ष्टुभं॑ मा॒ध्यं दि॒नं स॒वनम्। मा॒ध्यं दि॒नादे॒वैनं॑ स॒वना॒त्रि॒ष्टुभ॒श्छ॑न्द॒सोऽधि॒ निर्मि॑मीते॥४४॥

अथो मा॒ध्यं दि॒नमे॒व स॒वनं॑ तेना॑प्रोति। त्रि॒ष्टुभं॑ छ॑न्दः। स॒वि॒त्र आ॑सवि॒त्रे द्वा॑दशकपालमपरा॒ह्णे। द्वा॑दशाक्षरा जग॑ती। जा॒ग॒तं तृ॒तीय॑स॒वनम्। तृ॒तीय॑स॒वनादे॒वैनं॑ जग॑त्याश्छ॑न्द॒सोऽधि॒ निर्मि॑मीते। अथो॑ तृ॒तीय॑स॒वनमे॒व तेना॑प्रोति। जग॑तीं छ॑न्दः। ई॒श्व॒रो वा अ॒श्वः प्र॑मु॒क्तः परा॑ परा॒वतं॑ गन्तोः। इ॒ह धृ॒तिः स्वा॒हेह वि॒धृतिः॑ स्वा॒हेह र॒न्तिः स्वा॒हेह र॒मतिः॑ स्वा॒हेति॑ च॒तस्र॑ आ॒हुती॑र्जुहोति॥४५॥

च॒त॒स्रो दि॒शः। दि॒ग्भिरे॒वैनं॑ परि॑गृह्णाति। आ॒श्व॒त्थो व्र॒जो भ॑वति। प्र॒जाप॑तिर्दे॒वेभ्यो॑ नि॒लाय॑त। अ॒श्वो रू॒पं कृ॒त्वा। सोऽश्व॑त्थे सं॒वत्स॒रम॑तिष्ठत्। तद॑श्व॒त्थस्या॑श्व॒त्थत्व॑म्। यदा॑श्व॒त्थो व्र॒जो भ॑वति। स्व ए॒वैनं॑ यो॒नौ प्र॑ति॒ष्ठाप॑यति॥४६॥

त्रि॒ष्टुभ॒श्छ॑न्द॒सोऽधि॒ निर्मि॑मीते जुहोति नव च॥—————[१२]

आ ब्र॒ह्मन्ब्रा॒ह्म॒णो ब्र॑ह्मवर्च॒सी जा॑यता॒मित्या॑ह। ब्रा॒ह्म॒ण ए॒व

ब्रह्मवर्चसं दधाति। तस्मात्पूरा ब्राह्मणो ब्रह्मवर्चस्य जायत।
 आऽस्मिन्नाष्ट्रे राजन्यं इषव्यः शूरो महारथो जायतमित्याह।
 राजन्यं एव शौर्यं महिमानं दधाति। तस्मात्पूरा राजन्यं
 इषव्यः शूरो महारथोऽजायत। दोग्ध्रीं धेनुरित्याह।
 धेन्वामेव पयो दधाति। तस्मात्पूरा दोग्ध्रीं धेनुरजायत।
 वोढाऽनुङ्घानित्याह॥४७॥

अनुङ्घ्येव वीर्यं दधाति। तस्मात्पूरा वोढाऽनुङ्घानं जायत।
 आशुः सप्तिरित्याह। अश्वं एव जवं दधाति। तस्मात्पूराऽऽशुरश्वोऽजायत।
 पुरन्ध्रियोषेत्याह। योषित्येव रूपं दधाति। तस्मात्स्त्री युवतिः
 प्रिया भावुका। जिष्णू रथेष्टा इत्याह। आ ह वै तत्र जिष्णू
 रथेष्टा जायते॥४८॥

यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। सभेयो युवेत्याह। यो वै पूर्ववयसी।
 स सभेयो युवा। तस्माद्युवा पुमान्प्रियो भावुकः। आऽस्य
 यजमानस्य वीरो जायतमित्याह। आ ह वै तत्र यजमानस्य
 वीरो जायते। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। निकामेनिकामे नः
 पर्जन्यो वर्षत्वित्याह। निकामेनिकामे ह वै तत्र पर्जन्यो
 वर्षति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। फलिन्यो न ओषधयः
 पच्यन्तामित्याह। फलिन्यो ह वै तत्रौषधयः पच्यन्ते। यत्रैतेन
 यज्ञेन यजन्ते। योगक्षेमो नः कल्पतामित्याह। कल्पते ह वै
 तत्र प्रजाभ्यो योगक्षेमः। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते॥४९॥

अनुङ्घानित्याह जायते वर्षति सप्त च॥ [१३]

प्रजापतिर्देवेभ्यो यज्ञान्व्यादिशत्। स आत्मन्नश्वमेधमधत्त।
तं देवा अब्रुवन्। एष वाव यज्ञः। यदश्वमेधः। अप्येव
नोत्रास्त्विति। तेभ्य एतानन्नहोमान्प्रायच्छत्। तानंजुहोत्।
तैर्वै स देवानंप्रीणात्। यदन्नहोमां जुहोति॥५०॥

देवानेव तैर्यजमानः प्रीणाति। आज्येन जुहोति। अग्नेर्वा
एतद्रूपम्। यदाज्यम्। यदाज्येन जुहोति। अग्निमेव
तत्प्रीणाति। मधुना जुहोति। महृत्यै वा एतद्देवतायै रूपम्।
यन्मधु। यन्मधुना जुहोति॥५१॥

महृतीमेव तद्देवतां प्रीणाति। तण्डुलैर्जुहोति। वसूनां
वा एतद्रूपम्। यत्तण्डुलाः। यत्तण्डुलैर्जुहोति। वसूनेव
तत्प्रीणाति। पृथुकैर्जुहोति। रुद्राणां वा एतद्रूपम्।
यत्पृथुकाः। यत्पृथुकैर्जुहोति॥५२॥

रुद्रानेव तत्प्रीणाति। लाजैर्जुहोति। आदित्यानां वा
एतद्रूपम्। यल्लाजाः। यल्लाजैर्जुहोति। आदित्यानेव
तत्प्रीणाति। कुरम्बैर्जुहोति। विश्वेषां वा एतद्देवानां रूपम्।
यत्कुरम्बाः। यत्कुरम्बैर्जुहोति॥५३॥

विश्वानेव तद्देवान्प्रीणाति। धानाभिर्जुहोति। नक्षत्राणां
वा एतद्रूपम्। यद्धानाः। यद्धानाभिर्जुहोति। नक्षत्राण्येव
तत्प्रीणाति। सक्तुभिर्जुहोति। प्रजापतेर्वा एतद्रूपम्।
यत्सक्तवः। यत्सक्तुभिर्जुहोति॥५४॥

प्रजापतिमेव तत्प्रीणाति। मसूस्यैर्जुहोति। सर्वासां वा
 एतद्देवतानां रूपम्। यन्मसूस्यानि। यन्मसूस्यैर्जुहोति।
 सर्वा एव तद्देवताः प्रीणाति। प्रियङ्गुतण्डुलैर्जुहोति।
 प्रियाङ्गा ह वै नामैते। एतैर्वै देवा अश्वस्याङ्गानि
 समदधुः। यत्प्रियङ्गुतण्डुलैर्जुहोति। अश्वस्यैवाङ्गानि
 सन्दधाति। दशान्नानि जुहोति। दशाक्षरा विराट्।
 विराट्कृत्स्नस्यान्नाद्यस्यावरुद्धौ॥५५॥

जुहोति मधुना जुहोति पृथुकैर्जुहोति क्रम्बैर्जुहोति सक्तुभिर्जुहोति प्रियङ्गुतण्डुलैर्जुहोति
 चत्वारि च (अन्नहोमानाज्येनाग्नेर्मधुना तण्डुलैः पृथुकैर्लाजैः क्रम्बैर्धानाभिः सक्तुभिर्मसूस्यैः
 प्रियङ्गुतण्डुलैर्दशान्नानि द्वादश।)॥ [१४]

प्रजापतिरश्वमेधमसृजत। तं सृष्टं रक्षांस्यजिघांसन्।
 स एतान्प्रजापतिर्नक्तं होमानपश्यत्। तान्जुहोत्। तैर्वै
 स यज्ञाद्रक्षांस्यपाहन्। यन्नक्तं होमां जुहोति। यज्ञादेव
 तैर्यजमानो रक्षांस्यपहन्ति। आज्येन जुहोति। वज्रो वा
 आज्यम्। वज्रेणैव यज्ञाद्रक्षांस्यपहन्ति॥५६॥

आज्यस्य प्रतिपदं करोति। प्राणो वा आज्यम्। मुखत
 एवास्य प्राणं दधाति। अन्नहोमाञ्जुहोति। शरीरवदेवाव
 रुन्धे। व्यत्यासं जुहोति। उभयस्यावरुद्धौ। नक्तं जुहोति।
 रक्षंसामपहत्यै। आज्येनान्ततो जुहोति॥५७॥

प्राणो वा आज्यम्। उभयत एवास्य प्राणं दधाति।

पुरस्ताच्चोपरिष्टाच्च। एकस्मै स्वाहेत्याह। अस्मिन्नेव
लोके प्रतितिष्ठति। द्वाभ्यां स्वाहेत्याह। अमुष्मिन्नेव
लोके प्रति तिष्ठति। उभयोरिव लोकयोः प्रति तिष्ठति।
अस्मिंश्चामुष्मिंश्च। शताय स्वाहेत्याह। शतायुर्वै पुरुषः
शतवीर्यः। आयुरेव वीर्यमव रुन्धे। सहस्राय स्वाहेत्याह।
आयुर्वै सहस्रम्। आयुरेवाव रुन्धे। सर्वस्मै स्वाहेत्याह।
अपरिमितमेवाव रुन्धे॥५८॥

एव यज्ञाद्रक्षास्यपहन्यन्ततो जुहोति शताय स्वाहेत्याह सप्त च॥—————[१५]

प्रजापतिं वा एष ईप्सतीत्याहुः। योऽश्वमेधेन यजंत इति।
अथो आहुः। सर्वाणि भूतानीति। एकस्मै स्वाहेत्याह।
प्रजापतिर्वा एकः। तमेवाप्नोति। एकस्मै स्वाहा द्वाभ्यां
स्वाहेत्यभिपूर्वमाहुतीर्जुहोति। अभिपूर्वमेव सुवर्गं लोकमेति।
एकोत्तरं जुहोति॥५९॥

एकवदेव सुवर्गं लोकमेति। सन्ततं जुहोति। सुवर्गस्य
लोकस्य सन्तत्यै। शताय स्वाहेत्याह। शतायुर्वै पुरुषः
शतवीर्यः। आयुरेव वीर्यमवरुन्धे। सहस्राय स्वाहेत्याह।
आयुर्वै सहस्रम्। आयुरेवाव रुन्धे। अयुताय स्वाहा
नियुताय स्वाहा प्रयुताय स्वाहेत्याह॥६०॥

त्रयं इमे लोकाः। इमानेव लोकानव रुन्धे। अर्बुदाय
स्वाहेत्याह। वाग्वा अर्बुदम्। वाचमेवाव रुन्धे। न्यर्बुदाय

स्वाहेत्याह। यो वै वाचो भूमा। तन्न्यर्बुदम्। वाच एव
भूमानुमव रुन्धे। समुद्राय स्वाहेत्याह॥६१॥

समुद्रमेवाप्रोति। मध्याय स्वाहेत्याह। मध्यमेवाप्रोति।
अन्ताय स्वाहेत्याह। अन्तमेवाप्रोति। परार्धाय स्वाहेत्याह।
परार्धमेवाप्रोति। उषसे स्वाहा व्युष्ट्यै स्वाहेत्याह।
रात्रिर्वा उषाः। अहर्व्युष्टिः। अहोरात्रे एवावरुन्धे। अथो
अहोरात्रयोरेव प्रतितिष्ठति। ता यदुभयीर्दिवा वा नक्तं
वा जुहुयात्। अहोरात्रे मोहयेत्। उषसे स्वाहा व्युष्ट्यै
स्वाहोदेष्यते स्वाहोद्यते स्वाहेत्यनुदिते जुहोति। उदिताय
स्वाहा सुवर्गाय स्वाहा लोकाय स्वाहेत्युदिते जुहोति।
अहोरात्रयोरव्यतिमोहाय॥६२॥

एकोत्तरं जुहोति प्रयुताय स्वाहेत्याह समुद्राय स्वाहेत्याहाहर्व्युष्टिः सप्त च॥—[१६]

विभूर्मात्रा प्रभूः पित्रेत्यंश्चनामानि जुहोति। उभयोरेवैनं
लोकयोर्नामधेयं गमयति। आयनाय स्वाहा प्रायणाय
स्वाहेत्युद्वावाञ्जुहोति। सर्वमेवैनमस्कन्त्रं सुवर्गं लोकं
गमयति। अग्नये स्वाहा सोमाय स्वाहेति पूर्वहोमाञ्जुहोति।
पूर्वं एव द्विषन्तं भ्रातृव्यमतिं क्रामति। पृथिव्यै
स्वाहाऽन्तरिक्षाय स्वाहेत्याह। यथायजुरेवैतत्। अग्नये
स्वाहा सोमाय स्वाहेति पूर्वदीक्षा जुहोति। पूर्वं एव द्विषन्तं
भ्रातृव्यमतिं क्रामति॥६३॥

पृथिव्यै स्वाहाऽन्तरिक्षाय स्वाहेत्येकविंशिनीं दीक्षां जुहोति। एकविंशतिर्वै देवल्लोकाः। द्वादश मासाः पञ्चर्तवः। त्रयं इमे लोकाः। असावादित्य एकविंशः। एष सुवर्गो लोकः। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। भुवो देवानां कर्मणेत्यृतुदीक्षा जुहोति। ऋतून्वास्मै कल्पयति। अग्नये स्वाहा वायवे स्वाहेति जुहोत्यनन्तरित्यै॥६४॥

अर्वाङ्यज्ञः सङ्क्रामत्वित्यासीर्जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्याप्त्यै। भूतं भव्यं भविष्यदिति पर्याप्तीर्जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्य पर्याप्त्यै। आ मे गृहा भवन्त्वित्याभूर्जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्याभूत्यै। अग्निना तपोऽन्वभवदित्यनुभूर्जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्यानुभूत्यै। स्वाहाऽऽधिमाधींताय स्वाहेति समस्तानि वैश्वदेवानि जुहोति। समस्तमेव द्विषन्तं भ्रातृव्यमिति क्रामति॥६५॥

द्व्यः स्वाहा हनूभ्यां स्वाहेत्यङ्गहोमाञ्जुहोति। अङ्गेअङ्गे वै पुरुषस्य पाप्मोर्पश्लिष्टः। अङ्गादङ्गादेवेन पाप्मनस्तेन मुञ्चति। अञ्जेताय स्वाहा कृष्णाय स्वाहा श्वेताय स्वाहेत्यश्वरूपाणि जुहोति। रूपैरेवेन समर्धयति। ओषधीभ्यः स्वाहा मूलैभ्यः स्वाहेत्योषधिहोमाञ्जुहोति। द्वय्यो वा ओषधयः। पुष्पैभ्योऽन्याः फलं गृह्णन्ति। मूलैभ्योऽन्याः। ता एवोभयीरव रुन्धे॥६६॥

वनस्पतिभ्यः स्वाहेति वनस्पतिहोमाञ्जुहोति। आरण्यस्यान्नाद्यस्यावरु
मेषस्त्वा पचतैरवृत्वित्यपाव्यानि जुहोति। प्राणा वै देवा
अपाव्याः। प्राणानेवावरुन्धे। कूप्याभ्यः स्वाहाञ्चः
स्वाहेत्यपाञ्जुहोति। अप्सु वा आपः। अन्नं वा
आपः। अद्ध्यो वा अन्नं जायते। यदेवाद्ध्योऽन्नं जायते। तदवरु
न्धे॥६७॥

पूर्वदीक्षा जुहोति पूर्व एव द्विषन्तं भ्रातृव्यमिति कामत्यनन्तरित्यै कामति रुन्धे जायत एकं
च॥—————[१७]

अम्भाञ्सि जुहोति। अयं वै लोकोऽम्भाञ्सि। तस्य
वसवोऽधिपतयः। अग्निर्ज्योतिः। यदम्भाञ्सि जुहोति।
इममेव लोकमवरुन्धे। वसूनाञ्जु सायुज्यं गच्छति।
अग्निं ज्योतिरवरुन्धे। नभाञ्सि जुहोति। अन्तरिक्षं वै
नभाञ्सि॥६८॥

तस्य रुद्रा अधिपतयः। वायुर्ज्योतिः। यन्नभाञ्सि जुहोति।
अन्तरिक्षमेवावरुन्धे। रुद्राणाञ्जु सायुज्यं गच्छति। वायुं
ज्योतिरवरुन्धे। महाञ्सि जुहोति। असौ वै लोको
महाञ्सि। तस्यादित्या अधिपतयः। सूर्यो ज्योतिः॥६९॥

यन्महाञ्सि जुहोति। अमुमेव लोकमवरुन्धे। आदित्यानाञ्जु
सायुज्यं गच्छति। सूर्यं ज्योतिरवरुन्धे। नमो राज्ञे नमो
वरुणायेति यव्यानि जुहोति। अन्नाद्यस्यावरुद्धौ। मयोभूर्वातो
अभि वातूसा इति गव्यानि जुहोति। पशूनामवरुद्धौ।

प्रा॒णाय॒ स्वाहा॑ व्या॒नाय॒ स्वाहेति॑ सन्ततिहोमाञ्जुहोति।
सुव॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॒ सन्तत्यै॑॥ ७०॥

सि॒ताय॒ स्वाहाऽसि॒ताय॒ स्वाहेति॑ प्रमु॒क्तीर्जुहोति॑। सुव॒र्गस्य॑
लो॒कस्य॒ प्रमु॒क्त्यै। पृथि॒व्यै स्वाहाऽन्तरि॑क्षाय॒ स्वाहेत्या॑ह।
य॒थाय॒जुरे॒वैतत्। द॒त्वते॒ स्वाहाऽद॒न्तका॑य॒ स्वाहेति॑
शरी॒रहो॑माञ्जुहोति। पि॒तृलो॒कमे॒व तैर्यज॑मानोऽव॒ रुन्धे।
कस्त्वा॑ युनक्ति॒ स त्वा॑ युन॒क्तिति॑ परि॒धीन् यु॑नक्ति। इ॒मे वै
लो॒काः परि॒धयः॑। इ॒माने॒वास्मै॑ लो॒कान् यु॑नक्ति। सुव॒र्गस्य॑
लो॒कस्य॒ सम॑ष्ट्यै॥ ७१॥

यः प्रा॑ण॒तो य आ॑त्म॒दा इति॑ म॒हिमा॒नौ जुहोति॑। सुव॒र्गो
वै लो॒को महः॑। सुव॒र्गमे॒व ताभ्या॑ लो॒कं यज॑मानोऽव॒
रुन्धे। आ ब्र॒ह्मन्ब्राह्म॑णो ब्र॒ह्मव॑र्च॒सी जा॑यता॒मिति॑ सम॑स्तानि
ब्र॒ह्मव॑र्च॒सानि॑ जुहोति। ब्र॒ह्मव॑र्च॒समे॒व तैर्यज॑मानोऽव॒ रुन्धे।
जज्ञि॑ बीज॒मिति॑ जुहोत्यन॑न्तरित्यै। अ॒ग्नये॒ सम॑नमत्पृथि॒व्यै
सम॑नम॒दिति॑ सन्नतिहोमाञ्जुहोति। सुव॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॒
सन्न॑त्यै। भू॒ताय॒ स्वाहा॑ भविष्य॒ते स्वाहेति॑ भू॒ताभ॒व्यौ होमौ॑
जुहोति। अ॒यं वै लो॒को भू॒तम्॥ ७२॥

अ॒सौ भ॑विष्यत्। अ॒नयो॑रे॒व लो॒कयोः॒ प्रति॑तिष्ठति।
सर्व॑स्याप्त्यै॑। सर्व॑स्याव॒रुद्धौ। यदक्र॑न्दः प्रथ॒मं जा॑यमान॒
इत्य॑श्वस्तो॒मीयं॑ जुहोति। सर्व॑स्याप्त्यै॑। सर्व॑स्य॒ जित्यै॑।
सर्व॑मे॒व तेना॑प्नोति। सर्व॑ जयति। योऽश्व॑मे॒धेन॒ यज॑ते॥ ७३॥

य उ चैनमेवं वेद। यज्ञं रक्षांस्यजिघांसन्। स
 एतान्प्रजापतिर्नक्तं होमानं पश्यत्। तानं जुहोत्। तैर्वै स
 यज्ञाद्रक्षांस्यपाहन्। यन्नक्तं होमां जुहोति। यज्ञादेव
 तैर्यजमानो रक्षांस्यपहन्ति। उषसे स्वाहा व्युष्ट्यै
 स्वाहेत्यन्ततो जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै॥ ७४॥

वै नभांसि सूर्यो ज्योतिः सन्तत्यै समष्ट्यै भूतं यजते नवं च॥—————[१८]

एकयूपो वैकादशिनीं वा। अन्येषां यज्ञानां यूपा भवन्ति।
 एकविंशिन्यश्वमेधस्य। सुवर्गस्य लोकस्याभिजित्यै।
 बैल्वो वा खादिरो वा पालाशो वा। अन्येषां यज्ञक्रतूनां
 यूपा भवन्ति। राज्जुदाल एकविंशत्यरत्निरश्वमेधस्य।
 सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। नान्येषां पशूनां तैजून्या
 अवदन्ति। अवदन्त्यश्वस्य॥ ७५॥

पाप्मा वै तैजुनी। पाप्मनोऽपहत्यै। प्लक्षशाखायामन्येषां
 पशूनामवदन्ति। वेतसशाखायामश्वस्य। अप्सुयोनिर्वा
 अश्वः। अप्सुजो वेतसः। स्व एवास्य योनाववं द्यति।
 यूपेषु ग्राम्यान्पशून्त्रियुञ्जन्ति। आरोकेष्वारण्यान्धारयन्ति।
 पशूनां व्यावृत्यै। आ ग्राम्यान्पशून्लभन्ते। प्रारण्यान्त्सृजन्ति।
 पाप्मनोऽपहत्यै॥ ७६॥

अश्वस्य व्यावृत्यै त्रीणि च॥—————[१९]

राज्जुदालमग्निष्ठं मिनोति। भ्रूणहत्याया अपहत्यै।

पौतुद्रवावभितो भवतः। पुण्यस्य गन्धस्यावरुद्धौ।
 भ्रूणहृत्यामेवास्मादपहत्य। पुण्येन गन्धेनोभयतः परि
 गृह्णाति। षड्वैलुवा भवन्ति। ब्रह्मवर्चसस्यावरुद्धौ। षड्वादिराः।
 तेजसोऽवरुद्धौ॥ ७७॥

षड्वालाशाः। सोमपीथस्यावरुद्धौ। एकविंशतिः सम्पद्यन्ते।
 एकविंशतिर्वै देवलोकाः। द्वादश मासाः पञ्चर्तवः। त्रय
 इमे लोकाः। असावादित्य एकविंशः। एष सुवर्गो लोकः।
 सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। शतं पशवो भवन्ति॥ ७८॥

शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति
 तिष्ठति। सर्वं वा अश्वमेध्याप्रोति। अपरिमिता भवन्ति।
 अपरिमितस्यावरुद्धौ। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। कस्मात्सत्यात्।
 दक्षिणतोऽन्येषां पशूनामवद्यन्ति। उत्तरतोऽश्वस्येति। वारुणो
 वा अश्वः॥ ७९॥

एषा वै वरुणस्य दिक्। स्वायामेवास्य दिश्यवद्यति।
 यदितरेषां पशूनामवद्यति। शतदेवत्यं तेनाव रुन्धे।
 चितेऽग्नावधिं वैतसे कटेऽश्वं चिनोति। अप्सुर्योनिर्वा
 अश्वः। अप्सुजो वैतसः। स्व एवैनं योनौ प्रतिष्ठापयति।
 पुरस्तात्प्रत्यश्वं तूपरं चिनोति। पश्चात्प्राचीनं गोमृगम्॥ ८०॥

प्राणापानावेवास्मिन्त्सम्यञ्चौ दधाति। अश्वं तूपरं
 गोमृगमिति सर्वहुतं एताञ्जुहोति। एषां लोकानामभिजित्यै।

आत्मनाऽभि जुहोति। सात्मानमेवैनं सतनुं करोति।
 सात्माऽमुष्मिल्लोके भवति। य एवं वेद। अथो वसोरेव
 धारां तेनाव रुन्धे। इलुवर्दाय स्वाहा बलिवर्दाय
 स्वाहेत्याह। संवत्सरो वा इलुवर्दः। परिवत्सरो बलिवर्दः।
 संवत्सरादेव परिवत्सरादायुर्व रुन्धे। आयुरेवास्मिन्दधाति।
 तस्मादश्वमेधयाजी जरसा विस्रसामुं लोकमेति॥८१॥

तेजसोऽव रुद्धौ भवन्त्यश्वौ गोमृगमिलुवर्दश्चत्वारि च॥ [२०]

एकविंशोऽग्निर्भवति। एकविंशः स्तोमः। एकविंशतिर्यूपाः।
 यथा वा अश्वा वृषभा वा वृषाणः सङ्स्फुरेरन्। एवमेव
 तत्स्तोमाः सङ्स्फुरन्ते। यदेकविंशाः। ते यत्समृच्छेरन्।
 हन्येतास्य यज्ञः। द्वादश एवाग्निः स्यादित्याहुः। द्वादशः
 स्तोमः॥८२॥

एकादश यूपाः। यद्द्वादशोऽग्निर्भवति। द्वादश मासाः
 संवत्सरः। संवत्सरेणैवास्मा अन्नमव रुन्धे। यद्दश यूपा
 भवन्ति। दशाक्षरा विराट्। अन्नं विराट्। विराजैवान्नाद्यमव
 रुन्धे। य एकादशः। स्तन एवास्यै सः॥८३॥

दुह एवेनां तेन। तदाहुः। यद्द्वादशोऽग्निः स्याद्द्वादशः
 स्तोम एकादश यूपाः। यथा स्थूरिणा यायात्। तादृक्तत्।
 एकविंश एवाग्निः स्यादित्याहुः। एकविंशः स्तोमः।
 एकविंशतिर्यूपाः। यथा प्रष्टिभिर्याति। तादृगेव तत्॥८४॥

यो वा अ॒श्वमे॒धे ति॒स्रः क॒कुभो॒ वेद॑। क॒कुद्ध॒ राज्ञा॑
 भवति॑। ए॒कवि॒ंशोऽग्नि॑र्भवति॑। ए॒कवि॒ंशः स्तोमः॑।
 ए॒कवि॒ंशति॒र्यूपाः॑। ए॒ता वा अ॒श्वमे॒धे ति॒स्रः क॒कुभः॑। य ए॒वं
 वेद॑। क॒कुद्ध॒ राज्ञा॑ भवति॑। यो वा अ॒श्वमे॒धे त्रीणि॑ शी॒र्षाणि॑
 वेद॑। शिरो॑ ह॒ राज्ञा॑ भवति॑। ए॒कवि॒ंशोऽग्नि॑र्भवति॑।
 ए॒कवि॒ंशः स्तोमः॑। ए॒कवि॒ंशति॒र्यूपाः॑। ए॒तानि॒ वा अ॒श्वमे॒धे
 त्रीणि॑ शी॒र्षाणि॑। य ए॒वं वेद॑। शिरो॑ ह॒ राज्ञा॑ भवति॑॥८५॥

द्वादशः स्तोमः स एव तच्छिरो ह॒ राज्ञा॑ भवति॒ पद॑ च॥—————[२१]

दे॒वा वा अ॒श्वमे॒धे प॒वमा॑ने। सु॒व॒र्गं लो॒कं न प्राजा॑नन्। तमश्वः
 प्राजा॑नात्। यद॑श्वमे॒धेऽश्वे॑न॒ मेध्ये॑नोद॑श्चो बहि॑ष्पवमा॒नं
 सर्प॑न्ति। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑ प्रजा॑त्यै। न वै म॑नुष्यः सु॒व॒र्गं
 लो॒कमञ्ज॑सा वेद॑। अश्वो॑ वै सु॒व॒र्गं लो॒कमञ्ज॑सा वेद॑।
 यदु॑द्गातोद्गाये॑त्। यथा॑ क्षे॒त्रज्ञोऽन्ये॑न॒ प॒था प्र॑तिपा॒दये॑त्।
 तादृ॑क्तत्॥८६॥

उ॒द्गा॒तार॑म॒प॒रुध्य॑। अश्व॑मुद्गी॒थाय॑ वृणीते। यथा॑ क्षे॒त्रज्ञोऽञ्ज॑सा
 नय॑ति। ए॒वमे॒वैन॑मश्वः सु॒व॒र्गं लो॒कमञ्ज॑सा नयति॑। पुच्छ॑म॒न्वा
 र॑भन्ते। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑ सम॑ष्ट्यै। हिं क॑रोति। सा॒मैवाकः॑।
 हिं क॑रोति। उ॒द्गी॒थ ए॒वास्य॑ सः॥८७॥

वड॑बा॒ उप॑ रुन्धन्ति। मि॒थुन॒त्वाय॑ प्रजा॑त्यै। अथो॑
 यथो॑पगा॒तार॑ उप॒गाय॑न्ति। तादृ॑गे॒व तत्। उद॑गासीदश्वो॑

मेध्य॒ इत्या॑ह। प्रा॒जाप॒त्यो वा अश्वः॑। प्र॒जाप॑तिरुद्गी॒थः।
 उ॒द्गी॒थमे॒वाव॑ रुन्धे। अथो॑ ऋ॒क्साम॑यो॒रेव॑ प्रति॑ तिष्ठति।
 हि॒र॒ण्येनो॒पाक॑रोति। ज्योति॑र्वै हि॒र॒ण्यम्। ज्योति॑रे॒व मु॑ख॒तो
 द॑धाति। यज॑माने च प्र॒जासु॑ च। अथो॑ हि॒र॒ण्यज्योति॑रे॒व
 यज॑मानः सुव॒र्गं लो॒कमे॑ति॥८८॥

तत्स उ॒पाक॑रोति च॒त्वारि॑ च॥ ————— [२२]

पु॒रुषो॑ वै य॒ज्ञः। य॒ज्ञः प्र॒जाप॑तिः। यदश्वे॑ प॒शून्त्रि॑यु॒ञ्जन्ति॑।
 य॒ज्ञादे॒व तद्य॒ज्ञं प्रयु॑ङ्के। अश्वं॑ तू॒परं॑ गो॒मृग॑म्। तान॑ग्नि॒ष्ठ
 आल॑भते। से॒नामु॒खमे॒व तत्स॑ङ्श्यति। तस्मा॑द्राज॒मुखं॑ भी॒ष्मं
 भावु॑कम्। आ॒ग्नेयं॑ कृ॒ष्णग्री॑वं पु॒रस्ता॑ल॒लाटे॑। पूर्वा॑ग्निमे॒व तं
 कु॑रुते॥८९॥

तस्मा॑त्पूर्वा॒ग्निं पु॒रस्ता॑त्स्थापयन्ति। पौ॒ष्णम॒न्वश्च॑म्। अन्नं॑ वै
 पू॒षा। तस्मा॑त्पूर्वा॒ग्नावा॑हार्य॒मा ह॑रन्ति। ऐ॒न्द्रा॒पौ॒ष्णमु॒परि॑ष्ठात्।
 ऐ॒न्द्रो वै रा॑ज॒न्योऽन्नं॑ पू॒षा। अ॒न्नाद्ये॑नै॒वैन॑मु॒भय॑तः परि॑ गृह्णाति।
 तस्मा॑द्राज॒न्योऽन्ना॑दो भावु॑कः। आ॒ग्नेयो॑ कृ॒ष्णग्री॑वौ बाहु॒वोः।
 बा॒हुवो॑रे॒व वी॒र्यं॑ धत्ते॥९०॥

तस्मा॑द्राज॒न्यो बा॒हुब॒लीभा॑वु॑कः। त्वा॒ष्टौ लो॑मशस॒क्थौ
 स॒क्थ्योः। स॒क्थ्योरे॒व वी॒र्यं॑ धत्ते। तस्मा॑द्राज॒न्य
 ऊ॒रुब॒लीभा॑वु॑कः। शि॒तिपृ॑ष्ठौ बा॒र्हस्प॒त्यौ पृ॑ष्ठे।
 ब्र॒ह्मव॒र्चस॑मे॒वोप॑रि॒ष्ठाद्ध॑त्ते। अथो॑ क॒वचे॑ ए॒वैते॑ अ॒भितः॑

पर्यू॑हते। तस्मा॑द्राज॒न्यः सन्न॑द्धो वी॒र्यं करो॑ति। धा॒त्रे
पृ॑षोद॒रम॒धस्ता॑त्। प्र॒तिष्ठा॑मेवैतां कु॒रुते। अथो॑ इ॒यं वै धा॒ता।
अ॒स्यामे॒व प्र॒ति तिष्ठ॑ति। सौ॒र्यं ब॒लक्षं पु॒च्छे। उ॒त्सेध॑मे॒व तं
कु॒रुते। तस्मा॑दु॒त्सेध॑म्भ॒ये प्र॒जा अ॒भिस॑ऽश्र॒यन्ति॥११॥

कुरु॑ते ध॒त्ते कुरु॑ते पञ्च॑ च॥ [२३]

सा॒ङ्ग्रह॑ण्या चतु॑ष्टय्यो यो वै यः पि॒तृश्च॒त्वारो यथा॑ नि॒क्तं प्र॒जाप॑तये त्वा यथा प्रोक्षि॑तं
वि॒भूरा॑ह प्र॒जाप॑तिरकामयताश्वमे॒धेन॑ प्र॒जाप॑तिर्न किञ्च॒न सा॑वि॒त्रमा ब्रह्म॑न्प्र॒जाप॑तिर्दे॒वैभ्यः॑
प्र॒जाप॑ती रक्षा॑सि प्र॒जाप॑तिमीप्सति वि॒भूर॑श्चना॒मान्य॑म्भा॑स्येक॒यूपो रा॒ज्जु॑दालमेकवि॑शो
दे॒वाः पुरु॑ष॒स्त्रयो॑वि॑शतिः॥२३॥

सा॒ङ्ग्रह॑ण्या तस्मा॑दश्वमेधया॒जी यत्परि॑मिता यद्य॑ज्ञ॒मुखे यो दी॒क्षां दे॒वाने॒व त्रयं॑ इ॒मे सि॒ताय॑
प्रा॒णापा॒नावे॒वास्मि॑न्तस्मा॑द्राज॒न्यं ए॒कं न॑वतिः॥११॥

सा॒ङ्ग्रह॑ण्या स॑ऽश्र॒यन्ति॥

हरिः॑ ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके अष्टमः
प्रपाठकः समाप्तः॥

॥नवमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके नवमः प्रपाठकः॥

प्रजापतिरश्वमेधमसृजत। सोऽस्मात्सृष्टोऽपाक्रामत्।
तमष्टादशिभिरनु प्रायुङ्क्त। तमाप्नोत्। तमात्त्वाऽष्टादशिभिरवारुन्ध।
यदष्टादशिनं आलभ्यन्ते। यज्ञमेव तैरात्त्वा यजमानोऽवरुन्धे।
संवत्सरस्य वा एषा प्रतिमा। यदष्टादशिनः। द्वादश मासाः
पञ्चर्तवः॥१॥

संवत्सरोऽष्टादशः। यदष्टादशिनं आलभ्यन्ते। संवत्सरमेव
तैरात्त्वा यजमानोऽवरुन्धे। अग्निष्ठेऽन्यान्पशून्पाकरोति।
इतरेषु यूपेष्वष्टादशिनोऽजामित्वाय। नवनवालभ्यन्ते
सवीर्यत्वाय। यदारण्यैः सङ्स्थापयेत्। व्यवस्येतां पितापुत्रौ।
व्यध्वानः क्रामेयुः। विदूरङ्गामयोग्रामान्तौ स्याताम्॥२॥

ऋक्षीकाः पुरुषव्याघ्राः परिमोषिणं आव्याधिनीस्तस्करा
अरण्येष्वजायेरन्। तदाहुः। अपशवो वा एते। यदारण्याः।
यदारण्यैः सङ्स्थापयेत्। क्षिप्रे यजमानमरण्यं मृतं हरेयुः।
अरण्यायतना ह्यारण्याः पशव इति। यत्पशून्नालभेत।
अनवरुद्धा अस्य पशवः स्युः। यत्पर्यग्निकृतानुत्सृजेत्॥३॥

यज्ञवेशसं कुर्यात्। यत्पशून्नालभेत। तेनैव पशूनवरुन्धे।
यत्पर्यग्निकृतानुत्सृजत्ययज्ञवेशसाय। अवरुद्धा अस्य पशवो
भवन्ति। न यज्ञवेशसम्भवति। न यजमानमरण्यम्मृतं

हरन्ति। ग्राम्यैः सः स्थापयति। एते वै पशवः क्षेमो
नाम। सं पितापुत्राववस्यतः। समध्वानः क्रामन्ति।
समन्तिकङ्ग्रामयोग्रामान्तौ भवतः। नक्षीकाः पुरुषव्याघ्राः
परिमोषिण आव्याधिनीस्तस्करा अरण्येष्वजायन्ते॥४॥

ऋतवः स्यातामुत्सृजेत्स्यंतस्त्रीणि च॥ [१]

प्रजापतिरकामयतोभौ लोकावव रुन्धीयेति। स
एतानुभयान्पशून्पश्यत्। ग्राम्याश्चरण्याश्च। तानालभत।
तैर्वै स उभौ लोकाववारुन्ध। ग्राम्यैरेव पशुभिरिमं
लोकमवारुन्ध। आरण्यैरमुम्। यद्ग्राम्यान्पशूनालभते।
इममेव तैर्लोकमव रुन्धे। यदारण्यान्॥५॥

अमुनैः। अनवरुद्धो वा एतस्य संवत्सर इत्याहुः। य
इतइतश्चातुर्मास्यानि संवत्सरं प्रयुङ्क्त इति। एतावान् वै
संवत्सरः। यच्चातुर्मास्यानि। यदेते चातुर्मास्याः पशव
आलभ्यन्ते। प्रत्यक्षमेव तैः संवत्सरं यजमानोऽवरुन्धे।
वि वा एष प्रजया पशुभिरुद्ध्यते। यः संवत्सरं प्रयुङ्क्ते।
संवत्सरः सुवर्गो लोकः॥६॥

सुवर्गन्तु लोकन्नापराधोति। प्रजा वै पशव एकादशिनी।
यदेत एकादशिनाः पशव आलभ्यन्ते। साक्षादेव प्रजां
पशून् यजमानोऽवरुन्धे। प्रजापतिर्विराजमसृजत। सा
सृष्टाऽश्वमेधं प्राविशत्। तान्दशिभिरनु प्रायुङ्क्त। तामाप्रोत्।
तामाप्त्वा दशिभिरवारुन्ध। यद्दशिनं आलभ्यन्ते॥७॥

वि॒राज॑मे॒व तैरा॒त्वा यज॑मा॒नोऽव॑रुन्धे। एका॑दश द॒शत॑
आल॑भ्यन्ते। एका॑दशाक्षरा त्रि॒ष्टुप्। त्रैष्टु॑भाः प॒शवः॑।
प॒शूने॒वाव॑रुन्धे। वै॒श्वदे॒वो वा अ॑श्वः। ना॒नादे॒वत्याः॑
प॒शवो॑ भवन्ति। अ॑श्वस्य सर्व॒त्वाय॑। ना॒नारू॒पा भव॑न्ति।
तस्मा॑न्ना॒नारू॒पाः प॒शवः॑। ब॒हुरू॒पा भव॑न्ति। तस्मा॑द्ब॒हुरू॒पाः
प॒शवः॑ समृ॑द्धौ॥८॥

आ॒र॒ण्य॑ल्लो॒को द॒शिनं॑ आल॑भ्यन्ते ना॒नारू॒पाः प॒शवो॑ द्वे च॥—————[२]

अ॒स्मै वै लो॒काय॑ ग्रा॒म्याः प॒शव॑ आल॑भ्यन्ते।
अ॒मुष्मा॑ आ॒र॒ण्याः। यद्ग्रा॒म्यान्प॒शूना॑ल॒भते॑। इ॒ममे॒व
तैर्लो॒कम॑व॒रुन्धे॑। यदा॑र॒ण्यान्। अ॒मुन्तैः॑। उ॒भया॑न्प॒शूना॑ल॒भते॑।
गा॒म्याऽश्वा॑र॒ण्याऽश्वा॑। उ॒भयो॑र्लो॒कयो॒रव॑रुद्धौ। उ॒भया॑न्प॒शूना॑ल॒भते॑॥९
गा॒म्याऽश्वा॑र॒ण्याऽश्वा॑। उ॒भय॑स्या॒न्नाद्य॑स्याव॒रुद्धौ॑। उ॒भया॑न्प॒शूना॑ल॒भते॑।
गा॒म्याऽश्वा॑र॒ण्याऽश्वा॑। उ॒भये॑षां प॒शूना॑मव॒रुद्धौ॑। त्रय॑स्त्रयो
भव॑न्ति। त्रय॑ इ॒मे लो॒काः। ए॒षां लो॒काना॑मात्यै॑। ब्र॒ह्मवा॒दिनो॑
वद॑न्ति। कस्मा॑त्स॒त्यात्॥१०॥

अ॒स्मिँल्लो॒के ब॒हवः॑ का॒मा इति॑। यत्स॑मा॒नीभ्यो॑
दे॒वता॑भ्यो॒ऽन्ये॑ऽन्ये प॒शव॑ आल॑भ्यन्ते। अ॒स्मिन्ने॒व
तल्लो॒के का॒मा॑न्दधाति। तस्मा॑द॒स्मिँल्लो॒के ब॒हवः॑ का॒माः।
त्र॒याणा॑न्त्र॒याणा॑ः स॒ह व॒पा जु॑होति। त्र्या॑वृतो वै दे॒वाः।
त्र्या॑वृत इ॒मे लो॒काः। ए॒षां लो॒काना॑मात्यै॑। ए॒षां लो॒काना॑
कृ॒त्यै। पर्य॑ग्निकृ॒ताना॑र॒ण्यानु॑त्सृ॒जन्त्य॑हि॒सायै॑॥११॥

अवरुद्धा उभयान्पशूनालभते सत्यादहिंसायै॥ [३]

युञ्जन्ति ब्रध्नमित्याह। असौ वा आदित्यो ब्रध्नः।
आदित्यमेवास्मै युनक्ति। अरुषमित्याह। अग्निर्वा अरुषः।
अग्निमेवास्मै युनक्ति। चरन्तमित्याह। वायुर्वै चरन्।
वायुमेवास्मै युनक्ति। परितस्थुष इत्याह॥१२॥

इमे वै लोकाः परितस्थुषः। इमानेवास्मै लोकान्
युनक्ति। रोचन्ते रोचना दिवीत्याह। नक्षत्राणि वै रोचना
दिवि। नक्षत्राण्येवास्मै रोचयति। युञ्जन्त्यस्य काम्येत्याह।
कामानेवास्मै युनक्ति। हरी विपक्षसेत्याह। इमे वै हरी
विपक्षसा। इमे एवास्मै युनक्ति॥१३॥

शोणा धृष्णू नृवाहसेत्याह। अहोरात्रे वै नृवाहसा।
अहोरात्रे एवास्मै युनक्ति। एता एवास्मै देवता युनक्ति।
सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। केतुं कृण्वन्नकेतव इति ध्वजं
प्रतिमुञ्चति। यश एवैनं राज्ञाङ्गमयति। जीमूतस्येव भवति
प्रतीकमित्याह। यथायजुरेवैतत्। ये ते पन्थानः सवितः
पूर्व्यास इत्यध्वर्युर्यजमानं वाचयत्यभिजित्यै॥१४॥

परा वा एतस्य यज्ञ एति। यस्य पशुरुपाकृतोऽन्यत्र
वेद्या एति। एतं स्तोतरेतेन पथा पुनरश्वमावर्तयासि न
इत्याह। वायुर्वै स्तोता। वायुमेवास्य परस्ताद्वधात्यावृत्यै।
यथा वै हविषो गृहीतस्य स्कन्दति। एवं वा एतदश्वस्य
स्कन्दति। यदस्योपाकृतस्य लोमानि शीयन्ते। यद्वालेषु

का॒चा॒ना॒व॒य॑न्ति। लो॒मा॑न्ये॒वा॒स्य॒ तत्स॑म्भ॒रन्ति॥१५॥

भूर्भुवः सुव॒रि॒तिं प्रा॒जाप॒त्याभि॒राव॑यन्ति। प्रा॒जाप॒त्यो
वा अश्वः। स्वयै॒वैनं॑ दे॒वता॑या॒ सम॑र्धयन्ति। भू॒रि॒ति
महि॑षी। भुव॒ इति॑ वा॒वाता॑। सुव॒रि॒तिं परि॑वृ॒त्ती। ए॒षां
लो॒का॒ना॒म॒भिजि॑त्यै। हि॒र॒ण्य॒याः का॒चा भ॑वन्ति। ज्योति॒र्वै
हि॒र॒ण्य॒म्। रा॒ष्ट्रम॑श्वमे॒धः॥१६॥

ज्योति॑श्चै॒वास्मै॑ रा॒ष्ट्रं च॑ स॒मीची॑ दधाति। स॒हस्र॑म्भवन्ति।
स॒हस्र॑स॒म्मितः॑ सुव॒र्गो लो॒कः। सुव॒र्गस्य॑ लो॒कस्या॑भिजि॑त्यै।
अप॒ वा ए॒तस्मा॑त्तेज॑ इन्द्रि॒यं प॒शवः॑ श्रीः क्रा॑मन्ति।
योऽश्व॑मे॒धेन॒ यज॑ते। वस॑वस्त्वाऽञ्जन्तु गाय॒त्रेण॑ छन्द॒सेति॑
महि॑ष्य॒भ्य॒नक्ति॑। तेजो॑ वा आ॒ज्यम्। तेजो॑ गाय॒त्री।
तेज॑सै॒वास्मै॑ तेजोऽव॑रुन्धे॥१७॥

रु॒द्रास्त्वा॑ञ्जन्तु त्रैष्टु॒भेन॒ छन्द॑सेति॑ वा॒वाता॑। तेजो॑ वा
आ॒ज्यम्। इन्द्रि॒यन्निष्टु॑प। तेज॑सै॒वास्मा॑ इन्द्रि॒यमव॑रुन्धे।
आ॒दि॒त्यास्त्वा॑ऽञ्जन्तु जा॒ग॒तेन॒ छन्द॑सेति॑ परि॑वृ॒त्ती। तेजो॑
वा आ॒ज्यम्। प॒शवो॑ जग॑ती। तेज॑सै॒वास्मै॑ प॒शूनव॑रुन्धे।
प॒त्नयो॑ऽभ्य॑ञ्जन्ति। श्रि॒या वा ए॒तद्रूप॑म्॥१८॥

यत्प॒त्नयः॑। श्रि॒यमे॒वास्मि॑न्तद॑धति। नास्मा॑त्तेज॑ इन्द्रि॒यं
प॒शवः॑ श्रीरप॑ क्रा॒मन्ति॑। ला॒जी (३) ञ्छा॒ची (३)
न् यशो॑म॒माँ(४) इत्यति॑रि॒क्तम॒न्नम॑श्वा॒योपा॑हरन्ति।
प्र॒जामे॒वान्ना॒दीं कु॑र्वते। ए॒तद्दे॒वा अ॒न्नम॑त्तै॒तदन्न॑मद्धि

प्रजापत् इत्याह। प्रजायामेवान्नाद्यन्दधते। यदि नावजिघ्रैत्।
अग्निः पशुरासीदित्यवघ्रापयेत्। अव हैव जिघ्रति।
आक्रान् वाजी क्रमैरत्यक्रमीद्वाजी द्यौस्ते पृष्ठं पृथिवी
सुधस्थमित्यश्वमनुमन्त्रयते। एषां लोकानामभिजित्यै।
समिद्धो अञ्जन्कृदरं मतीनामित्यश्वस्याप्रियो भवन्ति
सरूपत्याय॥१९॥

परितस्थुष इत्याहमे एवास्यै युनत्तद्यभिजित्यै भरन्त्यश्वमेधो रुन्धे रूपञ्जिघ्रति त्रीणि च॥[४]

तेजसा वा एष ब्रह्मवर्चसेन व्यृध्यते। योऽश्वमेधेन यजते।
होता च ब्रह्मा च ब्रह्मोद्यं वदतः। तेजसा चैवैनं ब्रह्मवर्चसेनं
च समर्धयतः। दक्षिणतो ब्रह्मा भवति। दक्षिणतआयतनो वै
ब्रह्मा। बारुहस्पत्यो वै ब्रह्मा। ब्रह्मवर्चसमेवास्यं दक्षिणतो
दधाति। तस्मादक्षिणोऽर्धो ब्रह्मवर्चसितरः। उत्तरतो होता
भवति॥२०॥

उत्तरतआयतनो वै होता। आग्नेयो वै होता। तेजो वा अग्निः।
तेज एवास्योत्तरतो दधाति। तस्मादुत्तरोऽर्धस्तेजस्वितरः।
यूपमभितो वदतः। यजमानदेवत्यो वै यूपः। यजमानमेव
तेजसा च ब्रह्मवर्चसेनं च समर्धयतः। किं स्विदासीत्पूर्वचित्तिरित्याह
द्यौर्वै वृष्टिः पूर्वचित्तिः॥२१॥

दिवमेव वृष्टिमवरुन्धे। किं स्विदासीद्बृहद्वय इत्याह। अश्वो
वै बृहद्वयः। अश्वमेवावरुन्धे। किं स्विदासीत्पिशङ्गिलेत्याह।
रात्रिर्वै पिशङ्गिला। रात्रिमेवावरुन्धे। किं स्विदासीत्पिलिप्पिलेत्याह।

श्रीर्वै पिलिप्पिला। अन्नाद्यमेवावरुन्धे॥२२॥

कः स्विदेकाकी चरतीत्याह। असौ वा आदित्य
एकाकी चरति। तेज एवावरुन्धे। क उस्विञ्जायते
पुनरित्याह। चन्द्रमा वै जायते पुनः। आयुरेवावरुन्धे।
किं स्विद्धिमस्य भेषजमित्याह। अग्निर्वै हिमस्य भेषजम्।
ब्रह्मवर्चसमेवावरुन्धे। किं स्विदावपनं महदित्याह॥२३॥

अयं वै लोक आवपनम्महत्। अस्मिन्नेव लोके प्रतितिष्ठति।
पृच्छामि त्वा परमन्तं पृथिव्या इत्याह। वेदिवै परोऽन्तः
पृथिव्याः। वेदिमेवावरुन्धे। पृच्छामि त्वा भुवनस्य
नाभिमित्याह। यज्ञो वै भुवनस्य नाभिः। यज्ञमेवावरुन्धे।
पृच्छामि त्वा वृष्णो अश्वस्य रेत इत्याह। सोमो वै
वृष्णो अश्वस्य रेतः। सोमपीथमेवावरुन्धे। पृच्छामि
वाचः परमं व्योमेत्याह। ब्रह्म वै वाचः परमं व्योम।
ब्रह्मवर्चसमेवावरुन्धे॥२४॥

होता भवति वै वृष्टिः पूर्वचित्तिरन्नाद्यमेवावरुन्धे महदित्याह सोमो वै वृष्णो अश्वस्य रेतश्चत्वारि

च॥ _____ [५]

अप वा एतस्मात्प्राणाः क्रामन्ति। योऽश्वमेधेन यजते।
प्राणाय स्वाहा व्यानाय स्वाहेति संज्ञप्यमान आहुतीर्जुहोति।
प्राणानेवास्मिन्दधाति। नास्मात्प्राणा अपक्रामन्ति।
अवन्तीः स्थावन्तीस्त्वाऽवन्तु। प्रियन्त्वा प्रियाणाम्।
वर्षिष्ठमाप्यानाम्। निधीनान्त्वा निधिपतिः हवामहे वसो

मुमेत्याह। अपैवास्मै तद्धुवते॥२५॥

अथो धुवन्त्येवैनम्। अथो न्येवास्मै हुवते। त्रिः परियन्ति।
त्रयं इमे लोकाः। एभ्य एवैनं लोकेभ्यो धुवते। त्रिः पुनः
परियन्ति। षट्स्वप्नन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतुभिरेवैनन्धुवते।
अप वा एतेभ्यः प्राणाः क्रामन्ति॥२६॥

ये यज्ञे धुवनन्तन्वते। नवकृत्वः परियन्ति। नव वै पुरुषे
प्राणाः। प्राणानेवात्मन्दधते। नैभ्यः प्राणा अपक्रामन्ति। अम्बे
अम्बाल्यम्बिक इति पत्नीमुदानयति। अहृतैवैनम्। सुभगे
काम्पीलवासिनीत्याह। तप एवैनामुपनयति। सुवर्गे लोके
सम्प्रोर्ण्वाथामित्याह॥२७॥

सुवर्गमेवैनां लोकं गमयति। आऽहमंजानि गर्भधमा
त्वमंजाऽसि गर्भधमित्याह। प्रजा वै पशवो गर्भः।
प्रजामेव पशूनात्मन्धत्ते। देवा वा अश्वमेधे पवमाने।
सुवर्गं लोकं न प्राजानन्। तमश्वः प्राजानात्।
यत्सूचीभिरसिपथान्कल्पयन्ति। सुवर्गस्य लोकस्य
प्रज्ञात्यै। गायत्री त्रिष्टुब्जगतीत्याह॥२८॥

यथायजुरेवैतत्। त्रय्यः सूच्यो भवन्ति। अयस्मर्यो रजता
हरिण्यः। अस्य वै लोकस्य रूपमयस्मर्यः। अन्तरिक्षस्य
रजताः। दिवो हरिण्यः। दिशो वा अयस्मर्यः। अवान्तरदिशा
रजताः। ऊर्ध्वा हरिण्यः। दिश एवास्मै कल्पयति। कस्त्वा

छति॒ कस्त्वा॒ विशा॒स्तीत्या॒हाहि॑सायै॥ २९॥

हुवते॒ काम॒न्त्यूर्वा॒थामित्या॑ह जगतीत्या॑ह कल्पयत्येकं च॥ [६]

अप॒ वा ए॒तस्मा॒च्छ्री॒ रा॒ष्ट्रं क्रा॑मति। योऽश्वमे॒धेन॒
यज॑ते। ऊ॒र्ध्वामे॑ना॒मुच्छ्र॑यता॒दित्या॑ह। श्रीर्वै रा॒ष्ट्रम॑श्वमे॒धः।
श्रिय॑मे॒वास्मै॑ रा॒ष्ट्रमूर्ध्व॑मुच्छ्रयति। वे॒णुभा॒रङ्गिरा॑विवेत्या॑ह। रा॒ष्ट्रं
वै भा॒रः। रा॒ष्ट्रमे॒वास्मै॑ पर्यू॒हति॑। अथा॑स्या॒ मध्य॑मेधता॒मित्या॑ह।
श्रीर्वै रा॒ष्ट्रस्य॒ मध्य॑म्॥ ३०॥

श्रिय॑मे॒वावरु॑न्धे। शी॒ते वा॒ते पु॒नन्नि॑वेत्या॑ह। क्षेमो॒ वै रा॒ष्ट्रस्य॑
शी॒तो वा॒तः। क्षेम॑मे॒वावरु॑न्धे। यद्ध॑रि॒णी यव॑म॒त्तीत्या॑ह। वि॒द्वे
ह॑रि॒णी। रा॒ष्ट्रं यवः॑। विशं॑ चै॒वास्मै॑ रा॒ष्ट्रं च॑ स॒मीची॑ दधाति।
न पु॒ष्टं प॒शु म॑न्यत॒ इत्या॑ह। तस्मा॒द्राजा॑ प॒शून् पु॒ष्यति॑॥ ३१॥

शू॒द्रा यद॑र्य॒जारा॒ न पो॑षाय॒ धना॑य॒तीत्या॑ह। तस्मा॑द्वैशीपु॒त्रन्नाभि॑षि॒ञ्चन्ते॑
इ॒यं य॒का श॑कु॒न्तिके॒त्या॑ह। वि॒द्वे श॑कु॒न्ति॒का। रा॒ष्ट्रम॑श्वमे॒धः।
विशं॑ चै॒वास्मै॑ रा॒ष्ट्रं च॑ स॒मीची॑ दधाति। आ॒हल॑मि॒ति
स॑र्प॒तीत्या॑ह। तस्मा॑द्रा॒ष्ट्राय॒ विशः॑ स॒र्पन्ति॑। आ॒हत॑ङ्ग॒भे प॑स॒
इत्या॑ह। वि॒द्वे ग॑र्भः॥ ३२॥

रा॒ष्ट्रं प॑सः। रा॒ष्ट्रमे॒व वि॒श्याह॑न्ति। तस्मा॑द्रा॒ष्ट्रं विशं॑ घातु॒कम्।
मा॒ता च॑ ते पि॒ता च॑ त॒ इत्या॑ह। इ॒यं वै मा॒ता। अ॒सौ पि॒ता।
आ॒भ्यामे॒वैनं॑ परि॒ददा॑ति। अ॒ग्रं वृ॒क्षस्य॑ रो॒हत॒ इत्या॑ह। श्रीर्वै
वृ॒क्षस्या॒ग्रम्। श्रि॒यमे॒वाव॑ रुन्धे॥ ३३॥

प्रसुलामीति ते पिता ग॒भे मुष्टिम॑तः स॒यदित्या॑ह। वि॒द्वै ग॒भः।
 रा॒ष्ट्रम्मुष्टिः। रा॒ष्ट्रमे॒व वि॒श्याह॑न्ति। तस्मा॑द्रा॒ष्ट्रं वि॒शं घातु॑कम्।
 अप॒ वा ए॒तेभ्यः प्रा॒णाः क्रा॑मन्ति। ये य॒ज्ञेऽपू॑तं वदन्ति।
 द॒धिक्रा॑व्णो अ॒कारिष॑मिति॒ सुरभि॑मती॒मृचं वद॑न्ति। प्रा॒णा
 वै सु॑र॒भयः। प्रा॒णाने॒वात्म॑न्दधते। नै॒भ्यः प्रा॒णा अप॑क्रामन्ति।
 आपो॒ हि ष्ठा म॑यो॒भुव॒ इत्य॒द्विर्मा॑र्जयन्ते। आपो॒ वै सर्वा॑
 दे॒वताः। दे॒वता॑भिरे॒वात्मानं॑ पवयन्ते॥ ३४॥

राष्ट्रस्य मध्यं पुष्यति गर्भो रुन्धे दधते चत्वारि च॥ [७]

प्र॒जाप॑तिः प्र॒जाः सृ॒ष्ट्वा प्रे॒णाऽनु॒ प्रावि॑शत्। ताभ्यः पुनः
 सम्भ॑वितु॒न्नाश॑करोत्। सोऽब्र॑वीत्। ऋ॒ध्रव॑दित्सः। यो मे॒तः पुनः
 सम्भ॑र॒दिति॑। तं दे॒वा अ॑श्वमे॒धेनै॒व सम्भ॑रन्। ततो॒ वै त
 आ॑र्ध्रुवन्। योऽश्वमे॒धेन॒ यज॑ते। प्र॒जाप॑तिमे॒व सम्भ॑रत्यु॒धोति॑।
 पुरु॑ष॒माल॑भते॥ ३५॥

वैरा॒जो वै पुरु॑षः। वि॒राज॑मे॒वाल॑भते। अथो॒ अन्नं॒ वै
 वि॒राट्। अन्न॑मे॒वाव॑रुन्धे। अश्व॒माल॑भते। प्रा॒जाप॑त्यो वा
 अश्वः। प्र॒जाप॑तिमे॒वाल॑भते। अथो॒ श्रीर्वा॒ एक॑शफम्।
 श्रिय॑मे॒वाव॑रुन्धे। गा॒माल॑भते॥ ३६॥

य॒ज्ञो वै गौः। य॒ज्ञमे॒वाल॑भते। अथो॒ अन्नं॒ वै गौः।
 अन्न॑मे॒वाव॑रुन्धे। अ॒जा॒वी आ॑ल॒भते भू॒म्ने। अथो॒ पुष्टि॑र्वै भू॒मा।
 पुष्टि॑मे॒वाव॑रुन्धे। पर्य॑ग्निकृतं पुरु॑षश्चा॒र॒ण्याश्चोत्सृ॑जन्त्यहि॑सायै।
 उ॒भौ वा ए॒तौ प॒शू आ॑ल॒भ्येते। यश्चा॑व॒मो यश्च॑ पर॒मः।

तै॑ऽस्यो॒भये॑ य॒ज्ञे ब॒द्धाः। अ॒भीष्टा॑ अ॒भिप्री॑ताः। अ॒भिजि॑ता
अ॒भिहु॑ता भवन्ति। नैन॑न्द॒ङ्गवः॑ प॒शवो॑ य॒ज्ञे ब॒द्धाः। अ॒भीष्टा॑
अ॒भिप्री॑ताः। अ॒भिजि॑ता अ॒भिहु॑ता हि॒सन्ति। यो॑ऽश्वमे॒धेन॑
यज॑ते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑॥ ३७॥

ल॒भते॒ गामा॑ल॒भते॒ पर॑मो॑ऽष्टौ च॑॥ [८]

प्र॒थमे॑न॒ वा ए॒ष स्तोमे॑न रा॒ध्वा। च॒तुष्टो॑मेन॑ कृ॒तेनाया॑नामु॒त्तरे॑हन्।
ए॒कवि॑ंशे प्र॒तिष्ठा॑यां प्र॒ति तिष्ठ॑ति। ए॒कवि॑ंशात्प्र॒तिष्ठा॑यां
ऋ॒तून॒न्वारो॑हति। ऋ॒तवो॑ वै पृ॒ष्ठानि॑। ऋ॒तवः॑ संवत्स॒रः।
ऋ॒तुष्वे॒व संवत्स॑रे प्र॒तिष्ठा॑य। दे॒वता॑ अ॒भ्यारो॑हति। श॒क्रर॑यः
पृ॒ष्ठम्भ॑वन्त्यन्यद॒न्यच्छ॑न्दः। अ॒न्यैऽन्ये॑ वा ए॒ते प॒शव॑
आल॑भ्यन्ते॥ ३८॥

उ॒तेव॑ ग्रा॒म्याः। उ॒तेवा॑र॒ण्याः। अ॒हरे॒व रू॒पेण॑ स॒मर्ध॑यति।
अथो॒ अहं॑ ए॒वैष ब॑लिर्हियते। तदा॑हुः। अप॑शवो॒ वा ए॒ते।
यद॑जा॒वय॑श्चार॒ण्याश्च॑। ए॒ते वै सर्वे॑ प॒शवः॑। यद्ब॒व्या इति॑।
ग॒व्यान्प॒शूनु॑त्तमे॒ऽहं ना॑ल॒भते॑॥ ३९॥

तेनै॒वोभया॑न्प॒शून॑व॒रुन्धे॑। प्रा॒जाप॑त्या भ॒वन्ति। अन॑भिजितस्या॒भिजित्यै॑
सौ॒रीर्न॑व॒ श्वेता॑ व॒शा अनू॑बन्ध्या भवन्ति। अ॒न्तत॑ ए॒व
ब्र॒ह्मव॑र्चसमव॒रुन्धे॑। सोमा॑य स्व॒राज्ञे॑ऽनोवा॒हावन॑द्वाहा॒विति॑
द्वि॒न्दिनः॑ प॒शूना॑ल॒भते। अ॒होरा॑त्राणा॒मभिजि॑त्यै। प॒शुभि॑र्वा
ए॒ष व्यृ॑ध्यते। यो॑ऽश्वमे॒धेन॑ यज॑ते। छ॒गल॑ङ्क॒ल्माष॑ङ्कि॒दीवि॑
वि॒दीग॑य॒मिति॑ त्वा॒ष्ट्रान्प॒शूना॑ ल॒भते। प॒शुभि॑रे॒वात्मान॒॑

समर्धयति। ऋतुभिर्वा एष व्यृध्यते। योऽश्वमेधेन यजते।
 पिशङ्गास्त्रयो वासन्ता इत्यृतुपशूनालभते। ऋतुभिरेवात्मान्
 समर्धयति। आ वा एष पशुभ्यो वृश्च्यते। योऽश्वमेधेन
 यजते। पर्यग्निकृता उत्सृजन्त्यनाव्रस्काय॥४०॥

लभ्यन्ते लभते त्वाष्ट्रान्पशूनालभतेऽष्टौ च॥ [९]

प्रजापतिरकामयत महानन्नादः स्यामिति। स एतावश्वमेधे
 महिमानावपश्यत्। तावंगृहीत। ततो वै स महानन्नादोऽभवत्।
 यः कामयेत महानन्नादः स्यामिति। स एतावश्वमेधे महिमानौ
 गृहीत। महानेवान्नादो भवति। यजमानदेवत्या वै वृषा।
 राजा महिमा। यद्वृषाम्महिम्नोभयतः परियजति। यजमानमेव
 राज्येनोभयतः परिगृह्णाति। पुरस्तात्स्वाहाकारा वा अन्ये
 देवाः। उपरिष्ठात्स्वाहाकारा अन्ये। ते वा एतेऽश्व एव
 मेध्य उपभेदेऽवरुध्यन्ते। यद्वृषाम्महिम्नोभयतः परियजति।
 तानेवोभयान्प्रीणाति॥४१॥

परियजति षट्॥ [१०]

वैश्वदेवो वा अश्वः। तं यत्प्राजापत्यं कुर्यात्। या
 देवता अपिभागाः। ता भागधेयेन व्यर्धयेत्। देवताभ्यः
 समदन्दध्यात्। स्तेगान्दष्ट्राभ्याम्मण्डूकां जम्येभिरिति।
 आज्यमवदानं कृत्वा प्रतिसङ्ख्यायमाहुतीर्जुहोति। या एव
 देवता अपिभागाः। ता भागधेयेन समर्धयति। न देवताभ्यः
 समदं दधाति॥४२॥

चतुर्दशैताननुवाकाञ्जुहोत्यनन्तरित्यै। प्रयासाय स्वाहेति
 पञ्चदशम्। पञ्चदश वा अर्धमासस्य रात्रयः। अर्धमासशः
 संवत्सर आप्यते। देवासुराः संयन्ता आसन्। तैऽब्रुवन्नग्रयः
 स्विष्टकृतः। अश्वस्य मेध्यस्य वयमुद्धारमुद्धरामहे।
 अथैतानभि भवामेति। ते लोहितमुदहरन्त। ततो देवा
 अभवन्॥ ४३ ॥

पराऽसुराः। यत्स्विष्टकृद्भ्यो लोहितं जुहोति भ्रातृव्याभिभूत्यै।
 भवत्यात्मना। पराऽस्य भ्रातृव्यो भवति। गोमृगकण्ठेन
 प्रथमामाहुतिं जुहोति। पशवो वै गोमृगः। रुद्रोऽग्निः
 स्विष्टकृत्। रुद्रादेव पशूनन्तर्दधाति। अथो यत्रैषाऽऽहुतिरहूयते।
 न तत्र रुद्रः पशूनभिर्मन्यते॥ ४४ ॥

अश्वशफेनं द्वितीयामाहुतिं जुहोति। पशवो वा एकशफम्।
 रुद्रोऽग्निः स्विष्टकृत्। रुद्रादेव पशूनन्तर्दधाति। अथो
 यत्रैषाऽऽहुतिरहूयते। न तत्र रुद्रः पशूनभिर्मन्यते। अयस्मर्येन
 कमण्डलुना तृतीयाम्। आहुतिं जुहोत्यायास्यो वै प्रजाः।
 रुद्रोऽग्निः स्विष्टकृत्। रुद्रादेव प्रजा अन्तर्दधाति। अथो
 यत्रैषाऽऽहुतिरहूयते। न तत्र रुद्रः प्रजा अभिमन्यते॥ ४५ ॥

दधात्यभ्वन्मन्यते प्रजा अन्तर्दधाति द्वे च ॥ ————— [११]

अश्वस्य वा आलब्धस्य मेध उदक्रामत्। तदश्वस्तोमीयमभवत्।
 यदश्वस्तोमीयं जुहोति। समेधमेवैनमालभते। आज्येन

जुहोति। मेधो वा आज्यम्। मेधोऽश्वस्तोमीयम्।
मेधेनैवास्मिन्मेधं दधाति। षट्त्रिंशतं जुहोति। षट्त्रिंशदक्षरा
बृहती॥४६॥

बार्हताः पशवः। सा पशूनाम्मात्रा। पशूनेव मात्रया
समर्धयति। तायद्भूयसीर्वा कनीयसीर्वा जुहुयात्।
पशून्मात्रया व्यर्धयेत्। षट्त्रिंशतं जुहोति। षट्त्रिंशदक्षरा
बृहती। बार्हताः पशवः। सा पशूनाम्मात्रा। पशूनेव मात्रया
समर्धयति॥४७॥

अश्वस्तोमीयं हुत्वा द्विपदा जुहोति। द्विपाद्वै पुरुषो
द्विप्रतिष्ठः। तदेनं प्रतिष्ठया समर्धयति। तदाहुः। अश्वस्तोमीयं
पूर्वं होतव्यां (३) न्द्विपदां (३) इति। अश्वो वा
अश्वस्तोमीयम्। पुरुषो द्विपदाः। अश्वस्तोमीयं हुत्वा
द्विपदा जुहोति। तस्माद्विपाच्चतुष्पादमत्ति। अथो द्विपद्येव
चतुष्पदः प्रतिष्ठायपति। द्विपदा हुत्वा। नान्यामुत्तरामाहुतिं
जुहुयात्। यदन्यामुत्तरामाहुतिं जुहुयात्। प्र प्रतिष्ठायामाश्चवेत।
द्विपदा अन्ततो जुहोति प्रतिष्ठित्यै॥४८॥

बृहत्त्यर्धयति स्थापयति पञ्च च॥

[१२]

प्रजापतिरश्वमेधमसृजत। सौऽस्मात्सृष्टोऽपाक्रामत्।
तं यज्ञक्रतुभिरन्वैच्छत्। तं यज्ञक्रतुभिर्नान्वविन्दत्।
तमिष्टिभिरन्वैच्छत्। तमिष्टिभिरन्वविन्दत्। तदिष्टीनामिष्टित्वम्।

यत्संवत्सरमिष्टिभिर्यजते। अश्वमेव तदन्विच्छति। सावित्रियो भवन्ति॥४९॥

इयं वै सविता। यो वा अस्यान्नश्यति यो निलयते। अस्यां वाव तं विन्दन्ति। न वा इमाङ्कश्चनेत्याहुः। तिर्यङ्गोर्ध्वोत्येतुमर्हतीति। यत्सावित्रियो भवन्ति। सवितृप्रसूत एवैनमिच्छति। ईश्वरो वा अश्वः प्रमुक्तः परा परावतङ्गन्तोः। यत्सायन्धृतीर्जुहोति। अश्वस्यैव यत्यै धृत्यै॥५०॥ यत्प्रातरिष्टिभिर्यजते। अश्वमेव तदन्विच्छति। यत्सायन्धृतीर्जुहोति। अश्वस्यैव यत्यै धृत्यै। तस्मात्सायं प्रजाः क्षेम्या भवन्ति। यत्प्रातरिष्टिभिर्यजते। अश्वमेव तदन्विच्छति। तस्माद्विवा नष्टैष एति। यत्प्रातरिष्टिभिर्यजते सायन्धृतीर्जुहोति। अहोरात्राभ्यामेवैनमन्विच्छति। अथो अहोरात्राभ्यामेवास्मै योगक्षेमं कल्पयति॥५१॥

भवन्ति धृत्या एनमन्विच्छत्येकं च॥ [१३]

अप वा एतस्माच्छ्री राष्ट्रङ्गामति। योऽश्वमेधेन यजते। ब्राह्मणौ वीणागायिनौ गायतः। श्रिया वा एतद्रूपम्। यद्वीणा। श्रियमेवास्मिन्तद्धतः। यदा खलु वै पुरुषः श्रियमश्नुते। वीणाऽस्मै वाद्यते। तदाहुः। यदुभौ ब्राह्मणौ गायताम्॥५२॥ प्रभ्रंशुकास्माच्छ्रीः स्यात्। न वै ब्राह्मणे श्री रमत इति। ब्राह्मणोऽन्यो गायेत्। राजन्योऽन्यः। ब्रह्म वै ब्राह्मणः। क्षत्रं राजन्यः। तथा हास्य ब्रह्मणा च क्षत्रेण चोभयतः

श्रीः परिगृहीता भवति। तदाहुः। यदुभौ दिवा गायेताम्।
अपास्माद्राष्ट्रङ्गामेत्॥५३॥

न वै ब्राह्मणे राष्ट्रं रमत इति। यदा खलु वै राजा कामयते।
अथ ब्राह्मणञ्जिनाति। दिवा ब्राह्मणो गायेत्। नक्तं राजन्यः।
ब्रह्मणो वै रूपमहः। क्षत्रस्य रात्रिः। तथा हास्य ब्रह्मणा च
क्षत्रेण चोभयतो राष्ट्रं परिगृहीतम्भवति। इत्यददा इत्ययजथा
इत्यपच इति ब्राह्मणो गायेत्। इष्टापूर्तं वै ब्राह्मणस्य॥५४॥

इष्टापूर्तेनैवैनं स समर्धयति। इत्यजिना इत्ययुध्यथा
इत्यमुं सङ्ग्राममहन्निति राजन्यः। युद्धं वै राजन्यस्य।
युद्धेनैवैनं स समर्धयति। अक्लृप्ता वा एतस्यर्तव इत्याहुः।
योऽश्वमेधेन यजत इति। तिस्रोऽन्यो गायति तिस्रोऽन्यः।
षट्क्षम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतून्वास्मै कल्पयतः। ताभ्यां
संस्थायां। अनोयुक्ते च शते च ददाति। शतायुः पुरुषः
शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रतितिष्ठति॥५५॥

गायेताङ्गामेद्ब्राह्मणस्य कल्पयतश्चत्वारि च॥ [१४]

सर्वेषु वा एषु लोकेषु मृत्यवोऽन्वायन्ताः। तेभ्यो यदाहुतीर्न
जुहुयात्। लोकलोक एनं मृत्युर्विन्देत्। मृत्यवे स्वाहा
मृत्यवे स्वाहेत्यभिपूर्वमाहुतीर्जुहोति। लोकाल्लोकादेव
मृत्युमवयजते। नैनं लोकलोके मृत्युर्विन्दति। यदमुष्मै
स्वाहाऽमुष्मै स्वाहेति जुह्वत्सश्चक्षीत। बहुं मृत्युममित्रं

कुर्वीत। मृत्यवे स्वाहेत्येकस्मा एवैकां जुहुयात्। एको वा अमुष्मिल्लोके मृत्युः॥५६॥

अशनया मृत्युरेव। तमेवामुष्मिल्लोकेऽवयजते। भ्रूणहृत्यायै स्वाहेत्यवभृथ आहुतिं जुहोति। भ्रूणहृत्यामेवाव यजते। तदाहुः। यद्भ्रूणहृत्या पात्र्याऽथ। कस्माद्यज्ञेऽपि क्रियत इति। अमृत्युर्वा अन्यो भ्रूणहृत्याया इत्याहुः। भ्रूणहृत्या वाव मृत्युरिति। यद्भ्रूणहृत्यायै स्वाहेत्यवभृथ आहुतिं जुहोति॥५७॥

मृत्युमेवाहुत्या तर्पयित्वा परिपाणं कृत्वा। भ्रूणघ्ने भेषजं करोति। एतां ह वै मुण्डिभ औदन्यवः। भ्रूणहृत्यायै प्रायश्चित्तिं विदां चकार। यो हास्यापि प्रजायां ब्राह्मणं हन्ति। सर्वस्मै तस्मै भेषजं करोति। जुम्बकाय स्वाहेत्यवभृथ उत्तमामाहुतिं जुहोति। वरुणो वै जुम्बकः। अन्तत एव वरुणमवयजते। खलतेर्विक्रिधस्य शुक्लस्य पिङ्गाक्षस्य मूर्धं जुहोति। एतद्वै वरुणस्य रूपम्। रूपेणैव वरुणमवयजते॥५८॥

लोके मृत्युर्जुहोति मूर्धं जुहोति द्वे च॥—————[१५]

वारुणो वा अश्वः। तं देवतया व्यर्धयति। यत्प्राजापत्यं करोति। नमो राज्ञे नमो वरुणायेत्याह। वारुणो वा अश्वः। स्वयैवैनं देवतया समर्धयति। नमोऽश्वाय नमः प्रजापतय

इत्याह। प्राजापत्यो वा अश्वः। स्वयैवैनं देवतया समर्धयति।
नमोऽधिपतय इत्याह॥५९॥

धर्मो वा अधिपतिः। धर्ममेवावरुन्धे। अधिपतिरस्यधिपतिम्मा
कुर्वधिपतिरहं प्रजानां भूयासमित्याह। अधिपतिमेवैनं
समानानां करोति। मान्येहि मयि धेहीत्याह। आशिषमेवैतामाशास्ते।
उपाकृताय स्वाहेत्युपाकृते जुहोति। आलब्धाय स्वाहेति
नियुक्ते जुहोति। हुताय स्वाहेति हुते जुहोति। एषां
लोकानामभिजित्यै॥६०॥

प्र वा एष एभ्यो लोकेभ्यश्च्यवते। योऽश्वमेधेन यजते।
आग्नेयमैन्द्राग्रमाश्विनम्। तान्यशूलभते प्रतिष्ठित्यै। यदाग्नेयो
भवति। अग्निः सर्वा देवताः। देवता एवावरुन्धे। ब्रह्म वा
अग्निः। क्षत्रमिन्द्रः। यदैन्द्राग्नो भवति॥६१॥

ब्रह्मक्षत्रे एवावरुन्धे। यदाश्विनो भवति। आशिषामवरुद्धौ।
त्रयो भवन्ति। त्रय इमे लोकाः। एष्वेव लोकेषु प्रतिष्ठिति।
अग्नयेऽहोमुचेऽष्टाकपाल इति दशहविषमिष्टिं निर्वपति।
दशाक्षरा विराट्। अन्नं विराट्। विराजैवान्नाद्यमवरुन्धे।
अग्नेर्मन्वे प्रथमस्य प्रचेतस इति याज्यानुवाक्या भवन्ति
सर्वत्वाय॥६२॥

अधिपतय इत्याहभिजित्या ऐन्द्राग्नो भवति रुन्ध एकं च॥—————[१६]

यद्यश्वमुपतपद्विन्देत्। आग्नेयमष्टाकपालं निर्वपेत्। सौम्यं

च॒रुम्। सा॒वि॒त्रम॒ष्टाक॑पालम्। यदा॑ग्ने॒यो भ॑वति। अ॒ग्निः सर्वा॑
दे॒वताः॑। दे॒वता॑भिरे॒वैन॑मिषज्यति। यत्सौ॒म्यो भ॑वति। सोमो॑
वा ओष॑धीना॒ः राजा॑। याभ्य॑ ए॒वैनं॑ वि॒न्दति॑॥६३॥

ताभिरे॒वैन॑मिषज्यति। यत्सा॑वि॒त्रो भ॑वति। स॒वि॒तृप्र॑सूत
ए॒वैन॑मिषज्यति। ए॒ताभिरे॒वैनं॑ दे॒वता॑भिर्भिषज्यति। अ॒ग॒दो
है॒व भ॑वति। पौ॒ष्णं च॒रुं निर्व॑पेत्। यदि॑ श्लो॒णः स्यात्। पू॒षा
वै श्लौ॒ण्यस्य॑ भिषक्। स ए॒वैन॑मिषज्यति। अश्लो॑णो है॒व
भ॑वति॥६४॥

रौ॒द्रं च॒रुं निर्व॑पेत्। यदि॑ म॒हती॑ दे॒वता॑ऽभि॒मन्ये॑त। ए॒तद्दे॒व॒त्यो
वा अ॒श्वः। स्वयै॒वैनं॑ दे॒वता॑या भिषज्यति। अ॒ग॒दो है॒व भ॑वति।
वै॒श्वान॒रं द्वा॑द॒शक॑पालं निर्व॑पेन्मृ॒गाख॑रे यदि॑ नागच्छे॑त्।
इ॒यं वा अ॒ग्निर्वै॑श्वान॒रः। इ॒यमे॒वैन॑म॒र्चिभ्या॑ परि॒रोध॑मानयति।
आहै॒व सु॒त्यम॑हर्गच्छति। यद्य॑धी॒यात्॥६५॥

अ॒ग्नये॑ऽहो॒मुचे॑ऽष्टाक॑पालः। सौ॒र्यं प॑यः। वा॒य॒व्यं
आज्य॑भागः। यज॑मानो वा अ॒श्वः। अ॒हंसा॒ वा ए॒ष
गृ॑हीतः। यस्या॒श्वो मे॒धाय॑ प्रोक्षि॑तोऽध्येति॑। यद॑हो॒मुचे॑
निर्व॑पति। अ॒हंस॑ ए॒व तेन॑ मुच्यते। यज॑मानो वा अ॒श्वः।
रेत॑सा॒ वा ए॒ष व्य॑ध्यते॥६६॥

यस्या॒श्वो मे॒धाय॑ प्रोक्षि॑तोऽध्येति॑। सौ॒र्यं रेतः॑। यत्सौ॒र्यं प॑यो
भ॑वति। रेत॑सै॒वैन॒ः स स॑म॒र्धय॑ति। यज॑मानो वा अ॒श्वः।

गर्भैर्वा ए॒ष व्यु॑ध्यते। यस्याश्चो॒ मेधा॑य॒ प्रोक्षि॑तोऽध्येति॑।
वा॒य॒व्या॑ गर्भाः॑। यद्वा॑य॒व्यं आ॒ज्य॑भागो॒ भव॑ति। गर्भैरे॒वैन॒॑स
स॒ सम॑र्धयति। अथो॒ यस्यै॒षाऽश्व॑मे॒धे प्राय॑श्चित्तिः क्रि॒यते॑।
इ॒ष्ट्वा व॑सी॒यान्भव॑ति॥६७॥

विन्दत्यश्लो॒णो ह॒व भ॑वत्यधी॒याद॑ध्यते॒ गर्भैरे॒वैन॒॑स स॒ सम॑र्धयति॒ द्वे च॑॥—————[१७]

तदा॑हुः। द्वा॒द॒श ब्र॑ह्मो॒दनान्त्स॒॑स्थि॑ते॒ निर्व॑पेत्। द्वा॒द॒शभि॑र्वेष्टि॑भिर्यजे॒ते।
यदि॑ष्टि॒भिर्यजे॑त। उ॒प॒नामु॑क ए॒नं य॒ज्ञः स्या॑त्। पापी॑या॒स्तु
स्या॑त्। आ॒प्तानि॒ वा ए॒तस्य॒ छन्दा॒॑सि। य ई॒जानः॑। तानि॒
क ए॒ताव॑दाशु पु॒नः प्र॑युं जी॒तेति॑। सर्वा॒ वै स॒॑स्थि॑ते॒ यज्ञे॑
वागा॑प्यते॥६८॥

साप्ता भ॑वति या॒तया॑म्नी। कू॒रीकृ॑तेव॒ हि भ॑वत्यरु॑ष्कृता। सा न
पुनः॑ प्र॒युज्ये॑त्याहुः। द्वा॒द॒शैव ब्र॑ह्मो॒दनान्त्स॒॑स्थि॑ते॒ निर्व॑पेत्।
प्र॒जाप॑ति॒र्वा औ॒दनः॑। य॒ज्ञः प्र॒जाप॑तिः। उ॒प॒नामु॑क ए॒नं य॒ज्ञो
भ॑वति। न पापी॑यान्भवति। द्वा॒द॒श भ॑वन्ति। द्वा॒द॒शमा॑साः
सं॒वत्स॒रः। सं॒वत्स॒र ए॒व प्र॑ति॒तिष्ठ॑ति॥६९॥

आ॒प्यते॒ सं॒वत्स॒र ए॒कं च॑॥—————[१८]

ए॒ष वै वि॒भूर्नाम॑ य॒ज्ञः। सर्व॑ ह॒ वै तत्र॑ वि॒भु भ॑वति। यत्रै॒तेन॑
य॒ज्ञेन॒ यज॑न्ते। ए॒ष वै प्र॒भूर्नाम॑ य॒ज्ञः। सर्व॑ ह॒ वै तत्र॑ प्र॒भु
भ॑वति। यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॒ यज॑न्ते। ए॒ष वा ऊ॒र्जस्वा॒न्नाम॑ य॒ज्ञः।
सर्व॑ ह॒ वै तत्रो॑र्जस्व॒द्भव॑ति। यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॒ यज॑न्ते। ए॒ष वै

पयस्वान्नामं यज्ञः॥७०॥

सर्वं ह वै तत्र पयस्वद्भवति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै विधृतो नाम यज्ञः। सर्वं ह वै तत्र विधृतम्भवति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै व्यावृत्तो नाम यज्ञः। सर्वं ह वै तत्र व्यावृत्तम्भवति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै प्रतिष्ठितो नाम यज्ञः। सर्वं ह वै तत्र प्रतिष्ठितम्भवति॥७१॥

यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै तेजस्वी नाम यज्ञः। सर्वं ह वै तत्र तेजस्वि भवति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै ब्रह्मवर्चसी नाम यज्ञः। आ ह तत्र ब्राह्मणो ब्रह्मवर्चसी जायते। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वा अतिव्याधी नाम यज्ञः। आ ह वै तत्र राजन्योऽतिव्याधी जायते। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै दीर्घो नाम यज्ञः। दीर्घायुषो ह वै तत्र मनुष्या भवन्ति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै क्लृप्तो नाम यज्ञः। कल्पन्ते ह वै तत्र प्रजाभ्यो योगक्षेमः। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते॥७२॥

पयस्वान्नामं यज्ञः प्रतिष्ठितम्भवति यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते पद्व (एष वै विभूः प्रभूरूर्जस्वान्ययस्वान् विधृतो व्यावृत्तः प्रतिष्ठितस्तेजस्वी ब्रह्मवर्चस्यतिव्याधी दीर्घः क्लृप्तो द्वादशः)॥—[१९]

तार्प्येणाश्वं संज्ञपयन्ति। यज्ञो वै तार्प्यम्। यज्ञेनैवेनं समर्धयन्ति। यामेन साम्ना प्रस्तोताऽनूपतिष्ठते। यमलोकमेवेनं गमयति। तार्प्यं च कृत्यधीवासे चाश्वं संज्ञपयन्ति। एतद्वै पशूनां रूपम्। रूपेणैव पशूनवरुन्धे।

हिरण्यकशिपु भवति। तेजसोऽवरुद्धौ॥७३॥

रुक्मो भवति। सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्यै। अश्वो भवति। प्रजापतेरास्यै। अस्य वै लोकस्य रूपन्तार्प्यम्। अन्तरिक्षस्य कृत्यधीवासः। दिवो हिरण्यकशिपु। आदित्यस्य रुक्मः। प्रजापतेरश्वः। इममेव लोकन्तार्प्येणाप्नोति॥७४॥

अन्तरिक्षं कृत्यधीवासेन। दिवः१ हिरण्यकशिपुना॥
आदित्यः१ रुक्मेण॥ अश्वेनैव मेध्येन प्रजापतेः सायुज्यः१
सलोकतामाप्नोति। एतासामेव देवतानां१ सायुज्यम्।
सार्ष्टिताः१ समानलोकतामाप्नोति। योऽश्वमेधेन यजते। य
उ चैनमेवं वेद॥७५॥

अवरुद्ध्या आप्नोत्यष्टौ च॥

[२०]

आदित्याश्चाङ्गिरसश्च सुवर्गे लोकेऽस्पर्धन्त। तेऽङ्गिरस
आदित्येभ्यः। अमुमादित्यमश्वः१ श्वेतं भूतं दक्षिणामनयन्।
तेऽब्रुवन्। यन्नो नैष्ट। स वर्यो भूदिति। तस्मादश्वः१
सवर्येत्याह्वयन्ति। तस्माद्द्विजे वरो दीयते। यत्प्रजापतिरा-
लब्धोऽश्वोऽभवत्। तस्मादश्वो नाम॥७६॥

यच्छ्वयदरुरासीत्। तस्मादर्वा नाम। यत्सद्यो वाजान्त्सम-
जयत्। तस्माद्वाजी नाम। यदसुराणां लोकानादत्त।
तस्मादादित्यो नाम। अग्निर्वा अश्वमेधस्य योनिरा-
यतनम्। सूर्योऽग्नेर्योनिरायतनम्। यदश्वमेधेऽग्नौ चित्यं
उत्तरवेदिमुपवर्पति। योनिमन्तमेवैनमायतनवन्तं करोति॥७७॥

योनिमानायतनवान्भवति। य एवं वेद। प्राणापानौ वा एतौ देवानाम्। यदर्काश्वमेधौ। प्राणापानावेवावरुन्धे। ओजो बलं वा एतौ देवानाम्। यदर्काश्वमेधौ। ओजो बलमेवावरुन्धे। अग्निर्वा अश्वमेधस्य योनिरायतनम्। सूर्योग्नेर्योनिरायतनम्। यदश्वमेधेऽग्नौ चित्यं उत्तरवेदिश्चिनोति। तावर्काश्वमेधौ। अर्काश्वमेधावेवावरुन्धे। अथो अर्काश्वमेधयोरेव प्रतितिष्ठति॥ ७८॥

नामं करोति सूर्योऽग्नेर्योनिरायतनश्चत्वारि च॥ [२१]

प्रजापतिं वै देवाः पितरम्। पशुम्भूतम्मध्यालभन्त। तमालभ्योपावसन्। प्रातर्यष्टास्मह इति। एकं वा एतद्देवानामहः। यत्संवत्सरः। तस्मादश्वः पुरस्तात्संवत्सर आलभ्यते। यत्प्रजापतिरालभ्योऽश्वोऽभवत्। तस्मादश्वः। यत्सद्यो मेधोऽभवत्॥ ७९॥

तस्मादश्वमेधः। वेदुकोऽश्वमाशुम्भवति। य एवं वेद। यद्वै तत्प्रजापतिरालभ्योऽश्वोऽभवत्। तस्मादश्वः प्रजापतेः पशूनामनुरूपतमः। आऽस्य पुत्रः प्रतिरूपो जायते। य एवं वेद। सर्वाणि भूतानि सम्भृत्यालभते। समैनं देवास्तेजसे ब्रह्मवर्चसाय भरन्ति। योऽश्वमेधेन यजते॥ ८०॥

य उ चैनमेवं वेद। एतद्वै तद्देवा एतान्देवताम्। पशुम्भूतम्मध्यालभन्त। यज्ञमेव। यज्ञेन यज्ञमयजन्त देवाः। कामप्रं यज्ञमकुर्वत। तेऽमृतत्वमकामयन्त।

तैऽमृतत्वमंगच्छन्। योऽश्वमेधेन यजते। देवानामेवायनेनैति॥८१॥
 प्राजापत्येनैव यज्ञेन यजते कामप्रेण। अपुनर्मामेव
 गच्छति। एतस्य वै रूपेण पुरस्तात्प्राजापत्यमृषभं तूपरं
 बहुरूपमालभते। सर्वेभ्यः कामेभ्यः। सर्वस्याप्त्यै। सर्वस्य
 जित्यै। सर्वमेव तेनाप्रोति। सर्वं जयति। योऽश्वमेधेन
 यजते। य उ चैनमेवं वेद॥८२॥

मेधोऽभ्यव्यजत एति वेद॥ [२२]

यो वा अश्वस्य मेध्यस्य लोमनी वेद। अश्वस्यैव मेध्यस्य
 लोमं लोमं जुहोति। अहोरात्रे वा अश्वस्य मेध्यस्य लोमनी।
 यत्सायं प्रातर्जुहोति। अश्वस्यैव मेध्यस्य लोमं लोमं जुहोति।
 एतदनुकृति ह स्म वै पुरा। अश्वस्य मेध्यस्य लोमं लोमं
 जुहोति। यो वा अश्वस्य मेध्यस्य पदे वेद। अश्वस्यैव
 मेध्यस्य पदेपदे जुहोति। द्रश्शपूर्णमासौ वा अश्वस्य मेध्यस्य
 पदे॥८३॥

यद्द्रश्शपूर्णमासौ यजते। अश्वस्यैव मेध्यस्य पदेपदे जुहोति।
 एतदनुकृति ह स्म वै पुरा। अश्वस्य मेध्यस्य पदेपदे
 जुहोति। यो वा अश्वस्य मेध्यस्य विवर्तनं वेद। अश्वस्यैव
 मेध्यस्य विवर्तनेविवर्तने जुहोति। असौ वा आदित्योऽश्वः।
 स आहवनीयमागच्छति। तद्विवर्तते। यदग्निहोत्रं जुहोति।
 अश्वस्यैव मेध्यस्य विवर्तनेविवर्तने जुहोति। एतदनुकृति ह

स्म॒ वै पु॒रा। अ॒श्वस्य॒ मे॒ध्यस्य॒ वि॒वर्त॑ने॒विवर्त॑ने जु॒ह्वति॑॥८४॥

प॒दे अ॒ग्निहो॑त्रं जु॒होति॑ त्रीणि॑ च॥—————[२३]

प्र॒जाप॑ति॒स्तम॑ष्टाद॒शिभिः॑ प्र॒जाप॑ति॒रकाम॑यतो॒भाव॑स्मै यु॒ञ्जन्ति॑ तेज॒साऽप॑प्राणा अप॒श्रीरू॑र्ध्वा
प्र॒जाप॑तिः प्रे॒णाऽनु॑ प्रथ॒मेन॑ प्र॒जाप॑ति॒रकाम॑यत म॒हान्वै॑श्वदे॒वो वा अ॒श्वोऽश्व॑स्य प्र॒जाप॑ति॒स्तं
य॑ज्ञ॒क्रतु॑भिरप॒श्रीर्ब्रा॑ह्म॒णौ सर्वे॑षु वारु॒णो यद्य॑श्वन्तदा॒हुरेष॑ वै वि॒भूस्ता॒र्ष्येणा॑दि॒त्याः प्र॒जाप॑तिं
पि॒तरं॑ यो वा अ॒श्वस्य॒ मे॒ध्यस्य॒ लोम॑नी त्रयो॑वि॒ंशतिः॑॥२३॥

प्र॒जाप॑ति॒रस्मि॑ल्लो॒क उत्तर॑तः श्रिय॑मे॒व प्र॒जाप॑ति॒रकाम॑यत म॒हान्य॑त्प्रा॒तः प्र वा ए॒ष ए॒भ्यो
लो॒केभ्यः॑ सर्व॑ ह॒ वै तत्र॑ पयः॒ स्वद्य॑ उ॒ चैनमे॒वं वेदं॑ च॒त्वार्य॑शीतिः॥८४॥

प्र॒जाप॑ति॒रश्वमे॒धं जु॒ह्वति॑॥

हरिः॑ ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके नवमः

प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ तैत्तिरीय आरण्यकम् ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः — अरुणप्रश्नः ॥

ॐ भ॒द्रं कर्णे॑भिः शृणु॒याम॑ दे॒वाः। भ॒द्रं प॑श्येमाक्षभिर्यज॑त्राः।
स्थि॒रैरङ्गै॑स्तुष्टु॒वाꣳ संस्त॑नूभिः। व्यशेम॑ दे॒वहि॑तं यदायुः।
स्व॒स्ति न॒ इन्द्रो॑ वृद्धश्र॑वाः। स्व॒स्ति नः॑ पू॒षा वि॒श्ववे॑दाः।
स्व॒स्ति न॒स्ताक्ष्यो॑ अरि॑ष्टनेमिः। स्व॒स्ति नो॒ बृह॑स्पतिर्दधातु॥
ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

भ॒द्रं कर्णे॑भिः शृणु॒याम॑ दे॒वाः। भ॒द्रं प॑श्येमाक्षभिर्यज॑त्राः।
स्थि॒रैरङ्गै॑स्तुष्टु॒वाꣳ संस्त॑नूभिः। व्यशेम॑ दे॒वहि॑तं यदायुः।
स्व॒स्ति न॒ इन्द्रो॑ वृद्धश्र॑वाः। स्व॒स्ति नः॑ पू॒षा वि॒श्ववे॑दाः।
स्व॒स्ति न॒स्ताक्ष्यो॑ अरि॑ष्टनेमिः। स्व॒स्ति नो॒ बृह॑स्पतिर्दधातु॥
आप॑मापाम॒पः सर्वाः॑। अ॒स्माद॒स्मादि॑तोऽमु॒तः॑॥१॥

अ॒ग्निर्वा॒युश्च॒ सूर्य॑श्च। स॒ह सं॑श्चस्कर॒र्द्धिया॑। वा॒य्वश्चा॑
रश्मि॑पत॒यः। मरी॑च्यात्मानो॒ अद्रु॑हः। दे॒वीर्भुव॑न॒सूव॑रीः।
पु॒त्रव॑त्वाय॒ मे सु॑त। म॒हाना॑ग्नीर्म॒हामा॑नाः। म॒ह॒सो म॑ह॒सः
स्वः॑। दे॒वीः प॑र्जन्य॒सूव॑रीः। पु॒त्रव॑त्वाय॒ मे सु॑त॥२॥

अ॒पाश्च॑ष्णिम॒पा रक्षः॑। अ॒पाश्च॑ष्णिम॒पार॑धम्। अ॒पाघ्ना॑म॒प
चा॒वर्ति॑म्। अ॒पदे॒वीरि॑तो हि॒त। वज्रं॑ दे॒वीरजी॑ताꣳश्च। भुव॑नं
दे॒व॒सूव॑रीः। आ॒दि॒त्यान॑दि॒तिं दे॒वीम्। योनि॑नोर्ध्वमु॒दीष॑त।

शि॒वा नः॑ श॒न्त॑मा भवन्तु। दि॒व्या आप॑ ओष॑धयः। सु॒मृ॒डीका॑
सर॑स्वति। मा ते॒ व्यो॑म स॒न्दृशि॑॥३॥

[२४]

स्मृ॒तिः प्र॒त्यक्ष॑मैति॒ह्यम्। अनु॑मानश्चतुष्टयम्। ए॒तैरादि॑त्य-
मण्ड॑लम्। सर्वै॑रेव॒ विधा॑स्यते। सूर्यो॑ मरी॑चिमाद॑त्ते।
सर्व॑स्माद्भुव॑नाद॒धि। तस्याः॑ पाकवि॑शेषेण। स्मृ॒तं
का॑लवि॒शेष॑णम्। न॒दीव॒ प्रभ॑वात्का॒चित्। अ॒क्षय्या॑त्स्यन्द॒ते
य॑था॥४॥

तां नद्योऽभि॑ संमाय॒न्ति। सोरुः॑ सती॑ न नि॒वर्त॑ते। ए॒वं
ना॒नास॑मुत्था॒नाः। का॒लाः संवत्स॑रः॒ श्रिताः॑। अणु॑शश्च
म॑ह॒शश्च। सर्वे॑ समव॒यत्रि॑तम्। सतैः॑ स॒र्वैः संमा॑विष्टः। ऊ॒रुः
स॒न्न नि॒वर्त॑ते। अधि॑संवत्सरं वि॒द्यात्। तदे॒वं लक्ष॑णे॥५॥

अणु॑भिश्च म॑हद्भिश्च। स॒मारूढः॑ प्र॒दृश्य॑ते। संवत्स॑रः
प्र॒त्यक्षे॑ण। ना॒धि॑स॒त्त्वः प्र॒दृश्य॑ते। प॒टरो॑ विक्लि॑धः पि॒ङ्गः।
ए॒तद्व॑रुणलक्ष॑णम्। यत्रै॒तदु॑प॒दृश्य॑ते। स॒हस्रं॑ तत्र॒ नीय॑ते।
एक॑ हि शिरो ना॒ना मुखे॑। कृ॒त्स्नं तद्व॑तुलक्ष॑णम्॥६॥

उभय॑तः सप्तै॑न्द्रिया॒णि। ज॒ल्पितं॑ त्वे॒व दि॒ह्यते॑। शुक्ल॑कृष्णो
संवत्स॑रस्य। दक्षि॑णवाम॑योः पा॒र्श्वयोः॑। तस्यै॑षा भव॑ति। शु॒क्रं
तै॑ अ॒न्यद्य॑ज॒तं तै॑ अ॒न्यत्। वि॒षु॒रूपे॑ अ॒हनी॑ द्यौरि॑वासि। विश्वा॑
हि मा॒या अव॑सि स्वधावः। भ॒द्रा तै॑ पूष॑न्नि॒ह रा॒तिर॒स्त्विति॑।

नात्र भुवनम्। न पूषा। न पशवः। नऽऽदित्यः संवत्सर
एव प्रत्यक्षेण प्रियतमं विद्यात्। एतद्वै संवत्सरस्य प्रियतमं
रूपम्। योऽस्य महानर्थं उत्पत्स्यमानो भवति। इदं पुण्यं
कुरुष्वेति। तमाहरणं दद्यात्॥७॥

[२५]

साकञ्जानां सप्तथमाहुरेकजम्। षडुद्यमा ऋषयो देवजा
इति। तेषामिष्टानि विहितानि धामशः। स्थात्रे रजन्ते
विकृतानि रूपशः। को नु मर्या अमिथितः। सखा
सखायमब्रवीत्। जहांको अस्मदीषते। यस्तित्याज
सखिविदं सखायम्। न तस्य वाच्यपि भागो अस्ति।
यदीं शृणोत्यलकं शृणोति॥८॥

न हि प्रवेदं सुकृतस्य पन्थामिति। ऋतुरऋतुना
नुद्यमानः। विननादाभिधावः। षष्टिश्च त्रिंशका वल्गाः।
शुक्लकृष्णौ च षाष्टिकौ। सारागवस्त्रैर्जरदक्षः। वसन्तो
वसुभिः सह। संवत्सरस्य सवितुः। प्रैषकृत्प्रथमः स्मृतः।
अमूनादयतेत्यन्यान्॥९॥

अमूश्च परिरक्षतः। एता वाचः प्रयुज्यन्ते। यत्रैतदुपदृश्यते।
एतदेव विजानीयात्। प्रमाणं कालपर्यये। विशेषणं तु
वक्ष्यामः। ऋतूनां तन्निबोधत। शुक्लवासां रुद्रगणः।
ग्रीष्मेणऽऽवर्तते सह। निजहन् पृथिवीं सर्वाम्॥१०॥

ज्योतिषां प्रतिख्येन सः। विश्वरूपाणि वासांसि।

आदित्यानां॑ निबोध॑त। संवत्सरीणं॑ कर्मफलम्।
 वर्षाभिर्ददता॑ सह। अदुःखो॑ दुःखचक्षुरिव। तद्भा॑ऽऽपीत
 इव॑ दृश्यते। शीतेना॑व्यथयन्निव। रुरुदक्ष॑ इव॑ दृश्यते।
 ह्लादयते॑ ज्वलतश्चैव। शाम्यतश्चास्य॑ चक्षुषी। या वै प्रजा
 भ्रं॑श्यन्ते। संवत्सरात्ता भ्रं॑श्यन्ते। याः प्रतितिष्ठ॑न्ति।
 संवत्सरे ताः प्रतितिष्ठ॑न्ति। वर्षाभ्य॑ इत्यर्थः॥११॥

[२६]

अक्षिदुःखोत्थितस्यैव। विप्रसन्ने॑ क॒नीनि॑के। आङ्गे॑ चाद्रणं
 नास्ति। ऋभूणां॑ तन्निबोध॑त। क॒नका॑भानि॑ वासा॑सि।
 अ॒हता॑नि निबोध॑त। अन्नम॑श्नीत॑ मृज्मी॑त। अ॒हं वो
 जीव॑नप्रदः। ए॒ता वा॒चः प्र॑युज्यन्ते। श॒रद्य॑त्रोप॒दृश्य॑ते॥१२॥

अभिधून्वन्तोऽभिघ्नन्त॑ इव। वा॒तव॑न्तो म॒रुद्ग॑णाः।
 अ॒मृतो॑ जेतुमिषु॑मुखमिव। सन्नद्धाः॑ सह॑ दद॑शे॒ ह।
 अप॒ध्वस्तैर्व॑स्तिव॑र्णैरिव। वि॒शि॒खासः॑ क॒पर्दि॑नः। अ॒क्रुद्ध॑स्य
 योत्स्य॑मानस्य। क्रुद्धस्यै॑व लोहि॑नी। हे॒मतश्चक्षु॑षी वि॒द्यात्।
 अ॒क्ष्णयोः॑ क्षिप॑णोरिव॥१३॥

दुर्भिक्षं॑ दे॒वल॑ोकेषु। म॒नूना॑मु॒दकं॑ गृहे। ए॒ता वा॒चः प्र॑वद॒न्तीः।
 वैद्यु॑तो॒ यान्ति॑ शैशि॑रीः। ता अ॒ग्निः प॑र्वम॒ना अ॒न्वैक्ष॑त। इ॒ह
 जी॒वि॒काम॑परिपश्यन्। तस्यै॑षा भव॑ति। इ॒हेह॑वः स्वत॒पसः॑।
 मरु॑तः सूर्य॑त्वचः। शर्म॑ स॒प्रथा॑ आवृ॑णे॥१४॥

[२७]

अतिताम्राणि वासांसि। अष्टिवज्रिशतघ्निं च। विश्वे देवा
विप्रहरन्ति। अग्निजिह्वा असञ्चत। नैव देवो न मर्त्यः। न
राजा वरुणो विभुः। नाग्निर्नेन्द्रो न पवमानः। मातृक्कच्चन
विद्यते। दिव्यस्यैका धनुरार्तिः। पृथिव्यामपरा श्रिता॥१५॥

तस्येन्द्रो वम्रिरूपेण। धनुर्ज्यामछिनत्स्वयम्। तदिन्द्रधनु-
रित्युज्यम्। अभ्रवर्णेषु चक्षते। एतदेव शंयोर्बार्हस्पत्यस्य।
एतद्रुद्रस्य धनुः। रुद्रस्य त्वेव धनुरार्तिः। शिर उत्पिपेष। स
प्रवर्ग्योऽभवत्। तस्माद्यः सप्रवर्ग्येण यज्ञेन यजते। रुद्रस्य
स शिरः प्रतिदधाति। नैनं रुद्र आरुको भवति। य एवं
वेद॥१६॥

[२८]

अत्यूर्ध्वाक्षोऽतिरश्वात्। शिशिरः प्रदृश्यते। नैव रूपं
न वासांसि। न चक्षुः प्रतिदृश्यते। अन्योन्यं तु न
हिंसातः। सतस्तद्देवलक्षणम्। लोहितोऽक्षिण शारशीर्ष्णिः।
सूर्यस्योदयनं प्रति। त्वं करोषि न्यञ्जलिकाम्। त्वं करोषि
निजानुकाम्॥१७॥

निजानुका मे न्यञ्जलिका। अमी वाचमुपासतामिति। तस्मै
सर्व ऋतवो नमन्ते। मर्यादाकरत्वात्प्रपुरोधाम्। ब्राह्मणं
आप्नोति। य एवं वेद। स खलु संवत्सर एतैः सेनानीभिः
सह। इन्द्राय सर्वान्कामानभिवहति। स द्रप्सः। तस्यैषा
भवति॥१८॥

अवद्रप्सो अ॑शुमती॑मतिष्ठत्। इ॒यानः कृ॒ष्णो द॒शभिः
 स॒हस्रैः॑। आव॑र्तमिन्द्रः श॒च्या ध॒मन्त॑म्। उ॒प्सुहि तं
 नृ॒मणाम॑थ॒द्रामि॑ति। ए॒तयै॑वेन्द्रः स॒लावृ॑क्या स॒ह। अ॒सुरान्
 प॑रिवृ॒श्चति॑। पृथि॑व्य॒शुम॑ती। ताम॒न्वव॑स्थितः सं॒वत्स॒रो दि॒वं
 च॑। नै॒वं वि॒दुषाऽऽचा॑र्या॒न्तेवा॑सिनौ। अ॒न्यो॒न्यस्मै॑ द्रु॒ह्याता॑म्।
 यो द्रु॒ह्यति॑। भ्र॒श्यते॑ स्वं॒र्गालो॒कात्। इ॒त्यृ॒तुम॑ण्ड॒लानि॑।
 सूर्य॑मण्ड॒लान्या॑ख्या॒यिकाः। अ॒त ऊ॒र्ध्वं स॑र्निर्व॒चनाः॥१९॥

[२९]

आ॒रो॒गो भ्रा॒जः प॒टरः प॒तङ्गः॑। स्व॒र्णरो॑ ज्योतिषि॒मान्
 वि॒भा॒सः। ते अ॒स्मै स॑र्वे दि॒वमा॑त॒पन्ति॑। ऊ॒र्जं दु॒हाना॑
 अ॒नप॑स्फुर॒न्त इ॒ति। क॒श्यपो॑ऽष्ट॒मः। स॒ म॒हा॒मे॒रुं न
 ज॒हा॒ति। तस्यै॒षा भ॑वति। य॒त्ते शि॒ल्पं क॒श्यप॑ रो॒चना॑वत्।
 इ॒न्द्रि॒याव॑त्पुष्क॒लं चि॒त्रभा॑नु। यस्मि॒न्सूर्या॑ अ॒र्पिताः॑ स॒प्त
 सा॒कम्॥२०॥

तस्मिन् राजानमधिविश्रयेममिति। ते अस्मै सर्वे
 कश्यपाज्योतिर्लभन्ते। तान्त्सोमः कश्यपादधिनिर्द्धमति।
 भ्रस्ताकर्मकृदिवैवम्। प्राणो जीवानीन्द्रियजीवानि। सप्त
 शीर्षण्याः प्राणाः। सूर्या इत्याचार्याः। अपश्यमहमेतान्सप्त
 सूर्यानि। पञ्चकर्णो वात्स्यायनः। सप्तकर्णश्च प्लाक्षिः॥२१॥

आनुश्रविक एव नौ कश्यप इति। उभौ वेदयिते। न

हि शेकुमिव महामैरुं गन्तुम्। अपश्यमहमेत्सूर्यमण्डलं
परिवर्तमानम्। गार्ग्यः प्राणत्रातः। गच्छन्त महामैरुम्।
एकं चाजुहतम्। भ्राजपटरपतङ्गा निहने। तिष्ठन्नातपन्ति।
तस्मादिह तत्रितपाः॥२२॥

अमुत्रेतरे। तस्मादिहातत्रितपाः। तेषामेषा भवति। सप्त
सूर्या दिवमनुप्रविष्टाः। तानन्वेति पृथिभिर्दक्षिणावान्। ते
अस्मै सर्वे घृतमातपन्ति। ऊर्जं दुहाना अनपस्फुरन्त इति।
सप्तत्विजः सूर्या इत्याचार्याः। तेषामेषा भवति। सप्त दिशो
नानासूर्याः॥२३॥

सप्त होतार ऋत्विजः। देवा आदित्या ये सप्त। तेभिः
सोमाभी रक्षण इति। तदप्याम्नायः। दिग्भ्राज ऋतून् करोति।
एतयैवावृता सहस्रसूर्यताया इति वैशम्पायनः। तस्यैषा
भवति। यद्वाव इन्द्र ते शतं शतं भूमीः। उतस्युः। नत्वा
वज्रिन्सहस्रं सूर्याः॥२४॥

अनु न जातमष्ट रोदसी इति। नानालिङ्गत्वादृतूनां
नानासूर्यत्वम्। अष्टौ तु व्यवसिता इति। सूर्यमण्डलान्यष्टौत
ऊर्ध्वम्। तेषामेषा भवति। चित्रं देवानामुदगादनीकम्।
चक्षुर्मित्रस्य वरुणस्याग्नेः। आप्रा द्यावापृथिवी अन्तरिक्षम्।
सूर्य आत्मा जगतस्तस्थुषश्चेति॥२५॥

[३०]

क्वेदमभ्रं निविशते। कायं संवत्सरो मिथः। काहः केयं

दैव रा॒त्री। क्व मा॒सा ऋ॒तवः श्रिताः। अ॒र्द्धमा॒सा मु॒हूर्ताः।
नि॒मेषास्तु॑टिभिः स॒ह। क्रे॒मा आ॒पो नि॑विश॒न्ते। य॒दीतो॑
यान्ति॒ सम्प्र॑ति। का॒ला अ॒प्सु नि॑विश॒न्ते। आ॒पः सू॒र्ये
स॒माहि॑ताः॥ २६॥

अ॒भ्रा॒ण्यपः प्र॑पद्य॒न्ते। वि॒द्युत्सू॒र्ये स॒माहि॑ता। अ॒नव॑र्णे इ॒मे
भू॒मी। इ॒यं चा॑ऽसौ च॒ रोद॑सी। किं॒ऽस्वि॒दत्रा॒न्तरा॑ भू॒तम्।
ये॒नेमे वि॑धृ॒ते उ॒भे। वि॒ष्णुना॑ वि॒धृते॑ भू॒मी। इति॑ व॒त्सस्य॑
वेद॑ना। इ॒रा॒वती॑ धे॒नुम॑ती हि भू॒तम्। सू॒यव॑सिनी॒ मनु॑षे
द॒शस्यै॑॥ २७॥

व्य॑ष्ट॒भ्रा॒द्रोद॑सी॒ विष्ण॑वे॒ते। दा॒ध॒र्थं पृ॒थि॒वीम॒भितो॑
म॒यू॒खैः। किं॑ तद्विष्णोर्ब॒लमा॒हुः। का॒ दी॒प्तिः किं॑
प॒राय॑णम्। ए॒को य॒द्धार॑यद्दे॒वः। रे॒जती॑ रोद॒सी उ॒भे।
वा॒ताद्विष्णोर्ब॒लमा॒हुः। अ॒क्षरा॑दीप्तिरुच्य॑ते। त्रि॒पदा॑द्धार॑यद्दे॒वः।
यद्विष्णो॑रे॒कमु॒त्तम॑म्॥ २८॥

अ॒ग्नयो॑ वा॒यव॑श्चै॒व। ए॒तद॑स्य प॒राय॑णम्। पृ॒च्छामि॑ त्वा प॑रं
मृ॒त्युम्। अ॒वम॑ म॒ध्यम॑श्चतु॒म्। लो॒कं च॒ पु॒ण्य॑पा॒पाना॑म्।
ए॒तत्पृ॑च्छामि॒ सम्प्र॑ति। अ॒मुमा॑हुः प॑रं मृ॒त्युम्। प॒वमा॑नं तु
म॒ध्यम॑म्। अ॒ग्निरे॒वाव॑मो मृ॒त्युः। च॒न्द्रमा॑श्चतु॒रुच्य॑ते॥ २९॥

अ॒ना॒भो॒गाः प॑रं मृ॒त्युम्। पा॒पाः सं॑यन्ति॒ सर्व॑दा। आ॒भो॒गास्त्वे॒व
सं॑यन्ति। य॒त्र पु॑ण्यकृ॒तो ज॑नाः। ततो॑ म॒ध्यम॑मा॒यन्ति॑।

चतुर्मासं च सम्प्रति। पृच्छामि त्वां पापकृतः। यत्र यातयते
यमः। त्वं नस्तद्ब्रह्मन् प्रब्रूहि। यदि वैत्थाऽसतो गृहान्॥ ३०॥

कश्यपादुदिताः सूर्याः। पापान्निर्घ्नन्ति सर्वदा। रोदस्योन्तर्दे-
शेषु। तत्र न्यस्यन्ते वासवैः। तेऽशरीराः प्रपद्यन्ते।
यथाऽपुण्यस्य कर्मणः। अपाण्यपादकेशासः। तत्र
तेऽयोनिजा जनाः। मृत्वा पुनर्मृत्युमापद्यन्ते। अद्यमानाः
स्वकर्मभिः॥ ३१॥

आशातिकाः क्रिमय इव। ततः पूयन्ते वासवैः। अपैतं मृत्युं
जयति। य एवं वेद। स खल्वैवं विद्वाह्मणः। दीर्घश्रुत्तमो
भवति। कश्यपस्यातिथिः सिद्धगमनः सिद्धगमनः। तस्यैषा
भवति। आयस्मिन्त्सप्त वासवाः। रोहन्ति पूर्वा रुहः॥ ३२॥

ऋषिर्ह दीर्घश्रुत्तमः। इन्द्रस्य घर्मो अतिथिरिति।
कश्यपः पश्यको भवति। यत्सर्वं परिपश्यतीति
सौक्ष्म्यात्। अथाग्नेरष्टपुरुषस्य। तस्यैषा भवति। अग्ने
नयं सुपथां राये अस्मान्। विश्वानि देव वयुनानि
विद्वान्। युयोध्यस्मञ्जुहुराणमेनः। भूयिष्ठां ते नम उक्तिं
विधेमेति॥ ३३॥

[३१]

अग्निश्च जातवेदाश्च। सहोजा अजिराप्रभुः। वैश्वानरो
नर्यापाश्च। पङ्क्तिराधाश्च सप्तमः। विसर्पेवाऽष्टमोऽग्नीनाम्।

एतेऽष्टौ वसवः, क्षिता इति। यथर्त्वेवाग्नेरर्चिर्वर्णविशेषाः। नीलार्चिश्च पीतकार्चिश्चेति। अथ वायोरेकादशपुरुषस्यैकादशस्त्रीकस्य। प्रभ्राजमाना व्यवदाताः॥ ३४॥

याश्च वासुकिवैद्युताः। रजताः परुषाः श्यामाः। कपिला अतिलोहिताः। ऊर्ध्वा अवपतन्ताश्च। वैद्युत इत्येकादश। नैनं वैद्युतो हिनस्ति। य एवं वेद। स होवाच व्यासः पाराशर्यः। विद्युद्वधमेवाहं मृत्युमैच्छमिति। न त्वकामः हन्ति॥ ३५॥

य एवं वेद। अथ गन्धर्वगणाः। स्वानुभ्राट्। अङ्गारिर्बम्भारिः। हस्तः सुहस्तः। कृशानुर्विश्वावसुः। मूर्धन्वान्तसूर्यवर्चाः। कृतिरित्येकादश गन्धर्वगणाः। देवाश्च महादेवाः। रश्मयश्च देवा गरगिरः॥ ३६॥

नैनं गरौ हिनस्ति। य एवं वेद। गौरी मिमाय सलिलानि तक्षती। एकपदी द्विपदी सा चतुष्पदी। अष्टापदी नवपदी बभ्रुवुषी। सहस्राक्षरा परमे व्योमन्निति। वाचो विशेषणम्। अथ निगदव्याख्याताः। ताननुक्रमिष्यामः। वराहवः स्वतपसः॥ ३७॥

विद्युन्महसो धूपयः। श्वापयो गृहमेधाश्चेत्येते। ये चेमेऽशिमिविद्विषः। पर्जन्याः सप्त पृथिवीमभिवर्षन्ति। वृष्टिभिरिति। एतयैव विभक्तिर्विपरीताः। सप्तभिर्वा तैरुदीरिताः। अमूल्लोकानभिवर्षन्ति। तेषामेषा भवति। समानमेतदुदकम्॥ ३८॥

उच्चैत्यवचाहभिः। भूमिं पर्जन्या जिन्वन्ति। दिवं
जिन्वन्त्यग्रंय इति। यदक्षरं भूतकृतम्। विश्वे देवा
उपासन्ते। महर्षिमस्य गोप्तारम्। जमदग्निमकुर्वत।
जमदग्निराप्यायते। छन्दोभिश्चतुरुत्तरैः। राज्ञः सोमस्य
तृप्तासः॥३९॥

ब्रह्मणा वीर्यावता। शिवा नः प्रदिशो दिशः। तच्छं
योरावृणीमहे। गातुं यज्ञाय। गातुं यज्ञपतये। दैवीः
स्वस्तिरस्तु नः। स्वस्तिर्मानुषेभ्यः। ऊर्ध्वं जिगातु भेषजम्।
शं नो अस्तु द्विपदे। शं चतुष्पदे। सोमपा (३) असोमपा
(३) इति निगदव्याख्याताः॥४०॥

[३२]

सहस्रवृद्धियं भूमिः। परं व्योम सहस्रवृत्। अश्विना
भुज्यूनासत्या। विश्वस्य जगतस्पती। जाया भूमिः
पतिव्योम। मिथुनन्ता अतुर्यथुः। पुत्रो बृहस्पती रुद्रः।
सरमा इति स्त्रीपुमम्। शुक्रं वामन्यद्यजतं वामन्यत्।
विषुरूपे अहनी द्यौरिव स्थः॥४१॥

विश्वा हि माया अवन्तः स्वधावन्तौ। भद्रा वा पूषणाविह
रातिरस्तु। वासात्यौ चित्रौ जगतो निधानौ। द्यावाभूमी चरथः
स५ सखायौ। तावश्विना रासभाश्वा हवं मे। शुभस्पती
आगत५ सूर्यया सह। त्युग्रोह भुज्युमश्विनोदमेघे। रयिं

न कश्चिन्ममृवां (२) अवाहाः। तमूहथुनौभिरात्मन्वतीभिः।
अन्तरिक्षप्रुङ्गिरपोदकाभिः॥४२॥

तिस्रः, क्षपस्त्रिरहातिव्रजद्विः। नासत्या भुज्युमूहथुः
पतङ्गैः। समुद्रस्य धन्वन्नाद्रस्य पारे। त्रिभीरथैः शतपद्विः
षडश्वैः। सवितारं वितन्वन्तम्। अनुबध्नाति शाम्बरः।
आपपूरषम्बरश्चैव। सवितारेपुसोऽभवत्। त्य९ सुतृप्तं
विदित्वैव। बहुसौम गिरं वंशी॥४३॥

अन्वेति तुग्रो वक्रियान्तम्। आयसूयान्तसोमंतृप्सुषु। स
सङ्ग्रामस्तमोद्योऽत्योतः। वाचो गाः पिपाति तत्। स
तद्गोभिः स्तवाऽत्येत्यन्ये। रक्षसानन्विताश्च ये। अन्वेति
परिवृत्याऽस्तः। एवमेतौ स्थौ अश्विना। ते एते द्युः पृथिव्योः।
अहरहर्गर्भं दधाथे॥४४॥

तयोरेतौ वत्सावहोरात्रे। पृथिव्या अहः। दिवो रात्रिः।
ता अविंसृष्टौ। दम्पती एव भवतः। तयोरेतौ वत्सौ।
अग्निश्चादित्यश्च। रात्रेर्वत्सः। श्वेत आदित्यः। अहोऽग्निः॥४५॥

ताम्रो अरुणः। ता अविंसृष्टौ। दम्पती एव भवतः। तयोरेतौ
वत्सौ। वृत्रश्च वैद्युतश्च। अग्नेर्वृत्रः। वैद्युत आदित्यस्य। ता
अविंसृष्टौ। दम्पती एव भवतः। तयोरेतौ वत्सौ॥४६॥

उष्मा च नीहारश्च। वृत्रस्योष्मा। वैद्युतस्य नीहारः। तौ तावेव
प्रतिपद्येते। सेय९ रात्रीं गर्भिणीं पुत्रेण संवसति। तस्या वा

ए॒तदु॒ल्बण॑म्। य॒द्रात्रौ॑ र॒श्मयः॑। यथा॒ गोर्ग॑र्भि॒ण्या उ॒ल्बण॑म्।
ए॒वमे॒तस्या॑ उ॒ल्बण॑म्। प्र॒जयि॑ष्णुः प्र॒जया च॑ प॒शुभि॑श्च भ॒वति।
य ए॒वं वे॒द। ए॒तमु॒द्यन्त॑मपि॒यन्तं चे॒ति। आ॒दित्यः॑ पु॒ण्यस्य॑
व॒त्सः। अथ॑ प॒वित्रा॑ङ्गिर॒सः॥४७॥

[३३]

प॒वित्र॑वन्तः प॒रिवा॑ज॒मास॑ते। पि॒त॑ेषां प्र॒त्नो अ॒भिर॑क्षति व्र॒तम्।
म॒हः सं॒मुद्रं॑ वरु॒णस्ति॒रोद॑धे। धी॒रा इ॒च्छे॒कुर्ध॑रु॒णेष्वार॑भम्।
प॒वित्रं॑ ते॒ वित॑तुं ब्र॒ह्मण॑स्पते॑। प्र॒भुर्गा॑त्राणि प॒र्येषि॑वि॒श्वतः॑।
अ॒त॑प्तत॒नूर्न॑ तदा॒मो अ॑श्रुते। शृ॒तासु॑ इ॒द्वह॑न्त॒स्तत्स॑मा॒शत॑।
ब्र॒ह्मा दे॒वाना॑म्। अ॒स॑तः स॒द्ये त॑त॒क्षुः॥४८॥

ऋष॑यः स॒प्तात्रि॑श्च॒ यत्। स॒र्वेऽत्र॑यो अ॒ंगस्त्य॑श्च। नक्ष॑त्रैः
शङ्क॑तोऽव॒सन्। अथ॑ स॒वितुः॑ श्यावा॒श्वस्या॑ऽव॒र्तिक॑म॒स्य।
अ॒मी य ऋ॒क्षा नि॒हि॒तास॑ उ॒च्चा। न॒क्तं द॑दृ॒शे कु॒हचि॑द्वि॒वैयुः॑।
अ॒द॒ब्धानि॑ वरु॒णस्य॑ व्र॒तानि॑। वि॒चा॒कश॑च्च॒न्द्रमा॑ नक्ष॑त्रमेति।
तत्स॑वि॒तुर्व॑र॒ण्यम्। भ॒र्गो दे॒वस्य॑ धीम॒हि॥४९॥

धि॒यो यो नः॑ प्र॒चो॒दया॑त्। तत्स॑वि॒तुर्वृ॑णीमहे। व॒यं दे॒वस्य॑
भो॒ज॑नम्। श्रेष्ठ॑ सर्व॒धात॑मम्। तुरं॑ भ॒गस्य॑ धीम॒हि।
अपा॑गू॒ह॒त स॒विता॑ तृ॒भीन्। स॒र्वान्दि॑वो अ॒न्य॑सः। न॒क्तं
ता॒न्य॑भ॒वन्द्दृ॒शे। अ॒स्थ्य॒श्चा स॑म्भ॒विष्या॑मः। ना॒म॒ नामै॒व ना॒म
मै॑॥५०॥

नपु० संकं पुमा० स्म्यस्मि। स्थावरोऽस्म्यथ जङ्गमः।
 यजेऽयक्षि यष्टाहे च। मया भूतान्ययक्षत। पशवो मम
 भूतानि। अनूबन्धोऽस्म्यहं विभुः। स्त्रियः सतीः। ता उमे
 पु० स आहुः। पश्यदक्षणात्रविचैतदन्धः। कविर्यः पुत्रः स
 इमा चिकेत॥५१॥

यस्ता विजानात्सवितुः पितासत्। अन्धो मणिमविन्दत्।
 तमनङ्गुलिरावयत्। अग्रीवः प्रत्यमुश्चत्। तमजिह्वा असश्चत्।
 ऊर्ध्वमूलमवाक्छाखम्। वृक्षं यो वेद सम्प्रति। न स जातु
 जनः श्रद्दध्यात्। मृत्युर्मा मारयादितिः। हसित० रुदितं
 गीतम्॥५२॥

वीणापणवलासितम्। मृतं जीवं च यत्किञ्चित्। अङ्गानि
 स्नेव विद्धि तत्। अतृष्य० स्तृष्यध्यायत्। अस्माज्जाता
 मे मिथू चरन्। पुत्रो निर्ऋत्या वैदेहः। अचेता यश्च
 चेतनः। स तं मणिमविन्दत्। सोऽनङ्गुलिरावयत्। सोऽग्रीवः
 प्रत्यमुश्चत्॥५३॥

सोऽजिह्वो असश्चत्। नैतमृषिं विदित्वा नगरं प्रविशेत्। यदि
 प्रविशेत्। मिथौ चरित्वा प्रविशेत्। तत्सम्भवंस्य व्रतम्।
 आतमग्ने रथं तिष्ठ। एकांश्वमेकयोजनम्। एकचक्रमेकधुरम्।
 वातध्राजिगतिं विभो। न रिष्यति न व्यथते॥५४॥

नास्याक्षो यातु सज्जति। यच्छ्वेतां रोहिता०श्चाग्नेः। रथे
 युक्त्वाऽधितिष्ठति। एकया च दशभिश्च स्वभूते। द्वाभ्यामिष्टये

विंशत्या॒ च। तिसृ॑भिश्च वह॑से त्रिंश॑ता॒ च। नियु॑द्विर्वायविह॑
ता॑ विमु॒ञ्च॥ ५५॥

[३४]

आत॑नुष्व॒ प्रत॑नुष्व। उ॒द्धमऽऽध॑म॒ सन्ध॑म। आदित्ये
चन्द्र॑वर्णानाम्। गर्भ॑माधै॒हि यः पुमान्। इतः॑ सि॒क्तः
सूर्य॑गतम्। च॒न्द्रम॑से॒ रसं॑ कृधि। वारा॑दं ज॒नया॑ग्रेऽग्निम्। य
एको॑ रु॒द्र उच्य॑ते। अ॒स॒ङ्ख्या॒ताः स॑हस्राणि। स्मर्य॑ते॒ न च॒
दृश्य॑ते॥ ५६॥

ए॒वमे॒तं नि॑बोधत। आ॒म॒न्द्रैरि॑न्द्र॒ हरि॑भिः। या॒हि म॒यूर॑रोमभिः।
मा त्वा केचि॑न्त्रियेमु॒रि॒न्न पा॒शिनः॑। द॒ध॒न्वेव॑ ता इ॒हि।
मा म॒न्द्रैरि॑न्द्र॒ हरि॑भिः। या॒मि म॒यूर॑रोमभिः। मा मा
केचि॑न्त्रियेमु॒रि॒न्न पा॒शिनः॑। नि॒ध॒न्वेव॑ तां (२) इ॒मि। अ॒णुभि॑श्च
म॑हद्भिश्च॥ ५७॥

नि॒घृष्वैर॑स॒मायु॑तैः। का॒लैर्हरि॑त्वमाप॒न्नैः। इन्द्रऽऽया॑हि
स॒हस्र॑युक्। अ॒ग्निर्वि॒भ्राष्टि॑वसनः। वा॒युः श्वे॑त॒सिक॑द्रुकः।
सं॒वत्स॑रो वि॒ष्वर्णैः॑। नित्या॒स्तेऽनु॑चरास्त॒वा सु॒ब्रह्म॑ण्योः
सु॒ब्रह्म॑ण्योः सु॒ब्रह्म॑ण्योम्। इन्द्रऽऽगच्छ॑ हरि॒व आ॑गच्छ
मे॒धाति॑थेः। मे॒ष वृष॑णश्च॒स्य मे॒ने॥ ५८॥

गौ॒राव॑स्क॒न्दिन्न॑हल्या॒यै जा॒र। कौ॒शिक॑ब्राह्मण॒ गौत॑म॒ब्रुवा॑ण।
अ॒रुणा॑श्वा॒ इहा॑गताः। वस॑वः पृथि॒वि॒क्षितः॑। अ॒ष्टौदि॑ग्वास॒सो-
ऽग्नयः॑। अ॒ग्निश्च॑ जा॒तवे॑दा॒श्चेत्ये॑ते। ताम्रा॑श्वा॒स्ताम्र॑रथाः।

ताम्रवर्णास्तथाऽसिताः। दण्डहस्ताः खादग्दतः। इतो रुद्राः
पराङ्मताः॥५९॥

उक्तं स्थानं प्रमाणं च पुर इत। बृहस्पतिश्च सविता च।
विश्वरूपैरिहऽऽगताम्। रथेनोदकवर्त्मना। अप्सुषा इति
तद्वयोः। उक्तो वेषो वासांसि च। कालावयवानामितः
प्रतीज्या। वासात्या इत्यश्विनोः। कोऽन्तरिक्षे शब्दं
करोतीति। वासिष्ठो रौहिणो मीमांसां चक्रे। तस्यैषा भवति।
वाश्रेव विद्युदिति। ब्रह्मण उदरणमसि। ब्रह्मण उदीरणमसि।
ब्रह्मण आस्तरणमसि। ब्रह्मण उपस्तरणमसि॥६०॥

[३५]

[अपक्रामत गर्भिण्यः]

अष्टयोनीमष्टपुत्राम्। अष्टपत्नीमिमां महीम्। अहं वेद
न मे मृत्युः। न चामृत्युरघाऽऽहरत्। अष्टयोन्यष्टपुत्रम्।
अष्टपदिदमन्तरिक्षम्। अहं वेद न मे मृत्युः। न
चामृत्युरघाऽऽहरत्। अष्टयोनीमष्टपुत्राम्। अष्टपत्नीममं
दिवम्॥६१॥

अहं वेद न मे मृत्युः। न चामृत्युरघाऽऽहरत्। सुत्रामाणं
महीम् षु। अदितिर्द्यौरदितिरन्तरिक्षम्। अदितिर्माता
स पिता स पुत्रः। विश्वे देवा अदितिः पञ्चजनाः।
अदितिर्जातमदितिर्जनित्वम्। अष्टौ पुत्रासो अदितेः। ये
जातास्तन्वः परि। देवां (२) उपप्रेत्सप्तभिः॥६२॥

प॒रा मा॒र्ताण्ड॑मास्य॑त्। स॒प्तभिः॑ पु॒त्रैरदि॑तिः। उ॒प॒प्रैत्पू॒र्व्यं
यु॒गम्। प्र॒जायै॑ मृ॒त्यवे॑ त॑त्। प॒रा मा॒र्ताण्ड॑माभ॑र॒दिति॑।
ता॒ननु॑क्र॒मिष्या॑मः। मि॒त्रश्च॒ वरु॑णश्च। धा॒ता चा॑र्य॒मा च॑।
अ॒ंशश्च॒ भग॑श्च। इन्द्रश्च॒ विव॑स्वाऽश्चे॒त्येते॑। हि॒र॒ण्य॒ग॒र्भो
ह॒ंसः शु॑चिषत्। ब्रह्म॑ज॒ज्ञानं॑ तदि॒त्प॒दमि॑ति। ग॒र्भः
प्रा॒जाप॑त्यः। अथ॒ पुरु॑षः स॒प्त पु॑रुषः॥६३॥

[य॒था॒स्था॒नं ग॑र्भि॒ण्यः]

[३६]

योऽसौ॑ त॒प॒न्नुदे॑ति। स॒ सर्वे॑षां भू॒तानां॑ प्रा॒णाना॑दायो॒देति॑। मा
मे॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शू॒नाम्। मा म॑म॒ प्रा॒णाना॑दायोद॒गाः। अ॒सौ
योऽस्त॑मेति। स॒ सर्वे॑षां भू॒तानां॑ प्रा॒णाना॑दाया॒ऽस्तमे॑ति। मा मे॑
प्र॒जाया॒ मा प॑शू॒नाम्। मा म॑म॒ प्रा॒णाना॑दाया॒ऽस्त॑ङ्गाः। अ॒सौ
य आ॒पूर्य॑ति। स॒ सर्वे॑षां भू॒तानां॑ प्रा॒णैरा॒पूर्य॑ति॥६४॥

मा मे॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शू॒नाम्। मा म॑म॒ प्रा॒णैरा॒पूरि॑ष्ठाः।
अ॒सौ योऽप॑क्षीयति। स॒ सर्वे॑षां भू॒तानां॑ प्रा॒णैरप॑क्षीयति। मा
मे॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शू॒नाम्। मा म॑म॒ प्रा॒णैरप॑क्षेष्ठाः। अ॒मूनि॒
नक्ष॑त्राणि। सर्वे॑षां भू॒तानां॑ प्रा॒णैरप॑प्रस॒र्पन्ति॒ चोत्स॑र्पन्ति
च। मा मे॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शू॒नाम्। मा म॑म॒ प्रा॒णैरप॑प्रसृ॒पत्
मोत्सृ॑पत्॥६५॥

इ॒मे मा॒साँश्चा॒र्धमा॒साश्च॑ । सर्वे॑षां भू॒तानाँ॑ प्रा॒णैरप॑प्रस॒र्पन्ति॒
चोत्स॑र्पन्ति च । मा मेँ॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शूनाम् । मा मम॑
प्रा॒णैरप॑प्रसृपत् मोत्सृ॑पत् । इ॒म ऋ॒तवः॑ । सर्वे॑षां भू॒तानाँ॑
प्रा॒णैरप॑प्रस॒र्पन्ति॒ चोत्स॑र्पन्ति च । मा मेँ॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शूनाम् ।
मा मम॑ प्रा॒णैरप॑प्रसृपत् मोत्सृ॑पत् । अ॒य॒ सं॒वत्स॒रः । सर्वे॑षां
भू॒तानाँ॑ प्रा॒णैरप॑प्रस॒र्पति॒ चोत्स॑र्पति च ॥६६॥

मा मेँ॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शूनाम् । मा मम॑ प्रा॒णैरप॑प्रसृप॒ मोत्सृ॑प ।
इ॒दम॑हः । सर्वे॑षां भू॒तानाँ॑ प्रा॒णैरप॑प्रस॒र्पति॒ चोत्स॑र्पति च । मा
मेँ॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शूनाम् । मा मम॑ प्रा॒णैरप॑प्रसृप॒ मोत्सृ॑प ।
इ॒य॒ रा॒त्रिः । सर्वे॑षां भू॒तानाँ॑ प्रा॒णैरप॑प्रस॒र्पति॒ चोत्स॑र्पति च ।
मा मेँ॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शूनाम् । मा मम॑ प्रा॒णैरप॑प्रसृप॒ मोत्सृ॑प ।
ॐ भूर्भुवः॒ स्वः । ए॒तद्वो मि॒थुनं॑ मा नो मि॒थुन॑ री॒द्वम् ॥६७॥

[३७]

अथऽऽदि॒त्यस्या॑ष्टपु॒रुष॒स्य । वसू॑नामादि॒त्याना॑ऽ स्थाने
स्वतेज॑सा भा॒नि । रु॒द्राणा॑मादि॒त्याना॑ऽ स्थाने स्वतेज॑सा
भा॒नि । आदि॒त्याना॑मादि॒त्याना॑ऽ स्थाने स्वतेज॑सा भा॒नि ।
स॒ताऽ स॒त्याना॑म् । आदि॒त्याना॑ऽ स्थाने स्वतेज॑सा भा॒नि ।
अभि॑धू॒न्वता॑मभि॒घ्नता॑म् । वा॒तव॑तां म॒रुता॑म् । आदि॒त्याना॑ऽ
स्थाने स्वतेज॑सा भा॒नि । ऋ॒भूणा॑मादि॒त्याना॑ऽ स्थाने
स्वतेज॑सा भा॒नि । वि॒श्वेषाँ॑ दे॒वाना॑म् । आदि॒त्याना॑ऽ स्थाने

स्वतेजसा भानि। संवत्सरस्य सवितुः। आदित्यस्य स्थाने
स्वतेजसा भानि। ॐ भूर्भुवः स्वः। रश्मयो वो मिथुनं मा
नो मिथुनं९ रीद्वम्॥६८॥

[३८]

आरोगस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। भ्राजस्य स्थाने
स्वतेजसा भानि। पटरस्य स्थाने स्वतेजसा भानि।
पतङ्गस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। स्वर्णरस्य स्थाने
स्वतेजसा भानि। ज्योतिषीमतस्य स्थाने स्वतेजसा भानि।
विभासस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। कश्यपस्य स्थाने
स्वतेजसा भानि। ॐ भूर्भुवः स्वः। आपो वो मिथुनं मा नो
मिथुनं९ रीद्वम्॥६९॥

[३९]

अथ वायोरेकादशपुरुषस्यैकादशस्त्रीकस्य। प्रभ्राजमानानां९
रुद्राणां९ स्थाने स्वतेजसा भानि। व्यवदातानां९ रुद्राणां९
स्थाने स्वतेजसा भानि। वासुकिवैद्युतानां९ रुद्राणां९ स्थाने
स्वतेजसा भानि। रजतानां९ रुद्राणां९ स्थाने स्वतेजसा
भानि। परुषाणां९ रुद्राणां९ स्थाने स्वतेजसा भानि।
श्यामानां९ रुद्राणां९ स्थाने स्वतेजसा भानि। कपिलानां९
रुद्राणां९ स्थाने स्वतेजसा भानि। अतिलोहितानां९
रुद्राणां९ स्थाने स्वतेजसा भानि। ऊर्ध्वानां९ रुद्राणां९
स्थाने स्वतेजसा भानि॥७०॥

अवपतन्तानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि।
 वैद्युतानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि।
 प्रभ्राजमानीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि।
 व्यवदातीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि।
 वासुकिवैद्युतीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि।
 रजतानां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। परुषाणां
 रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। श्यामानां रुद्राणीनां
 स्थाने स्वतेजसा भानि। कपिलानां रुद्राणीनां स्थाने
 स्वतेजसा भानि। अतिलोहितीनां रुद्राणीनां स्थाने
 स्वतेजसा भानि। ऊर्ध्वानां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा
 भानि। अवपतन्तीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि।
 वैद्युतीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। ॐ भूर्भुवः
 स्वः। रूपाणि वो मिथुनं मा नो मिथुनं रीद्वम्॥७१॥

[४०]

अथाग्नेरष्टपुरुषस्य। अग्नेः पूर्वदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा
 भानि। जातवेदस उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा
 भानि। सहोजसो दक्षिणदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा
 भानि। अजिराप्रभव उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा
 भानि। वैश्वानरस्यापरदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि।
 नर्यापस उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। पङ्क्तिराधस
 उदग्दिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। विसर्पिण उपदिश्यस्य

स्थाने स्वतेजसा भानि। ॐ भूर्भुवः स्वः। दिशो वो मिथुनं
मा नो मिथुनं रीद्वम्॥७२॥

[४१]

दक्षिणपूर्वस्यां दिशि विसर्पी नरकः। तस्मान्नः परिपाहि।
दक्षिणापरस्यां दिश्यविसर्पी नरकः। तस्मान्नः परिपाहि।
उत्तरपूर्वस्यां दिशि विषादी नरकः। तस्मान्नः परिपाहि।
उत्तरापरस्यां दिश्यविषादी नरकः। तस्मान्नः परिपाहि। आ
यस्मिन्त्सप्त वासवा इन्द्रियाणि शतक्रतवित्येते॥७३॥

[४२]

इन्द्रघोषा वो वसुभिः पुरस्तादुपदधताम्। मनोजवसो
वः पितृभिर्दक्षिणत उपदधताम्। प्रचेता वो रुद्रेः
पश्चादुपदधताम्। विश्वकर्मा व आदित्यैरुत्तरत उपदधताम्।
त्वष्टा वो रूपैरुपरिष्टादुपदधताम्। संज्ञानं वः पश्चादिति।
आदित्यः सर्वोऽग्निः पृथिव्याम्। वायुरन्तरिक्षे। सूर्यो दिवि।
चन्द्रमा दिक्षु। नक्षत्राणि स्वलोके। एवा ह्येवा। एवा ह्यग्ने।
एवा हि वायो। एवा हीन्द्र। एवा हि पूषन्। एवा हि
देवाः॥७४॥

[४३]

आपमापामपः सर्वाः। अस्मादस्मादितोऽमुतः। अग्निर्वायुश्च
सूर्यश्च। सह संश्वस्करद्धिया। वाय्वश्चा रश्मिपतयः।

मरी॑च्यात्मानो॒ अद्रु॑हः। दे॒वीर्भु॑वन॒सूव॑रीः। पु॒त्रव॒त्वाय॑ मे
सुत। म॒हाना॒ग्नीर्म॑हामा॒नाः। म॒ह॒सो म॑ह॒सः स्वः॑॥ ७५॥

दे॒वीः पर्ज॑न्य॒सूव॑रीः। पु॒त्रव॒त्वाय॑ मे सुत। अ॒पाश्र्यु॑ष्णिम॒पा
रक्षः॑। अ॒पाश्र्यु॑ष्णिम॒पार॑घम्। अपा॑घ्नाम॒पंचा॑वर्तिम्।
अप॑दे॒वीरि॒तो हि॑त। वज्रं॑ दे॒वीर॑जी॒ताः॒श्च। भु॑वनं दे॒व॒सूव॑रीः।
आ॒दि॒त्यान॑दि॒तिं दे॒वीम्। योनि॑नोर्ध्वमुदी॒षत॑॥ ७६॥

भ॒द्रं कर्णे॑भिः शृणु॒याम॑ दे॒वाः। भ॒द्रं प॑श्येमा॒क्षभि॑र्यज॒त्राः।
स्थि॒रैरङ्गै॑स्तुष्टु॒वाꣳ संस्त॑नूभिः। व्य॒शेम॑ दे॒वहि॑तं॒ यदायुः॑।
स्व॒स्ति न॒ इन्द्रो॑ वृ॒द्धश्र॑वाः। स्व॒स्ति नः॑ पू॒षा वि॒श्ववे॑दाः।
स्व॒स्ति न॒स्ताक्ष्यो॑ अरि॒ष्टने॑मिः। स्व॒स्ति नो॒ बृह॑स्पति॒र्दधा॑तु।
के॒तवो॒ अरु॑णासश्च। ऋ॒षयो॒ वात॑र॒शनाः॑। प्र॒तिष्ठाꣳ श॒तधा॑
हि। स॒माहि॑तासो स॒हस्र॑धा॒यस॑म्। शि॒वा नः॑ श॒न्तमा॑ भवन्तु।
दि॒व्या आप॑ ओष॒धयः॑। सु॒मृडी॒का सर॑स्वति। मा ते॒ व्योम॑
स॒न्दृशि॑॥ ७७॥

[४४]

योऽपां॑ पु॒ष्पं वेद॑। पु॒ष्पवान् प्र॒जावा॑न् प॒शुमा॑न् भ॒वति॑।
च॒न्द्रमा॑ वा अ॒पां पु॒ष्पम्। पु॒ष्पवान् प्र॒जावा॑न् प॒शुमा॑न् भ॒वति॑।
य ए॒वं वेद॑। योऽपा॒माय॑त॒नं वेद॑। आ॒यत॑नवान् भवति।
अ॒ग्निर्वा अ॒पा॒माय॑त॒नम्। आ॒यत॑नवान् भवति। योऽग्ने॒राय॑त॒नं
वेद॑॥ ७८॥

आ॒य॒त॒न॒वा॒न् भ॒व॒ति॒ । आ॒पो वा अ॒ग्ने॒रा॒य॒त॒न॒म् । आ॒य॒त॒न॒वा॒न् भ॒व॒ति॒ । य ए॒वं वे॒द॒ । योऽपा॒मा॒य॒त॒नं वे॒द॒ । आ॒य॒त॒न॒वा॒न् भ॒व॒ति॒ । वा॒यु॒र्वा अ॒पा॒मा॒य॒त॒न॒म् । आ॒य॒त॒न॒वा॒न् भ॒व॒ति॒ । यो वा॒यो॒रा॒य॒त॒नं वे॒द॒ । आ॒य॒त॒न॒वा॒न् भ॒व॒ति॒ ॥ ७९ ॥

आ॒पो वै वा॒यो॒रा॒य॒त॒न॒म् । आ॒य॒त॒न॒वा॒न् भ॒व॒ति॒ । य ए॒वं वे॒द॒ । योऽपा॒मा॒य॒त॒नं वे॒द॒ । आ॒य॒त॒न॒वा॒न् भ॒व॒ति॒ । अ॒सौ वै त॒प॒न्न॒पा॒मा॒य॒त॒न॒म् । आ॒य॒त॒न॒वा॒न् भ॒व॒ति॒ । योऽमु॒ष्य॒ त॒प॒त॒ आ॒य॒त॒नं वे॒द॒ । आ॒य॒त॒न॒वा॒न् भ॒व॒ति॒ । आ॒पो वा अ॒मु॒ष्य॒ त॒प॒त॒ आ॒य॒त॒न॒म् ॥ ८० ॥

आ॒य॒त॒न॒वा॒न् भ॒व॒ति॒ । य ए॒वं वे॒द॒ । योऽपा॒मा॒य॒त॒नं वे॒द॒ । आ॒य॒त॒न॒वा॒न् भ॒व॒ति॒ । च॒न्द्र॒मा वा अ॒पा॒मा॒य॒त॒न॒म् । आ॒य॒त॒न॒वा॒न् भ॒व॒ति॒ । यश्च॒न्द्र॒म॒स आ॒य॒त॒नं वे॒द॒ । आ॒य॒त॒न॒वा॒न् भ॒व॒ति॒ । आ॒पो वै च॒न्द्र॒म॒स आ॒य॒त॒न॒म् । आ॒य॒त॒न॒वा॒न् भ॒व॒ति॒ ॥ ८१ ॥

य ए॒वं वे॒द॒ । योऽपा॒मा॒य॒त॒नं वे॒द॒ । आ॒य॒त॒न॒वा॒न् भ॒व॒ति॒ । नक्ष॑त्राणि वा अ॒पा॒मा॒य॒त॒न॒म् । आ॒य॒त॒न॒वा॒न् भ॒व॒ति॒ । यो नक्ष॑त्राणामा॒य॒त॒नं वे॒द॒ । आ॒य॒त॒न॒वा॒न् भ॒व॒ति॒ । आ॒पो वै नक्ष॑त्राणामा॒य॒त॒न॒म् । आ॒य॒त॒न॒वा॒न् भ॒व॒ति॒ । य ए॒वं वे॒द॒ ॥ ८२ ॥

योऽपा॒मा॒य॒त॒नं वे॒द॒ । आ॒य॒त॒न॒वा॒न् भ॒व॒ति॒ । प॒र्जन्यो॒ वा अ॒पा॒मा॒य॒त॒न॒म् । आ॒य॒त॒न॒वा॒न् भ॒व॒ति॒ । यः प॒र्जन्य॑स्य॒ऽऽय॒त॒नं वे॒द॒ । आ॒य॒त॒न॒वा॒न् भ॒व॒ति॒ । आ॒पो वै प॒र्जन्य॑स्य॒ऽऽय॒त॒न॒म् ।

आ॒य॒त॒न॒वा॒न् भ॒व॒ति॒ । य॒ ए॒वं वे॒द॒ । यो॑ऽपा॒मा॒य॒त॒नं॒ वे॒द॒ ॥८३॥

आ॒य॒त॒न॒वा॒न् भ॒व॒ति॒ । सं॒व॒त्स॒रो वा अ॒पा॒मा॒य॒त॒नम् ।
 आ॒य॒त॒न॒वा॒न् भ॒व॒ति॒ । यः सं॒व॒त्स॒रस्य॑ऽऽय॒त॒नं॒ वे॒द॒ ।
 आ॒य॒त॒न॒वा॒न् भ॒व॒ति॒ । आपो॒ वै सं॒व॒त्स॒रस्य॑ऽऽय॒त॒नम् ।
 आ॒य॒त॒न॒वा॒न् भ॒व॒ति॒ । य॒ ए॒वं वे॒द॒ । यो॑ऽप्सु ना॒वं प्र॒ति॑ष्ठि॒तां
 वे॒द॒ । प्र॒त्ये॒व ति॑ष्ठति॥८४॥

इ॒मे वै लो॒का अ॒प्सु प्र॒ति॑ष्ठि॒ताः । तदे॒षाऽभ्य॑नू॒क्ता । अ॒पा॒ꣳ
 र॒स॒मु॒द॒यꣳ स॒न् । सूर्ये॑ शु॒क्रꣳ स॒माभृ॑तम् । अ॒पा॒ꣳ र॒स॑स्य॒ यो
 र॒सः । तं वो॑ गृ॒ह्णाम्यु॒त्त॒म॒मि॒ति॒ । इ॒मे वै लो॒का अ॒पा॒ꣳ र॒सः ।
 तेऽमु॒ष्मि॑न्नादि॒त्ये स॒माभृ॑ताः । जा॒नु॒द॒घ्नीमु॑त्तरवे॒दीं खा॒त्वा ।
 अ॒पां पू॑रयि॒त्वा गु॒ल्फ॒द॒घ्नम् ॥८५॥

पु॒ष्कर॑प॒र्णैः पु॒ष्कर॑दण्डैः पु॒ष्करै॑श्च॒ सꣳस्ती॒र्य । तस्मि॑न्वि॒ह्य॒से ।
 अ॒ग्निं प्र॒णी॒योप॑स॒मा॒धाय॑ । ब्र॒ह्म॒वा॒दि॒नो व॑दन्ति ।
 कस्मा॑त्प्र॒णी॒तेऽय॑म॒ग्निश्ची॒यते॑ । साप्र॑णी॒तेऽय॑म॒प्सु ह्य॒यं
 ची॒यते॑ । अ॒सौ भु॑व॒ने॒प्यना॑हि॒ताग्नि॑रे॒ताः । तम॑भि॒त ए॒ता
 अ॒बी॒ष्टका॑ उप॑दधाति । अ॒ग्नि॒हो॒त्रे दर्श॑पूर्णमा॒सयोः॑ । प॒शुब॑न्धे
 चा॒तुर्मा॒स्येषु॑ ॥८६॥

अथो॑ आहुः । सर्वेषु॑ यज्ञ॒क्रतु॑ष्वि॒ति॒ । ए॒तद्धं स्म॒ वा
 आ॑हुः शण्डि॒लाः । क॒म॒ग्निं चि॑नुते । स॒त्रि॒य॒म॒ग्निं चि॑न्वा॒नः ।
 सं॒व॒त्स॒रं प्र॒त्यक्षे॑ण । क॒म॒ग्निं चि॑नुते । सा॒वि॒त्र॒म॒ग्निं चि॑न्वा॒नः ।

अमुमादित्यं प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते॥८७॥

नाचिकेतमग्निं चिन्वानः। प्राणान्प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते।
चातुरहोत्रियमग्निं चिन्वानः। ब्रह्मं प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते।
वैश्वसृजमग्निं चिन्वानः। शरीरं प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते।
उपानुवाक्यमाशुमग्निं चिन्वानः॥८८॥

इमाँल्लोकान्प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते। इममारुणकेतुकमग्निं
चिन्वान इति। य एवासौ। इतश्चाऽमुतश्चाऽव्यतीपाती।
तमिति। योऽग्नेर्मिथूया वेद। मिथुनवान्भवति। आपो वा
अग्नेर्मिथूयाः। मिथुनवान्भवति। य एवं वेद॥८९॥

[४५]

आपो वा इदमासन्त्सलिलमेव। स प्रजापतिरेकः पुष्करपर्णे
समभवत्। तस्यान्तर्मनसि कामः समवर्तत। इदं
सृजेयमिति। तस्माद्यत्पुरुषो मनसाऽभिगच्छति। तद्वाचा
वदति। तत्कर्मणा करोति। तद्देवाऽभ्यनूक्ता। कामस्तदग्रे
समवर्तताधि। मनसो रेतः प्रथमं यदासीत्॥९०॥

सतो बन्धुमसंति निरविन्दन्। हृदि प्रतीष्या कवयो
मनीषेति। उपैनुन्तदुपनमति। यत्कामो भवति। य एवं
वेद। स तपोऽतप्यत। स तपस्तप्त्वा। शरीरमधूनुत। तस्य
यन्मांसमासीत्। ततोऽरुणाः केतवो वातरशना ऋषय
उदतिष्ठन्॥९१॥

ये नखाः। ते वैखानसाः। ये वालाः। ते वालखिल्याः। यो
रसः। सोऽपाम्। अन्तरतः कूर्मं भूतं सर्पन्तम्। तमब्रवीत्।
मम वैत्वङ्गासा। समभूत्॥९२॥

नेत्यब्रवीत्। पूर्वमेवाहमिहासमिति। तत्पुरुषस्य पुरुषत्वम्।
स सहस्रशीर्षा पुरुषः। सहस्राक्षः सहस्रपात्। भूत्वोदतिष्ठत्।
तमब्रवीत्। त्वं वै पूर्वं समभूः। त्वमिदं पूर्वः कुरुष्वेति। स
इत आदायापः॥९३॥

अञ्जलिनां पुरस्तादुपादधात्। एवाह्येवेति। तत आदित्य
उदतिष्ठत्। सा प्राची दिक्। अथारुणः केतुर्दक्षिणत
उपादधात्। एवाह्यग्र इति। ततो वा अग्निरुदतिष्ठत्। सा
दक्षिणा दिक्। अथारुणः केतुः पश्चादुपादधात्। एवा हि
वायो इति॥९४॥

ततो वायुरुदतिष्ठत्। सा प्रतीची दिक्। अथारुणः केतुरुत्तरत
उपादधात्। एवाहीन्द्रेति। ततो वा इन्द्र उदतिष्ठत्। सोदीची
दिक्। अथारुणः केतुर्मध्यं उपादधात्। एवा हि पूषन्निति।
ततो वै पूषोदतिष्ठत्। सेयं दिक्॥९५॥

अथारुणः केतुरुपरिष्ठादुपादधात्। एवा हि देवा इति।
ततो देवमनुष्याः पितरः। गन्धर्वाप्सरसश्चोदतिष्ठन्। सोर्ध्वा
दिक्। या विप्रुषो विपरापतन्। ताभ्योऽसुरा रक्षांसि
पिशाचाश्चोदतिष्ठन्। तस्मात्ते पराभवन्। विप्रुङ्गो हि ते

समभवन्। तदेषाऽभ्यनूक्ता॥९६॥

आपो ह यद्धृहतीर्गर्भमायन्। दक्षं दधाना जनयन्तीः
स्वयम्भुम्। तत इमेध्यसृज्यन्त सर्गाः। अद्ध्यो वा इदं
समभूत्। तस्मादिदं सर्वं ब्रह्म स्वयम्भ्विति। तस्मादिदं
सर्वं शिथिलमिवाऽध्रुवमिवाभवत्। प्रजापतिर्वाव
तत्। आत्मनाऽऽत्मानं विधाय। तदेवानुप्राविशत्।
तदेषाऽभ्यनूक्ता॥९७॥

विधाय लोकान् विधाय भूतानि। विधाय सर्वाः
प्रदिशो दिशश्च। प्रजापतिः प्रथमजा ऋतस्य।
आत्मनाऽऽत्मानमभि संविवेशेति। सर्वमेवेदमात्वा।
सर्वमवरुद्ध। तदेवानुप्राविशति। य एवं वेद॥९८॥

[४६]

चतुष्टय्य आपो गृह्णाति। चत्वारि वा अपां रूपाणि।
मेघो विद्युत्। स्तनयिबुवृष्टिः। तान्येवावरुन्धे। आतपति
वर्षा गृह्णाति। ताः पुरस्तादुपदधाति। एता वै ब्रह्मवर्चस्या
आपः। मुखत एव ब्रह्मवर्चसमवरुन्धे। तस्मान्मुखतो
ब्रह्मवर्चसितरः॥९९॥

कूप्या गृह्णाति। ता दक्षिणत उपदधाति। एता वै
तेजस्विनीरापः। तेज एवास्य दक्षिणतो दधाति।
तस्माद्वक्षिणोऽर्धस्तेजस्वितरः। स्थावरा गृह्णाति। ताः

प॒श्चादुप॑दधाति। प्रति॑ष्ठिता॒ वै स्था॑व॒राः। प॒श्चादे॒व प्रति॑तिष्ठति।
वह॑न्तीर्गृह्णाति॥१००॥

ता उत्तर॑त उप॑दधाति। ओज॑सा॒ वा ए॒ता वह॑न्तीरिवो॒द्गती॑रिव
आकू॑ज॒तीरिव॑ धाव॑न्तीः। ओज॑ ए॒वास्यो॑त्तर॒तो द॑धाति।
तस्मा॑दुत्तरोऽर्धं ओज॑स्वितरः। स॒म्भार्या॑ गृह्णाति। ता मध्य॑
उप॑दधाति। इ॒यं वै स॑म्भार्याः। अ॒स्यामे॒व प्रति॑तिष्ठति।
प॒ल्व॒ल्या गृह्णाति॑। ता उ॒परि॑ष्ठादुपाद॑धाति॥१०१॥

अ॒सौ वै प॑ल्व॒याः। अ॒मुष्या॑मे॒व प्रति॑तिष्ठति। दि॒क्षूप॑दधाति।
दि॒क्षु वा आप॑ः। अन्नं॑ वा आप॑ः। अ॒द्ध्यो वा अन्नं॑ जायते।
यदे॒वाद्ध्योऽन्नं॑ जाय॑ते। तदव॑रुन्धे। तं वा ए॒तम॑रु॒णाः के॒तवो॑
वात॑र॒शना॑ ऋष॒योऽचि॑न्वन्। तस्मा॑दारुणके॒तुकः॑॥१०२॥

तदे॒षाऽभ्य॑नू॒क्ता। के॒तवो॑ अरु॒णासश्च॑। ऋष॒यो वात॑र॒शनाः॑।
प्रति॑ष्ठा॒ शत॑धा॒ हि। स॒माहि॑तासो स॒हस्र॑धा॒यस॑मिति।
श॒तश॑श्चै॒व स॒हस्र॑शश्च॒ प्रति॑तिष्ठति। य ए॒तम॑ग्निं चि॑नुते। य
उ॒चैन॑मे॒वं वेद॑॥१०३॥

[४७]

जा॒नुद॒घ्नीमु॑त्तरवे॒दीं खा॑त्वा। अ॒पां पू॑रयति। अ॒पाः स॑र्व॒त्वाय॑।
पुष्क॑र॒पर्ण॑ रु॒क्मं पु॑रुष॒मित्यु॑प॑दधाति। तपो॑ वै पु॒ष्कर॑पर्णम्।
स॒त्यः रु॒क्मः। अ॒मृतं॑ पु॒रुषः॑। ए॒ताव॑द्वा वा॑ऽस्ति। याव॑दे॒तत्।
याव॑दे॒वास्ति॑॥१०४॥

तदव॑रुन्धे। कूर्म॑मुप॑दधाति। अ॒पामे॒व मे॒धम॑वरुन्धे। अथो॑

स्वर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। आपमापामपः सर्वाः।
अस्मादस्मादितोऽमुतः। अग्निर्वायुश्च सूर्यश्च। सह
संश्चस्करद्धिया इति। वाय्वश्चा रश्मिपतयः। लोकं
पृणच्छिद्रं पृण॥१०५॥

यास्तिस्रः परमजाः। इन्द्रघोषा वो वसुभिरेवाह्येवेति।
पञ्चचितय उपदधाति। पाङ्क्तोऽग्निः। यावानेवाग्निः। तं चिनुते।
लोकं पृणया द्वितीयामुपदधाति। पञ्च पदा वै विराट्।
तस्या वा इयं पादः। अन्तरिक्षं पादः। द्यौः पादः। दिशः
पादः। परोरजाः पादः। विराज्येव प्रतितिष्ठति। य एतमग्निं
चिनुते। य उचैनमेवं वेद॥१०६॥

[४८]

अग्निं प्रणीयोपसमाधाय। तमभित एता अबीष्टका उपदधाति।
अग्निहोत्रे दर्शपूर्णमासयोः। पशुबन्धे चातुर्मास्येषु। अथो
आहुः। सर्वेषु यज्ञक्रतुष्विति। अथ ह स्माहारुणः
स्वायम्भुवः। सावित्रः सर्वोऽग्निरित्यननुषङ्गं मन्यामहे। नाना
वा एतेषां वीर्याणि। कमग्निं चिनुते॥१०७॥

सत्रियमग्निं चिन्वानः। कमग्निं चिनुते। सावित्रमग्निं चिन्वानः।
कमग्निं चिनुते। नाचिकेतमग्निं चिन्वानः। कमग्निं चिनुते।
चातुरहोत्रियमग्निं चिन्वानः। कमग्निं चिनुते। वैश्वसृजमग्निं
चिन्वानः। कमग्निं चिनुते॥१०८॥

उ॒पा॒नु॒वा॒क्य॑मा॒शुम॒ग्निं चि॑न्वा॒नः। क॒म॒ग्निं चि॑नुते।
 इ॒ममा॑रुणकेतुक॒म॒ग्निं चि॑न्वा॒न इति॑। वृषा॒ वा अ॒ग्निः।
 वृषा॑णौ स॒ऽस्फा॑लयेत्। ह॒न्येता॑स्य य॒ज्ञः। तस्मा॒न्नानु॑षज्यः।
 सो॒त्तर॑वेदिषुं ऋ॒तुषुं चि॑न्वीत। उ॒त्तर॑वेद्या॒ ह्य॒ग्निश्ची॑यते॑।
 प्र॒जाका॑मश्चिन्वीत॥१०९॥

प्रा॒जा॒प॒त्यो वा ए॒षोऽ॒ग्निः। प्रा॒जा॒प॒त्याः प्र॒जाः। प्र॒जावा॑न्
 भवति। य ए॒वं वेद॑। प॒शुका॑मश्चिन्वीत। सं॒ज्ञानं॑ वा ए॒तत्
 प॑शूनाम्। यदापः॑। प॒शूनामे॒व सं॒ज्ञाने॑ऽ॒ग्निं चि॑नुते। प॒शुमान्
 भ॑वति। य ए॒वं वेद॑॥११०॥

वृ॒ष्टि॑का॒मश्चि॑न्वीत। आपो॒ वै वृ॒ष्टिः। प॒र्जन्यो॒ वर॑षु॒को भ॑वति।
 य ए॒वं वेद॑। आ॒म॒या॒वी चि॑न्वीत। आपो॒ वै भै॑ष॒जम्।
 भै॒ष॒जमे॒वास्मै॑ करोति। सर्व॒मायु॑रेति। अ॒भि॒चर॑ऽश्चिन्वीत।
 व॒ज्रो वा आपः॑॥१११॥

व॒ज्रमे॒व भ्रातृ॑व्येभ्यः प्रह॑रति। स्तृ॒णु॒त ए॑नम्। तेज॑स्का॒मो
 यश॑स्का॒मः। ब्र॒ह्म॒व॒र्च॒सका॑मः स्व॒र्गका॑मश्चिन्वीत। ए॒ताव॑द्वा
 वा॑ऽस्ति। याव॑दे॒तत्। याव॑दे॒वास्ति॑। तद॑व॒रु॒न्धे। तस्यै॒तद्व॑तम्।
 व॒र॑ष॒ति न धा॑वेत्॥११२॥

अ॒मृतं॑ वा आपः॑। अ॒मृत॑स्यानन्तरित्यै। नाप्सु मूत्र॑पुरी॒षं
 कुर्या॑त्। न नि॒ष्ठी॑वेत्। न वि॒वस॑नः स्नायात्। गुह्यो॒ वा
 ए॒षोऽ॒ग्निः। ए॒तस्या॒ग्नेरन॑तिदाहाय। न पु॑ष्करप॒र्णानि॑ हि॒र॑ण्यं
 वाऽधि॑तिष्ठेत्। ए॒तस्या॒ग्नेरन॑भ्यारोहाय। न कूर्म॑स्याश्रीयात्।

नोदकस्याघातुं कान्येन मोदकानि भवन्ति। अघातुं का आपः।
य एतमग्निं चिनुते। य उचैनमेवं वेद॥११३॥

[४९]

इमानुं कं भुवना सीषधेम। इन्द्रश्च विश्वे च देवाः। यज्ञं
च नस्तन्वं च प्रजां च। आदित्यैरिन्द्रः सह सीषधातु।
आदित्यैरिन्द्रः सगणो मरुद्भिः। अस्माकं भूत्वविता
तनूनाम्। आप्लवस्व प्रप्लवस्व। आण्डीभवज मा मुहुः।
सुखादीन्दुःखनिधनाम्। प्रतिमुञ्चस्व स्वां पुरम्॥११४॥

मरीचयः स्वायम्भुवाः। ये शरीराण्यकल्पयन्। ते ते देहं
कल्पयन्तु। मा च ते ख्यास्मं तीरिषत्। उत्तिष्ठत मा स्वप्ता।
अग्निमिच्छध्वं भारताः। राज्ञः सोमस्य तृप्तासः। सूर्येण
सयुजोषसः। युवां सुवासाः। अष्टाचक्रा नवद्वारा॥११५॥

देवानां पूरयोध्या। तस्यां हिरण्मयः कोशः। स्वर्गो लोको
ज्योतिषाऽऽवृतः। यो वै तां ब्रह्मणो वेद। अमृतेनऽऽवृतां
पुंरीम्। तस्मै ब्रह्म च ब्रह्मा च। आयुः कीर्तिं प्रजां ददुः।
विभ्राजमानां हरिणीम्। यशसा सम्परीवृताम्। पुरं
हिरण्मयीं ब्रह्मा॥११६॥

विवेशाऽपराजिता। पराडेत्यज्यामयी। पराडेत्यनाशकी।
इह चामुत्र चान्वेति। विद्वान्देवासुरानुभयान्। यत्कुमारी
मन्द्रयते। यद्योषिद्यत्पतिव्रता। अरिष्टं यत्किं च क्रियते।

अग्निस्तदनुवेधति। अश्रुतांसः श्रुतासश्च॥११७॥

यज्वानो येऽप्ययज्वनः। स्वर्यन्तो नापेक्षन्ते। इन्द्रमग्निं च
ये विदुः। सिकता इव संयन्ति। रश्मिभिः समुदीरिताः।
अस्माल्लोकादमुष्माच्च। ऋषिभिरदात्पृश्निभिः। अपेत वीत वि
च सर्पतातः। येऽत्र स्थ पुराणा ये च नूतनाः। अहोभिरद्विरक्तु-
भिर्युक्तम्॥११८॥

यमो ददात्ववसानमस्मै। नृ मुणन्तु नृपात्वर्यः। अकृष्टा ये
च कृष्टजाः। कुमारीषु कनीनीषु। जारिणीषु च ये हिताः।
रेतः पीता आण्डपीताः। अङ्गारेषु च ये हुताः। उभयान्
पुत्रपौत्रकान्। युवेऽहं यमराजगान्। शतमिन्नु शरदः॥११९॥

अदो यद्वह्म विलबम्। पितृणां च यमस्य च।
वरुणस्याश्विनोरग्नेः। मरुतां च विहायसाम्। कामप्रयवणं मे
अस्तु। स ह्येवास्मि सनातनः। इति नाको ब्रह्मिश्रवो रायो
धनम्। पुत्रानापो देवीरिहऽऽहितः॥१२०॥

[५०]

विशीर्ष्णीं गृध्रशीर्ष्णीं च। अपेतो निर्ऋतिः हन्तः। परिबाधः
श्वेतकुक्षम्। निजङ्घः शबलोदरम्। स तान् वाच्यायया सह।
अग्ने नाशय सन्दशः। ईर्ष्यासूये बुभुक्षाम्। मन्युं कृत्यां च
दीधिरे। रथेन किं शुकावता। अग्ने नाशय सन्दशः॥१२१॥

[५१]

प॒र्जन्या॑य॒ प्रगा॑यत। दि॒वस्पु॑त्राय॒ मी॒ढुषे॑। स नो॑
य॒वस॑मिच्छतु। इ॒दं वचः॑ प॒र्जन्या॑य॒ स्वरा॑जे। हृ॒दो
अ॒स्त्वन्त॑र॒न्तद्यु॑योत। म॒योभू॑र्वातो॒ विश्व॑कृ॒ष्टयः॑ सन्त्व॒स्मे।
सु॒पिप्प॒ला ओष॑धीर्दे॒वगो॑पाः। यो गर्भ॑मोष॒धीना॑म्। गवाँ
कृ॒णोत्य॑र्वताम्। प॒र्जन्यः॑ पु॒रुषी॑णा॒म्॥१२२॥

[५२]

पुन॑र्मा॒मैत्वि॑न्द्रि॒यम्। पुन॑रायुः पुन॑र्भगः। पुन॑र्ब्राह्म॒णमै॑तु
मा। पुन॑र्द्रवि॒णमै॑तु मा। यन्मे॒ऽद्य रे॑तः पृथि॒वीम॑स्कान्।
यदोष॑धीर॒प्यस॑र॒द्यदा॑पः। इ॒दं तत्पु॑न॒राद॑दे। दी॒र्घायु॑त्वाय॒
वर्च॑से। यन्मे॒ रेतः॑ प्रसि॑च्यते। यन्म॒ आजा॑यते पुनः। तेन॑
मा॒ममृ॑तं कुरु। तेन॑ सु॒प्रज॑सं कुरु॥१२३॥

[५३]

अ॒द्भ्यस्ति॑रो॒ऽधाऽजा॑यत। तव॑ वैश्र॒वणः॑ सं॒दा। ति॑रो॒ऽधेहि॑
स॒प॒त्नान्नः॑। ये अपो॒ऽश्र॑न्ति॒ केच॑न। त्वा॒ष्ट्रीं मा॒यां वैश्र॑व॒णः।
रथ॑ सह॒स्रव॑न्धु॒रम्। पु॒रुश्च॑क्र॒ सह॑स्राश्वम्। आ॒स्था॒याया॑हि
नो ब॒लिम्। यस्मै॑ भू॒तानि॑ ब॒लिमा॑व॒हन्ति॑। धनं॑ गा॒वो ह॑स्ति
हि॒र॑ण्य॒मश्वान्॑॥१२४॥

अ॒साम॑ सु॒म॒तौ य॒ज्ञिय॑स्य। श्रि॒यं बिभ्र॑तो॒ऽन्न॑मुखीं
वि॒राज॑म्। सु॒द॒र॒शने॑ च॒ क्रौ॒श्चे च॑। मै॒ना॒गे च॑ म॒हा॒गिरौ॑।
श॒त॒द्वा॒ट्टार॑ग॒म॒न्ता। स॒ह्यै न॑गरं॒ तव॑। इति॑ म॒न्त्राः।

कल्पोऽत ऊर्ध्वम्। यदि बलिः हरेत्। हिरण्यनाभये
वितुदये कौबेरायाय बलिः॥१२५॥

सर्वभूताधिपतये नम इति। अथ बलिः हृत्वोपतिष्ठेत्।
क्षत्रं क्षत्रं वैश्रवणः। ब्राह्मणा वयुः स्मः। नमस्ते
अस्तु मा मा हिंसीः। अस्मात्प्रविश्यान्नमद्धीति। अथ
तमग्निमादधीत्। यस्मिन्नेतत्कर्म प्रयुञ्जीत्। तिरोऽधा भूः।
तिरोऽधा भुवः॥१२६॥

तिरोऽधाः स्वः। तिरोऽधा भूर्भुवः स्वः। सर्वेषां
लोकानामाधिपत्ये सीदेति। अथ तमग्निमिन्धीत्।
यस्मिन्नेतत्कर्म प्रयुञ्जीत्। तिरोऽधा भूः स्वाहा। तिरोऽधा
भुवः स्वाहा। तिरोऽधाः स्वः स्वाहा। तिरोऽधा भूर्भुवः स्वः
स्वाहा। यस्मिन्नस्य काले सर्वा आहुतीर्हुता भवेयुः॥१२७॥

अपि ब्राह्मणमुखीनाः। तस्मिन्नहः काले प्रयुञ्जीत्। परः
सुप्तजनाद्वेपि। मास्म प्रमाद्यन्तमाध्यापयेत्। सर्वार्थाः
सिद्ध्यन्ते। य एवं वेद। क्षुध्यन्निदमजानताम्। सर्वार्था
न सिद्ध्यन्ते। यस्तै विधातुको भ्राता। ममान्तरहृदये
श्रितः॥१२८॥

तस्मा इममग्रपिण्डं जुहोमि। स मेऽर्थान्मा विवंधीत्। मयि
स्वाहा। राजाधिराजाय प्रसह्यसाहिने। नमो वयं वैश्रवणाय
कुर्महे। स मे कामान्कामकामाय मह्यम्। कामेश्वरो वैश्रवणो
ददातु। कुबेराय वैश्रवणाय। महाराजाय नमः। केतवो

अरुणासश्च। ऋषयो वातरशनाः। प्रतिष्ठाः शतधा हि।
सुमाहितासो सहस्रधायसम्। शिवा नः शन्तमा भवन्तु।
दिव्या आप ओषधयः। सुमृडीका सरस्वति। मा ते व्योम
सन्दृशि॥१२९॥

[५४]

संवत्सरमेतद्व्रतं चरेत्। द्वौ वा मासौ। नियमः
समासेन। तस्मिन्त्रियमविशेषाः। त्रिषवणमुदकोपस्पर्शी।
चतुर्थकालपानभक्तः स्यात्। अहरहर्वा भैक्षमश्रीयात्।
औदुम्बरीभिः समिद्धिरग्निं परिचरेत्। पुनर्मामैत्त्विन्द्रियमि-
त्येतेनऽनुवाकेन। उद्धृतपरिपूताभिरद्भिः कार्यं कुर्वीत॥१३०॥

असञ्चयवान्। अग्नये वायवे सूर्याय। ब्रह्मणे प्रजापतये।
चन्द्रमसे नक्षत्रेभ्यः। ऋतुभ्यः संवत्सराय। वरुणायारुणायेति
व्रतहोमाः। प्रवर्ग्यवदादेशः। अरुणाः काण्डऋषयः।
अरण्येऽधीयीरन्। भद्रं कर्णेभिरिति द्वे जपित्वा॥१३१॥

महानाम्नीभिरुदकः संस्पर्श्य। तमाचार्यो दद्यात्। शिवा
नः शन्तमेत्योषधीरालुभते। सुमृडीकैति भूमिम्। एवमपवर्गे।
धेनुर्दक्षिणा। कः सं वासश्च क्षौमम्। अन्यद्वा शुक्लम्।
यथाशक्ति वा। एवः स्वाध्यायधर्मेण। अरण्येऽधीयीत।
तपस्वी पुण्यो भवति तपस्वी पुण्यो भवति॥१३२॥

[५५]

भ॒द्रं कर्णे॑भिः शृणु॒याम॑ दे॒वाः। भ॒द्रं प॑श्येमा॒क्षभि॑र्यज॒त्राः।
 स्थि॒रैरङ्गै॑स्तुष्टु॒वाꣳ संस्त॑नूभिः। व्यशेम॑ दे॒वहि॑तं॒ यदायुः॑।
 स्व॒स्ति न॒ इन्द्रो॑ वृ॒द्धश्र॑वाः। स्व॒स्ति नः॑ पू॒षा वि॒श्ववे॑दाः।
 स्व॒स्ति न॒स्ताक्ष्यो॑ अरि॒ष्टने॑मिः। स्व॒स्ति नो॒ बृह॑स्पति॑र्दधातु॥

॥ ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑ ॥

॥ द्वितीयः प्रश्नः ॥

ॐ नमो ब्रह्मणे नमो अस्त्वग्नये नमः पृथिव्यै नम
ओषधीभ्यः। नमो वाचे नमो वाचस्पतये नमो विष्णवे बृहते
करोमि॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

सह वै देवानां चासुराणां च यज्ञौ प्रततावास्तां
वयं स्वर्गं लोकमैष्यामो वयमैष्याम इति तेऽसुराः
सन्नह्य सहसैवाचरन् ब्रह्मचर्येण तपसैव देवास्तेऽसुरा
अमुह्युस्ते न प्राजानुस्ते पराऽभवन्ते न स्वर्गं
लोकमायन् प्रसृतेन वै यज्ञेन देवाः स्वर्गं लोकमायन्
प्रसृतेनासुरान् पराभावयन् प्रसृतो ह वै यज्ञोपवीतिनो
यज्ञोऽप्रसृतोऽनुपवीतिनो यत्किं च ब्राह्मणो यज्ञोपवीत्यधीते
यजत एव तत्तस्माद्यज्ञोपवीत्येवाधीयीत याजयेद्यजत वा
यज्ञस्य प्रसृत्या अजिनं वासो वा दक्षिणत उपवीय दक्षिणं
बाहुमुद्धरतेऽव धत्ते सव्यमिति यज्ञोपवीतमेतदेव विपरीतं
प्राचीनावीतं संवीतं मानुषम्॥१॥

[१]

रक्षांसि ह वा पुरोऽनुवाके तपोग्रमतिष्ठन्त तान्
प्रजापतिर्वरेणोपामन्त्रयत् तानि वरमवृणीतऽऽदित्यो
नो योद्धा इति तान् प्रजापतिरब्रवीद्योधयध्वमिति
तस्मादुत्तिष्ठन्तं ह वा तानि रक्षांस्यदित्यं योधयन्ति
यावदस्तमन्वगात्तानि ह वा एतानि रक्षांसि गायत्रिया-

ऽभि॑मन्त्रि॒तेना॒म्भ॑सा शा॒म्यन्ति॒ तदु॑ ह॒ वा ए॒ते ब्र॑ह्म॒वादि॑नः
 पूर्वा॑भि॒मुखाः स॒न्ध्याया॑ गाय॒त्रिया॑ऽभि॒मन्त्रि॑ता आप॑ ऊ॒र्ध्वं
 वि॒क्षिप॑न्ति॒ ता ए॒ता आपो॑ व॒ज्रीभू॑त्वा ता॒नि रक्षा॑सि
 म॒न्देहा॑रुणे द्वी॒पे प्र॑क्षि॒पन्ति॒ यत्प्र॑दक्षि॒णं प्र॑क्रमन्ति॒ तेन॑
 पा॒प्मान॑म् अव॑धू॒न्वन्त्यु॒द्यन्त॑मस्तं॒ यन्त॑म् आदि॒त्यम॑भि॒ध्याय॑न्
 कुर्वन् ब्रा॑ह्म॒णो वि॒द्वान्त्सक॑लं भ॒द्रम॑श्रुते॒ऽसावा॑दि॒त्यो ब्र॒ह्मेति॑
 ब्रह्मै॒व सन् ब्र॑ह्मा॒प्येति॒ य ए॒वं वेद॑॥ २॥

[२]

यद्दे॒वा दे॒वहे॑ळ॒नं दे॒वांस॑श्च॒कृमा॑ व॒यम्। आदि॑त्या॒स्तस्मा॑न्मा
 मु॒ञ्चत॑र्त॒स्यर्ते॑न॒ मामि॑त। दे॒वा जी॒वनका॑म्या यद्वा॒चाऽनृ॑त॒-
 मूदि॑म। तस्मा॑न्न इ॒ह मु॑ञ्चत॒ विश्वे॑ दे॒वाः स॒जोष॑सः। ऋ॒तेन॑
 द्या॒वापृ॑थि॒वी ऋ॒तेन॑ त्व॒ सं॑र॒स्वति॑। कृ॒तान्नः॑ पा॒ह्येन॑सो॒ यत्किं॑
 चानृ॑तमूदि॒म। इन्द्रा॑ग्नी मि॒त्रावरु॑णौ सोमो॑ धा॒ता बृ॒हस्प॑तिः।
 ते नो॑ मु॒ञ्चन्त्वेन॑सो॒ यदन्य॑कृतमा॒रि॒म। स॒जात॑श॒सादु॑त
 जा॒मिश॑सा॒ज्याय॑सः॒ शसा॑दु॒त वा क॑नी॒यसः॑। अना॑धृष्टं
 दे॒वकृ॑तं॒ यदे॒नस्तस्मा॑त् त्वम॒स्माञ्जा॑तवे॒दो मुमु॑ग्धि॥ ३॥

यद्वा॒चा यन्म॑न॒सा बा॒हुभ्या॑मू॒रुभ्या॑म॒ष्टीव॑ज्या॒ शिश्रै॑र्यद॒नृतं॑
 च॒कृमा॑ व॒यम्। अ॒ग्निर्मा॑ तस्मा॒देन॑सो॒ गार्ह॑पत्यः॒ प्रमु॑ञ्चतु
 च॒कृम॑ या॒नि दुष्कृ॑ता। येन॑ त्रि॒तो अ॑र्ण॒वान्निर्ब॑भूव॒ येन॑
 सूर्य॑ तम॑सो निर्मु॒मोच॑। येनेन्द्रो॑ वि॒श्वा अ॒जहा॑दरा॒तीस्तेना॑हं
 ज्योति॑षा॒ ज्योति॑रान॒शान॑ आ॒क्षि। यत्कु॑सी॒दम॑प्र॒तीत्तं॑ मये॒ह

येन॑ य॒मस्य॑ नि॒धिना॒ चरा॑मि। ए॒तत्तद॑ग्रे अ॒नृ॒णो भ॑वामि
जी॒वन्ने॒व प्र॒ति तत्ते॑ द॒धामि॑। य॒न्मयि॑ मा॒ता यदा॑ पि॒पे॒ष
यद॒न्तरि॑क्षं॒ यदा॑श॒साति॑कामामि त्रि॒ते दे॒वा दि॒वि जा॒ता
यदा॑प॒ इ॒मं मे॑ वरुण॒ तत्त्वा॑ यामि॒ त्वं नो॑ अ॒ग्रे स त्वं नो॑
अ॒ग्रे त्वम॑ग्रे अ॒यासि॑॥४॥

[३]

यददी॑व्य॒नृ॒णम॒हं ब॒भूवा॑दित्स॒न्वा स॒ञ्ज॒गर् जने॑भ्यः।
अ॒ग्नि॒र्मा तस्मा॑दिन्द्रश्च॒ संवि॑दानौ प्रमु॒ञ्चता॑म्। यद्ध॒स्ताभ्यां
च॒कर॒ किल्बि॑षाण्य॒क्षाणां॑ व॒श्रुमु॑प॒जिघ्र॑मानः। उ॒ग्रं प॒श्या
च॒ राष्ट्र॑भृच्च॒ तान्य॑प्स॒रसा॒वनु॑दत्तामृ॒णानि॑। उ॒ग्रं प॒श्ये
राष्ट्र॑भृ॒त्किल्बि॑षाणि॒ यदक्ष॑वृत्तम॒नुद॑त्तमे॒तत्। ने॒त्रं ऋ॒णानृ॒णव॒
इत्स॑मानो य॒मस्य॑ लो॒के अधि॑रञ्जु॒राय॑। अ॒व ते॒ हेळ॒
उदु॑त्तममि॒मं मे॑ वरुण॒ तत्त्वा॑ यामि॒ त्वं नो॑ अ॒ग्रे स त्वं
नो अ॒ग्रे। सङ्कु॑सुको॒ विकु॑सुको॒ निर्ऋ॒थो यश्च॑ निस्व॒नः।
तेऽ(१)स्मद्य॑क्ष॒ममना॑गसो दू॒रादू॒रम॑चीचतम्। निर्य॑क्ष॒ममची॑चते
कृ॒त्यां निर्ऋ॑तिं च। तेन॒ योऽ(१)स्मत्स॑मृच्छा॒तै तम॑स्मै
प्रसु॑वामसि। दुःश॒ःसा॒नुश॒ःसाभ्यां॑ घ॒णेना॑नुघ॒णेन॑ च।
तेना॒न्योऽ(१)स्मत्स॑मृच्छा॒तै तम॑स्मै प्रसु॑वामसि। सं वर्च॑सा॒
पय॑सा॒ सन्त॑नूभि॒रग॑न्महि॒ मन॑सा॒ सः शि॒वेन॑। त्वष्टा॑ नो॒
अत्र॑ विद॑धातु रा॒योऽनु॑मार्ष्टु॒ तन्वो॑(१) यद्वि॒लिष्ट॑म्॥५॥

[४]

आयु॑ष्टे वि॒श्वतो॑ दध॒द्यम॒ग्निर्वरे॑ण्यः। पुन॑स्ते प्रा॒ण आया॑ति
परा॒यक्ष्मं॑ सुवामि ते। आ॒युर्दा अ॑ग्रे ह॒विषो॑ जुषा॒णो
घृत॑प्र॒तीको॑ घृतयो॑निरेधि। घृतं पी॒त्वा मधु॑ चारु॒ गव्यं॑
पि॒तेव॑ पु॒त्रम॒भिर॑क्षतादिमम्। इ॒मम॑ग्न॒ आयु॑षे वर्च॑से कृधि
ति॒ग्ममो॑जो वरुण॒ सः शि॑शाधि। मा॒तेवा॑स्मा अ॒दिते॑ शर्म
यच्छु॑ वि॒श्वे देवा॒ जर॑दष्टि॒र्यथा॑ऽसत्। अ॒ग्न आयू॑ःषि पवस॒
आ सु॒वोर्ज॑मिषं च नः। आ॒रे बा॑धस्व दु॒च्छुना॑म्। अ॒ग्रे पव॑स्व
स्वपा॑ अ॒स्मे वर्चः॑ सु॒वीर्य॑म्। दध॑द्र॒यिं मयि॑ पोषम्॥६॥

अ॒ग्निर्ऋ॑षिः पव॑मानः पा॒ञ्चज॑न्यः पु॒रोहि॑तः। तमी॑महे
महा॑ग॒यम्। अ॒ग्रे जा॒तान्प्र॑णु॒दा नः स॒पत्नान्प्र॑त्यजा॒ताञ्जात॑वेदो
नुद॑स्व। अ॒स्मे दी॑दिहि सु॒मना॒ अहे॑ळ॒च्छर्म॑न्ते स्याम त्रि॒वरू॑थ
उ॒द्भौ। स॒हसा॑ जा॒तान्प्र॑णु॒दा नः स॒पत्नान्प्र॑त्यजा॒ताञ्जात॑वेदो
नुद॑स्व। अधि॑ नो ब्रूहि सु॒मन॑स्यमा॒नो व॒यः स्या॑म
प्र॑णु॒दा नः स॒पत्नान्। अ॒ग्रे यो नो॑ऽभि॒तो ज॒नो वृ॒को वा॒रो
जिघा॑सति। ता॒ऽस्त्वं वृ॒त्रहं॑ जहि वस्व॒स्मभ्य॑माभ॑र। अ॒ग्रे
यो नो॑ऽभि॒दास॑ति स॒मानो॑ यश्च॒ निष्ठः॑। तं व॒यः स॒मिधं॑
कृ॒त्वा तुभ्य॑म॒ग्रेऽपि॑ दध्मसि॥७॥

यो नः॑ शपा॒दश॑पतो॒ यश्च॑ नः॑ शप॑तः शपा॑त्। उ॒षाश्च॒ तस्मै॑
नि॒मृक्क॒ सर्वं॑ पा॒पः स॒मूह॑ताम्। यो नः॑ स॒पत्नो॒ यो र॑णो

मर्तोऽभिदासन्ति देवाः। इध्मस्यैव प्रक्षायतो मा तस्योच्छेषि
किं चन। यो मां द्वेष्टि जातवेदो यं चाहं द्वेष्मि यश्च
माम्। सर्वाऽस्तानग्ने सन्दह याऽश्वाहं द्वेष्मि ये च माम्।
यो अस्मभ्यमरातीयाद्यश्च नो द्वेषते जनः। निन्दाद्यो
अस्मान्दिप्साच्च सर्वाऽस्तान्मष्मषा कुरु। सःशितं मे
ब्रह्म सःशितं वीर्या(१)म्बलम्। सःशितं क्षत्रं मे जिष्णु
यस्याहमस्मि पुरोहितः। उदैषां बाहू अतिरमुद्वर्चो अथो
बलम्। क्षिणोमि ब्रह्मणाऽमित्रानुन्नयामि स्वा(१)म् अहम्।
पुनर्मनः पुनरायुर्म आगात्पुनश्चक्षुः पुनः श्रोत्रं म आगात्पुनः
प्राणः पुनराकूतं म आगात्पुनश्चित्तं पुनराधीतं म आगात्।
वैश्वानरो मेऽदब्धस्तनूपा अवबाधतां दुरितानि विश्वा॥८॥

—[५]

वैश्वानराय प्रतिवेदयामो यदीनृणः सङ्गरो देवतासु। स
एतान्पाशान् प्रमुचन् प्रवेद स नो मुञ्चातु दुरितादवद्यात्।
वैश्वानरः पवयान्नः पवित्रैर्यत्सङ्गरमभिधावाभ्याशाम्।
अनाजानन्मनसा याचमानो यदत्रैनो अव तत्सुवामि।
अमी ये सुभगे दिवि विचृतौ नाम तारके। प्रेहामृतस्य
यच्छतामेतद्वद्धकमोचनम्। विजिहीर्ष्व लोकान्कृधि
बन्धान्मुञ्चासि बद्धकम्। योनैरिव प्रच्युतो गर्भः सर्वान्
पथो अनुष्व। स प्रजानन्प्रतिगृणीत विद्वान्प्रजापतिः
प्रथमजा ऋतस्य। अस्माभिर्दत्तं जरसः परस्तादच्छिन्नं

तन्तुमनुसञ्चरेम॥१॥

त॒तं तन्तु॑मन्वे॒के अनु॑ सञ्च॑रन्ति॒ येषां॑ द॒त्तं पि॒त्र्यमाय॑नवत्।
 अ॒बन्ध्वे॒के द॑द॒तः प्र॒यच्छा॑द्वातुं॒ चेच्छ॑क्र॒वा॒सः स्व॑र्ग ए॒षाम्।
 आ॒र॒भे॒थाम॑नु॒ स॒र॒भे॒था॒स॒मा॒नं प॒न्था॑मवथो घृ॒तेन॑। यद्वा॑
 पूर्॒तं परि॑विष्टं॒ यद॒ग्नौ तस्मै॑ गो॒त्राये॒ह जा॒याप॑ती स॒र॒भे॒थाम्।
 यद॒न्तरि॑क्षं पृथि॒वीमु॑त द्यां यन्मा॒तरं॑ पि॒तरं॑ वा जिहि॑सि॒म।
 अ॒ग्नि॒र्मा तस्मा॑दे॒नसो॑ गा॒रु॒हप॑त्य॒ उन्नो॑ नेषद्दुरि॒ता या॒नि
 च॒कृ॒म। भूमि॑र्मा॒ताऽदि॑तिर्नो ज॒नित्रं॑ भ्रा॒ताऽन्तरि॑क्षम॒भि॒शस्त॑
 ए॒नः। द्यौर्नः॑ पि॒ता पि॑तृयाच्छं भ॒वासि॑ जा॒मि मि॒त्वा मा
 वि॑वित्सि लो॒कात्। यत्र॑ सु॒हार्दः॑ सु॒कृतो॑ म॒दन्ते॑ वि॒हाय॑ रोगं
 त॒न्वा(१)॑ स्वाया॑म्। अ॒श्लो॒णाङ्गैर॑हु॒ताः स्व॑र्गे तत्र॑ पश्येम
 पि॒तरं॑ च पु॒त्रम्। यद॒न्नम॑द्यन्ते॒न दे॒वा दा॑स्यन्नदा॑स्यन्नु॒त
 वा॑ करिष्यन्। यद्दे॒वानां॑ चक्षुष्या॒गो अ॒स्ति॒ यदे॒व किं॑
 च॑ प्रतिजग्रा॒हम॒ग्नि॒र्मा तस्मा॑दनृ॒णं कृ॑णोतु। यद॒न्नम॑ग्निं
 बहु॒धा वि॑रू॒पं वा॒सो हि॑र॒ण्यमु॑त गा॒म॒जाम॑विम्। यद्दे॒वानां॑
 चक्षुष्या॒गो अ॒स्ति॒ यदे॒व किं॑ च॑ प्रतिजग्रा॒हम॒ग्नि॒र्मा
 तस्मा॑दनृ॒णं कृ॑णोतु। यन्मया॑ मन॑सा वा॒चा कृ॑तमे॒नः
 कदा॑चन। सर्व॑स्मा॒त्तस्मा॑न्मेळि॒तो मो॒ग्धि॒ त्व॑ हि वे॒त्थ
 यथा॑त॒थम्॥१०॥

वात॑र॒शना॑ ह॒ वा ऋष॑यः श्रम॑णा ऊ॒र्ध्वम॑न्थि॒नो
 ब॑भूवु॒स्तानृष॑योऽर्थ॑माय॒ऽस्ते नि॒लाय॑मचर॒ऽस्तेऽनु॑प्रविशुः
 कू॒श्माण्डा॑नि ता॒ऽस्तेष्व॑न्विन्द॒ञ्छृद्ध॑या च॒ तप॑सा च॒
 तानृष॑योऽब्रुवन्क॒था नि॒लायं॑ चर॒थेति॑ त ऋषी॑नब्रुवन्नमो
 वोऽस्तु॒ भगव॑न्तोऽस्मिन्धा॑मि॒ केन॑ वः सपर्या॑मेति॒
 तानृष॑योऽब्रुवन्प॒वित्रं॑ नो ब्रूत॒ येना॑रेपसः॒ स्यामे॑ति॒ त ए॒तानि॑
 सू॒क्तान्य॑पश्यन् यदे॒वा देव॑हेळ॒नं यददी॑व्य॒नृणम॑हं ब॑भूवऽऽयु॒ष्टे
 वि॒श्वतो॑ दध॒दित्ये॑तैराज्यं जुहु॒त वैश्वान॑राय॒ प्रति॑वेदयाम॒
 इत्यु॑पतिष्ठत॒ यद॑र्वा॒चीन॑मेनो॒ भ्रूण॑हत्यायास्तस्मा॑न्मोक्ष्यध्व॒
 इति॑ त ए॒तैर॑जुह्वु॒स्तेऽरे॑पसोऽभवन्कर्मा॑दिष्वे॒तैर्जु॑ह्यात्पू॒तो
 दे॒वल॑ो॒कान्त्सम॑श्नुते॥११॥

[७]

कू॒श्माण्डैर्जु॑ह्याद्योऽपू॒त इव॒ मन्ये॑त॒ यथा॑ स्ते॒नो यथा॑
 भ्रूण॑हैवमेष भ॑वति॒ योऽयो॑नो॒ रेतः॑ सि॒ञ्चति॑ यद॑र्वा॒चीन॑मेनो॒
 भ्रूण॑हत्यायास्तस्मा॑न्मुच्यते॒ याव॑देनो॒ दी॒क्षामु॑पैति दीक्षित॒ एतैः॑
 सं॒तति॑ जु॒होति॑ संवत्स॒रं दी॑क्षितो भ॑वति॒ संवत्स॑रादेवऽऽत्मानं
 पु॒नीते॒ मासं॑ दीक्षितो भ॑वति॒ यो मा॑सः स संवत्स॒रः
 संवत्स॑रादेवऽऽत्मानं पु॒नीते॒ चतु॑र्विंशति॒ रात्री॑र्दीक्षितो
 भ॑वति॒ चतु॑र्विंशतिरर्ध॒मासाः॑ संवत्स॒रः संवत्स॑रादेवऽऽत्मानं
 पु॒नीते॒ द्वाद॑श॒ रात्री॑र्दीक्षितो भ॑वति॒ द्वाद॑श॒ मासाः॑

संवत्सरः संवत्सरादेवऽऽत्मानं पुनीते षड्रात्रीर्दीक्षितो
 भवति षड्वा ऋतवः संवत्सरः संवत्सरादेवऽऽत्मानं
 पुनीते तिस्रो रात्रीर्दीक्षितो भवति त्रिपदा गायत्री
 गायत्रिया एवऽऽत्मानं पुनीते न मांसमश्रीयान्न
 स्त्रियमुपेयान्नोपर्यासीत् जुगुप्सेतानृतात्पयो ब्राह्मणस्य
 व्रतं यवागू राजन्यस्यामिक्षा वैश्यस्याथो सौम्येष्वध्वर
 एतद्व्रतं ब्रूयाद्यदि मन्येतोपदस्यामीत्योदनं धानाः सक्तू
 घृतमित्यनुव्रतयेदात्मनोऽनुपदासाय॥१२॥

[८]

अजान् ह वै पृथ्वींस्तपस्यमानान् ब्रह्म स्वयम्भ्वभ्यानर्षत्त
 ऋषयोऽभवन्तदृषीणामृषित्वं तां देवतामुपातिष्ठन्त
 यज्ञकांमास्त एतं ब्रह्मयज्ञमपश्यन्तमाहरन्तेनायजन्त
 यदृचोऽध्यगीषत् ताः पयआहुतयो देवानामभवन् यद्यजूंषि
 घृताहुतयो यत्सामानि सोमाहुतयो यदथर्वाङ्गिरसो
 मध्वाहुतयो यद्ब्राह्मणानीतिहासान् पुराणानि कल्पाङ्गाथा
 नाराशंसीर्मेदाहुतयो देवानामभवन्ताभिः क्षुधं पाप्मानम-
 पाघ्नन्नपहतपाप्मानो देवाः स्वर्गं लोकमायन् ब्रह्मणः
 सायुज्यमृषयोऽगच्छन्॥१३॥

[९]

पञ्च वा एते महायज्ञाः संतति प्रतायन्ते सतति सन्तिष्ठन्ते
 देवयज्ञः पितृयज्ञो भूतयज्ञो मनुष्ययज्ञो ब्रह्मयज्ञ इति

यदग्नौ जुहोत्यपि समिधं तद्देवयज्ञः सन्तिष्ठते यत्पितृभ्यः
 स्वधा करोत्यप्यपस्तत्पितृयज्ञः सन्तिष्ठते यद्भूतेभ्यो बलिः
 हरति तद्भूतयज्ञः सन्तिष्ठते यद्वाह्मणेभ्योऽन्नं ददाति
 तन्मनुष्ययज्ञः सन्तिष्ठते यत्स्वाध्यायमधीयीतैकामप्यृचं
 यजुः सामं वा तद्ब्रह्मयज्ञः सन्तिष्ठते यदृचोऽधीते पयंसः
 कूल्या अस्य पितृन्स्वधा अभिवहन्ति यद्यजूंषि घृतस्य
 कूल्या यत्सामानि सोमं एभ्यः पवते यदथर्वाङ्गिरसो
 मधोः कूल्या यद्वाह्मणानीतिहासान् पुराणानि कल्पान्गाथा
 नाराशंसीर्मेदसः कूल्या अस्य पितृन्स्वधा अभिवहन्ति
 यदृचोऽधीते पयआहुतिभिरेव तद्देवांस्तर्पयति यद्यजूंषि
 घृताहुतिभिर्यत्सामानि सोमाहुतिभिर्यदथर्वाङ्गिरसो मध्वा-
 हुतिभिर्यद्वाह्मणानीतिहासान् पुराणानि कल्पान्गाथा
 नाराशंसीर्मेदाहुतिभिरेव तद्देवांस्तर्पयति त एनं तृप्ता
 आयुषा तेजसा वर्चसा श्रिया यशसा ब्रह्मवर्चसेनान्नाद्येन च
 तर्पयन्ति ॥ १४ ॥

[१०]

ब्रह्मयज्ञेन यक्ष्यमाणः प्राच्यां दिशि ग्रामादच्छदिर्दर्श उदीच्यां
 प्रागुदीच्यां वोदित आदित्ये दक्षिणत उपवीर्योपविश्य
 हस्ताववनिज्य त्रिराचामेद्विः परिमृज्य सकृदुपस्पृश्य
 शिरश्चक्षुषी नासिके श्रोत्रे हृदयमालभ्य यत्रिराचामति
 तेन ऋचः प्रीणाति यद्विः परिमृजति तेन यजूंषि

यत्सकृदुपस्पृशति तेन सामानि यत्सव्यं पाणिं पादौ
 प्रोक्षति यच्छिरश्चक्षुषी नासिके श्रोत्रे हृदयमालभते
 तेनार्थर्वाङ्गिरसो ब्राह्मणानीतिहासान् पुराणानि कल्पान्गाथा
 नाराशंसीः प्रीणाति दर्भाणां महदुपस्तीर्योपस्थं कृत्वा
 प्राडासीनः स्वाध्यायमधीयीतापां वा एष ओषधीनां रसो
 यद्दर्भाः सरंसमेव ब्रह्म कुरुते दक्षिणोत्तरो पाणी पादौ कृत्वा
 सपवित्रावोमिति प्रतिपद्यत एतद्वै यजुस्त्रयीं विद्यां प्रत्येषा
 वागेतत्परममक्षरं तदेतदृचाऽभ्युक्तमृचो अक्षरं परमे व्योमन्
 यस्मिन्देवा अधि विश्वे निषेदुर्यस्तन्न वेद किमृचा करिष्यति
 य इत्तद्विदुस्त इमे समांसत इति त्रीनेव प्रायुङ्क्त भूर्भुवः
 स्वरित्याहेतद्वै वाचः सत्यं यदेव वाचः सत्यं तत्प्रायुङ्क्तार्थं
 सावित्रीं गायत्रीं त्रिरन्वाह पृच्छोऽर्धर्चशोऽनवानं सविता
 श्रियः प्रसविता श्रियमेवऽऽप्रोत्यथो प्रज्ञातयैव प्रतिपदा
 छन्दांसि प्रतिपद्यते॥१५॥

[११]

ग्रामे मनसा स्वाध्यायमधीयीत दिवा नक्तं वेति ह
 स्माऽऽह शौच आह्वेय उतारण्येऽबलं उत वाचोत तिष्ठन्नुत
 ब्रजन्नुताऽऽसीन उत शयानोऽधीयीतैव स्वाध्यायं तपस्वी
 पुण्यो भवति य एवं विद्वान्स्वाध्यायमधीते नमो ब्रह्मणे
 नमो अस्त्वग्नये नमः पृथिव्यै नम ओषधीभ्यः नमो वाचे
 नमो वाचस्पतये नमो विष्णवे बृहते करोमि॥१६॥

[१२]

मध्यन्दिने प्रबलमधीयीतासौ खलु वावैष आदित्यो
 यद्वाह्मणस्तस्मात्तरहि तेऽक्षिणं तपति तदेषाऽभ्युक्ता।
 चित्रं देवानामुदगादनीकं चक्षुर्मित्रस्य वरुणस्याग्नेः। आप्रा-
 द्यावापृथिवी अन्तरिक्षं सूर्य आत्मा जगतस्तस्थुषश्चेति
 स वा एष यज्ञः सद्यः प्रतायते सद्यः सन्तिष्ठते तस्य प्राक्
 सायमवभृथो नमो ब्रह्मण इति परिधानीयां त्रिरन्वाहाप
 उपस्पृश्य गृहानेति ततो यत्किं च ददाति सा दक्षिणा॥१७॥

[१३]

तस्य वा एतस्य यज्ञस्य मेघो हविर्धानं विद्युदग्निर्वर्षः
 हविः स्तनयिर्बुर्वषद्धारो यदवस्फूर्जति सोऽनुवषद्धारो
 वायुरात्माऽमावास्यां स्विष्टकृद्य एवं विद्वान्मेघे वर्षति
 विद्योतमाने स्तनयत्यवस्फूर्जति पवमाने वायावमावास्यायाः
 स्वाध्यायमधीते तप एव तत्तप्यते तपो हि स्वाध्याय इत्युत्तमं
 नाकं रोहत्युत्तमः समानानां भवति यावन्तं ह वा इमां
 वित्तस्य पूर्णां ददत्स्वर्गं लोकं जयति तावन्तं लोकं जयति
 भूयांसं चाक्षय्यं चाप पुनर्मृत्युं जयति ब्रह्मणः सायुज्यं
 गच्छति॥१८॥

[१४]

तस्य वा एतस्य यज्ञस्य द्वावनध्यायौ यदात्माऽशुचिर्यद्देशः
 समृद्धिर्देवतानि य एवं विद्वान्महारात्र उपस्युदिते

ब्रज॒ऽस्तिष्ठ॒न्नासी॑नः शया॑नोऽरण्ये॑ ग्रामे॒ वा याव॑त्तरस॒ऽ
 स्वाध्या॒यमधी॑ते सर्वा॑ल्लो॒काञ्ज॑यति॒ सर्वा॑ल्लो॒कान॑नृ॒णोऽनु॒-
 सञ्च॑रति॒ तदेषा॑भ्यु॒क्ता। अनृ॒णा अस्मि॑न्न॒नृणाः पर॑स्मि॒ऽ-
 स्तृती॑र्ये लो॒के अ॑नृ॒णाः स्या॑म। ये दे॒वयाना॑ उ॒त पि॑तृयाणाः
 सर्वा॑न्प॒थो अ॑नृ॒णा आक्षी॑ये॒मेत्य॒ग्निं वै जा॒तं पा॒प्मा ज॑ग्राह
 तं दे॒वा आहु॑तीभिः पा॒प्मान॑मपा॒घ्नन्नाहु॑तीनां य॒ज्ञेन॑ य॒ज्ञस्य॑
 दक्षि॑णाभिर्दक्षि॑णानां ब्राह्म॒णेन॑ ब्राह्म॒णस्य॑ छन्दो॑भिश्छन्द॑साऽ
 स्वाध्या॒येनाप॑हतपाप्मा स्वाध्या॒यो दे॒वप॑वित्रं वा ए॒तत्तं
 योऽनू॑त्सृजत्यभा॑गो वा॒चि भ॑वत्यभा॑गो ना॒के तदेषा॑भ्यु॒क्ता।
 यस्ति॒त्याजं॑ सखि॒विद॑ऽ सखा॑यं न तस्य॑ वा॒च्यपि॑ भा॒गो
 अ॑स्ति। यदी॑ऽ शृ॒णोत्य॑लक॑ऽ शृ॒णोति॑ न हि प्र॒वेदं॑ सुकृ॒तस्य॑
 पन्था॑मिति॒ तस्मा॑त्स्वाध्या॒योऽध्ये॑त॒व्यो यं यं क्र॑तुमधी॑ते
 तेन॑ तेनास्येष्टं भ॑वत्यग्ने॒र्वायो॑रा॒दित्य॑स्य सायु॑ज्यं गच्छ॒ति
 तदेषा॑भ्यु॒क्ता। ये अ॒र्वाङु॑त वा पुरा॑णे वे॒दं वि॒द्वाऽसं॑म॒भितो॑
 वद॑न्त्यादित्यमे॒व ते परि॑वदन्ति॒ सर्वे॑ अ॒ग्निं द्वितीयं॑
 तृतीयं॑ च ह॒ऽसमि॑ति॒ याव॑ती॒र्वै दे॒वता॒स्ताः सर्वा॑ वेद॒विदि॑
 ब्राह्म॒णे व॑सन्ति॒ तस्मा॑द्ब्राह्म॒णेभ्यो॑ वेद॒विद्भ्यो॑ दि॒वे दि॒वे
 नम॑स्कु॒र्यान्ना॒श्लीलं॑ की॒र्तये॑दे॒ता ए॒व दे॒वताः॑ प्रीणाति॥१९॥

[१५]

रिच्य॑त इ॒व वा ए॒ष प्रे॒व रि॑च्यते॒ यो या॒जय॑ति॒ प्रति॑
 वा गृ॒ह्णाति॑ या॒जयि॑त्वा प्रति॒गृह्य॑ वाऽन॑श्च॒न्निः स्वा॑ध्या॒यं

वे॒दम॒धी॑यीत त्रिरा॒त्रं वा॑ सावि॒त्रीं गा॑य॒त्रीम॒न्वाति॑रेचयति॒ वरो॑
दक्षि॑णा॒ वरे॑णै॒व वर॑ः स्पृ॒णोत्या॒त्मा हि वरः॑ ॥ २० ॥

[१६]

दु॒हे ह॒ वा ए॒ष छ॒न्दांसि॑ यो या॒जय॑ति॒ स
येन॑ य॒ज्ञक्र॑तुना॑ या॒जये॒त्सोऽर॑ण्यं प॒रेत्य॑ शुचौ देशे
स्वा॑ध्यायमे॒वैन॑म॒धीय॑न्नासीत॒ तस्या॑न॒शनं॑ दी॒क्षा स्था॑नमु॒पस॒द
आस॑नं॒ सु॒त्या वाग्जु॑हूर्मन॑ उप॒भृद्धृ॑तिर्ध्रु॒वा प्रा॑णो ह॒विः
सामा॑ध्व॒र्युः स वा ए॒ष य॒ज्ञः प्रा॑णदक्षि॒णोऽन॑न्तदक्षि॒णः
समृ॑द्धतरः ॥ २१ ॥

[१७]

क॒तिधा॑व॒कीर्णी॑ प्रवि॒शति॑ चतु॒र्धेत्या॑हुर्ब्रह्मवा॒दिनो॑ म॒रुतः॑
प्रा॒णैरिन्द्रं॑ बले॑न॒ बृह॑स्पतिं॒ ब्रह्मव॑र्च॒सेना॒ग्निमे॒वेत॑रेण॒ सर्वे॑ण॒
तस्यै॒तां प्राय॑श्चित्तिं॒ वि॒दां च॑कार सु॒देवः का॑श्यपो यो
ब्र॑ह्मचा॒र्यव॑किरे॒दमा॒वास्या॑या॒ रात्र्या॑म॒ग्निं प्र॑णीयोपसमा॒धाय॑
द्विरा॒ज्यस्यो॑प॒घातं॑ जुहोति॒ कामा॑व॒कीर्णोऽस्म्य॑व॒कीर्णोऽस्मि॑
काम॑ कामा॒य स्वाहा॑ कामाभि॒द्रुग्धोऽस्म्य॑भि॒द्रुग्धोऽस्मि॑ काम॑
कामा॒य स्वा॑हेत्य॒मृतं॑ वा आ॒ज्यम॑मृतमे॒वऽऽत्म॑न्य॒त्ते
हु॒त्वा प्र॑य॒ताञ्जलिः॑ कवा॒तिर्य॑द्भु॒ग्निम॑भि॒मन्त्र॑येत् सं
मा॑ऽऽसिञ्चन्तु म॒रुतः॑ समिन्द्रः॒ सं बृह॑स्पतिः। सं
मा॑ऽयम॒ग्निः सिञ्च॑त्वायु॒षा च॑ बले॑न॒ चऽऽयु॑ष्मन्तं करोत्
मेति॑ प्रति॒ हास्मै॑ म॒रुतः॑ प्रा॒णान्द॑धति॒ प्रतीन्द्रो॑ बलं॒

प्रति बृहस्पतिर्ब्रह्मवर्चसं प्रत्यग्निरितरत्सर्वं सर्वतनुर्भूत्वा
 सर्वमायुरेति त्रिरभिमन्त्रयेत् त्रिषत्या हि देवा योऽपूत
 इव मन्येत स इत्थं जुहुयादित्यमभिमन्त्रयेत् पुनीत
 एवऽऽत्मानमायुरेवऽऽत्मन्धत्ते वरो दक्षिणा वरेणैव वरः
 स्पृणोत्यात्मा हि वरः॥२२॥

[१८]

भूः प्रपद्ये भुवः प्रपद्ये स्वः प्रपद्ये भूर्भुवः स्वः प्रपद्ये ब्रह्म
 प्रपद्ये ब्रह्मकोशं प्रपद्येऽमृतं प्रपद्येऽमृतकोशं प्रपद्ये चतुर्जालं
 ब्रह्मकोशं यं मृत्युर्नावपश्यति तं प्रपद्ये देवान् प्रपद्ये देवपुरं
 प्रपद्ये परीवृतो वरीवृतो ब्रह्मणा वर्मणाऽहं तेजसा कश्यपस्य
 यस्मै नमस्तच्छिरो धर्मो मूर्धानं ब्रह्मोत्तरा हनुर्यज्ञोऽधरा
 विष्णुरुहदयः संवत्सरः प्रजननमश्विनौ पूर्वपादावत्रिर्मध्यं
 मित्रावरुणावपरपादावग्निः पुच्छस्य प्रथमं काण्डं तत्
 इन्द्रस्ततः प्रजापतिरभयं चतुर्थं स वा एष दिव्यः शांकरः
 शिशुमारस्तः ह य एवं वेदाप पुनर्मृत्युं जयति जयति
 स्वर्गं लोकं नाध्वनि प्रमीयते नाप्सु प्रमीयते नाग्नौ प्रमीयते
 नानुपत्यः प्रमीयते लघ्वान्नो भवति ध्रुवस्त्वमसि ध्रुवस्य
 क्षितमसि त्वं भूतानामधिपतिरसि त्वं भूतानां श्रेष्ठोऽसि
 त्वां भूतान्युप पर्यावर्तन्ते नमस्ते नमः सर्वं ते नमो नमः
 शिशुकुमाराय नमः॥२३॥

[१९]

नमः प्राच्यै दिशे याश्च देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च
 नमो नमो दक्षिणायै दिशे याश्च देवता एतस्यां
 प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च नमो नमः प्रतीच्यै दिशे याश्च देवता
 एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च नमो नम उदीच्यै दिशे याश्च
 देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च नमो नम ऊर्ध्वायै दिशे
 याश्च देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च नमो नमोऽधरायै
 दिशे याश्च देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च नमो
 नमोऽवान्तरायै दिशे याश्च देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च
 नमो नमो गङ्गायमुनयोर्मध्ये ये वसन्ति ते मे प्रसन्नात्मानश्चिरं
 जीवितं वर्धयन्ति नमो गङ्गायमुनयोर्मुनिभ्यश्च नमो नमो
 गङ्गायमुनयोर्मुनिभ्यश्च नमः॥२४॥

[२०]

ॐ नमो ब्रह्मणे नमो अस्त्वग्नये नमः पृथिव्यै नम
 ओषधीभ्यः। नमो वाचे नमो वाचस्पतये नमो विष्णवे बृहते
 करोमि॥

॥ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥ तृतीयः प्रश्नः ॥

ॐ तच्छुं योरावृणीमहे। गातुं यज्ञाय। गातुं यज्ञपतये। दैवीः
स्वस्तिरस्तु नः। स्वस्तिर्मानुषेभ्यः। ऊर्ध्वं जिगातु भेषजम्।
शं नो अस्तु द्विपदे। शं चतुष्पदे। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

चित्तिः सुक्। चित्तमाज्यम्। वाग्वेदिः। आधीतं बर्हिः। केतो
अग्निः। विज्ञातमग्निः। वाक्पतिर्होता। मन उपवक्ता। प्राणो
हविः। सामाध्वर्युः। वाचस्पते विधे नामन्। विधेम ते नाम।
विधेस्त्वमस्माकं नाम। वाचस्पतिः सोमं पिबतु। आऽस्मासु
नृमण्यन्धात्स्वाहा॥१॥

अध्वर्युः पञ्च च॥ _____ [१]

पृथिवी होता। द्यौरध्वर्युः। रुद्रोऽग्नीत्। बृहस्पतिरुपवक्ता।
वाचस्पते वाचो वीर्येण। सम्भृततमेनायक्ष्यसे। यजमानाय
वार्यम्। आसुवस्करस्मै। वाचस्पतिः सोमं पिबतु।
जजनदिन्द्रमिन्द्रियाय स्वाहा॥२॥

पृथिवी होता दश॥ _____ [२]

अग्निर्होता। अश्विनाध्वर्यू। त्वष्टाऽग्नीत्। मित्र उपवक्ता।
सोमः सोमस्य पुरोगाः। शुक्रः शुक्रस्य पुरोगाः। श्रुतास्त
इन्द्र सोमाः। वातापेर्हवनश्रुतः स्वाहा॥३॥

अग्निर्होताऽष्टौ॥ _____ [३]

सूर्य ते चक्षुः। वातं प्राणः। द्यां पृष्ठम्। अन्तरिक्षमात्मा।

अङ्गैर्यज्ञम्। पृथिवी५ शरीरैः। वाचस्पतेऽच्छिद्रया वाचा।
अच्छिद्रया जुहो॥ दिवि देवावृध५ होत्रा मेरयस्व स्वाहा॥ ४॥

सूर्यं ते नव॥ _____ [४]

महाहविरहोता॥ सत्यहविरध्वर्युः। अच्युतपाजा अग्नीत्।
अच्युतमना उपवक्ता। अनाधृष्यश्चाप्रतिधृष्यश्च यज्ञस्याभिगरौ।
अयास्य उद्गाता। वाचस्पते हृद्विधे नामन्। विधेम ते नाम।
विधेस्त्वमस्माकं नाम। वाचस्पतिः सोममपात्। मा
दैव्यस्तन्तुश्छेदि मा मनुष्यः। नमो दिवे। नमः पृथिव्ये
स्वाहा॥ ५॥

अपात्रीणि च॥ _____ [५]

वाग्धोता॥ दीक्षा पत्नी॥ वातोऽध्वर्युः। आपोऽभिगरः। मनो
हविः। तपसि जुहोमि। भूर्भुवः सुवः। ब्रह्म स्वयम्भु। ब्रह्मणे
स्वयम्भुवे स्वाहा॥ ६॥

वाग्धोता नव॥ _____ [६]

ब्राह्मण एकहोता। स यज्ञः। स मे ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं
यशः। यज्ञश्च मे भूयात्। अग्निर्द्विहोता। स भर्ता। स मे ददातु
प्रजां पशून्पुष्टिं यशः। भर्ता च मे भूयात्। पृथिवी त्रिहोता।
स प्रतिष्ठा॥ ७॥

स मे ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं यशः। प्रतिष्ठा च मे भूयात्।
अन्तरिक्षं चतुर्होता। स विष्ठाः। स मे ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं

यशः। वि॒ष्टाश्च॑ मे भूयात्। वा॒युः प॒ञ्च॑होता। स प्रा॒णः। स मे॑
ददातु प्र॒जां प॒शून्पुष्टिं॑ यशः। प्रा॒णश्च॑ मे भूयात्॥८॥

च॒न्द्रमाः ष॒ड्द्वो॑ता। स ऋ॒तून्क॑ल्पयाति। स मे॑ ददातु प्र॒जां
प॒शून्पुष्टिं॑ यशः। ऋ॒तव॑श्च मे कल्पन्ताम्। अन्न॑ स॒प्त॒हो॑ता।
स प्रा॒णस्य॑ प्रा॒णः। स मे॑ ददातु प्र॒जां प॒शून्पुष्टिं॑ यशः। प्रा॒णस्य॑
च मे प्रा॒णो भू॑यात्। द्यौर॒ष्ट॒हो॑ता। सो॒ऽनाधृ॑ष्यः॥९॥

स मे॑ ददातु प्र॒जां प॒शून्पुष्टिं॑ यशः। अ॒नाधृ॑ष्यश्च भूयासम्।
आ॒दि॒त्यो न॑वहोता। स ते॒ज॒स्वी। स मे॑ ददातु प्र॒जां प॒शून्पुष्टिं॑
यशः। ते॒ज॒स्वी च॑ भूयासम्। प्र॒जाप॑तिर्दशहोता। स इ॒दं
सर्व॑म्। स मे॑ ददातु प्र॒जां प॒शून्पुष्टिं॑ यशः। सर्वं॑ च मे
भूयात्॥१०॥

प्र॒ति॒ष्ठा प्रा॒णश्च॑ मे भूयादनाधृष्यः सर्वं च मे भूयात्॥—————[७]

अ॒ग्नि॒र्यजु॑र्भिः। स॒वि॒ता स्तोमैः॑। इन्द्र॑ उक्थाम॒दैः।
मि॒त्रावरु॑णावा॒शिषा॑। अ॒ङ्गिर॑सो धिष्णि॒यैर॒ग्निभिः॑। म॒रुतः॑
सदो॒हवि॑र्धानाभ्या॑म्। आपः॑ प्रोक्षणीभिः। ओष॑धयो ब॒र्हिषा॑।
अदि॑तिर्वेद्या॑। सोमो॑ दीक्षया॑॥११॥

त्वष्टे॑ध्मेन। विष्णु॑र्य॒ज्ञेन॑। वस॑व॒ आज्ये॑न। आ॒दि॒त्या
दक्षि॑णाभिः। विश्वे॑ दे॒वा ऊ॒र्जा। पू॒षा स्व॑गाका॒रेण॑। बृह॑स्पतिः
पुरो॑धया॑। प्र॒जाप॑तिरुद्गी॒थेन॑। अ॒न्तरि॑क्षं प॒वित्रे॑ण। वा॒युः
पात्रैः॑। अ॒हं श्र॑द्धया॑॥१२॥

दीक्षया॑ पात्रैरेकं च॥—————[८]

सेनेन्द्रस्य। धेना बृहस्पतेः। पृथ्या पृष्णः। वाग्वायोः। दीक्षा
सोमस्य। पृथिव्यग्नेः। वसूनां गायत्री। रुद्राणां त्रिष्टुक्।
आदित्यानां जगती। विष्णोरनुष्टुक्॥१३॥

वरुणस्य विराट्। यज्ञस्य पङ्क्तिः। प्रजापतेरनुमतिः। मित्रस्य
श्रद्धा। सवितुः प्रसूतिः। सूर्यस्य मरीचिः। चन्द्रमसो
रोहिणी। ऋषीणामरुन्धती। पर्जन्यस्य विद्युत्। चतस्रो
दिशः। चतस्रोऽवान्तरदिशाः। अहश्च रात्रिश्च। कृषिश्च
वृष्टिश्च। त्विषिश्चापंचितिश्च। आपश्चौषधयश्च। ऊर्क् सूनृता
च देवानां पत्नयः॥१४॥

अनुष्टुग्दिशः षट्॥ _____ [९]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे। अश्विनोर्बाहुभ्याम्। पृष्णो
हस्ताभ्यां प्रतिगृह्णामि। राजा त्वा वरुणो नयतु देवि
दक्षिणेऽग्नये हिरण्यम्। तेनामृतत्वमंश्याम्। वयो दात्रे।
मयो मह्यमस्तु प्रतिग्रहीत्रे। क इदं कस्मा अदात्। कामः
कामाय। कामो दाता॥१५॥

कामः प्रतिग्रहीता। कामश्च समुद्रमाविश। कामेन
त्वा प्रतिगृह्णामि। कामैतत्ते। एषा ते काम दक्षिणा।
उत्तानस्त्वाङ्गीरसः प्रतिगृह्णातु। सोमाय वासः। रुद्राय गाम्।
वरुणाय श्वम्। प्रजापतये पुरुषम्॥१६॥

मनवे तल्पम्। त्वष्ट्रेऽजाम्। पृष्णेऽविम्। निर्ऋत्या

अश्वतरगर्दभौ। हिमवन्तो हस्तिनम्। गन्धर्वाप्सराभ्यः स्रगलं
करुणे। विश्वेभ्यो देवेभ्यो धान्यम्। वाचेऽन्नम्। ब्रह्मण
ओदनम्। समुद्रायार्पः॥१७॥

उत्तानायङ्गीरसायानः। वैश्वानराय रथम्। वैश्वानरः
प्रत्नथा नाकमारुहत्। दिवः पृष्ठं भन्दमानः सुमन्मभिः।
स पूर्ववज्जनयञ्जन्तवे धनम्। समानमज्मा परियाति
जागृविः। राजा त्वा वरुणो नयतु देवि दक्षिणे वैश्वानराय
रथम्। तेनामृतत्वमेश्याम्। वयो दात्रे। मयो मह्यमस्तु
प्रतिग्रहीत्रे॥१८॥

क इदं कस्मा अदात्। कामः कामाय। कामो दाता।
कामः प्रतिग्रहीता। कामः समुद्रमा विश। कामेन
त्वा प्रतिगृह्णामि। कामैतत्ते। एषा ते काम दक्षिणा।
उत्तानस्त्वाङ्गीरसः प्रतिगृह्णातु॥१९॥

दाता पुरुषमपः प्रतिग्रहीत्रे नव च॥ [१०]

सुवर्णं घर्मं परिवेद वेनम्। इन्द्रस्यात्मानं दशधा चरन्तम्।
अन्तः समुद्रे मनसा चरन्तम्। ब्रह्मान्वविन्ददशहोतारमर्णैः।
अन्तः प्रविष्टः शास्ता जनानाम्। एकः सन्बहुधा विचारः।
शतः शुक्राणि यत्रैकं भवन्ति। सर्वे वेदा यत्रैकं भवन्ति। सर्वे
होतारो यत्रैकं भवन्ति। समानसीन आत्मा जनानाम्॥२०॥

अन्तः प्रविष्टः शास्ता जनानां सर्वात्मा। सर्वाः प्रजा यत्रैकं

भवन्ति। चतुर्होतारो यत्र सम्पदं गच्छन्ति देवैः। समानसीन
आत्मा जनानाम्। ब्रह्मेन्द्रमग्निं जगतः प्रतिष्ठाम्। दिव
आत्मानं सवितारं बृहस्पतिम्। चतुर्होतारं प्रदिशोऽनु
क्लृप्तम्। वाचो वीर्यं तपसाऽन्वविन्दत्। अन्तः प्रविष्टं
कर्तारमेतम्। त्वष्टारं रूपाणि विकुर्वन्तं विपश्चिम्॥२१॥

अमृतस्य प्राणं यज्ञमेतम्। चतुर्होतृणामात्मानं कवयो
निचिक्युः। अन्तः प्रविष्टं कर्तारमेतम्। देवानां बन्धु निहितं
गुहासु। अमृतेन क्लृप्तं यज्ञमेतम्। चतुर्होतृणामात्मानं
कवयो निचिक्युः। शतं नियुतः परिवेद विश्वा विश्ववारः।
विश्वमिदं वृणाति। इन्द्रस्यात्मा निहितः पञ्चहोता। अमृतं
देवानामायुः प्रजानाम्॥२२॥

इन्द्रं राजानं सवितारमेतम्। वायोरात्मानं कवयो
निचिक्युः। रश्मिं रश्मीनां मध्ये तपन्तम्। ऋतस्य
पदे कवयो निपान्ति। य आण्डकोशे भुवनं बिभर्ति।
अनिर्भिण्णः सन्नथं लोकान् विचष्टे। यस्याण्डकोशं
शुष्ममाहुः प्राणमुल्बम्। तेन क्लृप्तोऽमृतेनाहमस्मि। सुवर्णं
कोशं रजसा परीवृतम्। देवानां वसुधानीं विराजम्॥२३॥

अमृतस्य पूर्णान्तामुं कलां विचक्षते। पादं षड्भौतुर्न
किलाविवित्से। येनर्तवः पञ्चधोत क्लृप्ताः। उत वा षड्धा
मनसोत क्लृप्ताः। तं षड्भौतारमृत्तुभिः कल्पमानम्।

ऋतस्य॑ प॒दे क॒वयो॑ निपा॑न्ति। अ॒न्तः प्रवि॑ष्टं क॒र्तार॑मेतम्।
अ॒न्तश्च॑न्द्रम॑सि॒ मन॑सा चर॑न्तम्। स॒हैव स॑न्तं न वि॒जान॑न्ति
दे॒वाः। इन्द्र॑स्या॒त्मान॑श्च शत॒धा चर॑न्तम्॥२४॥

इन्द्रो॑ राजा॒ जग॑तो॒ य ईशै॑। स॒प्तहो॑ता स॒प्तधा॑ वि॒क्लृप्तः॑।
परे॑ण॒ तन्तुं॑ परि॒षिच्य॑मानम्। अ॒न्तरा॑दित्ये॒ मन॑सा चर॑न्तम्।
दे॒वाना॑श्च॒ हृद॑यं ब्रह्मा॒न्ववि॑न्दत्। ब्रह्मै॒तद्ब्रह्म॑ण॒ उज्ज॑भार। अ॒र्कश्च॑
श्चोत॑न्तश्च॒ सरि॑रस्य॒ मध्ये॑। आ यस्मि॑न्त॒प्तपे॑रवः। मे॒हन्ति॑
बहु॒लाश्च॑ श्रिय॑म्। ब॒ह्वश्वामि॑न्द्र गोम॑तीम्॥२५॥

अच्यु॑तां बहु॒लाश्च॑ श्रिय॑म्। स हरि॑र्वसु॒वित्त॑मः। पे॒रुरिन्द्रा॑य
पि॒न्वते। ब॒ह्वश्वामि॑न्द्र गोम॑तीम्। अच्यु॑तां बहु॒लाश्च॑ श्रिय॑म्।
मह्य॑मिन्द्रो॒ निय॑च्छतु। श॒तश्च॑ श॒ता अ॑स्य यु॒क्ता ह॑री॒णाम्।
अ॒र्वाडा॑ या॒तु वसु॑भी र॒श्मिरिन्द्रः॑। प्रम॑ह॒माणो॑ बहु॒लाश्च॑
श्रिय॑म्। र॒श्मिरिन्द्रः॑ सवि॒ता मे॒ निय॑च्छतु॥२६॥

घृ॒तं तेजो॑ मधु॒मदिन्द्रि॑यम्। मय्य॑यम॒ग्निर्द॑धातु। हरि॑ः प॒तङ्गः
प॒टरी॑ सु॒पर्णः। दि॒विक्ष॑यो नभ॑सा॒ य ए॑ति। स न॒ इन्द्रः॑
का॒मव॑रं द॑दातु। पञ्चा॑रं च॒क्रं परि॑वर्तते पृथु॑। हि॒रण्य॑ज्योतिः
स॒रि॒रस्य॑ मध्ये॑। अज॑स्रं ज्योति॒र्नभ॑सा॒ सर्प॑देति। स न॒ इन्द्रः॑
का॒मव॑रं द॑दातु। स॒प्त यु॑ञ्जन्ति॒ रथ॑मेक॒चक्र॑म्॥२७॥

एको॑ अश्वो॒ वह॑ति स॒प्तना॑मा। त्रि॒नाभि॑ च॒क्रम॑जर॒मन॑र्वम्।
येने॒मा वि॒श्वा भुव॑नानि तस्थुः। भ॒द्रं प॑श्यन्त॒ उप॑सेदुर॒ग्रे। तपो॑

दीक्षामृषयः सुवर्विदः। ततः क्षत्रं बलमोजंश्च जातम्। तदस्मै
देवा अभि सन्नमन्तु। श्वेतः रश्मिं बौभुज्यमानम्। अपां
नेतारं भुवनस्य गोपाम्। इन्द्रं निचिंक्युः परमे व्योमन्॥२८॥

रोहिणीः पिङ्गला एकरूपाः। क्षरन्तीः पिङ्गला एकरूपाः।
शतः सहस्राणि प्रयुतानि नाव्यानाम्। अयं यः श्वेतो रश्मिः।
परि सर्वमिदं जगत्। प्रजां पशून्धनानि। अस्माकं ददातु।
श्वेतो रश्मिः परि सर्वं बभूव। सुवन्मह्यं पशून् विश्वरूपान्।
पतङ्गमक्तमसुरस्य मायया॥२९॥

हृदा पश्यन्ति मनसा मनीषिणः। समुद्रे अन्तः कवयो
विचक्षते। मरीचीनां पदमिच्छन्ति वेधसः। पतङ्गो वाचं
मनसा बिभर्ति। तां गन्धर्वोऽवदद्गर्भे अन्तः। तां द्योतमानाः
स्वर्यं मनीषाम्। ऋतस्य पदे कवयो निपांति। ये ग्राम्याः
पशवो विश्वरूपाः। विरूपाः सन्तो बहुधैकरूपाः। अग्निस्ताः
अग्रे प्रमुमोक्तु देवः॥३०॥

प्रजापतिः प्रजयां संविदानः। वीतः स्तुकेस्तुके।
युवमस्मासु नियच्छतम्। प्र प्रं यज्ञपतिन्तिर। ये ग्राम्याः
पशवो विश्वरूपाः। विरूपाः सन्तो बहुधैकरूपाः। तेषां
सप्तानामिह रन्तिरस्तु। रायस्पोषाय सुप्रजास्त्वाय
सुवीर्याय। य आरण्याः पशवो विश्वरूपाः। विरूपाः सन्तो
बहुधैकरूपाः। वायुस्ताः अग्रे प्रमुमोक्तु देवः। प्रजापतिः

प्रजयां संविदानः। इडांयै सृप्तं घृतवच्चराचरम्। देवा
अन्वविन्दन्गुहां हितम्। य आरण्याः पशवो विश्वरूपाः।
विरूपाः सन्तो बहुधैकरूपाः। तेषां सप्तानामिह रन्तिरस्तु।
रायस्पोषाय सुप्रजास्त्वाय सुवीर्याय॥३१॥

आत्मा जनानां विकुर्वन्तं विपश्चिं प्रजानां वसुधानां विराजं चरन्तं गोमतीं मे नियच्छुत्वेकचक्रं
व्योमन्माययां देव एकैरूपा अष्टौ च॥ [११]

सहस्रंशीर्षा पुरुषः। सहस्राक्षः सहस्रपात्। स भूमिं विश्वतो
वृत्वा। अत्यतिष्ठद्वशाङ्गुलम्। पुरुष एवेदं सर्वम्। यद्धृतं यच्च
भव्यम्। उतामृतत्वस्येशानः। यदन्नेनातिरोहति। एतावानस्य
महिमा। अतो ज्यायांश्च पूरुषः॥३२॥

पादोऽस्य विश्वा भूतानि। त्रिपादस्यामृतं दिवि। त्रिपादूर्ध्व
उदैत्पुरुषः। पादोऽस्येहाभवात्पुनः। ततो विष्वङ्मक्रामत्।
साशनानशने अभि। तस्माद्विराडजायत। विराजो अधि
पूरुषः। स जातो अत्यरिच्यत। पश्चाद्भूमिमथो पुरः॥३३॥

यत्पुरुषेण हविषा। देवा यज्ञमतन्वत। वसन्तो
अस्यासीदाज्यम्। ग्रीष्म इध्मः शरद्धविः। सप्तास्यासम्परि-
धयः। त्रिः सप्त समिधः कृताः। देवा यद्यज्ञं तन्वानाः।
अबध्नन्पुरुषं पशुम्। तं यज्ञं बर्हिषि प्रौक्षन्। पुरुषं
जातमग्रतः॥३४॥

तेन देवा अयजन्त। साध्या ऋषयश्च ये। तस्माद्यज्ञात्सर्वहुतः।

सम्भृतं पृषदाज्यम्। पशूँस्ताँश्चक्रे वायव्यान्।
 आरण्यान्ग्राम्याश्च ये। तस्माद्यज्ञात्सर्वहुतः। ऋचः
 सामानि जज्ञिरे। छन्दाँसि जज्ञिरे तस्मात्।
 यजुस्तस्मादजायत॥ ३५॥

तस्मादश्वा अजायन्त। ये के चौभयादतः। गावो ह जज्ञिरे
 तस्मात्। तस्माज्जाता अजावयः। यत्पुरुषं व्यदधुः। कतिधा
 व्यकल्पयन्। मुखं किमस्य कौ बाहू। कावूरू पादाबुच्येते।
 ब्राह्मणोऽस्य मुखमासीत्। बाहू राजन्यः कृतः॥ ३६॥

ऊरू तदस्य यद्वैश्यः। पद्भ्यां शूद्रो अजायत। चन्द्रमा
 मनसो जातः। चक्षोः सूर्यो अजायत। मुखादिन्द्रश्चाग्निश्च।
 प्राणाद्वायुरजायत। नाभ्या आसीदन्तरिक्षम्। शीर्ष्णो द्यौः
 समवर्तत। पद्भ्यां भूमिर्दिशः श्रोत्रात्। तथा लोकाँ
 अकल्पयन्॥ ३७॥

वेदाहमेतं पुरुषं महान्तम्। आदित्यवर्णं तमसस्तु
 पारे। सर्वाणि रूपाणि विचित्य धीरः। नामानि
 कृत्वाऽभिवदन् यदास्ते। धाता पुरस्ताद्यमुदाजहार।
 शक्रः प्रविद्वान्प्रदिशश्चतस्रः। तमेवं विद्वानमृतं इह भवति।
 नान्यः पन्था अयनाय विद्यते। यज्ञेन यज्ञमयजन्त देवाः।
 तानि धर्माणि प्रथमान्यासन्। ते ह नाकं महिमानः सचन्ते।
 यत्र पूर्वं साध्याः सन्ति देवाः॥ ३८॥

पूरुषः पुरोऽग्रतोऽजायत कृतोऽकल्पयन्नासं द्वे च (ज्यायानधि पूरुषः। अन्यत्र पूरुषः॥)॥[१२]

अ॒द्भ्यः स॒म्भू॑तः पृथि॒व्यै रसा॑च्च। वि॒श्वक॑र्मणः स॒म॒व॒र्त॒ताधि॑।
तस्य॒ त्वष्टा॑ वि॒दध॑द्रूपमे॒ति। तत्पु॑रुषस्य॒ विश्व॑माजा॒न॒म॒ग्रे।
वेदा॒हमे॒तं पु॑रुषं म॒हान्त॑म्। आ॒दि॒त्यव॑र्णं॒ तम॑सः पर॒स्तात्।
तमे॒वं वि॒द्वान॒मृत॑ इ॒ह भ॑वति। नान्यः पन्था॑ वि॒द्यते॑ऽय॒नाय॑।
प्र॒जाप॑तिश्चरति॒ गर्भे॑ अ॒न्तः। अ॒जाय॑मानो बहु॒धा
विजा॑यते॥३९॥

तस्य॒ धीराः॒ परि॑जानन्ति॒ योनि॑म्। मरी॑चीनां प॒दमि॑च्छन्ति
वे॒धसः॑। यो दे॒वेभ्य॑ आ॒त॒पति॑। यो दे॒वानां॑ पु॒रोहि॑तः। पूर्॒वो यो
दे॒वेभ्यो॑ जा॒तः। नमो॑ रु॒चाय॑ ब्रा॒ह्म॒ये। रुचं॑ ब्रा॒ह्मं ज॒नय॑न्तः।
दे॒वा अ॒ग्रे तद॑ब्रुवन्। यस्त्वै॒वं ब्रा॑ह्म॒णो वि॒द्यात्। तस्य॑ दे॒वा
अ॒स॒न्व॒शे। ह्रीश्च॑ ते ल॒क्ष्मीश्च॑ प॒त्यौ। अ॒होरा॒त्रे पा॒र्श्वे। नक्ष॑त्राणि
रूप॑म्। अ॒श्विनौ॒ व्यात्त॑म्। इ॒ष्टं म॑निषाण। अ॒मुं म॑निषाण।
सर्वं॑ म॒निषा॑ण॥४०॥

जायते वशं सप्त च॥—————[१३]

भ॒र्ता स॒न्ध्रिय॑माणो बिभर्ति। ए॒को दे॒वो बहु॑धा निविष्टः। य॒दा
भा॒रं त॒न्द्रय॑ते स भ॒र्तुम्। नि॒धाय॑ भा॒रं पु॒नर॑स्तमेति। तमे॒व
मृ॒त्युम॒मृतं॑ तमाहुः। तं भ॒र्तारं॑ तमु॒ गो॒प्तार॑माहुः। स भृ॒तो
भ्रि॒यमा॑णो बिभर्ति। य ए॒नं वेद॑ स॒त्येन॑ भ॒र्तुम्। स॒द्यो जा॒तमु॑त
ज॒हात्ये॑षः। उ॒तो ज॑रन्तं न ज॒हात्ये॑कम्॥४१॥

उ॒तो ब॒हूने॒कम॑हर्जहार। अत॑न्द्रो दे॒वः स॒दमे॒व प्रा॑र्थः। यस्त॑द्वेद॒
यत॑ आ॒ब॒भूव॑। स॒न्धां च॒ या॑ꣳ स॒न्दधे॑ ब्रह्म॒णैषः॑। रम॑ते
तस्मि॑न्नु॒त जी॒र्णे श॒याने॑। नैनं॑ जहा॒त्यहः॑ सु॒ पूर्व्येषु॑। त्वामापो
अनु॑ सर्वा॑श्चर॒न्ति जा॒न॒तीः। व॒त्सं प॒यसा॑ पु॒नानाः॑। त्वम॒ग्निꣳ
ह॑व्य॒वाहꣳ स॑मि॒न्त्से। त्वं भ॒र्ता मा॑त॒रिश्वा॑ प्र॒जाना॑म्॥४२॥

त्वं य॒ज्ञस्त्वमु॑वे॒वासि॒ सोमः॑। तव॑ दे॒वा ह॒वमा॑य॒न्ति सर्वे॑।
त्वमे॒कोऽसि॑ ब॒हूननु॑प्रविष्टः। नम॑स्ते अस्तु सु॒हवो॑ म ए॒धि।
नमो॑ वामस्तु शृ॒णुतꣳ ह॒वं मे। प्राणा॑पानावजि॒रꣳ स॒श्चर॑न्तौ।
ह॒यामि॑ वां ब्रह्म॒णा तू॑र्तमे॒तम्। यो मां॑ द्वेष्टि॒ तं ज॑हि॒तं
यु॒वाना॑। प्राणा॑पानौ संवि॒दानौ॑ ज॒हितम्। अ॒मुष्या॑सु॒नामा॑
सङ्ग॑सा॒थाम्॥४३॥

तं मे॑ दे॒वा ब्रह्म॑णा संवि॒दानौ॑। व॒धाय॑ दत्तं तम॒हꣳ ह॑नामि।
असं॑ज्ज॒जान॑ स॒त आ॒ब॒भूव॑। यं यं॑ ज॒जान॑ स उ॒ गो॒पो अ॑स्य।
य॒दा भा॑रं त॒न्द्रय॑ते स भ॒र्तुम्। प॒रास्य॑ भा॒रं पु॒नर॑स्तमेति। तद्वे
त्वं प्रा॒णो अ॑भवः। म॒हान्भोगः॑ प्र॒जाप॑तेः। भुजः॑ क॒रिष्य॑माणः।
यद्वे॒वान्प्रा॑णयो॒ नव॑॥४४॥

एकं प्र॒जाना॑ङ्गसा॒थं न॑व॥

[१४]

हरि॑ꣳ हर॑न्त॒मनु॑य॒न्ति दे॒वाः। वि॒श्वस्ये॑शानं वृष॒भं म॑ती॒नाम्।
ब्रह्म॑ स॒रूप॑मनु॒मेद॑मागा॒त्। अ॒यनं॑ मा वि॒व॒धीर्वि॑क्रम॒स्व। मा
छि॑दो मृ॒त्यो मा॑ व॒धीः। मा मे॒ बलं॑ वि॒वृहो॑ मा प्रमो॑षीः।

प्रजां मा मे रीरिष आयुरुग्र। नृचक्षंसं त्वा हविषा विधेम।
सद्यश्चकमानाय। प्रवेपानाय मृत्यवे॥४५॥

प्रास्मा आशा अशृण्वन्। कामेनाजनयन्पुनः। कामेन मे
काम आगात्। हृदयाद्धृदयं मृत्योः। यदमीषामदः प्रियम्।
तदैतूपमामभि। परं मृत्यो अनु परेहि पन्थाम्। यस्ते स्व
इतरो देवयानात्। चक्षुष्मते शृण्वते ते ब्रवीमि। मा नः प्रजा
रीरिषो मोत वीरान्। प्र पूर्वं मनसा वन्दमानः। नार्थमानो
वृषभं चर्षणीनाम्। यः प्रजानामेकराण्मानुषीणाम्। मृत्युं
यजे प्रथमजामृतस्य॥४६॥

मृत्यवे वीराश्चत्वारि च॥ [१५]

तरणिर्विश्वदर्शतो ज्योतिष्कृदसि सूर्य। विश्वमा भासि
रोचनम्। उपयामगृहीतोऽसि सूर्याय त्वा भ्राजस्वत एष ते
योनिः सूर्याय त्वा भ्राजस्वते॥४७॥

[१६]

आ प्यायस्व मदिन्तम् सोम विश्वाभिरूतिभिः। भवा नः
सप्रथस्तमः॥४८॥

[१७]

ईयुष्टे ये पूर्वतरामपश्यन् व्युच्छन्तीमुषसं मर्त्यासः।
अस्माभिरू नु प्रतिचक्ष्याऽभूदो ते यन्ति ये अपरीषु
पश्यान्॥४९॥

[१८]

ज्योतिष्मतीं त्वा सादयामि ज्योतिष्कृतं त्वा सादयामि
 ज्योतिर्विदं त्वा सादयामि भास्वतीं त्वा सादयामि ज्वलन्तीं
 त्वा सादयामि मल्मलाभवन्तीं त्वा सादयामि दीप्यमानां
 त्वा सादयामि रोचमानां त्वा सादयाम्यजस्रां त्वा सादयामि
 बृहज्ज्योतिषं त्वा सादयामि बोधयन्तीं त्वा सादयामि जाग्रतीं
 त्वा सादयामि॥५०॥

[१९]

प्रयासाय स्वाहाऽऽयासाय स्वाहा वियासाय स्वाहा
 संयासाय स्वाहोद्यासाय स्वाहाऽवयासाय स्वाहा शुचे
 स्वाहा शोकाय स्वाहा तप्यत्वै स्वाहा तपते स्वाहा
 ब्रह्महत्यायै स्वाहा सर्वस्मै स्वाहा॥५१॥

[२०]

चित्त्वं संन्तानेन भवं यक्रा रुद्रन्तनिम्ना पशुपतिः
 स्थूलहृदयेनाग्निः हृदयेन रुद्रं लोहितेन शर्वं मर्तस्त्राभ्यां
 महादेवमन्तः पार्श्वेनौषिष्ठहनः शिङ्गीनिकोश्याभ्याम्॥५२॥

[२१]

तच्छुं योरावृणीमहे। गातुं यज्ञाय। गातुं यज्ञपतये। दैवीः
 स्वस्तिरस्तु नः। स्वस्तिर्मानुषेभ्यः। ऊर्ध्वं जिगातु भेषजम्।
 शं नो अस्तु द्विपदे। शं चतुष्पदे। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥ चतुर्थः प्रश्नः ॥

नमो वाचे या चोदिता या चानुदिता तस्यै वाचे नमो नमो
वाचे नमो वाचस्पतये नम ऋषिभ्यो मन्त्रकृद्भ्यो मन्त्रपतिभ्यो
मा मामृषयो मन्त्रकृतो मन्त्रपतयः परादुर्माहमृषीन्मन्त्रकृतो
मन्त्रपतीन्परादां वैश्वदेवीं वाचमुद्यासः शिवामदस्तां जुष्टां
देवेभ्यः शर्म मे द्यौः शर्म पृथिवी शर्म विश्वमिदं जगत्।
शर्म चन्द्रश्च सूर्यश्च शर्म ब्रह्मप्रजापती। भूतं वदिष्ये भुवनं
वदिष्ये तेजो वदिष्ये यशो वदिष्ये तपो वदिष्ये ब्रह्म वदिष्ये
सत्यं वदिष्ये तस्मा अहमिदमुपस्तरणमुपस्तृण उपस्तरणं
मे प्रजायै पशूनां भूयादुपस्तरणमहं प्रजायै पशूनां भूयासं
प्राणापानौ मृत्योर्मा पातं प्राणापानौ मा मा हासिष्टं मधु
मनिष्ये मधु जनिष्ये मधु वक्ष्यामि मधु वदिष्यामि मधुमतीं
देवेभ्यो वाचमुद्यासः शुश्रूषेभ्यो मनुष्येभ्यस्तं मा देवा अवन्तु
शोभायै पितरोऽनुमदन्तु। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

नमो वाचे या चोदिता या चानुदिता तस्यै वाचे नमो नमो
वाचे नमो वाचस्पतये नम ऋषिभ्यो मन्त्रकृद्भ्यो मन्त्रपतिभ्यो
मा मामृषयो मन्त्रकृतो मन्त्रपतयः परादुर्माहमृषीन्मन्त्रकृतो
मन्त्रपतीन्परादां वैश्वदेवीं वाचमुद्यासः शिवामदस्तां जुष्टां
देवेभ्यः शर्म मे द्यौः शर्म पृथिवी शर्म विश्वमिदं जगत्।
शर्म चन्द्रश्च सूर्यश्च शर्म ब्रह्मप्रजापती। भूतं वदिष्ये भुवनं

वदिष्ये तेजो वदिष्ये यशो वदिष्ये तपो वदिष्ये ब्रह्म वदिष्ये
 सत्यं वदिष्ये तस्मा अहमिदमुपस्तरणमुपस्तृण उपस्तरणं
 मे प्रजायै पशूनां भूयादुपस्तरणमहं प्रजायै पशूनां भूयासं
 प्राणापानौ मृत्योर्मा पातं प्राणापानौ मा मा हासिष्टं मधु
 मनिष्ये मधु जनिष्ये मधु वक्ष्यामि मधु वदिष्यामि मधुमतीं
 देवेभ्यो वाचमुद्यासं शुश्रूषेभ्यो मनुष्येभ्यस्तं मा देवा अवन्तु
 शोभायै पितरोऽनुमदन्तु॥१॥

[१]

युञ्जते मनं उत युञ्जते धियः। विप्रा विप्रस्य बृहतो
 विपश्चितः। वि होत्रा दधे वयुनाविदेक इत्। मही
 देवस्य सवितुः परिष्टुतिः। देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे।
 अश्विनोर्बाहुभ्याम्। पूष्णो हस्ताभ्यामाददे। अभ्रिरसि
 नारिरसि। अध्वरकृद्देवेभ्यः। उत्तिष्ठ ब्रह्मणस्पते॥२॥

देवयन्तस्त्वेमहे। उप प्रयन्तु मरुतः सुदानवः। इन्द्रं प्राशूर्भवा
 सचा। प्रेतु ब्रह्मणस्पतिः। प्र देव्येतु सूनृता। अच्छा वीरं नर्यं
 पङ्क्तिराधसम्। देवा यज्ञं नयन्तु नः। देवीं द्यावापृथिवी अनु
 मे मंसाथाम्। ऋद्ध्यासमद्य। मुखस्य शिरः॥३॥

मुखाय त्वा। मुखस्य त्वा शीर्ष्णे। इयत्यग्रं आसीः।
 ऋद्ध्यासमद्य। मुखस्य शिरः। मुखाय त्वा। मुखस्य
 त्वा शीर्ष्णे। देवीर्वम्रीरस्य भूतस्य प्रथमजा ऋतावरीः।

ऋद्ध्यासंमद्य। मुखस्य शिरः॥४॥

मुखाय त्वा। मुखस्य त्वा शीर्ष्णे। इन्द्रस्यौजोऽसि।
ऋद्ध्यासंमद्य। मुखस्य शिरः। मुखाय त्वा। मुखस्य त्वा
शीर्ष्णे। अग्निजा असि प्रजापते रेतः। ऋद्ध्यासंमद्य। मुखस्य
शिरः॥५॥

मुखाय त्वा। मुखस्य त्वा शीर्ष्णे। आयुर्धेहि प्राणं धेहि।
अपानं धेहि व्यानं धेहि। चक्षुर्धेहि श्रोत्रं धेहि। मनो धेहि
वाचं धेहि। आत्मानं धेहि प्रतिष्ठां धेहि। मां धेहि मयि धेहि।
मधुं त्वा मधुला करोतु। मुखस्य शिरोऽसि॥६॥

यज्ञस्य पदे स्थः। गायत्रेण त्वा छन्दसा करोमि। त्रैष्टुभेन त्वा
छन्दसा करोमि। जागतेन त्वा छन्दसा करोमि। मुखस्य
रास्नाऽसि। अदितिस्ते बिलं गृह्णातु। पाङ्केन छन्दसा। सूर्यस्य
हरसा श्राय। मुखोऽसि॥७॥

पुते शिरं ऋतावरीरुद्ध्यासंमद्य मुखस्य शिरः शिरः शिरोऽसि नवं च॥—————[२]

वृष्णो अश्वस्य निष्पदसि। वरुणस्त्वा धृतव्रतं आधूपयतु।
मित्रावरुणयोर्ध्रुवेण धर्मणा। अर्चिषे त्वा। शोचिषे त्वा।
ज्योतिषे त्वा। तपसे त्वा। अभीमं महिना दिवम्। मित्रो
बभूव सप्रथाः। उत श्रवसा पृथिवीम्॥८॥

मित्रस्य चर्षणीधृतः। श्रवो देवस्य सानसिम्। द्युम्नं
चित्रश्रवस्तमम्। सिध्यै त्वा। देवस्त्वा सवितोद्वपतु।

सुपा॒णिः स्व॑ङ्गुरिः। सु॒बा॒हुरु॒त श॑क्त्या॑। अप॑द्यमानः
पृथि॒व्याम्। आशा॒ दिश॒ आ पृ॑ण। उत्तिष्ठ॑ बृहन्म॑व॥१॥

ऊ॒र्ध्वस्तिष्ठ॑द्भुवस्त्वम्। सूर्य॑स्य त्वा॒ चक्षु॑षाऽन्वी॑क्षे।
ऋज॑वे॒ त्वा। साध॑वे॒ त्वा। सु॒क्षित्यै॒ त्वा भू॒त्यै
त्वा। इ॒दम॒हम॒मुमा॑मुष्याय॒णं वि॒शा प॒शुभिर्ब्र॑ह्मवर्च॑सेन॒
पर्य॑हामि। गा॒य॒त्रेण॑ त्वा॒ छन्द॒साऽऽच्छृ॑णद्भि। त्रैष्टु॑भेन त्वा॒
छन्द॒साऽऽच्छृ॑णद्भि। जाग॑तेन त्वा॒ छन्द॒साऽऽच्छृ॑णद्भि।
छृ॒णत्तु॑ त्वा॒ वाक्। छृ॒णत्तु॑ त्वोर्क्। छृ॒णत्तु॑ त्वा ह॒विः। छृ॒न्धि
वाच॑म्। छृ॒न्ध्यूर्ज॑म्। छृ॒न्धि ह॒विः। दे॒वं पु॒रश्चर॑ स॒ग॒च्यासं॑
त्वा॥१०॥

पृथि॒वीं भ॑व॒ वा॒ख्यद्वा॑॥ [३]

ब्र॒ह्मन् प्र॑वर्ग्येण॒ प्रच॑रिष्यामः। होत॑र्धर्म॒मभिष्टु॑हि। अग्नी॒द्रौहि॑णौ
पुरो॒डाशा॒वधि॑श्रय। प्र॒तिप्र॑स्थात्वि॒हर॑। प्र॒स्तोतुः॑ सा॒मानि
गा॒य। यजु॑र्यु॒क्तं॑ सा॒मभिरा॑क्तं॒ खन्त्वा। वि॒श्वैर्दे॒वैरनु॑मतं
म॒रुद्भिः॑। दक्षि॑णाभिः॒ प्रत॑तं पारयि॑ष्णुम्। स्तु॒भो वह॑न्तु
सुम॑न॒स्यमा॑नम्। स नो॒ रुचं॑ धे॒ह्यह॑णीयमानः। भूर्भु॑वः सु॒वः।
ओमिन्द्र॑वन्तः प्रच॑रत॥११॥

अ॒ह॒णीय॑मानो॒ द्वे च॑॥ [४]

ब्र॒ह्मन् प्र॑चरिष्यामः। होत॑र्धर्म॒मभिष्टु॑हि। य॒माय॑ त्वा म॒खाय॑ त्वा।
सूर्य॑स्य॒ हर॑से त्वा। प्रा॒णाय॒ स्वाहा॑ व्या॒नाय॒ स्वाहा॑ऽपा॒नाय॒

स्वाहा॑। चक्षु॑षे स्वाहा॑ श्रोत्रा॑य स्वाहा॑। मन॑से स्वाहा॑ वा॒चे
सर॑स्वत्यै स्वाहा॑। दक्षाय॑ स्वाहा॑ क्रत॑वे स्वाहा॑। ओज॑से
स्वाहा॑ बला॑य स्वाहा॑। दे॒वस्त्वा॑ सवि॒ता मध्वा॑ऽनक्तु॥१२॥

पृथि॑वीं तप॑सस्त्रायस्व। अ॒र्चिर॑सि शो॒चिर॑सि ज्योति॑रसि
तपो॑ऽसि। स॒सी॑दस्व म॒हा॒ अ॑सि। शोच॑स्व दे॒ववी॑तमः।
विधू॑मम॒ग्रे अरु॑षं मि॒येध्या॑। सृ॒ज प्र॑शस्तद॒र्शत॑म्। अ॒ञ्जन्ति॑
यं प्र॒थय॑न्तो न वि॒प्राः। व॒पाव॑न्तं नाग्नि॒ना तप॑न्तः। पि॒तुर्न
पु॒त्र उ॒पसि॑ प्रेष्ठः॑। आ घ॒र्मो अ॒ग्निमृ॑तय॒न्नसा॑दीत्॥१३॥

अ॒ना॒धृष्या॑ पु॒रस्ता॑त्। अ॒ग्नेराधि॑पत्ये। आयु॑र्मे दाः। पु॒त्रव॑ती
दक्षि॑णतः। इन्द्र॒स्याधि॑पत्ये। प्र॒जां मे॑ दाः। सु॒षदा॑ प॒श्चात्।
दे॒वस्य॑ सवि॒तुराधि॑पत्ये। प्रा॒णं मे॑ दाः। आश्रु॑तिरुत्तर॒तः॥१४॥

मि॒त्रावरु॑णयो॒राधि॑पत्ये। श्रोत्रं॑ मे दाः। विधृ॑तिरु॒परि॑ष्ठात्।
बृह॒स्पते॒राधि॑पत्ये। ब्रह्म॑ मे दाः क्ष॒त्रं मे॑ दाः। तेजो॑ मे धा॒ वर्चो॑
मे धाः। यशो॑ मे धा॒स्तपो॑ मे धाः। मनो॑ मे धाः। मनो॒रश्वा॑ऽसि
भूरि॑पुत्रा। विश्वा॑भ्यो मा ना॒ष्ट्राभ्यः॑ पाहि॥१५॥

सू॒पसदा॑ मे भूया॒ मा मा॑ हि॒सीः। तपो॑ष्व॒ग्रे अन्त॑रा॒
अ॒मित्रा॑न्। तपा॒श॒संमरु॑रुषः पर॑स्य। तपा॑वसो चि॒कितानो॑
अ॒चित्तान्। वि ते॑ तिष्ठन्ताम॒जरा॑ अ॒यासः॑। चि॒तः स्थ
परि॑चितः। स्वाहा॑ म॒रुद्भिः॑ परि॒श्रय॑स्व। मा अ॑सि। प्र॒मा
अ॑सि। प्र॒तिमा॑ अ॑सि॥१६॥

स॒म्मा अंसि। वि॒मा अंसि। उ॒न्मा अंसि। अ॒न्तरि॑क्षस्यान्त॒र्द्धि॒-
र॑सि। दि॒वं तप॑सस्त्रायस्व। आ॒भिर्गी॑र्भिर्यदतो॑ न ऊ॒नम्।
आप्या॑यय हरि॒वो वर्ध॑मानः। य॒दा स्तो॒तृभ्यो॑ महि॑ गो॒त्रा
रु॒जासि॑। भूयि॑ष्ठभाजो॒ अध॑ ते स्याम। शु॒क्रं ते अ॒न्यद्य॑ज॒त
ते अ॒न्यत्॥१७॥

विषु॑रूपे अह॑नी द्यौरि॑वासि। विश्वा॑ हि मा॒या अव॑सि
स्वधा॑वः। भ॒द्रा ते पू॑षन्नि॒ह रा॒तिर॑स्तु। अ॒र्हन्बि॑भर्षि
साय॑कानि ध॒न्व। अ॒र्हं नि॒ष्कं य॑ज॒तं वि॒श्वरू॑पम्। अ॒र्हं
नि॒दन्द॑यसे वि॒श्वम॑ब्भुवम्। न वा ओ॒र्जीयो॑ रु॒द्र त्वद॑स्ति।
गा॒य॒त्रम॑सि। त्रैष्टु॑भमसि। जा॒ग॒तम॑सि। मधु॑ मधु॑ मधु॑॥१८॥

अ॒न॒क्त॒सा॒दी॒दु॒त्तर॑तः पा॒हि प्र॑ति॒मा अंसि॑ य॒ज॒तन्ते॑ अ॒न्य॒ज्जाग॑तम॒स्येकं॑ च॥—————[५]

दश॑ प्रा॒चीर्दश॑ भा॒सि दक्षि॑णा। दश॑ प्र॒तीची॑र्दश॑ भा॒स्युदी॑चीः।
दशो॑र्ध्वा भा॒सि सु॒मन॑स्यमा॒नः। स नो॒ रुचं॑ धे॒ह्यहृ॑णीयमानः।
अ॒ग्नि॒ष्ट्वा वसु॑भिः पु॒रस्ता॑द्रोचयतु गा॒य॒त्रेण॒ छन्द॑सा। स मां
रुचि॑तो रौचय। इन्द्र॑स्त्वा रु॒द्रेर्दक्षि॑णतो रौचयतु त्रैष्टु॑भेन॒
छन्द॑सा। स मां रुचि॑तो रौचय। वरु॑णस्त्वादित्यैः प॒श्चाद्रो॑चयतु
जा॒ग॒तेन॒ छन्द॑सा। स मां रुचि॑तो रौचय॥१९॥

द्यु॒ता॒नस्त्वा॑ मा॒रुतो॑ म॒रुद्भि॑रुत्त॒रतो॑ रौचय॒त्वानु॑ष्टुभेन॒ छन्द॑सा।
स मां रुचि॑तो रौचय। बृ॒ह॒स्पति॑स्त्वा वि॒श्वेर्दे॒वैरु॑परि॒ष्टाद्रो॑चयतु
पा॒ङ्केन॒ छन्द॑सा। स मां रुचि॑तो रौचय। रो॒चि॒तस्त्वं दे॒व घ॑र्म

दे॒वेष्व॑सि॒। रो॒चि॒षी॒याहं॑ म॒नुष्ये॑षु। स॒म्रा॑ङ्घ्र॒म रु॒चि॒तस्त्वं॑
 दे॒वेष्व॑यायु॒ष्माऽस्ते॒ज॒स्वी ब्र॑ह्मवर्च॒स्य॑सि। रु॒चि॒तोऽहं॑
 म॒नुष्ये॑ष्व॒यायु॒ष्माऽस्ते॒ज॒स्वी ब्र॑ह्मवर्च॒सी भू॑यासम्। रु॒ग॑सि।
 रुचं॑ मयि॑ धेहि॥ २०॥

मयि॑ रुक्। दशं॑ पु॒रस्ता॑द्रोचसे। दशं॑ दक्षि॒णा। दशं॑ प्र॒त्यङ्ङुः।
 दशो॑दङ्ङुः। दशो॒र्ध्वो भा॑सि सुम॒न॒स्य॑मा॒नः। स नः॑ स॒म्रा॒डिष॒मूर्जं॑
 धेहि। वा॒जी वा॒जिनै॑ पवस्व। रो॒चि॒तो घ॒र्मो रु॑चीय॥ २१॥

रोचय॑ धेहि॒ नवं॑ च॥ [६]

अप॑श्यं गो॒पाम॑नि॒पद्य॑मानम्। आ च॒ परा॑ च पृ॒थिभि॑श्चर॒न्तम्।
 स स॒ध्रीचीः॑ स वि॒षूची॑र्वसा॒नः। आ व॑रीवर्ति॒ भुव॑नेष्वन्तः।
 अत्र॑ प्रा॒वीः। मधु॑ मा॒र्ध्वीभ्यां॑ मधु॑ मा॒धूची॑भ्याम्। अनु॑ वां
 दे॒ववी॑तये। स॒म॒ग्निर॒ग्निना॑ गत। सं दे॒वेन॑ सवि॒त्रा। स॒ सूर्ये॑ण
 रोच॑ते॥ २२॥

स्वाहा॑ स॒म॒ग्निस्त॑प॒सा गत॑। सं दे॒वेन॑ सवि॒त्रा। स॒ सूर्ये॑णारोचिष्ट। ध॒र्ता दि॒वो विभा॑सि रज॑सः। पृ॒थि॒व्या ध॒र्ता।
 उ॒रोर॒न्तरि॑क्षस्य ध॒र्ता। ध॒र्ता दे॒वो दे॒वाना॑म्। अ॒मर्त्य॑स्तपो॒जाः।
 हृ॒दे त्वा॒ मन॑से त्वा। दि॒वे त्वा॒ सूर्या॑य त्वा॥ २३॥

ऊ॒र्ध्वमि॑मम॒ध्वरं॑ कृ॒धि। दि॒वि दे॒वेषु॑ हो॒त्रा यच्छ॑। वि॒श्वासां॑
 भु॒वां प॑ते। वि॒श्वस्य॑ भु॒वन॑स्पते। वि॒श्वस्य॑ म॒नस॑स्पते। वि॒श्वस्य॑
 व॒चस॑स्पते। वि॒श्वस्य॑ त॒पस॑स्पते। वि॒श्वस्य॑ ब्र॒ह्मण॑स्पते।

दे॒व॒श्रू॒स्त्वं दे॒व घ॒र्म दे॒वान्मा॑हि। त॒पो॒जां वाच॑म॒स्मे नि॒यच्छ॑
दे॒वा॒यु॒वम्॥२४॥

ग॒र्भो दे॒वाना॑म्। पि॒ता म॑ती॒नाम्। पतिः॑ प्र॒जाना॑म्। मतिः॑
क॒वी॒नाम्। सं दे॒वो दे॒वेन॑ सवि॒त्रा य॑तिष्ठ। स॒ सूर्ये॑णारु॒क्त।
आ॒यु॒र्दा॒स्त्वम॒स्मभ्य॑ घ॒र्म वर्चो॑दा अ॒सि। पि॒ता नो॑ऽसि
पि॒ता नो॑ बो॒ध। आ॒यु॒र्द्धा॒स्तनू॑धाः प॒यो॒धाः। वर्चो॑दा व॒रिवो॑दा
द्र॒वि॒णो॒दाः॥२५॥

अ॒न्त॒रि॒क्ष॒प्र उ॒रोर्व॑री॒यान्। अ॒शी॒महि॑ त्वा॒ मा मा॑ हि॒सीः।
त्वम॑ग्रे गृ॒हप॑तिर्वि॒शाम॑सि। वि॒श्वा॑सां॒ मानु॑षी॒णाम्। श॒तं
पू॒र्भिर्य॑विष्ठ पा॒ह्य॒हंसः॑। स॒मे॒द्धार॑ श॒त॒ हिमाः॑।
त॒न्द्रा॒वि॒ण॒ हार्दि॑वान॒म्। इ॒हैव॑ रा॒तयः॑ सन्तु। त्व॒ष्टी॑मती
ते स॒पेय॑। सु॒रेता॑ रे॒तो द॑धाना। वी॒रं वि॑देय॒ तव॑ स॒न्द॒शि।
माऽह॑ रा॒यस्पोषे॑ण॒ वि योष॑म्॥२६॥

रोच॑ते सूर्याय त्वा दे॒वा॒यु॒वं द्रवि॑णो॒दा द॑धाना॒ द्वे च॑॥ [७]

दे॒वस्य॑ त्वा सवि॒तुः प्र॑स॒वे। अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑म्। पू॒ष्णो
ह॒स्ता॑भ्या॒माद॑दे। अ॒दित्यै॑ रा॒स्ना॑सि। इ॒ड ए॒हि। अ॒दित॑ ए॒हि।
स॒र॒स्वत्ये॑हि। अ॒सा॒वेहि॑। अ॒सा॒वेहि॑। अ॒सा॒वेहि॑॥२७॥

अ॒दित्या॑ उ॒ष्णीष॑म॒सि। वा॒युर॑स्यै॒डः। पू॒षा त्वो॑पाव॑सृजतु।
अ॒श्विभ्या॑ प्र॒दाप॑य। यस्ते॒ स्तनः॑ श॒शयो॑ यो म॒योभूः॑। येन॑
वि॒श्वा पु॒ष्यसि॑ वा॒र्या॑णि। यो र॒त्न॒धा व॑सु॒विद्यः॑ सु॒द॒त्रः।

सरस्वति॒ तमि॒ह धा॒तवे॒कः। उ॒स्रं घ॒र्म॑ शि॒ष। उ॒स्रं घ॒र्म
पा॒हि॥ २८॥

घ॒र्माय॑ शि॒ष। बृ॒हस्प॒ति॒स्त्वोप॑सीदतु। दान॑वः स्थ॒ पे॒रवः॑।
वि॒ष्व॒ग्वृ॒तो लो॒हि॒तेन॑। अ॒श्विभ्या॑ पि॒न्वस्व॑। सर॑स्वत्यै
पि॒न्वस्व॑। पू॒ष्णे पि॑न्वस्व। बृ॒हस्प॑तये पि॒न्वस्व॑। इन्द्रा॑य
पि॒न्वस्व॑। इन्द्रा॑य पि॒न्वस्व॑॥ २९॥

गा॒य॒त्रोऽसि॑। त्रैष्टु॑भोऽसि। जा॒ग॒तम॑सि। स॒होर्जो
भा॒गेनो॑प॒मेहि॑। इन्द्रा॑श्विना॒ मधु॑नः सार॒घस्य॑। घ॒र्म
पा॒त व॑सवो॒ यज॑ता॒ वट्। स्वाहा॑ त्वा॒ सूर्य॑स्य र॒श्मये॑
वृष्टि॑वनये जुहोमि। मधु॑ ह॒विर॑सि। सूर्य॑स्य॒ तप॑स्तप।
द्यावा॑पृथि॒वीभ्या॑ त्वा॒ परि॑गृह्णामि॥ ३०॥

अ॒न्तरि॑क्षेण॒ त्वोप॑यच्छामि। दे॒वानां॑ त्वा पि॒तृणा॑मनु॒मतो॑ भर्तु॑
शके॑यम्। तेजो॑ऽसि। तेजो॑ऽनु प्रेहि॑। दि॒वि॒स्पृ॒ङ्गा मां हि॑सीः।
अ॒न्तरि॑क्षस्पृ॒ङ्गा मां हि॑सीः। पृ॒थि॒वि॒स्पृ॒ङ्गा मां हि॑सीः।
सुव॑रसि॒ सुव॑र्मे यच्छ। दि॒वं यच्छ॑ दि॒वो मां पा॑हि॥ ३१॥

एहि॑ पाहि पि॒न्वस्व॑ गृह्णामि॒ नवं च॑॥ [८]

स॒मु॒द्राय॑ त्वा॒ वाता॑य॒ स्वाहा॑। स॒लि॒लाय॑ त्वा॒ वाता॑य॒ स्वाहा॑।
अ॒ना॒धृ॒ष्याय॑ त्वा॒ वाता॑य॒ स्वाहा॑। अ॒प्र॒ति॒धृ॒ष्याय॑ त्वा॒ वाता॑य॒
स्वाहा॑। अ॒व॒स्य॑वे॒ त्वा॒ वाता॑य॒ स्वाहा॑। दु॒व॒स्वते॑ त्वा॒ वाता॑य॒
स्वाहा॑। शि॒मि॒द्वते॑ त्वा॒ वाता॑य॒ स्वाहा॑। अ॒ग्नये॑ त्वा॒ वसु॑मते॒

स्वाहा॥ सोमाय त्वा रुद्रवते स्वाहा॥ वरुणाय त्वाऽऽदित्यवते
स्वाहा॥ ३२॥

बृहस्पतये त्वा विश्वदेव्यावते स्वाहा॥ सवित्रे त्वर्भुमते
विभुमते प्रभुमते वाजवते स्वाहा॥ यमाय त्वाऽङ्गिरस्वते
पितृमते स्वाहा॥ विश्वा आशा दक्षिणसत्। विश्वा
देवानयाडिह। स्वाहाकृतस्य घर्मस्य। मधोः पिबतमश्विना।
स्वाहाऽग्नये यज्ञियाय। शं यजुर्भिः। अश्विना घर्म पातं
हार्दिवानम्॥ ३३॥

अहर्दिवाभिरूतिभिः। अनु वां द्यावापृथिवी मंसाताम्।
स्वाहेन्द्राय। स्वाहेन्द्रावद्। घर्ममपातमश्विना हार्दिवानम्।
अहर्दिवाभिरूतिभिः। अनु वां द्यावापृथिवी अमंसाताम्।
तं प्राव्यं यथा वद्। नमो दिवे। नमः पृथिव्यै॥ ३४॥

दिवि धां इमं यज्ञम्। यज्ञमिमं दिवि धाः। दिवं गच्छ।
अन्तरिक्षं गच्छ। पृथिवीं गच्छ। पञ्च प्रदिशो गच्छ।
देवान्घर्मपान्गच्छ। पितृन्घर्मपान्गच्छ॥ ३५॥

आदित्यवते स्वाहा हार्दिवानं पृथिव्या अष्टौ च॥ ————— [९]

इषे पीपिहि। ऊर्जे पीपिहि। ब्रह्मणे पीपिहि। क्षत्राय पीपिहि।
अद्भ्यः पीपिहि। ओषधीभ्यः पीपिहि। वनस्पतिभ्यः पीपिहि।
द्यावापृथिवीभ्यां पीपिहि। सुभूताय पीपिहि। ब्रह्मवर्चसाय
पीपिहि॥ ३६॥

यजमानाय पीपिहि। मह्यं ज्यैष्ठ्याय पीपिहि। त्विष्यै त्वा।
द्युम्नाय त्वा। इन्द्रियाय त्वा भूत्यै त्वा। धर्माऽसि सुधर्मा मे
न्यस्मे। ब्रह्माणि धारय। क्षत्राणि धारय। विशं धारय। नेत्वा
वातः स्कन्दयात्॥३७॥

अमुष्य त्वा प्राणे सादयामि। अमुना सह निरर्थं गच्छ।
योऽस्मान्द्वेष्टि। यं च वयं द्विष्मः। पूष्णे शरसे स्वाहा। ग्रावभ्यः
स्वाहा। प्रतिरेभ्यः स्वाहा। द्यावापृथिवीभ्याः स्वाहा। पितृभ्यो
घर्मपेभ्यः स्वाहा। रुद्राय रुद्रहोत्रे स्वाहा॥३८॥

अहर्ज्योतिः केतुना जुषताम्। सुज्योतिर्ज्योतिषाः स्वाहा।
रात्रिर्ज्योतिः केतुना जुषताम्। सुज्योतिर्ज्योतिषाः स्वाहा।
अपीपरो माऽहो रात्रियै मा पाहि। एषा ते अग्ने समित्।
तया समिध्यस्व। आयुर्मे दाः। वर्चसा माञ्जीः। अपीपरो मा
रात्रिया अहो मा पाहि॥३९॥

एषा ते अग्ने समित्। तया समिध्यस्व। आयुर्मे दाः।
वर्चसा माञ्जीः। अग्निर्ज्योतिर्ज्योतिरग्निः स्वाहा। सूर्यो
ज्योतिर्ज्योतिः सूर्यः स्वाहा। भूः स्वाहा। हुतं हविः। मधु
हविः। इन्द्रतमेऽग्नौ॥४०॥

पिता नोऽसि मा मां हिंसीः। अश्यामं ते देवघर्म। मधुमतो
वाजवतः पितुमतः। अङ्गिरस्वतः स्वधाविनः। अशीमहि त्वा
मा मां हिंसीः। स्वाहा त्वा सूर्यस्य रश्मिभ्यः। स्वाहा त्वा

नक्षत्रेभ्यः॥४१॥

ब्रह्मवर्चसाय पीपिहि स्कन्दयाद्रुद्राय रुद्रहोत्रे स्वाहाऽहो मा पाह्यग्नौ सप्त च॥—[१०]

घर्म या ते दिवि शुक्। या गायत्रे छन्दसि। या ब्राह्मणे। या हविर्द्धने। तान्त एतेनाव यजे स्वाहा। घर्म या तेऽन्तरिक्षे शुक्। या त्रैष्टुभे छन्दसि। या राजन्ये। याऽऽग्नीध्रे। तान्त एतेनाव यजे स्वाहा॥४२॥

घर्म या ते पृथिव्याः शुक्। या जागते छन्दसि। या वैश्ये। या सदसि। तान्त एतेनाव यजे स्वाहा। अनुनोऽद्यानुमतिः। अन्विदनुमते त्वम्। दिवस्त्वा परस्पायाः। अन्तरिक्षस्य तनुवः पाहि। पृथिव्यास्त्वा धर्मणा॥४३॥

व्यमनुक्रामाम सुविताय नव्यसे। ब्रह्मणस्त्वा परस्पायाः। क्षत्रस्य तनुवः पाहि। विशस्त्वा धर्मणा। व्यमनुक्रामाम सुविताय नव्यसे। प्राणस्य त्वा परस्पायै। चक्षुषस्तनुवः पाहि। श्रोत्रस्य त्वा धर्मणा। व्यमनुक्रामाम सुविताय नव्यसे। वल्गुरसि शं युधायाः॥४४॥

शिशुर्जनधायाः। शं च वक्षि परि च वक्षि। चतुः सक्तिर्नाभिर्ऋतस्य। सदो विश्वायुः शर्म सप्रथाः। अप द्वेषो अपहरः। अन्यद्वतस्य सश्विम। घर्मैतत्तेऽन्नमेतत्पुरीषम्। तेन वर्धस्व चाऽऽ च प्यायस्व। वर्धिषीमहि च वयम्। आ च प्यासिषीमहि॥४५॥

रन्तिर्नामांसि दिव्यो गन्धर्वः। तस्य ते पृथ्व्यविद्वानम्।
अग्निर्ध्याक्षाः। रुद्रोऽधिपतिः। समुहमायुषा। सं प्राणेन। सं
वर्चसा। सं पयसा। सं गौपत्येन। स५ रायस्पोषेण॥४६॥

व्यसौ। योऽस्मान्द्वेष्टि। यं च वयं द्विष्मः। अचिक्रददृषा
हरिः। महान्मित्रो न दर्शतः। स५ सूर्येण रोचते। चिदसि
समुद्रयोनिः। इन्दुर्दक्षः श्येन ऋतावा। हिरण्यपक्षः शकुनो
भुरण्युः। महान्तसुधस्थे ध्रुव आनिषत्तः॥४७॥

नमस्ते अस्तु मा मां हिंसीः। विश्वावसु५ सोम गन्धर्वम्।
आपो ददृशुर्षीः। तदृतेनाव्यायन्। तदन्ववैत्। इन्द्रो रारहाण
आंसाम्। परि सूर्यस्य परिधी५ रपश्यत्। विश्वावसुरभि तन्नो
गृणातु। दिव्यो गन्धर्वो रजसो विमानः। यद्वा घा सत्यमुत
यन्न विद्म॥४७॥

धियो हिन्वानो धियु इन्नो अव्यात्। सस्त्रिमविन्दच्चरणे
नदीनाम्। अपावृणोद्दुरो अश्मव्रजानाम्। प्रासाङ्गन्धर्वो
अमृतानि वोचत्। इन्द्रो दक्षं परिजानादहीनम्। एतत्त्वं
देव घर्म देवो देवानुपागाः। इदमहं मनुष्यो मनुष्यान्।
सोमपीथानुमेहि। सह प्रजया सह रायस्पोषेण। सुमित्रा न
आप ओषधयः सन्तु॥४९॥

दुर्मित्रास्तस्मै भूयासुः। योऽस्मान्द्वेष्टि। यं च वयं द्विष्मः।
उद्वयं तमसस्परि। उदुत्यं चित्रम्। इममूषुत्यमस्मभ्य५

स॒निम्। गा॒य॒त्रं नवी॑या॒सम्। अ॒ग्ने॑ दे॒वेषु॑ प्र॒वोचः॥५०॥

याऽऽग्नी॑ध्रे॒ तान्तं॑ ए॒तेना॑व॒ यजे॑ स्वाहा॒ धर्म॑णा शं॒ युधा॑याः प्या॒सिषी॑महि॒ पोषे॑ण॒ निष॑न्तो वि॒द्म
स॑न्त्व॒ष्टौ॥ [११]

म॒हीनां॑ पयो॑ऽसि॒ विहि॑तं दे॒व॒त्रा। ज्यो॒तिर्भा॑ अ॒सि
व॒न॒स्पती॑ना॒मोष॑धीना॒स्र॒ रसः॑। वा॒जिनं॑ त्वा वा॒जिनो॑ऽव॒
न॒यामः॑। ऊ॒र्ध्वं मनः॑ सु॒व॒र्गम्॥५१॥

[१२]
अ॒स्का॒न्द्यौः पृ॑थि॒वीम्। अ॒स्का॑नृष॒भो यु॒वा॒गाः। स्क्॒न्ने॒मा वि॒श्वा
भु॒व॑ना। स्क्॒न्नो य॒ज्ञः प्र॒ज॑नयतु। अ॒स्का॑न॒ज॑नि॒ प्रा॒ज॑नि। आ
स्क्॒न्नाज्जा॑यते॒ वृषा॑। स्क्॒न्नात् प्र॒ज॑निषीमहि॥५२॥

[१३]
या पु॒रस्ता॑द्वि॒द्युदा॑प॒तत्। तान्तं॑ ए॒तेना॑व॒ यजे॑ स्वाहा॑। या
द॑क्षि॒ण॒तः। या प॒श्चात्। योत्त॑र॒तः। योप॑रि॒ष्टाद्वि॒द्युदा॑प॒तत्।
तान्तं॑ ए॒तेना॑व॒ यजे॑ स्वाहा॑॥५३॥

[१४]
प्रा॒णाय॑ स्वाहा॑ व्या॒नाय॑ स्वाहा॑ऽपा॒नाय॑ स्वाहा॑। चक्षु॑षे स्वाहा॑
श्रो॒त्राय॑ स्वाहा॑। मन॑से॒ स्वाहा॑ वा॒चे सर॑स्वत्यै॒ स्वाहा॑॥५४॥

[१५]
पू॒ष्णे स्वाहा॑ पू॒ष्णे शर॑से॒ स्वाहा॑। पू॒ष्णे प्र॑प॒त्थ्याय॑ स्वाहा॑
पू॒ष्णे न॒रन्धि॑षाय॒ स्वाहा॑। पू॒ष्णेऽङ्घ्रि॑णये॒ स्वाहा॑ पू॒ष्णे न॒रुणा॑य॒

स्वाहा॥ पूष्णे साकेताय स्वाहा॥५५॥

[१६]

उदस्य शुष्माद्भानुर्नार्त बिभर्ति। भारं पृथिवी न भूम।
प्र शुक्रैतु देवी मनीषा। अस्मत्सुतेष्टो रथो न वाजी।
अर्चन्त एके महि साममन्वत। तेन सूर्यमधारयन्। तेन
सूर्यमरोचयन्। घर्मः शिरस्तदयमग्निः। पुरीषमसि सं
प्रियं प्रजया पशुभिर्भुवत्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया
देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥५६॥

[१७]

यास्तै अग्र आर्द्रा योनयो याः कुलायिनीः। ये तै
अग्र इन्द्रवो या उ नाभयः। यास्तै अग्ने तनुव ऊर्जो
नाम। ताभिस्त्वमुभयीभिः संविदानः। प्रजाभिरग्ने द्रविणेह
सीद। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा
सीद॥५७॥

[१८]

अग्रिरसि वैश्वानरोऽसि। संवत्सरोऽसि परिवत्सरोऽसि।
इदावत्सरोऽसीदुवत्सरोऽसि। इद्वत्सरोऽसि वत्सरोऽसि।
तस्य ते वसन्तः शिरः। ग्रीष्मो दक्षिणः पक्षः। वर्षाः पुच्छम्।
शरदुत्तरः पक्षः। हेमन्तो मध्यम्। पूर्वपक्षाश्चितयः। अपरपक्षाः
पुरीषम्। अहोरात्राणीष्टकाः। तस्य ते मासाश्चार्द्धमासाश्च
कल्पन्ताम्। ऋतवस्ते कल्पन्ताम्। संवत्सरस्तै कल्पताम्।

अ॒होरा॒त्राणि॑ ते कल्पन्ताम्। एति॒ प्रेति॒ वीति॒ समित्यु॒दिति॑।
प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वर्त॑याऽङ्गि॒रस्व॒द्धुवः॑
सीद॥५८॥

चित्तयो नवं च॥ _____ [१९]

भूर्भुवः॑ सुवः॑। ऊ॒र्ध्व ऊ॒षुण॑ ऊ॒तयै॑। ऊ॒र्ध्वो नः॑ पा॒ह्य॒हंसः॑।
वि॒धुन्द॑द्रा॒ण॒ह॒ सम॑ने बहुनाम्। युवा॑न॒ह॒ सन्त॑ पलि॒तो ज॑गार।
दे॒वस्य॑ पश्य काव्यं॑ महि॒त्वाद्या॑ म॒मारं॑। स॒ह्यः स॒मान॑। यदृ॒ते
चि॒दभि॑श्चि॒षः। पु॒रा ज॒र्तृभ्य॑ आ॒तृदः॑। स॒न्धा॒ता स॒न्धिं म॒घवा॑
पुरो॒वसुः॑॥५९॥

निष्कर्ता॑ वि॒हुतं॑ पुनः॑। पुन॑रू॒र्जा स॒ह र॒य्या। मा नो॑ घर्म
व्यथि॑तो वि॒व्यथो॑ नः। मा नः॑ पर॒मध॑रं मा रजो॑ऽनैः।
मोष्व॑स्मा॒ह॒ स्तम॑स्यन्त॒रा धा॑ः। मा रु॒द्रिया॑सो अ॒भिगु॑र्वृ॒धानः॑।
मा नः॑ क्रतु॑भिर्हीडि॒तेभि॑र॒स्मान्। द्विषा॑सुनीते मा परा॑ दाः।
मा नो॑ रु॒द्रो नि॒रृति॑र्मा नो अस्ता॑। मा द्यावा॑पृथि॒वी
ही॒डिषा॑ताम्॥६०॥

उप॑ नो मि॒त्रावरु॑णावि॒हाव॑न्तम्। अ॒न्वादी॑ध्याथामि॒ह नः॑
सखा॑या। आ॒दि॒त्यानां॑ प्रसि॑तिर॒हेतिः॑। उ॒ग्रा श॒तापा॑ष्ठा
घ॒विषा॑ परि॑ णो वृणक्तु। इ॒मं मे॑ वरु॒ण तत्त्वा॑ यामि। त्वं नो॑
अ॒ग्ने स त्वं नो॑ अ॒ग्ने। त्वम॑ग्ने अ॒यासि॑। उ॒द्वयं॑ तम॑स॒स्परि॑।
उ॒दुत्यं॑ चि॒त्रम्। वयः॑ सु॒पर्णाः॑॥६१॥

पुरोवसुर्हीडिषाता॑ह॒ सुपर्णाः॑ _____ [२०]

भूर्भुवः सुवः। मयि त्यदिन्द्रियं महत्। मयि दक्षो मयि क्रतुः।
 मयि धायि सुवीर्यम्। त्रिशुङ्घर्मो विभातु मे। आकूत्या
 मनसा सह। विराजा ज्योतिषा सह। यज्ञेन पर्यसा
 सह। ब्रह्मणा तेजसा सह। क्षेत्रेण यशसा सह। सत्येन
 तपसा सह। तस्य दोहमशीमहि। तस्य सुम्नमशीमहि।
 तस्य भक्षमशीमहि। तस्य त इन्द्रेण पीतस्य मधुमतः।
 उपहृतस्योपहतो भक्षयामि॥६२॥

यशसा सह षट्॥ [२१]

यास्ते अग्रे घोरास्तनुवः। क्षुच्च तृष्णा च। असुक्रानाहुतिश्च।
 अशनया च पिपासा च। सेदिश्रामतिश्च। एतास्ते अग्रे
 घोरास्तनुवः। ताभिरमुं गच्छ। योऽस्मान्द्वेष्टि। यं च वयं
 द्विष्मः॥६३॥

[२२]

स्त्रिक्र स्त्रीहितिश्च स्त्रिहितिश्च। उष्णा च शीता च। उग्रा च
 भीमा च। सदाग्री सेदिरनिरा। एतास्ते अग्रे घोरास्तनुवः।
 ताभिरमुं गच्छ। योऽस्मान्द्वेष्टि। यं च वयं द्विष्मः॥६४॥

[२३]

धुनिश्च ध्वान्तश्च ध्वनश्च ध्वनयश्च। निलिम्पश्च विलिम्पश्च
 विक्षिपः॥६५॥

[२४]

उग्रश्च धुनिश्च ध्वान्तश्च ध्वनश्च ध्वनयश्च। सहस्रहाश्च

सह॑मानश्च॒ सह॑स्वाङ्श्च॒ सही॑याङ्श्च। ए॒त्य॒ प्रेत्य॑
वि॒क्षिपः॑॥६६॥

[२५]

अ॒हो॒रा॒त्रे त्वोदी॑रयताम्। अ॒र्ध॒मा॒सास्त्वोदी॑ जयन्तु।
मा॒सा॑स्त्वा श्रपयन्तु। ऋ॒तव॑स्त्वा पचन्तु। सं॒व॒त्स॒रस्त्वा
ह॒न्त्वसौ॑॥६७॥

[२६]

खट् फट् ज॒हि। छि॒न्धी भि॒न्धी ह॒न्धी कट्। इति॑ वाचः
क्रू॒राणि॑॥६८॥

[२७]

विगा इन्द्र वि॒चर॑न्त्स्पाशयस्व। स्व॒प॒न्त॑मिन्द्र पशु॒म॒न्त॑मिच्छ।
वज्रे॑णा॒मुं बो॑धय दुर्वि॒दत्र॑म्। स्व॒प॒तो॑ऽस्य॒ प्रह॑र॒ भो॒ज॒नेभ्यः॑।
अ॒ग्ने अ॒ग्नि॒ना सं॑वदस्व। मृ॒त्यो मृ॒त्यु॒ना सं॑वदस्व।
नम॑स्ते अस्तु भगवः। स॒कृ॒त्ते अ॒ग्ने नमः॑। द्वि॒स्ते
नमः॑। त्रि॒स्ते नमः॑। च॒तु॒स्ते नमः॑। प॒ञ्च॒कृ॒त्वस्ते॑ नमः॑।
द॒श॒कृ॒त्वस्ते॑ नमः॑। श॒त॒कृ॒त्वस्ते॑ नमः॑। आ॒स॒ह॒स्र॒कृ॒त्वस्ते॑
नमः॑। अ॒प॒रि॒मि॒त॒कृ॒त्वस्ते॑ नमः॑। नम॑स्ते अस्तु मा मा
हि॒ःसीः॑॥६९॥

त्रिस्ते नमः सप्त च॥

[२८]

अ॒सृ॒न्मुखो॑ रुधि॒रेणा॒व्य॑क्तः। य॒मस्य॑ दू॒तः श्व॒पा॒द्विधा॑वसि।
गृ॒ध्रः सु॒पर्णः॑ कु॒णपं॑ निषे॒वसे॑। य॒मस्य॑ दू॒तः प्रहि॑तो भ॒वस्य॑

चोभयोः॥७०॥

[२९]

यदेतद्वृकसो भूत्वा। वाग्दैव्यभिरायसि। द्विषन्तं मेऽभिराय।
तं मृत्यो मृत्यवे नय। स आर्त्यार्तिमाच्छतु॥७१॥

[३०]

यदीषितो यदि वा स्वकामी। भयेडंको वदति वाचमेताम्।
तामिन्द्राग्नी ब्रह्मणा संविदानौ। शिवामस्मभ्यं कृणुतं
गृहेषु॥७२॥

[३१]

दीर्घमुखि दुर्हणु। मा स्म दक्षिणतो वदः। यदि दक्षिणतो
वदद्विषन्तं मेऽव बाधासै॥७३॥

[३२]

इत्थादुलूक आपप्तत्। हिरण्याक्षो अयोमुखः। रक्षसां दूत
आगतः। तमितो नाशयाग्रे॥७४॥

[३३]

यदेतद्भूतान्यन्वाविश्य। दैवीं वाचं वदसि। द्विषतो नः परावद।
तान्मृत्यो मृत्यवे नय। त आर्त्याऽऽर्तिमाच्छन्तु। अग्निनाऽग्निः
संवदताम्॥७५॥

[३४]

प्रसार्यं सुक्थ्यौ पतंसि। सुव्यमक्षिं निपेपि च। मेहकस्य
चनाममत्॥ ७६॥

[३५]

अत्रिणा त्वा क्रिमे हन्मि। कण्वेन जमदग्निना।
विश्वावसोर्ब्रह्मणा हतः। क्रिमीणां राजा। अप्येषां
स्थपतिरुहः। अथो माताऽथो पिता। अथो स्थूरा अथो
क्षुद्राः। अथो कृष्णा अथो श्वेताः। अथो आशातिका हताः।
श्वेताभिः सह सर्वे हताः॥ ७७॥

[३६]

आहूरावद्य। शृतस्य हविषो यथा। तत्सत्यम्। यदमुं यमस्य
जम्भयोः। आदधामि तथा हि तत्। खण्णम्मसि॥ ७८॥

[३७]

ब्रह्मणा त्वा शपामि। ब्रह्मणस्त्वा शपथेन शपामि। घोरेण त्वा
भृगूणां चक्षुषा प्रेक्षे। रौद्रेण त्वाङ्गिरसां मनसा ध्यायामि।
अघस्य त्वा धारया विद्धामि। अधरो मत्पदस्वाऽसौ॥ ७९॥

[३८]

उत्तुद शिमिजावरि। तल्पेजे तल्प उत्तुद। गिरी रनु
प्रवेशय। मरीचीरुप सन्नुद। यावदितः पुरस्तादुदयाति
सूर्यः। तावदितोऽमुं नाशय। योऽस्मान्द्वेष्टि। यं च वयं

द्विष्मः॥८०॥

[३९]

भूर्भुवः सुवो भूर्भुवः सुवो भूर्भुवः सुवः। भुवोऽद्धायि
भुवोऽद्धायि भुवोऽद्धायि। नृम्णायि नृम्णं नृम्णायि नृम्णं
नृम्णायि नृम्णम्। निधाय्यो वायि निधाय्यो वायि निधाय्यो
वायि। ए अस्मे अस्मे। सुवर्न ज्योतीः॥८१॥

[४०]

पृथिवी समित्। तामग्निः समिन्धे। साऽग्निः समिन्धे।
तामहः समिन्धे। सा मा समिद्धा। आयुषा तेजसा। वर्चसा
श्रिया। यशसा ब्रह्मवर्चसेन। अन्नाद्येन समिन्ताः स्वाहा।
अन्तरिक्षः समित्॥८२॥

तां वायुः समिन्धे। सा वायुः समिन्धे। तामहः समिन्धे।
सा मा समिद्धा। आयुषा तेजसा। वर्चसा श्रिया। यशसा
ब्रह्मवर्चसेन। अन्नाद्येन समिन्ताः स्वाहा। द्यौः समित्।
तामादित्यः समिन्धे॥८३॥

साऽऽदित्यः समिन्धे। तामहः समिन्धे। सा मा समिद्धा।
आयुषा तेजसा। वर्चसा श्रिया। यशसा ब्रह्मवर्चसेन।
अन्नाद्येन समिन्ताः स्वाहा। प्राजापत्या मे समिदसि
सपत्नक्षयणी। भ्रातृव्यहा मेऽसि स्वाहा। अग्ने व्रतपते व्रतं
चरिष्यामि॥८४॥

तच्छुकेयं तन्मे राध्यताम्। वायो व्रतपतु आदित्य व्रतपते।
 व्रतानां व्रतपते व्रतं चरिष्यामि। तच्छुकेयं तन्मे राध्यताम्।
 द्यौः समित्। तामादित्यः समिन्धे। साऽऽदित्यः समिन्धे।
 तामहः समिन्धे। सा मा समिद्धा। आयुषा तेजसा॥८५॥

वर्चसा श्रिया। यशसा ब्रह्मवर्चसेन। अन्नाद्येन समिन्ताः स्वाहा।
 अन्तरिक्षः समित्। तां वायुः समिन्धे। सा वायुः समिन्धे।
 तामहः समिन्धे। सा मा समिद्धा। आयुषा तेजसा।
 वर्चसा श्रिया॥८६॥

यशसा ब्रह्मवर्चसेन। अन्नाद्येन समिन्ताः स्वाहा। पृथिवी
 समित्। तामग्निः समिन्धे। साऽग्निः समिन्धे। तामहः
 समिन्धे। सा मा समिद्धा। आयुषा तेजसा। वर्चसा श्रिया।
 यशसा ब्रह्मवर्चसेन॥८७॥

अन्नाद्येन समिन्ताः स्वाहा। प्राजापत्या मे समिदसि
 सपत्नक्षयणी। भ्रातृव्यहा मेऽसि स्वाहा। आदित्य
 व्रतपते व्रतमचारिषम्। तदशकं तन्मेऽराधि। वायो
 व्रतपतेऽग्रे व्रतपते। व्रतानां व्रतपते व्रतमचारिषम्। तदशकं
 तन्मेऽराधि॥८८॥

समित्समिन्धे व्रतं चरिष्याम्यायुषा तेजसा वर्चसा श्रिया यशसा ब्रह्मवर्चसेनाद्यौ च॥[४१]

शं नो वातः पवतां मातरिश्वा शं नस्तपतु सूर्यः। अहानिश्
 भवन्तु नः शः रात्रिः प्रतिधीयताम्। शमुषा नो व्युच्छतु

शमादित्य उदेतु नः। शिवा नः शन्तमा भव सुमृडीका
 सरस्वति। मा ते व्योम सन्दृशि। इडाये वास्त्वसि
 वास्तुमद्वास्तुमन्तो भूयास्म मा वास्तोश्छित्स्मह्यवास्तुः
 स भूयाद्योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मः। प्रतिष्ठसि
 प्रतिष्ठावन्तो भूयास्म मा प्रतिष्ठायोश्छित्स्मह्यप्रतिष्ठः स
 भूयाद्योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मः। आ वात वाहि भेषजं
 वि वात वाहि यद्रपः। त्वं हि विश्वभेषजो देवानां दूत
 ईयसे। द्वाविमौ वातौ वात आ सिन्धोरा परावतः॥८९॥

दक्षं मे अन्य आवातु परान्यो वातु यद्रपः। यद्दो वातते
 गृहोऽमृतस्य निधिर्हितः। ततो नो देहि जीवसे ततो
 नो धेहि भेषजम्। ततो नो मह आवह वात आवातु
 भेषजम्। शम्भूर्मयोभूर्नो हृदे प्र ण आयूँषि तारिषत्।
 इन्द्रस्य गृहोऽसि तं त्वा प्रपद्ये सगुः साश्वः। सह यन्मे
 अस्ति तेन। भूः प्रपद्ये भुवः प्रपद्ये सुवः प्रपद्ये भूर्भुवः
 सुवः प्रपद्ये वायुं प्रपद्येऽनार्ता देवतां प्रपद्येऽश्मानमाखुणं
 प्रपद्ये प्रजापतेर्ब्रह्मकोशं ब्रह्म प्रपद्य ओं प्रपद्ये। अन्तरिक्षं
 म उर्वन्तरं बृहदग्रयः पर्वताश्च यया वातः स्वस्त्या
 स्वस्तिमान्तया स्वस्त्या स्वस्तिमानंसानि। प्राणापानौ
 मृत्योर्मा पातं प्राणापानौ मा मा हासिष्टं मयि मेधां मयि
 प्रजां मय्यग्निस्तेजो दधातु मयि मेधां मयि प्रजां मयीन्द्र

इन्द्रियं दधातु मयि मेधां मयि प्रजां मयि सूर्यो भ्राजो
दधातु॥९०॥

द्युभिर्ऋतुभिः परिपातमस्मानरिष्टेभिरश्विना सौभगेभिः। तन्नो
मित्रो वरुणो मामहन्तामदितिः सिन्धुः पृथिवी उत द्यौः। कया
नश्चित्र आ भुवदूती सदावृधः सखा। कया शचिष्ठया वृता।
कस्त्वा सत्यो मदानां म॑हिष्ठो मत्सदन्धसः। दृढाचिदारुजे
वसु। अभी षु णः सखीनामविता जरितृणाम्। शतं
भवांस्यूतिभिः। वयः सुपर्णा उपसेदुरिन्द्रं प्रियमेधा ऋषयो
नाधमानाः। अप ध्वान्तमूर्णुहि पूर्धि चक्षुर्मुमुग्ध्यस्मान्निधयेव
बुद्धान्॥९१॥

शं नो देवीरभिष्टय आपो भवन्तु पीतये। शं योरभिस्रवन्तु
नः। ईशाना वार्याणां क्षयन्तीश्चरषणीनाम्। अपो यांचामि
भेषजम्। सुमित्रा न आप ओषधयः सन्तु दुर्मित्रास्तस्मै
भूयासुर्योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मः। आपो हि ष्ठा
मयोभुवस्ता न ऊर्जे दधातन। महे रणाय चक्षसे। यो वः
शिवतमो रसस्तस्य भाजयतेह नः। उशतीरिव मातरः।
तस्मा अरं गमाम वो यस्य क्षयाय जिन्वथ॥९२॥

आपो जनयथा च नः। पृथिवी शान्ता साऽग्निना
शान्ता सा मे शान्ता शुचं शमयतु। अन्तरिक्षं
शान्तं तद्वायुना शान्तं तन्मे शान्तं शुचं शमयतु।

द्यौः शान्ता साऽऽदित्येन शान्ता सा मे शान्ता शुचः
 शमयतु। पृथिवी शान्तिरन्तरिक्षः शान्तिर्द्यौः शान्तिर्दिशः
 शान्तिरवान्तरदिशाः शान्तिरग्निः शान्तिर्वायुः शान्तिरादित्यः
 शान्तिश्चन्द्रमाः शान्तिर्नक्षत्राणि शान्तिरापः शान्तिरोषधयः
 शान्तिर्वनस्पतयः शान्तिर्गौः शान्तिरजा शान्तिरश्वः शान्तिः
 पुरुषः शान्तिर्ब्रह्म शान्तिर्ब्राह्मणः शान्तिः शान्तिरेव शान्तिः
 शान्तिर्मे अस्तु शान्तिः। तयाहः शान्त्या सर्वशान्त्या मह्यं
 द्विपदे चतुष्पदे च शान्तिं करोमि शान्तिर्मे अस्तु शान्तिः। एह
 श्रीश्च ह्रीश्च धृतिश्च तपो मेधा प्रतिष्ठा श्रद्धा सत्यं धर्मश्चैतानि
 मोत्तिष्ठन्तमनूत्तिष्ठन्तु मा माः श्रीश्च ह्रीश्च धृतिश्च तपो मेधा
 प्रतिष्ठा श्रद्धा सत्यं धर्मश्चैतानि मा मा हांसिषुः। उदायुषा
 स्वायुषोदोषधीनाः रसेनोत्पुर्जन्यस्य शुष्मेणोदस्थाममृताः
 अनु। तच्चक्षुर्देवहितं पुरस्ताच्छुक्रमुच्चरत्। पश्येम शरदः
 शतं जीवेम शरदः शतं नन्दांम शरदः शतं मोदांम
 शरदः शतं भवांम शरदः शतः शृणवांम शरदः शतं
 प्रब्रवांम शरदः शतमजीताः स्याम शरदः शतं ज्योक्
 सूर्यं दृशे। य उदगान्महतोऽर्णवाँद्विभ्राजमानः सरिरस्य
 मध्यात्स मा वृषभो लोहिताक्षः सूर्यो विपश्चिन्मनसा पुनातु।
 ब्रह्मणश्चोतन्यसि ब्रह्मण आणी स्थो ब्रह्मण आवपनमसि
 धारितेयं पृथिवी ब्रह्मणा मही धारितमेनेन महदन्तरिक्षं

दिवं दाधार पृथिवी५ सदेवां यदहं वेद तदहं धारयाणि
 मा मद्देदोऽधिविस्त्रसत्। मेधामनीषे माविंशता५ समीचीं
 भूतस्य भव्यस्यावरुध्यै सर्वमायुरयाणि सर्वमायुरयाणि।
 आभिर्गीर्भिर्यदतो न ऊनमाप्यायय हरिवो वर्धमानः। यदा
 स्तोतृभ्यो महि गोत्रा रुजासि भूयिष्ठभाजो अध ते स्याम।
 ब्रह्म प्रावादिष्म तन्नो मा हासीत्। ॐ शान्तिः शान्तिः
 शान्तिः॥१३॥

परावतो दधातु बद्धां जिन्वथ दृशे सप्त च॥—————[४२]

नमो वाचे या चोदिता या चानुदिता तस्यै वाचे नमो नमो
 वाचे नमो वाचस्पतये नम ऋषिभ्यो मन्त्रकृद्भ्यो मन्त्रपतिभ्यो
 मा मामृषयो मन्त्रकृतो मन्त्रपतयः परादुर्माहमृषीन्मन्त्रकृतो
 मन्त्रपतीन्परादां वैश्वदेवीं वाचमुद्यास५ शिवामदस्तां जुष्टां
 देवेभ्यः शर्म मे द्यौः शर्म पृथिवी शर्म विश्वमिदं जगत्।
 शर्म चन्द्रश्च सूर्यश्च शर्म ब्रह्मप्रजापती। भूतं वदिष्ये भुवनं
 वदिष्ये तेजो वदिष्ये यशो वदिष्ये तपो वदिष्ये ब्रह्म वदिष्ये
 सत्यं वदिष्ये तस्मा अहमिदमुपस्तरणमुपस्तृण उपस्तरणं
 मे प्रजायै पशूनां भूयादुपस्तरणमहं प्रजायै पशूनां भूयासं
 प्राणापानौ मृत्योर्मा पातं प्राणापानौ मा मा हासिष्टं मधु
 मनिष्ये मधु जनिष्ये मधु वक्ष्यामि मधु वदिष्यामि मधुमतीं
 देवेभ्यो वाचमुद्यास५ शुश्रूषण्यां मनुष्येभ्यस्तं मा देवा अवन्तु

शोभायै पि॒तरोऽनु॑मदन्तु। ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

॥ पञ्चमः प्रश्नः ॥

ॐ शं नस्तन्नो मा हांसीत्॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

देवा वै स॒त्रमा॑सत। ऋ॒द्धि॑परिमितं यश॑स्कामाः। तै॑ऽब्रुवन्।
यन्नः प्रथ॑मं यश॑ ऋ॒च्छात्। सर्व॑ेषां नस्तत्स॒हास॑दिति। तेषां
कुरु॑क्षेत्रं वेदि॑रासीत्। तस्यै॑ खाण्ड॒वो दक्षि॑णा॒र्द्ध आ॑सीत्।
तूर्ध्व॑मुत्तरा॒र्द्धः। प॒रीण॑ज्जघना॒र्द्धः। म॒रव॑ उत्करः॥१॥

तेषां म॒खं वैष्ण॑वं यश॑ आर्च्छत्। तन्न्य॑कामयत।
तेनाप॑क्रामत्। तं दे॒वा अन्वा॑यन्। यशो॑ऽव॒रुरु॑त्समानाः।
तस्या॑न्वागतस्य। स॒व्याद्ध॑नुरजायत। दक्षि॑णादिष॒वः।
तस्मा॑दिषुध॒न्वं पु॑ण्यजन्म। य॒ज्ञज॑न्मा हि॥२॥

तमेक॑ऽ सन्तम्। ब॒हवो॑ नाभ्य॑धृष्णुवन्। तस्मा॑देकमिषुध॒न्वि-
नम्। ब॒हवो॑ऽनिषुध॒न्वा नाभि॑धृष्णुवन्ति। सो॑ऽस्मयत। एकं
मा सन्तं ब॒हवो॑ नाभ्य॑धर्षिषुरिति। तस्य॑ सिष्मि॒याण॑स्य
तेजो॑ऽप॑क्रामत्। तद्दे॒वा ओष॑धीषु न्य॑मृजुः। ते श्या॒माका॑
अभवन्। स्म॒याका॑ वै नामै॒ते॥३॥

तत्स्म॒याका॑नाऽ स्मयाक॒त्वम्। तस्मा॑द्दीक्षितेनापि॒गृह्यं
स्मेत॒व्यम्। तेज॑सो धृ॒त्यै। स धनुः॑ प्रतिष्क॒भ्याति॑ष्ठत्। ता
उ॒प॒दीका॑ अब्रुवन्वरं वृ॒णाम॑है। अथ॑ व इ॒मं र॑न्धयाम। यत्र
क्व॑ च॒ खना॑म। तद॒पोऽभि॑तृण॒दामे॑ति। तस्मा॑दु॒प॒दीका॑ यत्र
क्व॑ च॒ खन॑न्ति। तद॒पोऽभि॑तृन्दन्ति॥४॥

वारैवृत्॒ः ह्या॑साम्। तस्य॒ ज्याम॑प्यादन्। तस्य॒
धनु॑र्विप्रव॑माणः॒ शिर॒ उद॑वर्तयत्। तद्वा॒वापृ॑थि॒वी
अनु॑प्राव॑र्तत। यत् प्राव॑र्तत। तत्प्र॑वर्ग्यस्य प्रव॑र्ग्यत्वम्।
यद्धौ॑(४)इत्यप॑तत्। तद्घ॑र्मस्य॒ घर्म॑त्वम्। म॒ह॒तो
वीर्य॑मप॒प्त॒दिति॑। तन्म॑हावी॒रस्य॑ महावी॒रत्वम्॥५॥

यद॒स्याः स॒मभ॑रन्। तत्स॒म्राज्ञः॑ स॒म्रा॒द्वम्। त॒ः स्तु॑तं
दे॒वता॑स्त्रेधा व्य॑गृह्णत। अ॒ग्निः प्रा॑तः स॒व॒नम्। इन्द्रो॑ मा॒ध्यं
दि॒नः॒ स॒व॒नम्। वि॒श्वेदे॒वास्तृ॑तीयस॒व॒नम्। तेनाप॑शी॒र्ष्णा य॒ज्ञेन॑
यज॑मानाः। नाशि॒षोऽवा॑रु॒न्धत। न सु॑व॒र्गं लो॒कम॑भ्य॒जय॑न्।
ते दे॒वा अ॒श्विना॑वब्रुवन्॥६॥

भि॒षजौ॒ वै स्थः॑। इ॒दं य॒ज्ञस्य॒ शिरः॑ प्र॒ति॒धत्ता॑मिति।
ताव॑ब्रूतां वरं॑ वृणाव॒है। ग्र॒ह ए॒व ना॒वत्रा॑पि गृह्य॒तामिति॑।
ताभ्या॑मे॒तमा॑श्वि॒नम॑गृह्णन्। तावे॒तद्य॒ज्ञस्य॒ शिरः॑ प्र॒त्य॒धत्ता॑म्।
यत्प्र॑वर्ग्यः। तेन॒ सशी॑र्ष्णा य॒ज्ञेन॑ यज॑मानाः। अ॒वा॒शि॒षोऽ
रु॒न्धत। अ॒भि सु॑व॒र्गं लो॒कम॑जयन्। यत्प्र॑वर्ग्यं प्रवृ॑णक्ति।
य॒ज्ञस्यै॒व तच्छि॑रः प्र॒ति॒दधा॑ति। तेन॒ सशी॑र्ष्णा य॒ज्ञेन॑
यज॑मानः। अ॒वा॒शि॒षो रु॒न्धे। अ॒भि सु॑व॒र्गं लो॒कं ज॑यति।
तस्मा॑दे॒ष आ॑श्वि॒नप्र॑वया इ॒व। यत्प्र॑वर्ग्यः॥७॥

उत्क॒रो ह्ये॑ते तृ॒न्दन्ति॑ महावी॒रत्वम॑ब्रुवन्नजयन्त्स॒प्त च॥

[१]

सा॒वि॒त्रं जु॑होति प्र॒सू॒त्यै। च॒तु॒र्गृही॒तेन॑ जुहोति। चतु॑ष्पादः

प॒शवः॑। प॒शून्वाव॑रुन्धे। चत॑स्रो दि॒शः। दि॒क्ष्वे॒व प्र॑ति॒तिष्ठ॑ति।
छन्दा॑ंसि दे॒वेभ्योऽपा॑क्रामन्। न वो॑ऽभा॒गानि॑ ह॒व्यं
व॑क्ष्याम॒ इति॑। तेभ्य॑ ए॒तच्च॑तुर्गृही॒तम॑धारयन्। पु॒रोनु॒वाक्या॑ये
या॒ज्याये॑॥८॥

दे॒वता॑ये वष॑ट्काराय॑। यच्च॑तुर्गृही॒तं जु॒होति॑। छन्दा॑ंस्ये॒व
तत् प्री॑णाति। तान्य॑स्य प्री॒तानि॑ दे॒वेभ्यो॑ ह॒व्यं व॑हन्ति।
ब्र॒ह्मवा॒दिनो॑ वदन्ति। हो॒तव्यं॑ दी॒क्षित॑स्य॒ गृहा॑(३)इ न
हो॒तव्या॑(३)मि॒ति। ह॒विर्वै दी॑क्षितः। य॒ज्जु॑ह्यात्। ह॒विष्कृतं॑
यज॑मानम॒ग्नौ प्र॑द॒ध्यात्। यन्न जु॑ह्यात्॥९॥

य॒ज्ञप॒रुरन्त॑रियात्। य॒जुरे॒व व॑देत्। न ह॒विष्कृतं॑ यज॑मानम॒ग्नौ
प्र॒दधा॑ति। न य॑ज्ञप॒रुरन्त॑रेति। गा॒यत्री छन्दा॑ंस्यत्य॑मन्यत।
तस्यै॑ वष॑ट्कारोऽभ्य॒य्य शिरो॑ऽच्छिनत्। तस्यै॑ द्वेधा॒ रसः॑
परा॑पतत्। पृ॒थि॒वीम॒र्द्धः प्रावि॑शत्। प॒शून्म॒र्द्धः। यः पृ॑थि॒वीं
प्रावि॑शत्॥१०॥

स ख॑दि॒रोऽभव॑त्। यः प॒शून्। सोऽजा॑म्। यत्खा॑दिर्य॒भिर्भ॑-
व॑न्ति। छन्दा॑सामे॒व रसे॑न य॒ज्ञस्य॑ शि॒रः सम्भ॑रति। यदौदु॑म्बरी।
ऊ॒र्वा उ॑दुम्ब॒रः। ऊ॒र्जे॒व य॒ज्ञस्य॑ शि॒रः सम्भ॑रति। यद्वै॒णवी॑।
तेजो॑ वै वे॒णुः॥११॥

तेज॑सै॒व य॒ज्ञस्य॑ शि॒रः सम्भ॑रति। यद्वैक॑ङ्क॒ती। भा
ए॒वाव॑रुन्धे। दे॒वस्य॑ त्वा स॒वितुः॑ प्र॑स॒व इत्य॑भि॒माद॑त्ते

प्रसू॒त्यै। अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॒मित्या॑ह। अ॒श्विनो॑ हि दे॒वाना॑मध्व॒र्यु
आस्ता॑म्। पू॒ष्णो ह॑स्ता॒भ्यामित्या॑ह॒ यत्यै॑। वज्रं॑ इव॒ वा ए॒षा।
यद॒भ्रिः। अ॒भ्रिर॑सि॒ नारि॑र॒सीत्या॑ह॒ शान्त्यै॑॥१२॥

अ॒ध्वर॑कृ॒द्देवे॒भ्य इत्या॑ह। य॒ज्ञो वा अ॑ध्व॒रः। य॒ज्ञकृ॒द्देवे॒भ्य
इति॒ वावै॑तदा॒ह। उत्ति॑ष्ठ ब्रह्म॒णस्प॑त॒ इत्या॑ह। ब्रह्म॑णै॒व
य॒ज्ञस्य॑ शिरोऽ॒च्छैति॑। प्रै॒तु ब्रह्म॑ण॒स्पति॑रित्या॒ह। प्रेत्यै॒व
य॒ज्ञस्य॑ शिरोऽ॒च्छैति॑। प्र दे॒व्यैतु॑ सू॒नृते॒त्याह॑। य॒ज्ञो वै
सू॒नृता॑। अ॒च्छा वी॒रं न॑र्यं प॒ङ्क्ति॑रा॒धस॑मित्या॒ह॥१३॥

पा॒ङ्क्तो हि य॒ज्ञः। दे॒वा य॒ज्ञं न॑यन्तु न॒ इत्या॑ह। दे॒वाने॒व य॒ज्ञनि॑यः
कुरु॑ते। दे॒वी द्या॒वापृ॑थि॒वी अ॒नु मे म॑सा॒थामि॒त्याह॑।
आ॒भ्यामे॒वानु॑मतो य॒ज्ञस्य॑ शि॒रः स॒म्भर॑ति। ऋ॒द्ध्यास॑म॒द्य
म॒खस्य॑ शि॒र इत्या॑ह। य॒ज्ञो वै म॒खः। ऋ॒द्ध्यास॑म॒द्य य॒ज्ञस्य॑
शि॒र इति॑ वावै॒तदा॒ह। म॒खाय॑ त्वा म॒खस्य॑ त्वा शी॒र्ष्ण
इत्या॑ह। नि॒र्दिश्यै॒वैन॑द्धरति॥१४॥

त्रि॒रह॑रति। त्रयं॑ इ॒मे लो॒काः। ए॒भ्य ए॒व लो॒केभ्यो॑ य॒ज्ञस्य॑
शि॒रः स॒म्भर॑ति। तू॒ष्णीं च॑तुर्थं॑ ह॒रति॑। अ॒प॑रि॒मिता॑दे॒व
य॒ज्ञस्य॑ शि॒रः स॒म्भर॑ति। मृ॒त्ख॒नाद॑ग्रे ह॒रति॑। तस्मा॑न्मृ॒त्ख॒नः
के॒रु॒ण्ये॒तरः॑। इ॒य॒त्यग्रं॑ आसी॒रित्या॑ह। अ॒स्यामे॒वाछ॑म्ब॒द्धारं॑
य॒ज्ञस्य॑ शि॒रः स॒म्भर॑ति। ऊ॒र्जं वा ए॒तं र॑सं पृथि॒व्या
उ॒प॒दी॒का उ॒द्दि॑हन्ति॥१५॥

यद्वल्मीकम्। यद्वल्मीकवपा सम्भारो भवति। ऊर्जमेव रसं
पृथिव्या अवरुन्धे। अथो श्रोत्रमेव। श्रोत्रं ह्येतत्पृथिव्याः।
यद्वल्मीकः। अबधिरो भवति। य एवं वेद। इन्द्रो वृत्राय
वज्रमुदयच्छत्। स यत्र यत्र पराक्रमत॥१६॥

तन्नाद्धियत। स पूतीकस्तम्बे पराक्रमत। सौऽद्धियत।
सौऽब्रवीत्। ऊतिं वै मे धा इति। तदृतीकानामृतीकत्वम्।
यदृतीका भवन्ति। यज्ञायैवोतिं दधति। अग्निजा असि
प्रजापते रेत इत्याह। य एव रसः पशून्प्राविशत्॥१७॥

तमेवावरुन्धे। पञ्चैते सम्भारा भवन्ति। पाङ्क्तो यज्ञः। यावानेव
यज्ञः। तस्य शिरः सम्भरति। यद्गाम्याणां पशूनां चर्मणा
सम्भरेत्। ग्राम्यान्पशूञ्छुचाऽर्पयेत्। कृष्णाजिनेन सम्भरति।
आरण्यानेव पशूञ्छुचार्पयति। तस्मात्समावत्पशूनां
प्रजायमानानाम्॥१८॥

आरण्याः पशवः कनीयाः सः। शुचा ह्यृताः। लोमतः
सम्भरति। अतो ह्यस्य मेध्यम्। परिगृह्या यन्ति।
रक्षंसामपहत्यै। बृहवो हरन्ति। अपंचितिमेवास्मिन्दधति।
उद्धते सिकतोपोमे परिश्रिते निदधति शान्त्यै। मदन्तीभिरुप
सृजति॥१९॥

तेज एवास्मिन्दधाति। मधु त्वा मधुला करोत्वित्याह।
ब्रह्मणैवास्मिन्तेजो दधाति। यद्गाम्याणां पात्राणां कपालैः

स॒सृ॒जेत्। ग्रा॒म्याणि॒ पात्रा॑णि शु॒चाऽर्प॑येत्। अ॒र्म॒क॒पा॒लैः
 स॒सृ॒जति॑। ए॒तानि॒ वा अ॑नुपजीवनी॒यानि॑। तान्ये॒व
 शु॒चा॒र्पय॑ति। श॒र्करा॑भिः स॒सृ॒जति॒ धृत्यै॑। अथो॑ श॒न्त्वाय॑।
 अ॒ज॒लो॒मैः स॒सृ॒जति॑। ए॒षा वा अ॒ग्नेः प्रि॒या त॒नूः। यद॒जा।
 प्रि॒ययै॒वैनं॑ त॒नुवा॒ स॒सृ॒जति॑। अथो॑ तेज॑सा। कृ॒ष्णा॒जि॒नस्य॑
 लो॒म॒भिः स॒सृ॒जति॑। य॒ज्ञो वै कृ॑ष्णाजि॒नम्। य॒ज्ञेनै॒व य॒ज्ञः
 स॒सृ॒जति॑॥ २०॥

याज्याये न जुहुयादविंशद्वेणुः शान्त्यै पङ्क्तिराधसमित्याह हरति दिहन्ति पुराक्रमताविंशत्
 प्रजायमानानां सृजति शन्त्वायाद्यौ च॥ [२]

परि॑श्रिते करोति। ब्र॒ह्म॒व॒र्च॒सस्य॑ परि॑गृहीत्यै। न कु॒र्वन्न॒भि
 प्रा॑ण्यात्। यत्कु॒र्वन्न॒भि प्रा॑ण्यात्। प्रा॒णाञ्छु॑चा॒र्पयेत्। अ॒प॒हाय॑
 प्रा॑णिति। प्रा॒णानां॑ गोपी॒थाय॑। न प्र॑व॒र्ग्यं चादि॒त्यं चा॒न्तरे॑यात्।
 यद॑न्तरे॒यात्। दु॒श्च॒र्मा स्यात्॥ २१॥

तस्मान्नान्तराय्यम्। आ॒त्मनो॑ गोपी॒थाय॑। वेणु॑ना करोति।
 तेजो॒ वै वेणुः॑। तेजः॑ प्रव॒र्ग्यः। तेज॑सै॒व तेजः॑ स॒मर्द्ध॑यति।
 म॒खस्य॑ शिरो॒ऽसीत्या॑ह। य॒ज्ञो वै म॒खः। तस्यै॒तच्छि॑रः।
 यत्प्र॑व॒र्ग्यः॥ २२॥

तस्मादेवमाह। य॒ज्ञस्य॑ प॒दे स्थ॒ इत्या॑ह। य॒ज्ञस्य॑ ह्ये॒ते
 प॒दे। अथो॑ प्रति॑ष्ठित्यै। गा॒य॒त्रेण॑ त्वा॒ छन्द॑सा करोमीत्याह।
 छन्दो॑भिरे॒वैनं॑ करोति। त्र्यु॒द्धिं करोति॑। त्रयं॑ इ॒मे लो॒काः।

ए॒षां लो॒काना॒माप्त्यै॑। छ॒न्दो॑भिः करोति॥२३॥

वी॒र्यं॑ वै छ॒न्दा॑सि। वी॒र्ये॑णै॒वेनं॑ करोति। य॒जुषा॑ बि॒लं करोति॑
व्यावृ॑त्यै। इ॒यं तं करोति॑। प्र॒जाप॑तिना य॒ज्ञमु॑खेन॒ सम्मि॑तम्।
इ॒यं तं करोति॑। य॒ज्ञप॑रुषा॒ सम्मि॑तम्। इ॒यं तं करोति॑। ए॒ताव॑द्वै
पुरु॑षे वी॒र्यम्॑। वी॒र्य॑सम्मि॒तम्॥२४॥

अप॑रिमि॒तं करोति॑। अप॑रिमि॒तस्याव॑रुद्धौ। प॒रि॒ग्री॒वं
क॑रोति॒ धृत्यै॑। सूर्य॑स्य॒ हर॑सा श्रा॒येत्या॑ह। य॒था॒य॒जुरे॑वैतत्।
अ॒श्वश॑केन॒ धूप॑यति। प्रा॒जाप॑त्यो वा अ॒श्वः स॑यो॒नित्वा॑य।
वृ॒ष्णो अ॒श्वस्य॑ नि॒ष्पद॑सीत्या॑ह। अ॒सौ वा आ॑दि॒त्यो
वृषा॑ऽश्वः। तस्य॒ छ॒न्दा॑सि नि॒ष्पत्॥२५॥

छ॒न्दो॑भिरे॒वेनं॑ धूपयति। अ॒र्चिषे॑ त्वा शो॒चिषे॑ त्वेत्या॑ह। तेजं
ए॒वास्मि॑न्दधाति। वा॒रु॒णोऽभी॑द्धः। मै॒त्रियो॑पैति॒ शान्त्यै॑। सि॒द्धौ
त्वेत्या॑ह। य॒था॒य॒जुरे॑वैतत्। दे॒वस्त्वा॑ स॒वितो॑द्व॒प॒त्वित्या॑ह।
स॒वि॒तृप्र॑सूत ए॒वेनं॑ ब्र॒ह्म॑णा दे॒वता॑भि॒रुद्व॑पति। अप॑द्य॒मानः
पृ॒थि॒व्यामा॑शा॒ दिश॑ आ॒पृणे॑त्या॑ह॥२६॥

तस्मा॑द॒ग्निः सर्वा॑ दि॒शोऽनु॑ विभा॑ति। उ॒त्तिष्ठ॑ बृ॒हन्म॑वो॒र्ध्वस्तिष्ठ॑
ध्रु॒वस्त्वमि॑त्या॒ह॒ प्रति॑ष्ठित्यै। ई॒श्वरो॑ वा ए॒षोऽन्धो॑ भवि॑तोः।
यः प्र॑व॒र्ग्यम॑न्वीक्ष॑ते। सूर्य॑स्य त्वा॒ चक्षु॑षाऽन्वी॑क्ष॒ इत्या॑ह।
चक्षु॑षो गोपी॒थाय॑। ऋ॒जवे॑ त्वा सा॒धवे॑ त्वा सु॒क्षित्यै॑ त्वा
भू॒त्यै त्वेत्या॑ह। इ॒यं वा ऋ॒जुः। अ॒न्तरि॑क्षं सा॒धु। अ॒सौ

सुक्षितिः॥२७॥

दिशो भूतिः। इमानेवास्मै लोकान्कल्पयति। अथो
प्रतिष्ठित्यै। इदमहममुमामुष्यायणं विशा पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन
पर्यूहामीत्याह। विशैवेनं पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन पर्यूहति। विशेति
राजन्यस्य ब्रूयात्। विशैवेनं पर्यूहति। पशुभिरिति वैश्यस्य।
पशुभिरेवेनं पर्यूहति। असुर्य पात्रमनाच्छृणम्॥२८॥

आच्छृणत्ति। देवत्राकः। अजक्षीरेणाऽऽच्छृणत्ति। पुरं वा
एतत्पयः। यदजक्षीरम्। पुरमेणैवेनं पयसाऽऽच्छृणत्ति।
यजुषा व्यावृत्त्यै। छन्दोभिराच्छृणत्ति। छन्दोभिर्वा एष
क्रियते। छन्दोभिरेव छन्दाऽस्याच्छृणत्ति। छृन्धि
वाचमित्याह। वाचमेवावरुन्धे। छृन्ध्यूर्जमित्याह।
ऊर्जमेवावरुन्धे। छृन्धि हविरित्याह। हविरेवाकः।
देवं पुरश्चर सध्यासन्त्वेत्याह। यथायजुरेवैतत्॥२९॥

स्याद्यत् प्रवर्ग्यश्छन्दोभिः करोति वीर्यसम्मितं छन्दांसि निष्पत्पृणेत्याह
सुक्षितिरनाच्छृणञ्छन्दाऽस्याच्छृणत्त्यष्टौ च॥ [३]

ब्रह्मन्प्रचरिष्यामो होतर्धर्ममभिष्टुहीत्याह। एष वा एतर्हि
बृहस्पतिः। यद्वह्मा। तस्मा एव प्रतिप्रोच्य प्रचरति।
आत्मनोऽनात्यै। यमाय त्वा मखाय त्वेत्याह। एता वा
एतस्य देवताः। ताभिरेवेन९ समर्द्धयति। मदन्तीभिः
प्रोक्षति। तेज एवास्मिन्दधाति॥३०॥

अ॒भि॒पूर्व॑ प्रोक्ष॑ति। अ॒भि॒पूर्व॑मे॒वास्मि॒न्तेजो॑ दधाति। त्रिः
प्रोक्ष॑ति। त्र्या॒वृद्धि॑ य॒ज्ञः। अथो॑ मे॒ध्य॒त्वाय॑। होता॒ऽन्वा॑ह।
रक्ष॑साम॒प॑ह॒त्यै। अन॑वानम्। प्रा॒णाना॑ऽ॒ सन्त॑त्यै। त्रि॒ष्टुभः॑
स॒तीर्गा॑य॒त्रीरि॒वान्वा॑ह॥ ३१॥

गा॒य॒त्रो हि प्रा॒णः। प्रा॒णमे॒व यज॑माने दधाति। सन्त॑त॒मन्वा॑ह।
प्रा॒णाना॑म॒न्नाद्य॑स्य॒ सन्त॑त्यै। अथो॑ रक्ष॑साम॒प॑ह॒त्यै।
यत्प॑रि॒मिता॑ अनु॒ब्रूयात्। प॑रि॒मित॒मवरु॑न्धीत। अ॒प॑रि॒मिता॒
अन्वा॑ह। अ॒प॑रि॒मित॒स्यावरु॑द्ध्यै। शिरो॒ वा ए॒तद्य॒ज्ञस्य॑॥ ३२॥

यत्प्र॑व॒र्ग्यः। ऊ॒र्ध्व॒ञ्जः। यन्मौ॒ञ्जो वे॒दो भव॑ति। ऊ॒र्ज॑व
य॒ज्ञस्य॑ शि॒रः सम॑र्द्धयति। प्रा॒णा॒हुती॑र्जु॒होति॑। प्रा॒णाने॒व
यज॑माने दधाति। स॒प्त जु॑होति। स॒प्त वै शी॑र्ष॒ण्याः
प्रा॒णाः। प्रा॒णाने॒वास्मि॑न्दधाति। दे॒वस्त्वा॑ सवि॒ता
म॒ध्वा॑ऽन॒क्तित्या॑ह॥ ३३॥

तेज॑सै॒वैन॑मनक्ति। पृथि॒वीं तप॑स॒स्त्राय॑स्वेति॒ हिर॑ण्य॒मुपा॑स्यति।
अ॒स्या अन॑तिदाहाय। शिरो॒ वा ए॒तद्य॒ज्ञस्य॑। यत्प्र॑व॒र्ग्यः।
अ॒ग्निः सर्वा॑ दे॒वताः॑। प्र॒ल॒वाना॑दी॒प्योपा॑स्यति। दे॒वता॑स्वे॒व
य॒ज्ञस्य॑ शि॒रः प्र॑ति॒दधा॑ति। अ॒प्र॑तिशी॒र्णाग्रं॑ भवति।
ए॒तद्व॑र्हि॒रह्यै॑षः॥ ३४॥

अ॒र्चि॒रसि॑ शो॒चिर॒सीत्या॑ह। तेज॑ ए॒वास्मि॑न्ब्रह्मव॒र्चसं॑ दधाति।
स॒सी॑दस्व म॒हाऽ॒सीत्या॑ह। म॒हान् ह्यै॑षः। ब्र॒ह्म॒वा॒दिनो॑

वदन्ति। एते वाव त ऋत्विजः। ये दशपूर्णमासयोः। अथ
कथा होता यजमानायाऽऽशिषो नाशास्तु इति। पुरस्तादाशीः
खलु वा अन्यो यज्ञः। उपरिष्ठादाशीरन्यः॥ ३५॥

अनाधृष्या पुरस्तादिति यदेतानि यजूध्याहं। शीर्षत एव
यज्ञस्य यजमान आशिषोऽवरुन्धे। आयुः पुरस्तादाह। प्रजां
दक्षिणतः। प्राणं पश्चात्। श्रोत्रमुत्तरतः। विधृतिमुपरिष्ठात्।
प्राणानेवास्मै समीचो दधाति। ईश्वरो वा एष
दिशोऽनून्मदितोः। यं दिशोऽनु व्यास्थापयन्ति॥ ३६॥

मनोरश्वासि भूरिपुत्रेतीमामभिमृशति। इयं वै मनोरश्वा
भूरिपुत्रा। अस्यामेव प्रतितिष्ठत्यनुन्मादाय। सूपसदा मे
भूया मा मा हिंसीरित्याहाहिंसायै। चितः स्थ परिचित
इत्याह। अपचितिमेवास्मिन्दधाति। शिरो वा एतद्यज्ञस्य।
यत्प्रवर्ग्यः। असौ खलु वा आदित्यः प्रवर्ग्यः। तस्य मरुतो
रश्मयः॥ ३७॥

स्वाहा मरुद्भिः परिश्रयस्वेत्याह। अमुमेवादित्यं रश्मिभिः
पर्यूहति। तस्मादसावादित्योऽमुष्मिल्लोके रश्मिभिः पर्यूढः।
तस्माद्राजा विशा पर्यूढः। तस्माद्भामणीः संजातैः पर्यूढः।
अग्नेः सृष्टस्य यतः। विकङ्कतं भा आच्छत्। यद्वैकङ्कताः
परिधयो भवन्ति। भा एवावरुन्धे। द्वादश भवन्ति॥ ३८॥

द्वादश मासाः संवत्सरः। संवत्सरमेवावरुन्धे। अस्ति

त्रयोदशो मास इत्याहुः। यत्रयोदशः परिधिर्भवति।
तेनैव त्रयोदशं मासमवरुन्धे। अन्तरिक्षस्यान्तर्द्धिरसीत्याहु
व्यावृत्त्यै। दिवं तपसस्त्रायस्वेत्युपरिष्ठाद्धिरण्यमधि निदधाति।
अमुष्या अनंतिदाहाय। अथो आभ्यामेवैनमुभयतः
परिगृह्णाति। अर्हन् बिभर्षि सायंकानि धन्वेत्याह॥३९॥

स्तौत्येवैनमेतत्। गायत्रमसि त्रैष्टुभमसि जागतमसीति
धुवित्राण्यादत्ते। छन्दोभिरेवैनान्यादत्ते। मधु मध्विति धूनोति।
प्राणो वै मधु। प्राणमेव यजमाने दधाति। त्रिः परियन्ति।
त्रिवृद्धि प्राणः। त्रिः परियन्ति। त्र्यावृद्धि यज्ञः॥४०॥

अथो रक्षसामपहत्यै। त्रिः पुनः परियन्ति। षट्थ्सम्पद्यन्ते।
षड्वा ऋतवः। ऋतुष्वेव प्रतितिष्ठन्ति। यो वै घर्मस्य प्रियां
तनुवमाक्रामति। दुश्कर्मा वै स भवति। एष ह वा अस्य प्रियां
तनुवमाक्रामति। यत् त्रिः परीत्य चतुर्थं पर्येति। एतां ह
वा अस्योग्रदेवो राजनिराचक्राम॥४१॥

ततो वै स दुश्कर्माऽभवत्। तस्मात्त्रिः परीत्य न चतुर्थं
परीयात्। आत्मनो गोपीथाय। प्राणा वै धुवित्राणि।
अव्यतिषङ्गं धून्वन्ति। प्राणानामव्यतिषङ्गाय कृत्यै। विनिषद्य
धून्वन्ति। दिक्ष्वेव प्रतितिष्ठन्ति। ऊर्ध्वं धून्वन्ति। सुवर्गस्य
लोकस्य समष्ट्यै। सर्वतो धून्वन्ति। तस्मादयं सर्वतः
पवते॥४२॥

दधातीवान्वाह यज्ञस्याहेप उपरिष्ठादाशीरन्यो व्यास्थापर्यन्ति रश्मयो भवन्ति धन्वेत्याह यज्ञश्चक्राम

समंष्ट्रे द्वे च॥

[४]

अ॒ग्नि॒ष्ठा व॒सु॒भिः पु॒रस्ता॑द्रोचयतु गाय॒त्रेण॑ छन्द॒सेत्या॑ह।
 अ॒ग्नि॒रे॒वैनं॑ व॒सु॒भिः पु॒रस्ता॑द्रोचयति गाय॒त्रेण॑ छन्द॒सा।
 समा॑रुचि॒तो रो॑चयेत्या॑ह। आ॒शिष॑मे॒वैता॑माशा॑स्ते। इन्द्र॑स्त्वा
 रु॒द्रैर्दक्षि॑णतो रो॑चयतु त्रैष्टु॒भेन॑ छन्द॒सेत्या॑ह। इन्द्र॑ ए॒वैनं॑
 रु॒द्रैर्दक्षि॑णतो रो॑चयति त्रैष्टु॒भेन॑ छन्द॒सा। समा॑रुचि॒तो
 रो॑चयेत्या॑ह। आ॒शिष॑मे॒वैता॑माशा॑स्ते। वरु॑णस्त्वाऽऽदि॒त्यैः
 प॒श्चाद्रो॑चयतु जा॒गते॑न॒ छन्द॒सेत्या॑ह। वरु॑ण ए॒वैनं॑मादि॒त्यैः
 प॒श्चाद्रो॑चयति जा॒गते॑न॒ छन्द॒सा॥ ४३ ॥

समा॑रुचि॒तो रो॑चयेत्या॑ह। आ॒शिष॑मे॒वैता॑माशा॑स्ते। द्यु॒तान॒स्त्वा
 मा॒रुतो॑ म॒रुद्वि॑रुत्तरतो रो॑चय॒त्वानु॑ष्टु॒भेन॑ छन्द॒सेत्या॑ह।
 द्यु॒तान॒ ए॒वैनं॑ मा॒रुतो॑ म॒रुद्वि॑रुत्तरतो रो॑चय॒त्वानु॑ष्टु॒भेन॑
 छन्द॒सा। समा॑रुचि॒तो रो॑चयेत्या॑ह। आ॒शिष॑मे॒वैता॑माशा॑स्ते।
 बृह॑स्पति॒स्त्वा वि॒श्वेर्दे॒वैरु॒परि॑ष्टाद्रोचयतु पा॒ङ्केन॑ छन्द॒सेत्या॑ह।
 बृह॑स्पति॒रे॒वैनं॑ वि॒श्वेर्दे॒वैरु॒परि॑ष्टाद्रोचयति पा॒ङ्केन॑ छन्द॒सा।
 समा॑रुचि॒तो रो॑चयेत्या॑ह। आ॒शिष॑मे॒वैता॑माशा॑स्ते॥ ४४ ॥

रो॒चि॒तस्त्वं दे॒व घ॑र्म दे॒वेष्व॑सीत्या॑ह। रो॒चि॒तो ह्ये॒ष दे॒वेषु॑।
 रो॒चि॒षी॒याहं म॑नु॒ष्यैष्वि॒त्याह॑। रोच॑त ए॒वैष म॑नु॒ष्येषु॑। स॒म्रा॑ङ्घ्र॒र्म
 रुचि॑तस्त्वं दे॒वेष्वायु॑ष्मा॒स्तेज॒स्वी ब्र॑ह्मवर्च॒स्यसी॑त्या॑ह।
 रुचि॑तो ह्ये॒ष दे॒वेष्वायु॑ष्मा॒स्तेज॒स्वी ब्र॑ह्मवर्च॒सी। रुचि॑तोऽहं
 म॑नु॒ष्यैष्वायु॑ष्मा॒स्तेज॒स्वी ब्र॑ह्मवर्च॒सी भू॒यास॒मित्या॑ह।

रुचि॒त ए॒वैष॑ म॒नुष्ये॑ष्वायु॒ष्माऽस्तेज॒स्वी ब्र॑ह्मवर्च॒सी
 भ॑वति। रु॒गंसि॒ रुचं॑ मयि॒ धेहि॑ मयि॒ रुगि॑त्याह।
 आ॒शिष॑मे॒वैता॑माशा॒स्ते। तं यदे॒तैर्यजु॑र्भि॒ररो॑चयित्वा। रुचि॒तो
 घ॒र्म इति॑ प्रब्रूयात्। अ॒रोचु॑कोऽध्व॒र्युः स्यात्। अ॒रोचु॑को
 यज॑मानः। अथ॒ यदे॒नमे॒तैर्यजु॑र्भी रोचयित्वा। रुचि॒तो घ॒र्म
 इति॑ प्राह॑। रोचु॑कोऽध्व॒र्युर्भव॑ति। रोचु॑को॒ यज॑मानः॥४५॥

पश्चाद्गोचयति जागतेन छन्दसा पाङ्केन छन्दसा समारुचितो रोचयेत्याहाशिषमेवैतामाशास्ते
 शास्तेऽष्टौ च॥

[५]

शिरो॒ वा ए॒तद्य॒ज्ञस्य॑। यत् प्र॑व॒र्ग्यः। ग्री॒वा उ॑प॒सदः॑।
 पु॒रस्ता॑दुप॒सदा॑ प्र॒वर्ग्यं॑ प्रवृ॑णक्ति। ग्री॒वास्वे॒व य॒ज्ञस्य॑ शि॒रः
 प्र॑ति॒दधा॑ति। त्रिः प्र॑वृ॒णक्ति। त्रयं॑ इ॒मे लो॒काः। ए॒भ्य ए॒व
 लो॒केभ्यो॑ य॒ज्ञस्य॑ शि॒रोऽव॑रुन्धे। षट्थ॑सम्प॑द्यन्ते। षड्वा
 ऋ॒तवः॑॥४६॥

ऋ॒तुभ्य॑ ए॒व य॒ज्ञस्य॑ शि॒रोऽव॑रुन्धे। द्वा॒दश॑कृ॒त्वः प्र॑वृ॒णक्ति।
 द्वा॒दश॑ मा॒साः सं॒वत्स॑रः। सं॒वत्स॑रादे॒व य॒ज्ञस्य॑ शि॒रोऽव॑रुन्धे।
 चतु॑र्विं॒शतिः॑ सम्प॑द्यन्ते। चतु॑र्विं॒शति॑रर्द्धमा॒साः।
 अ॒र्द्धमा॒सेभ्य॑ ए॒व य॒ज्ञस्य॑ शि॒रोऽव॑रुन्धे। अथो॒ खलु॑।
 स॒कृदे॒व प्र॑वृ॒ज्यः। ए॒कं हि॑ शि॒रः॥४७॥

अ॒ग्नि॒ष्टोमे॑ प्रवृ॒णक्ति। ए॒तावा॑न् वै य॒ज्ञः। या॒वा॑न॒ग्नि॒ष्टोमः॑।
 या॒वा॑ने॒व य॒ज्ञः। तस्य॑ शि॒रः प्र॑ति॒दधा॑ति। नो॒क्थ्ये॑ प्रवृ॒ज्यात्।
 प्र॒जा वै प॒शव॑ उ॒क्थानि॑। यदु॒क्थ्ये॑ प्रवृ॒ज्यात्। प्र॒जां प॒शून्स्य॑

निर्दहेत्। विश्वजिति सर्वपृष्ठे प्रवृणक्ति॥४८॥

पृष्ठानि वा अच्युतं च्यावयन्ति। पृष्ठैरेवास्मा अच्युतं च्यावयित्वाऽवरुन्धे। अपश्यं गोपामित्याह। प्राणो वै गोपाः। प्राणमेव प्रजासु वियातयति। अपश्यं गोपामित्याह। असौ वा आदित्यो गोपाः। स हीमाः प्रजा गोपायति। तमेव प्रजानां गोप्तारं कुरुते। अनिपद्यमानमित्याह॥४९॥

न ह्येष निपद्यते। आ च परां च पृथिभिश्चरन्तमित्याह। आ च ह्येष परां च पृथिभिश्चरति। स सध्रीचीः स विषूचीर्वसान् इत्याह। सध्रीचींश्च ह्येष विषूचीश्च वसानः प्रजा अभि विपश्यति। आवरीवर्ति भुवनेष्वन्तरित्याह। आ ह्येष वरीवर्ति भुवनेष्वन्तः। अत्र प्रावीर्मधु माध्वीभ्यां मधु माधूचीभ्यामित्याह। वासन्तिकावेवास्मा ऋतू कल्पयति। समग्निरग्निना गतेत्याह॥५०॥

ग्रेष्मावेवास्मा ऋतू कल्पयति। समग्निरग्निना गतेत्याह। अग्निर्ह्येवेषोऽग्निना सङ्गच्छते। स्वाहा समग्निस्तपसा गतेत्याह। पूर्वमेवोदितम्। उत्तरेणाभिगृणाति। धर्ता दिवो विभासि रजसः पृथिव्या इत्याह। शारदावेवास्मा ऋतू कल्पयति॥५१॥

दिवि देवेषु होत्रा यच्छेत्याह। होत्राभिरेवेमाँल्लोकान्तसन्दधाति। विश्वासां भुवां पत इत्याह। हैमन्तिकावेवास्मा

ऋतू कल्पयति। देवश्रूस्त्वं देव घर्म देवान्पाहीत्याह।
 शैशिरावेवास्मां ऋतू कल्पयति। तपोजां वाचमस्मे नियच्छ
 देवायुवमित्याह। या वै मेध्या वाक्। सा तपोजाः।
 तामेवावरुन्धे॥५२॥

गर्भो देवानामित्याह। गर्भो ह्येष देवानाम्। पिता
 मतीनामित्याह। प्रजा वै मृतयः। तासामेष एव पिता। यत्
 प्रवर्ग्यः। तस्मादेवमाह। पतिः प्रजानामित्याह। पतिर्ह्येष
 प्रजानाम्। मतिः कवीनामित्याह॥५३॥

मतिर्ह्येष कवीनाम्। सं देवो देवेन सवित्रा यतिष्ठ
 स९ सूर्येणारुक्तेत्याह। अमुं चैवादित्यं प्रवर्ग्यं च
 स९शास्ति। आयुर्दास्त्वमस्मभ्यं घर्म वर्चोदा असीत्याह।
 आशिषमेवैतामाशास्ते। पिता नोऽसि पिता नो बोधेत्याह।
 बोधयत्येवैनम्। न वै तेऽवकाशा भवन्ति। पत्नियै दशमः।
 नव वै पुरुषे प्राणाः॥५४॥

नाभिर्दशमी। प्राणानेव यजमाने दधाति। अथो दशाक्षरा
 विराट्। अन्नं विराट्। विराजैवान्नाद्यमवरुन्धे। यज्ञस्य
 शिरोऽच्छिद्यत। तद्देवा होत्राभिः प्रत्यदधुः। ऋत्विजोऽवैक्षन्ते।
 एता वै होत्राः। होत्राभिरेव यज्ञस्य शिरः प्रतिदधाति॥५५॥

रुचितमवैक्षन्ते। रुचिताद्वै प्रजापतिः प्रजा असृजत।
 प्रजानां९ सृष्ट्यै। रुचितमवैक्षन्ते। रुचिताद्वै पर्जन्यो

वर्षति। वर्षुकः पर्जन्यो भवति। सं प्रजा एधन्ते।
रुचितमवेक्षन्ते। रुचितं वै ब्रह्मवर्चसम्। ब्रह्मवर्चसिनो
भवन्ति॥५६॥

अधीयन्तोऽवेक्षन्ते। सर्वमायुरयन्ति। न पत्यवेक्षेत।
यत्पत्यवेक्षेत। प्रजायेत। प्रजां त्वस्यै निर्दहेत्। यन्नावेक्षेत।
न प्रजायेत। नास्यै प्रजां निर्दहेत्। तिरस्कृत्य यजुर्वाचयति।
प्रजायते। नास्यै प्रजां निर्दहति। त्वष्टीमती ते सपेयेत्याह।
सपाद्धि प्रजाः प्रजायन्ते॥५७॥

ऋतवो हि शिरः सर्वपृष्ठे प्रवृणुतन्निपद्यमानमित्याह गतेत्याह शारदावेवास्मां ऋतू कल्पयति
रुन्धे कवीनामित्याह प्राणाः प्रतिदधाति भवन्ति वाचयति चत्वारि च॥—————[६]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इति रशनामादत्ते प्रसूत्यै।
अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याह। अश्विनौ हि देवानामध्वर्यु
आस्ताम्। पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्यै। आददेऽदित्यै
रास्नाऽसीत्याह यजुष्कृत्यै। इड एह्यदित एहि
सरस्वत्येहीत्याह। एतानि वा अस्यै देवनामानि।
देवनामैरेवैनामाह्वयति। असावेह्यसावेह्यसावेहीत्याह।
एतानि वा अस्यै मनुष्यनामानि॥५८॥

मनुष्यनामैरेवैनामाह्वयति। षट्थसम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः।
ऋतुभिरेवैनामाह्वयति। अदित्या उष्णीषमसीत्याह।
यथायजुरेवैतत्। वायुरस्यैड इत्याह। वायुदेवत्यो वै वत्सः।
पूषा त्वोपावसृजत्वित्याह। पौष्णा वै देवतया पशवः॥५९॥

स्वयैवैनं देवतयोपावसृजति। अश्विभ्यां प्रदापयेत्याह।
 अश्विनौ वै देवानां भिषजौ। ताभ्यामेवास्मै भेषजं करोति।
 यस्ते स्तनः शशय इत्याह। स्तौत्येवैनाम्। उस्त्रं घर्मं
 शिःषोस्त्रं घर्मं पाहि घर्मायं शिःषेत्याह। यथा ब्रूयादमुष्मै
 देहीति। तादृगेव तत्। बृहस्पतिस्त्वोप सीदत्वित्याह॥६०॥

ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिः। ब्रह्मणैवेनामुपसीदति। दानवः स्थ
 परेव इत्याह। मेध्यानेवैनान्करोति। विष्वग्वृतो लोहितेनेत्याह
 व्यावृत्त्यै। अश्विभ्यां पिन्वस्व सरस्वत्यै पिन्वस्व पूष्णे
 पिन्वस्व बृहस्पतये पिन्वस्वेत्याह। एताभ्यो ह्येषा देवताभ्यः
 पिन्वते। इन्द्राय पिन्वस्वेन्द्राय पिन्वस्वेत्याह। इन्द्रमेव
 भागधेयेन समर्द्धयति। द्विरिन्द्रायेत्याह॥६१॥

तस्मादिन्द्रो देवतानां भूयिष्ठभाक्तमः। गायत्रोऽसि त्रैष्टुभोऽसि
 जागतमसीति शफोपयमानादत्ते। छन्दोभिरेवैनानादत्ते।
 सहोर्जो भागेनोपमेहीत्याह। ऊर्ज एवैनं भागमकः।
 अश्विनौ वा एतद्यज्ञस्य शिरः प्रतिदधतावब्रूताम्।
 आवाभ्यामेव पूर्वाभ्यां वर्षद्वियाता इति। इन्द्राश्विना मधुनः
 सारघस्येत्याह। अश्विभ्यामेव पूर्वाभ्यां वर्षद्वरोति। अथो
 अश्विनावेव भागधेयेन समर्द्धयति॥६२॥

घर्मं पात वसवो यजता वडित्याह। वसूनेव भागधेयेन
 समर्द्धयति। यद्वषट्कुर्यात्। यातयामाऽस्य वषट्कारः स्यात्। यत्र

वषट्कुर्यात्। रक्षाँसि यज्ञं हन्युः। वडित्याह। परोक्षमेव
वषट्करोति। नास्य यातयामा वषट्कारो भवति। न यज्ञं
रक्षाँसि घ्नन्ति॥६३॥

स्वाहा त्वा सूर्यस्य रश्मये वृष्टिवनये जुहोमीत्याह। यो वा
अस्य पुण्यो रश्मिः। स वृष्टिवनिः। तस्मा एवैनं जुहोति।
मधुं हविरसीत्याह। स्वदयत्येवैनम्। सूर्यस्य तपस्तपेत्याह।
यथायजुरेवैतत्। द्यावापृथिवीभ्यां त्वा परिगृह्णामीत्याह।
द्यावापृथिवीभ्यामेवैनं परिगृह्णाति॥६४॥

अन्तरिक्षेण त्वोपयच्छामीत्याह। अन्तरिक्षेणैवैनमुपयच्छति।
न वा एतं मनुष्यो भर्तुमर्हति। देवानां त्वा पितृणामनुमतो
भर्तुं शकेयमित्याह। देवैरेवैनं पितृभिरनुमत आदत्ते। वि
वा एनमेतदर्द्धयन्ति। यत्पश्चात्प्रवृज्यं पुरो जुह्वति। तेजोऽसि
तेजोऽनु प्रेहीत्याह। तेजं एवास्मिन्दधाति। दिविस्पृङ्गा
मां हिंसीरन्तरिक्षस्पृङ्गा मां हिंसीः पृथिविस्पृङ्गा मां
हिंसीरित्याहाहिंसायै॥६५॥

सुवँरसि सुवँर्मे यच्छ दिवं यच्छ दिवो मां पाहीत्याह।
आशिषमेवैतामाशांस्ते। शिरो वा एतद्यज्ञस्य। यत्प्रवृग्यः।
आत्मा वायुः। उद्यत्य वातनामान्याह। आत्मन्नेव यज्ञस्य
शिरः प्रतिदधाति। अनवानम्। प्राणानां सन्तत्यै।
पञ्चाह॥६६॥

पाङ्क्तौ य॒ज्ञः। यावा॑ने॒व य॒ज्ञः। तस्य॑ शि॒रः प्र॑ति॒दधा॑ति। अ॒ग्नये॑
 त्वा वसु॑मते॒ स्वाहे॑त्याह। अ॒सौ वा आ॑दि॒त्योऽग्नि॑र्वसु॒मान्।
 तस्मा॑ ए॒वैनं॑ जुहोति। सोमा॑य त्वा रु॒द्रव॑ते॒ स्वाहे॑त्याह।
 च॒न्द्रमा॒ वै सोमो॑ रु॒द्रवान्। तस्मा॑ ए॒वैनं॑ जुहोति। वरु॑णाय
 त्वाऽऽदि॒त्यव॑ते॒ स्वाहे॑त्याह॥६७॥

अ॒प्सु वै वरु॑ण आदि॒त्यवान्। तस्मा॑ ए॒वैनं॑ जुहोति।
 बृह॑स्पत॒ये त्वा वि॒श्वदै॑व्यावते॒ स्वाहे॑त्याह। ब्रह्म॑ वै
 दे॒वानां॑ बृह॑स्पतिः। ब्रह्म॑णै॒वैनं॑ जुहोति। स॒वित्रे॑ त्व॒र्भुम॑ते
 वि॒भुम॑ते॒ प्रभु॑मते॒ वाज॑वते॒ स्वाहे॑त्याह। स॒ंवत्स॑रो वै
 स॒वित॑र्भु॒मान् वि॒भुमान्प्र॑भु॒मान् वाज॑वान्। तस्मा॑ ए॒वैनं॑
 जुहोति। य॒माय॑ त्वाऽङ्गि॑रस्वते पि॒तृम॑ते॒ स्वाहे॑त्याह। प्रा॒णो
 वै य॒मोऽङ्गि॑रस्वा॒न्पितृ॑मान्॥६८॥

तस्मा॑ ए॒वैनं॑ जुहोति। ए॒ताभ्य॑ ए॒वैनं॑ दे॒वता॑भ्यो जुहोति।
 दश॑ स॒म्पद्य॑न्ते। दशा॑क्षरा वि॒राट्। अ॒न्नं वि॒राट्।
 वि॒राजै॑वा॒न्नाद्य॑मव॒रुन्धे॑। रौहि॑णाभ्यां॒ वै दे॒वाः सु॑व॒र्गं
 लो॒कमा॑यन्। तद्रौ॑हि॒ण्यो रौहि॑ण॒त्वम्। यद्रौ॑हि॒णौ भ॑वतः।
 रौहि॑णाभ्यामे॒व तद्य॑ज॒मानः॑ सु॒वर्गं॑ लो॒कमे॑ति। अ॒ह॒ज्योतिः॑
 के॒तुना॑ जुषता॑ सु॒ज्योति॑र्ज्योति॒षाꣳ स्वाहा॑ रा॒त्रिर्ज्योतिः॑
 के॒तुना॑ जुषता॑ सु॒ज्योति॑र्ज्योति॒षाꣳ स्वाहे॑त्याह।
 आ॒दि॒त्यमे॒व तद॑मुष्मि॑ल्लो॒केऽह्ना॑ प॒रस्ता॑द्वा॒धार। रा॒त्रिया॑

अवस्तात्। तस्मात्सावादित्योऽमुष्मिल्लोकेऽहोरात्राभ्यां
धृतः॥६९॥

मनुष्यनामानि पशवः सीदत्वित्याहेन्द्रायेत्याहार्द्धयति ग्रन्थि गृह्णात्यहिंसायै पञ्चाऽहादित्यवन्ते
स्वाहेत्याह पितृमानेति चत्वारि च॥ [७]

विश्वा आशा दक्षिणसदित्याह। विश्वानेव देवान्प्रीणाति।
अथो दुरिष्ट्या एवैनं पाति। विश्वा देवानयाडिहेत्याह।
विश्वानेव देवान्भागधेयेन समर्द्धयति। स्वाहाकृतस्य घर्मस्य
मधोः पिबतमश्विनेत्याह। अश्विनावेव भागधेयेन समर्द्धयति।
स्वाहाऽग्नये यज्ञियायु शं यजुर्भिरित्याह। अभ्येवैनं धारयति।
अथो हविरेवाकः॥७०॥

अश्विना घर्मं पातं हार्दिवानमहर्दिवाभिरूतिभिरित्याह।
अश्विनावेव भागधेयेन समर्द्धयति। अनु वां द्यावापृथिवी
मंसातामित्याहानुमत्यै। स्वाहेन्द्राय स्वाहेन्द्रावडित्याह।
इन्द्राय हि पुरो हूयते। आश्राव्याह घर्मस्य यजेति।
वषट्कृते जुहोति। रक्षसामपहत्यै। अनुयजति स्वगाकृत्यै।
घर्ममपातमश्विनेत्याह॥७१॥

पूर्वमेवोदितम्। उत्तरेणाभिगृणाति। अनु वां द्यावापृथिवी
अमंसातामित्याहानुमत्यै। तं प्राव्यं यथावण्णमो दिवे
नमः पृथिव्या इत्याह। यथायजुरेवैतत्। दिविधा इमं यज्ञं
यज्ञमिमं दिविधा इत्याह। सुवर्गमेवैनं लोकं गमयति। दिवं

गच्छान्तरिक्षं गच्छ पृथिवीं गच्छेत्याह। एष्वेवैनं लोकेषु
प्रतिष्ठापयति। पञ्च प्रदिशो गच्छेत्याह॥७२॥

दिक्ष्वेवैनं प्रतिष्ठापयति। देवान्यर्मपान्गच्छ पितृन्यर्मपान्गच्छे-
त्याह। उभयेष्वेवैनं प्रतिष्ठापयति। यत्पिन्वते। वरुणः
पर्जन्यो भवति। तस्मात्पिन्वमानः पुण्यः। यत्प्राङ्पिन्वते।
तद्देवानाम्। यद्दक्षिणा। तत्पितॄणाम्॥७३॥

यत्प्रत्यक्। तन्मनुष्याणाम्। यदुदङ्। तद्रुद्राणाम्।
प्राश्चमुदञ्चं पिन्वयति। देवत्राकः। अथो खलु। सर्वा
अनु दिशः पिन्वयति। सर्वा दिशः समेधन्ते। अन्तःपरिधि
पिन्वयति॥७४॥

तेजसोऽस्कन्दाय। इषे पीपिह्यूर्जे पीपिहीत्याह।
इषमेवोर्जं यजमाने दधाति। यजमानाय पीपिहीत्याह।
यजमानायैवैतामाशिषमाशास्ते। मह्यं ज्यैष्ठ्याय पीपिहीत्याह।
आत्मन एवैतामाशिषमाशास्ते। त्विष्यै त्वा द्युम्नाय त्वेन्द्रियाय
त्वा भूत्यै त्वेत्याह। यथायजुरेवैतत्। धर्मासि सुधर्मा मे
न्यस्मे ब्रह्माणि धारयेत्याह॥७५॥

ब्रह्मन्नेवैनं प्रतिष्ठापयति। नेत्वा वातः स्कन्दयादिति
यद्यभिचरेत्। अमुष्य त्वा प्राणे सादयाम्यमुना सह निरर्थं
गच्छेति ब्रूयाद्यं द्विष्यात्। यमेव द्वेष्टि। तेनैव सह निरर्थं
गमयति। पूष्णे शरसे स्वाहेत्याह। या एव देवता हुतभागाः।

ताभ्यं ए॒वैनं जुहोति। ग्रा॒वभ्यः स्वाहेत्या॑ह। या ए॒वान्तरिक्षे॑
वाचः॑॥ ७६॥

ताभ्यं ए॒वैनं जुहोति। प्र॒तिरे॒भ्यः स्वाहेत्या॑ह। प्रा॒णा वै
दे॒वाः प्र॒तिराः। तेभ्यं ए॒वैनं जुहोति। द्या॒वापृ॒थिवी॒भ्यां
स्वाहेत्या॑ह। द्या॒वापृ॒थिवी॒भ्यामे॒वैनं जुहोति। पि॒तृभ्यो॑
घ॒र्मपे॒भ्यः स्वाहेत्या॑ह। ये वै यज्वा॑नः। ते पि॒तरो॑ घ॒र्मपाः।
तेभ्यं ए॒वैनं जुहोति॥ ७७॥

रु॒द्राय॑ रु॒द्रहो॑त्रे स्वाहेत्या॑ह। रु॒द्रमे॒व भा॑ग॒धेये॑न॒ सम॑र्द्धयति।
स॒र्वतः॑ स॒मन॑क्ति। स॒र्वत॑ ए॒व रु॒द्रं नि॒रव॑दयते। उद॑श्चं
नि॒रस्य॑ति। ए॒षा वै रु॒द्रस्य॑ दिक्। स्वा॒यामे॒व दि॒शि रु॒द्रं
नि॒रव॑दयते। अ॒प उ॒प॑स्पृशति मे॒ध्य॒त्वाय॑। ना॒न्वीक्षे॑त।
यद॒न्वीक्षे॑त॥ ७८॥

चक्षु॑रस्य प्र॒मायु॑कः स्यात्। तस्मा॒न्ना॒न्वीक्ष्यः॑। अ॒पी॒परो॑
माऽहो॑ रा॒त्रियै॑ मा पा॒ह्येषा॑ तै अ॒ग्ने स॒मि॒त्तया॑ स॒मि॒ध्य॒स्वायु॑र्मे
दा॒ वर्च॑सा माऽऽ॒ञ्जीरि॑त्या॑ह। आ॒युरे॒वास्मि॒न्वर्चो॑ दधाति।
अ॒पी॒परो॑ मा॒ रा॒त्रिया॑ अ॒हो मा॑ पा॒ह्येषा॑ तै अ॒ग्ने
स॒मि॒त्तया॑ स॒मि॒ध्य॒स्वाऽऽयु॑र्मे दा॒ वर्च॑सा माऽऽ॒ञ्जीरि॑त्या॑ह।
आ॒युरे॒वास्मि॒न्वर्चो॑ दधाति। अ॒ग्नि॒ज्योति॒ज्योति॑र॒ग्निः
स्वाहा॑ सूर्यो॑ ज्योति॒ज्योतिः॑ सूर्यः॑ स्वाहेत्या॑ह।
य॒था॒य॒जुरे॒वैतत्। ब्र॒ह्म॒वा॒दिनो॑ वदन्ति। हो॒त॒व्यम॑ग्नि॒होत्रा॑(३)न

होत॒व्या(३)मि॒ति॥ ७९॥

यद्य॒जुषा जुहु॒यात्। अय॑थापूर्वमाहु॒ती जुहु॒यात्। यन्न
जुहु॒यात्। अ॒ग्निः परा॑भवेत्। भूः स्वाहेत्ये॒व होत॒व्यम्।
य॒थापूर्वमाहु॒ती जुहो॑ति। ना॒ग्निः परा॑भवति। हु॒तः ह॒विर्मधु॑
ह॒विरित्या॑ह। स्व॒दय॑त्ये॒वैनम्। इन्द्र॑तमेऽग्रा॒वित्या॑ह॥ ८०॥

प्रा॒णो वा इन्द्र॑तमोऽ॒ग्निः। प्रा॒ण ए॒वैन॒मिन्द्र॑तमेऽग्नौ जु॒होति।
पि॒ता नो॑ऽसि॒ मा मां हि॑ःसी॒रित्या॑हाहि॑सायै। अ॒श्याम॑
ते दे॒व घ॑र्म॒ मधु॑मतो॒ वाज॑वतः॒ पितु॑मत॒ इत्या॑ह।
आ॒शिष॑मे॒वैता॑माशा॒स्ते। स्व॒धावि॒नोऽशी॑महि॒ त्वा मा मां
हि॑ःसी॒रित्या॑हाहि॑सायै। तेज॑सा॒ वा ए॒ते व्य॑ध्यन्ते। ये
प्र॒वर्ग्ये॑ण॒ चर॑न्ति। प्राश्न॑न्ति। तेज॑ ए॒वात्म॑न्दधते॥ ८१॥

सं॒वत्स॑रं न मा॒ः सम॑श्जीयात्। न रा॒मामु॑पेयात्। न मृ॒न्मये॑न
पि॒बेत्। नास्य॑ रा॒म उच्छि॑ष्टं पि॒बेत्। तेज॑ ए॒व तत्स॑ःश्यति।
दे॒वा॒सुराः संय॑त्ता आसन्। ते दे॒वा वि॑ज॒यमु॑प॒यन्तः। वि॒भ्राजि॑
सौ॒र्ये ब्र॑ह्म॒सन्त्य॑दधत। यत्किं च॑ दि॒वाकी॒र्त्यम्। तदे॒तेनै॒व
व्र॑तेना॒गोपा॑यत्। तस्मा॑दे॒तद्व्र॑तं चा॒र्यम्। तेज॑सो गोपी॒थाय॑।
तस्मा॑दे॒तानि॒ यजू॑षि वि॒भ्राजः॑ सौ॒र्यस्ये॑त्याहुः। स्वाहा॑ त्वा
सू॒र्यस्य॑ रु॒श्मिभ्य॑ इति॑ प्रा॒तः स॑सा॒दय॑ति। स्वाहा॑ त्वा
नक्ष॑त्रेभ्य॑ इति॑ सा॒यम्। ए॒ता वा ए॒तस्य॑ दे॒वताः॑। ताभि॑रे॒वैन॑ः
सम॑र्द्धयति॥ ८२॥

अ॒क॒र॒श्चि॒नेत्या॑ह॒ प्र॒दि॒शो॑ ग॒च्छे॒त्या॑ह॒ पि॒तृ॒णाम॑न्तःप॒रि॒धि॒ पि॑न्वयति धा॒रये॒त्या॑ह॒ वा॒चो॑ घ॒र्मपा॑स्तेभ्यं
ए॒वैनं॑ जु॒होत्य॑न्वी॒क्षेत॑ हो॒त॒व्या॑(३)मि॒त्य॒ग्रा॒वित्या॑ह॒ दध॑तेऽगोपायत्स॒ च॥—————[८]

घ॒र्म॒ या॒ ते॒ दि॒वि॒ शु॒गि॒तिं॒ ति॒स्र॒ आ॒हु॒ती॒र्जु॒होति॑।
छ॒न्दो॑भि॒रे॒वा॒स्यै॒भ्यो॒ लो॒के॒भ्यः॒ शु॒च॒म॒व॑ यज॒ते। इ॒य॒त्य॒ग्रे॒
जु॒होति॑। अ॒थे॒य॒त्यथे॑यति। त्रयं॑ इ॒मे लो॒काः। अ॒नु॒
नो॒ऽद्या॒नु॒म॒तिरि॒त्या॒हानु॑म॒त्यै। दि॒व॒स्त्वा॑ प॒र॒स्पा॒या॒
इ॒त्या॑ह॒। दि॒व॒ ए॒वेमाँ॑ल्लो॒कान्दा॑धार। ब्र॒ह्म॑ण॒स्त्वा प॒र॒स्पा॒या॒
इ॒त्या॑ह॥८३॥

ए॒ष्वे॒व लो॒केषु॑ प्र॒जा दा॑धार। प्रा॒णस्य॑ त्वा प॒र॒स्पा॒या॒
इ॒त्या॑ह॒। प्र॒जास्वे॒व प्रा॒णान्दा॑धार। शि॒रो वा ए॒तद्य॑ज्ञस्य॑।
यत्प्र॑व॒र्ग्यः। अ॒सौ ख॒लु वा आ॑दि॒त्यः प्र॑व॒र्ग्यः। तं यद्दक्षि॑णा
प्र॒त्यश्च॑मु॒दश्च॑मु॒द्वास॑येत्। जि॒ह्वं य॑ज्ञस्य॒ शि॒रो ह॑रेत्।
प्राश्च॑मु॒द्वास॑यति। पु॒रस्ता॑दे॒व य॑ज्ञस्य॒ शि॒रः प्र॑ति॒दधा॑ति॥८४॥

प्राश्च॑मु॒द्वास॑यति। तस्मा॑द॒सावा॑दि॒त्यः पु॒रस्ता॑दु॒दैति॑।
श॒फो॒प॒य॒मा॒न्ध॒वि॒त्राणि॑ धृ॒ष्टी॒ इत्य॑न्वव॒हर॑न्ति। सा॒त्मा॒न॒मे॒वैन॑ꣳ
स॒तनुं॑ करोति। सा॒त्माऽमु॑ष्मिँ॒ल्लो॒के भ॑वति। य ए॒वं वे॒दः।
औ॒दु॒म्ब॒राणि॑ भवन्ति। ऊ॒र्वा उ॑दु॒म्बरः॑। ऊ॒र्ज॒मे॒वाव॑रुन्धे।
व॒र्त्म॒ना वा अ॒न्वित्य॑॥८५॥

य॒ज्ञꣳ र॒क्षाꣳसि॑ जि॒घाꣳस॑न्ति। सा॒म्ना॑ प्र॒स्तो॒ताऽन्व॑वैति।
सा॒म॒ वै र॑क्षो॒हा। र॒क्ष॑सा॒मप॑ह॒त्यै। त्रि॒र्नि॒ध॒न॒मुपै॑ति। त्रयं॑ इ॒मे

लो॒काः। ए॒भ्य ए॒व लो॒केभ्यो॒ रक्षा॑ꣳस्यप॑हन्ति। पुरु॑षः पुरु॑षो
नि॒धन॒मुपै॑ति। पुरु॑षः पुरु॑षो हि र॑क्ष॒स्वी। रक्ष॑साम॒पह॑त्यै॥८६॥

यत्पृ॑थि॒व्यामु॑द्वा॒सये॑त्। पृथि॒वीꣳ शु॒चाऽर्प॑येत्। यद॒प्सु। अ॒पः
शु॒चा॒र्पये॑त्। यदोष॑धीषु। ओष॑धीः शु॒चाऽर्प॑येत्। यद्वन॒स्पति॑षु।
वन॒स्पतीꣳञ्छु॒चा॒र्पये॑त्। हि॒रण्यं नि॒धायो॑द्वा॒सय॑ति। अ॒मृतं वै
हि॒रण्य॑म्॥८७॥

अ॒मृतं ए॒वैनं॑ प्र॒तिष्ठा॑पयति। व॒ल्गुर॑सि शं यु॒धाया॒ इति॑
त्रिः प॑रिषि॒ञ्चन्य॑र्येति। त्रि॒वृद्वा अ॒ग्निः। यावा॑ने॒वाग्निः।
तस्य॒ शुच॑ꣳ शम॑यति। त्रिः पुनः॑ प॒र्येति॑। षट्थ॑सम्प॑द्यन्ते।
षड्वा ऋ॒तवः॑। ऋ॒तुभि॑रे॒वास्य॒ शुच॑ꣳ शम॑यति। चतुः
स्र॒क्तिर्नाभि॑र्ऋ॒तस्ये॑त्याह॥८८॥

इ॒यं वा ऋ॒तम्। तस्या॑ ए॒ष ए॒व नाभिः॑। यत् प्र॑व॒र्ग्यः।
तस्मा॑दे॒वमा॑ह। स॒दो वि॒श्वायु॑रित्याह। स॒दो ही॑यम्। अप॒ द्वेषो॑
अप॒ ह्र॒ इत्या॑ह॒ भ्रातृ॑व्याप॒नुत्यै॑। घ॒र्मेत॑त्तेऽन्न॑मे॒तत्पुरी॑षमि॒ति
द॒ध्ना म॑धुमि॒श्रेण॑ पू॒रय॑ति। ऊ॒र्वा अ॒न्नाद्यं॑ दधि॑।
ऊ॒र्जै॒वैन॑म॒न्नाद्यै॑न॒ सम॑र्द्धयति॥८९॥

अन॑शनायुको भवति। य ए॒वं वेद॑। रन्ति॑र्नामा॑सि दि॒व्यो ग॑न्ध॒र्व
इत्या॑ह। रू॒पमे॒वास्यै॑तन्म॑हि॒मानꣳ रन्ति॑ ब॒न्धुतां॑ व्याच॑ष्टे।
सम॑हमायु॑षा सं प्रा॒णेने॑त्याह। आ॒शिष॑मे॒वैता॑माशा॑स्ते। व्य॑सौ
योऽस्मा॑न्देष्टि॒ यं च॑ व॒यं द्वि॑ष्म इत्याह। अ॒भिचा॑र ए॒वास्यै॑षः।

अचि॑क्रद॒दृषा॒ हरि॑रित्या॒ह। वृषा॒ ह्येषः॥१०॥

वृषा॒ हरिः॑। म॒हान्मि॒त्रो न द॑र्श॒त इत्या॑ह। स्तौत्ये॒वैन॑मे॒तत्।
चिद॑सि॒ समु॒द्रयो॑निरित्या॒ह। स्वामे॒वैनं॑ योनिं॑ गमयति।
नम॑स्ते अस्तु॒ मा मां हि॑ःसी॒रित्या॑हाहि॑सायै। वि॒श्वाव॑सु॒ः
सोम॑ गन्ध॒र्वमित्या॑ह। यदे॒वास्य॑ क्रि॒यमा॑णस्यान्त॒र्यन्ति॑।
तदे॒वास्यै॒तेना॑ प्या॒यय॑ति। वि॒श्वाव॑सुर॒भि तन्नो॑ गृणा॒त्वित्या॑ह॥११॥

पूर्व॑मे॒वोदि॑तम्। उत्त॑रेणा॒भि गृ॑णाति। धियो॑ हिन्वा॒नो धिय॑ इन्नो॑
अव्या॑दित्या॒ह। ऋ॒तूने॒वास्मै॑ कल्पयति। प्राऽऽसां॑ गन्ध॒र्वो
अ॒मृता॑नि वोच॒दित्या॑ह। प्रा॒णा वा अ॒मृताः॑। प्रा॒णाने॒वास्मै॑
कल्पयति। ए॒तत्त्वं दे॒व घ॑र्म दे॒वो दे॒वानु॑पा॒गा इत्या॑ह। दे॒वो
ह्येष॑ सं दे॒वानु॑पैति॑। इ॒दम॒हं म॑नु॒ष्यो म॑नु॒ष्या॑नित्या॒ह॥१२॥

म॒नु॒ष्यो हि। ए॒ष स॑न्म॒नु॒ष्या॑नु॒पैति॑। ई॒श्वरो॑ वै
प्र॒व॒र्ग्यमु॑द्वासयन्। प्र॒जां प॒शून्सो॑मपी॒थम॑नु॒द्वासः॑ सोमं
पी॒थानु॑मेहि॑। स॒ह प्र॒जया॑ स॒ह रा॒यस्पोषे॑णेत्या॒ह। प्र॒जामे॒व
प॒शून्सो॑मपी॒थमा॑त्मन्ध॒त्ते। सु॒मित्रा॑ न॒ आप॑ ओष॑धयः
स॒न्त्वित्या॑ह। आ॒शिषं॑मे॒वैता॑माशा॑स्ते। दु॒र्मित्रा॑स्तस्मै॑
भूया॑सुर्यो॑ऽस्मान्द्वेष्टि॒ यं च॑ व॒यं द्वि॒ष्म इत्या॑ह।
अ॒भि॒चार॑ ए॒वास्त्र्यैषः॑। प्र॒ वा ए॒षोऽस्मा॑ल्लो॒काच्च॑वते। यः
प्र॒व॒र्ग्यमु॑द्वासयति॑। उ॒दुत्यं॑ चि॒त्रमि॑ति॒ सौरी॑भ्या॒मृग्भ्यां॑ पुन॒रेत्य॑

गार्हपत्ये जुहोति। अयं वै लोको गार्हपत्यः। अस्मिन्नेव लोके प्रतितिष्ठति। असौ खलु वा आदित्यः सुवर्गो लोकः। यत्सौरी भवतः। तेनैव सुवर्गाल्लोकान्नैति॥१३॥

ब्रह्मणस्त्वा परस्पाया इत्याह दधात्यन्वित्यं रक्षस्वी रक्षसामपंहत्यै वै हिरण्यमाहर्द्धयति ह्येष गृणात्वित्याह मनुष्यानित्याहास्यैषोऽष्टौ च॥—————[९]

प्रजापतिं वै देवाः शुक्रं पयोऽदुहन्। तदेभ्यो न व्यभवत्। तदग्निर्व्यकरोत्। तानि शुक्रियाणि सामान्यभवन्। तेषां यो रसोऽत्यक्षरत्। तानि शुक्रयजूंष्यभवन्। शुक्रियाणां वा एतानि शुक्रियाणि। सामपयसं वा एतयोरन्यत्। देवानामन्यत्पयः। यद्गोः पयः॥१४॥

तत्साम्नः पयः। यदजायै पयः। तद्देवानां पयः। तस्माद्यत्रैतैर्यजुर्भिश्चरन्ति। तत्पयसा चरन्ति। प्रजापतिमेव तत्पयसाऽन्नाद्यैर्न समर्द्धयन्ति। एष ह त्वै साक्षात्प्रवर्ग्यं भक्षयति। यस्यैवं विदुषः प्रवर्ग्यः प्रवृज्यते। उत्तरवेद्यामुद्वासयेत्तेजस्कामस्य। तेजो वा उत्तरवेदिः॥१५॥

तेजः प्रवर्ग्यः। तेजसैव तेजः समर्द्धयति। उत्तरवेद्यामुद्वासयेदन्नकामस्य। शिरो वा एतद्यज्ञस्य। यत्प्रवर्ग्यः। मुखमुत्तरवेदिः। शीर्ष्णैव मुखं सन्दधात्यन्नाद्याय। अन्नाद एव भवति। यत्र खलु वा एतमुद्वासितं वयांसि पर्यासते। परि वै तां समां प्रजा वयांस्यस्यासते॥१६॥

तस्मादुत्तरवेद्यामेवोद्वासयेत्। प्रजानां गोपीथाय। पुरो
वा पश्चाद्वोद्वासयेत्। पुरस्ताद्वा एतज्ज्योतिरुदैति।
तत्पश्चान्निम्रोचति। स्वामेवैनं योनिमनूद्वासयति। अपां
मध्य उद्वासयेत्। अपां वा एतन्मध्याज्ज्योतिरजायत।
ज्योतिः प्रवर्ग्यः। स्वयैवैनं योनौ प्रतिष्ठापयति॥९७॥

यं द्विष्यात्। यत्र स स्यात्। तस्यां दिश्युद्वासयेत्। एष
वा अग्निर्वैश्वानरः। यत्प्रवर्ग्यः। अग्निनैवैनं वैश्वानरेणाभि
प्रवर्तयति। औदुम्बर्यां९ शाखायामुद्वासयेत्। ऊर्वा
उदुम्बरः। अन्नं प्राणः। शुग्धर्मः॥९८॥

इदमहममुष्यामुष्यायणस्य शुचा प्राणमपि दहामीत्याह।
शुचैवास्य प्राणमपि दहति। ताजगार्तिमाच्छति। यत्र
दर्भा उपदीकसन्तताः स्युः। तदुद्वासयेद्वृष्टिकामस्य। एता
वा अपामनूज्झ्रावर्यो नाम। यद्दर्भाः। असौ खलु वा
आदित्य इतो वृष्टिमुदीरयति। असावेवास्मा आदित्यो वृष्टिं
नियच्छति। ता आपो नियता धन्वना यन्ति॥९९॥

गोः पर्यं उत्तरवेदिरासते स्थापयति घर्मो यन्ति॥ [१०]

प्रजापतिः सम्भ्रियमाणः। सम्राट्त्सम्भृतः। घर्मः प्रवृक्तः।
महावीर उद्वासितः। असौ खलु वावैष आदित्यः। यत्प्रवर्ग्यः।
स एतानि नामान्यकुरुत। य एवं वेद। विदुरेनं नाम्नां।
ब्रह्मवादिनो वदन्ति॥१००॥

यो वै वसीयाँसं यथानाममुपचरति। पुण्यातिं वै स तस्मै
कामयते। पुण्यातिमस्मै कामयन्ते। य एवं वेद। तस्मादेवं
विद्वान्। घर्म इति दिवाऽऽचक्षीत। सम्राडिति नक्तम्। एते
वा एतस्य प्रिये तनुवौ। एते अस्य प्रिये नामनी। प्रिययैवैनं
तनुवौ॥१०१॥

प्रियेण नाम्ना समर्द्धयति। कीर्तिरस्य पूर्वागच्छति
जनतामायतः। गायत्री देवेभ्योऽप्राक्रामत्। तां देवाः
प्रवर्ग्यैणैवानु व्यभवन्। प्रवर्ग्येणाप्नुवन्। यच्चतुर्विंशतिकृत्वः
प्रवर्ग्यं प्रवृणक्ति। गायत्रीमेव तदनु विभवति। गायत्रीमाप्नोति।
पूर्वाऽस्य जनं यतः कीर्तिर्गच्छति। वैश्वदेवः स संन्नः॥१०२॥
वसंवः प्रवृक्तः। सोमोऽभिकीर्यमाणः। आश्विनः
पर्यस्थानीयमाने। मारुतः कथनं। पौष्ण उदन्तः।
सारस्वतो विष्यन्दमानः। मैत्रः शरो गृहीतः। तेज उद्यतः।
वायुर्हियमाणः। प्रजापतिर्हूयमानो वाग्धुतः॥१०३॥

असौ खलु वावैष आदित्यः। यत्प्रवर्ग्यः। स एतानि
नामान्यकुरुत। य एवं वेद। विदुरेनं नाम्ना। ब्रह्मवादिनो
वदन्ति। यन्मृन्मयमाहुतिं नाश्नुतेऽथ। कस्मादिषोऽश्नुत
इति। वागेष इति ब्रूयात्। वाच्यैव वाचं दधाति॥१०४॥

तस्मादश्नुते। प्रजापतिर्वा एष द्वादशधा विहितः।
यत्प्रवर्ग्यः। यत्प्रागवकाशेभ्यः। तेन प्रजा असृजत।

अ॒व॒का॒शैर्दे॒वासुरा॑न॒सृज॑त। यदूर्ध्वम॑वका॒शेभ्यः॑। तेनान्नम॑-
सृज॑त। अन्नं॑ प्र॒जाप॑तिः। प्र॒जाप॑तिर्वा॒वैषः॑॥१०५॥

वदन्ति तनुवा स॒सन्नो॑ ह्यमा॒नो वाग्धु॑तो द॒धात्ये॑षः॥ [११]

स॒वि॒ता भू॒त्वा प्र॑थ॒मेऽह॑न्प्रवृ॒ज्यते॑। तेन॒ कामा॑ एति।
यद्वि॒तीयेऽह॑न्प्रवृ॒ज्यते॑। अ॒ग्निर्भू॒त्वा दे॒वाने॑ति। यत्तृ॒तीयेऽह॑न्प्र-
वृ॒ज्यते॑। वा॒युर्भू॒त्वा प्रा॒णाने॑ति। यच्च॑तु॒र्थेऽह॑न्प्रवृ॒ज्यते॑।
आ॒दि॒त्यो भू॒त्वा र॒श्मीने॑ति। यत्प॑ञ्च॒मेऽह॑न्प्रवृ॒ज्यते॑। च॒न्द्रमा॑
भू॒त्वा नक्ष॑त्राण्येति॥१०६॥

यत्ष॑ष्ठेऽह॑न्प्रवृ॒ज्यते॑। ऋ॒तुर्भू॒त्वा सं॒वत्स॒रमे॑ति। यत्स॑प्त॒मेऽह॑न्प्र-
वृ॒ज्यते॑। धा॒ता भू॒त्वा शक्क॑रीमेति। यद॑ष्ट॒मेऽह॑न्प्रवृ॒ज्यते॑।
बृह॑स्पतिर्भू॒त्वा गा॒य॒त्रीमे॑ति। यन्न॑व॒मेऽह॑न्प्रवृ॒ज्यते॑। मि॒त्रो
भू॒त्वा त्रि॒वृत॑ इ॒माँल्लो॒काने॑ति। यद॑श॒मेऽह॑न्प्रवृ॒ज्यते॑। वरु॑णो
भू॒त्वा वि॒राज॑मेति॥१०७॥

यदे॑काद॒शेऽह॑न्प्रवृ॒ज्यते॑। इन्द्रो॑ भू॒त्वा त्रि॒ष्टुभ॑मेति।
यद्वा॑द॒शेऽह॑न्प्रवृ॒ज्यते॑। सोमो॑ भू॒त्वा सु॒त्यामे॑ति।
यत्पु॑रस्ता॒दुप॒सदा॑ प्रवृ॒ज्यते॑। तस्मा॑दि॒तः परा॑ङ्मूँल्लो॒कां-
स्तप॑न्नेति। यदु॑परि॒ष्टादुप॒सदा॑ प्रवृ॒ज्यते॑। तस्मा॑द॒मुतो॒ऽर्वा-
ङ्मूँल्लो॒कांस्तप॑न्नेति। य ए॒वं वेद॑। ऐव त॑पति॥१०८॥

नक्षत्राण्येति वि॒राज॑मेति तपति॥ [१२]

ॐ शं न॒स्तन्नो॒ मा हा॑सीत्॥ ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

॥ षष्ठः प्रश्नः ॥

ॐ सन्त्वा॑ सि॒ञ्चामि॑ यजुषा॑ प्र॒जामायु॑र्धनं च॥ ॐ शान्तिः॑
शान्तिः॑ शान्तिः॑॥

प॒रे॒यु॒वा॑सं प्र॒वतो॑ म॒हीरनु॑ बहु॒भ्यः पन्था॑मनपस्पशानम्।
वै॒व॒स्व॒त॑सं स॒ङ्ग॒मनं॑ जना॑नां य॒म॑सं राजा॑न॒सं ह॒विषा॑
दुव॒स्य॒त। इ॒दं त्वा॒ वस्त्रं॑ प्रथ॒मन्वा॒ग॒न्नपै॒तदू॒ह॒ यदि॒हा॒बि॒भः
पु॒रा। इ॒ष्टा॒पूर्त॑मनु॒ सम्प॑श्य॒ दक्षि॑णां यथा॑ ते द॒त्तं बहु॑धा
वि॒बन्धु॑षु। इ॒मौ यु॑नज्मि ते व॒ह्नी अ॒सुनी॑थाय वो॒ढवै॑।
या॒भ्यां य॒मस्य॑ सा॒दन॑सं सु॒कृतां॑ चापि॒ गच्छ॑तात्। पू॒षा
त्वै॒तश्चा॑वयतु प्रवि॒द्वानन॑ष्टपशु॒र्भुवन॑स्य गो॒पाः। स त्वै॒तेभ्यः॑
परि॑ददात्पि॒तृभ्यो॑ऽग्नि॒र्दे॒वेभ्यः॑ सु॒वि॒दत्रै॑भ्यः। पू॒षे॒मा आ॒शा
अनु॑वेद॒ सर्वाः॑ सो अ॒स्मा॑सं अ॒भय॑तमेन नेषत्। स्व॒स्ति॒दा
अघृ॑णिः सर्व॒वी॒रोऽप्र॑युच्छन्पु॒र ए॒तु प्रवि॑द्वान्॥१॥

आयु॑र्वि॒श्वायुः॑ परि॑पासति त्वा पू॒षा त्वा॑ पातु प्रप॑थे पु॒रस्ता॑त्।
यत्रा॑संते सु॒कृतो॑ यत्र॒ ते य॒युस्तत्र॑ त्वा दे॒वः सं॒वि॒ता द॑धातु।
भु॒वन॑स्य पत इ॒द॑सं ह॒विः। अ॒ग्नये॑ रयि॒मते॑ स्वाहा॑। पु॒रुष॑स्य
सया॑व॒र्यपे॑द॒घानि॑ मृ॒ज्महे॑। यथा॑ नो अत्र॒ नाप॑रः पु॒रा ज॒रस॑
आय॑ति। पु॒रुष॑स्य सया॑वरि॒ वि ते॑ प्रा॒णम॑सि स्रसम्। शरी॑रेण
म॒हीमि॑हि स्व॒धये॑हि पि॒तृनु॑पं प्र॒जया॑ऽस्मानि॒हाव॑ह। मै॒वं मा॑ऽ
स्ता प्रि॑येऽहं दे॒वी स॒ती पि॑तृलो॒कं यदै॑षि। वि॒श्ववा॑रा नभ॑सा

संव्ययन्त्युभौ नो लोकौ पयसाऽभ्याववृत्स्व॥२॥

इयं नारी पतिलोकं वृणाना निपद्यत उप त्वा मर्त्य
प्रेतम्। विश्वं पुराणमनु पालयन्ती तस्यै प्रजां द्रविणं चेह
धेहि। उदीर्ष्व नार्यभि जीवलोकमितासुमेतमुपशेष एहि।
हस्तग्राभस्य दिधिषोस्त्वमेतत्पत्युर्जनित्वमभि सम्बभूव।
सुवर्णं हस्तादाददाना मृतस्य श्रियै ब्रह्मणे तेजसे बलाय।
अत्रैव त्वमिह वयं सुशेवा विश्वाः स्पृधो अभिमातीर्जयेम।
धनुरहस्तादाददाना मृतस्य श्रियै क्षत्रायौजसे बलाय। अत्रैव
त्वमिह वयं सुशेवा विश्वाः स्पृधो अभिमातीर्जयेम। मणिं
हस्तादाददाना मृतस्य श्रियै विशे पुष्ट्यै बलाय। अत्रैव
त्वमिह वयं सुशेवा विश्वाः स्पृधो अभिमातीर्जयेम॥३॥

इममग्ने चमसं मा विजीह्वरः प्रियो देवानामुत सोम्यानाम्।
एष यश्चमसो देवपानस्तस्मिन्देवा अमृता मादयन्ताम्।
अग्नेर्वर्म परि गोभिर्व्ययस्व सं प्रोर्णुष्व मेदसा पीवसा
चा नेत्वा धृष्णुरहरसा जर्हृषाणो दधद्विधक्ष्यन्पर्यङ्ख्यातै।
मैनमग्ने विदहो माऽभिषोचो माऽस्य त्वचं चिक्षिपो
मा शरीरम्। यदा शृतं करवो जातवेदोऽथेमेनं
प्रहिणुतात्पितृभ्यः। शृतं यदा करसि जातवेदोऽथेमेनं
परिदत्तात्पितृभ्यः। यदा गच्छात्यसुनीतिमेतामथा देवानां
वशनीर्भवाति। सूर्यं ते चक्षुर्गच्छतु वातमात्मा द्यां च

गच्छं पृथिवीं च धर्मणा। अपो वा गच्छ यदि तत्र ते
 हितमोषधीषु प्रतितिष्ठा शरीरैः। अजो भागस्तपसा तं
 तपस्व तं ते शोचिस्तपतु तं ते अर्चिः। यास्ते शिवास्तनुवो
 जातवेदस्ताभिर्वहेम५ सुकृतां यत्र लोकाः। अयं वै
 त्वमस्मादधि त्वमेतदयं वै तदस्य योनिरसि। वैश्वानरः पुत्रः
 पित्रे लोककृज्जातवेदो वहेम५ सुकृतां यत्र लोकाः॥४॥

विद्वानभ्याववृत्स्वाभिमातीर्जयेम् शरीरैश्चत्वारि च॥ [१]

य एतस्य पथो गोप्तारस्तेभ्यः स्वाहा य एतस्य पथो
 रक्षितारस्तेभ्यः स्वाहा य एतस्य पथोभिरक्षितारस्तेभ्यः
 स्वाहाऽऽख्यात्रे स्वाहाऽपाख्यात्रे स्वाहाऽभिलालपते
 स्वाहाऽपलालपते स्वाहाऽग्नये कर्मकृते स्वाहा यमत्र
 नाधीमस्तस्मै स्वाहा। यस्तं इध्मं जुभरत्सिष्विदानो मूर्धानं
 वात तपते त्वाया। दिवो विश्वस्मात्सीमघायत उरुष्यः।
 अस्मात्त्वमधि जातोऽसि त्वदयं जायतां पुनः। अग्नये
 वैश्वानराय सुवर्गाय लोकाय स्वाहा॥५॥

य एतस्य त्वत्पञ्च॥ [२]

प्र केतुना बृहता भ्रात्यग्निराविर्विश्वानि वृषभो रौरवीति।
 दिवश्चिदन्तादुप मामुदानं डपामुपस्थे महिषो ववर्ध। इदं
 त एकं पर ऊत एकं तृतीयेन ज्योतिषा संविशस्वा।
 संवेशनस्तनुवै चारुरेधि प्रियो देवानां परमे सधस्थे।

नार्के सुपर्णमुप यत्पतन्तः५ हृदा वेनन्तो अभ्यचक्षत त्वा।
 हिरण्यपक्षं वरुणस्य दूतं यमस्य योनौ शकुनं भुरण्युम्।
 अतिद्रव सारमेयौ श्वानौ चतुरक्षौ शबलौ साधुना पथा।
 अथा पितृन्सुविदत्राः५ अपीहि यमेन ये संधमादं मदन्ति।
 यौ ते श्वानौ यमरक्षितारौ चतुरक्षौ पथिरक्षी नृचक्षसा।
 ताभ्याः५ राजन्परि देह्येनः५ स्वस्ति चास्मा अनमीवं च
 धेहि॥६॥

उरुणसावसुतृपावुलुम्बलौ यमस्य दूतौ चरतो वशाः५ अनु।
 तावस्मभ्यं दृशये सूर्याय पुनर्दत्ता वसुमद्येह भद्रम्। सोम
 एकेभ्यः पवते घृतमेक उपासते। येभ्यो मधु प्रधावति
 ताः५श्चिदेवापि गच्छतात्। ये युध्यन्ते प्रधनेषु शूरासो ये
 तनुत्यजः। ये वा सहस्रदक्षिणास्ताः५श्चिदेवापि गच्छतात्।
 तपसा ये अनाधृष्यास्तपसा ये सुवर्गताः। तपो ये
 चक्रिरे महत्ताः५श्चिदेवापि गच्छतात्। अश्मन्वती रेवतीः
 सः५ रभध्वमुत्तिष्ठत प्रतरता सखायः। अत्रा जहाम ये
 असन्नशैवाः शिवान् वयमभि वाजानुत्तरेम॥७॥

यद्वै देवस्य सवितुः पवित्रः५ सहस्रधारं विततमन्तरिक्षे।
 येनापुनादिन्द्रमनार्तमात्यै तेनाहं माः५ सर्वतनुं पुनामि। या
 राष्ट्रात्पन्नादप यन्ति शाखा अभिमृता नृपतिमिच्छमानाः।
 धातुस्ताः सर्वाः पवनेन पूताः प्रजयास्मान्रय्या वर्चसा
 सः५सृजाथ। उद्वयं तमसस्परि पश्यन्तो ज्योतिरुत्तरम्।

दे॒वं दे॒व॒त्रा सूर्य॒मग॑न्म॒ ज्योति॑रुत्त॒मम् । धा॒ता पु॑नातु सवि॒ता
पु॑नातु । अ॒ग्नेस्तेज॑सा॒ सूर्य॑स्य॒ वर्च॑सा ॥८॥

धेद्युत्तरेमाष्टौ च ॥ ————— [३]

यन्ते॑ अ॒ग्निम॑म॒न्थाम॑ वृष॒भाये॑व॒ पक्त॑वे । इ॒मन्त॑ꣳ श॒मयाम॑सि
क्षी॒रेण॑ चोद॒केन॑ च । यन्त्वम॑ग्ने॒ सम॑द॒हस्त्व॑मु॒ निर्वा॑पया॒ पुनः॑ ।
क्या॒म्बूर॑त्र जायतां पाकदूर्वा व्यल्कशा । शी॒ति॒के शी॑ति॒काव॑ति
ह्लादु॑के॒ ह्लादु॑कावति । म॒ण्डूक्या॑ सुसङ्ग॒मये॑मꣳ स्व॑ग्निꣳ श॒मय॑ ।
शं ते॑ धन्व॒न्या आपः॑ श॒मु ते॑ सन्त्व॒नूक्याः॑ । शं ते॑ स॒मुद्रि॑या
आपः॑ श॒मु ते॑ सन्तु॒ वर्ष्याः॑ । शं ते॑ स्र॒वन्ती॑स्त॒नुवे॒ श॒मु ते॑ सन्तु॒
कूप्याः॑ । शन्ते॑ नी॒हारो॒ व॑र्षतु॒ श॒मु पृ॒ष्वाऽव॑शीयताम् ॥९॥

अव॑ सृज॒ पुन॑र॒ग्ने पि॒तृभ्यो॑ यस्तु॒ आहु॑तश्चर॒ति स्व॒धाभिः॑ ।
आयु॑र्वसान् उप॑ यातु॒ शेष॑ꣳ सङ्ग॑च्छतां त॒नुवा॑ जातवेदः ।
सङ्ग॑च्छस्व पि॒तृभिः॑ सꣳ स्व॒धाभिः॑ स॒मिष्टा॑पूर्तेन॒ पर॑मे
व्यो॑मन् । यत्र॒ भूम्यै॑ वृणसे॒ तत्र॑ गच्छ॒ तत्र॑ त्वा दे॒वः
स॒वि॒ता द॑धातु । यत्ते॑ कृष्णः श॒कुन॑ आ॒तुतो॑द॒ पिपी॑लः
स॒र्प उ॑त वा॒ श्वाप॑दः । अ॒ग्निष्ट॑द्विश्वा॒दनृ॑णं कृ॒णोतु॑ सोम॑श्च
यो ब्रा॑ह्म॒णमा॑वि॒वेश॑ । उत्ति॑ष्ठात॒स्तनु॑वꣳ स॒म्भ॑रस्व॒ मेह॑
गात्र॑मव॒हा मा॑ शरी॒रम् । यत्र॒ भूम्यै॑ वृणसे॒ तत्र॑ गच्छ॒ तत्र॑
त्वा दे॒वः स॒वि॒ता द॑धातु । इ॒दं त॒ एकं॑ प॒र ऊ॑त॒ एकं॑
तृती॑येन॒ ज्योति॑षा॒ संवि॑शस्व । सं॒वेश॑नस्त॒नुवे॒ चारु॑रेधि

प्रियो देवानां परमे सधस्थे। उत्तिष्ठ प्रेहि प्रद्रवौकः कृणुष्व
परमे व्योमन्। यमेन त्वं यम्या संविदानोत्तमं नाकमधि
रोहेमम्। अश्वमेधं रेवतीर्यद्वै देवस्य सवितुः पवित्रं या
राष्ट्रात्पन्नादुद्वयं तमसस्परि धाता पुनातु। अस्मात्त्वमधि
जातोऽस्ययं त्वदधिजायताम्। अग्नये वैश्वानराय सुवर्गाय
लोकाय स्वाहा॥१०॥

अवशीयतां सधस्थे पञ्च च॥ [४]

आयातु देवः सुमनाभिरूतिभिर्यमो हवेह प्रयताभिरक्ता।
आसीदतां सुप्रयतेह बर्हिष्यूजाय जात्यै मम शत्रुहत्यै।
यमे इव यतमाने यदैतं प्रवांभरन्मानुषा देवयन्तः।
आसीदतः स्वमुं लोकं विदाने स्वासस्थे भवतमिन्दवे
नः। यमाय सोमं सुनुत यमाय जुहुता हविः। यमं
हं यज्ञो गच्छत्यग्निदूतो अरङ्कृतः। यमाय घृतवद्धविर्जुहोत
प्र च तिष्ठत। स नो देवेष्वायमदीर्घमायुः प्र जीवसे।
यमाय मधुमत्तमं राज्ञे हव्यं जुहोतन। इदं नम ऋषिभ्यः
पूर्वजेभ्यः पूर्वैभ्यः पथिकृद्भ्यः॥११॥

योऽस्य कौष्ठं जगत् पार्थिवस्यैकं इद्वशी। यमं
भङ्गुश्रवो गां यो राजानपरोध्यः। यमङ्गाय भङ्गुश्रवो यो
राजानपरोध्यः। येनापो नद्यो धन्वा नि येन द्यौः पृथिवी
वृढा। हिरण्यकक्ष्यान् सुधुरान् हिरण्याक्षानयः शफान्।

अश्वान॑नश्य॑तो दा॒नं य॒मो रा॑जाभि॒ तिष्ठ॑ति। य॒मो दा॑धार
पृथि॒वीं य॒मो वि॒श्वमि॑दं जग॑त्। य॒माय॑ सर्व॒मित्र॑स्थे यत्
प्रा॒णद्वायु॑रक्षि॒तम्। यथा॑ पञ्च यथा॑ षड्यथा॑ पञ्च द॒शर्ष॑यः।
य॒मं यो वि॑द्यात्स ब्रू॒याद्य॑थैक ऋषि॑र्विजान॒ते॥१२॥

त्रिक॑द्रुकेभिः पत॑ति षडु॒र्वीरे॑कमिद्वृ॒हत्। गा॒यत्री
त्रिष्टु॑च्छन्दा॑सि सर्वा॑ ता य॒म आ॑हिता। अ॒हर॑हर्नय॑मानो
गा॒मश्वं॑ पुरु॑षं जग॑त्। वैव॑स्वतो॒ न तृ॑प्यति पञ्च॑भिर्मान॒वैर्य॑मः।
वैव॑स्वते वि॒विच्य॑न्ते यमे॒ राज॑नि ते ज॒नाः। ये
चे॒ह स॒त्येनेच्छ॑न्ते य उ॒ चानृ॑तवादि॒नः। ते रा॑जन्नि॒ह
वि॒विच्य॑न्तेऽथा य॑न्ति त्वा॒मुप॑। दे॒वाश्च॑ ये न॑म॒स्यन्ति॒
ब्राह्म॑णाश्चाप॒चित्य॑ति। यस्मि॑न्वृ॒क्षे सु॑प॒लाशे॑ दे॒वैः स॒म्पिब॑ते
य॒मः। अत्रा॑ नो वि॒श्वप॑तिः पि॒ता पु॑रा॒णा अनु॑वेनति॥१३॥

प॒थिकृ॑द्धो विजान॒तेऽनु॑ वेनति॥

[५]

वैश्वान॑रे ह॒विरि॑दं जु॒होमि॑ साह॒स्रमु॑त्सं श॒तधा॑रमे॒तम्।
तस्मि॑न्नेष पि॒तरं॑ पिताम॒हं प्र॑पिताम॒हं बिभ॑र॒त्पिन्व॑माने।
द्र॒प्सश्च॑स्कन्द पृथि॒वीमनु॑ द्यामि॒मं च॒ योनि॑मनु॒ यश्च॒ पूर्वः॑।
तृतीयं॑ योनि॒मनु॑ स॒ञ्चर॑न्तं द्र॒प्सं जु॒होम्यनु॑ स॒प्त हो॒त्राः।
इ॒मं स॑मु॒द्रं श॒तधा॑र॒मुत्सं॑व्य॒च्यमा॑नं भुव॑नस्य म॒ध्ये।
घृ॒तं दुहा॑ना॒मदि॑तिं जना॒याग्रे॒ मा हि॑सीः पर॒मे व्यो॑मन्।
अपै॑त॒ वी॒त वि॑ च॒ सर्प॑तातो॒ येऽत्र॒ स्थ पु॑रा॒णा ये च॒
नू॒तनाः॑। अहो॑भिर॒द्विर॒क्तुभि॒र्व्यक्तं॑ य॒मो द॑दात्वव॒सान॑मस्मै।

स॒वि॒तै॒तानि॒ शरी॑राणि पृथि॒व्यै मा॒तुरु॒पस्थ॒ आद॑धे।
तेभि॑र्यु॒ज्यन्ता॑म॒घ्नियाः॥१४॥

शुनं॑ वा॒हाः शुनं॑ ना॒राः शुनं॑ कृषतु लाङ्ग॑लम्। शुनं॑ व॒त्रा
ब॑ध्यन्ता॑ शुनम॒ष्टामु॑दिङ्गय॒ शुना॑सीरा शुनम॒स्मासु॑ धत्तम्।
शुना॑सीरावि॒मां वाचं॑ यद्वि॒वि च॑क्रथुः पयः॑। तेने॒मामुप॑
सि॒ञ्चत॑म्। सीते॑ वन्दा॑महे त्वा॒ऽर्वाची॑ सुभगे भवा॑ यथा॑
नः सु॒भगा स॑सि॒ यथा॑ नः सु॒फला स॑सि। स॒वि॒तै॒तानि॒
शरी॑राणि पृथि॒व्यै मा॒तुरु॒पस्थ॒ आद॑धे। तेभि॑रदि॒ते शं भ॑वा॒
विमु॑च्यध्वम॒घ्निया दे॒व्याना॒ अता॑रिष्म॒ तम॑सस्पा॒रम॒स्य।
ज्योति॑रापाम॒ सुव॑रगन्म॥१५॥

प्र वा॒ता वा॒न्ति प॒तय॑न्ति वि॒द्युत॒ उदोष॑धीर्जिहते॒ पिन्व॑ते
सुवः॑। इरा॒ विश्व॑स्मै भुव॑नाय जायते॒ यत्पर्ज॑न्यः पृथि॒वी॑
रेत॒साऽव॑ति। यथा॑ य॒माय॑ हार्म्यमव॑प॒न्पञ्च॑ मान॒वाः। ए॒वं
व॑पामि हार्म्यं यथा॑सा॒म जी॒वलो॒के भूर॑यः। चि॒तः स्थ॑ परि॒चितं॑
ऊर्ध्व॑चितः श्रय॒ध्वं पि॒तरो॑ दे॒वता॑। प्र॒जाप॑तिर्वः सादयतु॒ तया॑
दे॒वत॑या। आप्या॑यस्व॒ सन्तै॑॥१६॥

अ॒घ्निया अ॑गन्म स॒प्त च॑॥ _____ [६]

उ॒त्तं त॒भ्रोमि॑ पृथि॒वीं त्वत्प॑री॒मं लो॒कं नि॒दध॑न्मो अ॒ह॑
रि॒षम्। ए॒ताः स्थू॑णां पि॒तरो॑ धारयन्तु ते॒ऽत्रा॑ यमः
साद॑नात्ते मि॒नोतु॑। उप॑स॒र्प मा॒तरं॒ भूमि॑मे॒तामु॑रु॒व्यच॑सं
पृथि॒वी॑ सु॒शेवा॑म्। ऊ॒र्णम्र॑दा यु॒वति॑र्दक्षि॒णाव॑त्येषा॒ त्वा

पातु निर्ऋत्या उपस्थे। उद्धञ्चस्व पृथिवि मा विबाधिथाः
 सूपायनास्मै भव सूपवञ्चना। माता पुत्रं यथासिचाभ्येनं
 भूमि वृणु। उद्धञ्चमाना पृथिवी हि तिष्ठसि सहस्रं मित
 उप हि श्रयन्ताम्। ते गृहासो मधुश्रुतो विश्वाहास्मै शरणाः
 सन्त्वत्र। एणीर्धाना हरिणीरर्जुनीः सन्तु धेनवः। तिलवत्सा
 ऊर्मस्मै दुहाना विश्वाहा सन्त्वनपस्फुरन्तीः॥१७॥

एषा ते यमसादने स्वधा निर्धीयते गृहे। अक्षितिर्नाम ते
 असौ। इदं पितृभ्यः प्रभरेम बर्हिर्देवेभ्यो जीवन्त उत्तरं
 भरेम। तत्त्वमारोहासो मेघ्यो भवं यमेन त्वं यम्या संविदानः।
 मा त्वा वृक्षौ सम्बाधिष्ठां मा माता पृथिवि त्वम्। पितृन्
 हि यत्र गच्छास्येधासं यमराज्ये। मा त्वा वृक्षौ सम्बाधेथां
 मा माता पृथिवी मही। वैवस्वतः हि गच्छासि यमराज्ये
 विराजसि। नळं प्लवमारोहैतं नळेन पथोऽन्विहि। स त्वं
 नळप्लवो भूत्वा सन्तरे प्रतरोत्तरं॥१८॥

सवितैतानि शरीराणि पृथिव्यै मातुरुपस्थ आदधे। तेभ्यः
 पृथिवि शं भवा। षड्भोता सूर्य ते चक्षुर्गच्छतु वातमात्मा द्यां
 च गच्छ पृथिवीं च धर्मणा। अपो वा गच्छ यदि तत्र ते
 हितमोषधीषु प्रतितिष्ठा शरीरैः। परं मृत्यो अनुपरैहि पन्थां
 यस्ते स्व इतरो देवयानात्। चक्षुष्मते शृण्वते तै ब्रवीमि मा
 नः प्रजाः शरीरिषो मोत वीरान्। शं वातः शः हि ते घृणिः

शमुं ते सन्त्वोषधीः। कल्पन्तां मे दिशः शग्माः। पृथिव्यास्त्वा
लोके सादयाम्यमुष्य शर्मासि पितरो देवता। प्रजापतिस्त्वा
सादयतु तया देवतया। अन्तरिक्षस्य त्वा दिवस्त्वा दिशां त्वा
नाकस्य त्वा पृष्ठे ब्रध्नस्य त्वा विष्टपे सादयाम्यमुष्य शर्मासि
पितरो देवता। प्रजापतिस्त्वा सादयतु तया देवतया॥१९॥

अपूपवान्धृतवाः श्वरुरेह सीदतूत्तभ्रुवन् पृथिवीं द्यामुतोपरि।
योनिःकृतः पथिकृतः सपर्यत ये देवानां धृतभागा इह स्थ।
एषा ते यमसादने स्वधा निधीयते गृहेऽसौ। दशाक्षरा
तां रक्षस्व तां गोपायस्व तां ते परिददामि तस्यां
त्वा मा दंभन्पितरो देवता। प्रजापतिस्त्वा सादयतु तया
देवतया। अपूपवान्धृतवान् क्षीरवान्दधिवान्मधुमाः श्वरुरेह
सीदतूत्तभ्रुवन् पृथिवीं द्यामुतोपरि। योनिःकृतः पथिकृतः
सपर्यत ये देवानां शृतभागाः क्षीरभागा दधिभागा मधुभागा
इह स्थ। एषा ते यमसादने स्वधा निधीयते गृहेऽसौ।
शताक्षरा सहस्राक्षरायुताक्षराऽच्युताक्षरा तां रक्षस्व तां
गोपायस्व तां ते परिददामि तस्यां त्वा मा दंभन्पितरो
देवता। प्रजापतिस्त्वा सादयतु तया देवतया॥२०॥

अनपस्फुरन्तीरुत्तर देवतया द्वे च॥ [७]

एतास्ते स्वधा अमृताः करोमि यास्ते धानाः परिकिराम्यत्र।
तास्ते यमः पितृभिः संविदानोऽत्र धेनूः कामदुघाः

करोतु। त्वामर्जुनौषधीनां पयो ब्रह्माण इद्विदुः। तासां त्वा
मध्यादाददे चरुभ्यो अपिधातवे। दूर्वाणां स्तम्बमाहरैतां
प्रियतमां मम। इमां दिशं मनुष्याणां भूयिष्ठानु वि रोहतु।
काशानां स्तम्बमाहर रक्षसामपहत्यै। य एतस्यै दिशः
पुराभवन्नघायवो यथा तेनाभवान्पुनः। दर्भाणां स्तम्बमाहर
पितृणामोषधीं प्रियाम्। अन्वस्यै मूलं जीवादनु काण्डमथो
फलम्॥ २१॥

लोकं पृण ता अस्य सूददोहसः। शं वातः शं हि ते
घृणिः शमु ते सन्त्वोषधीः। कल्पन्तां ते दिशः सर्वाः।
इदमेव मेतोऽपरामार्तिमाराम काञ्चन। तथा तदश्विभ्यां कृतं
मित्रेण वरुणेन च। वरुणो वारयादिदं देवो वनस्पतिः। आत्यै
निर्ऋत्यै द्वेषाच्च वनस्पतिः। विधृतिरसि विधारयास्मदघा
द्वेषांसि शमि शमयास्मदघा द्वेषांसि यव यवयास्मदघा
द्वेषांसि। पृथिवीं गच्छान्तरिक्षं गच्छ दिवं गच्छ दिशो
गच्छ सुवर्गच्छ सुवर्गच्छ दिशो गच्छ दिवं गच्छान्तरिक्षं
गच्छ पृथिवीं गच्छाऽऽपो वा गच्छ यदि तत्र ते हितमोषधीषु
प्रति तिष्ठा शरीरैः। अश्मन्वती रेवतीर्यद्वै देवस्य सवितुः पवित्रं
या राष्ट्रात्पन्नादुद्वयं तमसस्परि धाता पुनातु॥ २२॥

फलं पुनातु॥

[८]

आ रोहताऽऽयुर्जरसं गृणाना अनुपूर्वं यतमाना यतिष्ठा।

इह त्वष्टां सुजनिमा सुरत्नौ दीर्घमायुः करतु जीवसे वः।
 यथाऽहान्यनुपूर्वं भवन्ति यथर्तव ऋतुभिर्यन्ति कृताः। यथा
 न पूर्वमपरो जहात्येवा धातरायूँषि कल्पयैषाम्। न हि ते
 अग्ने तनुवै क्रूरं चकार मर्त्यः। कपिर्बभस्ति तेजं पुनर्जरायु
 गौरिवा अप नः शोशुचदधमग्रे शुशुध्या रयिम्। अप नः
 शोशुचदधं मृत्यवे स्वाहा। अनङ्गाहमन्वारभामहे स्वस्तये।
 स न इन्द्र इव देवेभ्यो वह्निः सम्पारणो भव॥२३॥

इमे जीवा वि मृतैराववर्तिन्नभूद्भ्रा देवहूतिं नो अद्या
 प्राञ्जोगामानृतये हसाय द्राघीय आयुः प्रतरां दधानाः।
 मृत्योः पदं योपयन्तो यदैम द्राघीय आयुः प्रतरां दधानाः।
 आप्यायमानाः प्रजया धनेन शुद्धाः पूता भवथ यज्ञियासः।
 इमं जीवेभ्यः परिधिं दधामि मा नोऽनुगादपरो अर्धमेतम्।
 शतं जीवन्तु शरदः पुरुचीस्तिरो मृत्युं दद्महे पर्वतेन।
 इमा नारीरविधवाः सुपत्नीराञ्जनेन सर्पिषा सम्मृशन्ताम्।
 अनश्रवो अनमीवाः सुशेवा आरोहन्तु जनयो योनिमग्रे।
 यदाञ्जनं त्रैककुदं जातं हिमवतस्परि। तेनामृतस्य
 मूलैनारातीर्जम्भयामसि। यथा त्वमुद्विनत्स्योषधे पृथिव्या
 अधि। एवमिम उद्विन्दन्तु कीर्त्या यशसा ब्रह्मवर्चसेन।
 अजोऽस्यजास्मदघा द्वेषाँसि यवोऽसि यवयास्मदघा
 द्वेषाँसि॥२४॥

अपं नः शोशुचदधमग्रे शुशुध्या रयिम्। अपं नः
 शोशुचदधम्। सुक्षेत्रिया सुगातुया वसूया च यजामहे। अपं
 नः शोशुचदधम्। प्रयद्वन्दिष्ठ एषां प्रास्माकांसश्च सूरयः।
 अपं नः शोशुचदधम्। प्रयदग्नेः सहस्वतो विश्वतो यन्ति
 सूरयः। अपं नः शोशुचदधम्। प्रयत्ते अग्ने सूरयो जायेमहि
 प्र ते वयम्। अपं नः शोशुचदधम्॥२५॥

त्व२ हि विश्वतोमुख विश्वतः परिभूरसि। अपं नः
 शोशुचदधम्। द्विषो नो विश्वतोमुखाऽति नावेवं पारया।
 अपं नः शोशुचदधम्। स नः सिन्धुमिव नावयाति
 पर्षा स्वस्तये। अपं नः शोशुचदधम्। आपः प्रवणादिव
 यतीरपास्मत्स्यन्दतामधम्। अपं नः शोशुचदधम्।
 उद्वनादुदकानीवापास्मत्स्यन्दतामधम्। अपं नः शोशुचदधम्।
 आनन्दाय प्रमोदाय पुनरागाः स्वान्गृहान्। अपं नः
 शोशुचदधम्। न वै तत्र प्रमीयते गौरश्चः पुरुषः पशुः। यत्रेदं
 ब्रह्म क्रियते परिधिर्जीवनायकमपं नः शोशुचदधम्॥२६॥

अधमघं चत्वारि च॥

[१०]

अपश्याम युवतिमाचरन्तीं मृताय जीवां परिणीयमानाम्।
 अन्धेन या तमसा प्रावृताऽसि प्राचीमवाचीमवयन्नरिष्ठ्यै।
 मयैतां माःस्तां भ्रियमाणा देवी सती पितृलोकं यदैषि।
 विश्ववारा नभसा संव्ययन्त्युभौ नो लोकौ पयसाऽऽवृणीहि।
 रयिष्ठामग्निं मधुमन्तमूर्मिणमूर्जः सन्तं त्वा पयसोप

स॑स॒देम। स॑ र॒य्या स॒मु वर्च॑सा॒ सच॑स्वा नः स्व॒स्तये॑।
 ये जी॒वा ये च॑ मृ॒ता ये जा॒ता ये च॒ जन्त्याः॑। तेभ्यो॑
 घृ॒तस्य॑ धा॒रयितुं॑ मधु॑धारा व्यु॒न्दती। मा॒ता रु॒द्राणां॑ दुहि॒ता
 वसू॑ना॒ः स्वसा॑दित्याना॑ममृ॒तस्य॑ नाभिः॑। प्रणु॑वोच॑ चि॒कितु॑षे
 जना॑य॒ मागा॑मना॑गाम॒दिति॑ वधि॑ष्ट। पिब॑तू॒दकं॑ तृणा॑न्यत्तु।
 ओमु॑त्सृजत॥ २७ ॥

वधि॑ष्ट द्वे च॑॥ ————— [११]

सन्त्वा॑ सि॒ञ्चामि॒ यजु॑षां प्र॒जामा॑यु॒र्धनं॑ च॥ ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒
 शान्तिः॑॥

सु॒मङ्ग॒लीरि॑यं व॒धूरि॑मा॒ संमे॑त॒ पश्य॑त। सौभा॑ग्यम॒स्यै
 द॒त्त्वाया॑थास्तं॒ वि परे॑तन। इ॒मां त्वमि॑न्द्र मी॒ढ्वः सु॑पु॒त्रा॒
 सु॒भगा॑ कुरु। दशा॑स्यां पु॒त्राना॑ धेहि॒ पति॑मेकाद॒शं कृ॑धि॥
 आ॒वह॑न्ती वि॒तन्वा॑ना। कु॒र्वाणा॑ ची॒रमा॑त्मनः॑। वासा॑सि
 मम॒ गाव॑श्च। अ॒न्नपा॑ने च॑ सर्व॒दा। ततो॑ मे श्रि॒यमा॑वह।
 ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

॥ सप्तमः प्रश्नः — शीक्षावल्ली ॥

शं नो मि॒त्रः शं वरु॑णः। शं नो भव॑त्व॒र्य॒मा। शं न॒ इन्द्रो॑
बृ॒ह॒स्पतिः॑। शं नो विष्णु॑रुरु॒क्रमः॑। नमो॑ ब्रह्म॒णे। नम॑स्ते वा॒यो।
त्वमे॒व प्र॒त्यक्षं॑ ब्रह्मा॑सि। त्वमे॒व प्र॒त्यक्षं॑ ब्रह्म॑ वदिष्यामि। ऋ॒तं
वदि॑ष्यामि। स॒त्यं वदि॑ष्यामि। तन्मा॑मवतु। तद्व॒क्तार॑मवतु।
अव॑तु माम्। अव॑तु व॒क्तारम्। ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥१॥

स॒त्यं वदि॑ष्यामि पञ्च॑ च॥ ————— [१]

शीक्षां व्याख्यास्यामः। वर्णः॑ स्वरः। मात्रा॒ बलम्। सामं
सन्तानः॑। इत्युक्तः शीक्षाध्यायः॥२॥

शीक्षां पञ्च॑॥ ————— [२]

स॒ह नो॑ यशः। स॒ह नो॑ ब्रह्मव॒र्चसम्। अथातः स॒हिता॒या
उपनिषदं व्याख्यास्यामः। पञ्च॑स्वधिकरणेषु। अधिलोकमधि-
ज्यौतिषमधिविद्यमधिप्रजमध्यात्मम्। ता महास॒हिता
इत्याचक्षते। अथाधिलोकम्। पृथि॒वी पूर्वरूपम्।
द्यौरुत्तररूपम्। आकाशः स॒न्धिः॥३॥

वायुः सन्धानम्। इत्यधिलोकम्। अथाधिज्यौतिषम्। अग्निः
पूर्वरूपम्। आदित्य उत्तररूपम्। आपः स॒न्धिः। वैद्युतः
सन्धानम्। इत्यधिज्यौतिषम्। अथाधिविद्यम्। आचार्यः
पूर्वरूपम्॥४॥

अन्तेवास्युत्तररूपम्। विद्या स॒न्धिः। प्रवचनं सन्धानम्।

इत्यधि॑विद्यम्। अथाधि॑प्रजम्। माता पूर्व॑रूपम्।
पितोत्तर॑रूपम्। प्रजा सन्धिः। प्रजननं॑ सन्धानम्।
इत्यधि॑प्रजम्॥५॥

अथाध्या॑त्मम्। अधरा॑हनुः पूर्व॑रूपम्। उत्तरा॑हनुरुत्तर॑रूपम्।
वाक्सन्धिः। जिह्वा॑ सन्धानम्। इत्यध्या॑त्मम्। इती॒मा
महा॑सं॒हिताः। य ए॒वमे॒ता महा॑सं॒हिता व्याख्या॑ता वे॒द।
सन्धी॑यते प्रज॑या प॒शुभिः। ब्रह्म॑वर्चसे॒नान्नाद्ये॑न सुवर्ग्ये॑ण
लोके॑न॥६॥

सन्धिराचार्यः पूर्वरूपमित्यधिप्रजं लोकेन॥—————[३]

यश्छन्द॑सामृष॒भो वि॒श्वरूपः॑। छन्दो॒भ्योऽध्य॑मृता॑त्सम्ब॒भूव। स
मेन्द्रो॑ मे॒धया॑ स्पृणोतु। अ॒मृत॑स्य दे॒व धार॑णो भूयासम्। शरी॑रं
मे विच॑र॒षणम्। जिह्वा॑ मे मधु॑मत्त॒मा। कर्णा॑भ्यां भूरि॒ विश्रु॑वम्।
ब्रह्म॑णः को॒शोऽसि॑ मे॒धया॑पि॒हितः। श्रु॒तं मे॑ गोपा॒य। आ॒वह॑न्ती
वित॑न्वा॒ना॥७॥

कुर्वा॑णा चीर॑मा॒त्मनः॑। वासा॑सि॒ मम॑ गाव॑श्च। अ॒न्नपा॑ने च
सर्व॑दा। ततो॑ मे श्रिय॑माव॑ह। लो॒मशां॑ प॒शुभिः॑ स॒ह स्वाहा॑।
आ मा॑ यन्तु ब्रह्म॑चा॒रिणः॑ स्वाहा॑। वि मा॑ऽऽयन्तु ब्रह्म॑चा॒रिणः॑
स्वाहा॑। प्र मा॑ऽऽयन्तु ब्रह्म॑चा॒रिणः॑ स्वाहा॑। दमा॑यन्तु
ब्रह्म॑चा॒रिणः॑ स्वाहा॑। शमा॑यन्तु ब्रह्म॑चा॒रिणः॑ स्वाहा॑॥८॥

यशो॑ जने॑ऽसानि॒ स्वाहा॑। श्रेया॑न् वस्य॑सोऽसानि॒ स्वाहा॑। तं
त्वा॑ भग॒ प्रवि॑शानि॒ स्वाहा॑। स मा॑ भग॒ प्रवि॑श॒ स्वाहा॑।

तस्मिन्सहस्रंशाखे। निभंगाहं त्वयि मृजे स्वाहा। यथाऽऽपः
प्रवता यन्ति। यथा मासा अहर्जरम्। एवं मां ब्रह्मचारिणः।
धातरायन्तु सर्वतः स्वाहा। प्रतिवेशोऽसि प्र मां भाहि प्र मां
पद्यस्व॥१॥

[४]

भूर्भुवः सुवरिति वा एतास्तिस्रो व्याहृतयः। तासामुहस्मै तां
चतुर्थीम्। माहाचमस्यः प्रवेदयते। मह इति। तद्ब्रह्म। स
आत्मा। अङ्गान्यन्या देवताः। भूरिति वा अयं लोकः। भुव
इत्यन्तरिक्षम्। सुवरित्यसौ लोकः॥१०॥

मह इत्यादित्यः। आदित्येन वाव सर्वे लोका महीयन्ते।
भूरिति वा अग्निः। भुव इति वायुः। सुवरित्यादित्यः।
मह इति चन्द्रमाः। चन्द्रमसा वाव सर्वाणि ज्योतींषि
महीयन्ते। भूरिति वा ऋचः। भुव इति सामानि। सुवरिति
यजूंषि॥११॥

मह इति ब्रह्म। ब्रह्मणा वाव सर्वे वेदा महीयन्ते। भूरिति
वै प्राणः। भुव इत्यपानः। सुवरिति व्यानः। मह इत्यन्नम्।
अन्नेन वाव सर्वे प्राणा महीयन्ते। ता वा एताश्चतस्रश्चतुर्धा।
चतस्रश्चतस्रो व्याहृतयः। ता यो वेद। स वेद ब्रह्म। सर्वेऽस्मै
देवा बलिमावहन्ति॥१२॥

असौ लोको यजूंषि वेद द्वे च॥

[५]

स य ए॒षोऽन्त॑र्हृ॒दय॑ आका॒शः। तस्मि॑न्न॒यं पु॒रुषो॑ मनो॒मयः॑।
अमृ॑तो हि॒र॒ण्मयः॑। अन्त॑रेण॒ तालु॑के। य ए॒ष स्तन॑
इवाव॑लम्ब॒ते। सै॒न्द्रयो॒निः। यत्रा॒सौ के॑शा॒न्तो वि॒वर्त॑ते।
व्य॒पोह्य॑ शी॒र्षक॑पा॒ले। भू॒रित्य॒ग्नौ प्र॑ति॒तिष्ठ॑ति। भुव॒ इति॑
वा॒यौ॥१३॥

सुव॒रित्या॑दित्ये। मह॒ इति॑ ब्रह्म॑णि। आ॒प्रोति॑ स्वा॒राज्य॑म्।
आ॒प्रोति॑ मन॑स॒स्पति॑म्। वाक्प॑तिश्चक्षु॑ष्पतिः। श्रोत्र॑पतिर्वि॒
ज्ञान॑पतिः। ए॒तत्ततो॑ भवति। आ॒का॒शशरी॑रं ब्रह्म॑।
स॒त्यात्म॑प्रा॒णारा॑मं मन॑ आनन्दम्। शा॒न्ति॑समृद्धम॒मृत॑म्।
इति॑ प्राचीनयो॒ग्योपा॑स्व॥१४॥

वा॒याव॑मृतमेकं च॥ ————— [६]

पृ॒थि॒व्यन्त॑रि॒क्षं द्यौर्दि॑शोऽवा॒न्तर॑दि॒शाः। अ॒ग्नि॒र्वायु॑रा॒दित्य॑-
श्च॒न्द्रमा॑ नक्ष॑त्राणि। आप॒ ओष॑धयो॒ वन॑स्पत॑य आका॒श
आ॒त्मा। इत्य॑धिभू॒तम्। अथा॑ध्या॒त्मम्। प्रा॒णो व्या॒नोऽपान॑
उ॒दानः॑ स॒मानः॑। चक्षुः॑ श्रोत्रं मनो॒ वाक्क॑क्। च॒र्म मा॒सः
स्ना॒वास्थि॑ म॒ज्जा। ए॒तद॑धि वि॒धाय॑र॒षिर॑वा॒चत्। पाङ्क॑ वा इ॒दं
सर्व॑म्। पाङ्के॑नै॒व पाङ्क॑ः स्पृ॒णोती॑ति॥१५॥

सर्व॑मेकं च॥ ————— [७]

ओमि॑ति ब्रह्म॑। ओमि॒तीद॑ सर्व॑म्। ओमि॒त्येत॑दनु॒कृति॑
ह स्म॒ वा अ॒प्योश्वा॑व॒येत्या॑श्वाव॒यन्ति॑। ओमि॑ति
सा॒मा॒नि गाय॑न्ति। ओ॒शोमि॑ति श॒स्त्राणि॑ श॒सन्ति॑।

ओमित्यध्वर्युः प्रतिगुरं प्रतिगृणाति। ओमिति ब्रह्मा प्रसौति।
ओमित्यग्निहोत्रमनुजानाति। ओमिति ब्राह्मणः प्रवक्ष्यन्नाह
ब्रह्मोपाप्रवानीति। ब्रह्मैवोपाप्रोति॥१६॥

ओन्दश॥—————[८]

ऋतं च स्वाध्यायप्रवचने च। सत्यं च स्वाध्यायप्रवचने च।
तपश्च स्वाध्यायप्रवचने च। दमश्च स्वाध्यायप्रवचने च। शमश्च
स्वाध्यायप्रवचने च। अग्नयश्च स्वाध्यायप्रवचने च। अग्निहोत्रं
च स्वाध्यायप्रवचने च। अतिथयश्च स्वाध्यायप्रवचने च।
मानुषं च स्वाध्यायप्रवचने च। प्रजा च स्वाध्यायप्रवचने
च। प्रजनश्च स्वाध्यायप्रवचने च। प्रजातिश्च स्वाध्यायप्रवचने
च। सत्यमिति सत्यवचा राधीतरः। तप इति तपोनित्यः
पौरुशिष्टिः। स्वाध्यायप्रवचने एवेति नाको मौद्गल्यः। तद्धि
तपस्तद्धि तपः॥१७॥

प्रजा च स्वाध्यायप्रवचने च षट्॥—————[९]

अहं वृक्षस्य रेरिवा। कीर्तिः पृष्ठं गिरेरिवा। ऊर्ध्वपवित्रो
वाजिनीव स्वमृतमस्मि। द्रविणं सर्वर्चसम्। सुमेधा
अमृतोक्षितः। इति त्रिशङ्कोर्वेदानुवचनम्॥१८॥

अहं षट्॥—————[१०]

वेदमनूच्याचार्योऽन्तेवासिनमनुशास्ति। सत्यं वद। धर्मं
चर। स्वाध्यायान्मा प्रमदः। आचार्याय प्रियं धनमाहृत्य
प्रजातन्तुं मा व्यवच्छेत्सीः। सत्यान्न प्रमदितव्यम्। धर्मान्न

प्रमदितुव्यम्। कुशलान्न प्रमदितुव्यम्। भूत्यै न प्रमदितुव्यम्।
स्वाध्यायप्रवचनाभ्यां न प्रमदितुव्यम्॥१९॥

देवपितृकार्याभ्यां न प्रमदितुव्यम्। मातृदेवो भव। पितृदेवो
भव। आचार्यदेवो भव। अतिथिदेवो भव। यान्यनवद्यानि
कर्माणि। तानि सेवितव्यानि। नो इतराणि। यान्यस्माकं
सुचरितानि। तानि त्वयोपास्यानि॥२०॥

नो इतराणि। ये के चास्मच्छ्रेयांसो ब्राह्मणाः।
तेषां त्वयाऽऽसनेन प्रशंसितुव्यम्। श्रद्धया देयम्।
अश्रद्धयाऽदेयम्। श्रिया देयम्। ह्रिया देयम्। भिया
देयम्। संविदा देयम्। अथ यदि ते कर्मविचिकित्सा वा
वृत्तिविचिकित्सा वा स्यात्॥२१॥

ये तत्र ब्राह्मणाः सम्मर्शिनः। युक्ता आयुक्ताः। अलूक्षा
धर्मकामाः स्युः। यथा ते तत्र वर्तेरन्। तथा तत्र वर्तेथाः।
अथाभ्याख्यातेषु। ये तत्र ब्राह्मणाः सम्मर्शिनः। युक्ता
आयुक्ताः। अलूक्षा धर्मकामाः स्युः। यथा ते तेषु वर्तेरन्।
तथा तेषु वर्तेथाः। एष आदेशः। एष उपदेशः। एषा
वेदोपनिषत्। एतदनुशासनम्। एवमुपासितुव्यम्। एवमु
चैतदुपास्यम्॥२२॥

स्वाध्यायप्रवचनाभ्यान्न प्रमदितुव्यं तानि त्वयोपास्यानि स्यात्तेषु वर्तेरन्त्युक्तं च॥—[११]

शं नो मित्रः शं वरुणः। शं नो भवत्वयमा। शं

न॒ इन्द्रो॑ बृह॒स्पतिः॑। शं नो॒ विष्णु॑रुरु॒क्रमः॑। नमो॒
ब्रह्म॑णे। नम॑स्ते वा॒यो। त्वमे॒व प्र॒त्यक्षं॑ ब्रह्मा॑सि। त्वामे॒व
प्र॒त्यक्षं॑ ब्रह्मा॑वादिषम्। ऋ॒तम॑वादिषम्। स॒त्यम॑वादिषम्।
तन्मा॑मा॒वीत्। तद्व॒त्कार॑मा॒वीत्। आ॒वीन्मा॑म्। आ॒वीद्व॒त्कार॑म्।
ॐ शान्तिः॑ शान्तिः॑ शान्तिः॑॥ २३॥

सत्यमवादिषं पञ्च च॥ ————— [१२]

॥ अष्टमः प्रश्नः — ब्रह्मानन्दवल्ली ॥

ॐ स॒ह ना॑ववतु। स॒ह नो॑ भुनक्तु। स॒ह वी॒र्यं॑ करवावहै।
ते॒ज॒स्वि ना॒वधी॑तमस्तु॒ मा वि॑द्विषा॒वहै॑। ॐ शान्तिः॑ शान्तिः॑
शान्तिः॑॥

ब्रह्म॒विदा॑प्रोति॒ पर॑म्। तदेषा॑भ्यु॒क्ता। स॒त्यं ज्ञा॒नम॑न॒न्तं ब्रह्म॑।
यो वेद॑ नि॒हितं॑ गुहा॑यां पर॒मे व्यो॑मन्। सोऽ॒श्रुते॑
सर्वा॑न्कामा॑न्त॒सह॑। ब्रह्म॑णा वि॒प॒श्चिते॑ति। तस्मा॒द्वा
ए॒तस्मा॑दा॒त्मन॑ आका॒शः सम्भू॑तः। आ॒का॒शाद्वा॒युः।
वा॒यो र॒ग्निः। अ॒ग्नेरा॑पः। अ॒द्भ्यः पृ॑थि॒वी। पृ॒थि॒व्या ओष॑धयः।
ओष॑धी॒भ्योऽन्न॑म्। अन्ना॑त्पुरु॒षः। स वा एष॑ पुरु॒षोऽन्न॑रस॒मयः॑।
तस्ये॑दमे॒व शि॒रः। अयं॑ दक्षि॑णः प॒क्षः। अय॑मुत्त॑रः प॒क्षः।
अय॑मात्मा॑। इदं॑ पुच्छं॑ प्रति॒ष्ठा। तद॑प्येष श्लो॒को भ॒वति॑॥ १॥

अन्ना॒द्वै प्र॒जाः प्र॒जाय॑न्ते। याः काश्च॑ पृथि॒वीः श्रि॒ताः।
अथो॑ अन्ने॒नैव जी॑वन्ति। अथै॒नद॑पि॒ यन्त्य॑न्ततः। अन्न॑ः

हि भू॒तानां॑ ज्येष्ठम्। तस्मा॑त्सर्वो॒षधमु॑च्यते। सर्वं॑ वै
 तेऽन्न॑माप्नुवन्ति। येऽन्नं॑ ब्रह्मो॒पास॑ते। अन्न॑ꣳ हि भू॒तानां॑
 ज्येष्ठम्। तस्मा॑त्सर्वो॒षधमु॑च्यते। अन्ना॑द्भू॒तानि॑ जायन्ते।
 जा॒ता॒न्यन्नै॑न वर्धन्ते। अद्य॑तेऽ॒त्ति च॑ भू॒तानि॑। तस्मा॑दन्नं
 तदु॑च्यत इति। तस्मा॑द्वा ए॒तस्मा॑दन्न॑रस॒मया॑त्। अन्योऽन्तर
 आ॒त्मा प्रा॑ण॒मयः। तेनै॑ष पूर्णः। स वा एष पुरुषवि॑ध ए॒व।
 तस्य॑ पुरुषवि॑धताम्। अन्वयं॑ पुरुष॒विधः। तस्य॑ प्राणं॑ ए॒व
 शि॒रः। व्या॒नो दक्षि॑णः प॒क्षः। अ॒पान उत्त॑रः प॒क्षः। आका॑श
 आ॒त्मा। पृथि॒वी पुच्छं॑ प्रति॒ष्ठा। तदप्येष॑ श्लो॒को भ॒वति॥२॥
 प्रा॒णं दे॒वा अनु॑ प्राण॑न्ति। म॒नुष्याः॑ प॒शव॑श्च॒ ये। प्रा॒णो
 हि भू॒ताना॑मायुः। तस्मा॑त्सर्वा॒युषमु॑च्यते। सर्वमे॒व त
 आयु॑र्यन्ति। ये प्रा॒णं ब्रह्मो॒पास॑ते। प्रा॒णो हि भू॒ताना॑मायुः।
 तस्मा॑त्सर्वा॒युषमु॑च्यत इति। तस्यै॑ष ए॒व शा॒रीर आ॒त्मा।
 यः पूर्॒वस्य॑। तस्मा॑द्वा ए॒तस्मा॑त् प्रा॒णमया॑त्। अन्योऽन्तर
 आ॒त्मा म॒नोमयः॑। तेनै॑ष पूर्णः। स वा एष पुरुषवि॑ध ए॒व।
 तस्य॑ पुरुषवि॑धताम्। अन्वयं॑ पुरुष॒विधः। तस्य॑ यजु॑रे॒व
 शि॒रः। ऋ॒ग्दक्षि॑णः प॒क्षः। सा॒मोत्त॑रः प॒क्षः। आदेश॑ आ॒त्मा।
 अथ॑र्वाङ्गि॒रसः पुच्छं॑ प्रति॒ष्ठा। तदप्येष॑ श्लो॒को भ॒वति॥३॥
 यतो॒ वाचो॑ निर्वर्तन्ते। अप्रा॑प्य॒ मन॑सा सु॒ह। आ॒नन्दं॑ ब्रह्म॑णो
 वि॒द्वान्। न बि॒भेति॑ कदा॒चने॑ति। तस्यै॑ष ए॒व शा॒रीर आ॒त्मा।
 यः पूर्॒वस्य॑। तस्मा॑द्वा ए॒तस्मा॑न्म॒नोमया॑त्। अन्योऽन्तर आ॒त्मा

विज्ञानमयः। तेनैष पूर्णः। स वा एष पुरुषविध एव। तस्य पुरुषविधताम्। अन्वयं पुरुषविधः। तस्य श्रद्धैव शिरः। ऋतं दक्षिणः पक्षः। सत्यमुत्तरः पक्षः। योग आत्मा। महः पुच्छं प्रतिष्ठा। तदप्येष श्लोको भवति॥४॥

विज्ञानं यज्ञं तनुते। कर्माणि तनुतेऽपि च। विज्ञानं देवाः सर्वे। ब्रह्म ज्येष्ठमुपासते। विज्ञानं ब्रह्म चेद्वेदं। तस्माच्चेन्न प्रमाद्यति। शरीरे पाप्मनो हित्वा। सर्वान्कामान्समश्नुत इति। तस्यैष एव शरीर आत्मा। यः पूर्वस्य। तस्माद्वा एतस्माद्विज्ञानमयात्। अन्योऽन्तर आत्माऽऽनन्दमयः। तेनैष पूर्णः। स वा एष पुरुषविध एव। तस्य पुरुषविधताम्। अन्वयं पुरुषविधः। तस्य प्रियमेव शिरः। मोदो दक्षिणः पक्षः। प्रमोद उत्तरः पक्षः। आनन्द आत्मा। ब्रह्म पुच्छं प्रतिष्ठा। तदप्येष श्लोको भवति॥५॥

असन्नेव सं भवति। असद्ब्रह्मेति वेद चेत्। अस्ति ब्रह्मेति चेद्वेद। सन्तमेनं ततो विदुरिति। तस्यैष एव शरीर आत्मा। यः पूर्वस्य। अथातोऽनुप्रश्नाः। उता विद्वानमुं लोकं प्रेत्य। कश्चन गच्छती(३)॥ आहो विद्वानमुंल्लोकं प्रेत्य। कश्चित्समश्नुता(३) उ। सोऽकामयता बहु स्यां प्रजायेयेति। स तपोऽतप्यता। स तपस्तप्त्वा। इदं सर्वमसृजता। यदिदं किं च। तत्सृष्ट्वा। तदेवानु प्राविशत्।

तदनुप्रविश्य। सच्च त्यच्चाभवत्। निरुक्तं चानिरुक्तं च।
निलयनं चानिलयनं च। विज्ञानं चाविज्ञानं च। सत्यं
चानृतं च सत्यमभवत्। यदिदं किं च। तत्सत्यमित्याचक्षते।
तदप्येष श्लोको भवति॥६॥

असद्वा इदमग्रं आसीत्। ततो वै सदजायत।
तदात्मानं स्वयमकुरुत। तस्मात्तत्सुकृतमुच्येत इति। यद्वै
तत्सुकृतम्। रसो वै सः। रसं ह्येवायं लब्ध्वाऽऽनन्दी
भवति। को ह्येवान्यात्कः प्राण्यात्। यदेष आकाश
आनन्दो न स्यात्। एष ह्येवानन्दयाति। यदा ह्येवैष
एतस्मिन्नदृश्येऽनात्म्येऽनिरुक्तेऽनिलयनेऽभयं प्रतिष्ठां
विन्दते। अथ सोऽभयं गतो भवति। यदा ह्येवैष
एतस्मिन्नुदरमन्तरं कुरुते। अथ तस्य भयं भवति। तत्त्वेव
भयं विदुषोऽमन्वानस्य। तदप्येष श्लोको भवति॥७॥

भीषाऽस्माद्वातः पवते। भीषोदेति सूर्यः। भीषाऽस्मादग्नि-
श्चेन्द्रश्च। मृत्युर्धावति पञ्चम इति। सैषाऽऽनन्दस्य
मीमांसा भवति। युवा स्यात्साधु युवाऽध्यायकः। आशिष्ठो
दृढिष्ठो बलिष्ठः। तस्येयं पृथिवी सर्वा वित्तस्य पूर्णा
स्यात्। स एको मानुषं आनन्दः। ते ये शतं मानुषां
आनन्दाः। स एको मनुष्यगन्धर्वाणामानन्दः। श्रोत्रियस्य
चाकामहतस्य। ते ये शतं मनुष्यगन्धर्वाणामानन्दाः। स
एको देवगन्धर्वाणामानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य।

ते ये शतं देवगन्धर्वाणामानन्दाः। स एकः पितॄणां
 चिरलोकलोकानामानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहृतस्य।
 ते ये शतं पितॄणां चिरलोकलोकानामानन्दाः। स एकः
 आजानजानां देवानामानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहृतस्य। ते
 ये शतमाजानजानां देवानामानन्दाः। स एकः कर्मदेवानां
 देवानामानन्दः। ये कर्मणा देवानपियन्ति। श्रोत्रियस्य
 चाकामहृतस्य। ते ये शतं कर्मदेवानां देवानामानन्दाः।
 स एको देवानामानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहृतस्य।
 ते ये शतं देवानामानन्दाः। स एक इन्द्रस्यानन्दः।
 श्रोत्रियस्य चाकामहृतस्य। ते ये शतमिन्द्रस्यानन्दाः।
 स एको बृहस्पतैरानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहृतस्य।
 ते ये शतं बृहस्पतैरानन्दाः। स एकः प्रजापतैरानन्दः।
 श्रोत्रियस्य चाकामहृतस्य। ते ये शतं प्रजापतैरानन्दाः।
 स एको ब्रह्मण आनन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहृतस्य। स
 यश्चायं पुरुषे। यश्चासावादित्ये। स एकः। स य एवंवित्।
 अस्माल्लोकात्प्रेत्य। एतमन्नमयमात्मानमुपसङ्गामति। एतं
 प्राणमयमात्मानमुपसङ्गामति। एतं मनोमयमात्मानमुप-
 सङ्गामति। एतं विज्ञानमयमात्मानमुपसङ्गामति। एतमानन्द-
 मयमात्मानमुपसङ्गामति। तदप्येष श्लोको भवति॥८॥

यतो वाचो निर्वर्तन्ते। अप्राप्य मनसा सह। आनन्दं ब्रह्मणो
 विद्वान्। न बिभेति कुतश्चनेति। एत९ ह वाव न तपति।

किमहं साधुं नाकरवम्। किमहं पापमकरवमिति। स य
 एवं विद्वानेते आत्मानं स्पृणुते। उभे ह्येवैष एते आत्मानं
 स्पृणुते। य एवं वेद। इत्युपनिषत्॥९॥

सह नाववतु। सह नौ भुनक्तु। सह वीर्यं करवावहे। तेजस्वि
 नावधीतमस्तु मा विद्विषावहे। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥ नवमः प्रश्नः — भृगुवल्ली ॥

ॐ सह नाववतु। सह नौ भुनक्तु। सह वीर्यं करवावहे।
तेजस्वि नावधीतमस्तु मा विद्विषावहे। ॐ शान्तिः शान्तिः
शान्तिः॥

भृगुर्वै वारुणिः। वरुणं पितरमुपससार। अधीहि भगवो
ब्रह्मेति। तस्मा एतत्प्रोवाच। अन्नं प्राणं चक्षुः श्रोत्रं
मनो वाचमिति। तं होवाच। यतो वा इमानि
भूतानि जायन्ते। येन जातानि जीवन्ति। यत्प्रयन्त्यभि
संविशन्ति। तद्विजिज्ञासस्व। तद्ब्रह्मेति। स तपोऽतप्यत। स
तपस्तप्त्वा॥१॥

अन्नं ब्रह्मेति व्यजानात्। अन्नाद्धैव खल्विमानि भूतानि
जायन्ते। अन्नेन जातानि जीवन्ति। अन्नं प्रयन्त्यभि
संविशन्तीति। तद्विज्ञाय। पुनरेव वरुणं पितरमुपससार।
अधीहि भगवो ब्रह्मेति। तं होवाच। तपसा ब्रह्म
विजिज्ञासस्व। तपो ब्रह्मेति। स तपोऽतप्यत। स
तपस्तप्त्वा॥२॥

प्राणो ब्रह्मेति व्यजानात्। प्राणाद्धैव खल्विमानि भूतानि
जायन्ते। प्राणेन जातानि जीवन्ति। प्राणं प्रयन्त्यभि
संविशन्तीति। तद्विज्ञाय। पुनरेव वरुणं पितरमुपससार।
अधीहि भगवो ब्रह्मेति। तं होवाच। तपसा ब्रह्म

विजिज्ञासस्व। तपो ब्रह्मेति। स तपोऽतप्यत। स तपस्तप्त्वा॥३॥

मनो ब्रह्मेति व्यजानात्। मनसो ह्येव खल्विमानि भूतानि जायन्ते। मनसा जातानि जीवन्ति। मनः प्रयन्त्यभि संविशन्तीति। तद्विज्ञाय। पुनरेव वरुणं पितरमुपससार। अधीहि भगवो ब्रह्मेति। तं होवाच। तपसा ब्रह्म विजिज्ञासस्व। तपो ब्रह्मेति। स तपोऽतप्यत। स तपस्तप्त्वा॥४॥

विज्ञानं ब्रह्मेति व्यजानात्। विज्ञानाद्ध्येव खल्विमानि भूतानि जायन्ते। विज्ञानेन जातानि जीवन्ति। विज्ञानं प्रयन्त्यभि संविशन्तीति। तद्विज्ञाय। पुनरेव वरुणं पितरमुपससार। अधीहि भगवो ब्रह्मेति। तं होवाच। तपसा ब्रह्म विजिज्ञासस्व। तपो ब्रह्मेति। स तपोऽतप्यत। स तपस्तप्त्वा॥५॥

आनन्दो ब्रह्मेति व्यजानात्। आनन्दाद्ध्येव खल्विमानि भूतानि जायन्ते। आनन्देन जातानि जीवन्ति। आनन्दं प्रयन्त्यभि संविशन्तीति। सैषा भार्गवी वारुणी विद्या। पुरमे व्योमन् प्रतिष्ठिता। य एवं वेद प्रतितिष्ठति। अन्नवानन्नादो भवति। महान्भवति प्रजया पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन। महान्कीर्त्या॥६॥

अन्नं न निन्द्यात्। तद्वृतम्। प्राणो वा अन्नम्। शरीरमन्नादम्।

प्रा॒णे शरी॑रं॒ प्रति॑ष्ठितम्। शरी॑रे प्रा॒णः प्रति॑ष्ठितः। तदे॒तदन्न॑मन्ने॒
प्रति॑ष्ठितम्। स य ए॒तदन्न॑मन्ने॒ प्रति॑ष्ठितं वेद॒ प्रति॑तिष्ठति।
अन्न॑वानन्नादो भ॑वति। म॒हान्भ॑वति प्र॒जया॑ प॒शुभिर्ब्र॑ह्मवर्च॒सेन॑।
म॒हान्की॒र्त्या॥ ७ ॥

अन्नं॑ न परि॑चक्षीत। तद्व॒तम्। आपो॑ वा अन्नम्।
ज्योति॑रन्नादम्। अ॒प्सु ज्योतिः॑ प्रति॑ष्ठितम्। ज्योति॑ष्यापः
प्रति॑ष्ठिताः। तदे॒तदन्न॑मन्ने॒ प्रति॑ष्ठितम्। स य ए॒तदन्न॑मन्ने॒
प्रति॑ष्ठितं वेद॒ प्रति॑तिष्ठति। अन्न॑वानन्नादो भ॑वति। म॒हान्भ॑वति
प्र॒जया॑ प॒शुभिर्ब्र॑ह्मवर्च॒सेन॑। म॒हान्की॒र्त्या॥ ८ ॥

अन्नं॑ बहु॒ कुर्वी॑त। तद्व॒तम्। पृथि॑वी वा अन्नम्।
आका॑शोऽन्नादः। पृथि॑व्यामाका॒शः प्रति॑ष्ठितः। आका॑शे
पृथि॑वी प्रति॑ष्ठिता। तदे॒तदन्न॑मन्ने॒ प्रति॑ष्ठितम्। स य
ए॒तदन्न॑मन्ने॒ प्रति॑ष्ठितं वेद॒ प्रति॑तिष्ठति। अन्न॑वानन्नादो भ॑वति।
म॒हान्भ॑वति प्र॒जया॑ प॒शुभिर्ब्र॑ह्मवर्च॒सेन॑। म॒हान्की॒र्त्या॥ ९ ॥

न कश्चन॑ वसतौ प्रत्या॑चक्षीत। तद्व॒तम्। तस्मा॑द्यया कया
च वि॒धया॑ बह्व॑न्नं प्राप्नुयात्। अरा॑ध्यस्मा अन्नमि॑त्याच॒क्षते॑।
एतद्वै॑ मुखतोऽन्नं॑ रा॒द्धम्। मुखतोऽस्मा अ॑न्नं॑ रा॒ध्यते॑।
एतद्वै॑ मध्यतोऽन्नं॑ रा॒द्धम्। मध्यतोऽस्मा अ॑न्नं॑ रा॒ध्यते॑।
एतद्वा॑ अन्ततोऽन्नं॑ रा॒द्धम्। अन्ततोऽस्मा अ॑न्नं॑ रा॒ध्यते॑।
य ए॒वं वे॒द। क्षेम॑ इति वा॒चि। योग॑क्षेम इति प्रा॑णापा॒नयोः॑।
कर्मे॑ति ह॒स्तयोः॑। गति॑रिति पा॒दयोः॑। विमुक्ति॑रिति

पा॒यौ। इति॑ मा॒नुषीः॑ स॒मा॒ज्ञाः। अथ॑ दै॒वीः। तृ॒प्तिरि॑ति
वृ॒ष्टौ। ब॒लमि॑ति वि॒द्युति॑। य॒श इति॑ प॒शुषु। ज्योति॑रिति
नक्ष॑त्रेषु। प्र॒जाति॑रमृत॒मान॑न्द इत्यु॒प॒स्थे। स॒र्वमि॑त्याका॒शे।
तत्प्र॑तिष्ठेत्यु॒पासी॑त। प्र॒तिष्ठा॑वान्भ॒वति॑। तन्म॑ह इत्यु॒पासी॑त।
म॑हान्भ॒वति॑। तन्म॑न इत्यु॒पासी॑त। मा॒न॑वान्भ॒वति॑। तन्न॑म
इत्यु॒पासी॑त। न॒म्यन्ते॑ऽस्मै का॒माः। तद्व॑ह्नेत्यु॒पासी॑त।
ब्र॒ह्म॑वान्भ॒वति॑। तद्व॑ह्मणः प॒रि॒मर॑ इत्यु॒पासी॑त। प॒र्येणं॑
म्रिय॑न्ते द्विष॑न्तः स॒प॒त्नाः। प॒रि ये॑ऽप्रि॒या भ्रातृ॑व्याः। स
यश्चा॑यं पु॒रुषे॑। यश्चा॑सा॒वादि॑त्ये। स ए॒कः। स य॑ ए॒वंवि॑त्।
अ॒स्माल्लो॑कात्प्रेत्य। ए॒तम॑न्नम॒यमा॒त्मान॑मु॒प॑सङ्क॒म्य। ए॒तं
प्रा॒णम॑यमा॒त्मान॑मु॒प॑सङ्क॒म्य। ए॒तं म॑नोम॒यमा॒त्मान॑मु॒प॑-
सङ्क॒म्य। ए॒तं वि॒ज्ञान॑म॒यमा॒त्मान॑मु॒प॑सङ्क॒म्य। ए॒तमा॑न॒न्दम॒य-
मा॒त्मान॑मु॒प॑सङ्क॒म्य। इ॒माँल्लो॑का॒न्कामा॑न्त्री का॒मरू॑प्य॒नु-
स॑ञ्च॒रन्। ए॒तत्साम॑ गा॒य॒त्रास्ते॑। हा(३) वु हा(३) वु हा(३)
वु। अ॒हम॑न्नम॒हम॑न्नम॒हम॑न्नम्। अ॒हम॑न्ना॒दो(२)ऽह॑मन्ना॒दो(२)-
ऽह॑मन्ना॒दः। अ॒ह॒ः श्लो॒क॒कृ॒द॒ह॒ः श्लो॒क॒कृ॒द॒ह॒ः श्लो॒क॒कृ॒त्।
अ॒हम॑स्मि प्रथ॒मजा॑ ऋ॒ता(३) स्य॑। पूर्॒वं दे॒वेभ्यो॑ अ॒मृत॑स्य
ना(३) भा॒इ। यो मा॑ द॒दाति॑ स इ॒देव॑ मा(३) वाः।
अ॒हम॑न्नम॒न्नम॑दन्त॒मा(३) द्वि॑। अ॒हं वि॒श्वं भु॒वं न॒मभ्य॑भ॒वाम्।
सु॒व॒र्न ज्योतीः॑। य ए॒वं वेद॑। इत्यु॒प॒निष॑त्॥१०॥

स॒ह ना॑ववतु। स॒ह नौ॑ भुनक्तु। स॒ह वी॒र्यं॑ करवावहै। ते॒ज॒स्वि

ना॒व॒धी॒त॒म॒स्तु॒ मा वि॑द्विषा॒व॒है॑ । ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑ ॥

॥ दशमः प्रश्नः — महानारायणोपनिषत् ॥

ॐ सह नाववतु। सह नौ भुनक्तु। सह वीर्यं करवावहै।
तेजस्वि नावधीतमस्तु मा विद्विषावहै। ॐ शान्तिः शान्तिः
शान्तिः॥

॥ अम्भस्य पारे ॥

अम्भस्य पारे भुवनस्य मध्ये नाकस्य पृष्ठे महतो महींयान्।
शुक्रेण ज्योतींषि समनुप्रविष्टः प्रजापतिश्चरति गर्भे अन्तः॥
यस्मिन्निदं सं च विचैति सर्वं यस्मिन्देवा अधि विश्वे
निषेदुः। तदेव भूतं तदु भव्यमा इदं तदक्षरे परमे व्योमन्॥
येनाऽऽवृतं खं च दिवं महीं च येनाऽऽदित्यस्तपति
तेजसा भ्राजसा च। यमन्तः समुद्रे कवयो वयन्ति यदक्षरे
परमे प्रजाः॥ यतः प्रसूता जगतः प्रसूता तोयेन जीवान्
व्यसंसर्ज भूम्याम्। यदोषधीभिः पुरुषान्पशूँश्च विवेश
भूतानि चराचराणि॥ अतः परं नान्यदणीयसं हि परात्परं
यन्महतो महान्तम्। यदेकमव्यक्तमनन्तरूपं विश्वं पुराणं
तमसः परस्तात्॥१॥

तदेवर्तं तदु सत्यमाहुस्तदेव ब्रह्म परमं कवीनाम्। इष्टापूर्तं
बहुधा जातं जायमानं विश्वं बिभर्ति भुवनस्य नाभिः॥
तदेवाग्निस्तद्वायुस्तत्सूर्यस्तदु चन्द्रमाः। तदेव शुक्रममृतं
तद्ब्रह्म तदापः स प्रजापतिः॥ सर्वे निमेषा जज्ञिरे विद्युतः

पुरुषादधि। कला मुहूर्ताः काष्ठाश्चाहोरात्राश्च सर्वशः॥
अर्द्धमासा मासा ऋतवः संवत्सरश्च कल्पन्ताम्। स आपः
प्रदुधे उभे इमे अन्तरिक्षमथो सुवः॥ नैनमूर्ध्वं न तिर्यश्च
न मध्ये परिजग्रभत्। न तस्येशे कश्चन तस्य नाम
महद्यशः॥२॥

न सन्दृशेतिष्ठति रूपमस्य न चक्षुषा पश्यति कश्चनैनम्।
हृदा मनीषा मनसाऽभिकृतो य एनं विदुरमृतास्ते
भवन्ति॥ अद्भ्यः सम्भूतो हिरण्यगर्भ इत्यष्टौ॥ एष हि
देवः प्रदिशोऽनु सर्वाः पूर्वा हि जातः स उ गर्भे अन्तः।
स विजायमानः स जनिष्यमाणः प्रत्यङ्मुखोऽस्तिष्ठति
विश्वतोमुखः॥ विश्वतश्चक्षुरुत विश्वतोमुखो विश्वतोहस्त
उत विश्वतस्पात्। सं बाहुभ्यां नमति सं पतत्रैर्द्यावापृथिवी
जनयन्देव एकः॥ वेनस्तत्पश्यन्विश्वा भुवनानि विद्वान् यत्र
विश्वं भवत्येकनीलम्। यस्मिन्निदं सं च विचैकं स ओतः
प्रोतश्च विभुः प्रजासु। प्र तद्वौचे अमृतं नु विद्वान्गन्धर्वो
नाम निहितं गुहासु॥३॥

त्रीणि पदा निहिता गुहासु यस्तद्वेदं सवितुः पिताऽसत्।
स नो बन्धुर्जनिता स विधाता धामानि वेद भुवनानि
विश्वा। यत्र देवा अमृतमानशानास्तृतीये धामान्यभ्यैरयन्त।
परि द्यावापृथिवी यन्ति सद्यः परि लोकान् परि
दिशः परि सुवः। ऋतस्य तन्तुं विततं विचृत्य

तदपश्यत्तदभवत् प्रजासु। पुरीत्य लोकान्पुरीत्य भूतानि
 पुरीत्य सर्वाः प्रदिशो दिशश्च। प्रजापतिः प्रथमजा
 ऋतस्यऽऽत्मनऽऽत्मानमभिसम्बभूव। सदसस्पतिमद्भुतं
 प्रियमिन्द्रस्य काम्यम्। सनि मेधामयासिषम्। उदीप्यस्व
 जातवेदोऽपघ्नन्निर्ऋतिं मम॥४॥

पशूँश्च मह्यमावह जीवं च दिशो दिश। मा नो
 हिंसीज्जातवेदो गामश्च पुरुषं जगत्। अबिभ्रदग्र आगहि
 श्रिया मा परिपातय।

॥ गायत्रीमन्त्रः ॥

पुरुषस्य विद्म सहस्राक्षस्य महादेवस्य धीमहि। तन्नो रुद्रः
 प्रचोदयात्। तत्पुरुषाय विद्महे महादेवाय धीमहि। तन्नो
 रुद्रः प्रचोदयात्। तत्पुरुषाय विद्महे वक्रतुण्डाय धीमहि।
 तन्नो दन्तिः प्रचोदयात्। तत्पुरुषाय विद्महे चक्रतुण्डाय
 धीमहि॥५॥

तन्नो नन्दिः प्रचोदयात्। तत्पुरुषाय विद्महे महासेनाय
 धीमहि। तन्नः षण्मुखः प्रचोदयात्। तत्पुरुषाय विद्महे
 सुवर्णपक्षाय धीमहि। तन्नो गरुडः प्रचोदयात्। वेदात्मनाय
 विद्महे हिरण्यगर्भाय धीमहि। तन्नो ब्रह्म प्रचोदयात्।
 नारायणाय विद्महे वासुदेवाय धीमहि। तन्नो विष्णुः
 प्रचोदयात्। वज्रनखाय विद्महे तीक्ष्णदृष्टाय धीमहि॥६॥

तन्नो नारसिंहः प्रचोदयात्। भास्कराय विद्महे
महद्युतिकराय धीमहि। तन्नो आदित्यः प्रचोदयात्।
वैश्वानराय विद्महे लालीलाय धीमहि। तन्नो अग्निः
प्रचोदयात्। कात्यायनाय विद्महे कन्यकुमारि धीमहि। तन्नो
दुर्गिः प्रचोदयात्।

॥ दूर्वासूक्तम् ॥

सहस्रपरमा देवी शतमूला शताङ्कुरा। सर्वं हरतु मे पापं
दूर्वा दुःस्वप्ननाशनी। काण्डात्काण्डात् प्ररोहन्ती परुषः परुषः
परि॥ ७ ॥

एवानो दूर्वे प्रतनु सहस्रेण शतेन च। या शतेन प्रतनोषि
सहस्रेण विरोहसि। तस्यास्ते देवीष्टके विधेम हविषा
वयम्। अश्वक्रान्ते रथक्रान्ते विष्णुक्रान्ते वसुन्धरा। शिरसा
धारयिष्यामि रक्षस्व मां पदे पदे।

॥ मृत्तिकासूक्तम् ॥

भूमिर्धेनुर्धरणी लोकधारिणी। उद्धृताऽसि वराहेण कृष्णेन
शतबाहुना। मृत्तिके हन मे पापं यन्मया दुष्कृतं कृतम्।
मृत्तिके ब्रह्मदत्ताऽसि काश्यपेनाभिमन्त्रिता। मृत्तिके देहि मे
पुष्टिं त्वयि सर्वं प्रतिष्ठितम्॥ ८ ॥

मृत्तिके प्रतिष्ठिते सर्वं तन्मे निर्णुद मृत्तिके। तया हुतेन पापेन
गच्छामि परमां गतिम्।

॥ शत्रुजयमन्त्राः ॥

यत॑ इन्द्र॒ भया॑महे॒ ततो॑ नो॒ अभयं॑ कृधि। मघ॑वच्छु॒ग्धि तव॑
तन्न॑ ऊ॒तये॑ वि॒द्विषो॑ वि॒मृधो॑ जहि। स्व॒स्ति॒दा वि॒शस्पति॑र्वृ॒त्रहा
वि॒मृधो॑ व॒शी। वृ॒षेन्द्रः॑ पु॒र ए॑तु नः स्व॒स्ति॒दा अ॑भयङ्क॒रः।
स्व॒स्ति न॒ इन्द्रो॑ वृ॒द्धश्र॑वाः स्व॒स्ति नः॑ पू॒षा वि॒श्ववे॑दाः।
स्व॒स्ति न॒स्ताक्ष्यो॑ अ॒रिष्ट॑नेमिः स्व॒स्ति नो॒ बृह॑स्पति॒र्दधा॑तु।
आपा॑न्तम॒न्युस्तृ॑पल॒प्रभर्मा॑ धुनिः शि॒मीवा॑ञ्छरु॒मा ५ ऋ॒जीषी॑।
सोमो॑ वि॒श्वान्य॑त॒सावना॑नि॒ नार्वा॑गिन्द्र॒ प्रति॑माना॒निदे॑भुः॥ ९॥

ब्रह्म॑ज॒ज्ञानं॑ प्रथ॒मं पु॒रस्ता॒द्विसी॑म॒तः सु॒रुचो॑ वे॒न आ॑वः।
सबु॑धिया॒ उप॒मा अ॑स्य वि॒ष्टाः स॒तश्च॒ योनि॑मस॒तश्च॒ विवः॑।
स्यो॒ना पृ॑थिवि॒ भवा॑ऽनृ॒क्षरा॑ नि॒वेश॑नी। यच्छा॑नः शर्म॒ सप्र॑थाः।
ग॒न्धद्वा॒रा दु॑राध॒रूपा॑ नि॒त्यपु॑ष्टां करी॒षिणी॑म्। ई॒श्वरी॑ ५
सर्व॑भू॒तानां॑ तामि॒होप॑ह्वये श्रियम्। श्री॑र्मे भ॒जतु॑। अल॑क्ष्मी॒र्मे
न॒श्यतु॑। विष्णु॑मुखा॒ वै दे॒वाश्छ॑न्दो॒भिरि॒माँल्लो॑कान॒नप॒
ज॒य्यम॒भ्यज॑यन्। म॒हा ५ इन्द्रो॑ वज्र॒बाहुः॑ षोड॒शी शर्म॑
यच्छ॑तु॥ १०॥

स्व॒स्ति नो॑ म॒घवा॑ करोतु॒ हन्तु॑ पा॒प्मानं॑ यो॒ऽस्मान्
द्वेष्टि॑। सो॒मान॒ ५ स्वर॑णं कृणुहि ब्र॒ह्मण॑स्पते। क॒क्षीव॑न्तं
य औ॑शि॒जम्। शरी॑रं यज्ञ॒शम॒लं कु॑सी॒दं तस्मि॑न्त्सीदतु॒
यो॒ऽस्मान् द्वेष्टि॑। चर॑णं प॒वित्रं॑ वि॒ततं॑ पु॒राणं॑ येन॒ पूत॑स्तर॒ति

दुष्कृतानि। तेन पवित्रेण शुद्धेन पूता अतिं पाप्मानमरातिं
तरेम। सजोषा इन्द्र सगणो मरुद्भिः सोमं पिब वृत्रहञ्छूर
विद्वान्। जहि शत्रूँ रप मृधौ नुदस्वाथाभयं कृणुहि
विश्वतो नः। सुमित्रा न आप ओषधयः सन्तु दुर्मित्रास्तस्मै
भूयासुर्योऽस्मान् द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मः। आपो हि ष्ठा मयो
भुवस्ता न ऊर्जे दधातन॥११॥

महेरणां चक्षसे। यो वः शिवतमो रसस्तस्य भाजयते ह
नः। उशतीरिव मातरः। तस्मा अरङ्ग मामवो यस्य क्षयाय
जिन्वथ। आपो जनयथा च नः।

॥ अघमर्षणसूक्तम् ॥

हिरण्यशृङ्गं वरुणं प्रपद्ये तीर्थं मे देहि याचितः। यन्मया
भुक्तमसाधूनां पापेभ्यश्च प्रतिग्रहः। यन्मे मनसा वाचा कर्मणा
वा दुष्कृतं कृतम्। तन्न इन्द्रो वरुणो बृहस्पतिः सविता
च पुनन्तु पुनः पुनः। नमोऽग्नयेऽप्सुमते नम इन्द्राय नमो
वरुणाय नमो वारुण्यै नमोऽद्भ्यः॥१२॥

यदपां क्रूरं यदमेध्यं यदशान्तं तदपगच्छतात्।
अत्याशनादतीपानाद्यच्च उग्रात् प्रतिग्रहात्। तन्नो वरुणो
राजा पाणिना ह्यवमर्शतु। सोऽहमपापो विरजो निर्मुक्तो
मुक्तकिल्बिषः। नाकस्य पृष्ठमारुह्य गच्छेद्ब्रह्मसलोकताम्।
यश्चाप्सु वरुणः स पुनात्वघमर्षणः। इमं मे गङ्गे यमुने

सरस्वति॒ शुतु॑द्रि॒ स्तोम॑ꣳ सच॒ता परु॑ष्ण्या। अ॒सि॒क्रिया॑
म॑रुद्वृ॒धे वि॒तस्त॒याऽऽर्जी॑कीये श्रुणु॒ह्या सु॒षोम॑या। ऋ॒तं च
स॒त्यं चा॒भी॒द्धा॒त्तप॒सोऽध्य॑जायत। ततो॒ रात्रि॑रजायत॒ ततः
समु॒द्रो अ॑र्णवः॥१३॥

समु॒द्राद॑र्ण॒वादधि॑ संवत्स॒रो अ॑जायत। अ॒होरा॒त्राणि॑
वि॒दध॒द्वि॒श्वस्य॑ मि॒षतो॑ व॒शी। सूर्या॒चन्द्र॒मसौ॑ धा॒ता
य॑थापूर्वम॑कल्पयत्। दि॒वं च पृ॑थि॒वीं चा॒न्तरि॑क्षमथो॒ सुवः॑।
यत्पृ॑थि॒व्याꣳ रज॑स्व॒ मान्तरि॑क्षे वि॒रोद॑सी। इ॒माꣳस्तदा॑पो
वरु॑णः पु॒नात्व॑घम॒र्षणः॑। ए॒ष भू॑तस्य॒ मध्ये॑ भुव॑नस्य
गो॒प्ता। ए॒ष पु॒ण्यकृ॑तां लो॒का॒नेष॑ मृ॒त्योर्हि॑र॒ण्मय॑म्।
द्यावा॑पृथि॒व्योर्हि॑र॒ण्मय॑ꣳ सꣳश्रि॑तꣳ सुवः॥१४॥

स नः॒ सुवः॒ सꣳशि॑शाधि। आर्द्रं॒ ज्वल॑न्ति॒ ज्योति॑र॒हम॑स्मि।
ज्योति॑र्ज्वल॑न्ति॒ ब्रह्मा॑ऽहम॑स्मि। योऽहम॑स्मि॒ ब्रह्मा॑ऽहम॑स्मि।
अ॒हम॑स्मि॒ ब्रह्मा॑ऽहम॑स्मि। अ॒हमे॒वाहं॑ मां जु॒होमि॑
स्वाहा॑। अ॒कार्य॑का॒र्यव॑की॒र्णी स्ते॒नो भ्रू॑ण॒हा गु॑रुत॒ल्पगः॑।
वरु॑णोऽपाम॑घम॒र्षणस्तस्मा॑त्पा॒पात् प्र॑मुच्यते। र॒जो
भूमि॑स्त्व॒माꣳ रोद॑यस्व॒ प्रव॑दन्ति॒ धीराः॑। आ॒क्रान्त्स॑मु॒द्रः
प्र॑थ॒मे वि॒धर्मं॑ ज॒नय॑न्म॒जा भुव॑नस्य॒ राजा॑। वृषा॑ प॒वित्रे॑
अधि॒ सानो॒ अव्य॑ बृहत्सोमो॑ वावृ॒धे सुवा॑न इ॒न्दुः॥१५॥

॥ दुर्गासूक्तम् ॥

जा॒तवे॑दसे सु॒नवाम् सोम॑मरातीय॒तो निज॑हाति वेदः। स
 नः पर॑षदति दुर्गाणि॒ विश्वा॑ नावेव॒ सिन्धुं॑ दुरि॒ताऽत्य॑ग्निः।
 ताम॒ग्निव॑र्णां तप॑सा ज्वल॒न्तीं वैरो॑चनीं कर्म॒फलेषु॑ जुष्टा॑म्।
 दुर्गा॑ दे॒वीः शरण॑म॒हं प्रप॑द्ये सु॒तर॑सि तरसे॒ नमः॑। अग्ने॒ त्वं
 पा॑रया॒ नव्यो॑ अ॒स्मान्त्स्व॒स्तिभि॑रति दुर्गाणि॒ विश्वा॑। पू॒श्च
 पृ॒थ्वी बहु॑ला न उ॒र्वी भवा॑ तो॒काय॑ तन॒याय॑ शं योः। विश्वा॑नि
 नो दुर्ग॑हा जा॒तवे॑दः सिन्धुं॑ न ना॒वा दुरि॑ताति पर॑षि।
 अग्ने॑ अत्रि॒वन्मन॑सा गृणा॒नोऽस्माकं॑ बोध्यवि॒ता त॒नूना॑म्।
 पृ॒तना॑जित॒ः सह॑मानम॒ग्निमु॒ग्रः हु॑वेम पर॒मात्स॒धस्था॑त्। स
 नः पर॑षदति दुर्गाणि॒ विश्वा॑ क्षाम॒द्देवो॑ अति॒ दुरि॑ताऽत्य॑ग्निः।
 प्र॒लोषि॑ क॒मीड्यो॑ अध्व॒रेषु॑ स॒नाच्च॑ होता॒ नव्यं॑श्च स॒त्सि।
 स्वाश्चा॑ग्ने त॒नुव॑ पिप्रय॒स्वास्मभ्य॑ च सौ॒भग॑माय॒जस्वा॑।
 गोभि॑र्जुष्ट॒मयु॑जो निषि॑क्तं तवे॒न्द्र विष्णो॑रनु॒सञ्चरे॑म। नाक॑स्य
 पृ॒ष्ठम॒भि सं॒वसानो॑ वैष्ण॒वीं लो॒क इ॒ह मा॑दयन्ताम्॥१६॥

[२]

॥ व्याहृतिहोमन्त्राः ॥

भूरन्न॑म॒ग्रये॑ पृथि॒व्यै स्वाहा॑ भुवोऽन्नं वा॒यवे॑ऽन्तरि॑क्षाय॒
 स्वाहा॑ सुव॒रन्न॑मादि॒त्याय॑ दि॒वे स्वाहा॑ भूर्भुवः॑ सुव॒रन्नं॑
 च॒न्द्रम॑से दि॒ग्भ्यः॑ स्वाहा॒ नमो॑ दे॒वेभ्यः॑ स्व॒धा पि॒तृभ्यो॑ भूर्भुवः॑

सुव॒रन्न॒मोम्॥१७॥

[३]

भू॒र॒ग्र॒ये॑ पृ॒थि॒व्यै॑ स्वा॒हा भुवो॑ वा॒यवे॑ऽन्तरि॑क्षाय॒ स्वाहा॒
सुव॑रादि॒त्याय॑ दि॒वे स्वाहा॒ भूर्भुवः॑ सुव॑श्च॒न्द्रम॑से दि॒ग्भ्यः॑
स्वाहा॒ नमो॑ दे॒वेभ्यः॑ स्व॒धा पि॒तृभ्यो॑ भूर्भुवः॑ सुव॒र॒ग्र॒
ओम्॥१८॥

[४]

भू॒र॒ग्र॒ये॑ च पृ॒थि॒व्यै॑ च॑ म॒ह॒ते च॒ स्वाहा॒ भुवो॑ वा॒यवे॑ चान्तरि॑क्षाय
च॑ म॒ह॒ते च॒ स्वाहा॒ सुव॑रादि॒त्याय॑ च॑ दि॒वे च॑ म॒ह॒ते च॒ स्वाहा॒
भूर्भुवः॑ सुव॑श्च॒न्द्रम॑से च॒ नक्ष॑त्रेभ्यश्च दि॒ग्भ्यश्च॑ म॒ह॒ते च॒ स्वाहा॒
नमो॑ दे॒वेभ्यः॑ स्व॒धा पि॒तृभ्यो॑ भूर्भुवः॑ सुव॒र्म॒ह॒रोम्॥१९॥

[५]

॥ ज्ञानप्राप्त्यर्थहोममन्त्राः ॥

पा॒हि नो॑ अ॒ग्न ए॒न॑से स्वा॒हा। पा॒हि नो॑ वि॒श्ववे॑द॑से स्वा॒हा। य॒ज्ञं
पा॒हि वि॒भा॒व॑सो स्वा॒हा। स॒र्वं पा॒हि श॑त॒क्र॒तो स्वा॒हा॥२०॥

[६]

पा॒हि नो॑ अ॒ग्न ए॒क॑या। पा॒ह्यु॒त द्वि॑तीय॑या। पा॒ह्यूर्जं॑ तृ॒तीय॑या।
पा॒हि गी॒र्भिश्च॑ त॒सृभि॑र्व॒सो स्वाहा॑॥२१॥

[७]

॥ वेदविस्मरणाय जपमन्त्राः ॥

यश्छन्दसामृषभो विश्वरूपश्छन्दोभ्यश्छन्दाऽस्याविवेश।
सतां शिष्यः पुरोवाचोपनिषदिन्द्रो ज्येष्ठ इन्द्रियाय
ऋषिभ्यो नमो देवेभ्यः स्वधा पितृभ्यो भूर्भुवः सुवश्छन्द
ओम्॥ २२॥

[८]

नमो ब्रह्मणे धारणं मे अस्त्वनिराकरणं धारयिता भूयासं
कर्णयोः श्रुतं मा च्योढुं ममामुष्य ओम्॥ २३॥

[९]

॥ तपः प्रशंसा ॥

ऋतं तपः सत्यं तपः श्रुतं तपः शान्तं तपो दमस्तपः शमस्तपो
दानं तपो यज्ञं तपो भूर्भुवः सुवर्ब्रह्मैतदुपास्यैतत्तपः॥ २४॥

[१०]

॥ विहिताचरणप्रशंसा निषिद्धाचरणनिन्दा च ॥

यथा वृक्षस्य सम्पुष्पितस्य दूराद्गन्धो वात्येवं पुण्यस्य कर्मणो
दूराद्गन्धो वाति यथाऽसिधारां कर्तेऽवहितामवक्रामे यद्युवे
युवे ह वा विह्वयिष्यामि कर्तं पतिष्यामीत्येवमनृतादात्मानं
जुगुप्सेत्॥ २५॥

[११]

॥ दहरविद्या ॥

अ॒णोरणी॑यान्म॒हतो म॒हीयाना॑त्मा गु॒हायां नि॒हि॒तोऽस्य॑
ज॒न्तोः। तम॑क्रतुं पश्यति वी॒तशो॑को धा॒तुः प्र॒सादा॑न्महि॒मानं-
मी॒शम्। स॒प्त प्रा॒णाः प्र॒भव॑न्ति तस्मा॑त्स॒प्तार्चि॑षः स॒मिधः॑
स॒प्त जि॒ह्वाः। स॒प्त इ॒मे लो॒का येषु॑ चर॑न्ति प्रा॒णा
गु॒हाश॑यां नि॒हि॒ताः स॒प्त सं॒त। अतः॑ स॒मुद्रा गि॒रय॑श्च
सर्वे॑ऽस्मात्स्यन्द॑न्ते सि॒न्धवः॑ सर्व॑रूपाः। अत॑श्च वि॒श्वा
ओष॑धयो रसा॑च्च येनैष भू॒तस्तिष्ठ॑त्यन्तरा॒त्मा। ब्र॒ह्मा दे॒वानां॑
प॒दवीः क॑वीनामृषि॒र्विप्रा॑णां म॒हिषो मृ॒गाणा॑म्। श्ये॒नो
गृ॒ध्राणा॑ः स्व॒धिति॑र्वि॒नाना॑ः सोमः॑ प॒वित्र॑मत्येति रे॒भन्।
अ॒जामे॑कां लो॒हित॑शुक्ल॒कृष्णां ब॒र्हीं प्र॒जां ज॒नय॑न्तीः
सरू॑पाम्। अ॒जो ह्ये॒को जुष॑माणोऽनु॒शेते जहा॑त्येनां
भु॒क्तभो॑गाम॒जोऽन्यः॑ ॥ २६ ॥

ह॒ः सः शु॒चिष॑द्वसु॒रन्तरि॑क्ष॒सद्धो॑ता वेदि॒षदति॑थिर्दु॒रोण॑सत्।
नृष॑द्वर॒सद॑त॒सद्धो॑म॒सद॑जा गो॒जा ऋ॒तजा अ॑द्रि॒जा
ऋ॒तं बृ॒हत्। घृ॒तं मि॑मिक्षिरे घृ॒तम॑स्य योनि॑र्घृ॒ते श्रि॒तो
घृ॒तमु॑वस्य धाम्। अ॒नुष्व॑धमाव॒ह मा॑दय॒स्व स्वाहा॑कृतं
वृष॑भ वक्षि ह॒व्यम्। स॒मुद्रादूर्मि॑र्मधु॒माः उ॒दार॑दुपाः शु॒ना
सम॑मृ॒तत्व॑मानद्। घृ॒तस्य॑ नाम गु॒ह्यं यदस्ति॑ जि॒ह्वा
दे॒वाना॑म॒मृत॑स्य नाभिः। व॒यं नाम॑ प्रब्र॒वामा॑ घृ॒तेना॑स्मिन्
य॒ज्ञे धा॑रयामा॒ नमो॑भिः। उप॑ ब्र॒ह्मा शृ॑णवच्छु॒स्यमा॑नं चतुः

शृङ्गोऽवमीद्गौर एतत्। चत्वारि शृङ्गा त्रयो अस्य पादा द्वे
शीर्षे सप्त हस्तांसो अस्य। त्रिधा बद्धो वृषभो रौरवीति
महो देवो मर्त्याः आविवेश॥२७॥

त्रिधा हितं पणिभिर्गुह्यमानं गवि देवासो घृतमन्वविन्दन्।
इन्द्र एकः सूर्य एकं जजान वेनादेकः स्वधया
निष्ठतक्षुः। यो देवानां प्रथमं पुरस्ताद्विश्वाधियो रुद्रो
महर्षिः। हिरण्यगर्भं पश्यत् जायमानः स नो
देवः शुभया स्मृत्या संयुनक्तु। यस्मात्परं नापरमस्ति
किञ्चिद्यस्मान्नाणीयो न ज्यायोऽस्ति कश्चित्। वृक्ष इव
स्तब्धो दिवि तिष्ठत्येकस्तेनेदं पूर्णं पुरुषेण सर्वम्। न
कर्मणा न प्रजया धनेन त्यागेनैके अमृतत्वमानशुः।
परेण नाकं निहितं गुहायां विभ्राजते यद्यतयो विशन्ति।
वेदान्तविज्ञानसुनिश्चितार्थाः सन्त्यासयोगाद्यतयः शुद्धसत्त्वाः।
ते ब्रह्मलोके तु परान्तकाले परामृतात्परिमुच्यन्ति सर्वे।
दहं विपापं परमैश्वर्यभूतं यत्पुण्डरीकं पुरमध्यसं स्थम्।
तत्रापि दहं गुगनं विशोकस्तस्मिन् यदन्तस्तदुपासितव्यम्।
यो वेदादौ स्वरः प्रोक्तो वेदान्तै च प्रतिष्ठितः। तस्य
प्रकृतिं लीनस्य यः परः स महेश्वरः॥२८॥

॥ नारायणसूक्तम् ॥

स॒हस्र॒शीर्षं॑ दे॒वं वि॒श्वाक्षं॑ वि॒श्वश॑म्भुवम्। वि॒श्वं ना॒राय॑णं
 दे॒वम॒क्षरं॑ पर॒मं प॒दम्। वि॒श्वतः॑ पर॑मान्नित्यं वि॒श्वं
 ना॒राय॑णः ह॒रिम्। वि॒श्वमे॒वेदं॑ पु॒रुष॑स्तद्वि॒श्वमु॑पजीवति।
 पतिं॑ वि॒श्वस्य॑ऽऽत्मे॒श्वरः॑ शाश्व॑तः शि॒वम॑च्युतम्। ना॒राय॑णं
 म॒हाज्ञे॑यं वि॒श्वात्मा॑नं प॒राय॑णम्। ना॒राय॑णप॑रो ज्योति॒रात्मा
 ना॒राय॑णः प॑रः। ना॒राय॑ण प॑रं ब्र॒ह्म त॒त्त्वं ना॒राय॑णः
 प॑रः। ना॒राय॑णप॑रो ध्या॒ता ध्या॑नं ना॒राय॑णः प॑रः। यच्च
 किञ्चि॑ज्जग॒त्सर्वं॑ दृश्य॑ते श्रूय॑तेऽपि वा॥ अन्त॑र्ब॒हिश्च॑ तत्सर्वं
 व्या॒प्य ना॒राय॑णः स्थि॑तः॥ २९॥

अन॑न्तमव्ययं क॒विः स॑मु॒द्रेऽन्तं॑ वि॒श्वश॑म्भुवम्। प॒द्म॒को॒श
 प्र॑तीका॒शः हृ॒दयं॑ चाप्य॒धोमु॑खम्। अधो॑ नि॒ष्ट्या
 वि॑तस्त्या॒न्ते ना॒भ्यामु॑परि तिष्ठ॑ति। ज्वा॒ल॒मा॒लाकु॑लं
 भा॒ती वि॒श्वस्य॑ऽऽय॒तनं॑ म॒हत्। सन्त॑तः शि॒लाभि॑स्तु॒-
 लम्ब॑त्याकोश॒सन्नि॑भम्। तस्या॒न्ते सु॑षि॒रः सू॒क्ष्मं तस्मि॑न्त्सर्वं
 प्रति॑ष्ठितम्। तस्य॒ मध्ये॑ म॒हान॑ग्निर्वि॒श्वार्चि॑र्वि॒श्वतो॑मुखः।
 सोऽग्र॑भु॒ग्विभ॑जन्तिष्ठन्नाहा॒रम॑ज॒रः क॒विः। ति॒र्यग्धू॑र्म॒धः
 शा॒यी र॒श्मय॑स्तस्य॒ सन्त॑ता। स॒न्ताप॑यति स्वं दे॒हमा॑पोदतल॒-
 मस्त॑कः। तस्य॒ मध्ये॑ वह्नि॑शिखा अ॒णीयो॑र्ध्वा व्य॒वस्थि॑तः।
 नी॒लतो॑यदमध्य॒स्थाद्वि॒द्युल्ले॑खेव भास्व॑रा। नी॒वार॒शूक॑वत्तन्वी
 पी॒ता भा॑स्वत्य॒णूप॑मा। तस्याः॑ शिखा॒या म॑ध्ये प॒रमा॑त्मा

व्यवस्थितः। स ब्रह्म स शिवः स हरिः सेन्द्रः सोऽक्षरः
परमः स्वराट्॥ ३० ॥

नारायणः स्थितो व्यवस्थितश्चत्वारि च॥ [१३]

॥ आदित्यमण्डले परब्रह्मोपासनम् ॥

आदित्यो वा एष एतन्मण्डलं तपति तत्र ता
ऋचस्तट्टचा मण्डलं स ऋचां लोकोऽथ य एष
एतस्मिन्मण्डलेऽर्चिर्दीप्यते तानि सामानि स साम्नां
मण्डलं स साम्नां लोकोऽथ य एष एतस्मिन्मण्डलेऽर्चिषि
पुरुषस्तानि यजूंषि स यजुषा मण्डलं स यजुषां लोकः
सैषा त्र्येवं विद्या तपति य एषोऽन्तरादित्ये हिरण्मयः
पुरुषः॥ ३१ ॥

[१४]

॥ आदित्यपुरुषस्य सर्वात्मकत्वप्रदर्शनम् ॥

आदित्यो वै तेज ओजो बलं यशश्चक्षुः श्रोत्रमात्मा मनो
मन्युर्मनुर्मृत्युः सत्यो मित्रो वायुराकाशः प्राणो लोकपालः
कः किं कं तत्सत्यमन्नमृतो जीवो विश्वः कतमः स्वयम्भु
ब्रह्मैतदमृत एष पुरुष एष भूतानामधिपतिर्ब्रह्मणः सायुज्यं
सलोकतामाप्नोत्येतासामेव देवतानां सायुज्यं सार्ष्टितां
समानलोकतामाप्नोति य एवं वेदैत्युपनिषत्॥ ३२ ॥

[१५]

॥ शिवोपासनमन्त्राः ॥

निधनपतये नमः। निधनपतान्तिकाय नमः। ऊर्ध्वाय नमः। ऊर्ध्वलिङ्गाय नमः। हिरण्याय नमः। हिरण्यलिङ्गाय नमः। सुवर्णाय नमः। सुवर्णलिङ्गाय नमः। दिव्याय नमः। दिव्यलिङ्गाय नमः। भवाय नमः। भवलिङ्गाय नमः। शर्वाय नमः। शर्वलिङ्गाय नमः। शिवाय नमः। शिवलिङ्गाय नमः। ज्वलाय नमः। ज्वललिङ्गाय नमः। आत्माय नमः। आत्मलिङ्गाय नमः। परमाय नमः। परमलिङ्गाय नमः। एतत्सोमस्य सूर्यस्य सर्वलिङ्गं स्थापयति पाणिमन्त्रं पवित्रम्॥ ३३ ॥

[१६]

॥ पश्चिमवक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

सद्योजातं प्रपद्यामि सद्योजाताय वै नमो नमः। भवे भवे नाति भवे भवस्व माम्। भवोद्भवाय नमः॥ ३४ ॥

[१७]

॥ उत्तरवक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

वामदेवाय नमो ज्येष्ठाय नमः श्रेष्ठाय नमो रुद्राय नमः कालाय नमः कलविकरणाय नमो बलविकरणाय नमो बलाय नमो बलप्रमथनाय नमः सर्वभूतदमनाय नमो मनोन्मनाय नमः॥ ३५ ॥

[१८]

॥ दक्षिणवक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

अ॒घोरे॑भ्योऽथ॒ घोरे॑भ्यो॒ घो॒र॒घो॒र॒तरे॑भ्यः। सर्वे॑भ्यः सर्व॒शर्वे॑भ्यो
नम॑स्ते अस्तु रु॒द्ररू॑पेभ्यः॥ ३६॥

[१९]

॥ प्राग्वक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

तत्पु॑रुषाय वि॒द्महे॑ महादे॒वाय॑ धीमहि। तन्नो॑ रुद्रः
प्रचो॑दयात्॥ ३७॥

[२०]

॥ ऊर्ध्ववक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

ई॒शानः॑ सर्व॒विद्या॑नामीश्वरः॒ सर्व॑भू॒तानां॑ ब्रह्माधि॑पतिर्ब्रह्म॒णो-
ऽधि॑पतिर्ब्रह्मा॒ शिवो॑ मे॒ अस्तु॑ सदाशि॒वोम्॥ ३८॥

[२१]

॥ नमस्कारमन्त्राः ॥

नमो॑ हिरण्यबा॒हवे॑ हिरण्यवर्णा॒य हिरण्य॑रूपाय॒ हिरण्य॑पतये-
ऽम्बिका॑पतये॒ उमा॑पतये॒ पशु॑पतये॒ नमो॑ नमः॥ ३९॥

[२२]

ऋ॒तं स॒त्यं प॑रं ब्र॒ह्म पु॑रुषं कृष्ण॒पिङ्ग॑लम्। ऊ॒र्ध्वरे॑तं
वि॒रूपा॑क्षं वि॒श्वरू॑पाय॒ वै नमो॑ नमः॥ ४०॥

[२३]

सर्वो वै रुद्रस्तस्मै रुद्राय नमो अस्तु। पुरुषो वै रुद्रः सन्महो
नमो नमः। विश्वं भूतं भुवनं चित्रं बहुधा जातं जायमानं च
यत्। सर्वो ह्येष रुद्रस्तस्मै रुद्राय नमो अस्तु॥४१॥

[२४]

कद्रुद्राय प्रचेतसे मीढुष्टमाय तव्यसे। वो चेम् शन्तम् हृदे।
सर्वो ह्येष रुद्रस्तस्मै रुद्राय नमो अस्तु॥४२॥

[२५]

॥अग्निहोत्रहवण्याः उपयुक्तस्य वृक्षविशेषस्याभिधानम्॥

यस्य वैकङ्कत्यग्निहोत्रहवणी भवति प्रत्येवास्याहुंतय-
स्तिष्ठन्त्यथो प्रतिष्ठित्यै॥४३॥

[२६]

कृणुष्व पाज् इति पञ्च॥४४॥

[२७]

॥भूदेवताकमन्त्रः॥

अदितिर्देवा गन्धर्वा मनुष्याः पितरोऽसुरास्तेषां सर्वभूतानां
माता मेदिनी महता मही सावित्री गायत्री जगत्युर्वी पृथ्वी
बहुला विश्वा भूता कतमा का या सा सत्येत्यमृतेति
वसिष्ठः॥४५॥

[२८]

॥ सर्वदेवता आपः ॥

आपो वा इदं सर्वं विश्वा भूतान्यापः प्राणा वा आपः
पशव आपोऽन्नमापोऽमृतमापः सम्राडापो विराडापः
स्वराडापश्छन्दाऽस्यापो ज्योतीऽष्यापो यजूऽष्यापः
सत्यमापः सर्वा देवता आपो भूर्भुवः सुवराप ओम् ॥ ४६ ॥

[२९]

॥ सन्ध्यावन्दनमन्त्राः ॥

आपः पुनन्तु पृथिवीं पृथिवी पूता पुनातु माम्। पुनन्तु
ब्रह्मणस्पतिर्ब्रह्मपूता पुनातु माम्। यदुच्छिष्टमभोज्यं यद्वा
दुश्चरितं मम। सर्वं पुनन्तु मामापोऽसतां च प्रतिग्रहं
स्वाहा ॥ ४७ ॥

[३०]

अग्निश्च मा मन्युश्च मन्युपतयश्च मन्युकृतेभ्यः। पापेभ्यो
रक्षन्ताम्। यदह्मा पापमकारिषम्। मनसा वाचा हस्ताभ्याम्।
पद्भ्यामुदरेण शिञ्जा। अहस्तदवलुम्पतु। यत्किं च दुरितं
मयि। इदमहं माममृतयोनौ। सत्ये ज्योतिषि जुहोमि
स्वाहा ॥ ४८ ॥

[३१]

सूर्यश्च मा मन्युश्च मन्युपतयश्च मन्युकृतेभ्यः। पापेभ्यो
रक्षन्ताम्। यद्रात्रिया पापमकारिषम्। मनसा वाचा

हस्ताभ्याम्। पञ्चामुदरेण शिश्वा। रात्रिस्तदवलुम्पतु।
यत्किं च दुरितं मयि। इदमहं माममृतयोनौ। सूर्ये ज्योतिषि
जुहोमि स्वाहा॥४९॥

[३२]

॥ प्रणवस्य ऋष्यादिविवरणम् ॥

ओमित्येकाक्षरं ब्रह्म। अग्निर्देवता ब्रह्म इत्यार्षम्। गायत्रं
छन्दं परमात्मं सरूपम्। सायुज्यं विनियोगम्॥५०॥

[३३]

॥ गायत्र्यावाहनमन्त्राः ॥

आयातु वरदा देवी अक्षरं ब्रह्मसम्मितम्। गायत्रीं छन्दसां
मातेदं ब्रह्म जुषस्व मे। यदहं त्कुरुते पापं तदहं त्प्रतिमुच्यते।
यद्वात्रियां त्कुरुते पापं तद्वात्रियां त्प्रतिमुच्यते। सर्वं वर्णं
महादेवि सन्ध्याविद्ये सरस्वति॥५१॥

[३४]

ओजोऽसि सहोऽसि बलमसि भ्राजोऽसि देवानां धाम
नामांसि विश्वमसि विश्वायुः सर्वमसि सर्वायुरभिभूरो
गायत्रीमावाहयामि सावित्रीमावाहयामि सरस्वतीमावाह-
यामि छन्दऋषीणावाहयामि श्रियमावाहयामि गायत्रिया
गायत्रीच्छन्दो विश्वामित्र ऋषिः सविता देवताऽग्निर्मुखं
ब्रह्मा शिरो विष्णुर्हृदयं रुद्रः शिखा पृथिवी

योनिः प्राणापानव्यानोदानसमाना सप्राणा श्वेतवर्णा
साङ्ख्यायनसगोत्रा गायत्री चतुर्विंशत्यक्षरा त्रिपदा षट्क्षिः
पञ्चशीर्षोपनयने विनियोग ओं भूः। ओं भुवः। ओं
सुवः। ओं महः। ओं जनः। ओं तपः। ओं सत्यम्।
ओं तत्सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य धीमहि। धियो यो
नः प्रचोदयात्। ओमापो ज्योतीरसोऽमृतं ब्रह्म भूर्भुवः
सुवरोम्॥५२॥

[३५]

॥ गायत्री उपस्थानमन्त्राः ॥

उत्तमै शिखरे जाते भूम्यां पर्वतमूर्धनि। ब्राह्मणेभ्योऽभ्यनु-
ज्ञाता गच्छ देवि यथासुखम्। स्तुतो मया वरदा वेदमाता
प्रचोदयन्ती पवने द्विजाता। आयुः पृथिव्यां द्रविणं ब्रह्मवर्चसं
मह्यं दत्वा प्रजातुं ब्रह्मलोकम्॥५३॥

[३६]

॥ आदित्यदेवतामन्त्रः ॥

घृणिः सूर्य आदित्यो न प्रभा वात्यक्षरम्। मधु क्षरन्ति
तद्रसम्। सत्यं वै तद्रसमापो ज्योतीरसोऽमृतं ब्रह्म भूर्भुवः
सुवरोम्॥५४॥

[३७]

॥ त्रिसुपर्णमन्त्राः ॥

ब्रह्ममेतु माम्। मधुमेतु माम्। ब्रह्ममेव मधुमेतु माम्। यास्ते
सोम प्रजावत्सोभि सो अहम्। दुःस्वप्रहन्दुरुष्यह। यास्ते
सोम प्राणांस्तां जुहोमि। त्रिसुपर्णमयाचितं ब्राह्मणाय
दद्यात्। ब्रह्महत्यां वा एते घ्नन्ति। ये ब्राह्मणास्त्रिसुपर्णं
पठन्ति। ते सोमं प्राप्नुवन्ति। आसहस्रात्पङ्क्तिं पुनन्ति।
ओम्॥ ५५॥

[३८]

ब्रह्म मेधया। मधु मेधया। ब्रह्ममेव मधु मेधया। अद्या नो
देव सवितः प्रजावत्सावीः सौभगम्। परा दुष्वप्रियं सुवा।
विश्वानि देव सवितर्दुरितानि परा सुवा। यद्भद्रं तन्म आ
सुवा। मधु वाता ऋतायते मधु क्षरन्ति सिन्धवः। माध्वीर्नः
सन्त्वोषधीः। मधु नक्तमुतोषसि मधुमत्पार्थिवं रजः। मधु
द्यौरस्तु नः पिता। मधुमान्नो वनस्पतिर्मधुमा अस्तु सूर्यः।
माध्वीर्गावो भवन्तु नः। य इमं त्रिसुपर्णमयाचितं ब्राह्मणाय
दद्यात्। भ्रूणहत्यां वा एते घ्नन्ति। ये ब्राह्मणास्त्रिसुपर्णं पठन्ति।
ते सोमं प्राप्नुवन्ति। आसहस्रात्पङ्क्तिं पुनन्ति। ओम्॥ ५६॥

[३९]

ब्रह्म मेधवा। मधु मेधवा। ब्रह्ममेव मधु मेधवा। ब्रह्मा
देवानां पदवीः कवीनामृषिर्विप्राणां महिषो मृगाणाम्। श्येनो

गृध्राणां॑ स्वधितिर्वनानां॑ सोमः॑ पवित्रमत्येति॑ रेभन्।
ह॒सः शुचिषद्वसुरन्तरिक्षसद्धोता॑ वेदिषदतिथिर्दुरोणसत्।
नृषद्वरसदृतसद्धोमसदब्जा गोजा ऋतजा अद्रिजा ऋतं
बृहत्। ऋचे त्वा रुचे त्वा समित्स्रवन्ति सरितो न
धेनाः॑। अन्तरहृदा मनसा पूयमानाः। घृतस्य धारां
अभिचाकशीमि। हिरण्ययो वेतसो मय्य आसाम्।
तस्मिन्सुपर्णो मधुकृत्कुलायी भजन्नास्ते मधुदेवताभ्यः।
तस्यासते हरयः सप्ततीरे स्वधां दुहाना अमृतस्य धाराम्।
य इदं त्रिसुपर्णमयाचितं ब्राह्मणाय दद्यात्। वीरहृत्यां वा
एते घ्नन्ति। ये ब्राह्मणास्त्रिसुपर्णं पठन्ति। ते सोमं प्राप्नुवन्ति।
आसहस्रात्पङ्क्तिं पुनन्ति। ओम्॥५७॥

[४०]

॥ मेधासूक्तम् ॥

मेधा देवी जुषमाणा न आगाद्विश्वार्ची भद्रा सुमनस्यमाना।
त्वया जुष्टा जुषमाणा दुरुक्तां बृहद्वदेम विदथे सुवीराः॑॥ त्वया
जुष्टं ऋषिर्भवति देवि त्वया ब्रह्माऽऽगतश्रीरुत त्वया॑। त्वया
जुष्टंश्चित्रं विन्दते वसु सा नो जुषस्व द्रविणो न मेधे॥५८॥

[४१]

मेधां म इन्द्रो ददातु मेधां देवी सरस्वती। मेधां मे
अश्विनावुभावार्यतां पुष्करस्रजा। अप्सरासु च या मेधा

गन्धर्वेषु च यन्मनः। दैवीं मेधा सरस्वती सा मां मेधा
सुरभिर्जुषताः स्वाहा॥५९॥

[४२]

आ मां मेधा सुरभिर्विश्वरूपा हिरण्यवर्णा जगती जगम्या।
ऊर्जस्वती पयसा पिबन्माना सा मां मेधा सुप्रतीका
जुषन्ताम्॥६०॥

[४३]

मयि मेधां मयि प्रजां मय्यग्निस्तेजो दधातु मयि मेधां मयि
प्रजां मयीन्द्र इन्द्रियं दधातु मयि मेधां मयि प्रजां मयि
सूर्यो भ्राजो दधातु॥६१॥

[४४]

॥ मृत्युनिवारणमन्त्राः ॥

अपैतु मृत्युरमृतं न आगन्वैवस्वतो नो अभयं कृणोतु।
पूर्णं वनस्पतेरिवाभिन्नः शीयतां रयिः स च तान्नः
शचीपतिः॥६२॥

[४५]

परं मृत्यो अनु परेहि पन्थां यस्ते स्व इतरो देवयानात्।
चक्षुष्मते शृण्वते ते ब्रवीमि मा नः प्रजां रीरिषो मोत
वीरान्॥६३॥

[४६]

वा॒तं प्रा॒णं म॒नसा॑ऽन्वा र॒भाम॑हे प्र॒जाप॑तिं यो भुव॑नस्य
गो॒पाः। स नो॑ मृ॒त्योस्त्रा॑यतां पा॒त्वह॑सो ज्यो॒ग्जी॒वा
ज॒राम॑शीमहि॥६४॥

[४७]

अ॒मुत्र॒ भूया॑दध॒ यद्य॑मस्य॒ बृह॑स्पते अ॒भि॒शस्ते॑रमु॒श्वः।
प्र॒त्यौ॒हता॑म॒श्विना॑ मृ॒त्युम॑स्माद्दे॒वाना॑म॒ग्ने भि॒षजा॒ शची॑भिः॥६५॥

[४८]

हरि॑ः॒ हर॑न्त॒मनु॑यन्ति दे॒वा वि॒श्वस्ये॑शा॒नं वृ॒षभं॑ म॒तीना॑म्।
ब्र॒ह्म स॑रूप॒मनु॑मे॒दमा॑गा॒दय॑नं॒ मा वि॒व॒धीर्वि॒क्रम॑स्व॥६६॥

[४९]

श॒ल॒कैर॒ग्निमि॑न्धा॒न उ॒भौ लो॒कौ स॑नेम॒हम्। उ॒भयो॑र्लो॒कयो॑र्-
ऋ॒ध्वाऽति॑ मृ॒त्युं त॑राम्य॒हम्॥६७॥

[५०]

मा छि॑दो मृ॒त्यो मा व॑धी॒र्मा मे॒ बलं॑ वि॒वृ॒हो मा प्र॑मो॒षीः। प्र॒जां
मा मे॑ रीरिष॒ आयु॑रु॒ग्र नृ॒चक्ष॑सं त्वा ह॒विषा॑ विधेम॥६८॥

[५१]

मा नो॑ म॒हान्त॑मु॒त मा नो॑ अ॒र्भकं॑ मा न॒ उक्ष॑न्तमु॒त मा न॑
उक्षि॑तम्। मा नो॑ऽव॒धीः पि॒तरं॑ मो॒त मा॒तरं॑ प्रि॒या मा न॑स्त॒नुवो॑
रु॒द्र रीरि॑षः॥६९॥

[५२]

मा न॑स्तो॒के तन॑ये॒ मा न॒ आयु॑षि॒ मा नो॒ गोषु॒ मा नो॒ अश्वे॑षु
रीरिषः। वी॒रान्मा नो॑ रु॒द्र भामि॑तोऽव॒धीर्ह॒विष्म॑न्तो॒ नम॑सा
विधेम ते॥ ७०॥

[५३]

॥ प्रजापतिप्रार्थनामन्त्रः ॥

प्रजा॑पते॒ न त्वदे॒तान्य॒न्यो विश्वा॑ जा॒तानि॒ परि॑ता ब॒भूव।
यत्का॑मास्ते जुहु॒मस्तन्नो॑ अस्तु व॒यं स्या॑म॒ पत॑यो
रयी॒णाम्॥ ७१॥

[५४]

॥ इन्द्रप्रार्थनामन्त्रः ॥

स्व॒स्ति॒दा वि॒शस्पति॑र्वृ॒त्रहा वि॒मृधो॑ व॒शी। वृ॒षेन्द्रः॑ पु॒र ए॑तु नः
स्व॒स्ति॒दा अ॒भय॑ङ्करः॥ ७२॥

[५५]

॥ मृत्युञ्जयमन्त्रः ॥

त्र्य॒म्बकं॑ यजामहे सु॒गन्धिं॑ पु॒ष्टि॒वर्ध॑नम्। उ॒र्वारु॑कमि॒व
बन्ध॑नान्मृ॒त्योर्मु॑क्षीय॒ माऽमृ॑ता॑त्॥ ७३॥

[५६]

ये ते स॒हस्र॑म॒युतं॑ पाशा॒ मृत्यो॑ म॒र्त्याय॑ हन्त॑वे। तान् य॒ज्ञस्य॑
मा॒यया॑ सर्वा॒नव॑ यजामहे॥ ७४॥

[५७]

मृत्यवे स्वाहा मृत्यवे स्वाहा ॥ ७५ ॥

[५८]

॥ पापनिवारक-मन्त्राः ॥

देवकृतस्यैनसोऽवयजनमसि स्वाहा। मनुष्यकृतस्यैनसो-
ऽवयजनमसि स्वाहा। पितृकृतस्यैनसोऽवयजनमसि
स्वाहा। आत्मकृतस्यैनसोऽवयजनमसि स्वाहा।
अन्यकृतस्यैनसोऽवयजनमसि स्वाहा। अस्मत्कृतस्यैनसो-
ऽवयजनमसि स्वाहा। यद्विवा च नक्तं चैनश्चकृम
तस्यावयजनमसि स्वाहा। यत्स्वपन्तश्च जाग्रतश्चैनश्चकृम
तस्यावयजनमसि स्वाहा। यत्सुषुप्तश्च जाग्रतश्चैनश्चकृम
तस्यावयजनमसि स्वाहा। यद्विद्वांसश्चाविद्वांसश्चैनश्चकृम
तस्यावयजनमसि स्वाहा। एनस एनसोऽवयजनमसि
स्वाहा ॥ ७६ ॥

[५९]

॥ वसुप्रार्थनामन्त्रः ॥

यद्वो देवाश्चकृम जिह्वायां गुरुमनसो वा प्रयुंती देव हेडनम्।
अरावा यो नो अभि दुच्छुनायते तस्मिन्तदेनो वसवो निधेतन्
स्वाहा ॥ ७७ ॥

[६०]

॥ कामोऽकार्षीत्-मन्युरकार्षीत् मन्त्रः ॥

कामोऽकार्षीन्मो नमः। कामोऽकार्षीत्कामः करोति नाहं
करोमि कामः कर्ता नाहं कर्ता कामः कारयिता नाहं
कारयिता एष ते काम कामाय स्वाहा॥७८॥

[६१]

मन्युरकार्षीन्मो नमः। मन्युरकार्षीन्मन्युः करोति नाहं
करोमि मन्युः कर्ता नाहं कर्ता मन्युः कारयिता नाहं
कारयिता एष ते मन्यो मन्यवे स्वाहा॥७९॥

[६२]

॥ विराजहोममन्त्राः ॥

तिलाञ्जुहोमि सरसां सपिष्टान् गन्धार मम चित्ते रमन्तु
स्वाहा। गावो हिरण्यं धनमन्नपानं सर्वेषां श्रियै स्वाहा।
श्रियं च लक्ष्मीं च पुष्टिं च कीर्तिं चानृण्यताम्। ब्रह्मण्यं
बहुपुत्रताम्। श्रद्धामेधे प्रजाः सन्ददातु स्वाहा॥८०॥

[६३]

तिलाः कृष्णास्तिलाः श्वेतास्तिलाः सौम्या वंशानुगाः। तिलाः
पुनन्तु मे पापं यत्किञ्चिद्दुरितं मयि स्वाहा। चोरस्यान्नं
नवश्राद्धं ब्रह्महा गुरुतल्पगः। गोस्तेयं सुरापानं भ्रूणहत्या
तिला शान्तिं शमयन्तु स्वाहा। श्रीश्च लक्ष्मीश्च पुष्टीश्च कीर्तिं
चानृण्यताम्। ब्रह्मण्यं बहुपुत्रताम्। श्रद्धामेधे प्रजा तु जातवेदः

सन्ददातु स्वाहा॥८१॥

[६४]

प्राणापानव्यानोदानसमाना मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां
विपाप्मा भूयासुः स्वाहा॥ वाङ्मनश्चक्षुःश्रोत्रजिह्वाघ्राणरेतो-
बुद्ध्याकूतिःसङ्कल्पा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा
भूयासुः स्वाहा॥ त्वक्कर्ममांसरुधिरमेदोमज्जास्नायवो-
ऽस्थीनि मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासुः
स्वाहा॥ शिरःपाणिपादपार्श्वपृष्ठोरूदरजङ्घशिश्रोपस्थपायवो
मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासुः स्वाहा॥
उत्तिष्ठ पुरुष हरित पिङ्गल लोहिताक्षि देहि देहि
ददापयिता मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा
भूयासुः स्वाहा॥८२॥

[६५]

पृथिव्यापस्तेजोवायुराकाशा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां
विपाप्मा भूयासुः स्वाहा॥ शब्दस्पर्शरूपरसगन्धा मे
शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासुः स्वाहा॥
मनोवाक्कायकर्माणि मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा
भूयासुः स्वाहा॥ अव्यक्तभावैरहङ्कारैर्ज्योतिरहं विरजां
विपाप्मा भूयासुः स्वाहा॥ आत्मा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं
विरजां विपाप्मा भूयासुः स्वाहा॥ अन्तरात्मा मे शुद्ध्यन्तां
ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासुः स्वाहा॥ परमात्मा

मे शुद्धन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासुः स्वाहा।
 क्षुधे स्वाहा। क्षुत्पिपासाय स्वाहा। विविट्यै स्वाहा।
 ऋग्विधानाय स्वाहा। कषोत्काय स्वाहा। क्षुत्पिपासामलं
 ज्येष्ठामलक्ष्मीर्नाशयाम्यहम्। अभूतिमसंमृद्धिं च सर्वान्निर्गुद
 मे पाप्मानं स्वाहा। अन्नमय-प्राणमय-मनोमय-विज्ञानमय-
 मानन्दमय-मात्मा मे शुद्धन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा
 भूयासुः स्वाहा॥८३॥

[६६]

॥ वैश्वदेवमन्त्राः ॥

अग्नये स्वाहा। विश्वेभ्यो देवेभ्यः स्वाहा। ध्रुवाय भूमाय
 स्वाहा। ध्रुवक्षितये स्वाहा। अच्युतक्षितये स्वाहा। अग्नये
 स्विष्टकृते स्वाहा॥ धर्माय स्वाहा। अधर्माय स्वाहा। अद्भ्यः
 स्वाहा। ओषधिवनस्पतिभ्यः स्वाहा॥८४॥

रक्षोदेवजनेभ्यः स्वाहा। गृह्याभ्यः स्वाहा। अवसानेभ्यः
 स्वाहा। अवसानपतिभ्यः स्वाहा। सर्वभूतेभ्यः स्वाहा।
 कामाय स्वाहा। अन्तरिक्षाय स्वाहा। यदेजति जगति
 यच्च चेष्टति नाम्नो भागोऽयं नाम्ने स्वाहा। पृथिव्यै स्वाहा।
 अन्तरिक्षाय स्वाहा॥८५॥

दिवे स्वाहा। सूर्याय स्वाहा। चन्द्रमसे स्वाहा। नक्षत्रेभ्यः
 स्वाहा। इन्द्राय स्वाहा। बृहस्पतये स्वाहा। प्रजापतये स्वाहा।

ब्रह्मणे॑ स्वाहा॑। स्व॒धा पि॒तृभ्यः॑ स्वाहा॑। नमो॑ रु॒द्राय॑ पशुपतये॒
स्वाहा॑॥८६॥

दे॒वेभ्यः॑ स्वाहा॑। पि॒तृभ्यः॑ स्व॒धाऽस्तु॑। भू॒तेभ्यो॑ नमः॑।
म॒नुष्ये॑भ्यो॒ हन्ता॑। प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑। प॒रमे॑ष्ठिने॒ स्वाहा॑।
यथा॑ कूपः श॒तधा॑रः स॒हस्र॑धारो अक्षितः। ए॒वा मै अस्तु॑
धा॒न्यः स॒हस्र॑धारमक्षितम्। धन॑धान्यै॒ स्वाहा॑। ये भू॒ताः
प्र॒चर॑न्ति दि॒वान॑क्तं बलि॑मिच्छन्तो॑ वि॒तुद॑स्य प्रे॒ष्याः।
तेभ्यो॑ बलि॑ं पु॒ष्टिका॑मो ह॒रामि॑ मयि॒ पुष्टि॑ं पु॒ष्टिप॑तिर्दधातु॒
स्वाहा॑॥८७॥

[६७]

ओं तद्ब्र॒ह्म। ओं तद्वा॒युः। ओं तदा॒त्मा। ओं तत्स॒त्यम्।
ओं तत्सर्व॑म्। ओं तत्पु॒रोर्नमः॑॥ अ॒न्तश्च॑रति॑ भू॒तेषु॑ गुहायां
वि॒श्वमूर्ति॑षु। त्वं यज्ञ॑स्त्वं वष॑ट्कारस्त्वमिन्द्र॑स्त्वः रु॒द्रस्त्वं
विष्णु॑स्त्वं ब्रह्म त्वं प्र॒जाप॑तिः। त्वं तदा॑प॒ आपो॑ ज्योती॒
रसो॑ऽमृतं ब्रह्म भूर्भुव॑स्सुव॒रोम्॥८८॥

[६८]

॥ प्राणाहुतिमन्त्राः ॥

श्रद्धायां॑ प्रा॒णे नि॒विष्टो॑ऽमृतं जुहोमि। श्रद्धाया॑मपा॒ने
नि॒विष्टो॑ऽमृतं जुहोमि। श्रद्धायां॑ व्या॒ने नि॒विष्टो॑ऽमृतं जुहोमि।
श्रद्धाया॑मुदा॒ने नि॒विष्टो॑ऽमृतं जुहोमि। श्रद्धाया॑ः स॒माने॑

निर्विष्टोऽमृतं जुहोमि। ब्रह्मणि म आत्माऽमृतत्वाय॥
 अमृतोपस्तरणमसि॥ श्रद्धायां प्राणे निर्विष्टोऽमृतं जुहोमि।
 शिवो मां विशाप्रदाहाय। प्राणाय स्वाहा॥ श्रद्धायांमपाने
 निर्विष्टोऽमृतं जुहोमि। शिवो मां विशाप्रदाहाय। अपानाय
 स्वाहा॥ श्रद्धायां व्याने निर्विष्टोऽमृतं जुहोमि। शिवो
 मां विशाप्रदाहाय। व्यानाय स्वाहा॥ श्रद्धायांमुदाने
 निर्विष्टोऽमृतं जुहोमि। शिवो मां विशाप्रदाहाय। उदानाय
 स्वाहा॥ श्रद्धायां समाने निर्विष्टोऽमृतं जुहोमि।
 शिवो मां विशाप्रदाहाय। समानाय स्वाहा॥ ब्रह्मणि म
 आत्माऽमृतत्वाय। अमृतापिधानमसि॥८९॥

[६९]

॥ भुक्तान्नाभिमन्त्रणमन्त्राः ॥

श्रद्धायां प्राणे निर्विष्ट्यामृतं हुतम्। प्राणमन्त्रेनाप्यायस्व।
 श्रद्धायांमपाने निर्विष्ट्यामृतं हुतम्। अपानमन्त्रेनाप्यायस्व।
 श्रद्धायां व्याने निर्विष्ट्यामृतं हुतम्। व्यानमन्त्रेनाप्यायस्व।
 श्रद्धायांमुदाने निर्विष्ट्यामृतं हुतम्। उदानमन्त्रेनाप्यायस्व।
 श्रद्धायां समाने निर्विष्ट्यामृतं हुतम्। समानमन्त्रेनाप्या-
 यस्व॥९०॥

[७०]

॥ भोजनान्ते आत्मानुसन्धानमन्त्राः ॥

अङ्गुष्ठमात्रः पुरुषोऽङ्गुष्ठं च समाश्रितः। ईशः सर्वस्य जगतः
प्रभुः प्रीणाति विश्वभुक् ॥ ११ ॥

[७१]

॥ अवयवस्वस्थता-प्रार्थनामन्त्रः ॥

वाङ्मा आसन्। नसोः प्राणः। अक्षयोश्चक्षुः। कर्णयोः श्रोत्रम्।
बाहुवोर्बलम्। ऊरुवोरोजः। अरिष्टा विश्वान्यङ्गानि तनूः।
तनुवां मे सह नमस्ते अस्तु मा मां हिंसीः ॥ १२ ॥

[७२]

॥ इन्द्रसप्तर्षि-संवादमन्त्रः ॥

वयं सुपर्णा उप सेदुरिन्द्रं प्रियमेधा ऋषयो नाधमानाः। अपं
ध्वान्तमूर्णुहि पृथि चक्षुर्मुमुग्ध्यस्मान्निधयेऽव ब्रह्मान्।

[७३]

॥ हृदयालम्बनमन्त्रः ॥

प्राणानां ग्रन्थिरसि रुद्रो मां विशान्तकः। तेनान्नेनाप्या-
यस्व ॥ १३ ॥

[७४]

॥ देवताप्राणनिरूपणमन्त्रः ॥

नमो रुद्राय विष्णवे मृत्युर्मे पाहि ॥ १४ ॥

[७५]

॥ अग्निस्तुतिमन्त्रः ॥

त्वम॑ग्ने द्यु॒भि॒स्त्वमा॑शुशु॒क्षणि॒स्त्वम॒द्भ्यस्त्वम॑श्म॒न॒स्परि॑ । त्वं
वने॑भ्य॒स्त्वमोष॑धीभ्य॒स्त्वं नृ॒णां नृ॒पते जा॑यसे शुचिः॥१५॥

[७६]

॥ अभीष्टयाचनामन्त्राः ॥

शि॒वने॑ मे सन्ति॑ष्ठस्व स्यो॒नेन॑ मे सन्ति॑ष्ठस्व सु॒भूतेन॑
मे सन्ति॑ष्ठस्व ब्रह्मव॑र्च॒सेन॑ मे सन्ति॑ष्ठस्व य॒ज्ञस्य॑र्धि॒मनु॒
सन्ति॑ष्ठस्वोप॑ ते य॒ज्ञ नम॒ उप॑ ते नम॒ उप॑ ते नमः॥१६॥

[७७]

॥ परतत्त्व-निरूपणम् ॥

स॒त्यं परं॑ परं॑ स॒त्यं स॒त्येन॒ न सु॒वर्गाल्लो॒काच्च॑वन्ते
क॒दाच॑न स॒तां हि स॒त्यं तस्मा॑त्स॒त्ये र॑मन्ते । तप॒ इति॑ तपो
ना॒नश॑ना॒त्परं॑ यद्धि॒ परं॑ तप॒स्तद्दुर्द्ध॑रं तद्दुरा॑ध॒रं तस्मा॑त्तप॑सि
रमन्ते । दम॒ इति॑ नि॒यतं॑ ब्रह्मचा॒रिण॑स्तस्मा॒द्धमे॑ रमन्ते ।
शम॒ इत्य॑रण्ये मु॒नय॑स्तस्मा॒च्छमे॑ रमन्ते । दान॑मिति॒ सर्वा॑णि
भू॒तानि॑ प्र॒शंस॑न्ति दाना॒न्नाति॑ दुष्करं॒ तस्मा॑द्दाने॒ रमन्ते॑
० ध॒र्म इति॑ ध॒र्मेण॑ सर्वमि॒दं परि॑गृहीतं ध॒र्मान्नाति॑ दुष्करं॒
तस्मा॑द्ध॒र्मे र॑मन्ते । प्र॒जन् इति॑ भू॒यांस॑स्तस्मा॒द्भूयि॑ष्ठाः
प्रजा॑यन्ते॒ तस्मा॑द्भूयि॑ष्ठाः प्र॒जन॑ने रमन्तेऽग्नय॒ । इत्या॑हुः
तस्मा॑द॒ग्नय॒ आधा॑तव्या अ॒ग्निहो॑त्रमित्या॑हुः तस्मा॑द॒ग्निहो॑त्रे

र॑मन्ते । य॒ज्ञ इति॑ य॒ज्ञो हि दे॒वास्तस्मा॑द्य॒ज्ञे र॑मन्ते ।
 मान॒समिति॑ वि॒द्वाꣳस॒स्तस्मा॑द्वि॒द्वाꣳस ए॒व मा॑न॒से र॑मन्ते
 । न्या॒स इति॑ ब्र॒ह्मा ब्र॒ह्मा हि परः॑ परो॑ हि ब्र॒ह्मा तानि॑
 वा ए॒तान्यव॑राणि॒ पराꣳसि॑ न्या॒स ए॒वात्य॑रेचय॒द्य ए॒वं
 वेदे॑त्युपनिषत् ॥ १७ ॥

[७८]

॥ ज्ञानसाधन-निरूपणम् ॥

प्रा॒जाप॒त्यो हा॑रुणिः सुप॒र्णयः॑ प्र॒जाप॑तिं पि॒तर॒मुप॑ससार
 किं भ॑गव॒न्तः प॑र॒मं व॑दन्तीति॒ तस्मै॑ प्रो॒वाच । स॒त्येन॑
 वा॒युरावा॑ति स॒त्येना॑ऽऽदि॒त्यो रो॑चते दि॒वि स॒त्यं वा॒चः
 प्र॑ति॒ष्ठा स॒त्ये स॒र्वं प्र॑ति॒ष्ठितं॑ तस्मा॑त्स॒त्यं प॑र॒मं व॑दन्ति ।
 तप॑सा दे॒वा दे॒वता॑मग्र॑ आय॒न्तप॑स॒र्षयः॑ सुव॒रन्वि॑न्द॒ तप॑सा
 स॒पत्नान्॑ प्रणु॑दा॒मारा॑तीस्तप॑सि स॒र्वं प्र॑ति॒ष्ठितं॑ तस्मा॑त्तपः
 प॑र॒मं व॑दन्ति । दमे॑न दा॒न्ताः कि॒ल्बिष॑मवधू॒न्वन्ति॑
 दमे॑न ब्रह्मचा॒रिणः॑ सुव॑रगच्छ॒न्दमो॑ भू॒तानां॑ दुरा॒धर्ष॑
 दमे॑ स॒र्वं प्र॑ति॒ष्ठितं॑ तस्मा॑द्दमः प॑र॒मं व॑दन्ति । शमे॑न
 शा॒न्ताः शि॒वमा॑चर॑न्ति शमे॑न ना॒कं मु॒नयो॑ऽन्ववि॑न्द॒च्छमो॑
 भू॒तानां॑ दुरा॒धर्ष॑च्छमे॑ स॒र्वं प्र॑ति॒ष्ठितं॑ तस्मा॑च्छमः प॑र॒मं
 व॑दन्ति । दा॒नं य॒ज्ञानां॑ वरू॒थं दक्षि॑णा लो॒के दा॑तारः
 सर्व॑भू॒तान्यु॑पजी॒वन्ति॑ दा॒नेना॑रा॒तीर॑पा॒नुद॑न्त दा॒नेन॑ द्विष॒न्तो
 मि॒त्रा भ॑वन्ति दा॒ने स॒र्वं प्र॑ति॒ष्ठितं॑ तस्मा॑द्दानं प॑र॒मं

वदन्ति । धर्मो विश्वस्य जगतः प्रतिष्ठा लोके धर्मिष्ठं
 प्रजा उपसर्पन्ति धर्मेण पापमपनुदति धर्मे सर्वं प्रतिष्ठितं
 तस्माद्धर्मं परमं वदन्ति । प्रजननं वै प्रतिष्ठा लोके साधु
 प्रजायास्तन्तुं तन्वानः पितॄणामनृणो भवन्ति तदेव तस्यानृणं
 तस्मात् प्रजननं परमं वदन्त्यग्नयो वै त्रयीं विद्या ।
 देवयानः पन्था गारुहपत्य ऋक्पृथिवी रथन्तरमन्वाहार्यपचनं
 यजुरन्तरिक्षं वामदेव्यमाहवनीयः सामं सुवर्गो लोको
 बृहत्तस्मादग्नीन्परमं वदन्त्यग्निहोत्रं सायं प्रातर्गृहाणां
 निष्कृतिः स्विष्टं सुहुतं यज्ञक्रतूनां प्रायणं सुवर्गस्य
 लोकस्य ज्योतिस्तस्मादग्निहोत्रं परमं वदन्ति । यज्ञ इति
 यज्ञेन हि देवा दिवं गता यज्ञेनासुरानपानुदन्त यज्ञेन
 द्विषन्तो मित्रा भवन्ति यज्ञे सर्वं प्रतिष्ठितं तस्माद्यज्ञं
 परमं वदन्ति । मानसं वै प्राजापत्यं पवित्रं मानसेन
 मनसा साधु पश्यति मानसा ऋषयः प्रजा असृजन्त
 मानसे सर्वं प्रतिष्ठितं तस्मान्मानसं परमं वदन्ति । न्यास
 इत्याहुर्मनीषिणो ब्रह्माणं ब्रह्मा विश्वः कतमः स्वयम्भुः
 प्रजापतिः संवत्सर इति संवत्सरोऽसावादित्यो य एष
 आदित्ये पुरुषः स परमेष्ठी ब्रह्मात्मा । याभिरादित्यस्तपति
 रश्मिभिस्ताभिः पर्जन्यो वर्षति पर्जन्येनौषधिवनस्पतयः
 प्रजायन्त ओषधिवनस्पतिभिरन्नं भवत्यन्नेन प्राणाः प्राणैर्बलं
 बलेन तपस्तपसा श्रद्धा श्रद्धया मेधा मेधया मनीषा

मनीषया॑ मनो॑ मनसा॑ शान्तिः॑ शान्त्या॑ चित्तं॑ चित्तेन॑ स्मृतिः॑
 स्मृत्या॑ स्मारः॑ स्मारेण॑ विज्ञानं॑ विज्ञानेना॑त्मानं॑ वेदयति॑
 तस्मादन्नं॑ ददन्त्सर्वा॑ण्येतानि॑ ददात्यन्नात् प्रा॑णा भवन्ति॑ ।
 भूतानां॑ प्राणैर्मनो॑ मनसश्च॑ विज्ञानं॑ विज्ञाना॑दानन्दो ब्रह्म॑योनिः
 स वा ए॒ष पु॒रुषः पञ्च॑धा पञ्चा॑त्मा येन॑ सर्वमि॒दं प्रोतं॑
 पृथि॑वी चा॒न्तरिक्षं॑ च॒ द्यौश्च॑ दि॒शश्चावा॑न्तरदि॒शाश्च॑ स वै
 सर्वमि॒दं जग॑त्स च॒ भूतं॑ स भ॒व्यं जिज्ञा॑सकृ॒त ऋत॑जा
 रयि॑ष्ठा । श्रद्धा॑ स॒त्यो मह॑स्वान्त॒पसो॑ वरि॑ष्ठाद्वात्वा॑ तमे॒वं
 मन॑सा हृ॒दा च॒ भूयो॑ न मृत्युमु॒पया॑हि वि॒द्वान्तस्मा॑न्त्र्या॒समेषां॑
 तप॑सामतिरि॒क्तमाहु॑र्वसु॒र्णवो॑ वि॒भूर॑सि प्रा॒णे त्वम॑सि
 सन्धा॑ता । ब्रह्म॑न् त्वम॑सि वि॒श्वधृ॑तेजो॒दास्त्वम॑स्य॒ग्निर॑सि
 वर्चो॑दास्त्वम॑सि सूर्य॑स्य द्यु॒म्नोदा॑स्त्वम॑सि च॒न्द्रम॑स
 उप॑याम॒गृहीतो॑ऽसि ब्रह्म॑णे॒ त्वा । मह॑स॒ ओमि॒त्यात्मानं॑
 यु॒ञ्जीतै॒तद्वै म॑होप॒निषदं॑ दे॒वानां॑ गु॒ह्यं य ए॒वं वेद॑ ब्रह्म॑णो
 महि॑मानमाप्नोति॒ तस्मा॑द्ब्रह्म॑णो महि॑मानमित्यु॒पनिष॑त् ॥ ९८ ॥

[७९]

॥ ज्ञानयज्ञः ॥

तस्यै॒वं वि॒दुषो॑ य॒ज्ञस्या॒ऽऽत्मा॑ यज॑मानः श्रद्धा॑
 पत्नी॑ शरी॑रमि॒ध्ममुरो॑ वेदि॒र्लोमा॑नि ब॒र्हिर्वे॒दः शिखा॑
 हृद॑यं यूपः॑ काम॒ आज्यं॑ म॒न्युः प॒शुस्तपो॑ऽग्नि॒र्दमः॑

शमयिता दक्षिणा वाग्धोता प्राण उद्गाता चक्षुरध्वर्युर्मनो
 ब्रह्मा । श्रोत्रमग्नीद्यावद्वियते सा दीक्षा यदश्नाति
 तद्धविर्यत्पिबति तदस्य सोमपानं यद्रमते तदुपसदो
 यत्सञ्चरत्युपविशत्युत्तिष्ठते च स प्रवर्ग्यो यन्मुखं
 तदाहवनीयो या व्याहृतिराहुतिर्यदस्य । विज्ञानं तज्जुहोति
 यत्सायं प्रातरत्ति तत्समिधं यत्प्रातर्मध्यं दिनं सायं च तानि
 सर्वानानि ये अहोरात्रे ते दशपूर्णमासौ येऽर्द्धमासाश्च मासाश्च
 ते चातुर्मास्यानि य ऋतवस्ते पशुबन्धा ये संवत्सराश्च
 परिवत्सराश्च तेऽहर्गुणाः सर्ववेदसं वा । एतत्सत्रं यन्मरणं
 तदेवभृथ एतद्वै जरामर्यमग्निहोत्रं सत्रं य एवं विद्वानुदगयने
 प्रमीयते देवानामेव महिमानं गत्वाऽऽदित्यस्य सायुज्यं
 गच्छत्यथ । यो दक्षिणे प्रमीयते पितृणामेव महिमानं गत्वा
 चन्द्रमसः सायुज्यं गच्छत्येतौ वै सूर्याचन्द्रमसोर्महिमानौ
 ब्राह्मणो विद्वानभिजयति तस्माद्ब्रह्मणो महिमानमाप्नोति
 तस्माद्ब्रह्मणो महिमानमित्युपनिषत् ॥ ११ ॥

[८०]

ॐ सह नाववतु । सह नौ भुनक्तु । सह वीर्यं करवावहे ।
 तेजस्वि नावधीतमस्तु मा विद्विषावहे । ॐ शान्तिः शान्तिः
 शान्तिः ॥

॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥ हरिः ओम् ॥

॥ कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीय-काठकम् ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

संज्ञानं विज्ञानं प्रज्ञानं जानदभिजानत्। सङ्कल्पमानं
प्रकल्पमानमुपकल्पमानमुपक्लृप्तं क्लृप्तम्। श्रेयो वसीय
आयत्सम्भूतं भूतम्। चित्रः केतुः प्रभानाभान्त्सम्भान्।
ज्योतिष्माऽस्तेजस्वानातपऽस्तपन्नभितपन्। रोचनो
रोचमानः शोभनः शोभमानः कल्याणः। दर्शा दृष्टा दर्शता
विश्वरूपा सुदर्शना। आप्यायमाना प्यायमाना प्याया
सूनृतेरा। आपूर्यमाणा पूर्यमाणा पूरयन्ती पूर्णा पौर्णमासी।
दाता प्रदाताऽऽनन्दो मोदः प्रमोदः॥५॥

आवेशयन्निवेशयन्त्संवेशनः सः शान्तः शान्तः। आभवन्प्र-
भवन्त्सम्भवन्त्सम्भूतो भूतः। प्रस्तुतं विष्टुतं सऽस्तुतं
कल्याणं विश्वरूपम्। शुक्रममृतं तेजस्वि तेजः समिद्धम्।
अरुणं भानुमन्मरीचिमदभितपत्तपस्वत्। सविता प्रसविता
दीप्तो दीपयन्दीप्यमानः। ज्वलञ्ज्वलिता तपन्वितपन्त्सन्तपन्।
रोचनो रोचमानः शुम्भूः शुम्भमानो वामः। सुता सुन्वती
प्रसुता सूर्यमाणाऽभिषूयमाणा। पीती प्रपा सम्पा
तृप्तिस्तर्पयन्ती॥२॥

कान्ता काम्या कामजाताऽऽयुष्मती कामदुघा।
अभिशास्ताऽनुमन्ताऽऽनन्दो मोदः प्रमोदः। आसादयन्निषा-

दय॑न्त्स॒ऽसाद॑नः स॒ऽसन्नः स॒न्नः। आ॒भूर्वि॒भूः प्र॒भूः
 श॒म्भूर्भुवः॑। प॒वित्रं पव॑यिष्यन्पू॒तो मे॒ध्यः। यशो॑
 यश॑स्वाना॒युरमृ॑तः। जी॒वो जी॑विष्यन्त्स्वर्गो लो॒कः।
 सह॑स्वान्त्सही॒यानो ज॑स्वान्त्सह॑मानः। जय॑न्नभि॒जय॑न्त्सु-
 द्र॒विणो द्र॒विणो॒दाः। आ॒र्द्रप॑वित्रो ह॒रि॒केशो॒ मोदः॑ प्र॒मोदः॑॥३॥

अ॒रुणो॑ऽरु॒णर॑जाः पु॒ण्डरी॑को वि॒श्वजि॑दभि॒जित्। आ॒र्द्रः
 पि॒न्व॒मा॒नोऽन्न॑वा॒न्नस॑वा॒निरा॑वान्। स॒र्वो॒षधः॑ स॒म्भरो॑
 मह॑स्वान्। ए॒ज॒त्का जी॑व॒त्काः। क्षु॒ल्ल॒काः शि॑पिविष्ट॒काः।
 स॒रि॒स्र॒राः सु॒शेर॑वः। अ॒जिरा॑सो गमि॒ष्णवः॑। इ॒दानीं॑
 त॒दानी॑मे॒तर॑हि॒ क्षि॒प्रम॑जि॒रम्। आ॒शु॒र्नि॒मेषः॑ फ॒णो
 द्रव॑न्नति॒द्रव॑न्। त्वर॑ऽस्त्वर॑माण आ॒शुरा॑शी॒याञ्ज॒वः। अ॒ग्नि॒ष्टोम॑
 उ॒क्थ्यो॑ऽति॒रात्रो॒ द्वि॒रात्र॑स्त्रि॒रात्र॑श्चतू॒रात्रः॑। अ॒ग्नि॒र॒ऋतुः॑ सूर्य॑
 ऋ॒तुश्च॒न्द्रमा॑ ऋ॒तुः। प्र॒जाप॑तिः संवत्स॒रो म॒हान्कः॑॥४॥

[१]

भूर॑ग्निं च॑ पृथि॒वीं च॑ मां च॑। त्री॑ऽश्च लो॒कान्त्संवत्स॑रं च॑।
 प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्भुवा सी॒द।
 भुवो॑ वा॒युं चा॒न्तरि॑क्षं च॑ मां च॑। त्री॑ऽश्च लो॒कान्त्संवत्स॑रं च॑।
 प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्भुवा सी॒द।
 स्व॑रादित्यं च॑ दि॒वं च॑ मां च॑। त्री॑ऽश्च लो॒कान्त्संवत्स॑रं च॑।
 प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्भुवा सी॒द।

भूर्भुवः स्वश्चन्द्रमसं च दिशश्च मां च। त्रींश्च लोकान्त्संवत्सरं
च। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा
सीद॥५॥

[२]

त्वमेव त्वां वैत्थ योऽसि सोऽसि। त्वमेव त्वामचैषीः।
चितश्चासि सञ्चितश्चास्यग्रे। एतावांश्चासि भूयांश्चास्यग्रे।
यत्ते अग्रे न्यूनं यदु तेऽतिरिक्तम्। आदित्यास्तदङ्गिरस-
श्चिन्वन्तु। विश्वे ते देवाश्चितिमापूरयन्तु। चितश्चासि
सञ्चितश्चास्यग्रे। एतावांश्चासि भूयांश्चास्यग्रे। मा ते अग्रे
च येन माऽति च येनाऽऽयुरावृक्षि। सर्वेषां ज्योतिषां
ज्योतिर्यददावुदेति। तपसो जातमनिभृष्टमोजः। तत्ते
ज्योतिरिष्टके। तेन मे तप। तेन मे ज्वल। तेन मे दीदिहि।
यावद्देवाः। यावदसांति सूर्यः। यावदुतापि ब्रह्म॥६॥

[३]

संवत्सरोऽसि परिवत्सरोऽसि। इदावत्सरोऽसीदुवत्सरो-
ऽसि। इद्वत्सरोऽसि वत्सरोऽसि। तस्य ते वसन्तः शिरः।
ग्रीष्मो दक्षिणः पक्षः। वरुषाः पुच्छम्। शरदुत्तरः पक्षः।
हेमन्तो मध्यम्। पूर्वपक्षाश्चितयः। अपरपक्षाः पुरीषम्॥७॥

अहोरात्राणीष्टकाः। ऋषभोऽसि स्वर्गो लोकः। यस्यां दिशि
महीयसे। ततो नो मह आवह। वायुर्भूत्वा सर्वा दिश

आवा॑हि। सर्वा॑ दि॒शोऽनु॑विवा॑हि। सर्वा॑ दि॒शोऽनु॑संवा॑हि।
चि॒त्त्या चि॒ति॒मापृ॑ण। अचि॑त्त्या चि॒ति॒मापृ॑ण। चि॒दसि॑
समु॒द्रयो॑निः॥८॥

इन्दु॑र्दक्षः॑ श्ये॒न ऋ॒तावा॑। हि॒र॒ण्यप॑क्षः शकु॒नो भु॑र॒ण्युः।
म॒हान्त्स॑ध॒स्थे ध्रु॒व आ॑निष॑त्तः। नम॑स्ते अस्तु॒ मा मा॑
हि॒सीः। ए॒ति प्रे॒ति वी॒ति स॑मित्यु॒दिति॑। दि॒वं मे॑ यच्छ।
अ॒न्तरि॑क्षं मे॑ यच्छ। पृ॒थि॒वीं मे॑ यच्छ। पृ॒थि॒वीं मे॑ यच्छ।
अ॒न्तरि॑क्षं मे॑ यच्छ। दि॒वं मे॑ यच्छ। अ॒ह्ना प्र॑सा॒रया॑ रा॒त्र्या
सम॑च। रा॒त्र्या प्र॑सा॒रया॑ अ॒ह्ना सम॑च। का॒मं प्र॑सा॒रया॑
का॒मं॒ सम॑च॥९॥

[४]

भूर्भु॒वः स्वः॑। ओ॒जो ब॒लम्। ब्र॒ह्म क्ष॒त्रम्। यशो॑ म॒हत्। स॒त्यं
तपो॑ ना॒म। रू॒पम॒मृत॑म्। चक्षुः॑ श्रो॒त्रम्। म॒न आ॑युः। वि॒श्वं यशो॑
म॒हः। स॒मं तपो॑ ह॒रो भाः॑। जा॒तवे॑दा॒ यदि॑ वा पा॒वको॑ऽसि॑।
वै॒श्वान॒रो यदि॑ वा वैद्यु॒तोऽसि॑। शं प्र॒जाभ्यो॑ यज॑मानाय
लो॒कम्। ऊ॒र्जं पु॒ष्टिं द॑द॒द्भ्याव॑वृ॒त्स्व॥१०॥

[५]

रा॒ज्ञीं वि॒राज्ञी॑। स॒म्राज्ञी॑ स्व॒राज्ञी॑। अ॒र्चिः शो॒चिः। तपो॑ ह॒रो
भाः। अ॒ग्नि॒रिन्द्रो॑ बृ॒हस्प॑तिः। वि॒श्वे दे॒वा भु॑र्व॒नस्य॑ गो॒पाः। ते
मा॒ सर्वे॑ यश॑सा॒ स॒सृज॑न्तु॥११॥

[६]

अस॑वे॒ स्वाहा॒ वस॑वे॒ स्वाहा॑। वि॒भु॒वे॒ स्वाहा॒ वि॒व॑स्वते॒
स्वाहा॑। अ॒भि॒भु॒वे॒ स्वाहा॑ऽधि॒पत॑ये॒ स्वाहा॑। दि॒वां पत॑ये॒
स्वाहा॑ऽह॒स्प॒त्याय॒ स्वाहा॑। चा॒क्षु॒ष्म॒त्याय॒ स्वाहा॑
ज्योति॑ष्म॒त्याय॒ स्वाहा॑। रा॒ज्ञे स्वाहा॑ वि॒रा॒ज्ञे स्वाहा॑।
स॒म्रा॒ज्ञे स्वाहा॑ स्व॒रा॒ज्ञे स्वाहा॑। शू॒षा॒य स्वाहा॑ सू॒र्या॒य
स्वाहा॑। च॒न्द्रम॑से॒ स्वाहा॑ ज्योति॑षे॒ स्वाहा॑। स॒स॒र्पा॒य स्वाहा॑
क॒ल्या॒णा॒य स्वाहा॑। अ॒र्जु॒नाय॒ स्वाहा॑॥१२॥

[७]

वि॒प॒श्चिते॒ पव॑मानाय गायत। म॒ही न धा॑राऽत्य॒न्धो अ॑र्षति।
अहि॑र॒ह जी॑र्णामति॑स॒र्पति॒ त्वच॑म्। अत्यो॒ न क्री॑ड॒न्नस॑र॒द्वृषा॑
ह॒रिः। उ॒प॒या॒मगृ॑हीतोऽसि मृ॒त्यवे॑ त्वा जुष्टं गृह्णामि। ए॒ष ते
योनि॑र्मृ॒त्यवे॑ त्वा। अप॑मृ॒त्युम॑प॒क्षुध॑म्। अपे॒तः श॒पथं॑ जहि।
अधा॑ नो अ॒ग्न आ॑व॒ह। रा॒यस्पोष॑ सह॒स्निग॑म्॥१३॥

ये ते॑ स॒हस्र॑म॒युतं॒ पाशाः॑। मृ॒त्यो म॒र्त्या॒य ह॑न्त॒वे। तान्
य॒ज्ञस्य॑ मा॒यया॑। सर्वा॑नव॒यजाम॑हे। भ॒क्षोऽस्य॑मृत॒भक्षः॑।
तस्य॑ ते मृ॒त्युपी॑तस्यामृत॒वतः॑। स्व॒गाकृ॑तस्य मधु॒मतः॑।
उप॑हूत॒स्योप॑हूतो भक्षयामि। म॒न्द्राऽभि॑भूतिः के॒तुर्य॒ज्ञानां॑
वाक्। असा॒वेहि॑॥१४॥

अ॒न्धो जा॑गृ॒विः प्रा॑ण। असा॒वेहि॑। ब॒धि॒र आ॑क्रन्दयितर॒पान॑।
असा॒वेहि॑। अ॒ह॒स्तोस्त्वा॒ चक्षुः॑। असा॒वेहि॑। अ॒पा॒दाशो॒ मनः॑।

असावेहिं। कवे विप्रचित्ते श्रोत्रं। असावेहिं॥१५॥

सुहस्तः सुवासाः। शूषो नामास्यमृतो मर्त्येषु। तं त्वाऽहं
तथा वेदं। असावेहिं। अग्निर्मे वाचि श्रितः। वाग्धृदये। हृदयं
मयि। अहममृतं। अमृतं ब्रह्मणि। वायुर्मे प्राणे श्रितः॥१६॥

प्राणो हृदये। हृदयं मयि। अहममृतं। अमृतं ब्रह्मणि। सूर्यो
मे चक्षुषि श्रितः। चक्षुरहृदये। हृदयं मयि। अहममृतं। अमृतं
ब्रह्मणि। चन्द्रमा मे मनसि श्रितः॥१७॥

मनो हृदये। हृदयं मयि। अहममृतं। अमृतं ब्रह्मणि। दिशो मे
श्रोत्रं श्रिताः। श्रोत्रं हृदये। हृदयं मयि। अहममृतं। अमृतं
ब्रह्मणि। आपो मे रेतसि श्रिताः॥१८॥

रेतो हृदये। हृदयं मयि। अहममृतं। अमृतं ब्रह्मणि। पृथिवी
मे शरीरे श्रिता। शरीरं हृदये। हृदयं मयि। अहममृतं।
अमृतं ब्रह्मणि। ओषधिवनस्पतयो मे लोमसु श्रिताः॥१९॥

लोमानि हृदये। हृदयं मयि। अहममृतं। अमृतं ब्रह्मणि। इन्द्रो
मे बलं श्रितः। बलं हृदये। हृदयं मयि। अहममृतं। अमृतं
ब्रह्मणि। पर्जन्यो मे मूर्ध्नि श्रितः॥२०॥

मूर्धा हृदये। हृदयं मयि। अहममृतं। अमृतं ब्रह्मणि। ईशानो
मे मन्यो श्रितः। मन्युरहृदये। हृदयं मयि। अहममृतं। अमृतं
ब्रह्मणि। आत्मा मे आत्मनि श्रितः॥२१॥ आत्मा हृदये।
हृदयं मयि। अहममृतं। अमृतं ब्रह्मणि। पुनर्म आत्मा

पुनरायुरागात्। पुनः प्राणः पुनराकूतमागात्। वैश्वानरो
रश्मिभिर्वावृधानः। अन्तस्तिष्ठत्वमृतस्य गोपाः॥२२॥

[८]

प्रजापतिर्देवान्सृजत। ते पाप्मना सन्दिता अजायन्त।
तान्व्यद्यत्। यद्यद्यत्। तस्माद्विद्युत्। तमवृश्चत्। यदवृश्चत्।
तस्माद्वृष्टिः। तस्माद्यत्रैते देवते अभिप्राप्नुतः। वि च हैवास्य
तत्र पाप्मानं द्यतः॥२३॥

वृश्चतश्च। सैषा मीमांसाऽग्निहोत्र एव सम्पन्ना। अथो आहुः।
सर्वेषु यज्ञक्रतुष्विति। होष्यन्नप उपस्पृशेत्। विद्युदसि विद्यं
मे पाप्मानमिति। अथ हुत्वोपस्पृशेत्। वृष्टिरसि वृश्च मे
पाप्मानमिति। यक्ष्यमाणो वेष्टा वा। वि च हैवास्यैते देवते
पाप्मानं द्यतः॥२४॥

वृश्चतश्च। अत्यहो हाऽऽरुणिः। ब्रह्मचारिणो प्रश्नान्प्रोच्य
प्रजिघाया। परेहि। प्लक्षं दय्याम्पातिं पृच्छ। वेत्थ
सावित्रा(३)न्न वेत्था(३) इति। तमागत्य पप्रच्छ। आचार्यो
मा प्राहैषीत्। वेत्थ सावित्रा(३)न्न वेत्था(३) इति। स
होवाच वेदेति॥२५॥

स कस्मिन्प्रतिष्ठित इति। पुरोरंजसीति। कस्तद्यत्पुरोरंजा
इति। एष वाव स पुरोरंजा इति होवाच। य एष तपति।
एषोऽर्वाग्रंजा इति। स कस्मिन्त्वेष्ट इति। सत्य इति। किं
तत्सत्यमिति। तप इति॥२६॥

कस्मिन्नु तप इति। बल इति। किं तद्वलमिति। प्राण इति। मा स्म प्राणमतिपृच्छ इति माऽऽचार्योऽब्रवीदिति होवाच ब्रह्मचारी। स होवाच पृक्षो दय्याम्पातिः। यद्वै ब्रह्मचारिन्प्राणमत्यप्रक्ष्यः। मूर्धा ते व्यपतिष्यत्। अहमुत आचार्याच्छ्रेयान्भविष्यामि। यो मां सावित्रे समवादिष्टेति॥२७॥

तस्मात्सावित्रे न संवदेत। स यो ह वै सावित्रं विदुषां सावित्रे संवदेते। सहास्मिञ्छ्रियं दधाति। अनुं ह वा अस्मा असौ तपञ्छ्रियं मन्यते। अन्वस्मै श्रीस्तपो मन्यते। अन्वस्मै तपो बलं मन्यते। अन्वस्मै बलं प्राणं मन्यते। स यदाहं संज्ञानं विज्ञानं दर्शां दृष्टेति। एष एव तत्॥२८॥

अथ यदाहं। प्रस्तुतं विष्टुतं सुता सुन्वतीति। एष एव तत्। एष ह्येव तान्यहानि। एष रात्रयः। अथ यदाहं। चित्रः केतुर्दाता प्रदाता संविता प्रसविताऽभिशास्ताऽनुमन्तेति। एष एव तत्। एष ह्येव तेऽहो मुहूर्ताः। एष रात्रैः॥२९॥

अथ यदाहं। पवित्रं पवयिष्यन्त्सहस्वान्त्सहीयानरुणोऽरुणरजा इति। एष एव तत्। एष ह्येव तैर्ऽर्धमासाः। एष मासाः। अथ यदाहं। अग्निष्टोम उक्थ्योऽग्निर्ऋतुः प्रजापतिः संवत्सर इति। एष एव तत्। एष ह्येव ते यज्ञक्रतवः। एष ऋतवः॥३०॥

ए॒ष सं॑वत्स॒रः। अथ॒ यदा॑ह। इ॒दानीं॑ त॒दानी॑मि॒ति। ए॒ष ए॒व
तत्। ए॒ष ह्ये॒व ते मु॑हूर्तानां॑ मुहूर्ताः। ज॒न॒को ह॒ वैदे॑हः।
अ॒होरा॒त्रैः स॒माज॑गाम। त॒ ५ हो॑चुः। यो वा अ॒स्मान् वेद॑।
वि॒ज॒ह॒त्पा॒प्मान॑मेति॥ ३१॥

सर्व॑मायुरेति। अ॒भि स्व॑र्गं लो॒कं ज॑यति। नास्या॒मुष्मिँ॑ल्लो॒के-
ऽन्नं॑ क्षीयत॒ इति॑। वि॒ज॒ह॒द्ध॒ वै पा॒प्मान॑मेति। सर्व॑मायुरेति।
अ॒भि स्व॑र्गं लो॒कं ज॑यति। नास्या॒मुष्मिँ॑ल्लो॒केऽन्नं॑ क्षीयते। य
ए॒वं वेद॑। अ॒हीना॒ हाऽऽश्व॑थ्यः। सा॒वि॒त्रं वि॒दां च॑कार॥ ३२॥

स हं ह॒ ५ सो हि॑र॒ण्मयो॑ भू॒त्वा। स्व॑र्गं लो॒कमि॑याय।
आ॒दि॒त्यस्य॑ सायु॑ज्यम्। ह॒ ५ सो ह॒ वै हि॑र॒ण्मयो॑ भू॒त्वा।
स्व॑र्गं लो॒कमे॑ति। आ॒दि॒त्यस्य॑ सायु॑ज्यम्। य ए॒वं वेद॑।
दे॒व॒भा॒गो हं श्रौ॑त॒र॒षः। सा॒वि॒त्रं वि॒दां च॑कार। त॒ ५ ह॒
वा॒गदृ॑श्यमा॒नाऽभ्यु॑वाच॥ ३३॥

सर्वं॑ बत गौत॒मो वेद॑। यः सा॒वि॒त्रं वेदे॑ति। स हो॑वाच। कैषा
वा॒गसी॑ति। अ॒यम॒ह॒ ५ सा॒वि॒त्रः। दे॒वाना॑मुत्त॒मो लो॒कः। गुह्यं
महो॑ बिभ्र॒दिति॑। ए॒ताव॑न्ति ह गौत॒मः। य॒ज्ञोप॑वी॒तं कृ॑त्वाऽधो
निप॑पात। नमो॒ नम् इति॑॥ ३४॥

स हो॑वाच। मा भै॒षीर्गौ॑तम। जि॒तो वै ते॑ लो॒क इति॑।
तस्मा॑द्ये के च सा॒वि॒त्रं वि॒दुः। सर्वे॑ ते जि॒तलो॑काः। स यो
ह॒ वै सा॒वि॒त्रस्या॑ष्टाक्ष॑रं प॒द॒ ५ श्रि॒याऽभि॑षि॒क्तं वेद॑। श्रि॒या

हैवाभिषिच्यते। घृणिरिति द्वे अक्षरे। सूर्य इति त्रीणि।
आदित्य इति त्रीणि॥३५॥

एतद्वै सावित्रस्याष्टाक्षरं पदं श्रियाऽभिषिक्तम्। य एवं वेद।
श्रिया हैवाभिषिच्यते। तदेतदृचाऽभ्युक्तम्। ऋचो अक्षरे परमे
व्योमन्। यस्मिन्देवा अधि विश्वे निषेदुः। यस्तं न वेद किमृचा
करिष्यति। य इत्तद्विदुस्त इमे समांसत इति। न ह वा
एतस्यर्चा न यजुषा न साम्नाऽर्थोऽस्ति। यः सावित्रं वेद॥३६॥

तदेतत्परि यद्वैवचक्रम्। आर्द्रं पिन्वमानं स्वर्गे लोक एति।
विजहृद्विश्वा भूतानि सम्पश्यत्। आर्द्रो ह वै पिन्वमानः।
स्वर्गे लोक एति। विजहृन्विश्वा भूतानि सम्पश्यन्। य
एवं वेद। शूषो ह वै वाष्ण्यः। आदित्येन समाजंगाम।
तं होवाच। एहि सावित्रं विद्धि। अयं वै स्वर्ग्योऽग्निः
पारयिष्णुरमृतात्सम्भूत इति। एष वाव स सावित्रः। य एष
तपति। एहि मां विद्धि। इति हैवेनं तदुवाच॥३७॥

[९]

इयं वाव सुरघा। तस्या अग्निरेव सारघं मधु। या एताः
पूर्वपक्षापरपक्षयो रात्रयः। ता मधुकृतः। यान्यहानि। ते
मधुवृषाः। स यो ह वा एता मधुकृतश्च मधुवृषाश्च वेद।
कुर्वन्ति हास्येता अग्नौ मधु। नास्येष्टापूर्तं धयन्ति। अथ यो
न वेद॥३८॥

न हा॑स्यै॒ता अ॒ग्नौ मधु॑ कुर्वन्ति। धय॑न्त्यस्येष्टापूर्तम्। यो ह॑
 वा अ॒होरा॒त्राणां॑ नाम॒धेया॑नि वेद॑। नाहो॑रा॒त्रेष्वार्ति॑माच्छति।
 सं॒ज्ञानं॑ वि॒ज्ञानं॑ दर्शा॑ दृष्टेति॑। ए॒ताव॑नुवा॒कौ पूर्॒वप॒क्षस्या॑-
 होरा॒त्राणां॑ नाम॒धेया॑नि। प्रस्तु॑तं विष्टु॑तं सु॒ता
 सु॒न्वती॑ति। ए॒ताव॑नुवा॒काव॑परप॒क्षस्या॑होरा॒त्राणां॑ नाम॒धेया॑नि।
 नाहो॑रा॒त्रेष्वार्ति॑माच्छति। य ए॒वं वेद॑॥३९॥

यो ह॑ वै मु॒हूर्तानां॑ नाम॒धेया॑नि वेद॑। न मु॒हूर्तेष्वार्ति॑माच्छति।
 चि॒त्रः के॒तुर्दा॑ता प्र॒दा॒ता सं॒विता प्र॑सविताऽभि॑शा॒स्ताऽनु॑-
 म॒न्तेति॑। ए॒तेऽनु॒वा॒का मु॒हूर्तानां॑ नाम॒धेया॑नि। न
 मु॒हूर्तेष्वार्ति॑माच्छति। य ए॒वं वेद॑। यो ह॑ वा
 अ॒र्धमा॒सानां॑ च॒ मासा॑नां च नाम॒धेया॑नि वेद॑।
 ना॒र्धमा॒सेषु॑ न मा॒सेष्वार्ति॑माच्छति। प॒वित्रं प॒वयि॑ष्यन्त्सह॑-
 स्वा॒न्त्सही॑यानरु॒णोऽरु॑णर॒जा इति॑। ए॒तेऽनु॒वा॒का
 अ॒र्धमा॒सानां॑ च॒ मासा॑नां च नाम॒धेया॑नि॥४०॥

ना॒र्धमा॒सेषु॑ न मा॒सेष्वार्ति॑माच्छति। य ए॒वं वेद॑। यो ह॑
 वै य॒ज्ञक्र॑तूनां च॒र्तूनां च॑ सं॒वत्स॒रस्य॑ च नाम॒धेया॑नि वेद॑।
 न य॒ज्ञक्र॑तुषु न॒र्तुषु॑ न सं॒वत्स॒र आ॒र्तिमा॑च्छति। अ॒ग्नि॒ष्टोम
 उ॒क्थ्योऽग्नि॑र॒क्तुः प्र॒जाप॑तिः सं॒वत्स॒र इति॑। ए॒तेऽनु॒वा॒का
 य॒ज्ञक्र॑तूनां च॒र्तूनां च॑ सं॒वत्स॒रस्य॑ च नाम॒धेया॑नि॥४१॥

न यंज्ञक्र॒तुषु॒ नर्तुषु॒ न संवत्स॒र आ॒र्तिमा॒र्च्छति॑। य ए॒वं वेद॑। यो ह॒ वै मु॑हूर्तानां॑ मुहूर्तान् वेद॑। न मु॑हूर्तानां॑ मुहूर्तेष्वार्ति॑मा॒र्च्छति॑। इ॒दानीं॑ त॒दानी॑मिति॑। ए॒ते वै मु॑हूर्तानां॑ मुहूर्ताः। न मु॑हूर्तानां॑ मुहूर्तेष्वार्ति॑मा॒र्च्छति॑। य ए॒वं वेद॑। अथो॒ यथा॑ क्षेत्रज्ञो भू॒त्वाऽनु॑प्रविश्यान्न॒मत्ति॑। ए॒वमे॒वैतान्क्षेत्र॑ज्ञो भू॒त्वाऽनु॑प्रविश्यान्न॒मत्ति॑। स ए॒तेषा॑मे॒व सं॒लो॒कता॑ ५ सायु॑ज्यमश्नुते। अप॑ पुनर्मृत्युं जयति। य ए॒वं वेद॑॥४२॥

[१०]

कश्चिद्ध॒ वा अ॒स्माल्लो॒कात्प्रेत्य॑। आ॒त्मानं॑ वेद॑। अ॒यम॒हम॒स्मीति॑। कश्चित्स्वं लो॒कं न प्र॒तिप्र॒जा॑नाति। अ॒ग्निमु॑ग्धो है॒व धूम॑तान्तः। स्वं लो॒कं न प्र॒तिप्र॒जा॑नाति। अथ॒ यो है॒वैत॑म॒ग्निः सा॒वि॒त्रं वेद॑। स ए॒वास्माल्लो॒कात्प्रेत्य॑। आ॒त्मानं॑ वेद॑। अ॒यम॒हम॒स्मीति॑॥४३॥

स स्वं लो॒कं प्र॒तिप्र॒जा॑नाति। ए॒ष उ॑ वे॒वैनं॑ तत्सा॒वि॒त्रः। स्व॒र्गं लो॒कम॒भि॒व॒हति॑। अ॒हो॒रा॒त्रैर्वा इ॒दं स॒युग्मि॑ः क्रियते। इ॒ति॒रा॒त्राया॑दीक्षिषत। इ॒ति॒रा॒त्राय॑ व्र॒तमु॑पांगुरिति॑। तानि॒हाने॑वं वि॒दुषः॑। अ॒मुष्मि॑ल्लो॒के शे॒वधिं॑ ध॒यन्ति॑। धी॒तं है॒व स शे॒वधि॑मनु॒ परे॑ति। अथ॒ यो है॒वैत॑म॒ग्निः सा॒वि॒त्रं वेद॑॥४४॥

तस्य॑ है॒वाहो॑रा॒त्राणि॑। अ॒मुष्मि॑ल्लो॒के शे॒वधिं॑ न ध॒यन्ति॑।

अधीत॑ ह॒व स शै॒वधि॒मनु॒ परै॑ति। भ॒रद्वा॑जो ह
 त्रि॒भिरा॒युर्भिर्ब्र॑ह्मच॒र्यमु॑वा॒स। त॑ ह॒ जी॒र्णिः॑ स्थ॒विर्॑
 शया॑नम्। इन्द्र॑ उप॒व्रज्यो॑वाच। भ॒रद्वा॑ज। यत्तै
 चतु॑र्थमा॒युर्द॒द्याम्। किमे॑नेन कुर्या॒ इति॑। ब्र॒ह्मच॒र्यमे॒वैने॑न
 चरे॒यमि॒ति॑ होवाच॥ ४५॥

त॑ ह॒ त्री॒न्गि॒रि॒रूपा॑नवि॒ज्ञाता॑निव द॒र्शया॑ च॒कार। तेषा॑
 है॒कैक॑स्मान्मु॒ष्टिनाऽऽदे॑। स हो॑वाच। भ॒रद्वा॑जेत्या॒मन्त्र्य॑। वेदा॑
 वा ए॒ते। अ॒नन्ता॑ वै वेदाः॑। ए॒तद्वा ए॒तैस्त्रि॑भिरा॒युर्भि॒रन्व॑-
 वोच॑थाः। अथ॑ त॒ इत॑र॒दन॑नू॒क्तमे॒व। एही॑मं वि॒द्धि। अ॒यं वै
 स॒र्ववि॒द्येति॑॥ ४६॥

तस्मै॑ है॒तम॒ग्निः॑ सा॒वि॒त्रमु॑वाच। त॑ स वि॒दित्वा॑। अ॒मृतो॑
 भू॒त्वा। स्व॒र्गं लो॒कमि॑याय। आ॒दि॒त्यस्य॑ सा॒युज्य॑म्। अ॒मृतो॑
 है॒व भू॒त्वा। स्व॒र्गं लो॒कमे॑ति। आ॒दि॒त्यस्य॑ सा॒युज्य॑म्। य ए॒वं
 वेद॑। ए॒षो ए॒व त्रयी॑ वि॒द्या॥ ४७॥

याव॑न्त॑ ह॒ वै त्र॒य्या वि॒द्यया॑ लो॒कं ज॑यति। ताव॑न्तं लो॒कं
 ज॑यति। य ए॒वं वेद॑। अ॒ग्नेर्वा ए॒तानि॑ ना॒मधे॑या॒नि। अ॒ग्नेरे॒व
 सा॒युज्य॑ स॒लो॒कता॑माप्नोति। य ए॒वं वेद॑। वा॒योर्वा ए॒तानि॑
 ना॒मधे॑या॒नि। वा॒योरे॒व सा॒युज्य॑ स॒लो॒कता॑माप्नोति। य ए॒वं
 वेद॑। इन्द्र॑स्य॒ वा ए॒तानि॑ ना॒मधे॑या॒नि॥ ४८॥

इन्द्र॑स्यै॒व सा॒युज्य॑ स॒लो॒कता॑माप्नोति। य ए॒वं वेद॑।

बृहस्पते॑र्वा ए॒तानि॑ नाम॒धेया॑नि। बृहस्पते॑रे॒व सायु॑ज्यं
 सलो॒कता॑माप्नोति। य ए॒वं वेद॑। प्र॒जाप॑ते॒र्वा ए॒तानि॑
 नाम॒धेया॑नि। प्र॒जाप॑ते॒रे॒व सायु॑ज्यं सलो॒कता॑माप्नोति।
 य ए॒वं वेद॑। ब्रह्म॑णो वा ए॒तानि॑ नाम॒धेया॑नि। ब्रह्म॑ण
 ए॒व सायु॑ज्यं सलो॒कता॑माप्नोति। य ए॒वं वेद॑। स वा
 ए॒षोऽग्नि॑र॒पक्ष॑पुच्छो वा॒युरे॒व। तस्या॑ग्नि॒र्मुख॑म्। अ॒सावा॑दित्यः
 शि॒रः। स यदे॒ते दे॒वते॒ अन्त॑रेण। तत्सर्व॑ं सी॒व्यति॑।
 तस्मा॑त्सावि॒त्रः॥४९॥

[११]

॥इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयकाठके प्रथमः प्रश्नः
 समाप्तः॥१॥

॥द्वितीयः प्रश्नः॥

लो॒कोऽसि॑ स्व॒र्गोऽसि॑। अ॒न॒न्तोऽस्य॑पा॒रोऽसि॑। अक्षि॑तो-
 ऽस्य॑क्ष॒य्योऽसि॑। तप॑सः प्र॒तिष्ठा॑। त्वयी॒दम॑न्तः। वि॒श्वं
 य॒क्षं वि॒श्वं भू॑तं वि॒श्वं सु॑भू॒तम्। वि॒श्वस्य॑ भ॒र्ता वि॒श्वस्य॑
 जन॑यि॒ता। तं त्वोप॑दधे का॒मदु॑घ॒मक्षि॑तम्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा
 साद॑यतु। तया॑ दे॒वतया॑ऽङ्गि॒रस्व॑द्धु॒वा सी॑द॥१॥

तपो॑ऽसि लो॒के श्रि॑तम्। तेज॑सः प्र॒तिष्ठा॑। त्वयी॒दम॑न्तः। वि॒श्वं
 य॒क्षं वि॒श्वं भू॑तं वि॒श्वं सु॑भू॒तम्। वि॒श्वस्य॑ भ॒र्तु वि॒श्वस्य॑
 जन॑यि॒तु। तत्त्वोप॑दधे का॒मदु॑घ॒मक्षि॑तम्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा

सादयतु। तया देवतया ऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥२॥

तेजोऽसि तपसि श्रितम्। समुद्रस्य प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः।
विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्तु विश्वस्य
जनयितु। तत्त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा
सादयतु। तया देवतया ऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥३॥

समुद्रोऽसि तेजसि श्रितः। अपां प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं
यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य
जनयिता। तं त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा
सादयतु। तया देवतया ऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥४॥

आपः स्थ समुद्रे श्रिताः। पृथिव्याः प्रतिष्ठा युष्मासु।
इदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्।
विश्वस्य भर्त्र्यो विश्वस्य जनयित्र्यः। ता व उपदधे
कामदुघा अक्षिताः। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया
देवतया ऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥५॥

पृथिव्यस्यप्सु श्रिता। अग्नेः प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं
विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्त्री विश्वस्य जनयित्री।
तां त्वोपदधे कामदुघामक्षिताम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु।
तया देवतया ऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥६॥

अग्निरसि पृथिव्यां श्रितः। अन्तरिक्षस्य प्रतिष्ठा।

त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य जनयिता। तं त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्धुवा सीद॥७॥

अन्तरिक्षमस्यग्नौ श्रितम्। वायोः प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्तृ विश्वस्य जनयितृ। तत्त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्धुवा सीद॥८॥

वायुरस्यन्तरिक्षे श्रितः। दिवः प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य जनयिता। तं त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्धुवा सीद॥९॥

द्यौरसि वायौ श्रिता। आदित्यस्य प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्त्री विश्वस्य जनयित्री। तां त्वोपदधे कामदुघमक्षिताम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्धुवा सीद॥१०॥

आदित्योऽसि दिवि श्रितः। चन्द्रमसः प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य जनयिता। तं त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्धुवा सीद॥११॥

चन्द्रमा॑ अस्यादि॒त्ये श्रि॒तः। नक्ष॑त्राणां प्रति॒ष्ठा। त्वयी॒दम॒न्तः।
विश्वं॑ य॒क्षं विश्वं॑ भू॒तं विश्वं॑ सुभू॒तम्। विश्व॑स्य भ॒र्ता विश्व॑स्य
जनयि॒ता। तं त्वोप॑दधे काम॒दुघ॒मक्षि॑तम्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा
सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धुवा सी॒द॥१२॥

नक्ष॑त्राणि स्थ च॒न्द्रम॑सि श्रि॒तानि॑। स॒ंवत्स॒रस्य॑ प्रति॒ष्ठा
युष्मासु॑। इ॒दम॒न्तः। विश्वं॑ य॒क्षं विश्वं॑ भू॒तं विश्वं॑ सुभू॒तम्।
विश्व॑स्य भ॒र्तृणि॑ विश्व॑स्य जनयि॒तृणि॑। तानि॑ व॒ उप॑दधे
काम॒दुघा॒न्यक्षि॑तानि। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑
दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धुवा सी॒द॥१३॥

स॒ंवत्स॒रोऽसि॑ नक्ष॑त्रेषु श्रि॒तः। ऋ॒तूनां॑ प्रति॒ष्ठा। त्वयी॒दम॒न्तः।
विश्वं॑ य॒क्षं विश्वं॑ भू॒तं विश्वं॑ सुभू॒तम्। विश्व॑स्य भ॒र्ता विश्व॑स्य
जनयि॒ता। तं त्वोप॑दधे काम॒दुघ॒मक्षि॑तम्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा
सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धुवा सी॒द॥१४॥

ऋ॒तवः॑ स्थ स॒ंवत्स॒रे श्रि॒ताः। मा॒सानां॑ प्रति॒ष्ठा युष्मासु॑।
इ॒दम॒न्तः। विश्वं॑ य॒क्षं विश्वं॑ भू॒तं विश्वं॑ सुभू॒तम्।
विश्व॑स्य भ॒र्तारो॑ विश्व॑स्य जनयि॒तारः॑। तान् व॒ उप॑दधे
काम॒दुघा॒नक्षि॑तान्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑
दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धुवा सी॒द॥१५॥

मा॒साः स्थ॒र्त॒र्षु श्रि॒ताः। अ॒र्धमा॒सानां॑ प्रति॒ष्ठा युष्मासु॑।
इ॒दम॒न्तः। विश्वं॑ य॒क्षं विश्वं॑ भू॒तं विश्वं॑ सुभू॒तम्।

विश्वस्य भर्तारो विश्वस्य जनयितारः। तान् व उपदधे
कामदुघानक्षितान्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया
देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१६॥

अर्धमासाः स्थ मासु श्रिताः। अहोरात्रयोः प्रतिष्ठा
युष्मासु। इदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं
सुभूतम्। विश्वस्य भर्तारो विश्वस्य जनयितारः। तान् व
उपदधे कामदुघानक्षितान्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया
देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१७॥

अहोरात्रे स्थोऽर्धमासेषु श्रिते। भूतस्य प्रतिष्ठे भव्यस्य प्रतिष्ठे।
युवयोऽरिदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्।
विश्वस्य भर्त्र्यो विश्वस्य जनयित्र्यौ। ते वामुपदधे कामदुघे
अक्षिते। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा
सीद॥१८॥

पौर्णमास्यष्टकाऽमावास्या। अन्नादाः स्थान्नदुघो युष्मासु।
इदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्।
विश्वस्य भर्त्र्यो विश्वस्य जनयित्र्यः। ता व उपदधे
कामदुघा अक्षिताः। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया
देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१९॥

राडसि बृहती श्रीरसीन्द्रपत्नी धर्मपत्नी। विश्वं भूतमनुप्रभूता।

त्वयी॒दम॒न्तः। वि॒श्वं य॒क्षं वि॒श्वं भू॒तं वि॒श्वं सु॒भू॒तम्। वि॒श्वस्य॑
भ॒र्त्री वि॒श्वस्य॑ ज॒नयि॒त्री। तां त्वोप॑दधे का॒मदु॒घाम॑क्षिताम्।
प्र॒जाप॑तिस्त्वा सा॒दय॑तु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्भु॒वा
सी॑द॥ २० ॥

ओजो॑ऽसि॒ सहो॑ऽसि। ब॒लम॑सि॒ भ्राजो॑ऽसि। दे॒वानां॑
धा॒मामृ॑तम्। अम॑र्त्यस्तपो॒जाः। त्वयी॒दम॒न्तः। वि॒श्वं य॒क्षं
वि॒श्वं भू॒तं वि॒श्वं सु॒भू॒तम्। वि॒श्वस्य॑ भ॒र्ता वि॒श्वस्य॑
ज॒नयि॒ता। तं त्वोप॑दधे का॒मदु॒घम॑क्षितम्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा
सा॒दय॑तु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्भु॒वा सी॑द॥ २१ ॥

[१]

त्वम॑ग्ने रु॒द्रो अ॒सुरो॑ म॒हो दि॒वः। त्वं श॒र्धो मा॑रु॒तं पृ॒क्ष
ई॒शिषे। त्वं वा॒तैर॑रु॒णैर्या॑सि शङ्ग॒यः। त्वं पू॒षा वि॑ध॒तः पा॑सि
नु त्म॒ना। दे॒वा दे॒वेषु॑ श्रय॒ध्वम्। प्रथ॑मा द्वितीये॑षु श्रय॒ध्वम्।
द्विती॑यास्तृतीये॑षु श्रय॒ध्वम्। तृती॑याश्चतुर्थे॑षु श्रय॒ध्वम्। च॒तुर्थाः
पञ्च॑मे॒षु श्रय॑ध्वम्। प॒ञ्च॒माः ष॒ष्ठे॒षु श्रय॑ध्वम्॥ २२ ॥

ष॒ष्ठाः स॑प्त॒मे॒षु श्रय॑ध्वम्। स॒प्त॒मा अ॑ष्ट॒मे॒षु श्रय॑ध्वम्। अ॒ष्ट॒मा
न॑व॒मे॒षु श्रय॑ध्वम्। न॒व॒मा द॑श॒मे॒षु श्रय॑ध्वम्। द॒श॒मा ए॑काद॒शेषु॑
श्रय॒ध्वम्। ए॒काद॒शा द्वा॑द॒शेषु॑ श्रय॒ध्वम्। द्वा॒द॒शाऋ॑योद॒शेषु॑
श्रय॒ध्वम्। त्रयो॑द॒शाश्च॑तुर्द॒शेषु॑ श्रय॒ध्वम्। च॒तुर्द॒शाः प॑ञ्चद॒शेषु॑
श्रय॒ध्वम्। प॒ञ्च॒द॒शाः षोड॑श॒ेषु श्रय॑ध्वम्॥ २३ ॥

षोड॒शाः स॑प्तद॒शेषु॑ श्रयध्वम्। स॒प्तद॒शा अ॑ष्टाद॒शेषु॑ श्रयध्वम्।
 अ॒ष्टाद॒शा ए॑कान्नवि॒ंशेषु॑ श्रयध्वम्। ए॒कान्नवि॒ंशा वि॒ंशेषु॑
 श्रयध्वम्। वि॒ंशा ए॑कवि॒ंशेषु॑ श्रयध्वम्। ए॒कवि॒ंशा
 द्वावि॒ंशेषु॑ श्रयध्वम्। द्वावि॒ंशास्त्रयोवि॒ंशेषु॑ श्रयध्वम्।
 त्रयोवि॒ंशाश्चतुर्वि॒ंशेषु॑ श्रयध्वम्। च॒तुर्वि॒ंशाः प॑ञ्चवि॒ंशेषु॑
 श्रयध्वम्। प॒ञ्चवि॒ंशाः ष॑ड्वि॒ंशेषु॑ श्रयध्वम्॥ २४॥

ष॒ड्वि॒ंशाः स॑प्तवि॒ंशेषु॑ श्रयध्वम्। स॒प्तवि॒ंशा अ॑ष्टावि॒ंशेषु॑
 श्रयध्वम्। अ॒ष्टावि॒ंशा ए॑कान्नत्रि॒ंशेषु॑ श्रयध्वम्।
 ए॒कान्नत्रि॒ंशास्त्रि॒ंशेषु॑ श्रयध्वम्। त्रि॒ंशा ए॑कत्रि॒ंशेषु॑
 श्रयध्वम्। ए॒कत्रि॒ंशा द्वात्रि॒ंशेषु॑ श्रयध्वम्। द्वात्रि॒ंशास्त्रय॒-
 स्त्रि॒ंशेषु॑ श्रयध्वम्। दे॒वास्त्रि॒रेकाद॒शास्त्रि॒यस्त्रि॒ंशाः। उत्त॑रे
 भव॑ता। उत्त॑रव॒र्त्मान् उत्त॑रस॒त्त्वानः। य॒त्काम॑ इ॒दं जु॒होमि॑।
 तन्मे॒ समृ॑ध्यताम्। व॒यं स्या॑म॒ पत॑यो रयी॒णाम्। भूर्भुवः॑
 स्वः॑ स्वाहा॑॥ २५॥

[२]

अ॒ग्नावि॑ष्णू स॒जोष॑सा। इ॒मा व॑र्धन्तु वां गिरः॑।
 द्यु॒मैर्वाज॑भिराग॑तम्। रा॒ज्ञी वि॒राज्ञी॑। स॒म्राज्ञी॑ स्व॒राज्ञी॑।
 अ॒र्चिः शो॒चिः। तपो॒ हरो॒ भाः। अ॒ग्निः सोमो॒ बृह॑स्पतिः। वि॒श्वे
 दे॒वा भुव॑नस्य गो॒पाः। ते सर्वे॑ स॒ङ्गत्य॑। इ॒दं मे॒ प्राव॑न्ता॒ वचः॑।
 व॒यं स्या॑म॒ पत॑यो रयी॒णाम्। भूर्भुवः॑ स्वः॑ स्वाहा॑॥ २६॥

[३]

अन्नपतेऽन्नस्य नो देहि। अन्नमीवस्य शुष्मिणः। प्र प्रदातारं
तारिषः। ऊर्जं नो धेहि द्विपदे चतुष्पदे। अग्ने पृथिवीपते।
सोमं वीरुधां पते। त्वष्टः समिधां पते। विष्णवाशानां पते।
मित्रं सत्यानां पते। वरुण धर्मणां पते॥२७॥

मरुतो गणानां पतयः। रुद्रं पशूनां पते। इन्द्रौजसां पते।
बृहस्पते ब्रह्मणस्पते। आ रुचा रोचेऽहं स्वयम्। रुचा
रुरुचे रोचमानः। अतीत्यादः स्वराभरेह। तस्मिन् योनौ
प्रजनौ प्रजायेय। वयं स्याम पतयो रयीणाम्। भूर्भुवः
स्वः स्वाहा॥२८॥

[४]

सप्त ते अग्ने समिधः सप्त जिह्वाः। सप्तरषयः सप्त धाम
प्रियाणि। सप्त होत्रा अनुविद्वान्। सप्त योनीरापृणस्वा
घृतेन। प्राची दिक्। अग्निर्देवता। अग्निः स दिशां देवं
देवतानामृच्छतु। यो मैतस्यै दिशोऽभिदासति। दक्षिणा
दिक्। इन्द्रो देवता॥२९॥

इन्द्रः स दिशां देवं देवतानामृच्छतु। यो मैतस्यै
दिशोऽभिदासति। प्रतीची दिक्। सोमो देवता। सोमः स
दिशां देवं देवतानामृच्छतु। यो मैतस्यै दिशोऽभिदासति।
उदीची दिक्। मित्रावरुणौ देवता। मित्रावरुणौ स दिशां
देवौ देवतानामृच्छतु। यो मैतस्यै दिशोऽभिदासति॥३०॥

ऊर्ध्वा दिक्। बृहस्पतिर्देवता। बृहस्पतिः स दिशां देवं

दे॒वता॑नामृच्छतु। यो मै॒तस्यै॑ दि॒शोऽभि॒दास॑ति। इ॒यं दिक्।
अदि॑तिर्दे॒वता॑। अदि॑तिः॒ स दि॒शां दे॒वीं दे॒वता॑नामृच्छतु।
यो मै॒तस्यै॑ दि॒शोऽभि॒दास॑ति। पु॒रुषो॑ दिक्। पु॒रुषो॑ मे
का॒मा॒न्त्सम॑र्धयतु॥ ३१॥

अ॒न्धो जा॒गृ॒विः प्रा॒ण। असा॒वेहि॑। ब॒धि॒र आ॑क्रन्दयितरपान।
असा॒वेहि॑। उ॒षस॑मुषसमशीय। अ॒हम॑सो॒ ज्योति॑रशीय।
अ॒हम॑सोऽपोऽशीय। व॒यः॒ स्या॑म॒ पत॑यो रयीणाम्। भूर्भुवः
स्वः॑ स्वाहा॥ ३२॥

[५]

यत्तेऽचि॑त् यदु॑ चि॒त् तै॑ अ॒ग्ने। यत्त॑ ऊ॒नं यदु॑ तेऽति॑रिक्तम्।
आ॒दि॒त्यास्त॑दङ्गिरसश्चिन्वन्तु। वि॒श्वे ते॑ दे॒वाश्चि॑तिमापूरयन्तु।
चि॒त्श्चासि॑ सश्चि॑तश्चास्यग्ने। ए॒तावा॑श्चासि॑ भू॒याश्चा॑स्यग्ने।
लो॒कं पृ॑ण च्छि॒द्रं पृ॑ण। अथो॑ सीद शि॒वा त्वम्। इन्द्रा॒ग्नी त्वा॑
बृ॒हस्प॑तिः। अ॒स्मिन् योना॑वसीषदन्॥ ३३॥

तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद। ता अ॑स्य सू॒द॒दो॒हसः॑।
सोमः॑ श्री॒णन्ति॑ पृ॒श्नयः॑। जन्म॑ दे॒वानां॑ वि॒शः। त्रि॒ष्वा
रो॒च॒ने दि॒वः। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद। अ॒ग्ने दे॒वाः
इ॒हाऽऽव॑ह। ज॒ज्ञा॒नो वृ॑क्तब॑र्हिषे। असि॑ होता॑ न॒ ईड्यः॑।
अ॒ग॒न्म॑ म॒हा मन॑सा॒ यवि॑ष्ठम्॥ ३४॥

यो दी॒दाय॑ समि॒द्ध॒ स्वे दुरो॑णे। चि॒त्रभा॑नू रोद॑सी अ॒न्तरु॑र्वी।
स्वा॑हुतं वि॒श्वतः॑ प्र॒त्यश्च॑म॥ मे॒धा॒का॒रं वि॒दथ॑स्य प्र॒साध॑नम्।

अ॒ग्निः॑ हो॒तारं॑ परि॒भूत॑मं म॒तिम्। त्वाम॑र्भस्य ह॒विषः॑
समा॒नमि॑त्। त्वां म॒हो वृ॑णते नरो नान्यं त्वत्। म॒नुष्व॑त्त्वा
नि॒धीम॑हि। म॒नुष्व॑त्समि॒धीम॑हि। अ॒ग्ने म॒नुष्व॑दङ्गिरः॥३५॥

दे॒वान्दे॑वाय॒ते य॑ज। अ॒ग्निर्हि॑ वा॒जिनं॑ वि॒शे। ददा॑ति
वि॒श्वच॑र॒षणिः॑। अ॒ग्नी रा॒ये स्वा॒भुव॑म्। स प्री॒तो या॑ति वा॒र्यम्।
इष॑ऽ स्तो॒तृभ्य॑ आ॒भर॑। पृ॒ष्ठो दि॒वि पृ॒ष्ठो अ॒ग्निः पृ॑थि॒व्याम्।
पृ॒ष्ठो वि॒श्वा ओष॑धी॒रावि॑वेश। वै॒श्वान॑रः स॒हसा॑ पृ॒ष्ठो अ॒ग्निः।
स नो॑ दि॒वा स रि॒षः पा॑तु न॒क्तम्॥३६॥

[६]

अ॒यं वाव॑ यः पव॑ते। सोऽ॒ग्निर्ना॑चि॒केतः॑। स य॒त्प्राङ् प॑वते।
तद॑स्य शि॒रः। अथ॑ यद॒क्षिणा॑। स दक्षि॑णः प॒क्षः। अथ॑
य॒त्प्र॒त्यक्। तत्पु॒च्छम्। यदु॒दङ्ङि॑। स उत्त॑रः प॒क्षः॥३७॥

अथ॑ यत्सं॒वाति॑। तद॑स्य स॒मञ्च॑नं च प्र॒सार॑णं च। अथो॑
स॒म्पदे॒वास्य॑ सा। स॒ ह वा अ॑स्मै स का॒मः प॑द्यते। यत्का॑मो
यज॑ते। योऽ॒ग्निं ना॑चि॒केतं॑ चि॒नुते॑। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। यो ह॒ वा
अ॒ग्नेर्ना॑चि॒केत॑स्याऽऽय॒तनं॑ प्र॒तिष्ठां॑ वेद॑। आ॒य॒त॒न॒वान्भव॑ति।
गच्छ॑ति प्र॒तिष्ठा॑म्॥३८॥

हि॒र॒ण्यं वा अ॒ग्नेर्ना॑चि॒केत॑स्याऽऽय॒तनं॑ प्र॒तिष्ठा॑। य ए॒वं
वेद॑। आ॒य॒त॒न॒वान्भव॑ति। गच्छ॑ति प्र॒तिष्ठा॑म्। यो ह॒ वा
अ॒ग्नेर्ना॑चि॒केत॑स्य शरी॒रं वेद॑। सशरी॑र ए॒व स्व॒र्गं लो॒कमे॑ति।

हिरण्यं वा अग्नेर्नाचिकेतस्य शरीरम्। य एवं वेद।
सशरीर एव स्वर्गं लोकमेति। अथो यथा रुक्म उत्तमो
भाय्यात्॥ ३९॥

एवमेव स तेजसा यशसा। अस्मिंश्च लोकैऽमुष्मिंश्च
भाति। उरवो ह वै नामैते लोकाः। येऽवरेणाऽऽदित्यम्। अथ
हैते वरीयांसो लोकाः। ये परेणाऽऽदित्यम्। अन्तवन्तः ह
वा एष क्षय्यं लोकं जयति। योऽवरेणाऽऽदित्यम्।
अथ हैषोऽनन्तमपारमक्षय्यं लोकं जयति। यः
परेणाऽऽदित्यम्॥ ४०॥

अनन्तः ह वा अपारमक्षय्यं लोकं जयति। योऽग्निं
नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। अथो यथा
रथे तिष्ठन्पक्षसी पर्यावर्तमाने प्रत्यपेक्षते। एवमहोरात्रे
प्रत्यपेक्षते। नास्याहोरात्रे लोकमाप्नुतः। योऽग्निं नाचिकेतं
चिनुते। य उ चैनमेवं वेद॥ ४१॥

[७]

उशन् ह वै वाजश्रवसः सर्ववेदसं ददौ। तस्य ह नचिकेता
नाम पुत्र आस। तः ह कुमारः सन्तम। दक्षिणासु
नीयमानासु श्रद्धाऽऽविवेश। स होवाच। तत् कस्मै मां
दास्यसीति। द्वितीयं तृतीयम्। तः ह परीत उवाच। मृत्यवै
त्वा ददामीति। तः ह स्मोत्थितं वाग्भिवदति॥ ४२॥

गौतम कुमारमिति। स होवाच। परेहि मृत्योर्गृहान्। मृत्यवे
वै त्वाऽदामिति। तं वै प्रवसन्तं गन्तासीति होवाच। तस्य
स्म तिस्रो रात्रीरनाश्वान्गृहे वसतात्। स यदि त्वा पृच्छेत्।
कुमार कति रात्रीरवात्सीरिति। तिस्र इति प्रतिब्रूतात्। किं
प्रथमां रात्रिमाश्रा इति॥४३॥

प्रजां त इति। किं द्वितीयामिति। पशूँस्त इति। किं
तृतीयामिति। साधुकृत्यां त इति। तं वै प्रवसन्तं जगाम।
तस्य ह तिस्रो रात्रीरनाश्वान्गृहे उवास। तमागत्य पप्रच्छ।
कुमार कति रात्रीरवात्सीरिति। तिस्र इति प्रत्युवाच॥४४॥

किं प्रथमां रात्रिमाश्रा इति। प्रजां त इति। किं
द्वितीयामिति। पशूँस्त इति। किं तृतीयामिति। साधुकृत्यां
त इति। नमस्ते अस्तु भगव इति होवाच। वरं वृणीष्वेति।
पितरमेव जीवन्नयानीति। द्वितीयं वृणीष्वेति॥४५॥

इष्टापूर्तयोर्मेऽक्षितिं ब्रूहीति होवाच। तस्मै हैतमग्निं
नाचिकेतमुवाच। ततो वै तस्येष्टापूर्ते ना क्षीयेते।
नास्येष्टापूर्ते क्षीयेते। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ
चैनमेवं वेद। तृतीयं वृणीष्वेति। पुनर्मृत्योर्मेऽपचितिं ब्रूहीति
होवाच। तस्मै हैतमग्निं नाचिकेतमुवाच। ततो वै सोऽप
पुनर्मृत्युमजयत्॥४६॥

अपं पुनर्मृत्युं जयति। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य

उं चैनमेवं वेदं। प्रजापतिर्वै प्रजाकामस्तपोऽतप्यत। स
 हिरण्यमुदास्यत्। तदग्नौ प्रास्यत्। तदस्मै नाच्छदयत्।
 तद्वितीयं प्रास्यत्। तदस्मै नैवाच्छदयत्। तत्तृतीयं
 प्रास्यत्॥४७॥

तदस्मै नैवाच्छदयत्। तदात्मन्नेव हृदय्येऽग्नौ वैश्वानरे
 प्रास्यत्। तदस्मा अच्छदयत्। तस्माद्विरण्यं कनिष्ठं
 धनानाम्। भुञ्जत्प्रियतमम्। हृदयजः हि। स वै तमेव
 नाविन्दत्। यस्मै तां दक्षिणामनेष्यत्। तां स्वायैव हस्ताय
 दक्षिणायानयत्। तां प्रत्यगृह्णात्॥४८॥

दक्षाय त्वा दक्षिणां प्रतिगृह्णामीति। सोऽदक्षत दक्षिणां
 प्रतिगृह्य। दक्षते ह वै दक्षिणां प्रतिगृह्य। य एवं वेद। एतद्ध
 स्म वै तद्विद्वांसो वाजश्रवसा गोतमाः। अप्यनूदेश्यां
 दक्षिणां प्रतिगृह्णन्ति। उभयेन वयं दक्षिष्यामह एव दक्षिणां
 प्रतिगृह्येति। तेऽदक्षन्त दक्षिणां प्रतिगृह्य। दक्षते ह वै
 दक्षिणां प्रतिगृह्य। य एवं वेद। प्र हान्यं व्रीणाति॥४९॥

[८]

तः हैतमेकं पशुबन्ध एवोत्तरवेद्यां चिन्वते। उत्तरवेदिसंमित
 एषोऽग्निरिति वदन्तः। तन्न तथा कुर्यात्। एतमग्निं कामेन
 व्यर्धयेत्। स एनं कामेन व्यृद्धः। कामेन व्यर्धयेत्। सौम्ये
 वावैनमध्वरे चिन्वीत। यत्र वा भूयिष्ठा आहुतयो हूयेरन्।
 एतमग्निं कामेन समर्धयति। स एनं कामेन समृद्धः॥५०॥

कामेन॑ सम॑र्धयति। अथ॑ हैनं॑ पु॒रर्ष॑यः। उ॒त्तर॑वेद्यामे॒व
स॒त्रिय॑मचिन्वत। ततो॒ वै तेऽवि॑न्दन्त प्र॒जाम्। अ॒भि स्व॑र्गं
लो॒कम॑जयन्। वि॒न्दत॑ ए॒व प्र॒जाम्। अ॒भि स्व॑र्गं लो॒कं
ज॑यति। योऽग्निं॑ ना॒चिके॑तं चि॒नुते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। अथ॑
हैनं॑ वा॒युर्ऋ॑द्धि॒कामः॥५१॥

य॒था॒न्यु॒प्तमे॒वोप॑दधे। ततो॒ वै स ए॒तामृ॑द्धिमा॒ध्रोत्। या॒मिदं॑
वा॒युर्ऋ॑द्धः। ए॒तामृ॑द्धि॒मृधो॑ति। या॒मिदं॑ वा॒युर्ऋ॑द्धः। योऽग्निं॑
ना॒चिके॑तं चि॒नुते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। अथ॑ हैनं॑ गो॒बलो
वा॒र्ष्णः प॒शुकामः॑। पा॒ङ्कमे॒व चि॑क्ये। प॒ञ्च पु॒रस्ता॑त्॥५२॥

प॒ञ्च दक्षि॑ण॒तः। प॒ञ्च प॒श्चात्। प॒ञ्चोत्तर॑तः। ए॒कां म॒ध्ये।
ततो॒ वै स स॒हस्रं॑ प॒शून्प्रा॑प्नोत्। प्र स॒हस्रं॑ प॒शूना॑प्नोति।
योऽग्निं॑ ना॒चिके॑तं चि॒नुते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। अथ॑ हैनं॑
प्र॒जाप॑ति॒र्ज्यैष्म॑कामो॒ यश॑स्कामः प्र॒जन॑नकामः। त्रि॒वृत॑मे॒व
चि॑क्ये॥५३॥

स॒प्त पु॒रस्ता॑त्। ति॒स्रो दक्षि॑ण॒तः। स॒प्त प॒श्चात्। ति॒स्र उ॑त्तर॒तः।
ए॒कां म॒ध्ये। ततो॒ वै स प्र यशो॑ ज्यैष्म॑माप्नोत्। ए॒तां प्रजा॑तिं
प्राजा॑यत। या॒मिदं॑ प्र॒जाः प्र॒जाय॑न्ते। त्रि॒वृद्वै ज्यैष्म॑म्। मा॒ता
पि॒ता पु॒त्रः॥५४॥

त्रि॒वृत्प्र॑जन॑नम्। उ॒प॒स्थो योनि॑र्मध्य॒मा। प्र यशो॑
ज्यैष्म॑माप्नोति। ए॒तां प्रजा॑तिं प्रजा॑यते। या॒मिदं॑ प्र॒जाः

प्रजायन्ते। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद।
अथ हैनमिन्द्रो ज्यैष्ठ्यकामः। ऊर्ध्वा एवोपदधे। ततो वै स
ज्यैष्ठ्यमगच्छत्॥५५॥

ज्यैष्ठ्यं गच्छति। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं
वेद। अथ हैनमसावादित्यः स्वर्गकामः। प्राचीरेवोपदधे।
ततो वै सोऽभि स्वर्गं लोकमजयत्। अभि स्वर्गं लोकं
जयति। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। स
यदीच्छेत्॥५६॥

तेजस्वी यशस्वी ब्रह्मवर्चसी स्यामिति। प्राङाहोतुर्धिष्ण्या-
दुत्सर्पेत्। येयं प्रागाद्यशस्वती। सा मा प्रोर्णोतु। तेजसा
यशसा ब्रह्मवर्चसेनेति। तेजस्यैव यशस्वी ब्रह्मवर्चसी
भवति। अथ यदीच्छेत्। भूयिष्ठं मे श्रद्धधीरन्। भूयिष्ठा
दक्षिणा नयेयुरिति। दक्षिणासु नीयमानासु प्राच्येहि
प्राच्येहीति प्राची जुषाणा वेत्वाऽऽज्यस्य स्वाहेति
सुवेणोपहत्याऽऽहवनीये जुहुयात्॥५७॥

भूयिष्ठमेवास्मै श्रद्धधते। भूयिष्ठा दक्षिणा नयन्ति।
पुरीषमुपधाय। चितिकृतिभिरभिमृश्य। अग्निं प्रणीयोप-
समाधाय। चतस्र एता आहुतीर्जुहोति। त्वमग्ने रुद्र इति
शतरुद्रीयस्य रूपम्। अग्नाविष्णु इति वसोर्धारायाः।
अन्नपत इत्यन्नहोमः। सप्त ते अग्ने समिधः सप्त जिह्वा इति
विश्वप्रीः॥५८॥

[९]

यां प्रथमामिष्टकामुपदधाति। इमं तया लोकमभिजयति।
 अथो या अस्मिँल्लोके देवताः। तासां सायुज्यं
 सलोकतामाप्नोति। यां द्वितीयामुपदधाति। अन्तरिक्षलोकं
 तयाऽभिजयति। अथो या अन्तरिक्षलोके देवताः। तासां
 सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। यां तृतीयामुपदधाति। अमुं
 तया लोकमभिजयति॥५९॥

अथो या अमुष्मिँल्लोके देवताः। तासां सायुज्यं
 सलोकतामाप्नोति। अथो या अमूरितरा अष्टादश। य एवामी
 उरवश्च वरीयांसश्च लोकाः। तानेव ताभिर्भजयति॥
 कामचारो ह वा अस्योरुषु च वरीयःसु च लोकेषु भवति।
 योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। संवत्सरो वा
 अग्निर्नाचिकेतः। तस्य वसन्तः शिरः॥६०॥

ग्रीष्मो दक्षिणः पक्षः। वर्षा उत्तरः। शरत्पुच्छम्। मासाः
 कर्मकाराः। अहोरात्रे शतरुद्रीयम्। पर्जन्यो वसोर्धारा। यथा
 वै पर्जन्यः सुवृष्टं वृष्ट्वा। प्रजाभ्यः सर्वान्कामान्सम्पूरयति।
 एवमेव स तस्य सर्वान्कामान्सम्पूरयति। योऽग्निं नाचिकेतं
 चिनुते॥६१॥

य उ चैनमेवं वेद। संवत्सरो वा अग्निर्नाचिकेतः। तस्य
 वसन्तः शिरः। ग्रीष्मो दक्षिणः पक्षः। वर्षाः पुच्छम्।
 शरदुत्तरः पक्षः। हेमन्तो मध्यम्। पूर्वपक्षाश्चितयः। अपरपक्षाः

पुरीषम्। अहोरात्राणीष्टकाः। एष वाव सोऽग्निरग्निमयः
 पुनर्णवः। अग्निमयो ह वै पुनर्णवो भूत्वा। स्वर्गं लोकमेति।
 आदित्यस्य सायुज्यम्। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ
 चैनमेवं वेद॥६२॥

[१०]

॥इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीय काठके द्वितीयः प्रश्नः
 समाप्तः॥२॥

॥तृतीयः प्रश्नः॥

तुभ्यं ता अङ्गिरस्तमाऽश्याम तं काममग्ने। आशानां त्वा
 विश्वा आशाः। अनु नोऽद्यानुमतिरन्विदनुमते त्वम्। कामो
 भूतस्य कामस्तदग्ने। ब्रह्म जज्ञानं पिता विराजाम्। यज्ञो
 रायोऽयं यज्ञः। आपो भद्रा आदित्यंश्यामि। तुभ्यं भरन्ति यो
 देह्यः। पूर्वं देवा अपरेण प्राणापानौ। हव्यवाहुः स्विष्टम्॥१॥

[१]

देवेभ्यो वै स्वर्गो लोकस्तिरोऽभवत्। ते प्रजापतिमब्रुवन्।
 प्रजापते स्वर्गो वै नो लोकस्तिरोऽभूत्। तमन्विच्छेति।
 तं यज्ञक्रतुभिरन्वैच्छत्। तं यज्ञक्रतुभिर्नान्वविन्दत्।
 तमिष्टिभिरन्वैच्छत्। तमिष्टिभिरन्वविन्दत्। तदिष्टीनामिष्टि-
 त्वम्। एष्ट्यो ह वै नाम। ता इष्ट्य इत्याचक्षते परोक्षेण।
 परोक्षप्रिया इव हि देवाः॥२॥

तमाशाँऽब्रवीत्। प्रजापत आशया वै श्राम्यसि। अहमु
 वा आशाँऽस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्याऽऽशा
 भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमग्नये
 कामाय पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। आशायै चरुम्।
 अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्याऽऽशाऽभवत्। अनु
 स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्या ह वा अस्यऽऽशा भवति। अनु
 स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं
 वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये कामाय स्वाहाऽऽशायै स्वाहाँ।
 अनुमत्यै स्वाहाँ प्रजापतये स्वाहाँ। स्वर्गाय लोकाय
 स्वाहाऽग्नयेँ स्विष्टकृते स्वाहेति॥३॥

तं कामोँऽब्रवीत्। प्रजापते कामेन वै श्राम्यसि। अहमु
 वै कामोँऽस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्यः कामो
 भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमग्नये
 कामाय पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। कामाय चरुम्।
 अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्यः कामोँऽभवत्। अनु
 स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्यो ह वा अस्य कामो भवति।
 अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य
 उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये कामाय स्वाहा
 कामाय स्वाहाँ। अनुमत्यै स्वाहाँ प्रजापतये स्वाहाँ। स्वर्गाय
 लोकाय स्वाहाऽग्नयेँ स्विष्टकृते स्वाहेति॥४॥

तं ब्रह्माँऽब्रवीत्। प्रजापते ब्रह्मणा वै श्राम्यसि। अहमु

वै ब्रह्माऽस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते ब्रह्मण्वान् यज्ञो
 भविष्यति। अनुं स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमग्नये
 कामाय पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। ब्रह्मणे चरुम्।
 अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य ब्रह्मण्वान् यज्ञोऽभवत्। अनुं
 स्वर्गं लोकमविन्दत्। ब्रह्मण्वान् ह वा अस्य यज्ञो भवति।
 अनुं स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य
 उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये कामाय स्वाहा
 ब्रह्मणे स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय
 लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥५॥

तं यज्ञोऽब्रवीत्। प्रजापते यज्ञेन वै श्राम्यसि। अहम्
 वै यज्ञोऽस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्यो यज्ञो
 भविष्यति। अनुं स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमग्नये
 कामाय पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। यज्ञाय चरुम्।
 अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्यो यज्ञोऽभवत्। अनुं
 स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्यो ह वा अस्य यज्ञो भवति।
 अनुं स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य
 उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये कामाय स्वाहा
 यज्ञाय स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय
 लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥६॥

तमापोऽब्रुवन्। प्रजापतेऽप्सु वै सर्वे कामाः श्रिताः। वयम्
 वा आपः स्मः। अस्मान्नु यजस्व। अथ त्वयि सर्वे कामाः

श्रयिष्यन्ते। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒त्स्यसी॑ति। स ए॒तम॒ग्नये॑
 कामा॑य पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं॒ निर॑वपत्। अ॒द्ध्यश्च॑रुम्।
 अनु॑मत्यै च॒रुम्। ततो॒ वै तस्मि॑न्त्सर्वे॒ कामा॑ अश्रयन्त। अनु॑
 स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। सर्वे॑ ह॒ वा अ॑स्मि॒न्कामाः॑ श्रयन्ते। अनु॑
 स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वे॑द। सोऽ॒त्र जु॑होति। अ॒ग्नये॑ कामा॑य स्वाहा॒ऽद्ध्यः स्वाहा॑।
 अनु॑मत्यै स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये स्वाहा॑। स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॑
 स्वाहा॒ऽग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॑ स्वाहेति॥७॥

तम॒ग्निर्ब॑लि॒मान॑ब्रवीत्। प्र॒जाप॑ते॒ऽग्नये॑ वै ब॒लि॒मते॑ सर्वा॑णि
 भू॒तानि॑ ब॒लिः॑ ह॑रन्ति। अ॒हमु॒ वा अ॒ग्निर्ब॑लि॒मान॑स्मि। मां
 नु य॑जस्व। अथ॑ ते॒ सर्वा॑णि भू॒तानि॑ ब॒लिः॑ ह॑रिष्यन्ति।
 अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒त्स्यसी॑ति। स ए॒तम॒ग्नये॑ कामा॑य
 पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं॒ निर॑वपत्। अ॒ग्नये॑ ब॒लि॒मते॑ च॒रुम्।
 अनु॑मत्यै च॒रुम्। ततो॒ वै तस्मै॑ सर्वा॑णि भू॒तानि॑ ब॒लि॒म॑हरन्।
 अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। सर्वा॑णि ह॒ वा अ॑स्मै भू॒तानि॑
 ब॒लिः॑ ह॑रन्ति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑
 ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वे॑द। सोऽ॒त्र जु॑होति। अ॒ग्नये॑
 कामा॑य स्वाहा॒ऽग्नये॑ ब॒लि॒मते॑ स्वाहा॑। अनु॑मत्यै स्वाहा॑
 प्र॒जाप॑तये स्वाहा॑। स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॑ स्वाहा॒ऽग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॑
 स्वाहेति॥८॥

तमनुवित्तिरब्रवीत्। प्रजापते स्वर्गं वै लोकमनुविवित्ससि।
 अहमु वा अनुवित्तिरस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते
 सत्याऽनुवित्तिर्भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स
 एतमग्नये कामाय पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। अनुवित्त्वे
 चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्याऽनुवित्तिरभवत्।
 अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्या ह वा अस्यानुवित्तिर्भवति।
 अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ
 चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये कामाय स्वाहाऽनुवित्त्वे
 स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय
 लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥९॥

ता वा एताः सप्त स्वर्गस्य लोकस्य द्वारः। दिवःश्येनयोऽनु-
 वित्तयो नाम। आशा प्रथमा रक्षति। कामो द्वितीयाम्।
 ब्रह्म तृतीयाम्। यज्ञश्चतुर्थीम्। आपः पञ्चमीम्।
 अग्निर्बलिमान्षष्ठीम्। अनुवित्तिः सप्तमीम्। अनु ह
 वै स्वर्गं लोकं विन्दति। कामचारोऽस्य स्वर्गे लोके भवति।
 य एताभिरिष्टिभिर्यजते। य उ चैना एवं वेद। तास्वन्विष्टि।
 पष्ठौहीवरा दद्यात्क स च। स्त्रियै चाऽऽभार स मृच्छै॥१०॥

[२]

तपसा देवा देवतामग्र आयन्। तपसर्षयः स्वरन्वविन्दन्।
 तपसा सपत्नान्प्रणुदामारातीः। येनेदं विश्वं परिभूतं यदस्ति।

प्रथमजं देवः हविषा विधेम। स्वयम्भु ब्रह्म परमं तपो
यत्। स एव पुत्रः स पिता स माता। तपो ह यक्षं प्रथमः
सम्बभूव। श्रद्धया देवो देवत्वमंश्रुते। श्रद्धा प्रतिष्ठा लोकस्य
देवी॥११॥

सा नो जुषाणोप यज्ञमागात्। कामवत्साऽमृतं दुहाना। श्रद्धा
देवी प्रथमजा ऋतस्य। विश्वस्य भर्त्री जगतः प्रतिष्ठा। ताः
श्रद्धाः हविषा यजामहे। सा नो लोकममृतं दधातु। ईशाना
देवी भुवनस्याधिपती। आगात्सत्यः हविरिदं जुषाणम्।
यस्माद्देवा जज्ञिरे भुवनं च विश्वं। तस्मै विधेम हविषा
घृतेन॥१२॥

यथा देवैः सधमादं मदेम। यस्य प्रतिष्ठोर्वन्तरिक्षम्।
यस्माद्देवा जज्ञिरे भुवनं च सर्वं। तत्सत्यमर्चदुपं यज्ञं
न आगात्। ब्रह्माऽऽहुतीरुपमोदमानम्। मनसो वशे
सर्वमिदं बभूव। नान्यस्य मनो वशमन्वियाय। भीष्मो हि
देवः सहस्रः सहीयान्। स नो जुषाण उप यज्ञमागात्।
आकूतीनामधिपतिं चेतसां च॥१३॥

सङ्कल्पजूतिं देवं विपश्चिम्। मनो राजानमिह वर्धयन्तः।
उपह्वेऽस्य सुमतौ स्याम। चरणं पवित्रं विततं पुराणम्।
येन पूतस्तरति दुष्कृतानि। तेन पवित्रेण शुद्धेन पूताः।
अति पाप्मानमरातिं तरेम। लोकस्य द्वारमर्चिमत्पवित्रम्।

ज्योतिष्मद्भाजमानं महस्वत्। अमृतस्य धारां बहुधा
दोहमानम्। चरणं नो लोके सुधितां दधातु। अग्निर्मूर्धा
भुवः। अनु नोऽद्यानुमतिरन्विदनुमते त्वम्। हव्यवाहः
स्विष्टम्॥१४॥

[३]

देवेभ्यो वै स्वर्गो लोकस्तिरोऽभवत्। ते प्रजापतिमब्रुवन्।
प्रजापते स्वर्गो वै नो लोकस्तिरोऽभूत्। तमन्विच्छेति। तं
यज्ञक्रतुभिरन्वैच्छत्। तं यज्ञक्रतुभिर्नान्विन्दत्। तमिष्टिभि-
रन्वैच्छत्। तमिष्टिभिरन्विन्दत्। तदिष्टीनामिष्टित्वम्। एष्टयो
ह वै नाम। ता इष्टय इत्याचक्षते परोक्षेण। परोक्षप्रिया इव
हि देवाः॥१५॥

तं तपोऽब्रवीत्। प्रजापते तपसा वै श्राम्यसि। अहमु वै
तपोऽस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्यं तपो भविष्यति।
अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमाग्नेयमष्टाकंपालं
निरवपत्। तपसे चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य
सत्यं तपोऽभवत्। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्यं ह वा
अस्य तपो भवति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन
हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये
स्वाहा तपसे स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा।
स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥१६॥

तं श्रद्धाऽब्रवीत्। प्रजापते श्रद्धया वै श्राम्यसि। अहमु वै

श्रद्धाऽस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्या श्रद्धा भविष्यति।
 अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमाग्नेयमष्टाकपालं
 निरवपत्। श्रद्धायै चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य
 सत्या श्रद्धाऽभवत्। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्या ह वा
 अस्य श्रद्धा भवति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन
 हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये
 स्वाहा॥ श्रद्धायै स्वाहा॥ अनुमत्यै स्वाहा॥ प्रजापतये स्वाहा॥
 स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये॥ स्विष्टकृते स्वाहेति॥१७॥

त९ सत्यमब्रवीत्। प्रजापते सत्येन वै श्राम्यसि। अहमु वै
 सत्यमस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्य९ सत्यं भविष्यति।
 अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमाग्नेयमष्टाकपालं
 निरवपत्। सत्याय चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य
 सत्य९ सत्यमभवत्। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्य९ ह
 वा अस्य सत्यं भवति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन
 हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये
 स्वाहा॥ सत्याय स्वाहा॥ अनुमत्यै स्वाहा॥ प्रजापतये स्वाहा॥
 स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये॥ स्विष्टकृते स्वाहेति॥१८॥

तं मनोऽब्रवीत्। प्रजापते मनसा वै श्राम्यसि। अहमु वै
 मनोऽस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्यं मनो भविष्यति।
 अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमाग्नेयमष्टाकपालं
 निरवपत्। मनसे चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य

स॒त्यं मनो॑ऽभवत्। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। स॒त्यः ह॒ वा
अ॑स्य॒ मनो॑ भवति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑
ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॑होति। अ॒ग्नये॑
स्वाहा॒ मन॑से॒ स्वाहा॑। अनु॑म॒त्यै स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑।
स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॑ स्वाहाऽ॒ग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॑ स्वाहेति॥१९॥

तं चर॑णमब्रवीत्। प्रजा॑पते च॒रणेन॒ वै श्राम्य॑सि। अ॒हमु॑ वै
च॒रणम॑स्मि। मां नु य॑जस्व। अथ॑ ते स॒त्यं च॒रणं भ॑विष्यति।
अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒त्स्यसी॑ति। स ए॒तमा॑ग्नेयम॒ष्टाक॑पालं
नि॒रव॑पत्। च॒रणा॑य च॒रुम्। अनु॑म॒त्यै च॒रुम्। ततो॑ वै तस्य
स॒त्यं च॒रणम॑भवत्। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। स॒त्यः ह॒ वा
अ॑स्य॒ च॒रणं भ॑वति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑
ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॑होति। अ॒ग्नये॑
स्वाहा॒ च॒रणा॑य॒ स्वाहा॑। अनु॑म॒त्यै स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑।
स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॑ स्वाहाऽ॒ग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॑ स्वाहेति॥२०॥

ता वा ए॒ताः पञ्च॑ स्व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑ द्वा॒रः। अ॒पांघा॑ अनु॑वित्तयो॒
नाम॑। तपः॑ प्रथ॒मा र॑क्षति। श्र॒द्धा द्वि॒तीया॑म्। स॒त्यं तृ॒तीया॑म्।
मन॑श्चतु॒र्थीम्। च॒रणं पञ्च॑मीम्। अनु॑ ह॒ वै स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति।
का॒मचा॑रोऽस्य स्व॒र्गे लो॒के भ॑वति। य ए॒ताभि॑रिष्टि॒भिर्य॑ज॑ते।
य उ॑ चै॒ना ए॒वं वेद॑। तास्व॑न्विष्टि। प॒ष्ठोही॒वरां॑ द॒द्यात्क॑स्य॒ सं
च॑। स्त्रियै॑ चाऽऽभा॒रः समृ॑द्धौ॥२१॥

ब्रह्म वै चतुर्होतारः। चतुर्होतृभ्योऽधियज्ञो निर्मितः। नैनं
शप्तम्। नाभिचरितमागच्छति। य एवं वेद। यो ह वै
चतुर्होतृणां चतुर्होतृत्वं वेद। अथो पञ्चहोतृत्वम्। सर्वा
हास्मै दिशः कल्पन्ते। वाचस्पतिर्होता दशहोतृणाम्।
पृथिवी होता चतुर्होतृणाम्॥२२॥

अग्निर्होता पञ्चहोतृणाम्। वाग्धोता षड्होतृणाम्।
महाहविर्होता सप्तहोतृणाम्। एतद्वै चतुर्होतृणां
चतुर्होतृत्वम्। अथो पञ्चहोतृत्वम्। सर्वा हास्मै दिशः
कल्पन्ते। य एवं वेद। एषा वै सर्वविद्या। एतद्वैषजम्। एषा
पङ्क्तिः स्वर्गस्य लोकस्याञ्जसाऽयनिः स्मृतिः॥२३॥

एतान् योऽध्यैत्यच्छदिर्दग्धे यावत्तरसम्। स्वरिति। अनपब्रवः
सर्वमायुरेति। विन्दते प्रजाम्। रायस्पोषं गौपत्यम्।
ब्रह्मवर्चसी भवति। एतान् योऽध्यैति। स्पृणोत्यात्मानम्।
प्रजां पितृन्। एतान् वा अरुण औपवेशिर्विदां चकार॥२४॥

एतैरधिवादमपाजयत्। अथो विश्वं पाप्मानम्। स्वर्ययौ।
एतान्योऽध्यैति। अधिवादं जयति। अथो विश्वं पाप्मानम्।
स्वरिति। एतैरग्निं चिन्वीत स्वर्गकामः। एतैरायुष्कामः।
प्रजापशुकामो वा॥२५॥

पुरस्ताद्दशहोतारमुदञ्चमुपदधाति यावत्पदम्। हृदयं यजुषी
पत्यौ च। दक्षिणतः प्राञ्चं चतुर्होतारम्। पश्चादुदञ्चं

पञ्चहोतारम्। उत्तरतः प्राञ्चः षड्होतारम्। उपरिष्ठात्प्राञ्चः
सप्तहोतारम्। हृदयं यजूंषि पत्यंश्च। यथावकाशं ग्रहान्।
यथावकाशं प्रतिग्रहल्लोकं पूणाश्च। सर्वा हास्येता देवताः
प्रीता अभीष्टा भवन्ति॥२६॥

सदेवमग्निं चिनुते। रथसंमितश्चेतव्यः। वज्रो वै रथः। वज्रैणैव
पाप्मानं भ्रातृव्यं स्तृणुते। पक्षः संमितश्चेतव्यः। एतावान्
वै रथः। यावत्पक्षः। रथसंमितमेव चिनुते। इममेव लोकं
पशुबन्धेनाभिजयति। अथो अग्निष्टोमेन॥२७॥

अन्तरिक्षमुक्थ्येन। स्वरतिरात्रेण। सर्वाल्लोकानहीनेन। अथो
सत्रेण। वरो दक्षिणा। वरैणैव वरं स्पृणोति। आत्मा हि वरः।
एकविंशतिर्दक्षिणा ददाति। एकविंशो वा इतः स्वर्गो
लोकः। प्र स्वर्गं लोकमाप्नोति॥२८॥

असावादित्य एकविंशः। अमुमेवाऽऽदित्यमाप्नोति।
शतं ददाति। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये
प्रतिष्ठति। सहस्रं ददाति। सहस्रसंमितः स्वर्गो लोकः।
स्वर्गस्य लोकस्याभिजित्यै। अन्विष्टकं दक्षिणा ददाति।
सर्वाणि वयांसि॥२९॥

सर्वस्याऽऽप्त्यै। सर्वस्यावरुद्धौ। यदि न विन्देत।
मन्थानेतावतो दद्यादोदनान् वा। अश्रुते तं कामम्।
यस्मै कामायाग्निश्चीयते। पष्ठौहीं त्वन्तर्वतीं दद्यात्। सा हि

सर्वाणि वयांसि। सर्वस्याऽऽप्त्यै। सर्वस्यावरुद्धौ॥३०॥

हिरण्यं ददाति। हिरण्यज्योतिरेव स्वर्गं लोकमेति। वासो ददाति। तेनऽऽयुः प्रतिरते। वेदितृतीये यजेत। त्रिषत्या हि देवाः। स संत्यमग्निं चिनुते। तदेतत्पशुबन्धे ब्राह्मणं ब्रूयात्। नेतरेषु यज्ञेषु। यो ह वै चतुर्होतृननुसवनं तर्पयितुव्यान् वेद॥३१॥

तृप्यति प्रजयां पशुभिः। उपैनं सोमपीथो नमति। एते वै चतुर्होतारोऽनुसवनं तर्पयितुव्याः। ये ब्राह्मणा बहुविदः। तेभ्यो यदक्षिणा न नयेत्। दुरिष्टं स्यात्। अग्निमस्य वृक्षीरन्। तेभ्यो यथाश्रद्धं दद्यात्। स्विष्टमेवैतत्क्रियते। नास्याग्निं वृञ्जते॥३२॥

हिरण्येष्टको भवति। यावदुत्तममङ्गुलिकाण्डं यज्ञपुरुषा सम्मितम्। तेजो हिरण्यम्। यदि हिरण्यं न विन्देत्। शर्करा अक्ता उपदध्यात्। तेजो घृतम्। सतेजसमेवाग्निं चिनुते। अग्निं चित्वा सौत्रामण्या यजेत मैत्रावरुण्या वा। वीर्येण वा एष व्यृध्यते। योऽग्निं चिनुते॥३३॥ यावदेव वीर्यम्। तदस्मिन्दधाति। ब्रह्मणः सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। एतासामेव देवतानां सायुज्यम्। सार्ष्टितां समानलोकतामाप्नोति। य एतमग्निं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। एतदेव सावित्रे ब्राह्मणम्। अथो

नाचिकेते॥ ३४॥

[५]

यच्चा॒मृतं॑ यच्च॒ मर्त्यम्॑। यच्च॒ प्राणि॑ति॒ यच्च॒ न। सर्वा॑स्ता इष्ट॑काः
कृ॒त्वा। उप॑ का॒मदु॒घा दधे। तेन॑र्षि॒णा तेन॑ ब्र॒ह्म॑णा। तया॑
दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्भु॒वा सी॑द। सर्वाः॑ स्त्रियः॒ सर्वा॑न्पु॒ंसः। सर्व॑
न स्त्री॑पु॒मं च॒ यत्। सर्वा॑स्ताः। याव॑न्तः पा॒ंसवो॑ भूमेः॥ ३५॥

सङ्ख्या॑ता दे॒वमा॒यया॑। सर्वा॑स्ताः। याव॑न्त॒ ऊषाः॑ पशूनाम्।
पृथि॒व्यां पुष्टि॑र्हि॒ताः। सर्वा॑स्ताः। याव॑न्तीः॒ सिक॑ताः॒ सर्वाः॑।
अ॒प्स्वन्त॑श्च॒ याः श्रि॑ताः। सर्वा॑स्ताः। याव॑न्तीः॒ शर्करा॑ धृत्यै।
अ॒स्यां पृथि॒व्यामधि॑॥ ३६॥

सर्वा॑स्ताः। याव॑न्तोऽश्मा॑नोऽस्यां॒ पृथि॒व्याम्। प्र॒तिष्ठा॑सु
प्रति॑ष्ठिताः। सर्वा॑स्ताः। याव॑न्तीर्वी॒रुधः॑ सर्वाः॑। विष्टि॑ताः
पृथि॒वीमनु॑। सर्वा॑स्ताः। याव॑न्तीरोष॑धीः॒ सर्वाः॑। विष्टि॑ताः
पृथि॒वीमनु॑। सर्वा॑स्ताः॥ ३७॥

याव॑न्तो॒ वन॒स्पत॑यः। अ॒स्यां पृथि॒व्यामधि॑। सर्वा॑स्ताः।
याव॑न्तो॒ ग्राम्याः॑ प॒शवः॑ सर्वे॑। आ॒रण्या॑श्च॒ ये। सर्वा॑स्ताः।
ये द्वि॒पाद॑श्चतु॑ष्पादः। अ॒पाद॑ उ॒दर॑स॒र्पिणः॑। सर्वा॑स्ताः।
याव॑दाञ्जनमु॒च्यते॑॥ ३८॥

दे॒वत्रा॑ यच्च॒ मानु॑षम्। सर्वा॑स्ताः॥ याव॑त्कृ॒ष्णाय॑स॒र्वम्।
दे॒वत्रा॑ यच्च॒ मानु॑षम्। सर्वा॑स्ताः। याव॑ल्लो॒हाय॑स॒र्वम्।

दे॒व॒त्रा यच्च॑ मा॒नु॒षम्। सर्वा॒स्ताः। सर्व॑ꣳ सी॒सꣳ सर्व॑ त्र॒पु।
दे॒व॒त्रा यच्च॑ मा॒नु॒षम्॥३९॥

सर्वा॒स्ताः। सर्व॑ꣳ हि॒र॒ण्यꣳ रज॑तम्। दे॒व॒त्रा यच्च॑ मा॒नु॒षम्।
सर्वा॒स्ताः। सर्व॑ꣳ सु॒व॒र्णꣳ ह॒रि॑तम्। दे॒व॒त्रा यच्च॑ मा॒नु॒षम्।
सर्वा॒स्ता इष्ट॑काः कृ॒त्वा। उप॑ का॒म॒दु॒घा द॑धे। तेन॑र्षि॒णा तेन॑
ब्र॒ह्म॑णा। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒र॒स्व॒द्धु॒वा सी॑द॥४०॥

[६]

सर्वा॑ दि॒शो दि॒क्षु। यच्चा॒न्त॒र्भू॑तं प्र॒ति॑ष्ठि॒तम्। सर्वा॒स्ता
इष्ट॑काः कृ॒त्वा। उप॑ का॒म॒दु॒घा द॑धे। तेन॑र्षि॒णा तेन॑
ब्र॒ह्म॑णा। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒र॒स्व॒द्धु॒वा सी॑द। अ॒न्त॒रि॒क्षं च॑
के॒वल॑म्। यच्चा॒स्मिन्न॑न्त॒राहि॑तम्। सर्वा॒स्ताः। आ॒न्त॒रि॒क्ष्यंश्च॑
याः प्र॒जाः॥४१॥

ग॒न्ध॒र्वाप्स॑रसंश्च॒ ये। सर्वा॒स्ताः। सर्वा॑नु॒दा॒रान्त॑स॒लिलान्।
अ॒न्त॒रि॒क्षे प्र॒ति॑ष्ठि॒तान्। सर्वा॒स्ताः। सर्वा॑नु॒दा॒रान्त॑स॒लिलान्।
स्था॒व॒राः प्रो॒ष्यांश्च॒ ये। सर्वा॒स्ताः। सर्वा॑ धु॒निꣳ
सर्वा॑न्ध्वꣳसा॒न्। हि॒मो यच्च॑ शी॒यते॑॥४२॥

सर्वा॒स्ताः। सर्वा॑न्म॒रीची॑न् वित॑तान्। नी॒हा॒रो यच्च॑ शी॒यते॑।
सर्वा॒स्ताः। सर्वा॑ वि॒द्युतः॑ सर्वा॑न्त॒स्तन॑यि॒त्नून्। ह्रा॒दुनी॑र्यच्च॑
शी॒यते॑। सर्वा॒स्ताः। सर्वाः॑ स्र॒व॑न्तीः स॒रितः॑। सर्व॑मप्सु॒चरं॑ च॒
यत्। सर्वा॒स्ताः॥४३॥

याश्च कूप्या याश्च नाद्याः समुद्रियाः। याश्च वैशन्तीरुत
 प्रासचीर्याः। सर्वास्ताः। ये चोत्तिष्ठन्ति जीमूताः। याश्च
 वर्षन्ति वृष्टयः। सर्वास्ताः। तपस्तेज आकाशम्।
 यच्चाऽऽकाशे प्रतिष्ठितम्। सर्वास्ताः। वायुं वयांसि
 सर्वाणि॥४४॥

अन्तरिक्षचरं च यत्। सर्वास्ताः। अग्निं सूर्यं चन्द्रम्। मित्रं
 वरुणं भगम्। सर्वास्ताः। सत्यं श्रद्धां तपो दमम्। नाम
 रूपं च भूतानाम्। सर्वास्ता इष्टकाः कृत्वा। उपं कामदुघा
 दधे। तेनर्षिणा तेन ब्रह्मणा। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा
 सीद॥४५॥

[७]

सर्वान्दिवं सर्वान्देवान्दिवि। यच्चान्तर्भूतं प्रतिष्ठितम्।
 सर्वास्ता इष्टकाः कृत्वा। उपं कामदुघा दधे। तेनर्षिणा तेन
 ब्रह्मणा। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद। यावतीस्तारकाः
 सर्वाः। वितता रोचने दिवि। सर्वास्ताः। ऋचो यजूंषि
 सामानि॥४६॥

अथर्वाङ्गिरसंश्च ये। सर्वास्ताः। इतिहासपुराणं च।
 सर्पदेवजनाश्च ये। सर्वास्ताः। ये च लोका ये चालोकाः।
 अन्तर्भूतं प्रतिष्ठितम्। सर्वास्ताः। यच्च ब्रह्म यच्च ब्रह्म।
 अन्तर्ब्रह्मन्प्रतिष्ठितम्॥४७॥

सर्वास्ताः। अ॒हो॒रा॒त्राणि॒ सर्वा॑णि। अ॒र्ध॒मा॒सांश्च॒ के॒वलान्।
 सर्वास्ताः। सर्वा॑नृ॒तून्त्सर्वा॑न्मा॒सान्। स॒व॒त्स॒रं च॒ के॒वलम्।
 सर्वास्ताः। सर्वं॒ भू॒तं॒ सर्वं॒ भ॒व्यम्। यच्चा॒तोऽधि॑भविष्यति।
 सर्वास्ता इष्ट॑काः कृत्वा। उप॑ का॒म॒दु॒घां द॒धे। तेन॑र्षि॒णा तेन॑
 ब्रह्म॑णा। तया॑ दे॒वता॑याऽङ्गि॒र॒स्व॒द्धु॒वा सी॑द॥४८॥

[८]

ऋ॒चां प्रा॒चीं म॒हती॑ दि॒गु॒च्यते। दक्षि॑णामा॒हु॒र्य॒जुषाम॑पा॒राम्।
 अथ॑र्व॒णाम॒ङ्गिर॑सां प्र॒तीची॑। साम्ना॒मुदी॑ची म॒हती॑ दि॒गु॒च्यते।
 ऋ॒ग्भिः पू॒र्वा॒ह्णे दि॒वि दे॒व ई॒यते। य॒जुर्वे॑दे तिष्ठति॒ मध्ये॒
 अ॒हः। सा॒म॒वे॒देना॑ऽस्त॒मये॑ म॒ही॒यते। वेदै॑र॒शू॒न्यस्त्रि॑भिरेति॒
 सूर्यः॑। ऋ॒ग्न्यो जा॒तां॒ सर्व॑शो मूर्ति॑माहुः। सर्वा॑ गति॑र्या॒जुषी॑
 है॒व श॑श्वत्॥४९॥

सर्वं॒ तेजः॑ सा॒म॒रूप्यं॒ हं श॑श्वत्। सर्वं॒ हे॒दं ब्र॑ह्म॒णा
 है॒व सृ॑ष्टम्। ऋ॒ग्न्यो जा॒तं वै॒श्यं वर्ण॑माहुः। य॒जुर्वे॑दं
 क्ष॒त्रि॒यस्या॑ऽऽहु॒र्योनि॑म्। सा॒म॒वे॒दो ब्रा॑ह्म॒णानां॑ प्रसू॑तिः।
 पूर्वे॑ पूर्वे॒भ्यो वच॑ ए॒तदू॑चुः। आ॒द॒र॒श्म॒ग्निं चि॑न्वा॒नाः।
 पूर्वे॑ वि॒श्वसृ॒जोऽमृ॑ताः। श॒तं व॑र्षसह॒स्राणि॑। दी॒क्षिताः॑
 स॒त्रमा॑सत॥५०॥

तप॑ आसीद्गृहप॑तिः। ब्रह्म॑ ब्रह्मा॒भव॑त्स्वयम्। स॒त्यं॒
 ह॒ होतै॑षामासीत्। यद्वि॑श्वसृ॒ज आ॑सत। अ॒मृत॑मेभ्य॒

उदङ्गायत्। सहस्रं परिवत्सरान्। भूतं हं प्रस्तोतैषामासीत्।
भविष्यत्प्रति चाहरत्। प्राणो अध्वर्युरभवत्। इदं सर्वं
सिषांसताम्॥५१॥

अपानो विद्वानावृतः। प्रतिप्रातिष्ठदध्वरे। आर्तवा
उपगातारः। सदस्या ऋतवोऽभवन्। अर्धमासाश्च
मासाश्च। चमसाध्वर्यवोऽभवन्। अशं सद्वह्मणस्तेजः।
अच्छावाकोऽभवद्यशः। ऋतमेषां प्रशास्ताऽऽसीत्।
यद्विश्वसृज आसत॥५२॥

ऊर्ग्राजानमुदवहत्। ध्रुवगोपः सहोऽभवत्। ओजोऽभ्यष्टौ-
द्वाव्णः। यद्विश्वसृज आसत। अपचितिः पोत्रीयामयजत्।
नेष्ट्रीयामयजत्त्विषिः। आग्नीद्धाद्विदुषी सत्यम्। श्रद्धा
हैवायंजत्स्वयम्। इरा पत्नी विश्वसृजाम्। आकूतिरपिन-
ड्ढुविः॥५३॥

इध्मं ह क्षुच्चैभ्य उग्रे। तृष्णा चाऽऽवहतामुभे। वागेषां
सुब्रह्मण्याऽऽसीत्। छन्दोयोगान् विजानती। कल्पतत्राणि
तन्वानाऽहः। सःस्थाश्च सर्वशः। अहोरात्रे पशुपाल्यौ।
मुहूर्ताः प्रेष्या अभवन्। मृत्युस्तदभवद्धाता। शमितोग्रो विशां
पतिः॥५४॥

विश्वसृजः प्रथमाः सत्रमांसत। सहस्रंसमं प्रसुतेन यन्तः।
ततो ह जज्ञे भुवनस्य गोपाः। हिरण्मयः शकुनिर्ब्रह्म
नाम। येन सूर्यस्तपति तेजसेद्धः। पिता पुत्रेण पितृमान्

योनियोनौ। नावेदविन्मनुते तं बृहन्तम्। सर्वानुभुमात्मानं
सम्पराये। एष नित्यो महिमा ब्राह्मणस्य। न कर्मणा वर्धते
नो कनीयान्॥५५॥

तस्यैवाऽऽत्मा पदवित्तं विदित्वा। न कर्मणा लिप्यते
पापकेन। पञ्चपञ्चाशतस्त्रिवृतः संवत्सराः। पञ्चपञ्चाशतः
पञ्चदशाः। पञ्चपञ्चाशतः सप्तदशाः। पञ्चपञ्चाशतं
एकविंशाः। विश्वसृजां सहस्रसंवत्सरम्। एतेन
वै विश्वसृजं इदं विश्वमसृजन्त। यद्विश्वमसृजन्त।
तस्माद्विश्वसृजः। विश्वमेनाननु प्रजायते। ब्रह्मणः सायुज्यं
सलोकतां यन्ति। एतासामेव देवतानां सायुज्यम्।
सार्ष्टितां समानलोकतां यन्ति। य एतदुपयन्ति। ये
चैनत्प्राहुः। येभ्यश्चैनत्प्राहुः॥५६॥ ॐ॥

[९]

॥इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयकाठके तृतीयः प्रश्नः

समाप्तः॥३॥

॥इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयकाठकं समाप्तम्॥

हरिः ॐ॥